DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14024

Suchowola Memorial Book

Sefer Suḥovolah = Dos bukh fun Sukhoṿolye

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Suḥovolah = Dos bukh fun Sukhoṿolye / ha-ma'arekhet, Ḥ. Shṭainberg ... [et al.].
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : Entsiḳlopedyah shel galuyot, [1957]
DESCRIPT	616 columns : ill., facsims., maps, ports. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Suchowola. Suchowola (Poland) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Suchowola.
ADD'L NAME	Steinberg, Ḥanah Pribulsky.
ADD'L TITLE	Bukh fun Sukhoṿolye

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספרי־זכרון לקהלות הגולה

גלופות : צינקוגרפיה ישראלית, תל־אביב
נדפס בדפוס מוזס, תל־אביב, רח' פין 7
תשי"ז 1957

ספרי־זכרון לקהילות הגולה

ספר

סוחובול'ה

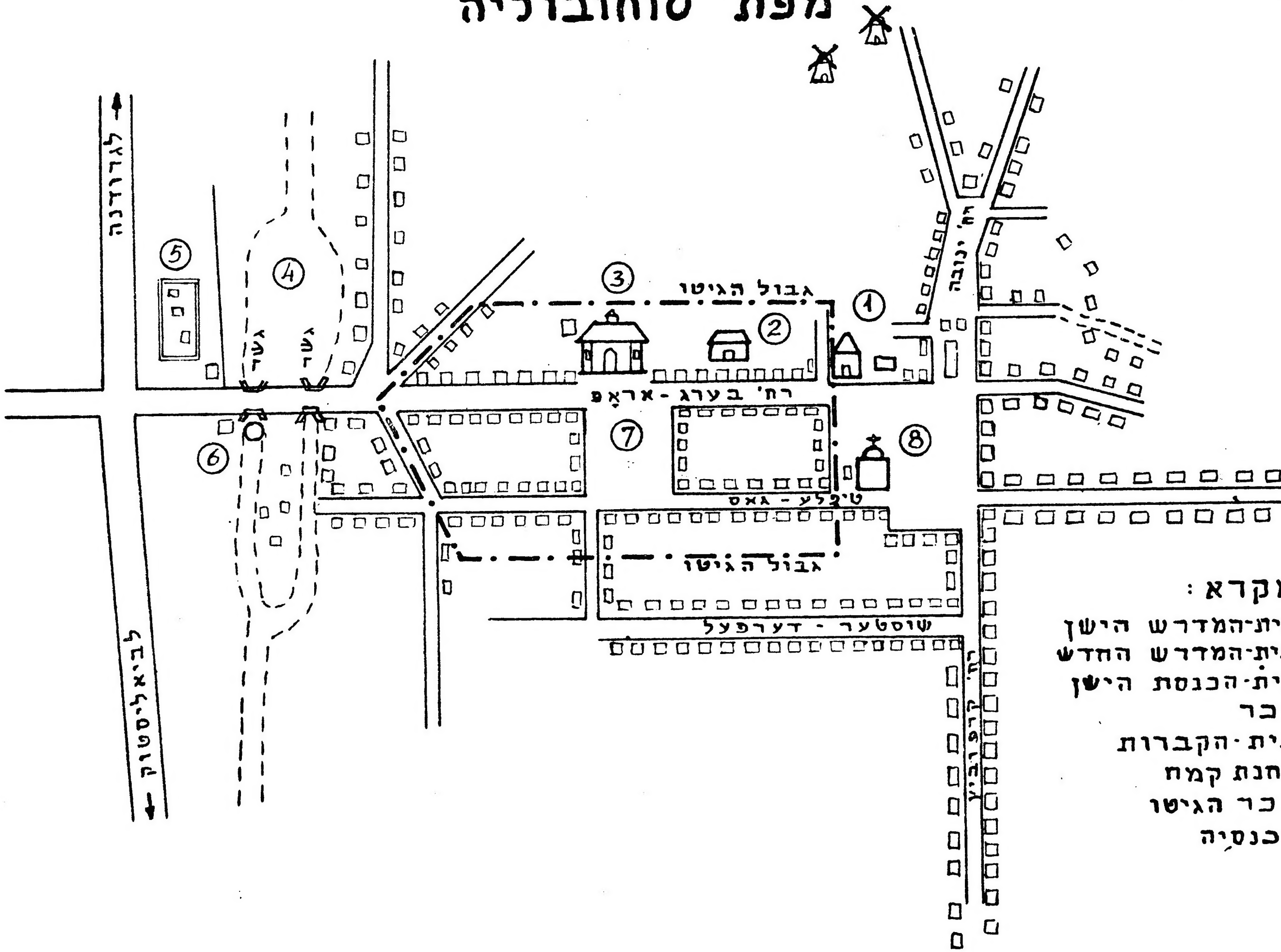
דאס בוך פון סובאוואליע

המערכת:

ח. שטיינברג, מ. וונחוצקר, י. לוין וי. צבאן

הוצאת „אנציקלופדיה של גלויות", ירושלים / תל־אביב

מפת סוחוביליה

מקרא:

1 בית-המדרש הישן
2 בית-המדרש החדש
3 בית-הכנסת הישן
4 סבר
5 בית-הקברות
6 טחנת קמח
7 ככר הגיטו
8 הכנסיה

המפה הוכנה ע"י מר י. צבן, לפי הזכרון.

מרדכי טמקין

מִי יְתַנֶּה אֶת עֱנוּתְכֶם

לְעִלּוּי נִשְׁמָתָם שֶׁל חַלְלֵי הַשּׁוֹאָה בְּסוּחוֹבוֹלָה.

הַאֶת יְדֵי זְבְחֵיכֶם נָשַׁקְתֶּם בְּדֶמַע וּבִתְחִנָּה,
וּמַתֶּם בְּבוּז וּכְלִמָּה, לְלֹא חֲנִינָה?

הַאִם כְּעוֹפוֹת טְבוּחִים מִסְתַּמְּרִים וּמִתְקוֹמְמִים,
זְעַקְתֶּם חָמָס, אוֹ כְּשֵׂיוֹת אִלְּמִים דּוֹמְמִים?

הַאִם כִּמְצַנִּים קְדוֹשִׁים, חִוְּרִים מְשֻׁלְהָבִים,
שַׁרְתֶּם לַאדֹנָי עֻזּוֹ מִתּוֹךְ הַלְּהָבִים?

מִי יְתַנֶּה, מִי יְתַנֶּה אֶת עֱנוּתְכֶם,
אֶת זַעֲקַת כִּלְיוֹנְכֶם, וּמְצוּקוֹת מוֹתְכֶם?

שָׁמַיִם קְשׁוּחִים מֵעַל לַתֵּל הֵמָּה עֵדִים
לְקִצְּכֶם הַמַּר, הָאַכְזָר, הוֹ, נֶעֱזָבִים וּבוֹדְדִים

בִּשְׂדוֹת נֵכָר, בְּלִי תַכְרִיךְ וּמַצֵּבָה,
בְּלִי צִיּוּן מְפַיֵּס וְצִיּוּן אָדָם דּוֹאֶבֶת.

הַמְצֵא אֵל מְנוּחָה לְנַפְשָׁם הַמְעֻנָּה, הַבְּהוּלָה,
בְּכָל עִנּוּיֵי בְּכָל בַּלְהוֹת הַתֹּפֶת כֻּלָּה!

רֵד וְאָסַפְתָּ אֶל חֵיקְךָ כְּאָב שַׁכּוּל עַצְמוֹתָם.
שֶׁלֹּא יַרְגִּיעוּ בְּאַדְמַת הַגּוֹיִם גַּם בְּמוֹתָם.

וְהַעַל אוֹתָם בְּרַחֲמֶיךָ אֶל אַרְצָם הַבְּחִירָה,
אֵלֶיהָ נָשְׂאוּ נַפְשָׁם תָּמִיד בִּתְפִלָּה וּבְשִׁירָה.

בשער הספר

שנים עברו מאז חוסלה סוחובולה ועדין לא השלמנו עם אבדתנו. הלב עודנו מתכווץ, בזכרנו מה עוללו לנו המפלצות הנאציות.

מאז קום „ארגון יוצאי סוחובולה" ב־1951, חפשנו דרך איך להנציח את עיירתנו ואת זכר קדושינו ולהציב להם ציון.

כשהחלטנו להוציא ספר „יזכור", לא תארנו לנו, שהמשימה תהיה קשה מכל הבחינות. בשלבים הראשונים של הפעולה התלבטנו בעיקר בהשגת החמר. לא קל היה לשכנע את חברינו, שיעלו מזכרונותיהם על הנייר. לא בקשנו מאמרים בעלי־משקל דווקא, פנינו אל יוצאי סוחובולה, באשר הם שם, בארץ ובגולה, שיטו שכם למפעל קדוש זה. בתחילה נענו רק מעטים. נגשנו לפעולה מחוסרי־נסיון, אך באהבה רבה ובמסירות אין־קץ. שום דבר לא היה לנו מן המוכן, לא חומר היסטורי ולא תעודות ארכיוניות. הלכנו בדרך לא דרך. לא אנשי־עט כי אם יוצאי עיירה, אנשים מכל ימות השנה, כתבו ספר והנציחו את קהילתם הזעירה, כאשר עשו קהילות גדולות.

החומר איננו „שגרתי", אבל הוא משקף את עיירתנו. כתבנו כפי שיכולנו, ספרנו את אשר זכרנו, והצלחנו להנציח את דמות העיירה. הלכנו בתיאורים מבית לבית והצבנו ציון לנפשות היקרות.

תארנו את אורח חייהם של בני עיירתנו החל מן הדור שעבר, ספרנו על הערכים, שעליהם נתחנכנו. נתנו תמונה מקיפה על העיירה: בתי־התפילה, החברות, המוסדות, המפלגות, ועל הכל הבאנו את פרשת חורבן סוחובולה, מפי שארית הפליטה.

היתה לנו הזכות לטפל בחומר „יזכור". אמנם, השפיעו היגון והצער בגביית־העדות על חורבן סוחובולה והחסול הטרגי של קדושינו, היו ימים של זוועות ולילות — יגונים בעבודה הזאת, אך היו גם שעות של התייחדות עם העבר, כאילו חי וקיים עוד הבית, העיירה...

לאור הזכרונות קמו דמויות נשכחות כאלו האתמול קם לתחיה...

הופעת הספר „יזכור" הנהו מאורע רב־ערך ליוצאי סוחובולה באשר הם שם.

יצוינו לברכה בני עירנו באמריקה ובמקסיקו על הגישם לנו עזרה כספית.

יבואו על התודה ועל הברכה אנשי „האנציקלופדיה של גלויות" ובמיוחד ה' חיים ברלס. אותו הכרנו בעבודה ומצאנו על פי רוב, אזן קשבת והבנה רבה לענינינו.

* * *

לכם ילדים, אשר לא הכרתם את העבר של הוריכם, נקדיש מלים מספר עם הופעת ספרנו.

גדלתם בארץ הגאולה והדרור, והגולה הדויה מדורי־דורות אינה קרובה אל לבכם, וזר לרוחכם העבר של הוריכם.

במפעלנו הקדוש, הוצאת הספר „יזכור", מלאנו חובה לא רק לקדושינו, ולזכר עיירתנו, אלא גם לכם, הצעירים.

לא זכיתם, ילדים, לראות בקרבתכם סבא וסבתא, ולשמוע מפיהם על מעשים וימים שהיו...

תעיינו ב„ספר" שלנו, היקר לנו מכל; זכר יחידי זה שנשאר לנו, המגולל את פרשת סוחובולה, ולעיניכם תתגלה עיירה יהודית טפוסית, אחת ממאות העיירות בגולה, שהיו, שאינן עוד ושלא יהיה להן המשך...

ספרנו לעצמנו, וספרנו לכם, על מה שהיה וחלף לעולמים...

הספר שלנו, הוא גם שלכם, כבדוהו וקראוהו...

תוכן העניינים

פון שטוב צו שטוב

זכרונות און שילדערונגען

מיט אונזערע מאַמעס אין א״י

פאַסירונגען און עפּיזאָדן

פערזאָנען און טיפּן

דער חורבן פון שטעטל

בריוו פון סוכאָוואָליע

לאַנדסמאַנשאַפטן

דאָקומענטן

נוספות

אלה אזכרה

לזכר נעדרים

פני העיירה

סוחובולה בדורות האחרונים

מאת ירוחם לוין*)

א. יסוד העיירה

בדמדומיו של עולם מתהווה, עת נטו פליטי האומה הישראלית בדרך נדודיהם לפולין, התחילה מונה את ימיה גם קהילת ישראל בסוחובולה, השוכנת בין גרודנה לביאליסטוק. קשה לקבוע את זמן יסודה של העיירה ועוד יותר מעורפלת ראשית התישבות היהודים בה. קשה לדעת מה היתה ראשיתה ומי היה בין ראשוניה, מי ומי היו רבניה.

אין בידינו שום פנקס קהילה או תעודה המעידים על ראשוני בוניה ומטפחיה (מלבד „פנקס ועד הקהלה" בשנות העשרים, שניצל על־ידי מזכירו איסר סמוליאר, היושב בניו־יורק). רושמי־רשומות וזוכרי־זכרונות מוסרים איש מפי איש שנמצאו עדים, שראו בבית־הקברות הישן של העיירה מצבות מלפני 800(?) שנה.

גם בית־הכנסת הישן הבנוי עץ בסגנון היסטורי מיוחד, מעיד על מאות שנות ישוב בעיירה זו.

השערה, ויש אומרים — קבלה בידנו, שבני העיירה באו מבין אנשי הכפרים הסמוכים והרחוקים, שהיו נאלצים כנראה לעזוב את מגוריהם מחמת לחץ השכנים או בגזירת הרשות. זכר לכך יש לראות בשמות אנשי העיירה, כגון חיים דאָלעסטאָוער, שמעון ריבעניער, יוסקה קאַרפּאָוויצער, חנא מניושקער, שמעון ברעזע־ווער, זיידקה קאָריצינער... בתי־החומה המעטים שנשארו בעיירה הם, כנראה, מתקופת שלטון פרוסיה בביאליסטוק וסביבותיה, שנות 1795—1807. גם בית המדרש העתיק זכה להשתכן בחומה, וכן נשאר גם ב„מורד" בית־חומה מימים קדומים.

ב. האוכלוסיה ופרנסותיה

היסוד לחיי הכלכלה של בני העיירה אחיד לכל העיירות בליטא ובפולין: תיווך בין הכפר לעיירה: תבואה, מכולת, עורות, סידקית ואריגים.

המסחר בתבואה היה מסועף למדי. סוחרי העיירה היו קונים את התבואה מידי אכרי הסביבה והיו מוכרים אותה לפנים־רוסיה או לגרמניה. המפור־סמים שבסוחרי התבואה היו האחים משה'קה והרשקה קרוצל, לייבע קרוצל (דער מעלער).

מכלת. סוג פרנסה זה היה נפוץ במידה מרובה, מכיון שהאנשים התפרנסו זה מזה וגם עמדו בסחר־חליפין עם אכרי הסביבה.

בעורות סחרו מעט מאנשי העיירה. מצבם היה טוב. הם היו מביאים עורות מוואָהלין ומהסביבה הסמוכה, ומוסרים לבורסקאים שבעיירה. בעורות סחרו: זלמן יפה, חיים לידר, שלום וזאב סטוצינסקי, חיים גולוב ועוד.

בורסקאות. בענף זה עסקו בעיקר הטטרים (בני קדר). הם גרו יחד בסמטה מיוחדת בדרך לנהר אולשנקה. הקידרים עזבו את העיירה עם יציאת השל־טונות הרוסיים בימי מלחמת העולם הראשונה. לקידרים היה מעמד יציב בעיירה: מנהל הדואר בימי הרוסים היה טטרי.

---

*) ירוחם לוין, איש ביאליסטוק, מפעילי „צעירי־ציון" וחבר ועד־הקהילה בעירו. השתתף בעתון „אונזער לעבן". בימי הכיבוש הגרמני, בשנות 1918—1916, ישב בסוחובולה, בעיירה של אמו, ופעל בה כעסקן ציבורי, יסד את „צעירי־ציון", חוגים לספרות, הפיץ תרבות ודעת ונטע חיבת־ציון בלב הילדים והנוער. ב־1920 עבר לקובנה, עבד במערכת „יידישע שטימע" והיה מזכיר „צעירי־ציון" בליטא.

בתרפ"א עלה ארצה, זמן קצר עסק בהוראה, ועבד במשך 22 שנה בעתון „דבר".

בסידקית ומנופקטורה עסקו מספר חנויות. הלקוחות היו בני הכפרים, והסחורות היו מובאות מביאליסטוק ומוארשה. היהודים עסקו גם בפרנסות אחרות כגון: טחנות־רוח, טחנות־מים, בתי־מרזח, ועוד. המסחר בסוסים היה מפותח העיסקות היו נעשות עפ״י רוב בירידים.

בעלי־מלאכה כגון: אופים, סנדלרים, חייטים, נפחים וספרים היו מתפרנסים במשלח־ידם ומספקים ביומא דשוקא או בירידים מפרי תוצרתם, שהגויים היו להוטים אחריה.

ג. יריד

יום השוק היה אחד לשבוע ביום ה׳, וממנו שאב היהודי את פרנסתו לשאר ימות השבוע. מלבד זה היה מזמן לזמן „יריד״, שחל באחד מימי הזכרון לקדושי הכנסיה. האכרים היו מתכנסים בהמוניהם בככר העיר, תחילה היו פונים אל ה„תיפלה״, ואח״כ היו מתפנים למקח וממכר.

ימי השוק והיריד היוו מקור רווח ופרנסה לאנשי העיירה. בתי־המרזח היו מלאים אכרים שותי־בירה של תוצרת מקומית (מבית־החרושת לבירה של שקלאר), גם משקה מקומי — „קוואס״, מתוצרת הניה־רחל קרוצל ושות׳.

לעתים, הפכו ימים אלה גם למהומות ופורעניות, שבקושי התגברו עליהם. הקרבה אל הגבול של פרוסיה המזרחית יצרה בסיס לפרנסת מבריחים. הברחת הגבול היתה מכונה בפי העם „מסחר בתרנגולי־הודו״ (אינדי־קעס).

התחבורה בסוחובולה היתה לא־נוחה וגם קשה. העיירה עמדה בקשרי מסחר ותרבות עם הערים: גרודנה, ביאליסטוק, סוקולקה וגוניונדז, והתחבורה כולה התנהלה בעגלות. הכיוון העיקרי היה ביאליסטוק. הנוסעים סבלו את הטלטולים בעגלות המתנהלות לאטן ובכבדות, בדרך לא דרך.

אבל שני העגלונים הראשיים, ר׳ משה זאק ומשה בר׳ שמואל־יצחק גרימצ׳נסקי, זכרונם לברכה, הנעימו את הנסיעה כאשר ירט הדרך עליהם. לפי שיחם ושיגם ציינו את האחד כטפוס של הלכה והשני — כטיפוס של אגדה. הנסיעה ארכה לילה, ולפעמים היו צריכים להנפש בפונדק הבודד על אם הדרך, „וריטאכא״.

מועד בקור העגלות בביאליסטוק היה ביום שני וחמישי. מרהיב היה המחזה, עת היו יוצאי סוחובולה, תושבי העיר, באים לפקוד את העגלות במקום חניתם, רחוב „גומינער״, בית רחל מטות, לשמוע ידיעות על הנעשה בבית.

בשנות השלושים נעשתה התחבורה ממוכנת — באוטובוס. וחוויות הנסיעה בעגלות נשארו כזכרונות בלבד.

ד. חנוך ותרבות

בין אנשי העיירה נמצאו כמה משכילים. סוחובולה הצטיינה, בין יתר העיירות שבסביבה, בצעיריה וצעי־רותיה שגלו למקום תורה. בין הראשונים היו: שמחה וחנא מגיד, הרצל חיים לידער׳ס, ליפשיץ, ניסן שטוץ, המילדות חייקה סטוציצנסקי וגרונה סוחובולסקי, המורה לרוסית ריבצה סלומינסקי ועוד. היו בסוחובולה טפוסים של יודעי תורה ולמדנים, כגון ר׳ גרשון סטר־צינסקי, ר׳ קופל מגיד ועוד. לחלק מהם יצאו מוניטין כמחברי ספרים, אשר ערכם היה רב לדור דור, ואלה הם: ר׳ משה בוקסנבוים, ר׳ יעקב בנימין יקימובסקי, מחבר הספר „אם יעקב״ — חדושים על מסכת „ברכות״ (ורשה תרס״ד) ועוד.

הרבנים היו גדולי הדור ששמם נתפרסם בעולם התורני, ביניהם: ר׳ אברהמצ׳י אינהורן, ר׳ שבתאי ברלין, הרב ר׳ ישראל מ. ויסטיניץ. הרב האחרון היה ר׳ שלמה־צבי קלר.

גם שאר „כלי־הקדש״ היו טפוסים נאים שהשאירו רשמים עמוקים בזכרון אנשי העיירה: השובי״ם נוסקע בורה, אלתר מאלי ושלמה אמסטרדמסקי, תלמיד־חכם עדין־נפש, ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות.

מסורת היתה בידם של אנשי סוחובולה ללמד את בניהם ובנותיהם תורה והשכלה גם יחד. כלם קבלו עליהם עול תורה והקימו מוסדות, מהם שאבו ילדיהם אור ודעת. במלחמה הראשונה היו קיימים „חדרים״ — ביניהם מתוקנים ומותאמים לרוח הדור. בין המלמדים נמצאו אנשים יודעי דבר, שולטים בתנ״ך עם כל הפרושים. לא פעם באמצע ימות החול, נשמע ויכוח בין שני מלמדים ההולכים לתומם, בביאור סתום באבן־עזרא או במלב״ים. כוחם היה רב בגפ״ת. ראויים לציון: ר׳ זלמן, ר׳ מוטה, ר׳ יעקב צבן (פלמינר) ועוד.

בימי הכבוש הגרמני נשבו רוחות חדשים וההשכלה קנתה לה שביתה בעיירה. ביזמת חוגים ציבוריים מקומיים נפתחו בתי־ספר לכל הילדים חינם. שפת ההוראה היתה אידיש. המוסדות לא האריכו ימים, מכיון שהרשות הגרמנית פתחה באותו הזמן בתי־ספר של חובה בכל המחוז. הצלה פורתא היתה שהמורות היו מבנות המקום: בבצה בת ר׳ חיים ליברנט, רייזל בת ר׳ טבל סטוצינסקי וצירל ז׳ולטוק. כמורה לדת שימש ר׳ איסר סמוליאר, שמלבד למודי־דת היה מקנה לתלמידים גם את השפה העברית.

בימי הכיבוש הגרמני הראשון היו קיימים בעיירה חוגים, שהיו מסונפים למרכזים בביאליסטוק: „גרופּעס פאַר יידישע ליטעראַטור און געשיכטע". הצטיינה במיוחד ה„גרופּע" החמישית של הבנות.

החוגים פעלו למען הפצתה של השפה והתרבות העברית, בין בנות „השחר" ובני „התחיה", שנוסדה ביזמת המורה מאיר בורה.

העיירה היתה חיה וספוגה תרבות, והנוער מצא ענין רב בזה.

הספריה נוסדה לפני כיובל שנים על־ידי ה„אינטליגנציה המקומית": חיים גופרשטין, יודל קרוצל (ענע רחל׳ס), לייזר טיקוצקי, זיידקה שקלאר, שמואל־אייזיק פראנצוז, ועוד.

בימי שלטון הצאר היתה הספריה בלתי־ליגאלית, והיו מעבירים אותה מדירה לדירה. המקום הקבוע היה הבית של שינקה גופרשטיין. כשהספריה הורחבה, העבירוה לבית טעבל סטוצינסקי. בשנת 1926 נשרפה הספריה. ובעזרת ה„לאַנדסלייט" באמריקה ומקסיקו, הקימוה מחדש. ב־1935 עברה הספריה, כשברשותה 2000 ספר, לרשות „תרבות".

ה. ועד הקהלה, והחיים הצבוריים

החיים המאורגנים של העיירה לא התנהלו תמיד באותו הכיוון והדרך כשאר הקהלות בישראל. בסוף 1918, אחרי המהפכה בגרמניה, נתקיימו בכל המחוז בחירות לועדי־הקהלות, וסוחובולה לא נעדרה ביניהן. גם בה התנהלה מלחמת בחירות שהשתתפו בה: „צעירי־ציון", „המזרחי" ו„הבונד". במרוצת הזמן, בגלל האיסור והקושי להטיל מסים, נתפרק ועד־הקהלה, השלטונות נטלו ממנו את התוקף והיזמה לעבודה. עצמאות ועד־הקהילה נפגמה ורבים מחבריו עלו ארצה. בסופו הפך להיות וועדה מצומצמת של עסקנים. יזכרו לטוב האנשים שנתנו לארגון את מיטב כוחותיהם וזמנם, הלא הם: משה פוטיאל, לייזר מענדל גרודזנסקי, גרשון מריינה, לייבל אברמוביץ, איתמר ניסלקובסקי, שמעון קלקה, אלתר מלי, מאיר בורה (היושב־ראש) ואיסר סמולר (המזכיר).

גם בשטח המפלגות לא נפלה העיירה משאר הישובים. היו בה מפלגות ותנועות, בסוף מלחמת העולם הראשונה הונח על־ידי ניסן שטוץ ורייזל סטוצינסקי היסוד למפלגת „צעירי־ציון", שהקיפה חלק גדול מן הנוער, והשפעתה רבה בעיירה. המייסדים היו גם צירים בוועידת ציוני־ליטא הדרומית בביאליסטוק (כ״א אב תרע״ח). ידם היתה פרושה על מוסדות העיר, והם הם אשר בססו את בית־הספר העברי. לימים נתמזגה המפלגה עם „החלוץ" *).

מפלגת הפועלים „בונד" נוסדה כסניף מאורגן בשנת 1918, על־ידי מורים ובעלי־מלאכות חפשיות, שנזדמנו למקום: המורה משה כץ והרוקח כגן.

אמנם מספר חבריהם היה מצומצם, אבל הם נהלו עבודת הסברה בין שכבות עמלים. מראשיה יש להזכיר: זיידל קלצקי, הרצקע חינסקי, ברל־לייזר לוין (שמאלץ), זלמן־אלי טעפער והרשל אינדורסקי. מהם נתגייסו ל„רבקום" בזמן פלישת הצבא הסובייטי (1920).

הקרקע בסוחובולה לא היתה מוכשרת לקליטת המפלגה, ובמרוצת הזמן פסקה השפעתה בציבור.

כל יוצאי סוחובולה באשר הם שם מאוחדים כולם בזכרונות על עיירת־מולדתם, קרקע צמיחתם וגידולם.

*) על תקופת „החלוץ", „החלוץ־הצעיר", „המזרחי", „בית״ר" ו„השומר־הצעיר" — עיין ברשימות.

רבני סוחובולה

הרב ר׳ מאיר־יונה

שם משפחתו של ר׳ מאיר־יונה היה ברניצקי ובגלל סיבוך־תעודות נרשם בזקנותו בשם „מאיר יונה גלנובסקי״.

הוא נולד בתקע״ז בסוחובולה, לאביו הרב — אב״ד דשם ר׳ שלמה זלמן. אביו נפטר בדמי ימיו, וכבן י״ח שנה היה ר׳ מאיר יונה הבן כשמילא מקום אביו ברבנות בעיירת מולדתו. אחר זמן עבר ר׳ מאיר־יונה לפרוזובה (מחוז וולקוביסק) ומלא שם תפקיד של רב־העיירה. מפרוזובה נתמנה רב בקנישין (מחוז ביאליסטוק) ומקנישין עבר להיות רב בסוויסלושץ (מחוז וולקוביסק). בשנת תרל״ב נקרא ר׳ מאיר־יונה להיות ממלא־מקום הרב הראשי (ראב״ד) בבריסק־דליטא (אחרי שהגאון ר׳ צבי־הירש אורנשטיין יצא את בריסק־דליטא וגורש ע״י השלטונות לגאליציה, ארץ־מולדתו). לאחר שנה וחצי בבריסק־דליטא חזר אל משפחתו שנשארה בסוויסלושץ ופעל שם כעשרים שנה, ושם נפטר בי״ד סיון תרנ״א, בשנת השבעים ושלש לימי חייו.

ר׳ מאיר־יונה היה מפורסם כגאון גדול. הצטיין בידיעתו הגדולה בכל ים התלמוד ומפרשיו, בהתאם לשיטת הגר״א: חתירה לקראת הלימוד העיוני המרוכז בתלמוד. שמו נודע לתהלה בספריו: „ביאורים לספר העיטור״ (ג׳ חלקים), לרבנו יצחק בר אבא־מאיר מחכמי צרפת (נולד בפרובאנס, בערך בשנת ד׳תתפ״ב, 1122, ונפטר ב־1193 במרשיליאה, מרסיל). „ספר העיטור״ נכתב במשך כ״ג שנה, ועניינו: דיני ממונות ושטרות, הכשר הבשר, עשרת הדברות וכו׳. ר׳ מאיר־יונה הדפיסו מחדש, עם ביאור ותולדות־המחבר ותיקוני גירסאות.

„ספר העיטור״ בצרוף ביאורו של ר׳ מאיר־יונה בשם „השער החדש״ יצא־לאור בווילנא בשנת תרל״ד.

ר׳ מאיר־יונה חיבר גם ספר „הר המוריה״ על רמב״ם; „מי השלוח״ על אגדות של מסכת ברכות ו„ליל שמורים״, ביאור על הגדה של פסח. בעזבונו נשאר בכתב־יד חיבור מסודר על הירושלמי לסדר זרעים, ובו ביאורים. כל גליוני ספריו היו מליאים הערות וציונים.

ר׳ מאיר־יונה התענין גם בתולדות הרבנות והקהלות ונמצאות ממנו כמה הערות והארות בספר „עיר תהלה״ לר׳ אריה־לייב פיינשטיין על קהלת בריסק־דליטא. נכדו, הסופר הידוע יעקב רבינוביץ, תאר את ר׳ מאיר־יונה כחרד וקפדן עד לידי קנאות, שהיה שונא בית החסידים ורודפם; עמד תמיד לימין בעלי־המלאכה והעניים. הוא לא היה עונה על ברכת שלום, מחשש שיבוא האיש לדין־תורה ולא היה מסתכל בבעלי־הדין עד שקיבלו עליהם את פסק־הדין רק אז היה מזמינם לשבת ומסביר־פנים לכל אורח ושוחר פניו.

בהלכות ודינים היה מסתמך בעיקר על ה„ראשונים״ (מתהלכת אימרה שנונה שנמסרה בשמו: „אחרון — הרי גם אני מהם״). הסופר יעקב רבינוביץ מוסר מעשה זה מפי קצבים מן העיירה: פעם בליל ערב־פסח ישב ר׳ מאיר־יונה עד הבוקר וחיפש אפשרות להכשיר שור שעלה לקצבים בשמונים רובלים. ואילו נטרף היתה העיירה נשארת בלי בשר לפסח. לפנות בוקר שלח את השמש לקרוא למנין בעלי־בתים וביחד עמהם ועל דעתם הכשיר את השור. כשניסה אחד מבעלי־הבתים להשתמט, רקע ברגלו...

הקצבים היהודים שבסביבה היו אומרים עליו, שבימי חייו של רבם ר' מאיר־יונה התעשרו, ואחרי פטירתו ירדה קרנם ונתרוששו.

אחרי פטירתו היו הגויים שבסביבה, שהיו רגילים אף הם להשפט בפניו עם יהודים, מוסיפים שמן לתוך מנורת נר־התמיד שעל קברו. הדבר נתגלה מאחר שבימי שלג ובוץ, כשהשמש היה שוכח לשים נפט במנורה והיא נמצאה דולקת וכשחקרו בדבר, ראו כי נוצרים שעברו שמו נפט לתוכה. מבניו של ר' מאיר־יונה יש להזכיר: 1) אברהם־אהרן (כשם משפחתו — רבינוביץ) שהיה בקי גדול בירושלמי ובראשונים, עניו גדול ומשכיל קצת, שנתקבל לרב בקנישין ועזב את הרבנות באמצע הלילה בפחדו מפני צל של מחלוקת. ר' אברהם־אהרן נפטר בדמי ימיו ובנו היה הסופר ר' יעקב רבינוביץ. ב) ר' מרדכי ש"ץ, רב בסוויסלושץ, מחובבי־ציון הראשונים שקנו את אדמת פתח־תקוה ע"י אגודתם בביאליסטוק — מקום מגוריו הקודם.

ר' מאיר יונה לא פעל אמנם בתנועת חובבי־ציון שהחלה להתפשט בעת זקנותו, אך היה מחשיב את הגאון ר' שמואל מוהליבר, ובשהותו בביאליסטוק היה מבקר תמיד בביתו, והיה מעריצו ורואה בו רב דגול מרבבה.

בעתונות וב„ספר האסיף" (תרנ"ד כרך ששי, במדור „יקרא דשכבי") הוקדשו רשימות לזכרו וכן בספר „נחלת אבות", המכיל תולדות רבנים מפורסמים, לר' לוי אובציוסקי (וילנא תרנ"ד) ועוד.

רשימה על פטירתו פרסם הסופר התורני מרדכי סלוצקי ב„הצפירה" שנת תרנ"א (1831, מס. 148) וכן בעתון „המליץ", 1891.

הרב ר' אברהם איינהורן

ר' אברהם איינהורן, שהיה רב בסוחובוליה כחמישים שנה, וידוע בשם ר' אברהם־טשע סוחובוליר, היה אחד הרבנים המפורסמים ביותר בפלך גרודנא. נולד בגרודנא לאביו ר' ישראל „הגדול", משפחת איינהורן המיוחסת היתה מפורסמת ברבניה ואישיה הדגולים שיצאו ממנה, ביניהם: ר' זאב־וולף איינהורן מגרודנא, בעל הפירושים על הפסיקתא, מדרש־רבה וכו' והרה"ג ר' חיים־עוזר גרודזנסקי (מצד אמו), רבה של ווילנה. גם המשורר דוד איינהורן, והסופרים אהרן איינהורן וד"ר משה איינהורן, היו ממשפחה זו.

ר' אברהם נתמנה לרב בסוחובולה בשנת תרכ"ב. היה נודע כבעל־הוראה מצוין במידות נעלות, דורש בשבח השכלה וחינוך של תורה ודרך ארץ. הוא היה נוטה לתנועת חיבת־ציון, ודבק בציונות בכל לבו ונפשו. והיה מגן על התנועה בכל תוקף נגד המקטרגים עליה בחוגי הרבנים והאדמו"רים.

ר' אברהם גילה דעתו החיובית על הציונות המדינית בדבריו (שפורסמו ב„המליץ" בשנת 1900, גליון מס' 123):

„גודלתי תודות לא־ל בין גדולי ישראל ושימשתי חכמי הדור־העבר. גם אני מאוהבי ציון אנכי ומכבד ברעיון דגל תחייתה... לא ברעש ובמלחמת תנופה חלקנו, כי אם בהשקט ובביטחה ישועתנו נשכימה ונעריבה לשקוד על מעשי הטוב — וההתנגדות תכלה מאליה. אבינו שבשמים מקור השלום. יערה שלום ממרומיו על עמו הנרדף והנידח וינהלנו בשלום אל המנוחה והנחלה. ואם ישנם אחדים מגדולי הרבנים יראי ה' ואוהבי עמם בכל מאודם, אשר אינם נוהים אחרי הציונות, הנה חלילה לאלה מלקרוא עליה מלחמה להפריע את העם מהביא את שקליהם ומקחת חלק במניות הבאנק. אם יואילו ראשי המנהלים לשלוח אנשים ישרים ונבונים לבאר לפניהם את פרשת הרעיון ואפשרותו — לא אפונה כי בישרת לבבם יתנו גם הם ידם לשאת דגלנו ויביאו בזה תועלת גדולה".

ר' אברהם איינהורן היה ממקורביו של ר' שמואל מוהליבר, ראש חובבי־ציון בשעתו ועמד בקשרים גם עם ידידו הרב הידוע ר' שמואל־יעקב רבינוביץ מסופוצקין. שפעל בשדה הציונות להפצתה והתפשטותה בחוגים הדתיים של יהדות רוסיה.

הגיע לזקנה מופלגת, ונפטר בג' בכסלו תרע"ב (1911). אחד מבניו היה פרופ' מ. איינהורן, אחד הרופאים המפורסמים בניו־יורק.

רבנים ציונים

בהשפעתו של הרב ר' אברהם איינהורן נשתרשה הציונות הדתית בסוחובולה ותנועת „המזרחי" התפתחה בעיירה בין שתי מלחמות העולם. סניף „המזרחי" היה הארגון הדתי היחידי במקום.

גם שני הרבנים שכהנו אחריו בסוחובולה היו נוטים לציונות: הרב ר' ישראל ליבנדרשטיין והרב ר' שלמה צבי קאליר. הרב ר' שלמה צבי קאליר היה ציוני פעיל, ובחירתו לרבה של סוחובולה היתה נצחון לציונים בעיירה. בשבועון „המזרחי" מס' 20, משנת 1924, נתפרסמה רשימה מסוחובולה על פעולתם. הרב ר' שלמה־צבי קאליר הוא אחד החתומים על קול־קורא של קבוצת רבנים מפולין לתרום לקרן־היסוד, בקול־קורא מצווים הרבנים לכל יהודי „אשר גורל ארצו נוגע ללבבו וכל מי שרוצה בתחיית עם ישראל בארצנו, מחויב לשלם את המס העצמי לקרן היסוד שהוא ההון הלאומי הבונה את ארצנו ולעזור ולסייע להמשיך את העבודה הפוריה של הקמת ארצנו הקדושה. זוהי הקרן הראשית הבונה את ארצנו ובעזרתה נבנו עשרות מושבים, מאות בנינים ושטחים כבירים של אדמה שוממה נהפכו לישובים פוריים" (לפי החוברת „אוצר ישראל", ירושלים תרפ"ו).

הרה"ג משה בצלאל לוריא

ר' משה־בצלאל נולד בסוחובולה בשנת תקצ"ה, לאביו ר' שרגא־פייבל לבית לוריא, משפחה של גאונים ואישים מפורסמים בעולם היהדות. בכשרונותיו ושקידתו הצטיין בצעירותו כאחד מגדולי הדור. היה רב בעיירה ווילון (פלך קובנה), בשאקי (פלך סובאלק), ובסייני (פלך סובלק). ובשנת תרס"ח נתמנה רב אב"ד בעיר סובאלקי ושם נפטר בכ"ד ניסן תרע"ד. ר' משה־בצלאל היה גדול ומפורסם בין גאוני ליטא. הוא היה בעל שכל ישר וידיעות עמוקות בפלפול, ביחוד במפרשי הש"ס וחבר י"ג ספרים, מהם נדפסו 10 בחייו ואלו הם:

„נהור־שרגא" על מסכת יבמות (וילנא, תרל"ב), „נפש חיה" על מסכת בבא־מציעא (וארשה, תר"ם), „כובע ישועה" על מסכת בבא־קמא (שם, תרמ"ח), „מעשה בצלאל", חיבור על פסקי־הלכות לריקאנטי (פיעטרקוב, תרנ"ד), „מעשה חושב" על מסכת עירובין, „תורת קנאות" על מסכת סוטה, „שבעת הנרות" על התשב"ץ, „מלאכת מחשבת" על מסכת תמורה, „עמק סוכות" על מסכת סוכה, ו„כתר ישועה" על מסכת כריתות.

הרב ר' משה־בצלאל לוריא לא היה מן הרבנים הקנאים ואף היה אוהד לתנועת „חיבת ציון". בספרו הראשון „נהור שרגא" הוא מציין את אביו ר' שרגא־פייבוש מסוחובולה בתור „ירא אלקים באמת ועובד ה' מנעוריו ועמל בתורה לשמה והשתדל הרבה לגדל בניו לתלמוד־תורה".

רבנים יוצאי סוחובולה

הרב הצדיק ר' יוסף־לייב נענעדיק, בנו של הנגיד ר' אלכסנדר־סנדר מסוחובולה, היה תלמיד מובהק של הגאון ר' אלעזר גורדון, אב"ד ור"ם טלטשי מקבוצת „בעלי המוסר" (ה„מוסרניק'ס") בקעלם. ר' יוסף־לייב היה ראש־ישיבה שם ואחר־כך בישיבות המפורסמות לומזה, ראדין, גרודנה ופוניבז. ר' יוסף־לייב היה הוגה־דעות במחשבה הדתית ובמחקר תקופת ימי־הביניים. אציל־הרוח ונקי־הדעת בכל הליכותיו ובנימוסיו. הרצאותיו היו מסודרות, בנויות יפה ומוסברות בטוב טעם ודעת. ר' יוסף־לייב נענעדיק, שהספיק להגיע לליטא דרך וילנא, נספה בקיץ תש"א בעיר קובנה, בידי הנאצים ימ"ש.

מ. צינוביץ

ר׳ שבתי (שפסל) ברלין

ר׳ שבתי הדיין ומו״צ בק״ק סוחובולה היה נצר למשפחת ברלין, אחד מצאצאיו של הנצי״ב מוולוז׳ין. נקי־כפים ובר־לבב, מצניע לכת עם אלוהים ואנשים, צנוע ונחבא אל הכלים; זקנו לבן, עיניו כשני מאורות מפיקים אהבה וחיבה לכל הנברא בצלם, ומביעים חסד ורחמים.

הכרתיו תקופה קצרה, ומדי בואי בצל קורתו הייתי מוצא אותו רכון על שולחנו והוגה בספר שבידו.

ויש שהיה מתעטף בחלוקו, אצטלא־דרבנן, יושב שחוה על שולחנו, קולמוס נוצת־אוז בימינו, קסת־הסופרים לשמאלו וכותב וכותב, שופך מעמקי לבו פנינים ומרגליות על חלקת הנייר הלבן, פניו מלאים זיו ושופעים אור יקרות סביבו.

נתאוויתי להציץ באין רואים במפלשי הדפים, להבין ולדעת מה ועל מה מעלה האדם היקר על הנייר, אם בהלכה או באגדה ובמילי־דשמיא. בבוקר סגריר ואפלולי נתמזל מזלי, ובבואי ללמד את בניו, לא היה כבר ר׳ שבתי בביתו, כי השכים לתפלתו. נכנסתי בחשאי לפני ולפנים ולנגד עיני הופיעו על שולחן עבודתו של ר׳ שבתי גליונות־הנייר הלבנים הפרושים שורות־שורות של אותיות כפנינים — פירוש אגדה על התורה, ולא דינים. דפדפתי בחיבור כדי להווכח מה שם יקרא לו, ומה הופתעתי לראות בשער את המלים „מעט דבש״. זה היה שמו של הספר. נכדו, ר׳ יוסף הפטמן, אמר לי שספרו זה, „מעט דבש״, יצא לאור בוארשה.

ר׳ שמואל בן מאיר ברומר

סבא היה רב־מטעם בסוחובולה, ועשה עבודתו באהבה ובחיבה קדושה. ואלו מעט מן המידות הטובות שנשתבח בהם סבא, ושדמותו ופניו המאירות ושוחקות תמיד שוויתי לנגד עיני רוחי:

ר׳ שמואל מאיר׳ס ברומר ואשתו שרה־ביילה

זיקה היתה לו לסבא לעבודת־האדמה, ללול ולרפת. בחצר ביתו נהג לגדל ירקות ואף גן עצי־פרי נטע במו ידיו.

בשנת 1929 נסעה משפחתי להבראה לסוחובולה. עם בכורי המלפפונים קטפו הילדים בגינה של סבא מלפפונים זעירים ואכלום לתיאבון. משראה אותם סבא בקלקלתם, הטיף להם מוסר ואמר: הן זה המלפפון הקטון יכול לגדול שבעתים, ואם קטפתם אותו בעודו באבו, הרי עברתם על לאו מפורש של „בל־תשחית״.

יחסי ידידות הדדיים ונפשיים שלטו בין סבא ז״ל לבין ר׳ נתן השוחט, שהיה מבקר לעתים קרובות בביתו. ר׳ נתן היה מן הזריזים למצוות הכנסת הנולדים בבריתו של אברהם אבינו, וסבא — תפקידו היה ענין הרשמתם בפנקסי הנולדים, מטעם הרשות. ר׳ נתן היה ממונה על צווי מלכותא־דשמיא — „וביום השמיני ימול״, וסבא היה המפקח מטעם הרשות, מלכותא־דארעא — וכל הרכים הנולדים היו נרשמים ועוברים לפניו בשפה הרוסית הרשמית, בהקפדה יתרה. במדור העליון של המזנון (קאָמאָדע) היתה מגירה מיוחדת שהכילה את אוצרותיו של סבא, עליהם שמר כבבת עינו, והגישה אל ה„קאנצלריה״ לא הותרה לאיש זולתו. בדחילו ורחימו היה מוציא את פנקס

הנולדים, פותחו ופורשו על השולחן הגדול, נוטל קולמוסו בידו וכותב ורושם את הרך הנולד, בבוא אביו לרשמו.

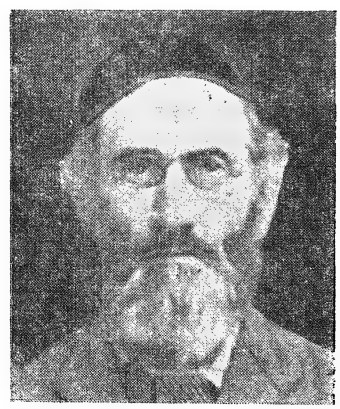
ובבוא יום פקודה להתיצב בפני הרשות ולהתגייס לצבא, היו האבות והבנים באים אל סבא לקבל תעודה מפנקסי־הרישום שלו. על אבותיהם של הצעירים שהספיקו „ללכת" — כלומר לנדוד לאמריקה — ולא התיצבו לצבא, היתה הממשלה מטילה קנס בסך 300 רובל כעל כל משתמט ונעדר. ומעשה באחד מעניי העיר ששלושה מבניו הלכו לאמריקה. בא אליו ה„פריסטאב" (פקיד המשטרה) לגבות את הקנס של שלוש פעמים שלוש־מאות רובל ורצה לעקל את המטלטלין שבבית. והיה על סבא להקל, ליישר הדורים ולהשיב את רוע הגזירה. והוא אהב לעזור לכל נצרך, ועשה מעשי צדקתו מעומק־הלב והקרבת־נפש. צדקתו תעמוד לו לעד.

יוסף הלפרין

ר׳ יעקב בנימין זאב הכהן יעקימובסקי

א.

הרב ר׳ יעקב בנימין זאב בר׳ בן־ציון הכהן יעקימובסקי היה גדול בתורה, במחשבה ומעשים טובים. מנעוריו התפרסם כבעל־כשרונות מצויין וזכרון נפלא. הוא לא עשה את למדנותו קרדום לחפור בו, והיה שוקד

ר׳ יעקב יקימובסקי

יומם ולילה על לימוד התורה. ויצאו לו מוניטין כידען גדול בספרות התלמוד.

בעל קומה, עינים פקוחות השקיפו מפניו, ממעט בדיבור, מצניע לכת ומשרה בהופעתו הוד־קדושה, הדרת־פנים שכולה כבוד. לא ברעש היתה דרכו בחיים, בעל הליכות עדינות ויפה רוח היה, במידותיו הנאות וביושר דרכיו קנה הרבה לבבות.

כל חייו לא היו אלא שרשרת של חיי תורה, שהיתה הגיגו כל ימיו, הציר שעליו סובבו מערכות פעולתו. הוא עסק גם בחיבור ספרים והדפסתם, כדי להקל על לימוד התורה. פעולתו הרחיקתו מביתו ומעירו, כי היה עליו למצוא אמצעים להדפסת ספריו ולשים עין על ההגהות, ואחר כך להפיצם בישראל, לא על מנת שיפיק רווחים, אלא להקל על לומדי התורה שלא יצטרכו להתקשות בסבך הבעיות.

הריב"ז יעקימובסקי היה נין ונכד לצדיק הנודע ר׳ ישעיה מזוכיביץ, שהיה אישיות אגדית בעם וסופר עליו כי הוא אחד מל"ו הצדיקים. הוא אף התייחס על השל"ה הקדוש, ויחוס זה הטיל עליו קשר חזק ללימוד התורה.

בכל ספר שיצא מתחת ידו היה פותח בדברי „הקדמה", אך סטה מדרך המחברים שניצלו הזדמנות זו למסירת פרטים ביאוגרפיים ומשפחתיים. אף פעם לא הוזכרו בהקדמותיו פרטים כלשהם על עצמו ובני משפחתו, על אף יחוסו הגדול, שרשם על שערי ספריו בלבד.

ב.

עבודת שנים השקיע בחיבור הפירוש למשנה, פירוש שיש בו משום „מועט המחזיק מרובה", כעין תמצית הפירושים העיקריים של רש"י ור"ע מברטנורא והכל כדי להקל על המעיין והלומד בביתו ובבית־המדרש, הנוסע ברכבת והמתאכסן במלון, שיוכל ללמוד מתוך הבנה.

ה„משניות" בכרך אחד עם פירושו המרוכז של המחבר, ספר גדול בכמות ובאיכות, נדפס במשך שנתיים — תרע"ב ותרע"ג — בשני בתי־דפוס. שלושת החלקים הראשונים, סדר זרעים, מועד, נזיקין ונשים,

נדפסו בפיוטרקוב בדפוסו של ר' חנוך הניך פולמן, בעוד שסדר קדשים וטהרות נדפסו בווילנא בדפוס ציונסזוהן.

פירושו של המחבר נכתב במטרה, כפי שצויין בשער הספרים, שכל אדם יוכל לשאת את ששת סדרי המשנה בחיקו ולשם עיון לבקיאים בש"ס. אף הפירוש לא נקרא בשם אחד. שלושת החלקים הראשונים נקראו בשם „זרע יעקב"; החלק הרביעי — „זרע יצחק" והכרך החמישי — „זרע אברהם". בחלק הרביעי מציין המחבר את מטרת הפירוש ותועלתו, להקל לאוהבי הפשט למצוא את העיקר בדרך קצרה, ושלא יצטרכו לשוטט ולחפש בספרים אחרים באריכות „כמחפש מרגלית בנבכי ימים".

הרב הגאון הנודע, ר' משה בצלאל לוריא, אב"ד סייני וסובאלק, מעיד בהסכמתו בספר זה: לדידי חזי לי פעולת האי גברא רבא מגזע קדושים וטהורים אשר פעל ועשה חידושיו בגפ"ת והנם חידושים טובים ונכונים למרכז האמת וראוי לחוק בעט סופרים בדפוס ולהפיצו באהלי תורה וממילא רווחו שמעתתא, ובפרט בדורנו אשר מעטו שוחרי תושיה מצוה רבה לחזק ידי עומלי תורה ומצוה לקרבו בזרוע עוז ולסייעו במה דאפשר, והמקרבו בורך בכל מילי דמיטב וכבר יצאו לו מוניטין בספריו".

הגאון הנודע, ר' יחיאל מיכל הלוי אפשטין מבובורדוק כותב על ספרו של המחבר שדעתו יפה ודבריו מנופים בשלש־עשרה נפה, „וראיתי חידושיו על חולין בהלכה ואגדה ודבריו טובים ונכוחים הן בחריפות והן בבקיאות ויישר כחו לאורייתא וראוי לאותה אצטלא, והוא מוצא לנכון להוסיף תפלה ובקשה מכל יראי ה' „להיות מסייע לאדם הגדול הזה להושיבו על כסא הרבנות באחת הערים הכבודות כראוי לגברא רבא דכוותיה, וכל המסייע יתברך מן השמים".

בין הגאונים המפורסמים בדורו היה הרב ר' חיים ברלין מייליסבטגראד, שאף הוא הצטרף ל„מסכימים" על הספר הנ"ל, באמרו בין השאר: „מצאתי בו דברים ישרים ונכוחים ומתקבלים על הדעת, וככל הכהנים הזריזים זריז וזהיר המחבר להמציא בספרו דברים טובים ומועילים ויחרון בו הני תלמידי תרביצאי, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. המקום יהא בעזרו ועל דרכיו יגיה אורו". הרב ברלין לא נהג לפזר „הסכמות" בקלות, ולמחבר זה הואיל להוסיף הסכמה על זו שנתן בספרו „זרע יעקב".

הרב מרדכי מסלונים נמנה על ידידיו של המחבר. הוא הכיר את ר' בן־ציון אביו שישב ישיבת קבע בסלונים ואת כל המשפחה הלמדנית המיוחסת הלזו. אף הוא הצטרף למחוים דעה על הספר, בכתבו עליו כי „הוא נחמד אף נעים וראוי לאדפוסי אידרא ולהחזיק עץ החיים בפרט בעתים הללו", ובידעו את מצבו של המחבר הוסיף בקשה לאחב"י

באיזה עיר שיחסר שם רב ומורה לקבלו לרב ומורה, בהעידו עליו כי הוא ראוי מאד להיות רב ומורה־הוראה באחת הערים הכבודות (זוהי אחת ההמלצות המעידות על כושר רבנותו).

וגם הרב הגדול הנודע, ר' אליהו חיים מייזל מלודז, הביע בהסכמתו משאלה כי ה' ימציא למחבר מקום מנוחה להורות ביעקב, כי העטרה הזאת הולמתו.

הרבנים מכנים את המחבר בהסכמותיהם בתוארי כבוד נעלים, כמו: הרב הגאון החריף ובקי, סיני ועוקר הרים, האי גברא רבא ויקירא וכו'.

גם הרב הראשי לא"י, הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק ראה את הספר וחיוה דעתו על התועלת המרובה בו, והביע משאלתו להעלות את המחבר לארץ־ישראל כדי שיוכל לשבת כאן על התורה ועל העבודה. ואף שהרבינו להפציר בו שיעלה ארצה, לא נענה לנו, מטעמים כמוסים, ונפטר בגולה.

ג.

מלבד חיבורו הגדול „זרע יעקב" על ארבעת הסדרים הראשונים, חיבר הריב"ז כמה ספרי חידושים: „ידי משה" (חידושים ביאורים על מסכת חולין), גראיובה, תרס"ט, 40 עמודים כפולי־טורים, ובו הסכמות רבנים נודעים.

בדברי ה„הקדמה" של המחבר מצאנו פרטים מעניינים. הוא מעיד שבמסעיו הרבים הגיע גם לארץ־ישראל, ובימי שהותו שימש בירושלים לפני הגאון הנודע, הרי"ל דיסקין, לשעבר רבה של בריסק, וממנו קיבל את הדרך הישרה לאסוקי שמעתתא, וכל פעם שאמר לפני הגאון מחידושיו ישרו בעיניו מאד, וברוב ענותנותו לא העז לבקש ממנו מכתב הסכמה.

הוא מעיר שקרא את הספר „ידי משה" על שם סבו הרבני התמים במעשיו, ר' משה בר' יששכר הכהן, שסיפרו לו שהיו לו ספרי־יחש בכהונה.

בהקדמתו נאמר, שאין תומך בידו והוא נאלץ להיות תמיד נע ונד, ואילו היו מחזיקים בידו היה יכול לעשות חיל וכדי להשיג רבנות יש צורך במתנת־יד, וזה חסר לו, וגם להיות עם המלמדים לא יוכל, ואף שיש בידו הרבה חידושי־תורה אין ביכלתו להוציאם לאור, כי אפס כסף. הרבנים שהיה מבקר אצלם התעניינו, כנראה, במצבו ורצו להושיבו כרב באחת העיירות, אך חפצם לא עלה בידם.

ד.

בימים ההם לא היו מרובים בתי הדפוס היהודים, והם פעלו במיוחד בערי המרכז המיושבים יהודים. מחברי ספרים שישבו בריחוק מקום מערי הדפוס, כבדה עליהם מלאכת הדפסת חבוריהם, וביחוד כשהרכבת בליטא לא הגיעה עדיין לכל ערי הישוב היהודי, והיה צורך להטלטל שטחים עצומים למקומות הדפוס.

ספרים נוספים של המחבר, הנמצאים בבית הספרים האוניברסיטאי בירושלים, הם: ספר „בית יעקב" (חדושים ובאורים על מסכת ברכות), פיוטרקוב (ורשה), דפוס פ. בוימריטטר, תרס"ד. בכרך נמצאות שתי מהדורות של מסכת ברכות שנדפסו בשנה אחת, בשני שערים ובמספרים מיוחדים, 26—65 עמודים; ספר „בית יעקב" (חדושים ובאורים על מסכת ברכות), ובסופו דרוש בענין היסח הדעת בתפלין, (ורשה, דפוס לוין־אפשטין, תרס"ד. 33 עמודים).

ויותר משהדפיס נשאר אצלו בכתב־יד, וגורלם נחרץ עם אבדן יהודי העיר בידי הנאצים ימ"ש. וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

ה.

מאורע טרגי הסעיר את עולמו ולא נתן לו דמי.

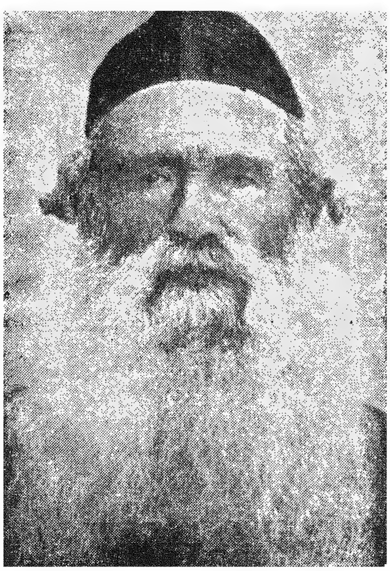
המאורע הוא מעשה שהיה בספר־תורה שצוה סבו ר' משה בר' יששכר הכהן בלי רשות למכור, והמחבר לא מכר אלא הפקיד את הס"ת בשנת תרע"ד אצל נחום יקימובסקי שהלוה לו 15000 רובל, בזמן שנקבע הוא הביא את הכסף חזרה והלה לא רצה לקבלו, באמרו, שהס"ת נמכר בטעות, לימים הודתה אשתו בפני האב"ד מסלונים שהס"ת ישנו בידם, ורק אין ברצון בעלה להחזיר, ואחרי שמת בעלה, ובנו אברהם מלא מקומו לא רצה להחזיר את הס"ת.

הריב"ז יקימובסקי ביקש להציל מה שאפשר, ביקר אצל רבנים, אסף מכתבים וחות־דעת, בקר במערכות עתונים ותבע עזרה מוסרית נגד העושק. זכורני, שהסופר הנודע הלל צייטלין הי"ד פרסם בעתון „דר מומנט" בוארשה שני מאמרים שבהם עמד על העול הגדול שנעשה מצד המחזיק בעושק. ואין כל ספק שהופיעו גם בעתונים בערי־השדה. אך כל פעולתם עלתה בתוהו.

במאורע זה, שכשהוא לעצמו אינו נראה בעל חשיבות יתירה, בגלל אימת הרשות גילו הרבנים והעסקנים אזלת יד לגבי תקיפים מחוצפים, שהעיזו שלא להענות להזמנות למשפט הרבנים. ברם הדבר הסעיר, כנראה, את רוחו של המחבר, שלא נתן שינה לעיניו, ונדד ממקום למקום, בקוותו להציל את העשוק מידי העושק.

הענין הניע את המחבר לפרסם ספר „כדת מה לעשות?" המכיל מכתבים של 71 רבנים שלפי דעת המחבר „ראוי לכל אחד לדעתם". הספר נדפס בט' סיון תרפ"ט, בביאליסטוק, ומכיל 32 עמודים. הספר הופץ בכל הערים ונשלח לרבנים ולעסקנים, למערכות העתונים, עורר תגובות ובקורת שעוררו רוגז רב נגד הנתבע, שהמשיך להחזיק בגזלה.

בשולי החיבור, באה הודעה של אחי המחבר, ר' ישעיה הכהן יקימוב, איש צדיק ועניו, שהיגר לאמריקה, ועלה אח"כ לארץ־ישראל. בהודעה נאמר, שהס"ת היא ירושה של ר' משה בר' יששכר הכהן והוא

ר' ראובן לוריה (המלמד)

כתב בצוואה כתוב וחתום, שאסור למכרו לדור דורות, ואפילו אם ירצו למכרו, איש ישר ותמים אל יקנהו, מפני שהדבר דומה לעושה סחורה בפירות שביעית, ובגזילה.

ברוב המכתבים נאמרו דברים בגנותו של „האי גברא אלימא, מעיר סלונימא" האוחז בידו ואינו רוצה להענות לד"ת. ומוטל על כל מי שיש בידו,

לסייע להציל עשוק מיד עושקו. בין השמות הנודעים: הרב ר׳ אליהו הלוי מפרוז׳אני, הרב ר׳ דוד פאיאנס מביאליסטוק, הרב ר׳ יחזקאל ליפשיץ מקאליש, הרב ר׳ חזקיהו יוסף מישקובסקי מקריניק, הרב ר׳ מאיר שלום שצ׳דרוביצקי מביאליסטוק, הרב ר׳ ראובן כ״ץ מאמדור, האדמו״ר מסוקולוב, הרי״ז מורגנשטרן, ועוד.

הריב״ז יקימובסקי נפטר בסלונים בן ס״ט שנה בכ״ד סיון תרצ״ג.

ו.

אשתו של הרבי, פרידה, היתה אשה רבת פעלים ומרץ. מפרנסה את בעלה שישב על התורה ועל העבודה ולא פסק פומיה מגירסא. היא עסקה במסחר, של משי וקטיפה, וידיה היו תמיד מלאות עבודה, הן במסחר והן בכלכלת הבית.

הרבנית פרידה היתה בתו של ר׳ ראובן לוריא, אחיו של הרב הגאון ר׳ משה בצלאל לוריא אב״ד סייני, סובלקי.

עול הפרנסה היה עמוס עליה, והיא נאלצה לבלות ימים רבים מחוץ לביתה ועיירתה בביאליסטוק, סוקולקה, סובלק להביא משם סחורות, ותמיד היתה שמחה בחלקה, בידעה שיש לה חלק בתורה שלמד בעלה.

פרידה עם בנה ושתי בנותיה עלו לארץ. ביתה בירושלים ובתל־אביב היה בית־מועד ליוצאי סוחובוליה, תמיד נראתה בת צחוק על פניה, ועודדה את הפונים אליה במלים חמות, והם יצאו ממנה מחוזקים ברוח. היא נפטרה בת 74 שנים בר״ח אלול תש״א והובאה למנוחות בהר הצופים בירושלים.

זכתה פרידה לראות את ילדיה מכים שורש בארץ, והיא נפטרה בשם טוב, כששפתיה לוחשות ברגעיה האחרונים את השם „ירושלים״.

מ. ש. גשורי

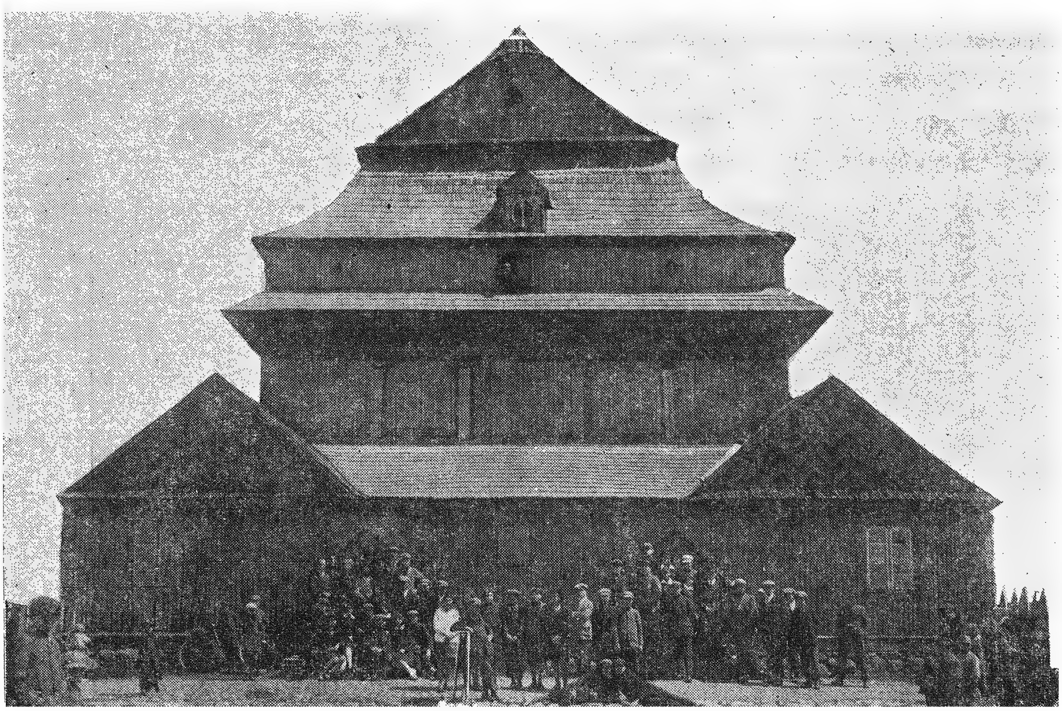
הקהילה ועובדיה

מאת **חנה שטיינברג**

אם לתאר את דמותה של סוחובולה, הרי צץ ועולה בדמיון, קודם־כל — בית־המדרש. בית־התפילה היווה את מרכז החיים של אנשי העיירה בזמנים שקדמו לתקופתנו אנו, הוא המעין ממנו שאבו הורינו את הערכים עליהם התחנכנו אנחנו.

כל יהודי ויהודי מתושבי סוחובולה היה קשור לבית־המדרש. יום־יום היה בא להתפלל ולשפוך שיחו לפני רבון־העולם, בימי חול כבימי שבת ומועד. בבית־המדרש היו מתכנסים בימות החול, בין מנחה למעריב, כדי לשנן פרק במשניות או דף גמרא, ואף היו חוטפים שיחת־חולין. בבית זה נוצרה דעת־הקהל שבעיירה, כאן הוסדרו כל עניני הציבור: בחירת רב, „שכירות״ „גבאות״, „חזנות״, „מגידות״ וכל עניני הצדקה. בלילות החורף הקרים היו מצטופפים ליד התנור ויהודים־מכל־ימות־השנה היו משיחים לא רק על דאגות־הפרנסה אלא אף על דברים העומדים ברומו של עולם.

חיי־ציבור לפי מושגינו אנו טרם היו בסוחובולה בימים ההם. רק במאוחר, כאשר צצו המפלגות בעיירתנו, הופיעו נואמים מפלגתיים שהיו משמיעים דברי־תעמולה מעל במת בית־המדרש.

בית־הכנסת של סוחובולה

בתחילה היה רק בית־מדרש אחד בסוחובולה, ב„מורד", שנבנה לפני בית־הכנסת (ה„שול"). אחת לחודש, בשבת, היה הרב מתפלל בבית־המדרש של ה„מורד". גאוותו של בית־המדרש היתה על החזן (ה„בעל קריאה") ר' לייזר מרדכי חוין. בית־הכנסת בסוחובולה הצטיין בסגנון מיוחד, והוא אף נזכר בין בתי־הכנסת המפוארים שבפולין. בספר על בתי־כנסת שיצא־לאור בניו־יורק, ישנו גם תצלום של בית־הכנסת בסוחובולה. גם בספרו של א. י. ברייר על בתי־כנסת בפולין (גרמנית), נזכר בית־הכנסת אשר בסוחובולה, הדומה בסגנונו לבית־הכנסת בגרודנה. בתי־כנסת אלה נבנו במחצית השניה של המאה ה־18, אך בסוחובולה היו מספרים כי בית־הכנסת קיים ועומד זה מאות שנים.

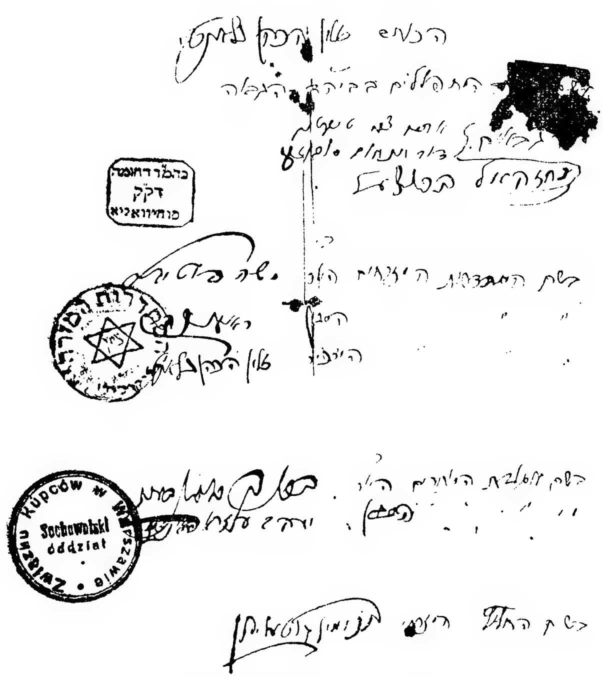
בבית־הכנסת היו מתפללים רק במועדים ובימים־הנוראים.

במורד העיירה נמצאו גם כמה וכמה „שטיבלאך" (בתי־תפילה): „תהלים שטיבל", „חברת־תורה שטיבל" ומנין של „בעלי מלאכה".

בית־המדרש על ההר („דער באַרג בית־מדרש") נבנה ב־1843, בערך; „בית־המדרש החדש" — ב־1895.

בין הרבנים, הדיינים ושאר „כלי קודש" של סוחובולה מפורסמים לתהילה:

1. ר' אברהמצ'י איינהורן. נולד ב־1828, בוולקוביסק. בזכרון אנשי עיירתנו נשאר כדמות אגדית. לפי הסיפורים שהתהלכו עליו, הצטיירה

חתימות הרבנים וראשי־הקהל

דמותו כאחד מל"ו צדיקים. תמים בהליכותיו, למד תורה לשמה, עבד את אלוהיו באמונה ואוהב היה את עמו במסירות אין קץ. משכורתו של הרב לא הספיקה, כידוע, כדי מחיה, ועל כן נאלצה הרבנית, חיה־שרה, למלא את החסר והיתה סוחרת במלח ובבד לבן, ואת הפדיון היתה מחביאה בקופסה קטנה בארון. לא פעם נמצאה הקופסה ריקה, כי ר' אברהמצ'י היה מחלק את הכסף לעניים... הוא לא ידע ערך של כסף כלל:

הרב קאליר וראשי־הקהל: ג. שוורץ וזאב סוחובולסקי

כשהיו בעלי־הבתים מציעים לו תוספת לשכרו, היה מסרב ואומר: „מען דאַרף ניט" (לא צריך)... בניו של ר' אברהמצ'י לא הלכו בדרכיו, הם ניתקו עצמם מן הבית המסורתי והלכו לרכוש השכלה אקדמאית. ור' אברהמצ'י לא שבע נחת מבניו.

הוא היה אומר: מה הם, בעצם, החיים — עוד פשטידה, עוד צלחת לפתן... („נאָך אַ קוגל, נאָך אַ צימעס...") ומיד החלו דמעות זולגות מעיניו עד שלא יכול היה להמשיך בדרשתו.

ר' אברהמצ'י נפטר בארץ־ישראל והובא לקבורה בירושלים, על הר־הזיתים.

2. הדיין ר' שפסל (ר' שבתאי) ברלין. ר' שפסל היה דיין בימיו של ר' אברהמצ'י. יהודי פיקח ותלמיד־חכם. לאחר עלייתו של ר' אברהמצ'י לארץ־הקודש קיוה לרשת את הרבנות, ואף היה מתאים לכהונה זו, אלא שיהודי העיירה לא הסכימו לכך, בשל מעלתו הרבה של רבם ר' אברהמצ'י (כך נהגו גם יהודי ביאליסטוק, שאחרי ר' חיים הרץ לא יכלו לבחור רב אחר במקומו). ר' שפסל נשאר דיין כל ימיו, ומה רב היה סבלו, כשהביאו את הרב, ר' ישראל ליבנדר־שטיין מבסטיניץ, לכהן בסוחובולה.

אשת הדיין, אסתר (אחותו של יוסל מיירעס), היתה אשת־חיל, שהשלימה את פרנסתו הזעומה של בעלה הדיין.

בין הדיינים בסוחובולה נודע גם הרב כץ, הדיין מרייגרוד, שבא לעיירתנו ביחד עם הפליטים, בימי מלחמת העולם הראשונה.

3. הרב ר' ישראל ליבנדרשטין לא נבחר, כנראה, בהסכמתם של כל אנשי סוחובולה, ולא כל אנשי העיירה נמנו עם אוהדיו ומכבדיו. הוא היה יהודי בעל הדרת־פנים, נקי ומצוחצח. אשתו היתה בעלת־בית למופת והופעתה הלמה מאד את תפקידה כרבנית.

ב„שבת השחורה", ב־1920, התעללו ה„האלרצ'יקים" הפולנים בר' ישראל. בככר, מול ביתו של משה פוטיאל אספו את נכבדי העיר, התעללו בכולם, וביחוד ברב, במרטם את זקנו הנאה.

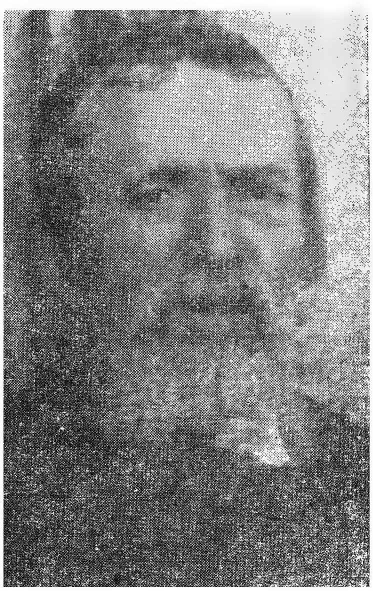
4. הרב ר' שלמה־צבי קאליר היה רבה האחרון של סוחובולה. תלמיד חכם ובעל השכלה כללית כאחד. בנוסף למשרת הרבנות מילא גם תפקידי ציבור אחרים וידו היתה נתונה לכל עניני העיר. ביחוד היה פעיל בבית־הספר.

בימי השואה שתה הרב קאליר את כוס־התרעלה עד תומה. מתחילת הכיבוש הנאצי התעללו בו הקלגסים ועינוהו ללא רחמים. נספה יחד עם בני עדתו.

בין שמשי בית־המדרש הישן בעיירה נודעו: ר' חיים־דוד, אבא'לה בוירסקי ור' לייבל; כן נודעו השמשים משה'קע פימפר (בינשטין) מ„בית־המדרש החדש" ור' גדליהו מה„שול".

מן השוחטים שלושה היו מפורסמים:

ר' נתן בורה (נוסקה דער שוחט) — בן תורה, מבעלי־התפילה של „בית המדרש החדש", יהודי חביב ונוח לבריות.

ר' נתן השוחט

ר' אלתר מלי — יהודי מכובד, בעל תורה ועסקן ציבורי. מן הפעילים במפלגת „המזרחי". הקדיש זמן ומרץ רב למען בית־הספר. אשתו, דבורה־לאה, היתה בתו הבכירה של יוחקה החרש.

ר' שלמה אמסטרדמסקי היה תלמיד־חכם ובעל מוח חריף, בעל הדרת־פנים ונעים בהליכותיו. יליד גראיובה, התחנך על ברכי התורה והמשיך ללמוד בישיבת לומזה, שם גם הוסמך כרב ובזה ראה את יעוד חייו.

ר׳ אלתר השוחט (מאלי)

אשתו, רחל, היתה מקוריצין, בת להורים אמידים והוא היה סמוך על שולחנם (געגעסן קעסט), משגדלה המשפחה התעורר בו הרצון אצל ר׳ שלמה לעמוד ברשות־עצמו. למד שחיטה ונתמנה כשוחט ומוהל

ר׳ יונה השוחט

בסוחובולה. לאחר שנים היגר לאמריקה. אך השוחט הצעיר מסוחובולה לא מצא מקומו בסביבה הזרה ושם מצא את מותו בתאונה. אשתו וארבעת ילדיהם נספו בסוחובולה יחד עם כל אנשי העיירה.

החזן ר׳ ישראל שלוסברג כיהן בסוחובולה בימיו של ר׳ אברהמצ׳י ור׳ שפסל. היה איש ישר ותמים שלא שאף לגדולות. לולא נשאר כל ימיו בעיירה הקטנה, היה נחשב בין החזנים המהוללים. הוא ניחן בקול ערב ויפה להפליא.

הרבה מבני העיירה היו עוברים לפני התיבה (בעלי־תפילה) בשבתות ובמועדים. הארי שבחבורה היה ר׳ ניסן ברלקובסקי (יאשעס). ידועים גם בני וועלווקה: ר׳ חצקל ור׳ מרדכי יוסל קרוצל, נוסקה

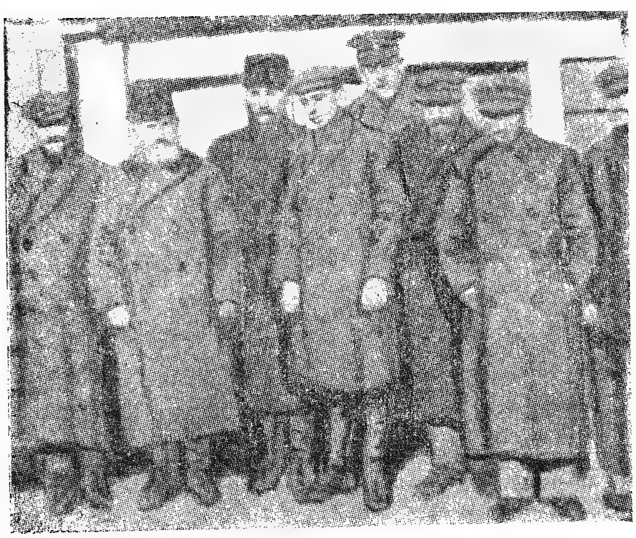
בורה (השוחט), ר׳ חייקל טרשצנסקי, ר׳ אברהם חרלפ, ר׳ ליזר מרדכי חוין. מבין הצעירים — ליזר טיקוצקי.

כל עניני הציבור התנהלו בין כתלי בית־המדרש. אך במלחמת העולם הראשונה חל מפנה במצב זה. נוצר ועד לעניני הקהילה.

בחדשים האחרונים לכיבוש הגרמני התעורר בליטא הרעיון ליסוד ועדי קהילות, כדי לאפשר ליהודים ליהנות מאוטונומיה ולנהל בעצמם את עניניהם. באותו זמן נוסד „ועד־קהלה” גם בסוחובולה. בבחירות לועד־הקהילה התמודדו ביניהן שלוש המפלגות, „צעירי־ציון”, „המזרחי” ו„הבונד”. במרוצת הזמן, משלא יכלו הקהילות לעמוד ברשות עצמן הפכו ועדי הקהילות לסניפי ה„דז׳וינט” האמריקאי, שפעל רבות בימי המלחמה ואחריה למען הקהילות היהודיות שהתרוששו. ועד הקהילה בסוחובולה גם הוא קיבל עזרה חדשית מהדז׳וינט. הדבר איפשר לו לתמוך במשפחות עניות, ביתומים ובמוסדות נזקקים.

חברי ועד־הקהילה היו: משה פוטיאל, לייזר מנדל גרודזינסקי, גרשון מריינה, לייבל אברמוביץ, איסר סמולר (המזכיר), מאיר בורה (היו״ר) ואלתר מלי. איתמר ניסלקובסקי ושמעון קלקה היו נציגי בעלי־הבתים.

ועד הקהלה יסד את קופת „גמילות חסדים”, דאג לחינוך ילדים חסרי אמצעים ותמך גם ב„לינת הצדק” ובבית־הספר.

ועד־הקהילה

מוסדות ותנועות

בית־ספרנו

מאת בתיה פלס (כהן)

בנין צנוע ונאה היה מזדקר בחצר ביהמ"ד הישן, כולו הוד וכבוד. בבנין זה היו לומדים כל ילדי העיירה תורה ודעת ברוח ציונית והכשרה לקראת עליה לארץ ישראל. הריהו — בית־ספרנו העברי. מגן־דוד קבוע בכניסה בכותל המזרחי. חדרי הכיתות הם משני עברי הפרוזדור: חדרים מרווחים, חדר מורים, אולם הרצאות — הכל כדת וכדין. לא פעם שמענו מפי המבוגרים את הסיפור כיצד נוסד בית־הספר: בשנת 1919, בסיום מלחמת העולם, התנער הכל לחיים חדשים. שאלת החינוך צפה בעיירתנו. ה„חדר" המקובל פג טעמו והיתה שאיפה לייסד במקומו בית־ספר תקין. את היוזמה קיבלו עליהם כמה בעלי־בתים, והם שמו להם למטרה לייסד בית־ספר עברי והחלו לפעול ברוח זו. הסידורים וההכנות נעשו במחתרת בשל העדר רשיון רשמי לפתיחת בית־הספר. בחפזון שכרו שני חדרים ונתמנה המורה הראשון, ה' שנידרובסקי, וכדי לרכוש תלמידים עברו המייסדים מבית לבית, הודיעו, שכנעו והשפיעו לשלוח את הילדים לבית־הספר העברי. בחשכת ליל נכנסו המייסדים חרש, כגנבים ממש, למחסנו של הכומר והוציאו משם את כל הציוד של בית־הספר, אשר נשמר שם מימי הכיבוש הגרמני לאחר שנסגר בית־ספרם, והעבירוהו לחדרים השכורים. למחרת בבוקר צלצל המורה בפעמון ושתי כיתות ילדים יהודים ישבו בעיירה הפולנית על „סקאמייקעס" (ספסלים) גרמניים ולמדו את השפה העברית.

מספר התלמידים גדל, נשכרה עוד דירה אצל חייקה סיינר, ומשגדל המנין והחדרים לא הספיקו עוד — איכסנו כתה אחת גם ב„שטיבעלע" שליד בית־

בית־הספר

כתת בית־הספר העברי; במרכז — המורים

המדרש הישן. צוות המורים גדל והגיע לחמישה. נתמנה מנהל לבית־הספר ונתקבלו מורים מקצועיים. כל המקצועות נלמדו בבית־הספר, ושפת הלימוד היתה עברית. מורים רבים התחלפו במשך השנים, אך המורים הראשונים — ה״ה שנידרובסקי וצבאן — לא עזבוהו. הם שמרו אמונים לבית־הספר ולתלמידים.

מייסדי בית־הספר היו חברי הוועד הראשון, הם טיפלו בכל העניינים: קבלת מורים ותלמידים, מתן הנחות בשכר־לימוד ועסקו גם בשאלת התקציב אשר היתה הקשה שבבעיות. הרבה תלמידים היו זקוקים להנחות וההכנסה זעומה. הוועד נאבק קשות בשאלה זו, אך שום ילד יהודי לא נשאר מחוץ לכתלי בית־הספר העברי בשל שאלה כספית. שאלת הבנין עוררה דאגה מרובה. החדרים הארעיים לא התאימו לכתות בית־ספר: בקיץ שרר בהם מחנק; ובחורף — הקור, הרוח והרטיבות. צפופים ומכורבלים במעילים ישבו התלמידים בחורף, וכדי להתחמם קמעה היו יוצאים בריקוד־הורה. גם הממשלה שמה עינה בבית־ספר זה. לפעמים הגיע אינספקטור ממשלתי לביקור והביע את מורת רוחו על תנאי הדיור, אך „מתן" נאמן היה משתיקו ומשכך את זעמו.

בשנת 1924 הגיע הרב קאליר לעיירתנו, והצטרף לדורשי בית־הספר, ובמהרה עמד בראש הוועד. באותן השנים נעשתה עבודה רבה: ראשוני המחזורים החלו לסיים את לימודיהם לתפארת. ילדים חדשים מילאו את הכיתות, אך מצב בית־הספר היה בכל רע. ביקורי האינספקטור היו תכופים למדי ותכפו האיומים מצד השלטונות כי בית־הספר ייסגר אם לא יועבר לבנין מתאים. בישיבות תכופות וסוערות הוחלט על הקמת בנין בחצר בית־המדרש הישן, אך קופת בית־הספר היתה ריקה ומרוקנת. רווח והצלה עמדו מעבר לאוקינוס. חברי הוועד פנו ליוצאי סוחובולה שבארצות הברית וגוללו בפניהם את כל הפרשה. דרישתם זכתה באהדה בין בני־עירם ותמיכה החלה זורמת לקופת בית־הספר.

בלב מלא שמחה ניגשו לעבודת הבנין, והנה תקלה

חדשה: יהודי אחד, אשר חלקת שדהו גבלה במגרש בית־המדרש התנגד לבניה וטען בתוקף שלא ירשה להקים את בית־הספר במקום זה. הבעיה היתה קשה ומייגעת. בשבתות הופרעה התפילה בבית־המדרש וחברי הוועד ומצדדיו לא נחו ולא שקטו עד אשר שכנעו את בעל המגרש, ובסופו של דבר נתן גם הוא את ידו למפעל, ומיריב הפך ידיד.

נחפרו היסודות לבנין. לא נשכח את היום בו הונח היסוד. יום גשם סתוי, החצר מלאה תלמידים, מורים, חברי־ועד ורבים מתושבי העיירה. נערכה חגיגה צנועה בשטח הבנין. הרב הדגיש בנאומו, בדמעות־גיל, את חשיבות המאורע. ה' גלנטי קרא שיר שחיבר, המוקדש לתלמידים, והמורה לוינסון חיבר הימנון למייסדי בית־הספר והתומכים בו, לכבוד היום הגדול. ההימנון פתח במלים: „ביום הוסד ההיכל, היכל רוחנו". שרנו ורקדנו והוקרנו כל אבן אשר תמכה בבנין.

בחורף שבתה עבודת הבניה. באחד הימים הקרים הופיע פתאום הרב ועמו כמה מחברי הוועד. הם היו נבוכים, הסתודדו עם המורים, התרוצצו הלוך ושוב ואת הסיבה לא גילו. אך הדבר נודע: הוראה של האינספקטור דרשה לסגור את בית־הספר לאלתר, ללא דחוי. בעצם הקור החזק התישבו הרב דמתא וה"ה משה פוטיאל וראובן כהן בעגלת־חורף ונסעו אל האינספקטור בסוקולקה. לאחר תחנונים נאות „הוד־מעלתו האינספקטור" לתת ארכה עד לאביב.

באביב נתחדשה עבודת הבניה. שלד הבנין התנשא על המגרש, אך סבלנותם של השלטונות פחתה. הפעם קצרה היד מהושיע ועל פסק־הדין של השלטונות לסגירת המוסד לא היה ערעור. בלב דואב, אך בתקוה ובגאווה, ננעלו כל חדרי הלימוד והציוד הועבר לבית־הכנסת הגדול ולבית־המדרש. שם הוקצבו מספר חדרים לבית־הספר. החדרים לא היו מתאימים והצפיפות רבה, אך ברצונם ומרצם של מורינו התנהלו הלימודים כסדרם. חלק מן הציוד התקלקל באין מקום לשמירה. הנכס היקר ביותר שלנו, היא הספריה, הועבר לביתנו.

הזמן דחק. בנאים, טייחים ונגרים עבדו בקדחתנות ושנת הלימודים הגיעה לקצה.

באותו זמן נפרד מאתנו המורה לוינזון, לאחר שעבד עמנו שלוש שנים. עם פרידתו פרשה אחת מדמויות־התווך בבית ספרנו. כמורה ומחנך, הוא דרש נאה וקיים נאה, למרצו ולמסירותו לא היה גבול. תמיד

כיתה בבית הספר העברי; במרכז — המורים

בית־הספר וחבר המורים.

היה שקוע בעניני ציבור ובית־הספר. לאחר שעות עבודה מרובות בבית־הספר היה נותן דעתו לתלמידים מפגרים או נעדרים בגלל מחלה. היה מזמינם לחדרו, מסביר ועוזר להם. נפש הילד היתה נהירה לו וגישתו היה אינדיבידואלית ומעודדת.

תמו ימי החופש ובית־ספרנו החדש קם והיה. הספסלים נקבעו במקומותיהם ו־130 ילדי העיירה בגיל החינוך תפשו את מקומותיהם בכיתות המרווחות לשמחת כל בני־העיר. בשעורי מלאכת־היד, אשר היו בבחינת חידוש בבית־הספר, רקמנו דגל עברי. שעות עבודה רבות הושקעו על־ידי כל אחת מאתנו, אך הכל נעשה ברצון. דגל תכלת־לבן היה זה, אותו הנפנו ברמה בתהלוכות ל״ג בעומר.

המורים השקיעו עבודה רבה בספריה, שהגיעה ל־400 ספרים. הוקם גם מועדון לתלמידי הכיתות הגבוהות, בו נעשתה עבודה תרבותית. בית־ספרנו נתפרסם גם בסביבה וזכינו לביקוריהם של בתי־ספר מן העיירות הסמוכות.

במסיבת־הגמר של המחזור נישאו נאומים נלבבים וריקוד־הורה איחד את כל הלבבות. קשה היתה לנו הפרידה, אך נשארנו תמיד קשורים לבית־ספרנו, שהיה בית־היוצר הרוחני שלנו.

מתולדות הספריה

הספריה במחתרת

בעיירתנו היתה שאיפה גדולה לתרבות והשכלה. הילדים למדו עברית באופן פרטי, ורוסית בבית הספר העממי, ביחד עם ילדים נוצרים. הרבה משפחות היו מנויות על עתונים. הנפוצים ביותר בתקופה ההיא היו „הצפירה" ו„דער פריינד". בעיירה היתה קיימת ספריה שריכזה את ה„אינטליגנציה" שבמקום. חברי הספריה עבדו בהתנדבות ורוב הספרים נתקבלו במתנה. אף שנהוג היה תשלום חדשי, לא הספיק הדבר לרכישת ספרים חדשים. היו אוהדים שפעלו לטובת הספריה בדרכים שונות. החברים הוכיחו מסירות ומרץ רב הושקע בה. היה עליהם לעמוד תמיד על המשמר, כי

בתקופת שלטון הצאר היתה הספריה בלתי ליגלית והכרח היה להזהר שלא ליפול בידי השלטונות. לפיכך היו מחליפים לעתים תכופות את מקום הספריה, דבר שהיה כרוך בקשיים רבים, מפחד מאסרים, ולא רצו לשכור דירה או אפילו מרתף בשביל הספריה. אמנם השוטרים קיבלו תשלום חדשי כשוחד, אבל הממונים עליהם, שלא תמיד היו מסכימים לקבל שוחד, היו עורכים חיפושי־בזק והפתעה. בכל זאת הצליחו החברים המסורים להציל את הרכוש התרבותי היקר להם והיו מסתירים את הספרים במקומות בטוחים.

פעם הביאו אלינו את כל הספרים והחביאום

מייסדי הספריה. מימין לשמאל: טעוול קלקו, לייזר טיקוצקי, חיים גופרשטיין ויודל קרוצל

במיכלי־בירה ענקיים. היה בטחון שלבית החרושת לא יבואו ולא יערכו חיפושים. לפעמים היו מעירים אותנו באמצע הלילה כדי להחביא שקים מלאים ספרים תחת מטותינו. בתנאי מחתרת אלה היה קשה מאד לנהל ספריה, אבל הצעירים עמדו איתן ולא עזבו את משמרתם. הנוער הוסיף מרץ, הגדיל את מספר הספרים וה„ז׳ורנאלים". למרות כל הקשיים המשיך הדור הצעיר לשאוף לחיים תרבותיים ולהשכלה.

רבים הצטיינו בפעולות אלה, כמו אחי זיידקה, חיים גופרשטין, שמחה מגיד ועוד הרבה אחרים.

פנינה בן־ארצי (שקלאר)

פעילי הספריה

בתחילת המאה הנוכחית, בשנת 1906, נוסדה בסור־חובולה הספריה בבית שינקה גופרשטין, ביזמתם של חיים גופרשטיין, יודל קרוצל (בנה של ענע רחל), זיידקה שקלאר, חנא ושמחה מגיד, אליעזר טיקוצקי וטוול קלקה.

במוסד תרבותי ראשון זה התרכזו כל הכוחות המתקדמים שבעיירה: לייזר טיקוצקי, משה הערשל טיקוצקי, שמואל אייזיק פרנצוז (בנו של יוסל לישעס), אלתר שלוסברג (בנו של ישראל החזן), ישראל לוין (בנו של משה׳קה האופה), אלתר פרנצוז, אנשל פריימן (בנו של ברל דער מילנער).

הצעדים הראשונים של הספריה לא היו קלים. נתקבלו תרומות וספרים במתנה מאוהדים. החברים הפעילים עבדו בהתנדבות. הקוראים היו משלמים תשלום חדשי, אבל לא רק המצב הכספי הוא שהכביד על קומץ הפעילים, עצם קיום הספריה אסור היה בימי שלטון הצאר.

שנים רבות היוותה הספריה את „מרכז" החיים התרבותיים בעיירה. ביראת כבוד היו מתייחסים לספר. יש והספר היה האמצעי היחיד להתפתחות עצמית. יש ועל־ידי הספרים נפתח לפני הקורא העולם הרחב. היו קוראים שהספר היה כל התוכן והענין בחייהם החד־גוניים והאפורים בעיירה. בחדרה הצר של הספריה שבבית שיינקה היו מתאספים חברים ואוהדים גם להרצאות והקראות, ולפעמים גם נתנו קולם בשיר: שירי ציון ושירים רבולוציוניים. במרוצת השנים הלכה הספריה והתרחבה, ביחוד בימי השלטון הגרמני מ־1915 ואילך. הספריה הפכה למוסד ציבורי, כוחות חדשים נרתמו לעבודה כאשר עזבו המייסדים הראשונים את העיירה והיגרו לאמריקה. במקום חנא ושמחה מגיד בא אחיהם דניאל, שפעל הרבה למען הספריה. כפעם בפעם היה עורך הקראות, עד שחדר הספריה שאצל שיינקה היה קטן מהכיל את קהל השומעים.

בתקופתו של דניאל מגיד היו פעילים בספריה: משה׳קה קרוצל (שמת מות־קדושים ב־1920), אחיו פישל קרוצל, פני קרוצל (הספרנית) אשת משה׳קה, מאיר בורה, ניסן שטוץ, בשקה שפלר (גלנטי) שהיתה פעילה בספריה עד השואה, רייזל סטוציניסקי (של טעוול), שמואל לוין ועוד.

נראו פנים חדשות בהנהלת הספריה, אך העבודה נמשכה באותה רוח־מסירות של המתחילים. התנאים היו עכשיו נוחים יותר, אך המצב הכספי — דחוק, כמאז ומתמיד. חובבים היו עורכים הצגות מדי פעם בפעם וההכנסה — קודש לרכישת ספרים חדשים לספריה.

כשהמקום נעשה צר מהכיל את הספרים, עברה הספריה אל טעוול סטוציניסקי. מספר הספרים הגיע כבר ל־1000, באידיש, עברית ורוסית.

משעלתה הספרנית פני קרוצל לארץ ישראל, באו ספרנים חדשים: גדל׳קה בילוסטוצקי ומשה׳ל גופר־שיין, אחיו של חיים.

בשריפה הגדולה שפרצה בשנת 1926, בה נשרף חלק גדול מבתי העיירה, עלתה באש גם הספריה. בחרוף נפש הצליחו להציל חלק מהספרים.

בכרוז לעזרה פנו החברים הפעילים ליוצאי סוחו־בולה באשר הם שם, והעזרה המבוקשת לא אחרה לבוא.

לאחר השריפה נמצאה הספריה בבית פולק, ומשנת

ועד הספריה בשנת 1922

1935 בבית ענע רחל קרוצל. נרכשו ספרים חדשים וזמן קצר לפני החורבן חגגו את חגיגת הספר ה־2000. הספריה היתה ידועה אז בשם „תרבות".

נוסדה תנועת בית"ר. מתחילים אינצידנטים. בית"ר רוצה לקחת לידיה את הספריה, אך ידה של „תרבות" נשארת על העליונה.

בשנים האחרונות היו בועד הספריה: בשקה שפלר, אלתר פרנצוז ומשה גופרשטיין — מבין הפעי־לים הותיקים; בריינה קמינסקי (באמריקה), שיינה טורן, וועלוול פולק, זינה הלפרן, פרץ פרנצוז, המורה פרלמן וישראל גרודזנסקי — מהכוחות הצעירים.

בחורף תרפ"ד נפתח בעיירתנו אולם־קריאה מטעם הספריה, בהנהלתם של הספרנים משה'ל גופרשטיין וגדל'קה בילוסטוצקי. האולם היה פתוח בכל יום בשעות הערב ובשבתות אחרי הצהרים. דוד שפלר היה מספק העתונים היומיים והירחונים. מקום בית־הקריאה היה במורד, בסביבת בית־המדרש.

דור הלך ודור בא, אך עבודת הספריה נמשכה, עד שהקיץ הקץ על סוחובולה כולה.

חנה שטינברג

„בעד" ו„נגד" באסיפת הספריה

באספה הגדולה הרועשת של הספריה היו מתוכחים על החלטות „בעד" או „נגד". כרגיל היה הועד מוסר דו"ח, מביא הצעות, וכולם עונים „מסכים" („סוג־לאסני"). באסיפה ההיא היה אחרת.

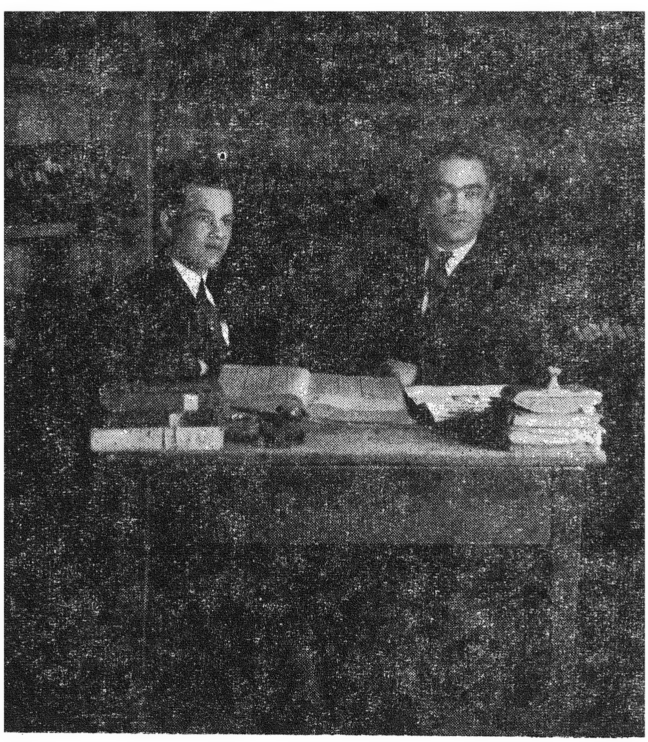
הספריה נוסדה בעשור האחרון של השלטון הרוסי. נשים היו קוראות ספרים רבי כרכים כמו „הקבצן העיור" או „הגיבור באזיקים". אך גם ספרים רוסיים לא חסרו בספריה. ברחוב, ולעתים גם בבית, דברו רוסית. אמנם בשגיאות, אך רוסית. אפילו באידיש היו מתבלים מלים רוסיות לדיבור. במקום „אלך ללוות את חברתי" היו אומרים „איך וועל גיין פראווז'איאן די פאדרוגע". היה זמן, לפני היות תנועות־הנוער

הציוניות, שהספריה מילאה את כל החלל הריק בעיירה. עד שקפץ על הספריה רוגזו של „החלוץ", שהיה דינמי מאד ורצה „לחבוק זרועות עולם". תחילה חדרו חבריו לועדות הקרנות, קרן־קיימת וקרן־היסוד, ולא בנקל עלה הדבר, כי הזקנים היו „צמודים לספסלים" ולא רצו לזוז. אף על פי שאת העבודה המעשית, כגון אוסף כספים, ביצעו הצעירים, לא רצו הזקנים לוותר על הכבוד. הצלחנו לשכנעם ולחדור לועדי הקרנות וגם ל„לינת הצדק" שהיה ענין של סעד וצדקה ולא מוסד ציוני. רק ועד הספריה נשאר נעול בפנינו. החלטנו לחדור אל הספריה ויהי מה. טענה היתה לנו, שהעברית מקופחת בספריה. רוב חברי הועד היו ציונים „סתם" אך היו גם מספר אידישיסטים מובהקים, וחרדנו שהם ישתלטו על הספריה. חיפשנו עצה.

דמי־חבר בספריה היו בשיעור של רבע זהוב. לפיכך, הוטל על כל חברי „החלוץ" והחובבים להרשם בספריה. משהרגישו בזאת האידישיסטים, החלו גם הם לעודד את הרשמת אוהדיהם בהמונים כחברים בספריה. תוך זמן קצר נוספו לספריה הרבה חברים ו„רשומים" כקוראים.

באספה הגדולה הצענו את מועמדנו ליו"ר. האי־דישיסטים התנגדו, והדבר הגיע להצבעה. הקולות היו כמעט שקולים, ולא ניתן לצאת מהסבך, עד שחברי הועד הישן הציעו לבחור בשני יושבי־ראש. הצענו שהבחירות לועד הספריה תהיינה יחסיות ולא אישיות, ולהצבעה עלו שני מונים, ציוני ואידישיסט. בעיני המונה „מצדנו" היה הרוב בעד הצעתנו; ובעיני „מצדם" היה הרוב בעד הצעתם. הצביעו פעמיים ושלוש, ולא יכלו להגיע לעמק־השוה, עד שבאה הצעה להצביע אישית. נמנו וספרו את המצביעים, וקול אחד הכריע לטובתם. מי היה בעד? כל חברי „החלוץ", ידידיהם וקרוביהם, הנוטים לציון. בצד השני היו חברי הועד הקודם, חובבי ה„בונד" והלוחמים בעד אידיש, בעלי־מלאכה שניצלו את שוליותיהם וגם קבוצת בני־טובים שהתימרו להיות ה„אינטליגנטים" בעיירה.

אכן, גם באסיפה שנתקיימה כעבור שנה הכריע קול אחד לרעתנו. לימים, כשעליתי ארצה, נתפרסמה ידיעה בעתונות כי „עיירה קטנה, בשם סוחובולה, ע"י ביאליסטוק, עלתה באש. עשרות משפחות נשארו ללא קורת גג". חברים שהגיעו ארצה לאחר מכן, סיפרו

הספריה. הספרנים: משה'ל גופרשטיין וגדליה בילוסטוצקי

כי הספריה היתה הגורם להתפשטות הדליקה מרחוב לרחוב. דפי הספרים הבוערים שעפו ברוח הבעירו את הבתים גם במרחק רב ממקום פרוץ השריפה. „גוילים נשרפים ואותיות פורחות" — שיכלו לספר על מסירות אין־קץ של אנשים מסורים ונאמנים לספריה, אשר צברו פרוטה לפרוטה, ספר לספר, עד שרכשו נכס־של־תרבות גדול ויקר זה. אכן, לא התיאשו אנשי סוחובולה, התחילו הכל מבראשית והקימו את הספריה מחדש, עד שבאה „השריפה הגדולה" ושרפה וביערה את הכל, את העיירה כולה, הספר על הנפש.

גדליהו גלעד־גרימיצנסקי

„הקרן־הקיימת לישראל"

הפעולה למען הקק"ל בעיירתנו החלה ע"י אנשי „המזרחי" שהיו נואמים מעל בימות בית־המדרש ומטיפים לרעיון גאולת האדמה. ברבות הימים נמצאה „הקופסה הכחולה" כמעט בכל בית בסוחובולה, ליד „קופת רבי מאיר בעל הנס". בכל יום ששי לפני הדלקת הנרות, או בערבי חגים ומועדים, היו הנשים מכניסות את פרוטותיהן לשתי הקופסאות גם יחד, לקופסה הגואלת את קרקע המולדת ולקופסה התומכת בישיבות ובתלמידי־חכמים שבארץ־הקודש... כאשר הגיעו הקופסאות הראשונות של הקק"ל, הן לא הספיקו לכל הבתים והיתה טרוניה וקנאה, מדוע פסחו על פלוני ונתנו קופסה לאלמוני... עד שהובאו קופסאות כמספר בתי־האב בעיירה וחולקו לכולם. לפעמים לא היתה הפרוטה מצויה בכיס, והיו לווים מאת השכנים ומוסיפים לקופסה, כדי שיתקבל „סכום עגול".

באחד הימים הגיע לסוחובולה נואם אחד, כדי להסביר את ערך מפעל הקק"ל. באין אולם מיוחד לאספות, נערכה ההרצאה בבית־המדרש „על ההר". כל יהודי העיירה, מנער ועד זקן, התכנסו לבית־המדרש. ההתלהבות היתה גדולה. החרדים האמינו כי אכן

שוק לטובת קק"ל

הגאולה קרובה וראו בדור הצעיר את מגשימי חזון שיבת־ציון. ההתעוררות הגיעה עד כדי־כך, שנשים מסרו את תכשיטיהן וטבעות־הקידושין למפעל קדוש זה. הנואם עזב את עיירתנו בהתפעלות על ההבנה ושיתוף־הפעולה שמצא בסוחובולה.

אנשי „המזרחי" פעלו הרבה למען הקרן־הקיימת וגם למען קרן־היסוד. בין הפעילים היו: ר' איתמר ניסלקובסקי, זלמן יפה, משה פוטיאל, שמואל יפה, לייזר טיקיצקי ואחרים. המורשה היה השען דוד גליר, יהודי יקר, שמילא את תפקידו באהבה.

חברי כל הארגונים הציוניים השתתפו בפעולות אלו. הם הריקו את הקופסאות, תרמו והתרימו בכל הזדמנות: בנשף, בחתונה, בברית־מילה, בחגיגת בר־מצוה. תמיד חיפשו דרכים להגדיל את הכנסות הקק"ל. היו מארגנים „יום סרט" בט"ו בשבט ועוברים מבית לבית כשהם מוכרים פרחי שקדיה מלאכותיים, עשויים נייר. היו מקיימים „באזארים" וההכנסה היתה קודש לקרן־הקיימת לישראל.

משה'ל גופרשטין ובשקה גלנטי־שפלר היו בין הפעילים בשנים האחרונות.

כשהגיעו לראשונה ציורים ודיאגרמות מא"י, ראו יהודי סוחובולה במו עיניהם את מפעלי החקלאות בשטחים הרחבים שנגאלו משוממותם והיו לשדות פוריים, כשידים חלוציות מעבדות את רגבי האדמה. לבם היה מתמלא אז גאוה; הנה גם הם שותפים במעט לכל המעשים הנשגבים האלה. אבות ואמהות, אחים ואחיות — כולם היו קרובים בלבם ובנפשם לארץ ולמתרחש בה.

אך הם לא זכו.

רבקה מץ

מפעולות „המזרחי" בסוחובולה

(ע"פ רשימות בעתוני „המזרחי" בוארשה)

„המזרחי", 1921, מס' 14:

עבודת התעמולה לטובת רעיון „המזרחי" מתפתחת אצלנו במרץ. ביום השבת שלפני פורים ערכנו אסיפת עם גדולה בבית־המדרש בהשתתפות הנואמים מר איתמר ניסלקובסקי ומשה פוטיאל. דיברו על דבר עבודת המזרחי פה ובארץ־ישראל ועל הנחיצות להגדיל את הכנסות הקרן הקיימת לישראל. הודות לתעמולה הרחבה נאסף ביום הפורים לטובת קרן־הקיימת לישראל יותר מעשרת אלפים מארק.

„המזרחי", 1921, מס' 22:

בשבת קודש פרשת אמור נערכה באולם בית־הספר שלנו אסיפה כללית של כל חברינו. היו"ר מר מ. פוטיאל פתח את האסיפה בנאום עברי וקרא לפני הנאספים את החוזר האחרון בדבר ערכו של השקל בשנה זו. אחרי משא־ומתן קצר הוברר שעבודת השקלים בעירנו נגמרה בהצלחה. ברוב דעות נתקבלה החלטת הועידה המוקדמת לחייב את החברים להכניס את המס ההסתדרותי. הוצאת החלטה זו לפועל נמסרה להח"ח ש. יפה וש. שלאס. מר א. ניסלקובסקי דיבר על המאורעות והפרעות שביפו בזמן האחרון ואימץ את הלבבות כי סוף סוף הנצחון יהיה על צדנו. דנו גם על דבר החזקת בית־הספר המתקיים בעירנו. נספחו עוד שני חברים לועד־המפקח, שעליו לדאוג לקיום בית־הספר.

האסיפה נסגרה בהתרוממות רוח עזה.

„המזרחי", 1921, מס' 42:

בשבת חול־המועד סוכות נערכה אסיפה רבתא בבית־המדרש הגדול דפה. נתאספו רוב יהודי עירנו. הראשון נאם ר' חיים נתן שו"ב דפה על־דבר בנין ארץ־ישראל ועתידותיה. בדברים יוצאים מן הלב ביאר את מטרת קרן היסוד וקרא לעבודה לקרן זו. אחר־כך נאם המזכיר של הועד לקרן היסוד מר א. ניסלקובסקי על־דבר המעשר והתרומה, שכל אחד מחויב להכניס לטובת בנין ארצנו. נאומו עשה רושם חזק. אחריו נאם היו"ר של הועדה לקרן־היסוד מר זלמן יפה וביאר את כל פרשת ההצהרה הבאלפורית והחלטת סאן־רימו. לבסוף נאם היו"ר של אגודתנו מר מ. פוטיאל אשר קרא להחזיק ולעזור לעובדים בבנין א"י בעזרה ממשית ועורר את בעלי־המלאכה והסוחרים האמידים לעלות לא"י ולבנות שם את חורבותיה. האחרון נאם גם בחג שמיני־עצרת באסיפה החגיגית שנערכה באולמנו, שאליה באו מכל שדרות העם בעירנו. כל המטיפים דברו על־דבר חשיבותה של קרן־היסוד בשעה זו. גם למחרת, בשמחת־תורה, המשכנו את התעמולה לטובת קרן־היסוד בכל בתי התפלה. כל העולים לתורה נדבו סכומים הגונים.

„המזרחי", 1921, מס' 20:

אגודתנו היתה בזמן האחרון טרודה בשאלת הרבנות בעירנו. הנצחון היה לצדנו ובבחירות נבחר ברוב של 127 דעות מועמדנו הרה"ג ר' שלמה קאליר מפיליפובה. הרב ידוע בתור חובב רעיוננו ומפורסם לעסקן צבורי. בבואו לעירנו נערכה לכבודו קבלת פנים נהדרה כיאות. מקוים אנו שהתמנותו של הרה"ג הנזכר תביא פרי רב להתפתחות עבודתנו הדתית־לאומית ונראה ברכה בו.

קבוצות נוער „התחיה" ו„השחר"

בזמן הכיבוש הגרמני, ב־17—1916, התחילה בעיי־רתנו תסיסה בשדה התרבות, והורגשה התעוררות והתפתחות בין הנוער. קנאנו ב„גדולים", שיצרו להם דרכים והזדמנויות לבילוי הזמן בצורה תרבותית: הקראות והרצאות היו תופעה שכיחה, והישרו רוח חגיגית בעיירה. ההרצאות התקיימו ב„חוגים" שהשתתפו בהם הבנות, בלי הבדל מעמד. להרצאות, שנערכו ע"י פעילי „צעירי ציון", באו רבים, עד שהמועדון היה צר מהכיל את קהל־השומעים.

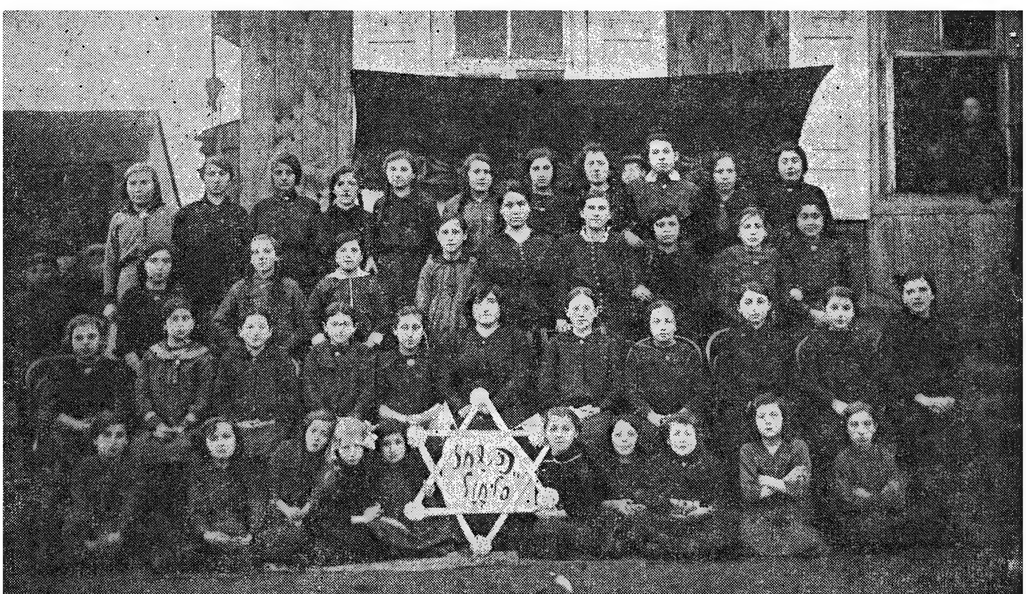
באותו הזמן נוסדה קבוצת „התחיה". לכתחילה

נמנו על הקבוצה הזאת רק בנים, וביניהם: מולי דריאנסקי, אב'קה בילוסטוצקי, מאיר גרודזינסקי, וולוול קרוצל, הרשל רבין, משה'ל גופרשטין ואחרים. במשך הזמן נצטרפו אליהם החברות: דינה'קה טרושצנסקי, מאשה פרנצוז, רחל מורין, לאה'צה ומרישקה מריינה וחנה בגון. המורה מאיר בורי הדריך את הקבוצה, אבל לעתים היו עורכים הקראות וויכוחים גם בכוחות עצמיים. הם היו מתאספים פעמיים־שלוש בשבוע בביתו של שלמה רבינוביץ שם היו עורכים הקראות ושירה בציבור.

אז ייסדנו גם אנחנו קבוצת בנות: אהובה סטר־צינסקי, צפורה גולוב, נחמה סוחובולסקי, האחיות וורושילסקי, שרה יקימובסקי, אסתר ברלקובסקי ואנכי. בתחילה היינו מעטות, אבל השורה הלכה וגדלה. עשרות ילדות, שהשפה העברית היתה קרובה ללבן ושירת־ציון קסמה להן, הצטרפו לקבוצתנו. היינו מתאספות, מקשיבות בדומית־קודש להקראה בעברית, שרות משירי ציון ורוקדות ריקודים ארץ־ישראליים. היינו זקוקות להדרכה בפעולותינו, והיא לא בוששה לבוא: ירוחם לוין, מלכה טבלינסקי ורייזל סטוצינסקי, שהתחבבו עלינו, עזרו לנו הרבה. את כסופינו לציון בטאנו במחזה, שכתבנו בעצמנו והעלינו על הבמה. אהובה החיננית מילאה את תפקיד הגבורה הראשית; היא נשאה את שם הקבוצה „שחר" — שליחת ארץ־ישראל. אנכי שיחקתי בתפקיד של ילד עני ושובב.

עשרות שנים עברו מאז קמו בסוחובולה קבוצות „התחיה" ו„השחר"; השמות סימלו את תחית העם ואת השחר העולה לקראת התקדמות בעיירה נידחת. בקבו־צות הללו קלטנו את ההדים הראשונים של שירי גאולה ודרור: „הוי, ארץ מולדת"... „שם בארץ, ארץ אבות"... „כל עוד בלבב פנימה"... „שם במקום ארזים"...
הרבה התרחש מאז — גדלנו לאור עולם נבנה ונחרב, אבל זכר „התחיה" ו„השחר" עודו מעורר רחשי־לב גם כיום... ובהעלותנו נשכחות, מתעוררים בנו הגעגועים לאותם הימים.

חנה'לה

קבוצות „השחר" ו„התחיה"

בית״ר וחבריו

בשנת תר״ץ (1930) נוסד אצלנו קן הנוער העברי ע״ש יוסף תרומפלדור, היא בית״ר. באתי בדברים עם חברים בעונת החופש, ופנינו אל נציבות בית״ר בוארשה; הוקם סניף והתחלנו מפתחים פעולות. המועדון הראשון של בית״ר היה בבית קיילה־רחל בנצקי שברחוב פילס:דסקי. קיילה־רחל זו קנטרנית היתה ולא־פעם כבדתנו ב„אמרי־שפר״, כאשר היינו מאחרים לשבת, להתווכח, לשיר ולרקוד. יתרון גדול היה לבית זה, ששכן בלב העיירה והדי פעולותינו הגיעו גם לאזני העוברים ברחוב, שלא היו רגילים לשירת בית״ר. קירות הבית קושטו בתמונות הרצל ז׳בוטינסקי ותרומפלדור; סיסמאות על מדינה עברית ועליה חפשית נראו בכל מקום בקן.

יסודה של בית״ר השפיע על ההסתדרויות הקיימות שהתעוררו לפעולה ולתעמולה ביתר־שאת והתחרות בין ארגוני־הנוער הירבתה ויכוחים ואספות. מלחמת הדעות התנהלה במסגרת רעיונית וכל צד שמר על כבוד מתנגדו. היתה זאת „מלחמה לשם שמים״ בין חברים שגדלו יחד, התחנכו בבית ספר אחד, אך כל אחד ניסה למצוא פתרון לבעיות שניסרו בחלל עולמנו במסגרת ארגונו הוא, מתוך הנחה שדרכו היא הדרך הנכונה. כולם שאפו לאותה מטרה; אך האויב האכזר לא הבחין בין בית״רי לחלוץ, בין מזרחי לשומר־צעיר, בין ציוני כללי לאיש אגודת־ישראל. כולם עונו, נשרפו והומתו במיתות אכזריות — כיהודים.

נפלאות היו האסיפות הפומביות, גם אם היו בהם נסיונות להפריע. מלאי ענין היו נשפי־שאלות, בהם ניסה כל צד להעלות את ענינו על הפרק; מתוחות היו אסיפות הספריה, בהן השתדל כל ארגון לקבל את ה„שלטון״ לידיו. הכל היה —ואיננו עוד...

מבית קיילה־רחל עברנו לבית זוסמן ליפשיץ, בקצה רחוב קארפוביץ. בעלי־הבית היו אנשים שקטים ולא הפריעו אותנו בפעולותינו. החדר שהועמד לרשותנו היה מרווח מאד ומתאים גם לאסיפות פומביות. ואמנם קיימנו שם אסיפות: אספת־אזכרה אחת רבת משתתפים לזכר קדושי מאורעות אב תרפ״ט, בה הופיעו חיים שוורץ (היימי), סנדר לזר ואנוכי. היתה זו האספה היחידה בעיירה לציון יום השנה למאורע ת הדמים. כן נתקיימה במועדון אסיפת־הסברה פומבית ראשונה על דרכי התנועה, בהשתתפות דוד דרזנין מגרודנא, אחד מאסירי תנועתנו בפולין. קיימנו גם תרגילי־סדר בהדרכתו של שמח:ל לזר (מחבר החוברת „חורבן סוחובולה״).

למרות כל היתרונות, נאלצנו לעזוב את הבית בגלל ריחוקו מן המרכז. מבית ליפשיץ עקרנו לבית גולדה סטוצינסקה שברחוב ביאלוסטוצקה (לאנגער־דאָרף). בעלת־הבית, גולדיצ׳קה, היתה נוזפת בנו, אך עם זאת צחקה, תמיד צחקה. לא פעם היו מקיפים אותה בריקוד הורה, והיא באמצע, צועקת וצוחקת.

קיימנו אספות־עם בבית מכבי־אש, בנין חדש בשוק העירוני, שנבנה במשך שנים רבות ולא הגיע אף פעם לידי סיום. פעם אחת לא ניתן רשיון לקיים את האספה בבנין מכבי־האש, והיא התקיימה ברוב עם בבית־המדרש הישן.

למרות גזרות העליה וקשיי תקציב הרגשנו בגידול תנועתנו. כדי לקיים את המועדון ביצענו עבודות בשכר בהוצאת תפוחי־אדמה מהשדות ובעבודות אחרות. מתוך מסירות נהיינו ל„חוטבי־עצים ושואבי־מים״, מתוך יוזמה עצמית ורצון חפשי. חברי התנועה ראו בעבודתם מעין עבודה במולדת הרחוקה־הקרובה. כאשר קיבלנו הודעה על ביקורו של ז׳בוטינסקי בביאליסטוק, יצאנו לדרך על גבי עגלות, נסענו כל הלילה, עד שהגענו לעיר; ובלילה השני — חזרה באותה דרך. רעננים ודרוכים לכל מטרה.

השתתפנו באוסף התרומות של קופסאות „הקרן הקיימת לישראל״. גם בשטח אוסף התרומות היתה התחרות בין הארגונים. כל ארגון רצה לזכות ב„איזור מכניס״. היינו מתחלפים באזורים, כדי שלא לקפח זה

את זה. המורשה הישר, ר׳ דוד גליר, הקפיד שלא תהיה הפליה כלשהי. פיתחנו שעורי ערב לעברית, היסטוריה ישראלית, גיאוגרפיה של א״י ותולדות התנועה הציונית. היו בינינו תלמידי בתי־ספר תיכוניים ובוגרי גימנסיות בעלי הכרה ציבורית והשכלה ציונית, כשם שהיו אחרים שהשעורים במועדון הביאו להם תועלת מרובה בפיתוח השכלתם. אך ההבדלים לא הפריעו ליצירת יחסי־חברה תקינים ולבביים בין החברים. תרגילי־הסדר בהדרכת שמחה׳ל נעשו במשך הזמן לאימונים טרום־צבאיים, במסגרת ההכשרה הצבאית בפולין; בבתי־הספר ובארגוני־נוער (P.W.). השתתפנו במצעדים רשמיים ובתלבושת בית״ר, ומעמדנו בעיירה הלך וחזק.

לאחר זמן יצאו רבים מן החברים להכשרה בחוות של בית״ר. לפי הדו״חות שנתקבלו, הסתגלו חברינו יפה לחיי עבודה קשה ולמשטר טרום־צבאי וחברותי גם יחד. חברנו משה׳ל טיקטין היה למפקד ההכשרה באורלא, שעל־יד ביאליסטוק.

עם יסוד הסניף הופיע חיים (היימי) שוורץ והודיע על רצונו לעזור לנו. הוא היה ידוע כ„סטודנט נצחי״. למד באוניברסיטת וילנא והיה חבר פעיל בקורפורציה של הסטודנטים הרביזיוניסטים במקום. אחרי שגמר את שרותו בצבא הפולני, בבי״ס לקצינים, המשיך בלימודים ולסוחובולה היה בא רק לחגים ובחדשי־החופש. הוא הצטיין בשטף דיבורו ובנשפי שאלות היה ראש המשיבים והמתווכחים. לכאורה נראה היה לנו רחוק בגלל השכלתו, אך הוא נעשה קרוב מאוד. שלא כהיימי, שהרבה לבקר באוניברסיטה, היה סנדר לזר (סנדר אלתר־איטשעס) „לומד מעצמו״ והרבה לקרוא. עם התקרבותו לתנועה הלאומית, לקח חלק פעיל בחיים התרבותיים של הסניף. ראשוני הבית״רים בסוחובולה היו: אברהם־משה פלביץ ואייזיק ליבלינג. אברהם־משה עבד יחד עם אביו ברצענות ומצא פרנסתו במכירת אוכפים ורתמות לאיכרי הסביבה. הוא היה נוח לבריות וזמן רב שימש גם כמפקד הקן בעיירה. בהשפעתו הצטרפו לתנועה גם הוריו ואחותו הבכירה שינה. אייזיק ליבלינג היה יושב־אוהל, ביישן וממעט בדיבור. קן בית״ר נעשה ביתו והיה מקדים לבוא ומאחר לשבת בסניף. כגזבר הסניף מילא תפקידו באמונה. אביו בריל ואמו אסתר טילעס היו ידועי־חולי, ועול הפרנסה רבץ בעיקר על שכמו. גם אחיו הגדול, יוחנן (יוח׳ל), הצטרף לתנועה, לאחר שחרורו מהשרות בצבא הפולני.

אכן, הכשרה היתה אצלנו, אך ההגשמה במולדת אחרה לבוא... עלה הכורת על כולם ועל הכל...

ישעיהו וורושילסקי

חברים שלא זכו לעלות

ראוי ליחד את הדיבור על הנוער בסוחובולה. בית הספר, שעמד על רמה גבוהה, תנועות־הנוער החלוציות הן שעיצבו את דמותו.

בשנת 1936 גברה התפרקות־הערכין בקרב הנוער, בלטה נטיה של חיקוי לחיי הכרך, לריקודים ובילוי־זמן בנעימים. באותן השנים חדלה תנועת העליה לארץ ורבים מחלוצינו ישבו שנים בקיבוצי־הכשרה ללא סיכויים רבים לעליה; הפסקת העליה הוליכה לאפיקים בלתי־רצויים והנוער החל מחפש דרכים לבלוי זמנו.

אנשי השמאל, וביניהם הסופר מוטל לוין מקרינקי, ניסו לנצל את המצב ולהטביע את חותמם על חלק מהנוער. מוטל, שהיה קומוניסט, ניסה לחדור לבית הספר ע״י תלמידים ששוכנעו בהשקפתו הפוליטית.

היה גורם נוסף, שהפריע הרבה לתנועות הנוער במקום: ועד בית־הספר, ובראשו הרב קאליר, החליט לאסור על התלמידים את ההשתייכות לתנועות־הנוער, ולעתים יצאו משמרות לחפש תלמידים ב„סניפים״.

„החלוץ הצעיר״ התחיל אז לארגן את סניפו מחדש, עשרות חברים יצאו למושבות־קיץ ולסימנריונים, וב־

משנה־מרץ נלחמו באוירה הקלוקלת שהשתלטה בקרב הנוער. סניף „החלוץ הצעיר" התחיל מתפתח ורכש לו עמדה בציבור. מורי בית־הספר, וביניהם גרשון גלברד, עזרו לנו בהדרכה ובעידוד למרות איסורו של „הועד". באותם הימים התחילה העליה הבלתי־לגלית והכתה גלים בציבור.

ב־1937 הייתי חבר קיבוץ „בורוכוב" בלודז, ומטעם הקיבוץ נשלחתי לגייס חברים להכשרה. ביקרתי בסוחובולה, ינובה, קוריצין, דומברובה וישינובקה. בכל הסניפים מצאתי נוער תוסס, ער; היתה התעוררות כללית, כאילו מתוך תחושת הבאות. „החלוץ הצעיר", שעל דגלו היה חרות „עלה חלוץ", לא הסתפק בשיחות על התנועה וארגון מושבות־קיץ בלבד, אלא דרש מחבריו הגשמה מעשית. יציאה לקיבוץ ועליה לארץ בכל דרך שהיא. הרבה חברים מסוחובולה עלו אז לארץ ישראל אחרי שבילו שנים בהכשרה. היציאה לקיבוצי־הכשרה הקיפה את רוב הנוער בעיירתנו, מישראל קוליר בן־הרב שב„הר" ועד אשר לוין שב„מורד". מספר הבנות שיצאו להכשרה היה רב גם הוא. היו משפחות שיצאו מהן שנים־שלושה להכשרה. ולא היתה כמעט נקודת־הכשרה בפולין שלא היה בה חבר או חברה מסוחובולה. ריכוזים גדולים מסוחובולה היו בקיבוצי הכשרו תביאליסטוק, לודז', וילנא, אך חברינו נמצאו גם בדנציג, גרוחוב וקילץ. יחד אתי היו בלודז ראובציק רוזנברג, מאשה בגנר, פייצה רבוב, אחותי שיינה, נחמה פרבר ופשקה פושביטנינסקי.

חיה סטרינקובסקי היתה בוארשה ב„קומונה" של השליחים מא"י, ברחוב דז'לנה 34. בפרוץ המלחמה חזרה לסוחובולה ונספתה יחד עם משפחתה.

רבים מחברינו הצטיינו בקבוצי ההכשרה, במזכירות ובתפקידים אחראים, והיו בין נותני הכיוון והדרך, ראשונים לפעילות והתמדה. מטובי הנוער הפעיל והמפעיל.

חברינו נראו תמימים וצנועים, אבל בשעת הצורך ידעו לזקוף את קומתם והתבגרו שלא לפי גילם, באחריות ובמעש. מילאק טיקוצקי (עמלי) היה מזכיר הנוער הסוחובולי, הצטיין בעממיותו, פשטותו ואהבת העבודה.

ראובציק רוזנברג היה פנקסן בקיבוץ „בורוכוב" בלודז. הקיבוץ הגדול מנה כ־400 חבר, שעבדו בבתי מלאכה וחרושת. ראובציק הצטיין מאד בתפקידו, לא התחשב בזמנו והיה נערץ על חברי הקיבוץ, והוא עודו ילד כמעט, טרם מלאו לו י"ח שנה.

פייטשה (צפורה) רבוב — בת להורים עניים, מטופלים בבנים רבים. על שכמה הוטלה דאגת הבית. במסירות טיפלה באחיה ואחיותיה הקטנים. בכל זאת הצטיינה בלימודיה בבית־הספר הפולני. בהיותה בת חמש־עשרה הצטרפה ל„החלוץ" ואת כל מרצה וזמנה שיקעה בפעולות הסניף. היו לה פנים נעימים, עיני תכלת חולמות, המבטאות דאגה וצער, עדינת נפש ולב רגיש. היתה אהובה על החברים ועל כל סביבתה. ב־1939 יצאה להכשרה בקיבוץ בלודז. עם הכיבוש הנאצי היתה בין 6 החברות בלודז שהוטל עליהן לשמור על עניני הקיבוץ והתנועה. עברה לוארשה והיתה בקיבוץ החקלאי בצרניאקוב, סמוך לוארשה. היתה פעילה במחתרת התנועה ומסורה לעניני „הארגון היהודי הלוחם", חברה בפלוגה הלוחמת של „דרור". ביומן של שמחה ראטהייזר נזכרת פייטשה כאחת הלוחמות בימי מרד הגיטו, בשטח „המברשתנים". אחרי דיכוי המרד סרבה לעזוב את איזור הגיטו, כי לא רצתה להפרד מעם חברה חנוך גוטמן שנפצע. נשארה עם שרידי הלוחמים בגיטו המרכזי אחר 10 במאי 1943, שהמשיכו שם להתגונן. שמה של פייטשה נזכר ברשימת הנופלים בקרב גיטו־וארשה.

ב־1939 נסתם הגולל על תקופה מזהירה בפעולתנו. חלק מן החברים חזרו לבתיהם בסחובולה מתוך אהבתם להורים וברצונם להיות אתם בעת מצוקה. רק חלק קטן נשאר בהכשרה מתוך אמונה בעליה. אכן, היתה אשליה שהגרמנים יתנו אפשרות לעליה, והאמינו בכך אנשים מכל שדרות הציבור. התנועה החלוצית לא הפסיקה לפעול בשני עברי „המתרס", הן באיזור הסובייטי והן באיזור הנאצי־גרמני. בפרוץ המלחמה יצא כל הקיבוץ מלודז ופנה לוארשה. בקיבוץ נשארו רק בחור אחד ו־10 בחורות. הלכנו ברגל בתוך ההפיכה שהקיפה את כל הציבור, היהודים והפולנים כאחד. מטוסי הנאצים הנמיכו טוס והמטירו עלינו אש קטלנית ממקלעים. מחבריני הסוחובולאים היו אתי מאשה בגנר, פיישה רבוב וראובציק. הוא חלה בדרך והתהלך בחום של 40 מעלות. הייתי אובד עצות. קשה היתה ההחלטה לפני: להשאר אתו או להמשיך בדרך

בלעדיו (הייתי בין האחראים על הקבוצה). ראובציק גילה את מחשבותי ואמר: „המשיכו בלעדי והגיעו לחוף מבטחים". מגמתנו היתה להגיע אל הגבול הרומני ומשם לעלות לא"י. בדרכנו עברנו על פני כפרים עזובים ובוערים, ואחרי תלאות רבות הגענו לוארשה. שם פגשתי באיצל טרון, כשהוא פצוע בראשו. סייעתי לו באשר יכולתי. כעבור חודש פגשתי גם בראובציק, כשהוא מתכונן לשוב הביתה, לסוחובולה.

בוארשה ארגנו את החיים הקיבוציים מחדש: לייסד מטבחים לפליטי הסביבה, לדאוג להברחת גבולות לליטא, הונגריה ורומניה. גם בימים הקשים, אחרי שנכנסו הגרמנים לוארשה, לא אמרנו נואש והמשכנו לחפש דרכי־עליה, גם דרכים רשמיות, ע"י פגישה עם השלטונות הגרמניים. היינו תמימים וחשבנו שהם ירצו בודאי להיפטר מאתנו ויתנו לנו אפשרות עליה. הוי, כמה הוטעינו...

אמנם, בתחילת 1940 הגיעו מאות ואלפי יהודים לליטא, רומניה והונגריה, ומשם הצליחו להגיע לא"י, בדרכונים מזוייפים: כנתינים יפאניים, תורכיים וארצות שמעולם לא שמענו עליהם.

ראובציק הגיע לסוחובולה, שהיתה אז באיזור הכיבוש הסובייטי. מיד החל להקים את חיי התנועה במקום, בתנאים מחתרתיים קשים. החברים אורגנו בחמישות־חמישות והיו נפגשים מדי פעם במקום אחר. מרכז התנועה היה בוילנא, משם יצאו שליחים לרחבי פולין ובידם דברי־דפוס והוראות־התנהגות לסניפים. ראובציק לא הסתפק בפעולה בסוחובולה. הוא היה אחראי לאיזור ואירגן את סניפיו. הוא היה הנפש החיה בתנועה ואת עבודתו עשה תוך סיכון רב, מפני שגם מלשינים היו בקהל.

אני לא הייתי בסוחובולה מאז 1938. דיברתי עם אבי בטלפון מביאליסטוק בסוף ינואר 1940, ואמא ביקרה אצלי. לו הגעתי הביתה, הייתי נאסר על־ידי ה„יבסקים". תפקידי היה להגיע לרומניה ו„לפתוח גבול", ז"א להתקשר עם מבריחים, שיעבירו תמורת כסף את אנשינו מקולומיאה שבגליציה — לרומניה. אך סוכני הנקו"ד (משרד המשטרה החשאית הרוסית) אסרוני על הגבול הרומני. בבית־הסוהר ברוסיה קבלתי ידיעות מראובציק, כמובן בכתב־סתר וברמזים, על הפעולה המסועפת של חברינו ברחבי פולין וגרמניה. עם כיבוש האיזור הסובייטי ע"י הנאצים המשיך ראובציק להסתכן ולקרוא את החברים לכוננות בנשק. הוא התריע על השאננות בציבור, יצא לביאליסטוק והיה בין עמודי־התוך של שורות הלוחמים שהתכוננו למרד. יחד עם מפקד גיטו ביאליסטוק, מרדכי טננבוים. המרד לא הוכתר בהצלחה, אך רבים מאנשי ביאליסטוק הצליחו להגיע, בהדרכת חברינו, עד לשורות הפרטיזנים. ראובציק מצא את מותו במרד גיטו ביאליסטוק, שעה שפוצץ את מחסני־הנשק הגרמניים.

אחרי המלחמה שמעתי מפי ברונקה (חברת סניף „החלוץ הצעיר" בגרודנא), אחת המקשרות החשובות שדאגה להעברת נשק, שהיא ביקרה יחד עם הרשל רוזנטאל מישינובקה בגיטו סוחובולה. הם הביאו נשק, אך חברינו בסוחובולה לא קיבלוהו מפני שלא היו מסוגלים כבר לחשוב מחשבת־מרד. הרעב והפחד טמטמו את מוחם ולא היו מוכנים לעזוב את ההורים, וכך נחרץ גורלם ולא נפלו מות־גבורים בנשק כמו ראובציק חברם.

פייצה רבוב ואחותי שיינה היו בגיטו וארשה. עוד ב־1941 היו מאורגנות בקיבוץ חקלאי ע"ש צרניקוב ועזרו לקבוצות הלוחמים בתפקידים שהוטלו עליהן. ב־1943 נהרגו עם אחרוני מרד גיטו וארשה.

מעטים מבין חברינו בסוחובולה הגיעו אל חוף־מבטחים. על מרביתם עלה הכורת. הם לא זכו לעלות...

ישראל אשכולי (קרולינסקי)

תיאטרון חובבים

להקה קבועה לא היתה בעיירתנו, אבל בכל תקופה ותקופה היתה מתארגנת בסוחובולה להקה תיאטרלית המורכבת מחובבים בעלי הבנה בשטח הבמה. ההצגות בוימו בכוחות עצמיים ורק לפעמים היו מביאים במאי מביאליסטוק. לא היתה הצגה שלא עוררה ענין רב, וההכנות לקראתו היו מורגשות בעיירה במשך שבועות רבים. מחסנו של טוביה סטוצינסקי שימש מקום־קבע להצגות, כ„תיאטרון של סוחובולה".

כל הצגה והצגה היתה חוויה בשביל הצופים הרבים שמילאו את „אולם" התיאטרון מקצה אל קצה; הם חיו ממש את תפקידי השחקנים שעל הבמה. היו חובבים שהצטיינו בקול צלול, בהקראות, בדיקלו׳מים, בעיצוב דמויות טראגיות או קומיות. ההכנסות של ההצגות היו קודש לצרכי הספריה, „לינת־הצדק" וגם בשביל „החלוץ".

המחזה „מכירת יוסף" היה המחזה הראשון שהוצג בסוחובולה, בשנת 1880 בערך. בהצגה השתתפו כ־10—12 בחורים. גם את תפקידה של דינה בת יעקב שיחק בחור. ה„שחקנים" המחופשים היו מופיעים בבתים בין פורים לפסח ושרים את תפקידיהם. ההכנסה היתה קודש ל„מעות־חטים".

בעיירה עוד זכרו לספר על ההצגה „בר־כוכבא", שהתקיימה בשנת 1899 בערך, בביתו של שמואל קולעס (לנדי) — אביה של שיינה שרה פוטיאל. גם בהצגה זו מילאו בחורים את תפקידי הנשים.

הדרמה „חסיה היתומה", עם פני יזבסקי בתפקיד הראשי, היתה פתיחה למחזור תכוף יותר של הצגות ונערכה זמן קצר לפני מלחמת העולם הראשונה.

משנת 1915 ואילך נערכו ההצגות לעתים תכופות יותר. הדרמות „הנבלה" לפרץ הירשביין ו„המלך ליר" לשקספיר השאירו רושם בל־ימחה. ראשוני המשתתפים היו: הרשל אינדורסקי, משה ינובסקי, צלי שברץ, פני יזבסקי, רייזל סטוצינסקי (של טעוול), קילה ביגון, מלכה טבלינסקי ואחרים. בשקה גלנטי היתה הלחשנית המובהקת, שבלעדיה לא היו השחקנים יכולים למלא את תפקידם. היא גם ביימה מספר הצגות.

חלק פעיל בארגון ההצגות לקח אלתר פרנצוז, והוא היה הרוח החיה בשנים הראשונות של קיום ה„תיאטרון".

משהיגרו השחקנים החובבים מן העיירה, תפסו את מקומותיהם כוחות צעירים, אבל ההצגות היו נערכות באותה ההתלהבות ובאותה המסירות של הראשונים.

אפילו בשנים האחרונות לפני השואה, כאשר השתרר דכאון ברחוב היהודי בגלל הגזירות וההגבלות, עוד המשיכו חובבים צעירים להציג מחזות לטובת המוסדות הציבוריים. ההצגות נערכו כבר במועדון של „מכבי־האש".

חנה פריבולסקי

חברת „לינת־הצדק"

מבין המוסדות שפעלו בעיירה, ראוי ליחד את הדיבור על חברת „לינת־הצדק".

העזרה הרפואית בסוחובולה היתה לקויה ומקרית. לא תמיד היה מצוי רופא, אך חובש (פעלשער) היה בעיירה, וכן נמצאו תמיד יהודים רחמנים שהיו מוכנים להושיט סעד ועזרה לחולה הנצרך. „לינת־הצדק" בסוחובולה היתה קיימת כבר בתקופת מלחמת העולם הראשונה, ושנת 1918 נחשבת לשנת יסודה. החישו את יסודה הצרכים שהיו גדולים ומרובים באותה תקופה, בעטיה של המלחמה, והושטת עזרה למשפחות נצרכות בימי מחלה היתה חשובה ביותר.

בעיירה נמצאו הרבה חולים ותשושים, והעזרה הרגילה שנהגו בה דורות הרבה, לא הספיקה, ואף המכשירים ואמצעי הרפואה היו מועטים ביותר. שמנו לנו למטרה את החזקת המוסד והובטח סכום של 80 מארק לחודש לתשלום הרופא, ד"ר לטץ, ולרכישת מכשירי־רפואה נוספים. נהוג היה שבמוצאי־שבת היו עולים על בימת בית־הכנסת לאיסוף הכספים הדרושים למטרה זו.

חברי האגודה פעלו במסירות רבה ולעתים הצילה העזרה חיי אדם ממש. כך היה המקרה בדוד קארצ'ס שחלה במחלה אנושה, ועזרת הרופא המקומי לא הספיקה. הכרח היה להובילו לגרודנה לבית־חולים. מתוך התנדבות ליווהו בדרך בעצם ימי הקור וסופת־השלג.

רבים ושונים היו גילויי העזרה של החברים, שלא חשכו מאמצים בפעולתם. הידיעה וההכרה של חשיבות הדבר כיפרו על הכל.

בין הנשמות הטהורות והקדושות של אנשי העיירה שהאצילו מרוחם על העזרה ההדדית בעיירה, ישמר באהבה והערצה זכרם של החברים אשר עמלו וטרחו להקלת סבלם של חולים ודוויים.

אליעזר ישורון (זאזדרע)

חברת לינת־הצדק

חברה־קדישא דק"ק סוחובולה

כבכל ערי פולין ועיירותיה היתה גם בעיירתנו „חברה־קדישא", שבראשה עמד גבאי נבחר, שהיה גם גזבר ומנהל „פנקס" הזכרונות. הוא שימש בגבאות עד שהזדקן. הגבאי ועוד שנים מן החברים היו קובעים בדרך כלל את כל עניני ה„חברה".

שנים רבות שימש בגבאות ר׳ יעקב סוחובולסקי (יענקל שיינעס), וכאשר בא בימים וקשתה עליו הנהלת ספר החשבונות, עברה הגבאות לידי אבי ז"ל, ר׳ מרדכי יהודה וורושילסקי, שהיה נוהג לקיים אספה שלוש פעמים בשנה ולדון בענינים, כגון: יישור האדמה בבית־הקברות, תיקון הגדר, חיזוק השער וכו׳. כן דנו על סיפוח חברים חדשים לחברה, מפני שנדלדלו השורות במרוצת הזמן; אחדים הלכו לעולמם, ואילו אחרים הזדקנו ולא יכלו עוד להשתתף בעבודה.

אנשי ה„חברה" היו חייבים להיות בריאים בגוף וברוח. היו הרבה מקרים קשים, שהצריכו אומץ־לב ועוז־רוח לגשת אל הנפטר. לפעמים היו באים לעורר באמצע הלילה, אך אנשי החברה נענו תמיד לכל תפקיד. היתה זו חובתם המוסרית והם הרגישו שהם מקיימים מצווה גדולה, מצוות „חסד של אמת". אחת לשנה, בחורף, בימים שלפני חנוכה, היתה מתקיימת „אספה גדולה" של החברה, שהיתה מלווה סעודה ממש, כנהוג בימים ההם.

האספות היו נערכות תחילה בביתו של ר׳ עוזיאל סיינר, אך לאחר שפסק להיות גבאי, התקיימו האספות בבית אבי ז"ל. לסעודה הגדולה היו מתחילים להתכונן שבועות רבים לפני האספה: פיטמו אווזים, הכינו דגים וכו׳. התבשילים השונים הוכנו ע"י טבחת מומחה, היא עלקא מוטקה־דעם־שוסטערס, או שאשע צבולי. הלילה האחרון לפני האספה היה ליל־שמורים: אפו, בישלו, טיגנו וצלו, וכל הידים היו מלאות עבודה. בערב הסעודה היה השמש, שמערל „מנקה־הארובות", ניגש אל כל חבר וחבר ומזמינו לסעודה. אם אחד

ר׳ שלמה וריבה־מרים פופלבסקי

החברים לא הוזמן — היה זה סימן שאין הוא רצוי עוד להיות חבר, בשל עבירה שעשה.

ביום האסיפה היו אנשי ה„חברה" מתפללים בשעת בוקר מוקדמת ומיד לאחר־מכן היו הולכים לבית־הקברות לבקש סליחה ומחילה מן הנפטרים, „שמא נהגו בהם שלא כהלכה". אותו יום היה יום־תענית לכל החברים. בערב היו השלחנות ערוכים

ר' חצקל ושרה גורנוסטייסקי

לאורך כל החדר, מכוסים מפות לבנות ונרות דולקים עליהם. כשנתאספו אנשי ה„חברה", יהודים שזקניהם הלבנים יורדים על מדותיהם, לבושי קפוטות ארוכות וחבושים ירמולקות־קטיפה — היתה משתררת בבית אוירה של קדושה. אחד־אחד היו נוטלים את ידיהם ותופשים את מקומם ליד השולחנות. הסדר היה, לרוב,

ר' אלתר וחנה סידרנסקי

לפי גילו של כל חבר. בראש־השולחן ישב ר' ברל שקליאר, אחריו ר' יענקל שיינעס, ר' יעקב סוחובולסקי, ר' יקותיאל קרמר, מרדכי יוסל קרוצל, ר' יחזקאל קרוצל, ר' טוביה סטוצינסקי, ר' אברהם־משה חרלפ, ר' יחזקאל גורנוסטייסקי, ר' מנשה צירינסקי, ר' משה מרינברג, ר' משה פרבשטיין, ר' מרדכי יהודה וורושילסקי, ר' אלתר (אורעס) סידרנסקי. בתקופה האחרונה נתקבלו כחברים תנחום סורסקי, חנן וילודזנסקי ור' דניאל שקליאר, שלא היה משתתף בסעודות בגלל מחלתו.

המשתה נמשך שני ערבים, ובסופו היה השמש מקבל „מנות" הגונות בשביל נשי „החברה" ומביא להן הביתה. הנשים היו: העני־רחל קרוצל, מלכה

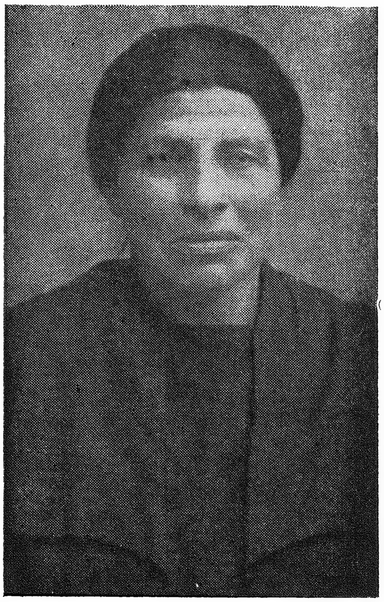
ר' טוביה וחנה סטוצינסקי

קרוצל, שרה־לאה קרמר, הינדה שיקוצקי, חיקה סיינר, צירל בירגר, ריבה פופלבסקי ושרה פשה. הן היו תופרות את ה„תכריכים", עוסקות ב„טהרה" והיו מתפנות בכל עת ובכל זמן לתפקיד אנושי קשה זה.

מלבד „האספה הגדולה" היו מתאספים גם בחול־המועד של פסח ובשבת פרשת „בהעלותך". אלה היו אספות קצרות, מלוות סעודה קלה של יי"ש, ביצים, דגים ומיני מאפה. גם באספות הקטנות באו הרבה בעיות על פתרונן, והיה בהן משום עידוד לחברים. באספות היו דנים בעניני כספים, שנמצאו תמיד בקופה וביקשו להשתמש בהם כדי להביא תועלת לנזקקים. פה־אחד היו מאשרים סכומים להחזקת רופא, רב וכו'. לגבאי ניתנה גם סמכות לטפל בענינים אישיים: תמיכה להכנסת כלה, תמיכה ליולדת נזקקת, לרפואות, לקניית עצים לחורף או נעלים לילדי עניים.

איש מן הפונים לעזרה לא יצא בידים ריקות, והכל נרשם בספר בעילום שם.

החברה היתה משתתפת בהוצאות הקבורה של נפטר ממשפחה חסרת־אמצעים.

מלכה קרוצל

עם השואה הקיץ הקץ על סוחובולה ועל החברות שפעלו בה במשך דורות, ועמה גם „החברה קדישא".

מרים פוספלד (וורושילסקי)

ציונות והגשמה

ראשונים

ר׳ ירחמיאל שטיינברג, הישיש במוצא

עוד בשנת 1862 מצאה משפחה סוחובולית את דרכה לארץ ישראל. פרדל־שרה בת הרב ר׳ אברהם־גרשון חרל״פ מסוחובולה (בנו של ראש־הישיבה, הרב ר׳ זאב חרל״פ בטיקטין), יחד עם בעלה, משה־פישל למשפחת לפין מגרודנה, יצאו אז לאודיסה ופניהם לארץ הקודש. באודיסה עלו לאניה שהפליגה ליפו, ולאחר טלטולי־דרך ארוכים וקשים הגיעו אל חוף המולדת. על גמלים וחמורים הגיעו לירושלים עיר־הקודש והשתקעו בה. אחריהם עלו לארץ עוד כמה וכמה מיהודי סוחובולה.

בהיותי באחד הימים במוצא, נזדמן לי לשוחח עם אחד מראשוני העולים מעיירתנו, ר׳ ירחמיאל שטיינברג, שאף הוא עלה ארצה בתקופה ראשונית זו, תקופת העליה הראשונה. זקן מופלג הוא כיום, אחד מבוני הישוב העברי החדש, ממיסדי המושבה מוצא שעל־יד ירושלים ומתושביה הנכבדים עד היום.

ר׳ ירחמיאל שטיינברג נולד בשנות הששים של המאה הי״ט בעיירה סוחובולה לאביו ר׳ הירשל בר׳ אברהם־יצחק (דער רופא). סבו, אף הוא יליד העיירה, היה בקיא בקורותיה והיה מרבה לספר עליה לבניו ולנכדיו. ירחמיאל הנכד היה תאב לשמוע סיפורים אלה על העיירה ואנשיה ועל קורותיהם, ובכלל על כל מה שהתרחש בימים הרחוקים ההם.

יום יום היה מבקר בבית־סבו ומאזין לדבריו. כל הסיפורים הללו עלו בזכרונו של ר׳ ירחמיאל הישיש בביקורי אצלו במקום מושבו, במוצא.

בחדר המשמש בית־תפילה קיבלנו ר׳ ירחמיאל וניסה להעלות בפני נשכחות על הימים ההם, בהעבירו לפני מראות שנשארו בזכרונו:

הבית — ברחוב „אַראָפּ״, על־יד בית דודו, ר׳ נתן בורי השוחט, שהיה ידוע כבעל־מוסף נפלא בבית־הכנסת הגדול.

המשפחה — אחיו ר׳ מיכאל ור׳ שלמה, מראשוני החלוצים בארץ.

החדר — המלמד ר׳ זלמן, חברי לכיתה, בית־הכנסת הגדול שרק בשבתות היו מתפללים בו.

אנשי העיירה — אריה הנגר (שאחיו, מיכאל שטיינברג, למד אצלו את המלאכה), לייזר חנא׳ס, חנא עצמו (סבו של ר׳ זלמן יפה ז״ל), משפחת מרדכי משה אהרנ׳ס ואחיו וולפקי, משפחת יאסיל ויין שגרה בשכנות לבית־אביו, ואשר הוא, ר׳ ירחמיאל, נשא לאשה אחת מבנותיה, שיינה, שכל שנות סבלה ניכרים בפניה, כפי שראיתיה בימי חוליה. כל מלה, כל משפט, ביטאו את הרצון העז להזכר ולהזכיר את העבר, את מקום הולדתנו וגידולנו, בסוחובולה זו שהיתה ואיננה עוד, העיירה היקרה לבניה.

ר׳ ירחמיאל ושיינה שטיינברג

פתח ר׳ ירחמיאל ואמר:

„הימים — ימי מלחמה בין הפולנים והרוסים. פולין המשועבדת שאפה לפרוק את עול האימפריה הצארית. אולם בראש הצבא הפולני עמדו „פריצים", שחופש העם לא נגע אל לבם, ופניהם היו רק לטובה שתצמח לעצמם מן המרד. אותות המלחמה ניכרו היטב במרבית עיירותיה של פולין; הצבאות והגייסות הרסו כל מה שבא לידם; אדמת פולין הפכה שממה.

בעיירתנו, סוחובולה, נמצא חיל משמר פולני, חלק מגדוד שחנה בסביבה. מפקדת הגדוד שכנה בכפר קרפוביץ, אצל „הפריץ הידוע", שם קיימו את התיע־צויותיהם ושם זממו ה„פריצים" את זממם.

היה מעשה והרופא הצבאי התעוור ולא יכול היה עוד לבדוק את חוליו ולרפאם. ואירע המזל כי סבי ר׳ אברהם־יצחק נקלע לאותו מקום, וכשנשאל אם רוצה הוא לשמש תורגמן ומורה־דרך לרופא העיוור, השיב בחיוב. וכך החל מטפל בחולים לפי הוראות הרופא העיוור, עד שרכש לעצמו ידיעות רבות בשטח הרפואה, ולבסוף אף מילא את מקומו של הרופא העיוור.

חדשים חלפו ור׳ אברהם־יצחק נעשה בן־בית אצל הפריץ מקרפוביץ. כל סודות המפקדה היו ידועים לו, כל תכנית היתה גלויה לפניו, ובכל שעת צרה היה מזהיר את יהדי העיירה ומביא להם עזר רב.

פעם אחת, כאשר סבי ר׳ אברהם־יצחק שהה בביתו של הפריץ, שמע שיחה ערה בין הפריצים. למראית־עין היה עסוק ברפואותיו, אך למעשה הטה אוזן קשבת לדבריהם. מתוך השיחה הוברר לו כי הפריצים הללו זוממים גזרות חדשות על היהודים לאחר נצחונם על הרוסים. פחד אחז את יהודי סוחובולה לשמע הידיעה מפי ר׳ אברהם־יצחק. למזלם לא בוצעה התכנית, משום שהרוסים כבשו את העיירה וערכו הרג רב בפולנים.

תחת שלטון הרוסים היה מצבם של יהודי סוחובולה טוב למדי. הפחד המתמיד ששרר בעיירה בימי השלטון הפולני נגוז כלא היה ובאו ימי שלווה, והפרנסה היתה מצויה בשפע.

אולם לא לעולם חוסן. לא ארכו הימים ויצא צו מלפני מושל גרודנה, לפיו נקרא כל בחור יהודי בגיל־הצבא להתגייס לצבא הצאר. לשמע פקודה זו תקפה חרדה גדולה את יהודי סוחובולה. הכל ידעו, כי הנלקח לצבא לא ישוב, חלילה, או שישוב גוי גמור.

החומה היהודית שהוקמה בפני סכנת ההתבוללות עמדה בסכנת התמוטטות. אחי הבכור, מיכאל, נקרא אף הוא, אך בבוא הפקודה ברח לאודיסה ודרך תורכיה הגיע לארץ ישראל. את דמי הנסיעה מתורכיה ליפו השתכר בעבדו בעבודות שונות בתורכיה, עד שחסך סכום שהספיק להפלגה בספינה ליפו. כאן התוודע אל יחזקאל סוחובולסקי־דנין, אף הוא מיוצאי סוחובולה (אביו, ר׳ אברהם־זאב בן משה־דן ופייגה, נולד בסוחובולה בשנת 1843). אדם זה, יחזקאל, עתיד היה אחר־כך להיות אחד מבוני הישוב. יחד אתו עלה מיכאל על חוף המולדת, ומיד שיגר מכתב לביתו בסוחובולה.

זוכרני אותו יום ששי שקיבלנו את מכתבו. חגיגיות אפפה את הבית: אבי היה רץ מבית לבית וממשפחה למשפחה, כדי לבשר לכולם את הבשורה, והיה מראה את המכתב בגאווה. הוא היחיד שזכה למכתב מארץ ישראל, ארץ הקודש! ההתרגשות השפיעה עליו עד כדי כך שבבוקרו של יום המחרת, בשבת, נפח נשמתו ונפטר מארץ החיים.

לאחר שנים מספר עלתה כל המשפחה לארץ. החלטנו להשתקע במוצא, ואמנם קיימנו החלטה זו. כאן מקום מושבי זה שבעים שנה, ומאז ועד היום לא עזבתיו. רבות סבלנו פרעות ופוגרומים שערכו בנו הערבים, ובעיקר שכנינו מן הכפר קולוניה הסמוך, אולם אנו השבנו מלחמה שערה. בשנת 1929 שותקה ידי כתוצאה מפגיעת פורעים ערבים. הדבר היה כאשר באתי לעזרת משפחת מקלף הידועה שרוב בניה נהרגו אז. אחד מכדורי הפורעים פגע בידי תוך כדי הדיפת הפורעים.

כיום אנו יושבים בשלוה ובמנוחה, ילדינו מבטיחים לנו את השקט בארץ. זכינו ויש ברצוני להקדיש חלקת אדמה למטרה ציבורית, שתהיה קשורה בזכר קדושי סוחובולה.

וככה, כפי שעיניך רואות, אני יושב בחדר קדוש זה, מול ארון־הקודש, ומעיין בספר שנתרם על־ידי הישישה היקרה חנה ניסל׳ס מסוחובולה. אנשים יקרים ונחמדים היו. יהי זכרם ברוך.

ילדי אף הם מעורים בחיי הארץ ונמנים על בוניה הראשונים.

אלה הדברים, למעשה, שהיו בפי לספר לך, ואני מודה ושמח על ביקורך".

י. צבן

מיכאל שטיינברג

מיכאל שטיינברג ז״ל, אחיו הבכור של ירחמיאל, נולד בסוחובולה. בשנת 1889 בערך, בגיל 17, עלה ארצה. חלומו היה לחיות חיי איכר בארץ־הקודש. לאחר טלטולים רבים וקשים במשך שנתיים הגיע מאודיסה ליפו. בשמוע אביו בסוחובולה על בנו שהגיע לארץ־הקודש התרגש ומת משבץ־הלב מרוב התרגשות ושמחה. לאחר שנה עלתה אשתו של מיכאל, גיטל בת אליהו־בנט, ילידת סוחובולה. הנישואים נערכו ביפו והם יצאו להתישב בחדרה.

מיכאל היה מראשוני חדרה וממיסדיה. רכש לו כברת־קרקע וחשב בלבו שהנה כאן מושבו הקבוע. אך מחלה פגעה בבריאותו והוא לקה בקדחת צהובה, שבעקבותיה נאלץ לעזוב את חדרה ויחד עם משפחתו עלה ירושלימה, שם למד את מלאכת הנגרות ומצא את לחמו בעמל רב. הקדחת שלא עזבה אותו כליל הרסה את בריאותו והרופא ד״ר יפה יעץ לו לעזוב את הארץ, כדי להחליף את האקלים.

מיכאל נדד לדרום־אפריקה, פתח ביוהנסבורג בית־חרושת לרהיטים ועשרות פועלים מארץ־ישראל עבדו אצלו. לאחר שהתבסס דרש מאשתו וילדיו לבוא אליו, אך גיטל ז״ל סרבה למלא דרישה זו ועמדה על דעתה כי „אין באים לארץ הקדושה על־מנת לעזבה״.

מיכאל מכר את עסקיו בדרום־אפריקה וחזר ארצה. עסק כקבלן בנינים ביפו והיה ידוע כקבלן המוכשר והאחראי במקום. הקים בניינים גדולים בשביל חברת „פרדס״ ואף בנה את בית „שערי ציון״.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלץ לעזוב את הארץ יחד עם משפחתו (בהיותו נתין אנגלי). בסוף המלחמה חזר והתישב במוצא, שם הקים את בית־החרושת הראשון בארץ ללבנים ורעפים שרופים, ושם חי עד יום מותו.

נפטר בג׳ טבת תש״ט. השאיר בנים ובנות, נכדים ונינים, כולם מעורים בארץ.

רבקה גלעד

מוטי הנפח

מוטי הנפח לא היה מן הציונים המודרניים, את „מדינת היהודים״ של הרצל לא קרא, את פינסקר לא הכיר, אפילו את הרב שמואל מוהליבר לא ידע. את הציונות שלו שאב מתוך התפילות שאמר בחייו: „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים״, „ובנה ירושלים עיר הקודש״ וכן מתוך התפילות והקינות של תשעה־באב, כאשר היה עובר לפני התיבה, ובניגון עצוב היה מזמר „אלי ציון ועריה״ — זה היה מקור אהבתו לציון.

מנהג היה בעיירתנו: יהודי כי נסע אל מדינות הים, היה עובר מבית לבית, להפרד מידידים. לקרובים היה נכנס הביתה, יושב ומספר איך סידר את הנסיעה ומתי הוא יוצא לדרך; לרחוקים יותר היה מתעכב על יד הבית, לוחץ ידים ואומר „שלום״. כאשר עליתי ארצה, עבר עלי ערב הנסיעה בביקורים ובפרידה. כשחזרתי הביתה, ראיתי את ר׳ מוטי יושב בפתח ביתו על הגזוזטרא הקטנה. ניגשתי אליו.

— „ר׳ מוטי״, — אמרתי לו — „באתי להפרד ממך. ביום המחרת אני עוזב אתכם. אני עולה לארץ־ישראל״.

פניו נשתנו פתאום ועיניו התחילו זולגות דמעות והן מתגלגלות ויורדות על לחייו ועל זקנו השב.

— „מה לך, מוטי, כי תבכה?״ — שאלתיו.

— „רוצה הייתי להתפלל בארץ ישראל מנחה אחת, ולמות״ — ענה לי בקול חנוק מדמעות.

גדליהו גלעד־גרימיצנסקי

משפחות שהקדימו לעלות

סבא, ר׳ גרשון סוחובולסקי, התישב בסוחובולה בשנת 1816. הוא נתפרסם כבעל־צדקה גדול ובמשך תקופה של חמשים שנה היה גבאי בית־המדרש שעל ההר. בשנת 1876 עלה לארץ ישראל, בהשאירו תשעה בנים נשואים ומטופלים כבני־משפחה רבים. הזקנים היו מספרים, כי ביום נסיעתו של סבא הביאו לפניו את כל תינוקות העיר לקבל ברכה מפיו. סבא רשם את שמותיהם בפנקסו, כדי להזכירם לפני הכותל המערבי ומערת המכפלה. כל תושבי העיירה ליווהו בצאתו עד לכפר הסמוך וההתרגשות ביניהם היתה רבה.

בשנת 1906, לאחר הפוגרום בביאליסטוק, עלתה בת־הזקונים של סבא, אמי שושה ז״ל, עם משפחתה — אבא ותשעת ילדיהם — ברכוש גדול לירושלים. הם הקימו בה שני בתים גדולים ובית־חרושת לטכסטיל. זכותו של אבא היא שהעלתנו ארצה.

ב־1916, בימי הכיבוש הגרמני, כשבביאליסטוק שרר „רעב למחצה״ ופיקוח על מצרכי מזון, הגעתי לסוחובולה, העיירה שכה נתחבבה עלי. התחלתי להורות עברית בשעורים ליחידים ולקבוצות וללמד שירים עבריים בבית־הספר העממי, שלא על מנת לקבל פרס. באותו זמן הגיע מביאליסטוק חברי מנוער, ירוחם לוין, שהיה אחד הפעילים בתנועת „צעירי ציון״. יחד התחלנו במתן שעורים לספרות ובהרצאות על נושאים ציוניים, השמענו גם חדשות מארץ־ישראל, אותן שאבנו מן העתון הציוני בשפה הגרמנית „די יודישע רונדשוי״ שקבלנו מברלין, כל אסיפה היתה מסתיימת בשירת „התקוה״. עשינו עבודת חינוך לציונות ולארץ־ישראל, שהשפיעה ונתנה את אותותיה כעבור שנים אחדות, עם גמר מלחמת העולם הראשונה. באופן יחסי לשאר העיירות היה מספר העולים מסוחובולה גדול למדי. העיירה יכלה להתגאות בבניה שיצאה והתפזרו בכל קצות תבל: בניו של הרב איינהורן, רבה של סוחובולה (אחד מהם, הפרופיסור איינהורן, פעל בשנות חייו האחרונות למען האוניברסיטה העברית בירושלים והוריש ל„מגבית היהודית המאוחדת״ עזבון גדול). מסוחובולה יצא גם הנדבן סול רוזנבלום, שנדב לאוני־ברסיטה בירושלים, בשנת 1931, כחצי־מיליון דולר ליסוד המכון למדעי היהדות (שנקרא על שמו, „מכון רוזנבלום״).

ואחרון — ר׳ דוד שוורץ, שעלה לארץ ישראל אחרי שבתו באמריקה ארבעים שנה, ונדב כספו לבנין נהדר בשכונת גאולה, לתלמוד־תורה „יבנה״, בו נמצא גם גן־ילדים.

בארצות־הברית, ארץ ה„לנדסמאנשפטים״, ישנה גם „אגודת יוצאי סוחובולה״. ולידה קיימת קופת גמ״ח, המושיטה עזרה לנצריכם. בקרב יוצאי סוחובולה באמריקה נמצאים אישים התופשים מקומות נכבדים בעולם המסחר והתעשיה.

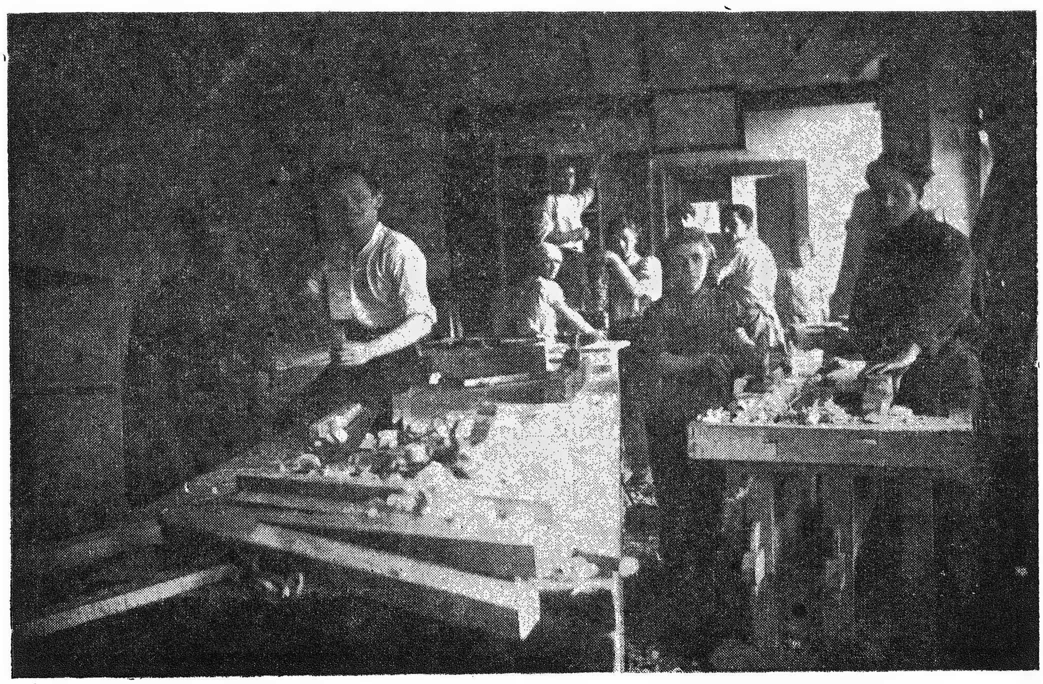
בארץ נמצאים חלוצים וחלוצות מסוחובולה שעברו את כל חבלי הקליטה, בנו בתים, ובניהם בצה״ל, בנגב ובגליל. בנים נאמנים לאבותיהם, שהדריכום וחנכום ברוח אהבת הארץ וקדושתה.

אלחנן כרמי־ויינברג

תקופת „החלוץ" בסוחובולה

לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשארצות אירופה שוחררו והוכרזה הכרזת בלפור, נוצרו בעיירתנו, כמו בעיירות אחרות, תנועות נוער: צעירי־ציון, „התחיה", „השחר". ובהתחלת העליה הרביעית החלה להתפתח הסתדרות „החלוץ". אני הייתי מוכן אז לצאת לאמריקה, אפילו הבגדים היו ארוזים. כשהציעו לי להצטרף אל „החלוץ", ויתרתי על נסיעתי לאמריקה. דיברנו עם כל נער ואף אחד מהם לא סרב להתחבר אלינו, אך חסר לנו אדם שיעמוד בראשנו. כולנו היינו צעירים בני 17—16 ולא היה לנו נסיון בהנהלת ארגון־נוער. פנינו אל המורה ונחוצקר, שהיה האיש המתאים להדריכנו, והוא קיבל את הצעתנו בהתלהבות. באסיפה הראשונה, אצל החבר ז"ק, הצעתי לא לקבל בחורות ל„החלוץ". בימים ההם התביישתי להסתכל בפני בחורה, אך הצעתי לא נתקבלה. הוצאנו כרוז על קבלת חברים ל„החלוץ" והנוער התלהב למפעל. המגמה לא היתה בילוי זמן בלבד. אחד הקשיים הגדולים היה הפירוד הגיאוגרפי בין „ההר" ו„המורד", פירוד שמקורו בעבר, ב„יחוס אבות". רצינו לבטל את האפליה, ראינו ביושבי „המורד" אלמנטים טובים כיושבי „ההר", ידענו שבארץ ישראל דרושים פועלים למודי־סבל, שיוכלו להחזיק מעמד בבנינה. לא פעם פרץ סכסוך בועד „החלוץ" על רקע זה, בינינו לבין ונחוצקר, שהחשיב את יודעי העברית ואנשי ההשכלה.

„החלוץ" גדל מיום ליום. שכרנו אולם בבית פולאק. התחילה העליה הגדולה, והתכוננו לאשר

הכשרה חלוצית

מועמדים לעליה לארץ ישראל. בין הראשונים היו מרדכי סידרנסקי ויוסף צבן שהיו בגיל הגיוס. משבר פרץ ב„החלוץ" כשהתברר כי מספר חברים אינו מתאים למסגרת והכרח להרחיקם. הללו הוציאו את החותמת וזייפו מכתב ל„מרכז" שלא לאשר את המועמדים שהצענו. בעמל רב עלה לנו להסביר את המצב במרכז „החלוץ". אותם חברים יסדו אחר כך את „החלוץ הדתי" ושמחנו שהם במסגרת כלשהי.

השתדלנו להכנס לכל שטחי החיים והמוסדות: קק"ל, קרן־היסוד, יסדנו ועדה לקפא"י. כן לקחנו חלק במוסדות המקומיים: הספריה ולינת־הצדק.

כדי להרגיל את החברים לעבודה גופנית, לקחנו על עצמנו לסדר את החברים בעבודה. חברות עסקו בניכוש תפוחי־אדמה ולפני הפסח באפית־מצות. נותני העבודה היהודיים קיבלו את חברותינו לעבודה, אע"פ שלא היו רגילות לעבוד, והדבר עלה להם בהוצאות יתרות. כל שכר־העבודה נכנס לקופת „החלוץ". אני עבדתי אצל אבא ואת התמורה העברתי לקופתנו.

היתה זו תקופה מעניינת ופוריה: האסיפות וההרצאות, מלחמתנו על נפש הספריה והכשלון שנחלנו. ויכוחינו הסוערים והתמידיים בזמן אישור החברים לעליה.

לבי לאלה שהיו ב„החלוץ" ולא זכו לעלות. אני זוכר את „בוריס הפילוסוף", חברי הטוב והיקר בבחורים שבמסתרים תבכה עליו נפשי, קילה טיקוצקי שהיתה על סף העליה ולא עלתה, בהשפעת הוריה; זידל שקופ, זיידל פירה, ואותו בחור המכונה „קורצה" (אודה ולא אבוש, את שמו שכחתי), נח סופל וחברי שמואל צבן.

גדליהו גלעד־גרימיצנסקי

„החלוץ" בעיירתנו

עשרות שנים עברו מאז נוסד „החלוץ" בעיירתנו. פולין היהודית עם עיירותיה — וסוחובולה ביניהן — נעלמה מן העולם, ומתוך געגועים אנו נזכרים בזמן שאור התחיה הציונית עלה בעירנו והוכשרו הלבבות לעלות לארץ, ורבים מחברינו ניצלו מן ההשמדה.

בארצנו נמצאים חברים שנלוו אלינו עם „החלוץ" והם עובדים, בני העם העובד והיוצר.

החלוצים הראשונים בסוחובולה, שבראשם עמד משה ונחוצקר, היו: רבקה שקופ, חוה ורושילסקי, מרים קרוצל, צפורה גלוב, רבקה וואדאץ, חנה פריבולסקי, אהובה סטוצינסקי, גדליהו גרימצנסקי, יוסף צבן, מרדכי סידרנסקי.

„החלוץ" נוצר תוך מאבק עם חברי ה„בונד" בעיירה, שהיה לנו עמהם ריב ממושך ומתמיד. כאשר ערכנו נשף ורצינו לקבל את חלקנו בהכנסות, סירבו אנשי ה„בונד", שבראשם עמד זיידיל קאלצקי, למסור לנו את החלק המגיע. בעמדנו על זכותנו אף אחזנו באמצעים שלא היו כשרים ביותר, אך היה בהם משום הכרח השעה: לקחנו מן הספריה מספר ספרים כערבון. פעילי ה„בונד" השתתפו בהנהלת הספריה והם איימו עלינו כי ימסרו אותנו למשטרה כ„גנבים". לבסוף קיבלנו את מחצית ההכנסות. בכסף זה פעלנו רבות: שלחנו תרומה למרכז „החלוץ" בוארשה, שכרנו אולם מתאים ששימש לנו מרכז לפעולותינו.

קמעא קמעא התפתח „החלוץ" והתחלנו בפעולות מסועפות: רכישת ספרים עבריים, בבעיות הציונות וארץ ישראל. הספרים נקראו בחוגי הנוער שהתחנך ברוח „החלוץ" והיה מוכשר במהרה לעלות ארצה.

בין הפעולות בימים ההם היו שיעורי־הערב לעברית, בהדרכת משה ונחוצקר ובעזרת החברות: צפורה גולוב, חנה'לה פריבולסקי, קיילה טיקוצקי וליבה סטוצינסקי, שהיתה גם המזכירה.

ענין ההכשרה החקלאית העסיק אותנו ביותר. ידענו כי על צעירינו להתחיל אצלנו בהכשרתם לעבודה חקלאית, וכי עלינו לדאוג שבבואם אל הארץ יתמזגו וייאחזו בכפר ובקיבוץ ויהיו מעורים בקרקע. התקשרנו עם יהודים עובדי־אדמה, שאחד מהם, ה' משה גרימיצנסקי, נענה לנו ברצון וקיבל מספר צעירים לעבודת שדה. הוא שילם להם יותר משהיה רגיל לשלם לנוצרים מהכפרים בסביבה.

תוך געגועים עמוקים זכורים לנו הימים ההם שראינו בהם מעין התגשמות חלומותינו. אמנם היינו עדיין על אדמת־נכר, אך בלבנו ובנפשנו חיינו כבר בארץ ישראל. העיקר בעינינו היה, שנטינו הצדה מנתיבות העיירה הצרים ועברנו למרחב השדה, לרחבי הטבע.

העליה לארץ התחילה בחוגי „החלוץ". החברים שקיבלו הכשרה חקלאית היו מראשוני העולים לארץ ובמשך הזמן נוספו עליהם אחרים.

ל„החלוץ" ולרעיוני היתה הצלחה בעיירתנו. התגובה בחוגי־הנוער היתה חיובית, וכמעט בכל בית נמצאו חברים שהשתייכו לתנועתנו. קיימנו קשרים מתמידים עם מרכז „החלוץ" בוארשה, שהיה שולח אלינו שליחים. הפצנו שקלים והשתדלנו לאסוף כספים למען הקרן־הקיימת. ולא היתה פעולה ארצית בפולין שמקומנו לא ניכר בתוכה.

בין הראשונים שלקחו חלק פעיל בעבודת „החלוץ" והמיסדים הראשונים היו: יואל קראוויעץ, יוסף צבן, משה'ל צירינסקי, חיים וויאדאטש ואנוכי.

בימים ההם היו המחנות מפולגים: ה„בונדיסטים" הפריעו לנו בפעולתנו בין הנוער העברי בעירנו, ואילו אנו ניהלנו נגדם מלחמת־תנופה מתמידה ועקשנית, והנצחון היה לצדנו.

אכן, גם מן ה„בונדיסטים" נמלטו אחדים לארץ־ישראל וגם חבריהם הנמצאים באמריקה ובארצות אחרות הפך עליהם לבם והם משתתפים במגביות למען ארץ־ישראל. הזמן השכיח את המריבות הנושנות, והלב העברי גאה עם תקומת המדינה.

מרדכי סידרנסקי

הסתדרות „החלוץ" בסוחובולה

עם גמר מלחמת העולם הראשונה שהשפיעה הרבה על הנוער היהודי, נוסדו בתי־ספר עבריים; השפה העברית חידשה נעוריה והנוער היהודי, שרובו היה יוצא חדרים וישיבות, התעורר והחל רוקם חלומות של שחרורו הוא, עמו ומולדתו.

גורם חשוב בשינוי הערכין היה המצב הכלכלי. בפולין המחודשת נתדלדלו מקורות הפרנסה שהיו מצומצמים גם מקודם, והשפיעו לרעה על היהודים שנעשו מיעוט זר בתוך העם הפולני השולט. גורם מכריע היה — שנאת ישראל. הנוער חש בעלבונות וברדיפות באשר הוא יהודי. שנאת ישראל פשטה במידה מבהילה, יהודים נעשו „יורדים" מנכסיהם והופלו לרעה משאר האזרחים. הנוער הרגיש שהקרקע הולכת ונשמטת מתחת רגליו, ולא ראה עתיד לפניו בגבולות העיירה. היאוש והאכזבה אכלו כל חלקה טובה בנו. הנוער נשאר תוהה ובוהה, באפס מעשה ובלי תקוה. המשך הלימודים מחוץ לבית־הספר העממי היה בלתי־אפשרי. רק יחידי סגולה זכו לעבור ללימודים בעיר הגדולה. גם לבעלי המלאכה היהודים לא נשקף עתיד, כי השווקים הצטמקו והיהודים הורחקו מהם. במסחר וברוכלות, המקצועות ה„יהודיים", גם בהם היו הסיכויים קלושים מאד, והנוער אף מאס בהם מטעמים אידיאולוגיים. בסופו של דבר מצא הנוער מוצא מתסביכים נפשיים אלה והתחיל מתארגן בחוגים לאומיים, בשעורי השתלמות עצמית ובעבודה למען הציונות וארץ־ישראל. כאן מתחילה הפרשה המעניינת ביותר בתקופה זו, כשהציונות הכתה גלים ברחבי פולין וליטא; תנועות ומפלגות ציוניות צצו ככמהין וכפטריות; קמה תנועת ההגשמה, „החלוץ", שהקיפה נוער המוכן לעלות ארצה.

באביב 1924 התכנסו מספר בחורים לשיחות סודיות, שרק כעבור זמן מה נודע פשרן ונתפרסם ברבים: יסוד אגודה בשם „החלוץ".

ההתלהבות הגדולה הביאה לידי כך שנמצאו חברים אשר שמו להם מטרה לעלות ברגל לארץ־ישראל. אכן, בחורות לא צורפו עדיין לאגודה. מיסדי „החלוץ" היו: יוסף צבן, מרדכי סידרנסקי, פסח סידרנסקי, חיים וידץ ויואל קראוויץ. בידם היתה האינציאטיבה, אך לכלל מעשה לא הגיעו באין מדריך ומכוון. אלא שלבסוף נמצא גם המדריך, מנהל בית־הספר שהגיע זה מקרוב,

משה ונחוצקר. אליו פנו הצעירים והמנהל הצעיר אמנם התמסר בכל לבו לענין „החלוץ".

התנועה נודעה ברבים, והנוער ברובו הצטרף ל„החלוץ", שפעולותיו התחילו מכות שרשים. באספה הכללית הראשונה נבחר ונחוצקר ליושב־ראש התנועה, אהובה סטוצינסקי — מזכירה, וחברי הועד: גדליהו גרימצנסקי, יוסף צבן ופסח סידרנסקי. משכנו של „החלוץ" נקבע באחד הבתים היפים במרכז העיירה. המועדון המה נוער תוסס וחי, אשר ראה ענין בכל המתהווה בארץ־ישראל, ושתה בצמא את דבר א"י העובדת. עתון פועלי־א"י, „דבר", נעשה חומר לימודים לכל החוגים בסניף. נוסדה גם ספריה גדולה, ציונית בעיקרה. בפעלו ובמעשיו טישטש „החלוץ" את כל הבדלי ה„מעמדות" ואנשי היחס, „בארגער" ו„אראפער" היו לחבורה אחת מלוכדת ומטרה אחת להם: הכשרה והכנה לקראת העבודה והיעוד בארצנו.

לימוד השפה העברית, שלא כל החברים ידעוה, היה החשוב שבפעולות והגיע הדבר עד לידי כך שהעברית הפכה להיות שפת המועדון.

נוסדו גם חוגים להיסטוריה, לכלכלה מדינית, לסוציאליזם ולגיאוגרפיה של א"י. בשבתות ניתנו סקירות פוליטיות ע"י המורה ברוסטוב, ששימש גם מנצח המקהלה שנוסדה אז. סניף „החלוץ" נעשה למקור תרבותי בעיירה, ממנו שאבו לא חברי התנועה בלבד, אלא גם ציבור המבוגרים בכללו, שהשתתף במפעלי „החלוץ" וסייע לו בעיקר באיזון התקציב. בימי „קרן־החלוץ" הושטה עזרה וסעד מכל שדרות הציבור ולא היה מוסד שבא־כוחנו נעדר ממנו.

חלקו של „החלוץ" בסוחובולה היה רב בעבודה הציונית, בקרן־היסוד ובקרן־הקיימת. הסניף עמד בקשרים תמידיים עם המרכז בוארשה ועם הועד המחוזי לסובלק וגרודנא, והשתתף בכל הפעולות עד שהיה לשם ולתהילה בפי החברים שבסביבה ובמרכזים, סמל ודוגמה למחוז כולו.

„החלוץ" פתח בפעולה של הכשרה גופנית. באין חרושת רבה בעיירתנו, שתעסיק את חברינו, נאלצנו לפנות לעבודות גופניות, כגון: חטיבת עצים, אפית־מצות, ובעיקר — עבודה בשדות נכרים באיסוף תפוחי־אדמה. העבודה הגופנית שביצענו היתה לפלא בעיני הגויים והרימה את קרננו בעיניהם, בראותם שהנוער

רוצה לחיות מיגיע־כפיים. ומכאן שלב־יציאה להכשרה בחוות „החלוץ".

יחד עם פעולת „החלוץ" התחילו תלמידי בית־הספר מתארגנים ב„החלוץ הצעיר" וב„פרחי החלוץ". בראשם עמדו מרדכי טיקוצקי ועוד.

שאלת העליה לארץ התחילה לנקר במוחותינו, כי רצינו לראות בהתגשמות מטרתנו. תקופה זו נשארה בזכרוננו כתקופת־הזהב של נוער חולם ומגשים.

לאחר עבודה מייגעת ומאומצת של הסניף, אושרו שנים מן המיסדים הראשונים לעליה: צבן וסידרנסקי. שמחה גדולה קפצה על החברים בראותם חלום ההולך ומתגשם לעיניהם. כל אנשי העיירה היו שותפים בשמחתנו, אע"פ ש„בני עליה" היו מעטים. היינו לפלא בעיניהם, שפילסנו דרך לארץ ישראל.

לאחר עלייתם של שני הראשונים גברה עבודת „החלוץ" יותר ויותר והעליה הפכה למרכז החיים והשאיפה של הדור הצעיר.

מחזה הפרידה של הנוער בעלותו ארצה השאיר בנו רושם שלא ימחה. העיירה לבשה חג. זקנים, נשים וטף ליוו את העולים בברכות ובדמעות שמחה. אחד הזקנים המופלגים, יוח'קה דער טאקער, הופיע בשעת יציאת אחד העולים כשמטבע בידו, כדי למסרו בארץ ואמר תוך התרגשות: „שליחי מצוה אינם ניזוקים".

כך הלכה ונמשכה השרשרת: רבים עלו גם מחוץ לשורות „החלוץ": אליעזר האופה, זלמן יפה וחיים גולוב, משפחות שעלו אחרי בניהן. אחרים הרגישו צורך ללכת בעקבות הראשונים, אנשי „החלוץ", חסלו את עסקיהם ועלו לארץ־ישראל.

מי יודע, אולי אפשר היה להקטין את הטרגדיה האיומה של כליון הקהילה, אילו היינו זריזים ועולים בהמונינו ארצה. עכשיו, שלא זכינו, אין לנו אלא להציב ציון לזכרם הקדוש והיקר, שבאהבתם וערגתם למולדת מתו מות קדושים.

מנגד ראו את הארץ ואליה לא באו.

רבקה מין, אהובה וונחוצקר

פעילי „צעירי ציון"

„הכשרה חלוצית"

המוני הנוער היהודי, בני חנוונים ובעלי־מלאכה, היו רחוקים מחקלאות והיו זקוקים להכשרה לקראת הרגע הגדול שבו נזכה לעלות לארץ־ישראל. באין חוות להכשרה, התקשר מרכז „החלוץ" עם בעלי חוות, נוצרים ברובם, שהסכימו להרשות לבחורים ובחורות יהודיים לעבוד למענם חינם, רק תמורת אוכל ודיור בלבד. רוב האכרים הנוצרים וה„ישובניקים" היהודים (בעלי החוות היהודים המעטים שהיו בפולין) הסתכלו על תופעה מוזרה זו בתמהון מהול ברוגז. הם לא האמינו שבני יהודים יהיו מסוגלים להיות פועלים חקלאים. „יהודים לא חרשו ולא יחרשו לעולם", היו האכרים אומרים בביטול, מוצצים את מקטרתם הארוכה הממולאה ב„מחורקה". אך אנו היינו מלאים התלהבות לרעיון והאמנו באמונה שלמה כי יכול נוכל ועלה נעלה.

קבוצת ההכשרה שלי היתה קטנה: היו בה שלישה בחורים ושתי בחורות. נתקבלנו לחווה של גרמני־נוצרי במרחק רב מעיירתנו. החווה נמצאה במחוז סובלק, בקצה פולין, בהצטלבות קוי הגבול פולין—גרמניה ופולין—ליטא. תחילה נתקבלנו לנסיון של חודש אחד. עבודתנו הראשונה היתה כריית כבול (טורף) בביצות. עבדו בזה הבחורים, שעמדו יחפים ושקועים עד ברכיהם בבוץ, פולחים באתיהם את אדמת הביצה, מכינים כבול בצורת לבנים, אחת על גבי השניה, מסודרות יפה, ובערמות מרובעות לשם ייבוש בשמש. הבחורות עסקו בחליבת פרות, ניכוש עשבים, השקאת גנות הירק, הלבנת בד הפשתן, כביסה, גהוץ, אפיית לחם ותיקון בגדי עבודה. בכל יום א', יום מנוחת הנוצרים, היינו רועים את הפרות והסוסים בשדה ומשגיחים שלא יחצו את הגבול הגרמני או הליטאי.

עבודתנו היתה קשה ומפרכת, אך התחרינו במשר־תים הותיקים של החווה לשביעת רצונו של בעל החווה. מובן שעוררנו בכך את קנאתם של פועלי החווה הותיקים שנהגו להטיל עלינו חלק מעבודתם, נוסף על חלקנו שלנו. לי ניתנה האפשרות להתמחות באפיית לחם וחלות, וככרות הלחם שלי היו יוצאות מן התנור עגולות, חלקות וחומות להפליא. המשרתת הנוצריה שאפתה את הלחם לפני בלא הצלחה יתרה, היתה טוענת כי ראתה במו עיניה שאני עושה „כישוף" ובכך היתה מסבירה את הצלחתי. היא ראתה כי הנני לוקחת קצת בצק ומשליכה לתוך האש וממלמלת משהו בשפתי. לשאלת בעל החווה הסברתי שזהו מנהג דתי אצל היהודים, הפרשת חלה, ואין בכך כל כישוף. מאז נעשיתי „שרת־האופים" והוטל עלי לאפות את הלחם לכל אנשי החווה.

בימי הקציר, באוגוסט, עבדנו קשה בלקט החציר והדגן אחרי מכונת הקצירה. היינו עובדים מהנץ החמה ועד שעה מאוחרת בלילה, לאור הירח.

כך עבר הקיץ בעבודה למען הכשרה. לבסוף נתן לנו בעל החווה „תעודה" בה כתב שעשה כל האפשר כדי ללמדנו פרק בחקלאות, אך לדעתו תקופה של קיץ אחד אינה מספיקה, והוא מייעץ כי נשאר אצלו עוד תקופה ארוכה יותר ואז נהיה חקלאים טובים. „תעודה" זו היתה התשלום היחידי בעד עבודת הפרך שעבדנו, אולם היינו מרוצים והרגשנו את עצמנו „חקלאים" לכל דבר.

בשובנו הביתה הסתכלו עלינו אנשי העיירה כעל „גבורים", וכן היינו בעיני הגויים שכנינו.

בא הסתיו, והחורף. הימים נמשכו בעצלתים ובאפס מעשה, הערבים היו ארוכים ומשעממים. התגעגעני לימי הקיץ הלוהטים, למרחב השדות ולחברה שעבדנו אתם. מאסנו בד' האמות שחזרנו אליהן וצפינו בכליון עינים לעליה ארצה.

רבקה מץ (וידין)

בתקופה חלוצית

בהיותי בן אחת־עשרה למדתי בבית־ספר יסודי עברי ששכן בדירה של חדרים אחדים (היה בעיירתנו גם בי״ס פולני מפואר ע״י הכנסיה במרכז העיר). מחנכי ומורי היה בזמנו יהודי בעל־משמעת, איסר סמולר, שהיגר לאחר זמן לאמריקה.

האוירה בעיירתנו היתה נעימה, ספוגה ציונות חלוצית. יום אחד, בשעת ההפסקה בביה״ס, עלה בדעתם של מוטל טיקוצקי, פרץ פרנצוז וולול פולאק לארגן קבוצה של דוברי עברית בביה״ס, ואף אני הצטרפתי אליהם.

החלטנו לנהל תעמולה בין הנוער ולהפיץ את הדיבור בשפה העברית גם אחרי שעות הלימודים. מספר החברים בקבוצה הלך וגדל, ומובן היה שכל הפונה אלינו דיבר אתנו ע ב ר י ת. כשהגיעה הקבוצה למסגרת של 15 חברים, ביקשנו להתאים לה שם, וקראנו לה „פרחי חלוץ״. כעבור זמן הציע אחד החברים, מוטל טיקוצקי, להזמין שני בחורים מן העיירה הסמוכה י נ ו ב ה, את משה אורנובסקי ואת משה שטיין, שיבקרו אצלנו. עם בואם ארגנו את קבוצתנו כגרעין של תנועת־הנוער „השומר הצעיר״,

שמטרתה היתה — חינוך נוער ציוני סוציאליסטי. היה עלינו לדאוג לתלבושת אחידה, לענוד סמלים ועניבה כחולה ולהמשיך בתפקידנו: לארגן ולהוסיף חברים לתנועתנו שעמדה בפני יריבים בפעולותיה: תנועת בית״ר וכו׳. בבית צריך היה לשכנע את ההורים כי ישלימו וירשו לנו לצאת ולהתחנך בדרך שלא היתה לפי רוחם; בכך הטלנו על עצמנו תפקיד קשה, וכל אחד מחברינו נקט בשיטה ובדרך שונה, בהתחשב עם מצבו בבית. בן שלוש־עשרה הייתי אז ואבי, ר׳ יצחק איסרקעס, היה יהודי דתי המרבה ללמוד גמרא בבית ובבית־הכנסת. המחשבה כי בנו יתחנך בתנועה של אפיקורסים היתה כצנינים בעיניו. אולם למזלי ולזכותי עמד לימיני שכני וחברי פרץ־אלתר־יאסל לישעס. בדרכים שונות הצלחנו להסביר לאבי שלא יפריע לי בדרכי. אך בשעה שחברי הקרובים, פרץ ואברשה סטרינקובסקי היו מתהלכים באופן חפשי, בבית וגם ברחוב, בגילוי־ראש, היה מצבי שונה מהם: בעיני אבא הייתי בן סורר ומורה. החינוך בתנועה לא היה לפי רוחו. היה עלי להתפלל כל בוקר תפילת שחרית ולהניח תפילין, נאבקתי קשה, בכל שבת הייתי

גדוד „עליזים״, „השומר הצעיר״

„השומר הצעיר"

הולך עם אבא לבית־הכנסת, עמדתי על ידו „אויפן מזרח שטאט" (בכותל המזרחי), המקום המכובד בבית־המדרש, שלא כל יהודי זכה לכך. בחגים הייתי צריך לעלות לדוכן ולברך בקול את ברכת הכהנים למען ישמעו ויראו. וכמה נהנה אבא כשחזרתי עמו כדי להחזיר את טליתי וכולם קבלונו ב„יישר כוח" ובדברי שבח לבנו. אודה ולא אבוש: רגש של שמחה אחזני למראה הגיל והאושר שהביעו פניו של אבא. בדרך של „כבד את אביך ואת אמך", בה בחרתי, הצלחתי לשכנעו ולהסביר שלא יפריעני בדרכי. יצאתי מהבית חבוש כובע לראשי כרצונו, והשארתיו אצל אברשקה טרינקובסקי ,ויחד המשכנו ללכת בערבי־החורף אל קן „השומר הצעיר". בביתו של ליפשיץ, ברחוב קרפוביץ. בדרך הצטרפו אלינו חברים נוספים, שקראנו להם בסימני שריקות „הו, הו, הו". לא פעם קבלנו „מנה" ונזיפה מפי אמו של פשל ליברנט: „וואס איז דאס פאר א פייפן, צו א הונט פייפט מען אזוי" („מה השריקה הזאת לכם? לכלב קוראים בשריקה"). קבלנו את הנזיפה באהבה ובשתיקה. העיקר — כי תרשה לפשל ללכת אל הקן. מדי ערב בערב, לאחר תפילת מעריב, באה שאלתו של אבא: „לאן, לובאק?" הייתי משיב דבר סתמי והולך אל הקן.

מספר חברינו גדל והגיע עד 100. השתתפנו גם בעבודה למען קק"ל. בגשם ובשלג לא פסחנו על בית יהודי בלכתנו עם קופסאות הקק"ל, הסברנו למתנגדינו והשפענו עליהם לתרום את הפרוטות הזעומות למען הקק"ל. המורשת מטעם הקק"ל בסוחובולה היה משה גופרשטין, שגר ברחוב ינובה וכל הכסף ודו"ח מפורט על הפעולה צריך היה למסור לו. היו עוד בחרים שהתמסרו בנאמנות לפעולות סניף הקק"ל בסוחובולה: באשקע גאלאנטי, למרות שבעלה היה מתנגד לפעולתנו הציונית. קבוצתנו, קבוצת הבוגרים, הגיעה לגיל שבע־עשרה, ולפי הוראות מרכז „החלוץ" בוארשה היו כל יוצאי „השומר הצעיר", בהגיעם לגיל 17, צריכים להכנס אל „החלוץ" הכללי ולצאת להכשרה עד הגיע התור לעליה ארצה. אלי הגיעה הבשורה המשמחת על יציאה להכשרה בהיותי בן שבע־עשרה. חשבתי בלבי: איך ובאיזו דרך אפשר לספר זאת לאבא בלי להכעיסו. עוד אני חושב וחוכך בדעתי, הקדימני אבי ובאחד הימים קראני הצדה והזמינני לשיחת פנים־אל־פנים („אויף פיר אויגן") והשתדל לשכנעני שלא אצא להכשרה ושאפתח בית־מסחר לתבואות, ואולי אצליח כמו יתר סוחרי התבואה בעיירה, שהתעשרו. אבא הוסיף כי גם הוא ציוני, ואפשר להיות ציוני נאמן גם

פה. עניתי בשלילה ובקשתיו לא להפריעני בדרכי, למען אוכל להגיע אל מטרתי, לעלות ארצה כחלוץ עובד החי על יגיע כפיו, ככתוב: „יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך". כעבור ימים מספר פנה אלי אבא ושאלני לכמה כסף אני זקוק להוצאות ההכשרה. הופתעתי. באותו רגע לא היתה מלה בפי מרוב אושר שהסכים והרשה לי להמשיך בדרכי החלוצית. עשיתי את כל ההכנות, וכשהגיע הזמן יצאתי מסוחובולה בעגלה לביאליסטוק, ומשם ברכבת ללומז'ה, מקום הגרעין הקיבוצי שיסדנו. שם התחלנו מרגישים חיי עבודה מה הם. לאחר ימים אחדים כתבתי מכתב להורי, בעברית, מלא אושר והתפעלות שאין למעלה מזה. מיד קיבלתי תשובה, אף היא בעברית, ובקשה שאכתוב מכתבים באידיש, שגם אמא תוכל לקרוא בהם. המשכתי במכתבים תכופים ובנוסח אחד: „איך בין געזונט און צופרידן" („אני חי וקיים ומרוצה מאד"). לאחר שנה וחצי בהכשרה חזרתי הביתה לשם סידור הניירות והתעודות לנסיעה. ב־17 ביולי 1935 הגיעתני הבשורה שעלי לעלות ארצה. באותו ערב נפרדתי מהורי, אחי ואחיותי, קרובי וידידי, בתקוה ובטחון מלא שנתראה בארץ. לא פללתי כי לא אזכה לראותם עוד.

כולם הושמדו באכזריות על־ידי הצר הצורר.

אריה זאזדרי

„החלוץ הצעיר"

הסתדרות „החלוץ" הכניסה ענין רב בחיי הנוער בעיירה. אנו, התלמידים־הצעירים, קנאנו בפעולתם הארגונית של בוגרי „החלוץ" וגם אנו שאפנו למסגרת כזאת.

פנינו אל חברי „החלוץ", שיכניסו גם אותנו לשורותיהם בתור חלוצים צעירים. הדבר היה ב־1924. עוד לפני שהתארגן „החלוץ־הצעיר" בפולין. אח"כ התקשרנו עם מרכז ה„חלוץ־הצעיר", שהתארגן בינתים.

פעולתנו הציונית התנהלה בפינה צנועה באולם „החלוץ" הבוגר, בבית פולאק. מורי ביה"ס ונחוצקר וברוסטוב הדריכונו. התחילה עבודת הסברה ענפה בין הנוער, הרצאות על א"י והתנועה החלוצית, על דרכי הסתגלות לעבודה גופנית, על אוסף כספים לטובת הקרנות הלאומיות וכו'.

עשרות חברים וחברות נמשכו בהתלהבות לשורתינו. יחד עם חברים מגוניונדז ואבגוסטוב ערכנו כנוסים משותפים. ויחד עם חברי „החלוץ הבוגר" יצאנו לעבודה גופנית בשדה, עסקנו בחפירת תפוחי־אדמה,

הסתדרות „החלוץ־הצעיר"

בחטיבת עצים, איסוף פסולת ומכירתה וכו'. העבודה היתה מפרכת, אבל עשינו אותה ברצון ובאחריות וה„תמורה" היתה קודש לא"י.

בחוה"מ פסח וסוכות היו מתקיימים כנוסים מחוזיים. בהשתתפות בני העיירה והסביבה, והם עשו רושם רב.

בתקופה מאוחרת יותר התארגן „השומר־הצעיר" וה„ביתר" ועם הווסדן התחיל מאבק רעיוני. כל תנועה הביאה מרצים, בעיקר שליחים מא"י, האסיפות הפומביות התנהלו בבתי־הכנסת. היתה גם התנגדות מצד חברי „הבונד" אבל השפעתם לא היתה נכרת, רוב הנוער נשאר נאמן לא"י.

חלק מחברינו יצא להכשרה והצליח בדרכים שונות לעלות ארצה. על כמה חברים, הוטל להשאר בעיירה, כדי לחנך את השכבות הצעירות. גורלם של אותם חברים יקרים היה כגורל כל בני עיירתנו... ראובציק רוזנברג, שנמנה עם השכבות הצעירות, היה אח"כ בין המפקדים הראשיים במרד גיטו ביאליסטוק, שם גם נפל על משמרתו.

גדליהו פוריא

צער פרידה

בוקר אחרון בבית. עמדנו, כבני ישראל בשעת יציאת מצרים, „מתניהם חגורים נעליהם ברגליהם וצרורותם על שכמם", וסעדנו ארוחת־בוקר חטופה. פעם בפעם נכנס אחד השכנים ונוטל את המטלטלין שקנה מביתנו. החפצים שנועדו לבוא עמנו בדרכנו הארוכה היו סדורים וארוזים במזוודות גדולות וקטנות. נשקנו את המזוזה בפעם האחרונה ועברנו לשבות את השבת בבית סבא.

הלכתי ליטול ברכת־פרידה מנוף־ילדותי הזור והקרוב ללב: הנה השדות הרחבים שבין שפעת שבליהם הייתי נחבאת אי־אז, קוטפת אגודות של פרחי הדגנית התכולים וקולעת מהם זרים לראשי. עכשיו נחו השדות בדממה מתחת למעטה שלג צחור של תחילת־חורף. הרחק הרחק באופק, מקום שם משתרע היער היאנובי, מזדקרות כנפיהן של שתי טחנות הרוח שנדמו לי בילדותי כיצורי־ענק, השולחים את זרועותיהם אל־על. עתה עומדות הכנפים באויר ללא נוע, כאילו קפאו במרומים.

חציתי את הרחוב והנה עומדות רגלי בשער גן עצי־הפרי של ביתנו. שדרת עצי שזיפים נטועה לאורך הגדר, שיחי פטל ודומדמניות, ולידם שיחי תות וענבניות (פוריצ'קעס) למיניהן, ועליהם חולשים עצי־הפרי: תפוחים, אגסים ודובדבנים, הפורשים מסביב רשת של צללים. עמוקה הדממה ורוויה מסתורין. העצים ערומים בשלכתם, שולחים סביבם זרועות־שלדים גרומות, ועורבים שחורים מנתרים מעליהם בצריחה קורעת אויר החורף החודר.

הריני פונה אל מורד הרחוב, בכיוון הנחל, שולחת מבט־פרידה לעבר ה„שוהל" העתיק, זה בנין העץ המיוחד בסגנונו, שתמיד תמיד הלם לבי בעברי לידו — הן שדים איוו את המקום למשכן להם. הדבר היה מן המפורסמות וידוע לכל ילד וילד שבעיירה!

הגעתי בדרכי אל הנחל. והריני נזכרת בחוויה מזעזעת שעברה עלי כאן בקיץ זה:

החורף היה משופע בשלגים. בהגיע האביב הפשירו השלגים והנחל השתחרר מאזיקי הקרח אשר כבלו את זרמו. המים גאו ועברו על גדותיו ונשאו גלידי־קרח אשר גרפו בדרכם כל מכשול וגם את גשר העץ; מאז היו נטויות במקום שתי קורות עבות במקום הגשר. בתחילה פוחדת הייתי לעבור על הקורות הצרות, אך מכיון שהיתה זו הדרך היחידה אל היער, התגברה בי תשוקת הטיול על רגש־הפחד, התאזרתי עוז והתחלתי עוברת על הקורות הללו.

באחד הימים הלכתי בשליחות אמי, וכשהיה עלי לחזור, אחזה בידי שרה שמולקעס ויחד עלינו על הגשר. בהיותנו באמצע דרכנו — והנה שני גויים מגודלים

עלו גם הם על הקורות, ממולנו, בלי להמתין עד עברנו. עיני חשכו וצעקתי לקול צחוקם, בהרקידם את הקורות. אף הזקנה הצמוקה ונמוכת־הקומה שהיתה צריכה לשמש לי משען, פרצה בקריאות־עזרה. הצלתנו באה על ידי יהודי גבה־קומה שהופיע מן העיירה ושידל את הגויים לרדת מעל הקורות. הלה הושיט לי יד איתנה והעבירני בשלום את גשר הקורות.

שקיעת החמה קרבה לבוא. בביתו של סבא נאספו שאר בני המשפחה, לסעוד עמנו סעודת ליל־שבת אחרונה. „ויכלו השמים והארץ וכל צבאם"... רועד קולו הרך של סבא האהוב ואור הנרות בפמוטי־הכסף והנחושת (ירושת סבתא מדורות) מהבהב ורועד אף הוא. נשאתי את עיני אל סבי, שאהבתו האירה את מחשכי ילדותי; אל הפנים חרושי הקמטים של יהודי תמים וישר־דרך, שעם היותו תלמיד־חכם גדול, היה מתעסק בפרקמטיה וקובע עתים לתורה. מבטי עיני לטפו את סבתי הצדקת, אשר ממנה ספגתי הרבה מאהבת ארץ־ישראל בימי הילדות. בכל שבת היתה סבתא קוראת באזני מתוך ה„צאינה וראינה" שלה וה„נופת צופים" את ספורי התורה ואגדות העם וקולה געגועים וכמיהה לארץ־הקודש, והיא מוכנה היתה להשאיר הכל ולעלות אל הארץ, להתאבק בעפרה. עתה יושבת סבתא עטופה מטפחת־משי־של־שבת והיא מתאמצת לחייך אלינו — הן שבת היום מלהתעצב בו. ארוחת השבת החגיגית עוברת תוך רגשות מעורבים. צער הפרידה וזיו מלאכי השרת מרחפים בחללו של הבית.

*

השתתפות כל בני העיירה ברגשות היחיד היתה אחד הקוים האופיניים בדמות העיירות בגולה. ביגון כבשמחה, באבל כביום טוב — היו רגשי האחוה גלויים. וכאשר היתה אחת המשפחות עולה לארץ ישראל, היה הדבר מביא להתרגשות וחויה היתה עוברת על כולם. גם באותה שבת־פרידה שלנו היתה „כל העיירה" על רגליה: „בעלי־בתים" ערכו מסיבת פרידה לאבי; נשים מקרוב ומרחוק נהרו לבית סבא להפרד מעל אמי; חברינו, הילדים, באו גם הם להפרד מאתנו, הילדים העולים לארץ ישראל. דמותה של ילדה אחת חרות עדיין בזכרוני, הריהי חברתי דבורה גורנוסטיסקי:

ר׳ יעקב ושיינה סוחובולסקי

בת־חיוך קלילה היתה מרצדת בזויות עיניה; לבושה היתה מעיל חורף כהה, עטיר צוארון פרוה שהוסיף לוית־חן לדמותה. פניתי אליה בשאלה:

— „דבורה! הכיצד לא נמנעת לבוא מקצה העיר, בקור כזה?"

— „מה את יודעת" — ענתה לי — „את המאושרת, על המתרחש ברגעים אלה בלב הנשארים פה?"

גם בבית־הספר נערכה מסיבה. החדר היה מלא מפה לפה. ר׳ משה פוטיאל, בעל הדרת־פנים וחזות האומרת כבוד, נושא נאום־פרידה. הבעת התרגשות היתה על פני כולם. בקהל היו „אברהמ׳ל החסיד", אברך צעיר ותמים בעל פנים חוורים ונוגים; זיידקה דניאל׳ס, שהיה בארץ־ישראל וחזר, והנוחם מכרסם את לבו וגעגועיו לארץ אינם נותנים לו מנוח; ר׳ יעקב צבן, הלמדן הצנוע, שמזגו טוב ונוח לבריות, מפיו שאבתי את ראשית ידיעותי בתורה; ר׳ אלתר השוחט שגבותיו עבותות ופניו פני תלמיד־חכם וירא־שמים; בין הנוכחים גם בנו של ליבצ׳יק הקצב, שלכאורה רחוק היה מעניני ארץ־ישראל... כולם, כולם באו ללוות את בן קהלתם בעלותו ארצה. ובשעת בין־השמשות זו צפו ועלו ממעמקי כל לב יהודי כיסופי הגאולה הטמירים ונתמזגו בהבעת געגועים לארץ הרחוקה־הקרובה.

*

בשמים הנמוכים של מחצית חשון נתלו שלושה כוכבים... עגלה מחופה כילה מתקרבת אל הבית.

מתחילים להעמיס את המטען. העגלון מאיץ בלי הרף: עלולים לאחר את מועד הרכבת בתחנה! הגיע הרגע הגורלי — אין מנוס. „ולואי ולא תהיה זו פרידה לעולמים" — ניבא הלב ולא ידע מה ניבא.

דודה אחת מתעלפת, דודה שניה מתייפחת, אמי מתמוגגת בדמעות, אותי מנתקים בכוח מעל צואר סבתא. סבא, הישיש בן השמונים, מטפס על העגלה לנשיקת־פרידה אחרונה, דמעות בדמעות נתמזגו. השוט מצליף באויר, העגלה זזה. עם רעש האופנים המתגל־גלים על פני מרצפת הרחוב, ידעתי — נחתמה תקופה בחיי.

צביה דוניר (ויינברג)

שמחת הצהרת־בלפור בעיירה

בשפע של עושר לא התברכה עיירתנו. „גבירים אדירים" לא היו בה בנמצא, והאמידים — נער יספרם. כל בני העיירה היו רתומים לעול הפרנסה, מתרוצצים ודואגים להביא טרף למשפחתם והשלטון היה מרושש ומנשלם מכל עמדות הכלכלה. היה היהודי בעיירה מתרוצץ כל ימות השבוע וראשו עליו סחרחר, מה יביא לו יום המחר? ורק בשבת ויום־טוב היה פורק את עול דאגותיו וטרדותיו.

רק פעם אחת קרה, שבאמצע השבוע התעלתה העיירה ב„עלית נשמה", ומעין התרוממות רוח שרתה בה. הדבר היה בזמן החגיגה הגדולה אחרי אישור המנדט הבריטי על ארץ־ישראל. היתה זו התפרקות של העיירה מכל החולין והטרדות. החנויות נסגרו לפני זמנן, והיהודים, לבושים בגדי־שבת, נהרו לבית־הכנסת. בבית־הכנסת פנימה היתה אורה ושמחה. האורות נדלקו ונשתלבו באור הפנימי שבלב, בעמוד האש שהאיר ליהודים בחשכת גלותם הארוכה, זו הצפיה והתקוה לגאולה. מי ישא את דבריו ברגעים חגיגיים אלה? על יד ארון־הקודש עומד ר' שלמה השוחט. בהדרת־פניו ובזקנו השחור והרחב היה כאחד הקד־מונים. בחרדת קודש צפינו לדבריו. הוא דרש על „ישראל סבא", שהיה ישן את שנתו הארוכה, שנת אלפים, ובמשך כל שנות גלותו הארוכה לא זרחה שמשו. אולם עתה — צאו וראו: מה רבה הישועה והנחמה, ומה גדולים הנסים והנפלאות שד' עשה עמנו. הלוא אלה הם דברי הנביא: „על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, הרימי בכוח קולך מבשרת ירושלים, הרימי אל תיראי, אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם". ור' שלמה מספר מה רבים היו המכשולים שעמדו בפני מנהיגינו וכיצד התגברו עליהם תוך התרוצצות מארץ לארץ עד שהשיגו את ההצהרה ואישור המנדט. הקהל מקשיב לדבריו, ושירה אדירה פורצת מפיות האנשים, משירי הנחמה.

באספה נאמר „מי שברך" לכל המנהיגים: לפרופ' וייצמן, לנחום סוקולוב ולאחרים, וכמעט שנפל „מי שברך" גם בחלקו של הרברט סמואל, לולא הערתו של ר' זלמן יפה: הרי רק פקיד בריטי הוא! מבית־הכנסת בקעו הקולות הרוננים של הנאספים במשך שעות, עד שהתפזרנו מלאי תקוה ואמונה בעתיד.

בני סוחובולה חלמו על ציון ואהבוה, אך לא זכו לראותה בתקומתה.

גדליהו גלעד־גרימיצנסקי

מכתב מורה לידידו בארץ*)

(המורה צ. נובינסקי אל י. היילפרין)

ידידי ורעי מר יוסף ה.!

תודה נלבבת לך בעד דרישתך בשלומי והתענינותך בחיי ובמצבי. הרבה חמר בעל תכן עשיר יש לי לספר לידידי הרחוקים מחיי בזמן האחרון אך אין פנאי יאין סבלנות. אספר בקצרה.

משפטי הידוע, בעוון שיכותי אל ההסתדרות הציונית, עבר כבר שני מדורי גהינום: בי"ד הגלילי חרץ את משפטי להאסר בבית הכלא הגרודנאי במשך חדש ימים ולשלם את הוצאות המשפט העולות יותר ממאה שלמה. הלשכה הוילנאית אשרה את פכק הדין. עתה אני שולח קובלנא אל הסינט אף כי לתוצאות טובות אינני מחכה. לע"ע כבר עלה לי המשפט בק"ן רובלים, ואחרית המשפט — מי ישורנו?! לולא המשפט ועוד אסון אחד אשר עלה לי בדמים מרובים לא יכלתי להתאונן על מצבי. הנני משתכר עד שבעים לחדש ועבודתי עושה הכל.

הודיעני נא בגלויה או במכתב משלומך, מעשין, מצבך החמרי, ממטרותיך בעתיד וכו'. איזה רושם עושה עליך ארצנו ארץ האבות והבנים? איך אתה מרגיש את עצמך באוויר א"י, בסביבה אשר רק למשמע אזנינו מתמלא הלב עליצות והתפעלות? הסירת כבר איזו ממושבות יהודה והגליל?

הודיעני נא את תכן הלמודים למתחילים — עפ"י איזו ספרים מלמדים שם? הנראים שם ספרי הלמוד של מורי ורשה, ווילנה ואודיסא? במטותא ממך לשלוח לי את שלש המחברות של ועד הלשון אשר הוציא עד עתה. את מחירם אחזיר לך בתודה ע"פ הכתבת אשר תודיע לי או אשלם לבליומה דודתך.

...אני מלא תקווה כי לא תאחר לענות לי על שאלותי ולמלא את בקשותי ותודתי אמורה לך בזה מראש.

בכבוד ובב"צ. ידידך חברך דו"ש והצלחתך

צ ב י   נ א ו ו י נ ס ק י

סוחובול, א' פ' אייר תרע"ד

---

*) המורה צבי נובינסקי היה משכיל, יסד בית־ספר עברי פרטי ב„מורד", בבית יוסקה קרפוביצר וכיהן כמורה בסוחובולה עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שאז גוייס ונלקח אל הצבא הרוסי.

המכתב משקף את כיסופי המורה לציון, שעוד בשנת תרע"ד פעל בסוחובולה למען הרעיון הציוני במסירות נפש רבה.

נובינסקי נאסר ב־1913 על פעולתו הציונית. נמצאו אצלו תמונתו של ד"ר הרצל, בולים וקופסאות של קק"ל. הוא ישב בבית־הסוהר בסוחובולה (ב„רשוטקה") והוצא בערבות.

על אותו „חטא" נאסר יוסף הלפרן ב־1912, בביאליסטוק, בהשתתפו בחתונה באולם „הרמוניה" ובידו קופסה של קק"ל. הוא נאסר והוכנס לכלא. חבריו הודיעו מיד לד"ר מוהליבר „הרב מטעם" (נכדו של ר' שמואל מוהליבר), ובהתערבותו שוחרר מן המאסר ולאחר זמן קצר עלה לארץ.

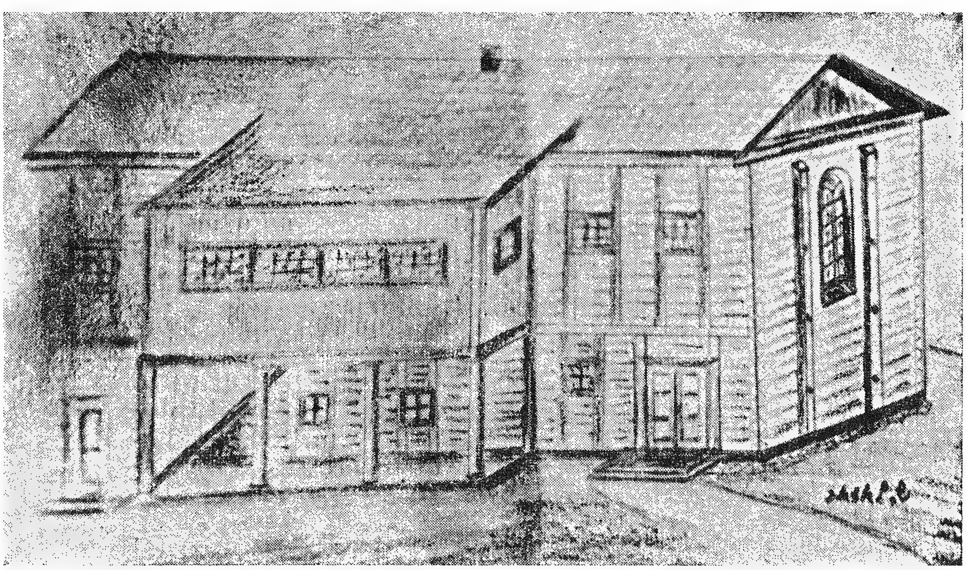
זכרונות והווי

עיירתי

מאת אריה שמוקלר

העיירה סוחובולה אשר שכנה בין גרודנה וביאליס־טוק הצטיינה בנוף נהדר. מוקפת יערות מסביב, שהוסיפו לה לוית־חן. ביערות היה הנוער מבלה את השבתות, ושעות הפנאי, שם נעשו חגיגות ל״ג בעומר, ובהם מקומות־מרפא לקייטנים יוצאי הערים.

בין העיירות נועד לסוחובולה מקום מכובד, אך היה בה מעין הפליה לרעה שהעיבה עליה, והוא: ה„באַרג״ ו„אַראָפּ״. כשהיה אחד מאנשי העיירה מזדמן מחוץ לעירו היה נשאל מיד: אַ „באַרגער אָדער אַ אַראָפּער״. („מלעילא או מלתתא?״) והרבה מן המכאיב היה בכך. היה דבר שפילג את העיירה לשנים, מבחינה סוציאלית. „לעילא״ — על ההר, התרכזו בעלי־החנויות ואנשי־המסחר, ו„לתתא״, במורד — היו רוב בעלי־המלאכה והרוכלים. היחסים הטביעו את חותמם גם על הנוער, ולא תמיד שררו ביניהם שלום ואחוה. הנוער מדרי־מעלה התנשאו על חבריהם שהתגוררו במורד העיירה. אכן, אלו ואלו פחדו מפני הגויים. ולא היה מקום ליהירות. אולם, לא בכל דבר הרגישו אנשי־המורד („אַראָפּ״) נחיתות. נס קרה להם ובשטח מגוריהם היה בית־הכנסת (ה„שול״) המפורסם, מן הנאים ונר־דעים בפולין, שהיה גם מבחינת צורתו החיצונית נכס יקר־ערך ועליו היתה גאוותם. בין המקומות המרכזיים

בית־המדרש החדש

בשכונת „אַראָפּ" היו גם בתי־התפלה, ה„שטיבלאַך": „חברה תהלים שטיבל", ו„חברה תורה שטיבל", שהחיים החברתיים וההנהלתיים התרכזו שם. בין הטיפוסים המובהקים בסביבה היה „שמולקע דער שמיד" (חורובסקי), שהיה מביא בפני קהל המתפללים מעניני פוליטיקה, ושמש פרשן ומודיע לאשר לא קראו בעתון. אם גדולה היתה גאות שוכני „אַראָפּ" על בית־הכנסת, הרי היה בידיהם עוד נכס חשוב, והוא: בעל־התפלה המובהק ר' לייזער מרדכי חוין. אולם במחלוקת עליו היתה ידם של אנשי־ה„באַרג" על העליונה והם הצליחו להעבירו לבית־הכנסת של ההר.

הורגשה המחיצה בין שתי השכונות וקשה היה להסירה. אע"פ שנעשו נסיונות מצד הסתדרויות וארגונים. אכן, המחיצות נפלו כשנוסדה התנועה החלוצית בעיירה. מה שלא הצליחו בעלי־הבתים במשך שנים רבות, עלה בידי הנוער, שלפניו היתה מטרה אחת: אהבת־ציון ועליה לארץ, בזאת חלה התמורה הגדולה בחיי העיירה. הגדיל לעשות „החלוץ הצעיר", שידע לרכז את מיטב הנוער, עניים ועשירים כאחד, בעלי־השכלה ושאינם יודעים קרוא וכתוב. התנועה הזאת מצאה את הדרך לכולם.

מימי הילדות

מאת **גדליהו גלעד**

א. רבי ומורי ר' מוטי

עשרות שנים לא טשטשו את דמותו. יושב על כסא גבוה, עוצם עיניו וחוזר סוגיה בע"פ, מבלי להציץ בגמרא. בעל מצח גבוה, אף רחב, גבות עינים עבותות. ביתו הקטן עמד ברחוב הכנסיה (תיפלה־גאַס). חצר קטנה על־יד הבית, שם שיחקנו. שמחתי לבשורה שאעבור ל„חדרו" של ר' מוטי. ספרו, שר' מוטי נותן גם לשחק קצת בחצר, ולא לשבת כלואים כל היום בחדר. אהבנו ללמוד אצלו פרק במקרא או סוגיא של גמרא, אמנם היה מתיר לצאת החוצה ולשחק קצת. אבל, כשהגדשנו את הסאה, והחדר היה מתרוקן, היה יוצא בשקט החוצה, כפוף קצת, כובעו שמוט על ראשו, ומנפנף במקלו על ימין ועל שמאל, ומי שנקלע לידו, איתרע מזלו. מיד היינו חוזרים ל„חדר", ומתחילים לשנן מה שלמדנו. וכשוך חמתו, היינו מסתננים אחד אחד, ויוצאים החוצה, וחוזר חלילה. בשבת היה שונה מראה ה„חדר" מאשר בששת ימי המעשה. „הנשמה היתרה" של שבת הורגשה בה. מפה פרוסה על השולחן ספק לבנה וספק אפורה, הרבי יושב בנחת, כיפה על ראשו והוא שרוי במצב־רוח חגיגי יותר. בחורף קראנו „ברכי נפשי", פרק מלא שירה, ובקיץ למדנו „פרקי אבות". ופה הראה ר' מוטי את כוחו. נהירים היו לו שבילי המשנה וחכמיה, והיה מרחיב את הדבור. „כל ישראל יש להם חלק בעולם הבא", היה מתחיל, „ולמה כל ישראל? הלא יש יהודים רעים, פושעים, רמאים? אבל יהודי הוא טוב ביסודו, אלא שמביאים אותו לידי עבירה. אבל אחרי שריצה את עוונו, יהיה נכנס לעולם הבא כצדיק גמור; „יתמו חטאים" כתוב ולא „יתמו חוטאים" ו„ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא". בשבת שהיה שרוי במצב רוח מיוחד, היה עוצם את עיניו למחצה, וחושב. ואז ידענו שתיכף תבאנה חידות. היה שואל חידות, מובן שכולן מהתורה או מהתנ"ך, וכשהיינו פותרים, היה מחייך חיוך רחב, כאילו אומר: „הה, שקצים, יש לכם מח בקדקדכם".

פעם סיפר בשבת, שבהיותו אברך צעיר, סמוך על שולחן חותנו ולומד גמרא בבית־המדרש, היה טומן בין דפי הגמרא ספר עברי, ובאין רואה היה מציץ בו, אע"פ שהדבר היה „טרף פסול". ידען גדול בעברית, ובדקדוק, ולועג למורים החדשים על מיעוט ידיעתם בדקדוק. בחורף היינו לומדים בערב עד שעה שבע וחצי, כי

בשמונה היתה באה משמרת שניה, „בחורי גמרא" קראו להם. שהיו לומדים עד עשר. היינו מעלים עגלת־חורף גדולה עד הכנסיה, והיינו גולשים ויורדים כמעט עד ה„חדר". פעם בערב התאחר אחד מ„בחורי הגמרא" לבוא אל השעור, וספר לרבי את תעלולי „התכשיטים" שלו. למחרת, אחרתי לבוא, ר' מוטי נגש אלי, תפש בידי ושאלני: ובכן, תכשיט, גם אתה היית בין המתגל־שים אמש?" מובן, שהכחשתי. „תן את ידך" אמר לי. תקיעת־כף היה דבר חמור מאד, וסרבתי, והכינותי את גוי לספוג כמה מכות. לתמהוני, הרפה ממני, והתחיל מצעק: „הביטו מה בינו וביניכם. הוא לא נתן יד, ואתם שקרתם". הוברר שכולם נתנו יד בהבטיחם שלא גלשו. הדבר הכאיב לי מאד.

פעם היינו לומדים בבית־המדרש, על יד בית־הכנסת הגדול, המכונה „אַראָפּער בית־המדרש". ולמה למדנו בבית־המדרש? שמועה פשטה בעיירה, שהגר־מנים ידרשו מכל מורה ומלמד תעודת־הוראה. הרבי — לא היתה לו תעודה כזאת, ובכדי להעלים את ה„חדר" מעיני הרשות, למדנו בבית־המדרש.

תמיד אהב להתפאר בכוחו הרב בימי נעוריו, ולא לחנם קראו לו מוטי „וולף". ושם זה למה? שבאחד הלילות הלך יחידי ביער ופגע בזאב, תפשו ושסעו כשסע את הגדי, הוא היה מספר שבהיותו צעיר, היה חזק ובעל־כח. בזמן שאני הכרתיו כבר היה יהודי חלש. יהודי רחב־גוף היה, ומזונותיו בצמצום, בזמן הכיבוש הגרמני היה כל מזונו מעט גריסים ופת־קיבר. המזון הגרוע התיש את כוחו, וגם אשתו היתה ממררת את חייו. הוא עשן מקטרת, וכשהיה צריך לקנות חבילת־טבק „קורושקס" (טבק גרוע) היה מַעביר ידו עם הפרוטות תחת השולחן, ומביע ברמז: „הבא לי, בבקשה, חבילה „קורושקס". ואנחנו היינו הולכים ברצון למלא את משאלתו.

ה„חדר" ירד פלאים, ר' מוטי נחלש, חלה ופרפר בין החיים והמות. התאושש ממחלתו וחזר אל הלמודים ב„חדר", לא האריך עוד ימים ונפטר. בגנזי זכרונות קדושים נתיחד מקום מכובד לרבי ומורי, ר' מוטי.

ב. בעור חמץ

מדורה גדולה היינו מדליקים כל שנה בערב פסח, והיינו מכריזים: „לכו ובערו את החמץ".

ביתה של ליפקה, היה כלו גג של קש ומרתף בלבד, בלי קירות. הגג היה מועד לפורעניות של ערב־פסח, מצדו האחד — הסמטה בדרך ל„הר הצהוב", מצד שני — חצר ללא גדר. ערב פסח היינו סופרים את הימים וליפקה היתה סופרת גם היא ומתכוננת לפור־ענות. והיתה נאנחת ומתאוננת בפני שכנותיה. „מה תגידי, יום הדין ממשמש ובא על ראשי". לקלל ידעה, ברוך־השם, כל התוכחות הכתובות בתורה.

אור לי"ד בניסן עזרתי לסבא ב„בעור החמץ" בהאירי בנר חלב שבידי. הוא היה מהלך וכף של עץ בידו האחת, ונוצות־אווז בשניה, והיה מנער את פרורי החמץ מכל הפנות. עם בוקר בקעו הקולות מעבר „ההר הצהוב": „לכו בערו את החמץ" (גייט פאַברענט חמץ), שהעירוני משנתי. שנים מן הנערים היו מסתתרים בחצרה של „מולצ'יכה" ושנים הולכים ישר דרך הסמטה ומוציאים חבילות־קש מן הגג. לא רק בגנה של ליפקה שלחנו את ידנו. ידנו היתה בכל גדר, עד שנאספו די עצים וקש. היינו נאספים סביב המדורה ולוקחים את החמץ מידי יהודים נשואי פנים, שהיו באים ונהנים למראה שרפת החמץ. אחרי שריפת החמץ, שלחנו את הקטנים להביא תפוחי־אדמה לצלות. תפוחי־האדמה יצאו חרוכים מבחוץ וקשים מבפנים, אך נאכלו בתיאבון.

למחרת, בביהכ"נ היינו אומרים זה לזה: „היה שמח, מה, חצי גג הורדנו". אמנם היו קרחות בגג ביתה של ליפקה, אחרי ערב פסח, אלא אל חצי־גג לא הגענו.

ג. תעלולי פורים

„השנה יקבל אצלנו המן הרשע" היינו מכריזים ערב־פורים, והימים ימי מלחמת העולם הראשונה, עת המציאו כלי משחית חדשים. בקשו הילדים להתקין „רובי פורים" לפי אמצאתם. התקינו רובה בעל קפיץ חזק וקנה של „פצץ". מלאנו את הקנה באבק שריפה, שלקחנו מתוך כדורים מפורקים שמצאו, ובמקום הקלע שמו פקק של צמר פשתן. עם היריות היה אבק־השריפה מתלקח, מדליק את צמר־הפשתן, ולהבת אש היתה עפה למרחק של מטרים. גם את הרובה הישן שכללנו: במקום מפתח מלא גפרית לקחנו את גביעי הנחושת של מנורות בית־הכנסת. היה הגביע לנו למפתח ובמקום מסמר שמנו בורג. גפרית של מלוא קופסת גפרורים

היינו טוענים בפעם אחת, והיריה היתה מחרישה אזנים, כתותח ממש. בנשק זה התקפנו את המן הרשע.

הלכנו לבית־המדרש ובזמן התפילה פתחו במצוה. בזמן קריאת המגילה פקעה סבלנותנו והתחלנו להכות ב„המן" בהשמע שמו. ה„מכות הגיעו לשיאן כשהזכירו את „המן בן המדתא האגגי צורר היהודים", אז פתחנו באש צולבת מכל הצדדים.

ד. חנוכה

גדילים של כפור נמשכים ויורדים מכל גג של רעפים או קש, נרות של חלב ושעוה מאירים ומרצדים בחלונות, והאדמה מכוסה שלג לבן. זה היה מראה העיירה בערבי חנוכה.

סבא בא מבית הכנסת, ובידו הרועדת הדליק את נרות החנוכה. מברך עליהם, בניגון, וכל הנכדים סביבו, שומעים ונהנים. מספר לנו הסבא על הנס של פך־השמן, על חמשת בני חשמונאי שלחמו וטהרו את בית־המקדש, על חנה ושבעת בניה שמסרו את חייהם על קדוש השם, ואנו שותים בצמא את דבריו. בכל יום ויום היו הילדים נפגשים, שולחים ידיהם אל כיס, מעלים את דמי החנוכה שקבלו ומתנצחים על הסכומים שהצליחו לצבור.

ילדות היו משחקות בפנת החדר השני במשחק „לוטו" המכונה „צ׳יקין". אבות ואמהות שלחו ידם בקלפים. בחנוכה התירו לעצמם משחק זה.

ואנו היינו משחקים בסביבון. נ׳ ר״ה׳ זוכים, ג׳ ר״ש׳ מפסידים.

לדמות עיירתי

ברטט נפשי אני דולה זכרונות מנבכי העבר, מעיירה בה נולדתי.

בנחת ושלוה קלחו החיים בעיירה השוכנת בין יערות, יערות האורן, שבהם ערכנו טיולינו.

הבתים הקטנים היו מכוסים גגות־קש, אך נראו כארמונות בעיני, הכל היה יפה בעיני, על הכל נסוך שלוה ושקט. ההורים היו בעלי עמדה, אמידים, אומרים כבוד. כאיש שאין דבר נסתר מבינתו נראה בעיני מורי הראשון שלמדני אלף־בית וקריאה.

העיירה קפאה על השמרים, שמרה על מסורתה, דרישות התרבות היו צנועות, והתרכזו בספריה שספקה את הספר לכל דורש. אחת לתקופה ארוכה הוצגה הצגה של חובבים, שהשקיעו בה את מיטב כוחותיהם וכשרונם והסביבה היתה ספוגה תרבות עברית, הנוער למד והבין יפה פרק בתנ״ך, והעברית השגורה בפיו היתה צחה ורהוטה.

עיקר הפרנסה בעיירה היתה על המסחר עם האכרים, הבנים היו כאבות־אבותיהם, ללא יומרות וללא דרישות־יתר. ואם היו קשיי־פרנסה, ואם קנן בלב אי־ספוק, הרי לא העלום על דל־שפתים ולא רטנו, וקבלו את הדין. לא היו פורצי גדר, והשרשרת לא נותקה. חן מיוחד היה נסוך על אורח־חיים זה, רחפה בעיירה רוח תרבות ועממיות צרופה, נכונות לעזור לזולת, להושיט עזרה לאדם בצר לו. על רקע־חיים של עיירה גדלנו, ובעיירה ראינו את חזות הכל.

נפלה הברה בעיירה: הצהרת בלפור. השמועה הגיעה גם אלינו, ועוררה את הכמיהה לציון והערגה אליה, שקנן עמוק בלב. ההתעוררות הלכה וגברה, נוסד „החלוץ" בעירה. ובהוסדו חלה התמורה בנוער, נפתחו לפניו אפקים חדשים. פתיחת שערי־הארץ הפרספקטיבה לחיים של יעוד, חיים שיש בהם מן התועלת לאדם לכשעצמו, ולארץ המיועדת. ראינו בצורה אחרת את תנאי חיינו בעיירה, נוכחנו, מה דלונו. כמה חסר תוחלת הוא העתיד, ללא אפשרות לרכוש מקצוע, להשתלב בחיי המדינה בפולין המתנכרת ליהודים, לצרכיהם. האנטישמיות אוכלת בכל פה, היהודי מנושל מכל עמדות פרנסה, הרגשת הבטחון והשלוה התערערו.

הנוער ראה עצמו ככלי אין חפץ בו, ותקפתו חרדה לגורלו, לעתידו ולקיומו, היפלא, איפוא, שהתעוררות הלאומית מצאה הד חזק בלבותינו. ופעמי הגאולה המתקרבים הראונו את הדרך בה נלך? הנכונות לעזוב את העיירה שרק לפני זמן קצר ראינו בה מרכז חיינו לא הפליאה. בלב קל עזבנוה, ללא רגש חרטה וגעגועים. רק הלב כאב להשאיר הורים ומשפחה במצוקתם, ללא תקוה לשפור תנאי חייהם ולהקלתם. מכתביהם, היו גדושים בשורות איוב בין השיטין. גזירה רדפה גזירה. וההתנקשויות באמצעי קיומם הלכו ותכפו, הלכו ורבו, עד הסוף המר והנמהר...

אסתר אוסטרוב (ברלקובסקי)

כזאת היתה סוחובולה

סוחובולה היתה עיירה יהודית טיפוסית, בכל מנהגיה ודקדוקיה. עשירים מופלגים לא נודעו בה, עניים מרודים לא חסרו. הדאגה ליום המחרת היתה משותפת לכולם, תנאי החיים הכריחום לעמול קשה להסתפק במועט. יחד משכו בעול הפרנסה ראש־המשפחה, אשתו והילדים הבכירים. ולא תמיד הצליחו להביא לחם לשובע ובגד ללבוש. יהודים התפרנסו זה מזה או עסקו במסחר־חליפין עם אכרי הכפרים של הסביבה.

בעיירתנו היו האנשים נקראים על שם אבות שנפטרו. למשל „טעווע חאצעס", בשם אביו, ובנו נקרא „חצקל טעוועס". לאמא קראו „חייצה לייבעס", ובנה נקרא „לייבל חייצעס".

כל אנשי העיירה היו קשורים וערבים זה לזה, כבני משפחה אחת מאבות אבותינו.

לפיכך היו טבעיים גם הסכסוכים ההדדיים, ב„משפחה". בכל מאורע שהתרחש בעירה. היו כולם משתפים את עצמם, באשר היה נוגע לכולם.

משהגיע תור הבחירות של רב דמתא, היתה כל העיר כמרקחה. זקנים עם נערים, זקנות ובחורות, כולם אצו לבית־הכנסת לשמוע את דרשתו של הרב. במשך שבועות התוכחו והביעו דעות על הרב ודרשתו.

כשהתכוננו לברית־מילה במשפחתנו השתתפו רוב בני העירה בשמחה. וביום חורף וסופות שלג, רתם סבא את הסוס לעגלת־החורף ויצא להביא את הזקנים והחלשים שיהיו בשמחה.

הפליגה אחת המשפחות לאמריקה או היתה עולה לארץ, היתה „כל העיירה" מלווה את המשפחה עד כפר קרפוביץ, וכשחזרו הרגיש כל אחד כעין מועקה בלב, רגשי געגועים למשפחה שנעקרה מן העיירה.

הלך־הרוח של הנוער היה נוטה לעליה. באחד הימים ראיתי את שכננו, חצקל מאַשעס, מתקן את גגו הרעוע. שאלתיו: „וכי כדאי להכניס הרבה כסף בתקון הגג, הרי במהרה בימינו יעלו כל היהודים ארצה?" היהודי הפקח ענה לי ברצינות: „לכן אני מתקן את הגג, שלא נתקרר, חלילה, בחורף, ונזכה בשלום לעלות..."

הנוער טווה חלומות בפגישות המשותפות, ב„סניף" או בחוג לספרות או, בבתי־אב מופלאים, שאבות ובנים נרקמו בהם במסכת אחת. אחד הבתים האלה היה ביתם של חנה וטוביה סטוצינסקי, כל הנכנס בו הרגיש את עצמו בטוב. בעל־הבית בעצמו, טוביה (טעווע), היה מתהלך ומחייך בבת־צחוק לבבית, משתתף בשיחה או מספר הלצות. האם — חנה היתה כאחת מאתנו, משתפת עצמה בשיחה, מאצילה עלינו מחכמתה ומנסיון החיים.

שליח־ציון שהיה מגיע לעיירה, היה מסב אתנו לשולחן ואנו מקשיבים במתיחות־נפש לספוריו.

לצופה מן החוץ נראתה סוחובולה שוממה ומשעממת, אבל האמת היא, שתססו בה חיים ערים ופעילים.

החוג הדרמטי הוסיף חיים בעיירה. היו מתכוננים ומתאמנים להצגה אחת במשך חדשים. ההצגות היו במרתף של טוביה (טעווע) חאצעס, אבל בשבילנו היה כארמון־פלאים. כל הצגה היתה מאורע חשוב בעיירה.

אחרי השריפה הגדולה, ב־1926, עברנו לוארשה, ולשמחתי הרבה נוכחתי לדעת כי הידיעות שרכשתי בעיירה אינן נופלות מאלו של בני־הכרך. חשבתי זאת לזכותה של עיירתנו.

שושנה לוינסקי (שפכט)

ילדות בעיירה

קשים היו חייהם של הורי, אך אבי, אלתר החרט, פרנס את משפחתו בכבוד. הוא היה אדם שמח בחלקו, כל השכנים כבדוהו ואהבו לבלות בחברתו, בליל שבת היו מתאספים אצלנו. אמי היתה אשה צנועה וטובה, כולם אהבוה וכבדוה. עני לא יצא בידים ריקות מפתח ביתה, היא נתנה צדקה אפילו בזמן מצוקה. בגיל צעיר, בהיותה בת 36, שבקה חיים. ומאז היתה לנו אחותנו הבכירה — שרה־לאה — אם ואחות כאחד.

במות אמא ואחינו משה־לייבל ירדה עצבות על ביתנו. אבל היו גם ימים שמחים. לפני חג־הפסח נעשה שמח אצלנו. בביתנו אפו מצות, והשמחה היתה שרויה בינינו ובין ילדי שכנינו. ביחוד אהבתי את ההכנות, כשהיו מתקנים את התנור ומזמינים את עלקה המבשלת בתור „לשה" („קנעטערקע") ואת ה„רודדות" (וועלגער־קעס") הקבועות. כל ילדינו לקחו חלק בעבודה כדי להרויח להוצאות הפסח. תפקידי היה לחלק את המים וילדי השכנים קנאו בי במיוחד. אבא היה עוזב בעונת המצות את מקצועו ונעשה אופה. ובימים האחרונים היינו „הופכים את הבית", מסיידים, מנקים ומכניסים את הפסח. ביחוד אהבתי את התכונה, כשהיו מורידים את הכלים מעלית הגג, את ליל־הסדר וגניבת האפיקומן, ו„גניבה" זו כוס אגוזים בשכרה.

השנים, בהן למדתי בבית־הספר הן היפות בחיי. הבנין החדש טרם הוקם אז. המורים למדו בבית חייקה עוזיאל'ס, בבית שמעון מורין (ברעזעוער) וב„שטיבע־לע" ע"י בית־המדרש. אף אחד לא שמח לקראת הלמודים ב„שטיבעלע", כי נפוצו „שמועות" שבארון־הקודש מתהלכים שדים ורוחות. נעים היה ללמוד אצל חייקה עוזיאל'ס. לא הספיקו הכתות ועל הילדים היה ללמוד בשתי משמרות. חשמל טרם היה והשתמשנו במנורות־נפט, שלא תמיד דלקו. חבבנו מאד את מורנו לוינזון, ובכל זאת היינו מוצאים כל מיני דרכים להפריע לו בזמן השעור, ולפעמים היתה עוברת שעה לבטלה מפני שהפתילה סודרה במיוחד, שלא תדלק. בכל יום ששי היה מורנו לוינזון נוסע לינובה, וכשהיה מאחר ביום ראשון בגלל תקלה כל שהיא, היתה השמחה רבה אצלנו. ב־1928 היה חורף קשה, סופות השלג חזקות, ולא יכולנו לבקר בבית־הספר במשך שבועיים. כשחזרנו ללמודים עוד מצאנו גושי שלג גבוהים, שהיינו גולשים מהם ל„מורד". אכן, היו גם שעות, שהלמודים בהן היו לענין רב וללא הפרעות.

אהבתי את סוחובולה וגם אחרי עלייתי לארץ תקפוני געגועים לעיירה.

חיה סוחובולסקי (ברקאי)

עלייתי ארצה

בבית הורי שלטה מסורת טובה, דרכי חיים קבועים ומושרשים מדורות, בית של חיי עמל בימות חול, ושל התרוממות הרוח בימי שבת ומועד.

אחרי שבוע מייגע של עבודה מחוץ לבית ומחוץ לעיירה היה אבא לובש את בגדי השבת וארשת של נחת משתפכת על פניו: מוכן הוא לקבל פני שבת מלכתא, המשרה שכינתה על בית ישראל, בזמרו את הפיוטים הנפלאים של שבת.

מאידך — סביבה עוינת, „שקצים" שזרקו אבנים שעה שהיינו הולכות לרחוץ בנחל, על־יד טחנת־הקמח, דרשות־ההסתה של הכומר ב„תיפלה" ביום א' בשבוע וכיוצא באלה.

יום כיפורים אחרון בעיירה — קדושתו חוללה ביריות ליד בית־הכנסת. היהודים נסגרו בבתי התפילה ופחדו לחזור לבתיהם שבעיירה אשר נתרוקנה במקרה משוטריה. ואף כאשר העזנו לחזור — סגרנו דלת וחלון ועין לא עצמנו, מחכים לבוקר המחרת כי יאיר.

ב־1915, בתקופת השלטון הגרמני, ביקרנו בבתי־ספר של חובה. אך בעזוב הגרמנים את עיירתנו, בטל חינוך החובה ונוסד בית־הספר הציוני של „תרבות".

קשה היתה מלחמת ילדי שכונת „אַרָאפּ" על זכותם ללמוד בבית־הספר „תרבות". יד הוריהם לא השיגה לשלם את שׂכר־הלימוד או שלא הבינו למה נחוצה השכלה לבן, נוסף על לימודיו ב„חדר". לפי השגת הדור, לא היתה בת צריכה בכלל ללמוד תורה או למודי חול, אבל הצמאון לדעת היה גדול והילדים התגברו על כל המכשולים, ובית־הספר הציוני נעשה גורם מכריע בהקניית ידיעות ובחינוך הדור.

לא אמרנו די בחיי החברה של הכיתה. באותם הימים נוסד „החלוץ" בסוחובולה. בעקבות התפתחות זו התאספנו ויסדנו את „החלוץ הצעיר". בין ראשוני מיסדיו היו: בנימין טיקוצקי, ירוזלימסקי, ברל גור־נוסטייסקי, גדליהו פוריה, אייזיק טיקוצקי, איצי וידץ, רבקה צבן ועוד. לאט לאט נוספו חברים עד שהיינו למחנה גדול. היינו מתאספים בחדר קטן ע"י ה„בארג־בית־מדרש", ולאור מנורת־נפט קטנה שזרנו את חיינו בהקראות, שירה וריקודים.

התאגדותנו ב„החלוץ הצעיר" היתה לנו ראשית תקוה להשתחרר מכבלי הגלות והשנאה האופפת חיי יהודי בה.

פעולתנו בחדר ע"י ה„בארג־בית־מדרש" לא ארכה ימים רבים. באחת השבתות קבענו פגישה בדרך שבין סוחובולה ודומברובה, עם חברי „החלוץ". כשחזרנו, בערב, נסגר בפנינו החדר וולא ניתנה לנו עוד דריסת־רגל בו, מפני שעברנו על „תחום שבת" ויום המנוחה נמצא מחולל.

פעולותינו נמשכו תחת כיפת השמים, עד אשר השיגה ידנו לשכור חדר קטן. הוצאותינו הלכו וגדלו; מן ההורים היה קשה לדרוש כסף, והחלטנו לצאת לעבודה. מבוקר עד לילה עבדנו באיסוף תפוחי־אדמה, יחד עם חברי „החלוץ" הבוגרים ובחורף עבדנו בנסירת עצים לכיסוי הוצאותינו. כן השתתפנו גם במפעלים מיוחדים, ורבה היתה השמחה שגם אנו יכולנו לקחת חלק במשלוח טלגרמה של ברכה לפתיחת האוניבר־סיטה בירושלים.

עבודת התרבות נעשתה ע"י החברים עצמם וכן ע"י חברי „החלוץ" הבוגרים, ביניהם ה' ונחוצקר. וכאשר היה מגיע שליח של מרכז „החלוץ" היינו מקשיבים בפיות פעורים לכל ידיעה ולכל מלה על הנעשה בארץ־ישראל, שכל תקותנו היו בה ופנינו נשואות אליה תמיד.

שיחק לנו המזל וקיבלנו רשיונות עליה. בגלל המשבר הגדול ששרר באותו זמן בארץ־ישראל, ביקש אבי לדחות את הנסיעה, אך אנו איימנו שנסע לבדנו, והכף הוכרעה — הוחלט לעלות. ובמוצאי־שבת אחת, בתמוז תרפ"ו, התחילו העגלות העמוסות לזוז דרך כביש קרפוביץ אל הרכבת, כשאנו הולכים ברגל, בשל קדושת השבת שטרם יצאה.

כל העיירה ליוותה אותנו, מקטן ועד גדול, תושבי ה„בארג" כתושבי ה„אראפ", מי ברגל ומי במבט. נפרדנו מאחים ואחיות, מידידים וקרובים. שלום, שלום לכולכם תושבי עיירת סוחובולה.

נחרתה הפרידה בלבי ולא תשכח.

מרים רון־סידרנסקי

לבטי חינוך

איך התחנכו האמהות שלנו

לפנים היו בנות סוחובולה לומדות קריאה „עברי־טייטש" מפי הרבנית (רביצ'ן) כגון: חיה־אסתר (די קאריצינערקע) — אשתו של זיידקה, או הרבנית שפרינ־צה, בבית יוסל־אישעס.

יש והן למדו מפי „רבי" (מלמד דרדקי): חייקל, הערשל־לייב ועוד.

היו בסוחובולה גם מלמדי־השכלה שהיו מלמדים תלמידותיהם, קרוא וכתוב וגם קצת חשבון, קצת קריאה וכתיבה ברוסית ופולנית עד כדי ידיעה לכתוב מכ־תבים וכתבות לאמריקה או לפנים־הארץ. מקצת מבנות סוחובולה היו רוכשות להן ידיעות בבית הספר העממי הרוסי. לעתים היו שוקדות בעצמן על ספרות אידית והן נחשבו בזמנן למשכילות ממש.

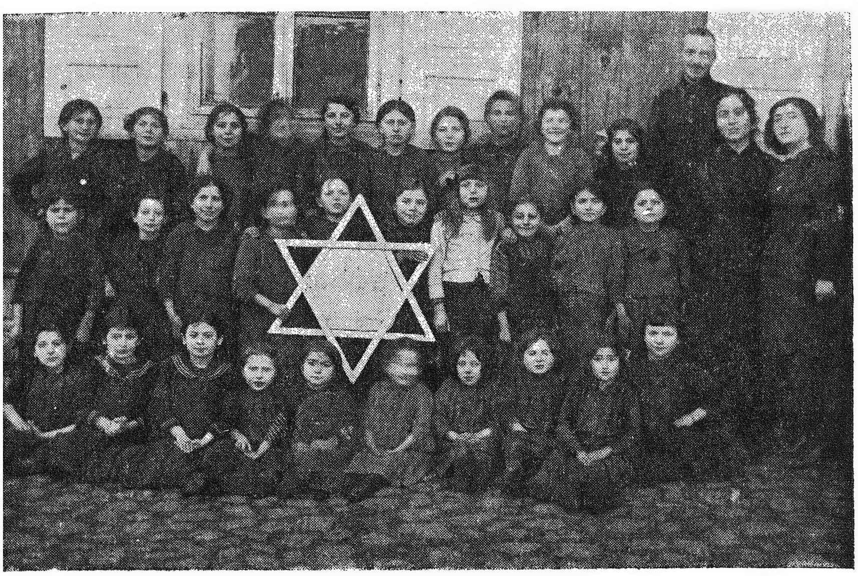
השכלה בלתי שכיחה בדור הקודם בסוחובולה קבלו בנות ר' אברהם'צה. בהשפעתו של אחיהן — הפרופ' איינהורן מניו־יורק — הן עזבו את הבית המסורתי והתמסרו ללמודי־חול. איסקה למדה פילוסופיה, רחל ורייזל — רפואה.

בסוף המאה הי"ט בא מיפנה בשטח חינוך הבנות. הן ניתקו מסביבתן ורכשו השכלה, כך עשו המיילדות גרוניה סוחובולסקי, חייקה סטוצינסקי, המורה ריבצה סלומינסקי ואחרות.

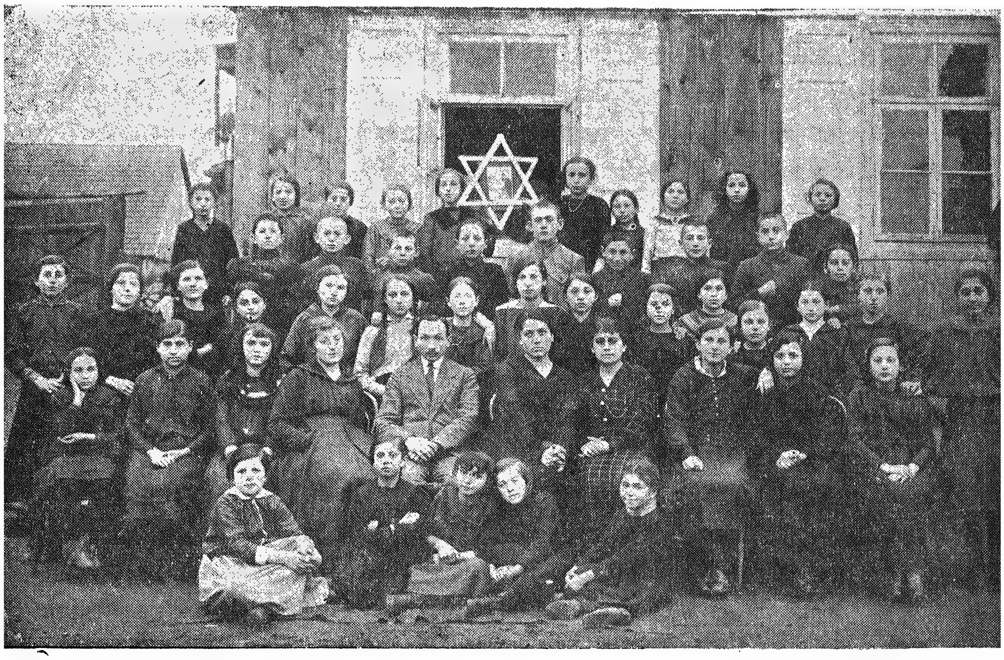
מאז הלך מספר ה„גמנזיסטיות" בסוחובולה הלוך וגדל והחינוך התיכון כבר היה תופעה שכיחה בעיירה.

חנוך הבנים

הבנים למדו ב„חדרים", אצל מלמדי־דרדקי. למש־ננים את ה„אלף־בית" היטב, היה „המלאך מפיל מטבע מן השמים". אחרי תקופה („זמן") היו עוברים למלמדי „חומש ורש"י" ולבסוף למלמדי „גמרא". ובים התלמוד היו שוחים שנים על שנים, עד כמה שיד ההורים היתה משגת להחזיק אותם ב„חדר". יש והבנים היו לומדים גם מפי מלמדי־השכלה קצת קריאה וכתיבה ברוסית ופולנית וקצת חשבון. בכל החדרים שררו אותם התנ־

בית־הספר הראשון. המורים: ירוחם לוין, רייזל סטוצינסקי ומלכה טבלינסקי

בית־הספר (כתה א׳) ב־1916 (למוד חובה)

אים; היו לומדים מהשכם בבוקר ועד ערב, עפי״ר בחדר צר, המשמש למשפחת הרבי חדר־שינה וחדר־אוכל כאחד. ויחד עם התורה שהיו המלמדים מרביצים לתלמידיהם, הרביצו להם גם מלקות ב„מגלב העור״ שבידם (שיטת „משמעת״ באותם הימים), אבל בורים לא יצאו מחדרים אלה. שכר־הלימוד של המלמדים היה כה פעוט שלמרות עבודתם המפרכת לא יכלו לפרנס את משפחותיהם, ונשיהם היו נאלצות להשלים החסר בפרנסה.

נציב־נא ציון למלמדים שעדיין היו זכורים לנו:

ר׳ וועלוול בצלאל׳ס קרוצל (תשמיכעס) — לתלמידי גמרא; ר׳ ראובן המלמד לוריא — אביה של פריידה יקימובסקי; ר׳ זלמן מלמד־גמרא, שהחדר שלו היה ב„מורד״, סמוך ל„שול״; ר׳ שמעון המלמד; ר׳ מוטי המלמד (המכונה „מוטי וולף״); ר׳ יעקב צבן (יאנקל פאלמינער) מלמד־גמרא, אחר־כך מורה ללמודי־קודש בבית־הספר העממי העברי; ר׳ אייזיק המלמד; ר׳ חצקל קלקא; ר׳ חייקל מלמד־דרדקי; ר׳ הרשל־לייב מלמד־דרדקי; ר׳ משה־אהרון ברורמן (קאקארעלייצוק) מלמד־דרדקי.

ובודאי היו עוד מלמדים שנשתכחו באין מי שיציב להם ציון.

הם הקימו הרבה יודעי־תורה שהוקירו את שמות מלמדיהם, למרות המלקות שספגו מהם. רבים מהם המשיכו בישיבות וולוז׳ין, לומז׳ה וסלובודקה, ביניהם שיימע גורנוסטייסקי, יעקב חרובסקי, חיים בלאכאר (דער פעדערניצעס) ועוד.

אחד המאורעות הנדירים בסוחובולה היה כאשר בנו של ר׳ אברהם יצחק איינהורן ברח מן הבית המסורתי, בהיותו ילד בן 14 והתמסר להשכלה כללית. גמר את הגימנסיה ברוסיה, את האוניברסיטה בגרמניה ונתפרסם בניו־יורק כפרופיסור לרפואה.

מאז אירעו עוד „תופעות״ בסוחובולה, שבנים ניתקו עצמם מאוירת ה„חדר״, למדו בגימנסיה ועד האוניברסיטה הגיעו.

„חדר מתוקן״

אבי, יצחק פריבולסקי, היה הראשון שפתח „חדר מתוקן״ בסוחובולה. שיטת ה„עברית בעברית״ שהנהיג היתה חידוש בעיירה. הוא הקנה לתלמידיו ותלמידותיו את מכמני השפה העברית, תנ״ד, דקדוק וחשבון.

הוא היה אחד המורים המודרניים בסוחובולה והשתדל להנעים את האוירה ב„חדר" שלו והנהיג לראשונה „הפסקות" בלימודים.

בעלי־הבתים לא הבינו לרוחו והביטו בעין רעה על חידושיו, אבל הוא התחבב על תלמידיו. בארץ ובאמריקה נמצאים עדיין רבים מתלמידיו הזוכרים ומוקירים את שמו.

בעיירתנו היו הרבה מורים משכילים, שהתפרנסו ממתן שעורים פרטיים. זכורים עוד המורה ראובן מאיר נוימן, חתנה של עני האלמנה, וולוול סוחובולסקי, אלתר לזר ואחרים.

בסוחובולה היה קיים בית־ספר עממי רוסי („אור־צילישטשע") בו התחנכו תלמידות נוצריות וביניהן למד, באוירה זרה ועויינת, אחוז קטן של תלמידות יהודיות, גם בדור הקודם.

ראשית ידיעות הקנה גם בית־הספר של המורה גובינסקי. בחדר אחד, בביתו של יוסקה (מקרפוביץ) שב„מורד" לימד גובינסקי תלמידים ותלמידות. בשננו לי את השורות הראשונות שלמדתי על־פה: „מי יתנני צפור כנף", היה המורה גובינסקי מסביר לתלמידה אחרת פרק בתנ"ך והיה מפרש את הפירושים באידיש. גובינסקי אהב והשתוקק לציון ואף נאסר בימי השלטון הצארי, בשנת 1913, בגלל פעולותיו הציוניות.

בית־הספר היה קיים עד 1914, כשפרצה מלחמת העולם הראשונה וגובינסקי גוייס לצבא הרוסי.

חנוך חובה (צוואנגשולעס)

בימי שלטון הכיבוש הגרמני, בשנת 1916, נוסד בסוחובולה בית־ספר של לימוד־חובה. פקודת השלטון הכובש גזרה על כל ההורים לשלוח את ילדיהם לאותו בית־ספר. המורות היו: רייזל (בת טעוול) סטוצינסקי — מורה לכיתות הגבוהות; בבצ'ה ליברנט — לכיתות הבינוניות; וצירל זולטוק — לילדים בגיל רך.

מרבית הילדים לא טעמו לפני כן אוירה של בית־ספר, ואע"פ שהתכנסו לתוכו מתוך חובה, נתחבב עליהם ביה"ס מכמה וכמה בחינות: בגלל הווי בית־הספר, ריקוד ושירה בציבור, הצגה, טיול ולימוד בצוותא.

מדי פעם בפעם היה מזדמן האינספקטור (המפקח) הגרמני. ביקור כזה נחשב כיום־הדין למורה ולתלמידים כאחד. הילדים חששו שמא יכשלו, והמורה ביקשה בלבה שהתלמידים לא יכזיבו.

היתה גם שעה לעברית, מפי המורה איסר סמולר. והיה זה שיעור מדבר ללב ומרענן, אחרי חבלי ניב השפה הזרה.

מורים פרטיים

עוד נשמר בעיירה זכרון המורים הפרטיים לעברית: המורה יוסף הלפרן (נכדו של שמואל־מאיר), נמצא בארץ; יעקב חרובסקי (שמולקעס) — באמריקה; בורוביץ (מרייגרוד); לייבל ווינשטיין (מקנישין) — נספה בשואה; שכנא קוסוי (גדליה'ס) — מת במגפת הטיפוס; איסר סמולר — באמריקה; מאיר בורה — בארץ; חיים שניידרובסקי — נספה בשואה; אלחנן כרמי־ויינברג — בארץ; מלכה טבלינסקי — בארץ.

היו גם „נותני שעות" ברוסית: ריבצ'ה סלומינסקי, המורה כץ, המורה ברזון. משנת 1918 הורגשה תסיסה בשדה החנוך בסוחובולה. הורים היו מעונינים לתת לבניהם חינוך עברי וכללי. המורים העבריים, איסר סמולר ומאיר בורה, פתחו כיתה בביתו של סמולר — ומכאן ראשיתו של בית הספר הכללי.

ב־1919 נוסף בי"ס עברי מטעם „צעירי־ציון" בבית מורין. המורים היו גם הם מאיר בורה ואיסר סמולר. באותו זמן פתח חיים שניידרובסקי כתה בביתו בשביל תלמידים מתחילים. מאז חל מפנה בשטח החינוך בעיירה. אמנם נמצאו הורים רבים שהוסיפו לשלוח את ילדיהם ל„חדרים", אך הרוב נמשך אחרי בית־הספר הכללי.

משראו אנשי „המזרחי" כי הקרקע נשמטת מתחת לרגליהם, התעוררו לפעולה וביזמתם של משה פוטיאל, ראובן כהן, אלתר מלי ואהרן־הירש טיקטין נוסד בשנת 1920 בית־ספר בהנהלתו של חיים שניידרובסקי. כן הוזמן להורות בבי"ס זה המורה דונסקי מישינובקה. בתכנית הושם הדגש על לימודי־קודש ובית־הספר התנהל ברוח המסורת גם לאחר שהתאחד עם ביה"ס של „צעירי־ציון". יעקב צבן היה המורה ללמודי־קודש במשך כל השנים עד שנספה בשואה. המורים לעברית וללמודים כלליים היו: איסר סמולר, עד צאתו לאמ־

ריקה; מאיר בורה, עד עלייתו ארצה ב־1922; והמורה חיים שניידרובסקי, שנספה בשואה.

מורים רבים התחלפו במשך השנים. בינ־הם היו: דונסקי, ברוסטוב, לוינזון, לאה בילוסטוצקי, קרולינ־סקי, ניזבידוביץ ואשתו, זנדברג, שפיגלשטיין, רמיגול־סקי, פינקלשטיין, גולדנברג, משה וונחוצקר, גרשון גלברד, אברמוביץ, אליעזר כהן, פרלמן. בשנים האחרונות לפני החורבן היו גם איימה שורץ, יענקל רבינוביץ וגדליהו סטוצ׳ינסקי בין המורים בבית־הספר בסוחובולה.

ח. פריבולסקי

ימי־שוק ויריד

ימי־השוק תפשו בעיירה היהודית מקום מכובד והיוו את המקור לפרנסת כל ימי השבוע.

בעיירתנו חל יום השוק ביום החמישי בשבוע אולם התכונה לקראתו החלה כבר ביום הרביעי. רוכלים מן העיירות הסמוכות החלו מביאים את מרכולתם מבעוד לילה, כדי לתפוש מקום בשוק, ועל משמרתם היו עומדים שעות רבות, מחשש גניבה. ולא רק הם, אלא אף בני המקום עצמם היו תופשים מקום בדוכניהם מבעוד זמן.

בביתנו היה הלילה שלפני יום־השוק — ליל שמורים. אבא היה תפר־כובעים, עבד כל השבוע ולא הספיק להשלים את תפירת הכפתורים לכובעים שעמדו למכירה. באישון־לילה היה מעיר את בני־המשפחה, שיבואו לעזרתו. קבלנו עבודה זו באהבה, כדי שלא יקופח חלקנו במלאכה. עם בוקר היו אחי ואחיותי מביאים את הכובעים לשוק ומסדרים אותם על הדוכן.

ביומא־דשוקא לבשה סוחובולה צורה של עיר־מסחר הומה וסואנת. מבעוד בוקר נהרו האיכרים אל העיירה, מי ברכב ומי ברגל, מביאים ירקות, פירות, פרות ועופות. בכסף שקבלו תמורת התוצרת החקלאית היו קונים מצרכים חיוניים בחנויות ובדוכנים היהודיים, וכשהפרוטה היתה מצויה בכיס, אף נתנו עיניהם בכוס והיו ממלאים את בתי־המרזח עד אפס מקום. גם בחנויות היה פדיון ניכר, אך בעיקר היתה ההמולה בשוק, ליד הדוכנים המרובים. אהבתי לשוטט שם בימים כאלה. דוכנה של בשקה גלנטי השאיר רושם מיוחד, ולעתים היה לבי מתחמץ על גורל האשה הזו.

אמנם בקיץ, כשהשמש זרחה במלוא עצמתה, היו ימי־השוק לעונג, אך ימי־השוק של חורף היו קשים מנשוא. העצמות רעדו מקור וקשה היה להכיר פני־אדם, היו חבושים כובעים של עור־כבשים („באראשקאווע היטל") שמוטים על האזנים, עטופים פרוה של עור־אדום. כפפות ואנפילאות־לבד; הנשים היו אף מתחממות ב„קדרת־אש" („פייערטאפ"). מלבד ימי־השוק שהתכוננו להם בכל ימות השבוע, היו ימי־היריד, שהיה מתקיים בסוחובולה פעם או פעמיים בשנה. לקראתם היתה תכונה שנמשכה חדשים רבים, ויום־יריד כמוהו כיום־שוק, אך בקנה־מידה גדול יותר.

ימי־היריד של סוחובולה היו מפורסמים ביותר והיו סוחרים שהגיעו לעיירה ממרחקים. יריד בסוחובולה — לאו מילתא זוטרתא הוא.

שרה קלקו־ורדי

רשמי־הווי

זכרונות על „הבית הישן״, העיירה, על אורותיה וצלליה, על שמחותיה וימי עצבה ויגוניה. השטח בין „ההר״ ו„המורד״ החוצה את העיירה באמצע, מהווה גם חיץ־מריבה בבית־הכנסת בבחירות לגבאות ובזמן התמנות של רב. גם הכנסיה, העומדת באמצע העיירה ליד חנויות־היהודים והשוק, נראית כצנינים בעיני התושבים הרואים בה מקום כל פורענות.

ברחובותיה ובסמטאותיה זרם נוער המטייל לתומו, צופה בסקרנות בבוא האוטובוס היחיד, המביא אורחים ונוסעים לעיירה.

בתי־הכנסת — הוד והדר להם, בעיקר בשבתות ובמועדים. היתה התחרות על „עליות״ מצדם של קנאים־לשם־שמים. ימי חג ומועד היו מוסיפים חן מיוחד על העיירה ותושביה. היתה אז „אתערותא דלעילא״, שהקיפה את כל שדרות הציבור.

בשמחת־תורה שררה צהלה ושמחה. כולם, כתלמיד־חכם כפשוט־עם, מתכוונים לדבר אחד: להגדיל תורה ולהאדירה.

ביום־כיפור כולם שרויים בהתיחדות ובהשתפכות־הנפש. אירע, שבאותו יום קדוש, כאשר הציבור מכונס יחד ושרוי בדאגה ופחד מפי יושב מרום בשל קדושת היום, דוקא אז מצאו להם החוליגנים הפולנים שעת־כושר להתנפל בצעקות ולהפליא גם במכות כל יהודי שנפגש בדרכם.

פרק מיוחד קובעת לעצמה ארץ־ישראל והעליה אליה. טקס ותכונה מיוחדים ניכרו בעיירה, שעה שעולים נפרדו מאנשיה, נראתה בחוש האחדות והדאגה לזולת. תנועת העליה גברה ולא היה קיום לעיירה בגלות, ונראה היה שהעיירה תתרוקן מתושביה היהודים שהיו עולים ארצה, אלמלא הקדים הגורל ונכרת הכל.

לזכרם של הורי

לעיני דמות אבי, שזקן שחור עוטר את פניו החיורים. בטרם שחר כבר יושב היה ליד מכונת־התפירה, גופו הרזה והחלש מסובב את גלגל המכונה והוא מפזם לעצמו נגון חרישי. כבעל־מלאכה יהודי המתחבט קשה בפרנסתו אך אינו מאבד את אמונתו. כך פעם בו, בגוף הדל של אבי, רצון־חיים עז, רצון לחיים טובים יותר.

אברהם־יצחק ופריידה זלמן

אמי, זכרונה לברכה, — יסוד האהבה וטוב הלב, — עשתה לילות תמימים כימים ליד משכב חוליו של אבא ושמשה אותנו במסירות אין־קץ ב י ד ה ה א ח ת. בגבורה עילאית ידעה לעמוד בתפקידה כעקרת־בית ובטיפוח המשפחה, בהתגברה על מכאוביה היא. אכן, רק אם עבריה מסוגלת לכך.

וגם לאחר עזבנו את סוחובולה, בעברנו לביאליס־טוק עיר מולדתו של אבא ז״ל, לא נותקו קשרינו. מדי פעם בפעם היינו מבקרים בסוחובולה בקיץ, כדי לשאוף מאוירן של חורשות הארנים המקיפים את העיירה. יום־יום היינו הולכים שנינו, אני ואמא, אל חורשת הארנים אשר ב„כפר הארוך״, שהמתה קייטנים רבים. הסביבה שפעה חן אביבי, ובלב היה נסוך שכרון היקום. היינו יוצאים ליער, סנאית וארנבת חולפות בין העצים, והצפרים — עולם של שירה ממש.

צבי זלמן

המחיצה בין „ההר" ו„המורד"

סבא של אברהם גולוב, — יוח׳קה החרש („דער טאקער") היה מספר מפי סבו הוא:

בימים ההם, לפני שלטון הפרוסים במחוזנו, היה על „ההר" יער עבות, ויהודים שגרו בככר מול בית־הכנסת (ה„שול") טרם חלמו שההר יהיה פעם מיושב.

בימי השלטון הפרוסי, 1807—1797, נבנה המחסן, ה„מגזין", על החולות (אויפן געלן באַרג). לגרמנים היה שם מחסן סחורות, וכך נשאר השם.

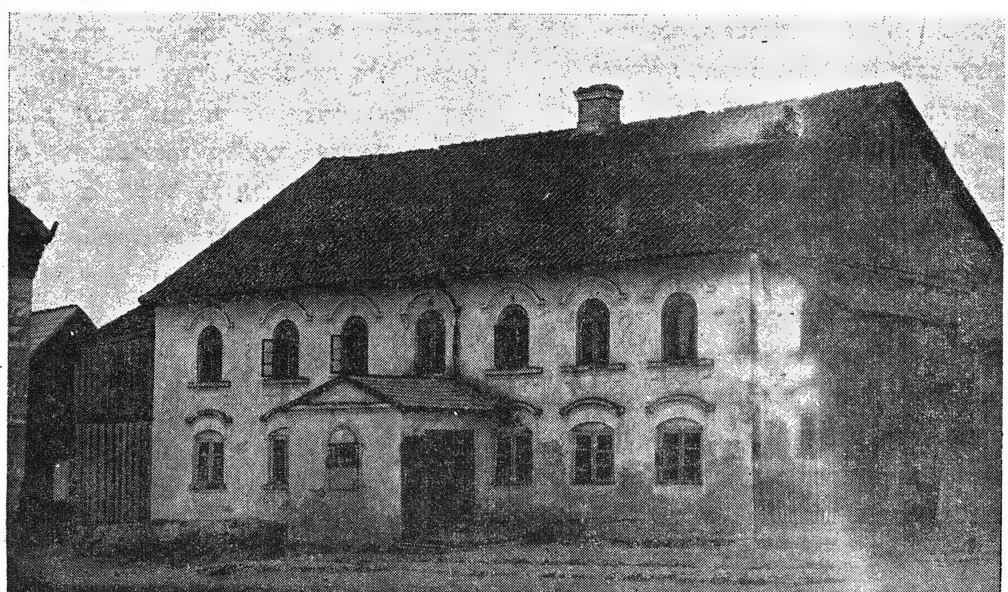
בימי הפרוסים התחילו להקים את בניני החומות על „ההר", וגם בנו את חומת בית־המדרש. אז, בעצם, הוקם המרכז על „ההר". היהודים האמידים מן „המורד" התחילו לעבור ל„הר", דלת־העם נשארה ב„מורד". וכך נתחדדו היחסים, ומאז נוצרה בעיית „ההר" ו„המורד", והיינו עדים לכך גם בימינו אנו.

באותם הימים טרם היתה כנסיה נוצרית בסוחובולה. אכרי הסביבה שכפריהם היו מרוחקים, היו מעונינים שהכנסיה תהיה בסוחובולה. גם היהודים היו מעוניינים בכך מטעמי־פרנסה והם השתתפו בהוצאות בנין־העץ של הכנסיה (ה„קושצ׳אל"), שנבנה בעיירה לפני 150 שנה, בערך בשנת 1806. את בנין החומה של הכנסיה הקימו ב־1890, בערך.

המשפט „הגדול" (די גרויסע ספּראָווע)

על „המשפט הגדול" הידוע בסוחובולה ספרו זקנים:

יחסי מסחר בין היהודים והפרוסים נשארו גם אחרי שעזבו את מחוזנו. אבל המסחר עם פרוסיה היה אסור בימי שלטון הצאר. למסחר הבלתי־ליגאלי קראו „קונטראבנד", לסחורה המוברחת היו קוראים „פעקל־סחורה" ולשומרי־הגבול היו קוראים „אוביעשציקעס".

בית־מדרש דחומה על ה„הר" (דער מויער־בית־מדרש אויפן באַרג)

פעם תפשו שומרי־הגבול סחורה מוברחת, שהיתה בידי גוי. הוא רצה לפצות את השומרים בשוחד, אך כשהדבר לא עלה בידו, רצח את אחד השומרים.

בגלל פשע זה סבלה כל העיירה, שהרי „כל ישראל ערבים זה לזה״. כל הגברים, והרב בתוכם, הושמו בכלא. הדבר קרה בשנת 1842, באותו יום שנולד יוח׳קה החרט, ובמשפחתו זכרו לספר על המאורע של טקס הברית, ביום שבו שוחרר מנין יהודים מבית־הכלא.

למשפט הגדול („די גרויסע ספראָווע״) הגיעה „קומיסיה״ מפטרבורג. אימת מות נפלה על העיירה. „משפט״, קוֹמיסיה מפטרבורג — וכי דבר קל־ערך הוא ?

קרה נס, ועד־המלך, גוי שישב על גג בנין־הכנסיה וראה שקברו את השומר שנרצח, קיבל התקפת־עווית בזמן המשפט. אנשי השלטון שחררו את היהודים, אך הטילו על העיירה קונטריבוציה גדולה. ועוד שנים רבות המשיכו לשלם את הקנס הגדול שהוטל עליהם.

הנאשמים ברצח השומר ברחו לאמריקה. את ביתם (בית־חומה) החרימו. היהודים קנו את החומה הזאת והפכוה לבית־המדרש (בית־המדרש ד„חומה״). עד אז היה בית־מדרש אחר, במורד. זאת אומרת, שבית־המדרש ה„ישן״ על „ההר״ נבנה בערך ב־1843.

דברים אלה נמסרו מפה לפה, ויתכן שאין הפרטים מדוייקים.

הפרעות בסוחובולה ב־1920

ב־1920 פרצו פרעות בסוחובולה, שנחרתו בזכרונם של כל בני העיירה. המהומות החלו מיד אחרי שהצבא האדום עזב את העיירה. כשהחיילים הפולנים כבשו את אזורנו ונכנסו לעיירה, הוסתו על־ידי אשת הרוקח הנוצרי, שהוצא להורג בזמן שלטון ה„בולשביקים״. חיי יהודי סוחובולה ורכושם נעשו הפקר.

החיילים הפולנים קרעו את הדלתות, התפרצו ברשע לתוך הבתים והתחילו מתעללים ביהודים ושודדים את רכושם. אצל איתמר ניסלקובסקי ביקשו מים לשתות. אחד החיילים ישב על גבו של מנדל, חתנו של איתמר, ורכב עליו עד הבאר הסמוכה.

ביחוד התאכזרו ליהודים בעלי זקן. ה„האלרציקים״ (חיילי חטיבת האלר) האכזרים חתכו בחרבות את זקנו של מוטי הנפח (טיקוצקי) ומשה׳קה גרימיצנסקי ; על אף העינויים ניחם ר׳ מוטי את משה׳קה : „אל תבכה, ידידי, הם לא יזכו לזקן כשלנו״...

ביום „השבת השחורה״ אספו אל הכיכר את רוב חשובי העיר ועינו אותם. לרב ישראל גזזו את חצי זקנו. החיילים התאכזרו גם ליתר הנאספים.

בהלה נשתררה בעיירה, אימת־מוות תקפה את כולם. ההורים התחילו להחביא את בניהם ובנותיהם אצל ידידיהם הנוצרים עד יעבור זעם. החיילים בזזו, אבל גם האזרחים הפולנים ניצלו את המצב הפרוע.

אמנם, היו גם נוצרים הגונים שעזרו להציל את רכוש שכניהם היהודים.

יחקה ליברנט

ספרה שושנה שפכט על הרכוש של דודה, יודל קרוצל, שניצל בעזרת גויה, שכנה שלהם, שעשתה עצמה כשולחת ידה בבזה, ושושנה, מחופשת כילדה נוצריה, עוזרת על־ידה, ומצילה את החפצים מידי בוזזים.

זכור בעיקר הרצח האיום של שלושת הקרבנות החפים מפשע : חיים־לייזר ליברנט, יחקה ליברנט

ומשה'קה קרוצל. הם נחטפו על־ידי החיילים הרוצחים ואחרי עינויים רבים הוצאו להורג על־יד סובלק. כל העיירה הזדעזעה למשמע רצח טראגי זה.

עשרות השנים שעברו מאז לא השכיחו את המאורעות המחרידים: יחקה, הצעירה החיננית, עבדה בזמן השלטון הסובייטי ב„רוקום" (מועצת העיר). כשהתחילו הפרעות, ניבא לה לבה רעות. היא התחלתה, אך החיילים הוציאוה בכוח מן המטה. אביה, חיים (דוליסטאווער), לא היה אותה שעה בבית, על כן חטפו את חיים־לייזר הטוחן מפני שגם שם משפחתו היה ליברנט. חיים־לייזר הצנוע והיקר באדם, נלקח בכוח מחיק משפחתו ולא שב עוד.

הקרבן השלישי, משה'קה קרוצל, בנם המסור של נחמן־חצקל ומירקה, בעלה של פניה, היה אדם עניו, איש־ציבור חף מפשע.

22 שנה אחרי כן היה גורלם של שאר אנשי סוחובולה כגורל שלושת הקרבנות הללו.

לאור השואה נראים מאורעות 1920 כטיפת־מים במרחץ הדמים של 1942.

ח. ש.

פרעות בערב יום־כיפור

אותו ערב־יום־כיפור חל ביום ראשון בשבוע, יום חג לתושבים הנוצרים. לפנות ערב, עת כל היהודים ממהרים לבית־הכנסת, נשתרך יאסקה הסנדלר ברחוב, שיכור, כושל ברגליו ופיו מלא נאצה, בוז וקללות ליהודים. הצעירים הנועזים שבעיירה לא יכלו לספוג את דברי הלעג והבוז מפי „גוי" שפל וגס־רוח והגיבו בדברי תשובה ומחאה. תשובתם קוממה את חבריו הנוצרים, אשר באו לעזרתו. הם פרצו בתגרה וידו אבנים בכל עובר־ושב ואף לתוך הבתים. התגרה העלתה בין הנוצרים את רוח השנאה כלפי היהודים, שהתפשטה והפכה לפוגרום ממש. כל היהודים הסתגרו בבתיהם, הדלתות ותריסי החלונות הוגפו — ואנו ישבנו בפנים מלאי חרדה, נדהמים לכל רשרוש.

גם בערב זה הלכתי כרגיל ללון בביתה של שאשקע קארו, שכנה בודדה ויחידה. ביתה הגדול והיפה היה הבית האחרון על שפת הנחל, ומשני צדדיו השתרעו שני הרחובות של ה„גויים". שאשקע קארו אהבה את ביתה, שבא לה בירושה, ולא רצתה להחליפו ולעבור למקום אחר. באותו לילה לא הרבינו לדבר על המאורע והשתדלנו להסיח דעתנו מכך. אך החשש שמא יבואו הגויים לנפץ את החלונות ולהתפרע, מילא אותנו חרדה. אלא שהחששות היו חששות־שוא, המתיחות פגה כבר למחרת.

הדסה חוין־גולדברג

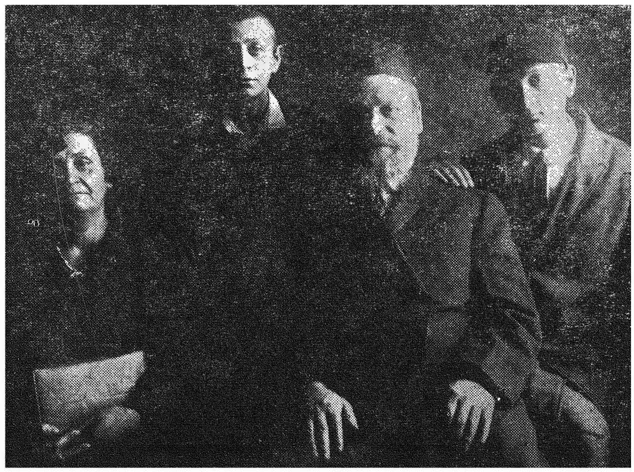
בימי מלחמת העולם הראשונה

מיד עם פרוץ המלחמה, גוייסו כל הגברים הצעירים לצבא הרוסי. בתחלה היתה עיירתנו רחוקה מהחזית. ופתאום הגיעה המלחמה אלינו, חיילים מתחפרים משני צדי הנחל שבין סוחובולה וקרפוביץ. ניתנה פקודה, שעל כל תושבי העירה לעזוב את בתיהם, וקמה מהומה ומבוכה. אוספים את המטלטלים, ומעמיסים אותם על עגלות האכרים, אשר אליהם נמלטים. לסבא היה ידיד בכפר אולשנקי, גוי נבון וטוב. שהזדרז לבוא עם עגלתו להסיענו אל ביתו והעברנו לשם את כל חפצינו. הסתדרנו בביתו של האכר, אמא שמרה על הילדים ואבא שמר על תיבת התכשיטים שעברו לה בירושה, באשר היתה בת יחידה. לתיבה היסטוריה משלה: אבא לא נפרד מן התיבה אפילו רגע, ובכל־זאת הצליחו האכרים לגנבה. הדבר קרה באחד הלילות, כשהקוזקים ברחו דרך אולשנקה ובמנוסתם, הספיקו להבעיר את הכפר. כל עוד נפשנו בנו עזבנו את הבית, ומכל רכושנו נשאר מעט, והסוס והעגלה שסבא הצליח להציל בחרוף־נפש. ישבנו בשדה ומסביבנו הבתים בוערים כזרדים יבשים, עניים ומדוכאים מצער ויאוש שרכנו דרכנו העירה. הראשון שהתנער מן היאוש היה סבא

לייבל שעודד את רוח אבא בהפצירו בו: „התאושש, בני, האם השמים ירדו על הארץ?" הן הבית עומד על תלו, נכשיר את התנור אשר החיילים בשלו בו. העיקר, נפשנו שלמה, וכולנו בריאים. אלהים בוודאי יהיה בעזרנו, והעיקר — עלינו לבטוח בו."

בעיירה הקבילונו הגרמנים במאור פנים, מאושרים בנצחונם. וכבדונו בצנימים. קרובי המשפחה שהקדימו לחזור באו לנחמנו ועזרו לנו וכמוהם נהגו שכנים וידידים.

שושנה לונינסקי

שלמה וחייצה שפכט (קרוצל). הילדים: מנשה ולייב'לה

השריפה הגדולה ב־1926

הדבר היה באחד מימי תמוז, בשנת 1926. הקיץ בעצם תקפו, הילדים חפשים מלמודים, מחפשים כיצד לבלות את הזמן ביער, בין עצי הארן המצילים.

עמדתי בחוץ וחכיתי לגמר ההכנות, לבוא החבריה לקרוא לי. הכל מוכן וארוז ואני עמוסה חבילות ובריי־צה יצאתי החוצה.

רק דרכה כף רגלי על המדרכה. נרעדתי כולי ועיני חשכו. מול ביתנו, מעבר לככר השוק פרץ עמוד עשן שחור שכסה את פני השמים ומיד זנקה להבה עצומה.

שריפה! גץ נפל בעליה של משה'קה האופה לתוך ערימת־קש, שהתלקח, ולהבות פרצו החוצה.

בשוק קמה בהלה. אנשים הסתובבו כמטורפים. ספקו כפיים וצעקו: שריפה! שריפה!. האש הלכה והתפשטה. בית משק'ה האופה כולו אחוז להבות. גצים נפלו על הגג והפשתן התלקח. קמה רוח והתחילה להעיף אניצי פשתן בוערים לכל קצווי העיירה. התחילו לבעור הבתים ברחובות קרפוביץ וינובה, והנה בוער גם גג ביתנו.

הבהלה הלכה וגברה, אין כל אפשרות להתגבר על האש, שהלכה והתפשטה למרות מאמציהם של מכבי האש. האנשים מהרו להוציא מן הבתים את כל הניתן להצלה. על יד גדר האבן של הכנסיה, במרכז השוק, נערמו ערמות של חפצים.

משגברה הדליקה, התחילו לחשוב על הצלת הנפש, ולעזוב את הרכוש.

אמא צוותה עלי לקחת את אחותי בת השנה ולהביאה אל אחד הבתים בקרבת הנחל. מרוב בהלה כמעט ונשמטה התינוקת מבין זרועותי. הגעתי בשלום למחוז חפצי, ומיד סבבוני האנשים, שהיו מנותקים מרחובות העיר העליונה. איש לא העז לעלות שמה, מפני סכנת נפשות.

שמש הקיץ החמה החלה לשקוע והגיעה שעת בין־ערביים. נדמה לי שכל ימי חיי לא אשכח את המראה שראיתי בשובי: אודים לוהטים בכל כפר־

השוק, פה ושם עמד בית על תלו, אנשים התחילו לאט, לאט לאסוף את מה שנשאר לפליטה, הגויים נִצלו בינתים את ההזדמנות ו„סחבו" מכל הבא ליד, אך איש לא הצטער על אבדן הרכוש. ליל שמורים היה בעיירה, איש לא שכב לישון מהתרגשות ומחשש שמא תתלקח השריפה מחדש. רק הילדים, נרגשים ועייפים, נרדמו בזרועות הוריהם. הלילה חלף, השחר האיר. והאנשים החלו לפנות את ההריסות.

אסתר קרוצל־פזי

השריפה הגדולה ב־1926 (די גרויסע שריפה אין 1926)

הסערה בסוחובולה

עברו שנים על שנים מאז היה מאורע זה, מאורע נדיר, וזקנים ספרו שסערה כזאת התחוללה בפעם הראשונה בחייהם. וכך החלה הסערה:

היה זה יום קיץ רגיל, יום שכולו אור ושמש חמה. לפתע התקדרו השמים עננים שחורים, כבדים לאין שעור, כאילו אבנים וסלעים בכנפיהם, חושך צלמוות השתרר בחוץ. טרם הספיקו לעמוד ולתמוה על המתרחש באוויר: התחוללה סופת־חול איומה כסופת־מדבר שהעלתה ענני־אבק בחלל כמחול־שדים שבאגדות. הסערה גרפה הכל בדרכה, קם רעש מחריש אזניים בגלי־אוויר עצומים והחפצים הסתובבו במער־בולת: תריסי חלונות, דלתות רפתות ואורוות בלתי־סגורים דפקו ונתקו מציריהם, רעפים נפלו ברעש מהגגות, גגות־קש עפו כנוצות, חלונות נופצו, גשם עז ניתך ארצה, כאילו נפתחו כל ארובות השמים. פחד נורא־הוד מלא את הלבבות. האנשים היו נרע־שים, לא יכלו להוציא הגה או להזיז יד ורגל, כמאו־בנים היו.

עלתה מחשבה: האם, חלילה, חוזר העולם לתוהו ובוהו? הרגעים נדמו כמו נצח.

אחרי הסערה, קם שקט מופלא, האוויר נעשה צח ונעים. הגשם טאטא ונקה וגרף את האבק. לאט לאט התאוששו האנשים מן התדהמה שאחזתם, והרגשה נשגבה וחגיגית מילאה את הלבבות, כאילו היינו עדים למעשה בראשית.

שמחת אמת קפצה על הילדים, בצדי הדרכים

זרמו שלוליות מים. חלצנו נעליים, ברשות אמא או שלא ברשותה, וטיילנו בשלוליות, נתנו עין במלוא מרחב־יה. עצים נעקרו עם השורש; בפינות הרחוב ב„קארפאביציער גאס", בשדה ע"י בית משה־אהרן הנפח עמד עץ עתיק־יומין ורב־מידות. והנה נעקר ממקומו והיה מונח על צדו.

כשהסערה שככה, בא הרועה להזעיק את בעלי העדר, שהתפזר לכל עבר מרוב פחד, והוטל על בעליו ללכת לחפשו ולאספו.

כך נשארה בזכרוננו „הסערה הידועה" בעיירתנו.

שושנה שפכט

ביתנו

במרכז העיירה עמד הבית, צבוע אדום, רחב מדות וטובל כולו בירק. אבא היה מספר, כי הבית הוקם לקראת נשואיהם, בו נבנה קן המשפחה, שהתקיים עד בוא הכליון.

הורי הטובים והיקרים, יודל וחשקה קרוצל, באיזו מסירות ובאיזו אהבה בלי־גבול טפחו את קנם.

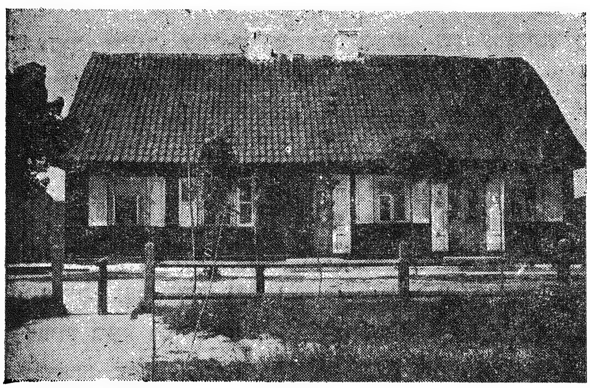
ברחוב קרפוביץ עמד בית שני, בית סבא איתמר. גן ירק הפריד בין שני הבתים, אך קישר את שניהם. ונטשטשו התחומים.

סבא היה בעל נפש יפה ולב־רחב, איש משכיל ונבון. הוא היה קרוב לנו, הנכדים, הבין לרוחנו וסלח לכל מעשה־קונדס שעשינו. משאת נפשו היתה ארץ ישראל, והוא זכה גם להגשים רצונו ועלה ארצה, עם משפחתו, בשנת 1920 כדי לבנות פה את ביתו.

אתם הכינה את עצמה גם משפחתי לעלות ארצה, אך בגלל תקלה קטנה לא יצא הדבר לפועל ונשארו בגולה. היה זה סבל קשה לאבי ולאמי, שכל השנים נרקם אצלם חלום העליה ואחוד המשפחות.

אבי השקיע את מרצו וזמנו בעבודה צבורית למען ארץ ישראל. אמי חיתה בעיירה כאילו באופן ארעי, לבה ומחשבותיה היו נתונים תמיד אל אשר מעבר לים.

אני נשלחתי ללמוד בגמנסיה בגרודנה וכשמלאו לי שש־עשרה שנה החליטו הורי לשלחני לארץ־ישראל. למרות אהבתם ומסירותם הרבה, הסכימו להפרד ממני, כי חשבו שעליתי תקרב גם אותם אל משאת נפשם.

בית יודל קרוצל

כעבור שנים עלה גם אחי חיים. חדשנו מזמן לזמן את נסיונותינו להעלותם ארצה, אך לא זכו היקרים להצטרף אלינו בארצנו. והם נספו בשואה שפקדה את כל העיירה.

אסתר פזי־קרוצל

הערשקע קרוצל

(ערשקה תשמניכעס)

פרשת השם: לא היה די לאדם בסוחובולה, כמו בכל העיירות בישראל, בשם ובשם משפחה בלבד, תמיד נוסף לו שם לואי. הכינוי „תשמע־ניוק" על שום סבא „שישב ולמד בגמרא והאריך בנגינה את המלה „שמע", והגויים אשר שמעו זאת כנוהו בשם „תשמעניוק".

רב המשפחות היו מסועפות לכמה וכמה בתי־אב. לפיכך, רבו שמות־המשפחה וכמעט לכל בית־אב

היה שם משפחה משלו. אחת הסיבות היתה — „הפרי־זיור", כלומר: השירות בצבא. בנים יחידים ובעלי־מומין היו פטורים מן הצבא. והיה אם נתברכה משפחה בהם, והיתה לה רווחה, יצאה משפחה שבניה רבים ושלמים ורכשו להם כמה שמות. משפחת קרוצל נחלקה לאוסטרוב־קרוצל ושטיל־קרוצל, שפירושו בלע"ז סובב־סובב. ליצני הדור היו מתחכמים ואומרים: „איינער קרוטשעט און דער צווייטער בלייבט שטיל".

משפחת קרוצל נמנתה על הנכבדות בעיירה. רוב בניה היו יודעי ספר, קולם ערב, והם עוברים לפני התיבה. ר' וועלוועל, אביו של ערשקע, היה בר אוריין. יהודי דל בשר, פניו עטורים זקן לבן וארוך, יושב רוב זמנו רכון על גבי ספר, ובנו וכלתו, בעלת המזג הטוב. נוהגים בו מנהג של כבוד אב. בימות החורף הקרים היו מעמידים את כסאו על הספסל הרחב הסמוך לתנור, כדי שיחם לו. ובשעת בין ערביים, שאינה יפה לעיון בספר, היה מספר לקטנים שהתקבצו סביבו ספורי מעשיות ואגדה. ידיים ענוגות היו לו. אצבעות להן ארוכות וצרות, וצפרניים לבנות עשויות קוים, קוים לארכן.

שונה לחלוטין מאביו היה ערשקע בנו. פניו רחבים וגלויים, שפמו עבה. זקנו גזוז, מבנה גופו בריא ומוצק. דבורו בקול רם ומחמת עסקו המתמיד עם הגויים דבר בשפתם כאחד מהם. בגיל רך נכנס בעול הפרנסה. הרי לא על התורה בלבד יחיה האדם. והתחלקו התפקידים בין האב ובין הבן. זה עוסק לשם שמים וזה עוסק בצרכי יום־יום, בגשמיות. ועסקו עם ה„גוי" הפשוט שבא לקבל תמיד כסף בהלואה אם לצרכי משקו או לשתיה בבית־המרזח, והיה מביא את תבואתו לאחר האסיף בתמורה. בשנים כתקונן, היה ביתו פתוח בפני הגוי, שנכנס אליו כמו לרשות־הרבים, דבורו קולני מכניס בוץ במגפיו בימות הגשמים והשלג. בראשון ובחמשי בשבת ובימי גנוסות היה הבית הגדול מלא עד אפס מקום: בכל פינה ופינה נערמו חבילות בגדים ואוכל. ויתר חלל־הבית מלא עשן סגריות סמיך. בימות הקיץ, כאשר האכרים עסוקים בשדה, היה הבית שקט יותר. הערשקע היה הולך לבית־הכנסת החדש ללא חפזון להתפלל במניין, מתנהל לאטו לאחר התפילה הביתה. מסביר פנים לעוברים בדרכו ונכנס בשיחה בטוב־לב. היה שמח לעזור לשכנים וידידים, אוהב בריות, אבל שונא צביעות והתחסדות יתירה, ואפילו לשם שמים. בכל היותו שקוע בדאגת פרנסה, מצא לו אפשרות להקדיש זמן לאביו הזקן ולמשפחתו. ביתו חם ושופע אהבה. לא היה מקובל בסוחובולה שהגברים יעזרו לנשיהם במשק ביתן, כאילו תחמו תחום לעצמם: רק דאגת הפרנסה היא חובתם, אך משק הבית וגדול הילדים חלו רק על האשה. אשרי שזכתה לעזרת משרתת וקשה לאשר ידה לא השיגה. רוב הגברים בסוחובולה לא מזגו כוס תה לעצמם. לא כן ערשקע; הוא היה קם עם שחר ולא ראה פחיתות־כבוד לעצמו להסיק את התנור בחורף או לשפות את הקומקום בקיץ, להשקות את הילדים תה, ולהוסיף לאשתו עוד שעה שינה.

הרשקה ודבורקה קרוצל; בצלאל, רחל ומרים

כשגדלו בנותיו הבכירות טרם היה מועדון לנוער בעיירה. היו הנערות רוצות לפגוש בנערים ומתביישות מלעג המבוגרים, והיו קובעים את הפגישות על הכביש, מחוץ לעיירה או ביער הסמוך. — בא ערשקע ואמר:

— לא ילדי, לא ביער תקבעו את פגישותיכם, אלא בביתי. בואו אלינו ו„נעשה שמח".

ביתו הפך להיות לנו למעון. שם רקדנו את רקודי ההורה כשהוא נכנס באמצע ושר „קוקט ניט וואס מיין קאפ איז גרוי" (אל תראוני שהלבינו שערותי). שם שרנו את שירינו והיטבנו את לבנו בערבי־שבתות בדברי מאפה שדבורקה זוגתו, הכינה בשפע גם למעננו, ובמלפפונים ודלועים מפרי גנו. הערשקע, כאחד מן החבר׳יה, היה מרבה בשמחה על כולם. היה נוהג להגיד „אונזער קאמפאניע" כלומר:

החבריה שלנו. אמנם לא במעט עלה לו תענוג זה, הרבה מסים הוסיפו לו בגלל ההילולות האלו. יהודי אל לו להיות שמח ואם יעיז, סימן שטוב לו, סימן שעסקיו פורחים, ישלם נא לאוצר המדינה.

ערשקע ויתר על הרבה תענוגות בגלל „פן יאמרו". ביתו צר היה מלהכיל את המשפחה שגדלה והוא לא הגדיל את ביתו ולא חדש את רהיטיו, אך לותר על שמחת לבם של הילדים לא יכול.

כמוהו גם זוגתו דבורה'קה, אשה טובה, צחקנית, שלא חסכה טרחה למענו והעניקה לנו מטוב ביתה השקט המיוחד לה. מתוך אהבה שקטה קבלה עליה את מרות בעלה, עליצותו ורוגזו, כבדה עליהם דאגת הפרנסה והמסים, אשר אכלו בכל־פה את עסקי היהודים. הגיעו זמנים קשים, ההתחרות במסחר התבואה גברה מאד. הגויים היו נוהגים לקבל מקדמות מבעלי בתי־המסחר ולהחזיר את החוב אחרי האסיף וגם למכור את יתרת התבואה. אח"כ התחילו למכור את התבואות לרוכלים, שסכנו את נפשם בעקפם את החוק ובנהלם מסחר בלי רשיון, הם הוכרחו לעשות כן מפני עומס המסים וחוסר־פרנסה. הסוחרים והערשקע ביניהם, נשארו עם ספר החובות עב־הכרס, ורשימת בעלי החוב כאילו בטלה מאליה, באין מחזור. הגוי היה חוזר ומבטיח בשבועות וחרמות שבהגיע זמן האסיף ישלם את כל החוב ויביא את התבואה רק אליו. ידע הערשקע שלא יעמוד בו יצרו שהרי יש פתח־תקוה, אולי יעמוד בדבורו וישלם חובו ואם לא יתן לו, הוא משחררו במו ידיו. שהרי אין לו כל שטר על הכסף וספר החובות אינו נימוק בתביעה. כך הולך הערשקע ומתרושש, וקופצת עליו רוגזה וזקנה ללא עת. הוא מרבה בנטילת גמילות־חסדים וקשה לו לעמוד בדבורו ולהחזיר למועד.

ברוריה גולוב-לבני

משפחתי

סבי וולוול היה איש למדן, וישב כל ימיו על התורה. תלמידים רבים היו לו בעיירה, כשהתחתנו וגידלו בנים — שלחו אף אותם אליו. אהבוהו וכבדוהו, כי טוב היה, צנוע ושקט, נעים ומכבד כל איש. הורי השרישו גם בנו רגשי כבוד לסבא הזקן, ואנו, הילדים, היינו כרוכים אחריו. בלילות חורף הארוכים היינו מתישבים על־יד התנור מסביבו והוא היה מספר על ארץ־ישראל. קולו היה רווי עצב וגעגועים, ואנו שתינו בצמא את דבריו, והלב עובר על גדותיו. בקיץ אהבנו לשוח בשדות או ביער ולדמות בנפשנו שנגיע לארץ־ישראל במהרה.

אבי הרשקה ואמי דבורקה, אף הם פשוטי עם היו. אבי, בשחר ילדותו נלקח מעם החדר לשאת בעול משפחתו. דודי משה, הבכור במשפחה, נשלח לישיבה ללמוד. סבי לא היה איש־עסקים והגורל נפל על אבי לשאת בעול הפרנסה. אבי היה סוחר־תבואות, נוסע בכפרים, ובימי השוק — האכרים היו מביאים את תבואותיהם אלינו. הגויים חבבו את אבי והוא עזר להם ככל יכלתו. אנו אהבנו את אבינו, כרע וחבר לנו, השתדל להנעים את חיינו להבין לרוחנו. נפש צעירה היתה לו, תמיד היה עליז ושמח.

ביתנו היה פתוח לכל חבר והיה תמיד שוקק אנשים. בערבי־שבתות היו באים חברינו לרקוד ולבלות יחד, ואבא נסחף עמנו לשורה ואמא מכבדת את כלם בדברי מאפה, מעשה ידיה. וכשהיינו מסובים מסביב לשולחן ופוצחים בשיר, קולנו הולך מקצה הרחוב לקצהו. גן ירק היה לנו, ואבי אהב לבלות בה. בהשכמת הבוקר היה יוצא לגנה, עודר ומלקט ומשקה, ושירה על שפתיו.

חלמתי פעם להביאם ארצה, שיהנו מעמל כפיהם באדמת המולדת, ולא התגשם חלומי. לא זכו לזה, רק אחותי הבכירה רחל, שעלתה לארץ, הקימה משפחה ומתה. אחי, בצלאל וישראל, וחסיה נספו כולם ונכחדה משפחתי.

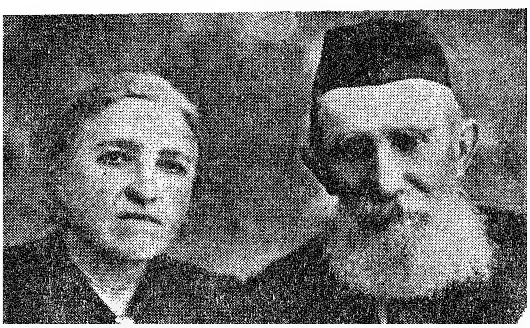
מרים קרוצל-צם

בית אבא

ר׳ מרדכי־יהודה — היה נודע כאיש־אמת ויושר הן בסוחובולה והן בכפר־סבא, בה ישב בעשרים שנות חייו האחרונות.

נולד ביום ט׳ בכסלו תר״ל בכפר טרירצקי, השוכן בין דומברובה וסוחובולה. אביו ר׳ מאיר־נחמן היה בר־אוריין, בקי בש״ס ופוסקים, מדקדק במצוה קלה כבחמורה וברוח זו חנך את ילדיו — חמש בנות וארבעה בנים. ר׳ מאיר־נחמן לא הושפע מן הגויים בתוכם הוא גר, אלא השפיע עליהם באמרותיו המחוכמות, ביושר־לבו ובנקיון כפיו. אכר כי יחרוש שדהו היה בטוח ביבול ושפע, אם מפי ר׳ מאיר־נחמן יצאה הברכה. החנוך בדברי התורה והמסורת היו לנחלת הבנים, גם אותם שבצעירותם הגרו לאמריקה, ועד היום הם שומרי תורה ומצוות כבימים עברו.

אבא היה היחידי במשפחה שלא הרחיק ממקום הולדתו ונשאר לגור בסוחובולה עד עלותו ארצה בשנת תרצ״ה. בנעוריו למד בישיבות איישישוק ובי־ליסטוק וכדרך כל בחורי הישיבה בימים ההם אכל „ימים" וישן על ספסל בית־הכנסת בקיימו את הפסוק: „פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן". הוא היה מתמיד בלמודו ולא מש מן הסוגיא. בשעות שלפני עלות השחר, היה יושב רכון על הגמרא ומשנן בלחש את השקלא וטריא, עד שהיה הולך להתפלל לבית־המדרש, ותמיד למנין ראשון. עתים היה מטה אוזן לויכוח בהלכה, והיה מחוה דעתו, לא כעין השערה סתם, אלא על יסוד ידיעה עמוקה שאין לערערה. עז היה רצונו שגם אנו, ילדיו, נהיה מתמידים, נפשו סלדה מבורות ועם־הארצות, שבהן ראה מקור כל רע ועשה הרבה שנקבל חנוך של תורה והשכלה כללית גם יחד. בשנת 1927, כאשר הביאנו בפעם הראשונה לביליסטוק חפש למעני מוסד חנוכי שמגמתו להקנות תורה ודעת כאחד, עד שמצא־נו את „תחכמוני", שהיה בראשית התפתחותו. במוסד מיוחד זה, למדנו חצי היום תלמוד וחציו השני — למודים כלליים, גם בהיותי בגמנסיה, לא החסרתי אף יום מלמוד גמרא, שכן חזקה עלי מצות אבא: „אם תעזבנה יום — יומיים תעזבך". הדעה הקיצונית, שאין ללמד תורה לבנות לא היתה מקובלת עליו, והיה מיגע את בנותיו בלמודים, בסדור, בחומש וכו׳. את ההוראותיו מלאנו ללא ויכוח וללא התנגדות, וזאת — לא מאימת השוט, אלא מתוך אהבה וכבוד. „דברי חכמים בנחת נשמעים" — בדרך זו נהג לא רק בחוג משפחתו אלא גם בכל אדם שבא אתו במגע. הכל הכירו בכך, שדבריו כנים ללא כל כוונות צדדיות, שהוא נאה מקיים מה שהוא נאה דורש. גם החולקים על דעתו התיחסו אליו בדרך־ארץ ונהגו בו כבוד בראותם בו יהודי ירא־שמים בסתר ובגלוי ודובר־אמת בלבבו. והוא ידע את הגבול בין המותר והאסור, במה להקל ובמה להחמיר. בבית־המדרש היינו חיי־

ר׳ מרדכי־יהודה וציפה וורושילסקי

בים לשבת על ידו מהתחלת התפילה עד סופה. בדרך כלל היו באי בית־הכנסת רגילים להקל בקריאת התורה, ולצאת החוצה, לשוחח על הא ועל דא, לסדר עניני מסחר ודברי הבאי; אבא החמיר מאד בשאלה זו, הוא היה נהנה לדלות מאוצר כתבי הקדש פנינים יקרות ולהראות לנו את הברק שבהן, ומה אורו פניו, עת היינו קולעים למטרה. בתשובה מתאי־מה ובפסוק לענין. ומסירותו לילדיו — היו ידועות לשם. והרצון להיטיב לזולת היה לו לקו בכל דרך חייו, בדברים שבין אדם לחברו, גמילות־חסד, מתן־בסתר וכדו׳, הוא היה מחונן בחוש להרגיש אם אדם סבל מחסור ומיד עשה למען הגשת עזרה, מבלי שהנ־עזר ירגיש עלבון בפעולתו. לאחר פטירתו, באו רבים לספר כיצד נחלצו מצרה גדולה ע״י ר׳ מרדכי יהודה, כל אחד עם כוס יגונו שלולא העזרה שהוגשה

לו היה כורע ומתמוטט. המעשים הטובים נעשו מתוך דחיפה נפשית לשם מצווה, מתוך אהבת הבריות ורצון להקל את סבלן. הוא אהב את יהודי סוחובולה בכל לבו והם אהבוהו וכבדוהו. כל החוגים בעיירה, זקנים וצעירים, דתיים וחפשים כאחד.

ביחוד היה קשור לבאי בית־המדרש החדש, שם התפלל עשרות בשנים. בעשירי באפריל 1953, כשהלך בשליחות מצוה נפגע ברחוב הראשי בכפר־סבא ע״י מכונית משטרה שדהרה במהירות עצומה, נחבל קשה בראש, החלים קמעא ואף לבית־הכנסת בא בימים־הנוראים. אולם, לא יכול לחזור לאיתנו וכוחו הלך וחלש. לא התרעם וקבל את יסוריו הגדולים בסבלנות, נסה להתגבר עליהם ולא יכול — אור ליום כ״ה בשבט תשט״ו — נפטר.

בארץ ישב כעשרים שנה, אך קשריו עם ארץ־ישראל התחילו עשרות שנים קודם לכן. הוא היה מן הראשונים שרכשו מניות של הקולוניאל־בנק וכשנוסדה בשנת 1924 חברת „נחלת־אחים" לרכישת קרקעות בארץ־הקודש, היה מן הזריזים שהצטרפו למפעל זה ורכש חלקה של 25 דונם. אך תכנית החברה לא יצאה לפועל.

הוא לא ראה עתיד לחיי היהודים בעיירות, עוד בטרם רחפה סכנת האנטישמיות וההשמדה על ראשינו. מחמשת ילדיו שהגרו מעבר־לים — עלו שלשה ארצה, גם אלו שהגרו לאמריקה ולקנדה נשארו נאמנים לרוח הציונית. אבא היה גאה, שעשרות שנים באמריקה לא הרחיקו את בנו מצור מחצבתו, אלא נשאר נאמן לרוחו ונרתם בעול העבודה הצבורית. אחי בקר בארץ עם משפחתו וכשלוינו אותם לשדה־התעופה בלוד הזיל אבי דמעות, כשעלו לאוירון ונאנח: „אולי זו פעם אחרונה שאני זוכה לראותו".

אמנו ליותה את אבא במסע חייו במסירות עילאית. היא נשאה בסבלנות את הסבל הרב שנפל בחלקה בזמן מחלתו.

הקשר הנפשי עם יהודי סוחובולה נשאר אצל אבא גם אחרי חורבן העיר והרג יושביה. יום־יום היה מבכה את ידידיו שלא זכו לעלות ויד הכורת עלתה עליהם. רבה היתה שמחתו כאשר יהודי מסרחובולה נקלע לכפר־סבא ובקר בביתו. וכששכב על ערש דוי לא פסק מלהעלות זכרונות מן העבר הרחק — מסוחובולה.

ישעיהו וורושילסקי

חגים בבית אבי

מה רבה משמעותו של חג. בחיי היחיד והצבור. הוא מסמל ערכים לאומיים, ערכי־מוסר וערכי־טבע. בחיי העם היהודי הפכו החגים לסמלים קדושים נושאי ערכים יקרים, אשר נותרו לפליטה אחרי אבדן עצמאותנו — החגים לוו את היהודי בדרך גלותו הארוכה ונשמרו בנאמנות ובמסירות נפש, הם הם אשר שמרו על צביון יהדותו ויחודנו בין העמים.

השראת החגים והשבת, בדפוסם ובצורתם ובצרופי מנהגיהם נשמרו בגולה ובלטו בעיירה היהודית בקפדנות ובקדושה.

ביום ששי בין הערבים הבית נקי ומבריק, הילדים רחוצים, המפות מלבינות על השלחנות. אבי הולך לבית המדרש ל„קבלת השבת" ואמי — אשר עול הפרנסה העיק על גבה במשך ימי השבוע — מברכת על „הנרות" ופניה קורנות מאור השבת.

קדושת השבת תרחף בכל פינות הבית. אבי חוזר מבית־הכנסת וזמר „שלום־עליכם" בפיו. כל בני הבית, יושבים אל השלחן ומקשיבים ל„קידוש". ובשעה זו רוחו טובה עליו, הכל נשכח: דאגות פרנסה, פחד ה„גויים". קדושת השבת ומנוחתה שרויות בכל.

בשבת, אך נגמרה סעודת הצהרים משך אותנו יער הארנים אל מחוץ לעיר. שיירות שיירות של בחורות ובחורים עברו ברחובות בדרך ליער. היער גדול ורחב ידים והנוער נושם בו לרווחה ומבלה בו את שעות היום.

לפנות ערב כל תושבי העיירה, מקטן ועד גדול, יוצאים בחבורות לטיול בכביש (אופן שאסיי) שמחוץ לעיר. בימים ההם אין תנועת אוטובוסים ומכוניות בכבישים, והקהל מטייל באין מפריע ומלוה את השבת בצאתה.

משנכנס אלול החל השופר מבשר את התקרבות

הימים הנוראים. לילדים בעיירה היו ימי בשורת הסתיו והחורף הקר, וזה העביר את רוחנו.

ערב ראש־השנה, אוירה שקטה, וקדושה אופפה את העיירה, אבי לובש את ה„סורדוט" השחור, אוסף את הילדים לפני צאתו לבית־המדרש לתפילת מעריב, שם ידו על ראשנו ומברכנו. „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, ישימך אלהים כשרה רבקה רחל ולאה".

בחגים היו פותחים את בית־הכנסת העתיק, „די שול", שעמד סגור בכל ימות השבוע והיו נוהגים להתפלל בו בשבתות של קיץ ובימי החגים. אגדות ושמועות התהלכו בעיר, כי בבית־הכנסת הסגור שוכנים שדים, ובשעות הערב והלילה הם מטילים פחד על הבאים. סיפורי הבלהות על השדים הבהילו את הילדים שבעיירה והם פחדו בערבים לעבור על פני בית־הכנסת. בילדותי לא רציתי להאמין לספורי ההבל, ובשעות הערב, כשהייתי חוזרת מהכנת שעורים, הייתי עוברת ביחידות על־פני בית־הכנסת — בלב דופק ובצעדים מהירים — אך לבדי... לא רציתי להשלים עם הפחד שהתגנב ללבי. וכשפתחו את בית־הכנסת, הייתי נכנסת להציץ בו מדי פעם בפעם. משכו אותי הקישוטים הנאים שפארו את בית־הכנסת העתיק.

בהכנסי לבית־המדרש ראיתי את אמי מתפללת בקול בכי חרישי, דמעות זולגות מעיניה, ולא הבנתי על שום מה היא מתודה ומתחננת, והלוא כל רע לא עשתה, ולא עוד אלא שהיתה מחמירה בשמירת מצוות, מקפידה במידות טובות. לא יכולתי לשאת את הבעת־הכאב והצער שבפניה ונמלטתי מהר החוצה. שעה של קורת־רוח היתה בטכס „תשליך", כשכל תושבי העיירה, מקטן ועד גדול, היו יוצאים לתפילת תשליך אל הנחל. חבורות חבורות היו עוברים ברחוב בדרכם לנהר, כולם לבושי־חג ו„מחזורים" בידיהם.

אוירת הימים הנוראים היתה מגיעה לשיאה ביום הכיפורים. עברו עשרת ימי תשובה, והסליחות באישון לילה, ותקיעת השופר, ואני מלאה צפיה וחרדה ליום הנורא והקדוש.

בערב יום־הכפורים הקפידו כל בני הבית במנהג ה„כפרות", אך אני לא יכולתי לשאת את מבטן של התרנגולות הכפותות המחכות לשחיטה ועיניהן כאילו שואלות: „מפני מה אני כפרתך?"

לפנות ערב יוצאים ההורים לתפילת „כל נדרי", ובבית נשארים ילדים, תינוקות ונרות דולקים... עם רדת הלילה הושלכה דומית־קודש ברחובות. מכל חלון מבהיקים הנרות הדולקים. הילדים מרוכזים בחדר אחד, מדברים ומפטפטים, כדי להפיג את הפחד המתגנב בלב, פחד מפני יום־הדין, פחד מפני גנבים ושודדים ופחד מפני הגויים הנופל על ילדים, בשבתם לבדם בבית. השעות כבדות ומתנהלות לאטן. ועלינו הוטלו תפקידים כה רבים: פעם ללכת לבית השכן מימין, להציץ בחלון ולבדוק את הנרות; פעם לבית השכנים משמאל, כי שם לא נשארו ילדים בבית. כל הערב יושבים אנחנו, הילדים, ומספרים סיפורים, כדי להפיג את השממון שבלב החרד.

למחרת היו הורי יושבים כל היום כולו בבית־הכנסת; אפילו להפסקה קצרה לא באו — אם מתוך חולשת הצום ואם מפני שחבל להפסיד אפילו שעה אחת של תפילה. פעמים נכנסתי לבית־הכנסת — נדחקת ליד הכותל בו ישבה אמי, ליד המחיצה המפרידה את עזרת־הנשים, ואפשר להציץ בעדר ולראות את הנעשה בתוך בית־הכנסת, משם הגיע קול החזן, שלפיו התאימו הנשים את תפילתן. טפסתי על הספסל, התרוממתי על קצות אצבעותי והתבוננתי באבי העטוף בטליתו ושפתיו מדובבות תפילה. בכליון עינים חכינו לגמר הצום שהתיש את כוחותינו, ובהגיע שעת הנעילה, אזרנו כוחותינו והלכנו לשמוע תקיעת שופר, אחת ויחידה, המסיימת את יום צום־הכיפורים.

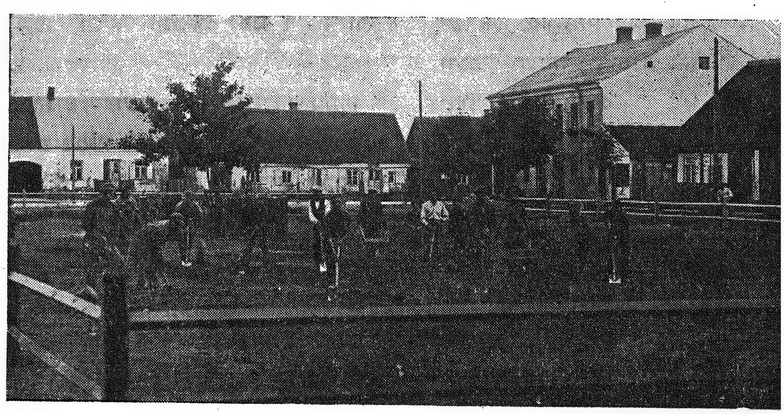
כל חג ומנהגיו, רשמיו וזכרונותיו, עיצבו את דמות המשפחה, יצרו מסורת.

מסורת החגים בעיירה היהודית הורישה זכרונות יקרים לדור שעקר מהגולה ונשתרש במולדת חדשה ובדפוסי חיים חדשים ומשמשים מעין לא אכזב של זכרונות על העיירה החרבה. שומרי המסורת הושמדו — אך מורשתם תשאר מורשת נצח לעם הנצח.

הדסה חוין־גולדברג

דמותה של העיירה

העיירה סוחובוליה נצבת לפני עיני: על ככר־השוק שבמרכזה ורחובותיה המסתעפים ממנו, שרובם מאוכלסים יהודים. על הרחוב ה„ארוך" ויתר הסמטאות של העירה כולה על גניה, שדותיה ואפריה שהשתרעו הרחק הרחק באופק, בקצה העיירה הנחל, שזרם לו בנחת ברוב ימות השנה והשתפך על גדותיו עם הפשרת השלגים, בין פורים לפסח, וטחנת קמח על שפתו. העיירה עטורה יערות עצי־אורן סביב, שהיו מקום מרגוע בחדשי הקיץ החמים, אף לעיירות הסמוכות.

ככר השוק במרכז העיירה

העיירה על כל ההווי המסורתי, על בתי־מדרשיה ותלמידי־חכמיה, רוויי חן וחסד וענוות אצילות, מורשת דורות. עם הנוער התוסס והחי על ארגוניו, שהכניסו רוח חדשה וחיים חדשים לאוירה השלווה והשמרנית של העיירה. ועל כל אלה עלה הכורת, הושמדה העיירה בידי חיות טרף ואיננה עוד.

וכיום, חיים אנשים בביתנו, זורעים את הגן שליד ביתנו, לזרים היתה נחלת משפחתנו.

בתוך מסכת איומה של הכלל, נזכר אני בכל פרט, באלה שהיו קרובים, ושנאה צורבת, עולה ומפעפעת בי, בכאב אין־אונים, משוועת ונפתלת באין קול שלהבת הנקמה בתוכי פנימה. אולם מה בצע ברגשות אלה, הם לא יקימו את הקדושים והמעונים מקברם. אכן, אני מאמין, שדם הקדושים והטהורים שנרצחו באכזריות כה בלתי־אנושית ינקם ביום מן הימים.

עלינו יוצאי העיירה, מוטל, להקים גל־עד לזכרם שלא יסוף מקרבנו לעולם. ודור לדור יביע אומר... נמסור להם על ההרמוניה ושלימות חייהם, על המסורת של נחלת הדורות, שהתבטאה בכל הווי חייהם, בימי חול, כבימי מועד, על ההרגשה של „הנשמה יתרה" שהיתה אופפת את כל העיירה בשבתות ובחגים, השלווה העילאית, הרוגעת, הזכה והמעדנת.

נעביר את האוצר הבלום הזה בדבר חיי אבותינו לבנינו, למען ידעו להוקיר את זכרם ולכבד את צור מחצבתם.

אברהם שפירא

אבן מקיר תזעק

והיה כי ישאלך בנך מחר, מה היו פני העיירה? ואם לא ישאל, אלא סתם ילעג לבני העיירות הקטנות, כי־אז הסבר לו, ספר לו ל„צבר”, איך חייתה העיירה בלי תקציב ובלי פקידים; חייה היו מסודרים: כל רעב השביעה לחם, כל ערום כיסתה בלבוש; בלי רעש, בלי המולה; נאומים לא נאמו, בעתונות לא שבחו והללו ובספרים לא כתבו. בספר התורה כתוב לאמור: „והיה כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו”. זאת קראו וזה היה להם לחוק, מראשוני מייסדי העיירה ועד לאחרון היהודים בה, מימים ימימה ומקדמת־דנא. הרבה, הרבה זמן לפני דניאל הגביר, לפני ר׳ לייזר ור׳ אברהמצ׳ה רבני העיירה.

בימים ההם, כשהגיע ערב־שבת, היו נשים מתרוצצות בעיירה ועוברות מבית לבית, אוספות חלות למען עניי המקום; עוברות היו הצדקניות בין הבתים הקטנים, בתי רצפות החומר, וחיש־מהר היו מביאות את החלות ומכניסות אותן לבתי הנזקקים, „מתן בסתר”. האם יקדש יהודי על פת־קיבר בעיירה סוחובולה? לא יקום ולא יהיה הדבר, חילול־שבת הוא זה! ואם אורח עני יתקרב לעיירה וישב לנוח על־יד הבית הראשון, תקבלהו בעלת־הבית בכבוד ותאמר אליו בחיוך: הכנס, ר׳ יהודי! וכבר היא מגישה לשולחן מכל טוב אשר בבית.

כי התרושש יהודי בעיירה, עזרת השכנים לא בוששה לבוא, שכן נמצא מי שישים על עגלתו מעט שפון, בולבוסים ומזון אחר, וכשמחשיך מעט, בין־הערביים, יזרוק את המטען לבית הרש.

יש אשר יצא עגלון בוקר אחד לאורווה לשים מספוא לפני סוסו הבריא והצוהל, אך במקומו מצא פגר־סוס. או־אז תחרד העיירה, במורד, בהר. הן העגלון המסכן נשאר בלי פת־לחם! זוגות נשים עוברות חיש מבית לבית: „נדבו, יהודים רחמנים בני רחמנים, נציל את המשפחה, רחמו על הילדים”. ויהודי סוחובולה ייענו בעין יפה, הם מנדבים סוס אחר לאורווה, והשמחה חוזרת למעונו של העגלון.

יהודי בעיירה מטופל בבנות יפות, „מזהירות כרקיע” — אך זו צרה, שהגיעו לפרקן וחתן אין. דואג האב, נודדת שנתה של האם, בוכיה, נאנחת: היופיע המיועד את האחת לקחת? וכי יזדמן בחור טוב — אך הנדוניה לא תספיק, רחש עובר מבית לבית: „הצילו בית־ישראל מחרפה”, „הכנסת כלה!” לא עובר זמן רב וחופה תעמוד וחתונה נערכת כדת לשמחת העיירה: יהודי השיא בת!

עני חוזר על הפתחים כי יבוא לעיירה, לא ירעב, חלילה. ר׳ חצקל דואג לזה, ישלחהו לאחד מבעלי־הבתים עם פתק לכל שלוש הסעודות, ולא יקרה כי ישוב ריקם. בסוחובולה היו מתברכים: „כה יזמין לי הקב״ה אורח לשבת” („זאָל איך אַזוי זיכער זיין מיט אַ אורח אויף שבת”).

בעיירה, כידוע, לא היה בית־חולים; במקרה של מחלה היו בני־הבית עייפים מתלאות: היום לעבודה והלילה למשמר על החולה; חברת „לינת הצדק” היתה באה אז לעזרת המשפחה. זוגות־זוגות יצאו ללינת־לילה בלי כל תשלום, כדי לקיים „ומטה ידו והחזקת בו”.

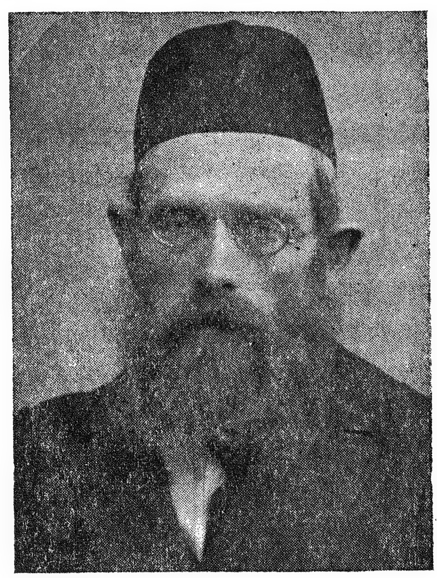
שריפה כי תפרוץ בעיירה שכנה, היו באים יהודים בעלי הדרת פנים לאסוף כסף ל„נשרפים”; האם אין היהודים ערבים זה לזה?!

כאלה היו פני העיירה. התבין, בני, ללבי ולאנחתי על חורבנה?

* * *

מספר שנים אחרי השואה, בערב יום־הכפורים בין השמשות. על יד ה„בארג בית־מדרש" שורר שקט. פני יהודי אינם נראים, ובפנים אין הצפיפות גדולה. נעלמו גם ספרי התורה שהיו מוצבים משני צדי דוכן החזן, הקערות ע"י הדלת נעלמו. מסביב שקט ושכול.

מרחוק נשמעים קולות, גויים שכורים שמכרו את תוצרתם בעירה חוזרים הביתה. גם קולותיהם השתתקו ושקט עוטף את הכל. השמש שוקעת והצללים מתפש־

מרדכי־יוסל קרוצל

טים. ובאותה שעה, יכלו לשמוע אנחות עמוקות וקול בכי חרישי. אלה הן אבני הקיר הבוכות. על גלות השכינה, על הקדושה שנסתלקה, ומתחילות לספר זכרו־נות.

— „זוכרת אני" אומרת אחת, „את מרדכי יוסל, שהתחיל ב„הנני" וכשהגיע לפני „ותגער בשטן" נאנח: „אוי, טאַטע". ותפילתו פתחה את כל שערי הרחמים".

אמרה אבן שניה: „ור' ניסל? זה הארי שבחבורה, „הס קטגור" שלו, זעזע את עמודי בית־הכנסת, ואיזה קטגור יכול לעמוד מול תפלתו ובקשתו? זה היה ש"ץ!!

פתחה אבן לספר, לא על שליחי צבור ועל ימים נוראים, אלא על ילדים שהיו מתאספים על דגליהם להקפות, ברעש גדול, משתובבים.

בכותל המערבי של בית־הכנסת מספרות אבנים בצותא על אמותינו שהיו מבקשות רחמים ב„עברי־טייטש", עליהן ועל בניהן ובעליהן.

מעל ארון־הקדש נשמע קול, בנגון שלפנים: „סלח נא לעוון העם הזה". — „לסלוח לעם הזה? למי? הלא אינם עוד! לעוון העם הזה? מי חטא? היונקים? התינו־קות שלא ידעו בין טוב לרע?

אם מדת הרחמים נסתלקה, תופיע מדת הדין, אבל דין־צדק יהיה! — מי חטא? הן בתורתך צוית „אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד".

ואם עייפה, רצוצה, ותינוק בזרועותיה הגיעו עד לשערי הגיהנום. והרוצח הנאצי, גזל את תינוקה מידה והרגו לעיניה, והאם רואה, וקורעת שחקים בצעקתה: ואתה השקפת ממרום והחרשת? ולא גערת בשמש, ואל מאורת השטן לא ירדת להפכה כסדום! למי את המאכלת מסרת, לשחט את בני יצחק יחידך, לשכורים האלו? האלו לא אשמו, לא חטאו, לא גזלו, לא רצחו? והם מתהלכים בריאים ושלמים, בחוצפה. דין צדק אני דורש! דין צדק יהיה!

על יד ה„באַרג בית מדרש" בחצות ליל כפורים שורר שקט. אין יהודים זקנים, היושבים ואומרים כל הלילה מזמורי תהלים. אך תשמענה אנחות עמוקות וקול בכי חרישי. אלה הן אבני הקיר הבוכות לקול הרוח, קול חרישי מנסר ואומר: — דין צדק אנו דורשים; דין צדק יהיה!!!

גדליהו גרימיצנסקי־גלעד

אישים ודמויות

ר׳ זלמן יפה

עשרות מבני סוחובולה ליוו בדרכו האחרונה את ר׳ זלמן בר׳ אליעזר יפה, שנפטר בתל־אביב בו׳ שבט תשי״ד.

ראש וראשון היה ר׳ זלמן יפה ליהודי סוחובולה. אין יודע כיצד נבחר או נתמנה זלמן יפה לתפקידו, אך כל אחד יודע כי במשך חצי יובל שנים היה נגיד הקהילה; נציגם של היהודים כלפי השלטונות — הרוסים, הגרמנים, הפולנים; בימי מלחמה ובימי שלום, בשמם ניהל משא־ומתן ובא בדברים עם פקידי השלטונות המקומיים והמרכזיים, עם חבריו בעיריה, אנשי הכמורה, מפקדי הצבא, עם כל מי שכוח ושלטון בידו; זלמן יפה תבע את עלבונם של יהודי סוחובולה וניסה להקל את הגזרות שהוטלו עליהם; הוא עמד על זכויותיהם ולחם את מלחמתם. וכלפי פנים — היה מניח יסודות הארגון הציבורי, ממיסדי בית־הספר העברי, מפשר ומתווך בסכסוכים פנימיים וקובע את דמותו של הציבור בעיירה מבחינות רבות.

יושרו, חריפותו, ידיעתו להתהלך עם אנשים, בקיאותו בסבך הבעיות של הישוב היהודי במזרח־אירופה, היחסים שידע לקיים עם נכרים ויהודים, — כל אלה הכשירוהו והעלוהו לתפקידים שמילא בעיירה היהודית.

למרות שכל ימיו בגולה עברו עליו בעיירה קטנה, ידע האיש לא להסתגר בקרתנות, לא לשקוע בקטנות, הוא ידע להיות איש העולם הגדול.

מכמה וכמה בחינות היה משכמו ומעלה גבוה מתושבי העיירה. מרבית זמנו היתה מוקדשת לעניני ציבור, הזניח את עסקיו משום שראה בבהירות רבה את הניוון המתמיד של העיירה, את חוסר הסיכויים לתושביה היהודים לצאת למרחב, להחלץ מתוך עצמם, כביכול, ומתוך הסכנות האורבות להם בהיותם שוכנים בין „הגויים״ ותלויים בחסדיהם.

מבני משפחתו התחילו עוזבים את העיירה

ר׳ זלמן יפה

ונודדים לעבר־הים, לאמריקה ולארץ־ישראל עוד בסוף המאה הי״ט. הוא עצמו התחיל בהכ־נות לעזוב את העיירה כבר בעצם ימי מלחמת העולם הרא־שונה. המהפכה והמלחמה, שלל בעיות הציבור היהודי עם התארגנות המדינה הפו־לנית, חברותו במועצת העיריה והקמתו של בית־ספר עברי במקום — מכלול בעיות זה עיכב את נסיעתו לשנים מספר. אולם ב־1926 סיים ר׳ זלמן יפה את כל ההכנות לעליה.

שבועות אחדים לפני עלייתו פרצה שריפה בעיירה, בה עלו באש עשרות מבתי היהודים על כל מטלטליהם, סחורותיהם וספריתם. שבריפה זו, בה עלה באש גם ביתו של זלמן יפה על מאות הספרים ועל הרכוש, היה אות לגורל העיירה ולעתידו של ר׳ זלמן יפה. נדמה היה, שעם ביתו בסוחובולה עלה באש גם מזלו.

27 שנים חי זלמן יפה בארץ. וכמה צער, כאב, קשיים ואסונות ליווהו בשנותיו האחרונות.

בתחילה ניסה להגשים את חלום נעוריו: רכש לו משק חקלאי בבני־ברק — פרדס ורפת. מרצו הציבורי התלקח מחדש והיה בין „ועד הכביש״ הראשון של בני־ברק, הועד שדאג לסלילת הכביש הראשון במושבה. אולם הוא לא יכול היה למצוא לשון משותפת עם אנשי מושבה זו. התפטר מתפקידו ולא חזר עוד לפעילות ציבורית. לאחר זמן קצר עבר לגור בתל־אביב.

מי שבא במגע עם ר׳ זלמן יפה ראה בו מידות של יושר, חכמה, נכונות לבוא לעזרת הזולת. אך יש לציין עוד שני דברים שעשו רושם מיוחד על אנשים שהכירוהו בשנותיו האחרונות.

ראשית — „תבונת כפים": אע"פ שמעולם לא היה פועל או בעל־מלאכה, ידע לעשות ולעסוק בכל מלאכה ובכל עבודה, בכל שיפוץ ובכל תיקון.

ושנית — דאגתו ליהדות, במלוא מובנה של מלה זו.

ר' זלמ יפה לא הקפיד בדברים חיצוניים, אלא במסגרת. עיקר עניינו היה — תוכנם של דברים, מהותם הפנימית והאמיתית. הוא ידע והכיר את יהדותם של בני העיירה הקטנה במזרח־אירופה, כפי שהיתה זכורה לו: דת, מוסר, לאומיות, הלך־רוח, מחשבה, מנהג — ונדמה כי בעמקי נשמתו, בהסתכלו בעינו הבוחנת והחודרת למציאות בארץ־ישראל וביהדות העולם, דאג וחרד לבו — היהיה המשך, היהיה קיום ועתיד ליהדות זו, הכוללת את כל החיים והקיימת זה אלפי שנים?

אברהם חפץ

*

ר' זלמן יפה ז"ל, היה מכובד ונערץ על כל בני העיירה על תכונותיו, אופיו ומדותיו. בר' זלמן ראו את התלמיד־חכם, השתדלן, הסוחר, בעל־המלאכה, העסקן הישר — הן המידות, שעל יסודותיהן היתה גאוותה של העיירה.

ר' זלמן עסק כל ימיו במעשי צדקה וחסד, בגלוי ובסתר; אליו פנה כל אדם נזקק מהעיר והבא מן החוץ, לכל עני נודד היה ביתו של ר' זלמן — הכתובת לקבלת עזרה.

רבים היו בעיירה, שבגופם והליכותיהם היו טבועות מידות של „רחמנים בני רחמנים". יחס־אחים היה קבוע ביחוד אל הפליטים הרבים בזמן המלחמה העולמית הראשונה, אשר נהרו מן העיירות שבסביבה לסוחובולה, וכל אנשי העיירה באו לעזרתם. כל העיירה היתה משפחה אחת, וכמו בכל משפחה היו בה לעתים גם חכוכים.

כמו ר' זלמן, כן רוב בני העיירה, עם שהיו שקועים ועסוקים במסחר ובמלאכה, נהגו לקבע עתים לתורה, ולקריאה, מהם בבתי־הכנסת ומהם במועדוני הנוער. הם היו להוטים לדעת וצמאים בקריאה ובשמיעת הרצאות.

ר' זלמן הסוחר, נהג בהגינות רבה וביושר־לבב בכל עסקיו לא רק לגבי יהודים אלא גם ביחס לגוים. ידעו הקונים שגם בעסק העורות, אשר יש בו הרבה מן האפשרות של רמיה, ישיגו אצל ר' זלמן את סחורתם בצדק.

ור' זלמן — בעל־המלאכה, הבורסקאי, לא עשה את מלאכתו רמיה. היה מוציא מתחת־ידו תוצרת־משובחת, וכדומה לר' זלמן, נהגו גם יתר הסוחרים, לעמוד בדיבורם כאנשים הגונים. לעתים, היה אכר מוריד דמעות שאיבד סכום־כסף, אך בלבו היתה תקוה, שאם יהודי ימצאהו, לבטח יקיים את „מצות השבת אבדה". והיה כל בעל־מלאכה שבעיירה משתדל לעשות בצדק והשמועה על תוצרתם הגיע למרחקים, והיה ידוע שחרטים, נגרים, חייטים וסנדלרים מסוחובולה בקיאים במלאכתם. האכרים היו מזמינים אותם לכפרים הרחוקים ביותר. עם שהיו עוסקים במלאכה לא הזניחו גם דברי תורה; בין מנחה למעריב היו ממהרים, עייפים מעמלם לבית־הכנסת לשמע שעור ב„פרשת־השבוע" או ב„עין־יעקב", רבים חינכו בנים טובים לעם, ברוח ציונית־חלוצית.

כעסקן היה ר' זלמן מעורב בכל השטחים שבחיי העיירה. הוא היה פונה בבקשות אל מושל העיירה (ה„פריסטב") או לממונים עליו בסוקולקה, עיר־המחוז. ר' זלמן היה תמיד מצליח, בפניותיו, והיה אליו אימון גם בחוגי השלטונות. וכל מה שעשה, נעשה שלא על מנת לקבל פרס.

לא היה בעיירה בנק או מוסד־אשראי; ר' זלמן שמש גם „בנקאי": בני העיירה שחסכו מעט כסף בעמלם, נדוניה לבת, או לתוספת חדר לדירה העלובה או לפדיון בן מעבודת הצבא, ידעו שאצל ר' זלמן המקום הבטוח ביותר להחזיק את החסכונות.

וכמוהו ידעו גם אחרים בעיירה לקיים מצות גמילות־חסדים, בכל עת מצוא.

פשטות בחייו של ר' זלמן, היתה דוגמא לאנשי העיירה. כולם היו סוחרים פשוטים, בתיהם פשוטים וכל אשר יעשו במסחר ובקנין או במלאכה, עשו בפשטות ובצנע.

אנשי סוחובולה היו „בעלי־בתים" בינוניים, לא היתה בהם עשירות מופלגת ולא יחסנות יתירה. בעלי־המלאכה והאומנים לא היו פחותים במעמדם מ„בעלי הבתים".

ר' זלמן היה דמות־אב לרבים וטובים בעיירתנו, אשר לא זכו להמצא אתנו והושמדו ע"י הנאצים...

יוסף צבן

*

עיירתנו לא היתה מבורכת בריבוי אוכלוסיה ולא בסחרה ובעשרה כשאר קהילות בפולין אבל גאוותה על אנשיה, על רבניה ואישיה שיצאו ממנה.

חוט־חן של אחוה ורעות היה מתוח על יושביה.

בין האישים הבולטים, שחכמתם ודעתם עמדה להם בכל זמן, היה זלמן יפה, איש מעשה, מרץ וחוש של אחריות ציבורית ליוו את מעשיו תמיד. אנשי העיירה כינוהו בשם „חכם", כינוי המדבר בעד עצמו. ביתו היה פתוח לכל שואל בעצתו ולכל מבקש כיוון והדרכה.

בכל גלגולי השלטון בעיירה — בזמן הצאר, בכיבוש הגרמני, בשלטון הפולנים — היה יוצא ובא לפני השלטונות ובכוח השפעתו הצליח להעביר כל גזירה של ממשלות הזדון.

והיו בעיירתנו עוד יקרי־נפש כהנה וכהנה: קופל מגיד, הלל החרש (דער טויבער) ועוד...

יחסם, התנהגותם ואורח־חייהם הנחילו לבניהם הבאים אחריהם, והם שיצרו בעיירה אוירה של אחוה, אותה „אוירא דסוחובולה", שמצאה ביטוי בחוויות בית־המדרש או בזכרונות מן ה„חדר", בית־הספר, הספריה, התיאטרון שבמרתף הבירה של „טוביה חאצעס" וביומי־דשוקא וירידים.

בשעת צרה היו בני העיירה מתלכדים כדי לחפש מוצא מן הסבך שנוצר בבעיותיהם; ואף בכל מקום אליו הגיעו בנדודיהם נשאו אתם מורשת־אבות של עיירתם שהיתה נר לרגלם בחיים.

ם. בורי

יצחק פריבולסקי

לא זכיתי להכיר את אבי, הוא מת עלי בעודי ילדה, ובזכרוני נשארה ילדות ללא השגחת אב וללא אהבתו. כשגדלתי מצאתי בבית זכר לאבי, שהיה מורה תלמיד־חכם, משכיל וסופר. אחר מותו נשארו בבית ספרים, ספרי־קודש וחול, בעברית, אידיש ולועזית; מכתבים ורשימות וכתבי־יד שנכתבו באר־תיות ה„פנינים" של אבא. לא נמצא גואל לפרי עטו,

יצחק פריבולסקי

להוציאם לאור; ובהחרב הבית, עם חורבן כל בית ישראל, הושמדה גם ירושתו הרוחנית.

דמותו של אבי עלתה לפני מתוך סיפוריה של אמא ומן הרשימות שהקדיש לו פרץ הירשביין בספריו *):

בעודו נער נתפרסם בתור מתמיד ועילוי. סבא, הרב ר' סנדרל, תלה בבנו תקוות גדולות וקיוה כי יירש את כס־הרבנות באורלא. אבל, הימים ימי ההשכלה, ופתאום חל מפנה בחייו, הציץ ונפגע. חייו היו מלאי סתירות: ביום היה שוחה בים־התלמוד ובלילות היה קורא את „האסיף" של סוקולוב את יל"ג, סמולנסקין, היינה ואחרים.

„אמנם קולו של המתמיד עוד בקע יומם ולילה מבית הרב, אבל ראשו כבר היה נתון כולו בעולם אחר; אמהות שבאורלא עוד התמוגגו בנחת בשמען את קולו הערב של המתמיד, אבל הזקנים הרגישו בו שינוי, והתחילו מרננים אחריו; אך עמדו לו לבן־הרב התמדתו וזכות אבותיו".

כך כתב עליו פ. הירשביין, בנו של ליפא הטוחן מקלישצל, שבא באותם הימים לבית־המדרש שבעיירה אורלא. ניגון הגמרא קירב את שני המתמידים והם נעשו רעים בלב ונפש לכל ימי חייהם.

*) „מיינע קינדער־יארן", ווארשע 1932; „אין גאנג פון לעבן", ניו־יארק, 1948.

אבי קרב את פרץ להשכלה, וכשצר להם המקום עזבו שניהם את אורלא.

יהודית פריבולסקי

בשאיפתו להשכלה נדד אבא ממקום למקום ומשך אחריו גם את פרץ. והדרך להשכלה לא היתה קלה, יש שהספיקות עלו בלבו והוא היה חושב על הרבנות ועל ההשכלה גם יחד. באחת מתחנות נדודיו, בקרוני־צה שע״י גרודנא, חלה אבי במחלת טיפוס. בקומו ממחלתו הקשה הציעו לו שידוך מסוחובולה שנראה בעיניו. הוא מצא שלוה עם זוגתו, אך המנוחה היתה ממנו והלאה. הוא נשאר קרח מכאן ומכאן. בהנתקו מבית־המדרש עשה רק מחצית־דרך. אמא הבינה לרוחו ועודדתו שייסע לוילנא וישתלם בלימודיו, והיא תשא בעול הפרנסה.

אבא נסע עם פרץ לוילנא שם למדו יחדיו ושם אף רעבו. לא ארך הזמן והתנאים הקשים, הרעב והכפור נתנו אותותיהם באבי, שהיה חלש בגופו. הוא נפל למשכב ולא היה בכוחו להמשיך בדרך החדשה. ברוח נכאה עזב את וילנא, שאליה כה שאף, בה קיוה לקנות דעת, חזר לסוחובולה כמורה עברי, „עשה את תורתו קרדום לחפור בו״. הוא פתח „חדר מתוקן״; לימוד עברית בעברית היה חידוש בעיירה ותלמידיו העריצוהו.

אבא לא השלים עם החיים בתוך ד׳ אמותיה של העיירה הוא היה בעל מעוף, אך הגורל התאכזר לו. בריאותו התרופפה, לבו חלש, והוא המשיך ללמד את תלמידיו בשארית כוחו.

באותה תקופה התחיל לכתוב שירים קצרים, דרמות ופליטונים. בהם היה שפע של חכמה והומור. הוא כתב אידיש, למרות בקיאותו הרבה בעברית.

עם פרץ הירשביין נשאר קשור ברוח, למרות המרחק שהפריד ביניהם. פעמים אחדות ביקר אצלו פרץ בסוחובולה, וכל ביקור היה חויה בשביל אבי. הוא היה מספר לחברו על סבלו הרב בעיירה והיה מתעניין בנעשה בעולם הספרות. הוא היה ער לכל המאורעות בספרות העברית והאידישאית כאחד, אע״פ שנטה חיבה לאידיש. בענין רב הקשיב לידיעות על כל המתרחש בשני המרכזים הספרותיים, וילנא ווארשה.

ב־1905 כתב אבי דרמה קצרה, בשם „קינדער״ (ילדים), שעוד זכה לראותה בדפוס ב„רומאן־צייטונג״ בווארשה, בשנת 1908, זמן־מה לפני מותו. היו לו עוד תכניות של יצירה, אך חיים קצרים נועדו לו. השעה דחקה ותכפו עליו התקפות־הלב. הרבה כתב אז לפרץ ודינזון, ומכתביו ספוגים צער ויגון, וניטל מהם ההומור הטבעי. היה בהם רמז ל„ביצות״ (בלאטעס) שבעיירה ושבלב, שלא היתה להם תרופה. הוא היה צמוד לערש־דוי, מנותק מן המרכזים הספרותיים, בהם היו כל מעייניו.

בכוחותיו האחרונים, בימים שבין התקפות־הלב, הוסיף לכתוב. „הוא רצה להשיג מה שאיחר, כי למרות התקרבותו להשכלה בגיל צעיר כל כך, הוא הרגיש את הכוח ליצור בעצמו, אף שלבו כבר היה נגוע וידיו כבולות...״ כתב פרץ הירשביין על ימיו האחרונים.

גם בדעוך ימיו עוד נצנצה בו תקוה שיתגבר על מחלתו. סבל ואכזבות היו מנת־חלקו של אבי, ורב היה צערו, כשפרץ הירשביין נפרד ממנו ושם את פעמיו אל העולם הגדול, אל הדרך שהוא הראהו, בעוד הוא עצמו חולה אנוש, צמוד לערש־דוי, ממנה לא קם עוד.

ב„מעגל החיים״ כותב פרץ הירשביין:

„לולא מת יצחק פריבולסקי כה צעיר לימים, ודאי היה נמנה עכשיו עם משפחת הסופרים ברוכי־הכשרון״.

ב־1908 נפטר אבי והשאיר אלמנה צעירה, יהודית, וארבעה יתומים. כל בני העיירה המתקדמים התאבלו על האיש שהיה בשבילם סמל ההתקדמות והאור. תלמידיו ומעריציו בארץ ובתפוצות מוקירים את שמו.

חנה שטיינברג־פריבולסקי

משה כץ

משה כץ היה יליד דרום־רוסיה, שם קיבל את השכלתו התיכונית ועל ברכי תרבות זרה גדל וחונך. בעודו סטודנט באוניברסיטה, פרצה מלחמת העולם ולימודיו נפסקו. הוא נותק מסביבתו הרחוקה ונתקע בסוחובולה, מאחר שלאמו, חייקה ספרשטיין, היו קרובים בעיירתנו (דבורה אלי־משה׳קעס שטיל).

בהגיעו לסוחובולה עשה כץ את תורתו קרדום לחפור בו, והתחיל להפיץ את הלשון הרוסית וספרותה בין בנות העיירה, ולהתפרנס משעורים פרטיים.

עשרות השנים שעברו מאז לא טשטשו את דמותו: מצח גבוה, פנים אצילות וחיוורות. מבוקר עד ערב היה הסטודנט הצעיר „מפטם" את מוחות תלמידותיו באוצרות השפה הרוסית. יש ובין שעור לשעור ייראה ברחוב, צעדיו מהירים ועצבניים ובידיו כובעו הכחול, זכר לימיו באוניברסיטה.

לכתחילה לא היתה לו שפה משותפת עם בני העיירה. זרים היו לו הליכותיהם ואורח חייהם, כי בא אלינו מעולם רחוק וזר, למרות היותו בנו של רב. במשך הזמן התקרב לחוג ה„בונדאי" ונעשה ה„תיאורטיקן" שלהם. היה משתתף גם בהרצאות ובהקראות שהיו נערכות בספריה, בבית־גופרשטיין.

כשצרה עליו העיירה, עבר עליו משבר נפשי, ובתוצאותיו עזב את סוחובולה ועבר לליטא.

לא ידוע באילו מסיבות פסקו חייו הצעירים והטראגיים של כץ, שנפטר ב־1921. הזדעזענו עד עומק הלב כשהגיעה תמונתו של מורנו על ערש מותו.

לפי הידיעות עמד כץ בראש תנועה שמאלית בקובנה. חבריו לדעה ליווהו לדרכו האחרונה וחילקו לו כבוד רב, הם גם צילמוהו על ערש מותו.

היה פעם סטודנט צעיר, סטודנט אומלל, בעל חלומות ושאיפות...

ח. ש.

משה כץ בחוג תלמידותיו

חיים שניידרובסקי

משפחתי השקטה והענוה לא תפשה מקום מיוחד בעיירה, כי אנשי עמל היו כל ימי חייהם: שתקנים, צנועים ונחבאים אל הכלים.

אבי, זיידקה ז"ל, היה חייט ומצא את לחמו בדוחק רב ובקושי פירנס את ששת ילדיו: חיים, חנה, מאיר, ברל, זלדה ומוטקה. ואמי, ביילה, היתה אשה יקרה ואם מסורה, ונשאה בכל סבלות הפרנסה וההדחקות.

אחי הבכור, חיים, הקים מחזורים רבים של תלמידים המעידים על מסירותו לתפקיד ההוראה. חיים עמנו בעלי זכרונות יקרים, שנשארו ממנו, מזה שהיה להם יסוד לדרכם בעתיד. במסירות טיפל בהם והיבב על הפעוטים את השפה העברית עד שהפכה להם ללשון־אם.

ימים רבים נשא בלבו יעוד להיות מורה בישראל, אך שעתו לא באה ואמצעיו לא סייעו בידו. הוא התלבט בקשיים רבים בבקשו לפלס נתיב להשכלתו. ראשית לימודיו היתה ב„ישיבה". כדרך כל בחורי הישיבה בימיו סבל מאד: אכל „ימים" והיה נתון לחסדם של גבאים, בעלי־בתים וסתם יועצים. הסבל בנכר השאיר שרטת עמוקה בנפשו, כי שתקן היה האיש. לעתים, כשנזדמן הביתה, היה פולט מלים מספר על מצבו במקום לימודיו, אבל היה משתתק מיד. תשוקתו ללימודים עזרה לו לעמוד איתן בשעות דחקו והוא הלך והתקרב למטרתו, לרכוש השכלה יהודית ולהרביץ תורה לתלמידיו.

המורה חיים שניידרובסקי

לאחר סיום לימודיו חזר לעיירה מוכתר בהיתר־הוראה. ניסה את כוחו במתן שעורים פרטיים ואף כמורה בבית־הספר. הוא נמנה על המורים הראשונים אשר הניחו את היסוד לקיום בית־ספר עממי עברי בעיירתנו. עשרות בשנים הורה בו, טיפחהו וזכה לראות ברכה במוסד זה. הוא גדל עם המוסד, שהיה מרכז החיים הרוחניים בעיירה הקטנה. יומם ולילה היתה דאגתו לשכלול בית־הספר.

השתתף גם בחיים החברתיים של העיירה: פעיל ב„צעירי־ציון", בספריה ובשאר מוסדות. הכל הוקירוהו כאדם נוח לבריות, ישר ומורה מסור.

נפשו נכספה לעלות ארצה, אבל לא אסתייעא מילתא... לא זכה ולא זכינו. גורלו היה כגורל כל אנשי העיירה, אתם נספה יחד עם משפחתו.

משקה שניידרובסקי־ירושלמי

בשקה שפלר-גלנטי

אחת הדמויות הנעלות שבעיירתנו. אשה צנועה, פשוטה בהליכותיה, סמל הטוב והיושר. כאביה, ר' זלמן, היתה שמחה בחלקה ולא התאוננה אף פעם על טרדותיה ודאגות הפרנסה. ובצר לה, היתה עוסקת בצרכי־ציבור וכך מצאה עידוד וכוח להמשיך בחייה הקשים.

בשקה היתה פעילה בספריה ושמחה בכל ספר שנרכש. גם בפעולותיה ב„לינת־הצדק" הצטיינה, בהיותה נחונה ברגש רחמים לזולת.

תפקיד צבורי בעיירה היה קדוש בעיניה.

היתה הקריינית הראשונה ב„חוגים" (די גרופן), היא הפיצה את מיטב ספרות ה„אידיש" ברבים ונטעה בלב קוראים רבים את הכבוד לספר.

ואת הספר לא הוציאה מידיה. תמיד היה פתוח לפניה, גם כשהיתה בחנות, מחכה לקונה שאולי יזדמן...

גם כשידיה עוסקות במלאכת־בית; ובלילות תקרא עד עלות השחר.

„ספר” ועבודה צבורית — זה היה עולמה... ביחוד הקדישה זמן ומרץ לתיאטרון החובבים. היא היתה היוזמת של כל הצגה, בוחרת את הדרמה, את ה„שחקים”, מחלקת את התפקידים, והיא גם הלחשנית ה„מובהקת”. תמיד היתה יושבת כפופה ולוחשת למשתתפים את תפקידיהם. ורבות פעלה למען הצלחת הצגותינו, שהיתה הרוח החיה בהן.

ח. ש.

ר' שמואל ור' איסר

ר' שמואל קוליעס (הוא שמואל לנדו, חתנו של ר' משה פוטיאל) פקח היה האיש, ומעטים כמוהו בסביבה.

„שמואל קוליעס” קראוהו, כי חיגר היה. והיה מהלך על קביים (קוליעס). פרנסתו היתה על מסחר היערות. היה קונה חלקת יער מאחד הפריצים בסביבה, מעבד וממיין את העצים לסוגיהם ומוכרם. היה גם מלווה מכספו לאכרי הסביבה. פרנסתו היתה בשפע והיה נחשב בין האמידים בעיירה. מיחידי הסגולה. פקח היה ר' שמואל, עיניו חדות, ומעולם לא חפש תשובה „בכיסו”. תשובתו היתה תמיד מוכנה אצלו, מהירה וקולעת. פנה אליו אחד מאנשי העיירה בבקשת טובה, מיד היה עונה:

— רצונך, שאעשה עמך טובה? אדרבה, בני. רק תאמר לי למפרע מה רעה תגמול לי, ואדע להזהר בה.

לא עשה ר' שמואל עסק, אלא אם ידע בבטחה, שרוחיו מובטחים לו. הוא אהב להתהלך „על גשר של ברזל” („אויף א אייזערנעם בריק”). היה מעשה ואחת מחלקות היער שקנה, לא הכניסה רווחים, אלא הביאה הפסד. וכששאלוהו: היתכן, ר' שמואל? אתה שפקח הנך, סוחר חריף ובקי, וזהיר במעשיו, מה ראית לשטות זו?

— נתפסתי ביער למעשה זה — הזדרז וענה ר' שמואל.

היו אומרים עליו, על ר' שמואל, שידו קמוצה. בעניני כסף לא אהב להתפזר, וידע לשמור על פרוטתו. ידע ר' שמואל את דעתם של הבריות עליו והיה מסביר ואומר:

— אתם אומרים שאני קמצן: הבה, נראה. הנה חג הפסח מתקרב ובא, והרי יהודים נצרכים אינם חסרים בעיירה. והנה מופיעים בביתי לאחר תפילת־מעריב שנים מנכבדי העיירה, לבושים בגדי־שבת, ולאחר אמירת שלום, מתישבים, משיחים על דא והא, על פוליטיקה ועל המתרחש בעיירה. על פלוני המחתן את בתו או את בנו. עד שמגיעים לעצם הענין, והוא — קמחא דפסחא. בעצם אני יודע את מטרת הופעתם של השניים הנכבדים מיד עם כניסתם לביתי, אני פותח אחת המגרות של ה„קומודה”, (הכוננית) ומוציא מארנקי המקופל במגבת שלשה רובלים. עודני מחזיק את הארנק בידי והשניים מתחילים לטעון: „מרובים הנצרכים השנה, ר' שמואל, מרובים מבכל שנה, ויש לספק להם מעט מן המעט”. אני מהסס ומוסיף רובל אחד. השניים עוזבים את ביתי בברכות, שיוסיף לי אלהים כהנה וכהנה, ושאזכה לשנה הבאה בכל טוב וכו'. וכשהם נפטרים ממני אומר אחד לשני: „מה תגיד על שמואל קוליעס? מעולם לא פללתי להוציא ממנו ארבעה רובל. אכן, נשמה יהודית.”

— והנה — אומר ר' שמואל — נכנסים השנים לבית שכני מולי. והוא, ר' ניסל יוש'ס הידוע בנדבנותו, ברוחב־לבו, בידו הפתוחה לכל דורש. לר' ניסן אין צורך בהקדמות, אין צורך בשיחות מרובות, כאן נגשים ישר לענין. ור' ניסן מוציא עשרה רובל ומוסרם לשני העסקנים. עם ר' ניסן אין עומדים על המקח, הוא נתן מה שנתן ונגמר. השניים עוזבים את ביתו, אגב דברי פרידה קרירים במקצת. ושוב אומר האחד לשני: „מה תאמר? התאכזבתי השנה מר' ניסן. רק 10 רוב' נתן”. ואתם אומרים שאני קמצן!

חג הפסח עבר, אביב בעירה. לפנות ערב, יוצאים אנשי העירה לרחוב, לנשום ולהנות מזיוו של עולם. הילדים משחקים להם ברחובות, מי ב„קלאס” מי במח־

בראים, ומי ב„דז'נצ'יק". מי לא זוכר את המשחק הזה? עם שני המקלות הקצרים ושתי אבנים במרחק מה האחת מהשניה באמצע הרחוב. (לא היה פחד פן תעבור מכונית ותפגע חלילה במישהו).

מופיע העדר, הפרות חוזרות מן המרעה. מלאות ושבעות, ועטיניהן שופעים. מתנהלות הן לאטן, בהעלותן גרה.

פרה, זו חצי פרנסה בבית, היו אומרים אנשי סרחובולה. וכמעט לכולם היתה פרה. לא כן לר' שמואל קוליעס. לו לא היתה פרה. וכששאלוהו שכניו, מכיריו, היתכן ר' שמואל? בעל בית כמוך בלי פרה? הרי הרפת אצלך מוכנה, בנויה, וגם הכסף לקנותה אינו חסר". ור' שמואל כדרכו עונה:

— מה פירוש, אין לי פרה? יש לי, ודוקא מן המשובחות. ההבדל הוא רק בזה, שפרתי אינה אוכלת ואינה דורשת כל טפול. כמה עולה פרה? 50 רובל. אני שם לי במגירה 50 רובל, וכשאני זקוק לחלב אני פונה לפרתי. חצי לוג חלב, בבקשה!" או, למשל, צורך לי בחמאה, גבינה, הכל אצלה מן המוכן. אלא מאי? תגידו, הרי 50 הרובלים יאזלו! ואם פרה נופלת? („איז די קו געפייגערט").

ר' איסר יונתנ'ס, אביו של שלמה איסר'ס, היה סוחר תבואה מן האמידים בסוחובוליה והוא היה אומר: האכרים בכפר שואבים את ידיעותיהם על המתרחש בעולם מן האויר. אין הם זקוקים ל„בלעטער" (עתונים). אין הם זקוקים שיבוא שליח מן הכרך, ויספר להם את החדשות האחרונות. כאילו באופן פלאי הידיעות באות להם. וכיזהיו הרוכלים שואלים אותו:

— מה מחיר התבואה היום, ר' איסר? — היה עונה להם:

— צאו לכפר, וכמה שהאכר ידרש מכם, זה המחיר שתקבלו ממני. ומה שתצליחו להוריד בעמידה על המקח — יהיה לכם רווח...

כאלה היו יהודי סוחובוליה היקרים, כל אחד ואורח החיים המיוחד לו.

שלמה ברלקובסקי

משפחת רבנים

ר' משה מילר וגיטל לבית ברומר

כך היו מכונים בבית סבי ר' שמואל ברומר, בסוחבולה. בילדותי הייתי בא לבלות בכל חג ומועד בעיירת־מולדתי, סוחובולה. אמי היתה שולחת את בניה אל אביה, להנעים לו את החגים ואת המועדים.

כותל־המזרח בביתו של סבא היה מקושט תמונות וצילומים של בני־המשפחה, משובצים מסגרות־זהב.

ר' משה מילר למד הלכות־שחיטה מפי השו"בים שבסוחובולה, ביניהם מר' נתן שו"ב, וקיבל כתב־סמיכות כתוב וחתום בידי ר' גדליהו הכהן, ראב"ד ומו"צ של גוניונדז. ועל־כך היתה גאותו של ר' משה, שהיה מתהדר ומתפאר שהוסמך על־ידי גאון וצדיק זה. משהוסמך לשו"ב החל ר' משה חושב על „תכלית", כיון שהיה מטופל במשפחה לא קטנה, שהחליטה כי הוא „הולך" לאמריקה, שהיתה אז בבחינת „תל־תלפיות" למהגרים יהודים.

בגפו הלך ר' משה לאמריקה, בהשאירו את אשתו ובניו בסוחובולה עד שיסתדר ויעבירם אליו, כמנהג הימים ההם.

לימים התיצבה גיטל מילר ובניה לפני רבה חישיש של סוחובולה ובקשה את ברכתו בצאתה לדרך הארוכה והרת־הסכנות, לאמריקה. בעלה, ר' משה מילר כיהן שם בתור רב ושו"ב של קהילת קינגסטון. באמריקה זכו הבנים לכתר־רבנות שהיתה מורשת המשפחה. הבן הבכור, שמואל, שימש כרב ושו"ב בגוירסי־סיטי; גם ר' יוסף מילר שימש כמנהיג רוחני של היכל „שערי־תורה" בפלטבוש, והריהו פעיל בעדתו וחביב ומכובד על צאן מרעיתו. בכורו של ר' יוסף, עמוס מילר, משמש כרב בהיכל „איסט־אנד" שבלונג־ביטש. הוא הוסמך בתור רב בסמינריון היהודי התיאולוגי, ושירת כרב צבאי בחיל ארה"ב. הבן השני, רפאל, חניך „ברוקלין־קולג'", למד באוניברסיטה העברית בירושלים והוסמך כרב בסמינריון התיאולוגי היהודי, זכה לפרס

הצטיינות בתלמוד ובתואר דוקטור למדעי היהדות. בן אחר הוא רב צבאי בחיל־התעופה האמריקאי.

ר׳ יוסף מילר ובניו פעילים מאד בתנועות התומ־בות במדינת־ישראל. שלוש פעמים ביקר בישראל, פעמיים, בימי המנדט, אצל הוריו שהשתקעו בירושלים, ופעם אחת עם קום מדינת ישראל, לאחר מות הוריו.

ר׳ משה מילר ואשתו גיטל הביאו אתם מעיר מולדתם סוחובולה את הלב היהודי החם ואת האהבה הרבה לכל הנברא בצלם. כל ימי חייהם היו עוסקים במידות טובות: רחמנים, בישנים וגומלי חסדים. בידי נמצאת רשימה ארוכה של מוסדות צדקה וחסד בירו־שלים עיה״ק שר׳ משה חילק להם תרומות וסעד.

שני הזקנים ויתרו על כל האהבה והכבוד של בנים ובני־בנים עוסקים בתורה ובמצוות באמריקה ועלו להסתופף בחצרות ה׳ בתוככי ירושלים עיה״ק. כאשר הודיעו לי על יום בואם, באתי להקביל פניהם באניה בנמל יפו, הבאתים אל ביתי, והשתדלנו להנעים עליהם את ימיהם הראשונים בארץ־ישראל. רצונם היה להש־תקע בירושלים עיה״ק ואשתי מילי ז״ל נסעה אתם לירושלים, שכרה להם דירה ודאגה לסידורם: קנתה פרימוס וקומקום לתה, שפתה את הקומקום והגישה להם כוסות־תה וחזרה הביתה (כך נהגו לסדר את העולים בימים ההם).

זוג־זקנים זה העמיד דור של עסקנים ומנהיגים, הלוא היא משפחת הרבנים מילר באמריקה.

יוסף הלפרן

תולדות משפחה אחת

(יוחקה החרט וחתניו)

ר׳ יוחנן רושין

אם אגיד לאחד השרידים מן הפליטה של בני עיירתנו כי נכדתו של ר׳ יוחנן רושין אנכי, ספק אם ידעו. אבל אם אגיד שאני נכדתו של יוחקה החרט, או יוחנן „בעל האף״ (יוח׳ן מיטן לאַנגן נאַז) כי אז יכירוני, רובם ככולם.

סבי התברך באף בעל מידות. לא מעט צער גרם לי הדבר בימי ילדותי, כאשר קנטרוני הילדים בשל אפו של סבא, ולא אחת שפכתי דמעותי לפני אמי שניחמתני ושידלתני שאין בכך כל רע.

אם בושתי באפו של סבי — יסלח נא לי על חטאי — הרי גאה הייתי על זקנו, שהיה לבן כולה, ויורד על־פי מידותיו. בכל ימות השבוע היה נראה קצת צהבהב, בשל טבק־ההרחה שהיה מריח, אבל בשבת היה זקנו צח ולבן. רבים היו בעלי זקן לבן בסוחובולה, אך היתה תקופה שסבי לבדו התהלך עם זקן לבן וארוך. הדבר היה בשנות העשרים, בזמן שהבולשביקים עזבו את עיירתנו והפולנים חזרו אליה ושפכו את חמתם על היהודים. הרגו, שדדו, אנסו ובזזו והתעללו בכל אשר השיגה ידם. זכורים לדראון ה„הלרצ׳יקים״ (חיילי חטיבת האלר) הארורים, אשר הצטיינו בשנאתם לישראל. הם הוציאו את רב־העיר, ר׳ ישראל, בעל הזקן המפואר ביותר שראיתי בימי חיי: זקן ארוך שחור ומבריק, הביאוהו למרכז העיירה ברחבת „השוק״, חתכו את הזקן בחרב, הציתו את השיער וחרכוהו, ירקו בפניו ונתנו ראי בידיו וציווהו להסתכל בו. זה היה האות לחתוך כל זקן ולחרכו. היו הרבה יהודים בעיירה אשר לא חיכו לבזיון מר זה וגזזו את זקנם במו ידיהם. אך סבי לא מלאו לבו לעשות כדבר הזה לעת זקנה. הוא התחכם לרשעים, קיפל את זקנו ופרפו בסיכות מתחת לסנטרו מעשה־אמן ונראה כגזוז. וכך שמר עליו עד יעבור זעם. והוא לא ישב, חלילה, במסתרים. כאשר ברחה משפחתנו לכפר, הסתתר האצל איכרים מכרים, שהחביאונו בגורן שם שכבנו מכוסים בחציר נזהרים לא להוציא הגה,

מפני שהאיכרים מיטיבינו גזרו עלינו שתיקה, למען לא ידעו שכניהם על מציאותנו. סבא היה אתנו רק יום אחד וחזר לעיירה, באמרו: „אם טוב לפני הקב"ה שאחיה, הרי יחייני; ואם לאו — דייני, יקחו את נפשי, אני לא אתחבא בגורן זו. שבעתי ימים ושנים ויעשה נא ה' רצונו" סבא חזר לעיירה והלך לבית־הכנסת להתפלל.

בימים הטרופים ההם נפטר אחי באבו ולא נמצאו אנשי חברה קדישא אשר יטפלו בקבורתו, ובביתנו שהיה בו תמיד מלאי של בד לא נמצא בד לתכריכים בשביל המת. המשרתת הנוצריה שעבדה אצלנו בשבת והסיקה את התנור, הביאה מביתה חתיכת בד להטמין בו את המת. סבא עזר לאבי בקבורת אחי באין קהל ועדה. סבא היה מתהלך בינינו גם לאחר הפוגרום שנמשך כשבועיים, יהודי יחיד בעל זקן ארוך־לבן, שבאורח־פלא לא נגעו בו לרעה.

איסטניס גדול היה סבי בעניני נקיון. אגב מלאכתו כחרט היה נוסע לירידים למכור סחורתו. פעם הגישו לו באכסניה כף שנשתיירו בה שיירי־אוכל ומאז לא טעם עוד טעם תבשיל מחוץ לבית.

איש עמל היה כל ימי חייו, חרוץ במלאכתו ואומן טוב. אף שעבדו עמו פועלים, לא היה חובק סבא את ידיו אף פעם, יחד עם פועליו היה עובד. בקיץ הכינו בוכנות־פלך (רעדלאך), שנמכרו לאכרות בחורף, ולפני הירידים היו עושים לילות כימים להשלים את המלאכה.

לא פעם קרה שהמחסן על הסחורה המוגמרת עלה באש, ועמו גם שכר הפועלים, שקיבלו במפרעה רק דירה ומזונות, והשאר היה צריך להוסיף להם מפדיון הסחורה, אך זו עלתה באש... סבא לא התיאש והחל להקים מחדש את בית־המלאכה, הוא ובני־ביתו עמו, עד שחלץ מצל צרותיו.

תמיד היה אומר בגאוה שביושר הרויח לחמו, לא עשק ולא גזל אדם מימיו. גאה היה על מקצועו, שאי־אפשר בו לקחת „יותר" (במקצועות אחרים, כגון במקצוע החיטות, היו נוהגים לקחת את חתיכות הבד היתרות, ולזה קראו „יותר").

העבודה היתה לו לטבע שני ובלעדיה לא יכול היה להתקיים. בחגים היה חש בגופו מחמת ביטול מלאכה; ולעת זקנה, כאשר שדלוהו לחדול מעבודתו לחלוטין, היה אומר: אתם תקרבו את קצי אם תכריחו אותי לחדול מעבודתי. וכך המשיך לעבוד עד יומו האחרון והוא בן 86 במותו. כשנפטרה אשתו הכין עצמו גם הוא למות, ואמר: „הרי אלו השנים, שלמעלה משבעים, ניתנו במתנה וצריך להיות מוכן". קנה חלקת־קבר ע"י זוגתו, תפר לעצמו תכריכים והיה „מוכן". תפילה אחת היתה תמיד על שפתיו: „ישמרני אל ממחלת שכיבה ממושכת"! („גאָט, נאָר קיין לאַנגן געלעגער זאָלסטו מיר ניט געבן").

פעמים, כשנפטר אדם בחג, מסר סבא את תכריכיו, שלא יצטרכו אנשי ה„חברה קדישא" לתפור בחג. ומיד לאחר החג תפרו לו „בגדים" חדשים. בשמחת־תורה הוציא סבא את נשמתו בטהרה, ורק שלושה ימים שכב על ערש־דוי. בני־המשפחה, קרובים וידידים הקיפו את מטתו וספדו לו. עדיין היו אז ימי קבע ושלוה יחסיים: משנעקר יהודי מעמו, ליווהו לקבר אבותיו ובכה בכו לו.

לא זכה סבא להקבר בארץ ישראל, אליה נכסף לעלות כרוב יהודי־העיירה. כשהחלה תנועת העליה לארץ גם מעיירתנו, ואחת מבנותיו וכן שתים מנכדותיו היו בין העולים, באה תקוה בלבו, שמא יזכה גם הוא לעלות, על אף גילו המופלג. רבים מבני סוחובולה שעלו לארץ עשאם שליחי־מצוה בשעת פרידה ונתן להם מטבע כסף כדי לתתו לעני הראשון אשר יזדמן להם על אדמת הארץ הקדושה.

בכל חג ומועד היה סבא משמח אותנו, נכדיו, בהגישו לנו שי מעשה־ידיו: מקל נאה וגולה בראשו לנעוץ בתוכו את הנר בשמחת תורה; סביבון מסתחרר בחנוכה; רעשן מעשה־אמן בפורים; ולא ישכח התענוג הגדול של כתישת המצות בערב פסח במכתש הגדול וכבד־המשקל, שבקושי יכולנו להחזיקו בידינו הקטנות ולהרימו, זה המכתש שהיה נודד בכל השכונה לשם מצוה.

ברוריה גולוב־לבן

ר' אלתר מאלי

בזמנו היגר לאמריקה וחזר משם לא כגביר, אלא כשו"ב פשוט. ביתם היה שונה מכל בתי העיירה, שגויים היו נכנסים ויוצאים בהם לרגלי פרנסתם. ביתו של ר' אלתר היה שקט, נקי ומסודר, מקושט עציצי־פרחים לרוב, שיחי־הרדוף שתולים היו בחביות־עץ והגיעו כמעט עד לתקרה וניחוחם מילא את חלל הבית. הפרחים היו מזכירים את ארץ־ישראל, כיון שהדוד שמואל יפה היה מעיד כי בארץ־ישראל גדלים הרדופי־בר והעזים מכרסמות בהם להנאתן.

ר' אלתר היה יהודי נאה ושימש כשו"ב, כש"ץ וכבעל־תקיעה בימים הנוראים. קולו העמוק והצרוד־קצת היה חודר לבבות. מפעילי „המזרחי" וקרן־היסוד, ממייסדי בית־הספר של „המזרחי" ומחברי הועד. את שתי בנותיו הבכירות, בריינה ושרה, השיא ר' אלתר לחתנים כרוחו, בחורי־ישיבה, אברכי־משי:

א. יעקב פינקוסוביץ, מישיבת רדין, אנין־דעת וטוב־לב, חיוך מבויש נסוך על פניו תמיד, שקט וצנוע. בחג, במועד ובמסיבות־משפחה היה מנעים זמירות בקולו הערב.

ב. יעקב אדלפנג, בעלה של שרה השקטה והצנועה, חניך ישיבת לומז'ה. בחור טוב־לב, מעורב

יעקב ושרה אדלפאנג

שמחה וחשקה ברזון

בין הבריות, עליז ומלא־חיים. את מלאכת־השו"ב למד בנקל אצל חותנו ובה מצא את פרנסתו בסוחובולה. אף הוא ביקש לעלות ארצה, אלא שידנו קצרה מהושיע לו. לא זכתה משפחתו לעלות ותהא לטבח בגיטו.

אולם זכו ר' אלתר מאלי ודבורה־לאה יוחק'ס, שנשאר שריד אחד ויחיד ממשפחתם הענפה, היא בתם שושנה, שעלתה ארצה ויושבת בכרכור.

ג. שמחה ברזון, בעלה של חשקה. חשקה היתה אשת־חיל ועקרת־בית למופת. בחנות המנופקטורה מצאו פרנסתם בכבוד, אך בכל זאת היתה שולחת ידה מדי פעם בפעם במלאכת התפירה. מקטנותה למדה פרק „לחיות, פירושו לעבוד". בעלה, שמחה ברזון, היה נקי ומצוחצח תמיד. הסיגריה לא משה מפיו מלבד בימי שבת ומועד. סוחר הגון, איש־רעים, ובשעות־הפנאי, בין קונה לקונה, היה מעיין בעתון ומנהל שיחות בפוליטיקה. לא נתברכו בפרי־בטן, ובאהבתם לילדים אימצו להם לבת את פריידל, בת אחיו של שמחה, ממזוביץ.

ד. יעקב־עזרא פרנצוז, בעלה של הניה. כשנישאו קיבלו בנדוניה את ביתו של סבא יוחקה, בו חי את שארית ימיו. יעקב־עזרא היה גבר יפה־תואר,

מחונן בתבונת כפים, בנגרות ובבניה. שיפר וייפה גם את ביתו. הניה אשתו היתה מרת־נפש, והיגון על שלא היה לה ילד הורידה שאולה ללא־עת.

בבית היו כינוסי־משפחה לעתים, ביגון ובשמחות. בשמחת־תורה, אחרי התפילה, היו מתכנסים בני־המשפחה, שכנים וידידים, עם רב — למשתה ושמחה. נוהגים היו להתבסם מעצם החג יותר מאשר מיין והיו שרים משירי־ציון, מנעימים זמירות־חג ויוצאים במחול של קדושה. אותה שעה צמחו כאילו כנפים, וכשהיה המקום צר לכולם, היו עולים על השולחנות ורוקדים עליהם. ימי־אורה אלה נתנו טעם לחיים וכוח לשאת את תלאות ימי־החול.

ה. שמואל־בונים יפה, בעלה של חיה. דודי שמואל־בונים נעדר מן הבית זמן ממושך. גייסוהו לצבא הצאר, והדודה חיה ובנה הקטן שמעון, היו מרכז ההתעניינות במשפחה. כל אחד ביקש לעזור לה ולעודדה. היא התפרנסה על מכירת „קוואס" ולימונד, צוברת רובל לרובל ושמה אותם בפוזמק עד שבסופה של המלחמה היה הפוזמק מלא מאות רובלים חדשים, כאילו יצאו זה עתה ממכבש־הדפוס („קנאקעדיגע הונדערטעס"), אך לא היה להם כל ערך עוד.

עם תום המלחמה חזר שמואל מן השבי ונתקבל באהבה רבה ובדמעות גיל וברכות והיתה שמחה רבה. היה לו כוח־משפיע אישי והתענינו בו רבים, שהרי כבר היה פעם בארץ־ישראל, אלא שבגלל מחלת הקדחת היה נאלץ לחזור לגולה. מתגעגע היה על ארץ־ישראל וידע להדביק געגועים אלה בזולתו. יהודי אדוק וישר, מן המחמירים ביותר, עד כדי כך שלא אכל טריפה גם בהיותו בשרות הצאר. פרנסתו היתה על מכירת מי־סודה, וכדי שלא לחסר את הציבור מהמשקה המרענן גם בימי השבת, מצא פתרון מיוחד: סידר מעטפות ונקב עליהן את שמות כל לקוחותיו, הכין פתקים קטנים בהם רשם מספרים כמחירי המצרכים בחנותו, וכל השותה ואוכל — שם פתקה מתאימה במעטפתו, כמחיר הקבוע בו.א מנם, אירעו תקלות ב„הסדר" זה, כאשר נתפזרו הפתקים ולא נודע של איזו „מעטפה" היו, ור' שמואל יצא מקופתו. אך „אין דבר", היה אומר ר' שמואל. ישרו של ר' שמואל היה מן המפורסמות; כאשר התיקרו סוכריות, למשל, היה אומר ללקוחותיו: „קנו מקופסה זו, שעדיין היא בזול, ואילו הקופסה החדשה מחירה יקר יותר".

והימים ימי פעילות רבה בעיירה, ימי „החלוץ" ו„החלוץ המזרחי", והיו מתווכחים ומתלהבים. ושמואל־בונים עלה על כולם בהתלהבותו. קופסת קק"ל, זו קופסת התכלת שפיארה כל בית בסוחובולה, היתה קטנה מהכיל את הכסף שהיה שם לתוכה, ותמיד־תמיד היתה מלאה מטבעות.

בערב יום־כיפור ישב ע"י ה„קערות" בבית־הכנסת ותרם לכל אחת, בתנאי שיתרמו גם לקערה „שלו".

אחרי השריפה הגדולה בסוחובולה, בה נשרפה גם דירתו, לא חזר לעסקיו והתכונן לעלות ארצה.

כאשר קיבל „סרטיפיקט" (רשיון־עליה), מאלה המיועדים לציונים ותיקים, עלה עם אשתו ועם בנו שמעון לארץ־ישראל ב„עליה הרביעית" והתישבו בבני־ברק. הוא לקח אתו לארץ את כל המכשירים לתעשיית גזוז, אך בראותו שעל כל צעד ושעל נפתחו קיוסקים של גזוז, משך ידו מעסק זה. „גזוזניקים", אמר, „יש די בארץ־ישראל, תפקידי הוא לבנות את הארץ".

בני־ברק היתה שטח של חולות, ובאותה תקופה החלו לנטוע בה פרדסים ולבנות צריפים ובתים. שמואל יפה, בהליכתו הכבדה, היה עושה קילומטרים רבים בחול עד הגיעו לפרדס בבוקר וכך היה עושה בחזרו לביתו בערב, אך היה שמח בחלקו. לא כן חיה אשתו, תשושת־הכוח, שסבלה בהיותה בודדה בים החולות, ללא קרוב וגואל. מחלות־הארץ תקפוה בכל אכזריותם ותהי מרת־נפש. במכתביה לבית הוריה היתה שופכת את כל מר־לבה, והדוד שמואל היה רושם בשולי המכתב: „היתכן? איך מעיזה בת ישראל לכתוב שהיא מתגעגעת לסוחובולה? הרי די לצאת ולראות איך נבנה בית אחרי בית והלב מתמלא שמחה. ומה צריך עוד?" גם בבני־ברק יצאו לו מוניטין לשמואל יפה. פועל שבא למושבה, ואין ידו משגת לקנות טוריה, היה פונה אל שמואל שסיפק לו טוריה ומלמדו לעשות „צלחת" טובה. יש לו „בטחון", לשמואל, — לכשירווח לפועל, יחזיר לו.

יודע החנוני כי שמואל יפה אוכל רק ביצה עברית וירקות של יהודים. מאז התחיל לעבוד בבית־החרושת בג'דה לבש שמואל בגדי־בד מתוצרת הארץ. שמורים לא אכל, מפני שלדעתו אסור להוציא כספנו חוצה־

לארץ, ובימים ההם טרם נוסד האיגוד למען תוצרת־הארץ. כשביקשוהו אנשי ה„הסתדרות" לשבות באחד־במאי, נשמע להם בתנאי שהם ישמרו את השבת.

הקדחת חזרה אליו והיתה תוקפתו לעתים עד שגופו נחלש, אך הוא מעבודתו לא הרפה. בנו יחידו בנה בית בישראל בכפר פינס, והוא עבר אל הכפר ונעשה שמש בבית־הכנסת, שומר על הסדר באותו להט ומסירות שהיה מטפל בעצי הפרדס, וגם מטיל מרותו על מתפלליו. בחגיגות בר־מצוה היו יושבים הגברים לחוד והנשים לחוד, אחרת לא ירשה ר' שמואל לערוך את החגיגות באולם בית־הכנסת.

ו. אבי חיים גולוב היה תפר לפי מקצועו, איש ישר וחרוץ, והתפרנס בכבוד ואמי היתה עזר נאמן כנגדו, והם גדלו את ילדיהם על אהבת ארץ־ישראל. אבי קנה נחלה בארץ ע"י חברת „המעגל", ושלם מפרעה. אחרי הפרעות ב־1920 התרושש ולא יכול להשלים את התשלום באו לחברת „מעגל" וקנין נחלתו בוטל.

כשנוסדה הגמנסיה העברית בביליסטוק היה אבי מן הראשונים שנענו למפעל ושלח את בתו צפורה ללמוד שם. בתו עלתה ארצה ב־1926 ע"י ה„חלוץ" ואח"כ עלינו גם אני ואחינו אברהם, וב־1935 זכו גם הורינו לעלות ארצה. אבי היה אז במיטב שנותיו, בן 55 אבל נכה לקה בעינו וגם חלה. אך לא רצה להיות סמוך על שולחן ילדיו. הוא היה אומר: „לא ישבתי מעודי בסוחובולה מאחורי התנור בבית־הכנסת וגם לא אוכל לשבת בטל גם כאן. הכלו כל הקיצין? האיש כמוני הכרח לו לשבת ולחכות למות?..."

אחי, אברהם בן־זכאי, עבר עם אשתו למשק שדה־יעקב, וגם הורי הצטרפו אליהם.

עמדו הורינו ביחד עם בניהם בכל התלאות, במעשי בראשית של בנין משק בעמק. קבלו הכל באהבה, בתקוה לעתיד, ללא ריטון וללא קובלנא.

חיים התפר מסוחובולה נעשה בארץ חיים הפחח, עושה מכשירים בשביל הלול, שולח ידו בעשית יין מפסולת־ענבים ומשתדל לעזור וליצור למרות כל המ־חלות והדווים שהתיסר בהם.

אמי שושקה מצאה את מקומה בארץ. צריף־הפח היה בעיניה כארמון כסף. המיחס הממורק עמד על מקומו ונקיון שרר בכל.

וזכו הורי לראות את בניהם חיים במשק בנוי ומבוסס.

ברוריה גולוב־לבני

גדליהו סטוצינסקי

שלושה ישבנו על ספסל־הלימודים ב„סמינר העברי למורים": שנים מאתנו בארץ, והשלישי נעקר עם המיליונים ואיננו.

שלא כחבריו, הגיע גדליה לסמינר בשל ומוגמר, בעל כוחות פנימיים, מרוסן ורציני, אולי בשל היותו מבוגר יותר. נמוך קומה ורחב־כתפים, כולו אומר מרץ וכוח, שערותיו שחורות ומסולסלות, ולחיים לו בולטות ומלוכסנות קמעא, בהן יוצקה אמונה עצמית וכוח חינני. עיניו היו תמיד עליזות, אדם רב־גוני ומוכשר, תלמיד ראשון בכיתה, כתר שבא לו בצדק וללא ערעור.

הצטיין בכל, בתרגילי ההתעמלות הקשים עמדו לו שרירי גופו וזריזותו. בשעוריו של המורה למת־

גדליהו ואחותו לאה סטוצינסקי

מטיקה, שרוב התלמידים לא הבינו את הדברים המעור־פלים והמקוטעים, עמד לו שכלו הבהיר ותפישתו המצויינת. לפיכך היה מן הפרשנים שפירשו תורה זו לחברים שלא יכלו להתקיים בלעדיהם.

„בן־בית" היה במקצועות העבריים, בתלמוד ובתנ"ך. ויד לו אף בשירה. היה בלשן בחסד, היטיב לכתוב חיבורים ואף ידע לדבר גרמנית, הצטיין בפולנית — שפה שרוב חניכי בתי־הספר העבריים בעיירות־הספר השיגו רק בקושי ובמגומגם, אע"פ שהיה ברור לכל, שעתידנו כמורים תלוי הרבה בידיעת לשון זו.

רק מפעילות מפלגתית התרחק גדל'קה: לא נקט כל עמדה בחיכוכים הסוערים בין מצדדי המפלגות הציוניות, ואפילו לא בעידנא דריתחא של התנגשויות עם בית"ר.

ראיתיו בשעת הבחינה במדי־צבא, חדשים מספר לפני גמר־הלימודים גוייס לצבא. מפי חברים נודע, שעבד כמורה בגרודנא, העיר בה התחנכנו ואותה אהבנו.

אך שוב לא נפגשנו.

מנחם זהרוני (ירושבסקי)

בית שלום מוטי'ס

הלמות הפטישים נשמעה בנפחיה שבחצר הבית של שלום מוטי'ס. הבית היה חדש ויפה, והורי שטרחו להקימו, הזקינו בגללו ללא עת והשקיעו בו הרבה יזע ודמע.

מבנה מיוחד היה לבית: חלון אחד פנה אל הרחוב הראשי, רחוב יאנובה, וחלון־דלת — לתוך גן עצי־פרי הנשקף אל שדות הדגן. במסירות טיפל אבא בכל שתיל ובכל עץ, שמר שלא יחבלו בפרי בטרם יבשיל. בטוב לבו היה מחלק לשכנים וידידים מלוא־הקערות שזיפים ותפוחים. גם גן־ירק ומתבן היו ליד בית שלום מוטי'ס.

אבא היה „מושל" בביתו, מקפיד שהכל יהיה במקומו ובשלמותו. תמיד היה מוכן לעזור לפונה אליו. בגמר עבודתו היה מחליף בגדיו ומשקיע עצמו בקריאת עתון ה„מומנט". את עתותיו הקדיש גם לצרכי ציבור, היה חבר פעיל ב„לינת הצדק" ובהסתדרות „המזרחי".

אמא, מאשקה, היתה בעלת נשמה עדינה וזכה, נכונה לעזור לכל נצרך. בדאגתה לשכנים עניים הייתי לה שליח־מצוה: בידי היתה שולחת חלות לשבת, תפוחי־אדמה, חלב וכו'. בידיה היתה תופרת בגדים לילדים עניים. היתה עסקנית ב„חברה קדישא"; במסי־

שלום ומאשקה טיקוצקי ובניהם שמואל ולייזרקה

רות רבה. אמא הסבירה פנים לכל אדם, ל„אורח של שבת" ולעניים סתם. בחריצות ובתבונה ניהלה בית־מלאכה לשמלות וחינכה תופרות מבנות העיירה.

עיקר דאגתה היתה לבניה, שגידלה לפי רוח־הזמן. אותי שלחה לביאליסטוק, שם גמרתי את בית־הספר המקצועי „אורט"; אחי ואחיותי למדו בבית־הספר המקומי. כולנו השתייכנו לתנועות־נוער, לשומר הצעיר ול„החלוץ". שלושה מאתנו זכו לעלות ארצה. אחותי הבכירה, קיילה, דחתה את עלייתה בגלל ההורים, ונספתה יחד עם כל משפחתנו.

חיים טיקוצקי

שרטוטי־זכרון

א.

עת נכתבות שורות מעטות אלו לציון נשמות ההורים, האחים והאחיות, בוכה הלב מיגון וצער. הם עולים בדמיון, אחד אחד, במצוקות חייהם וקשי פרנסתם. אמי, חנה פופלבסקי מבית צבולי, התאלמנה בעודה צעירה לימים. את אבא, הערשל פופלבסקי, כמעט ולא אזכור.

אזכרך, אמא, בעמדך על משמר העצים שעליהם היתה פרנסתנו. בחורף כרסמו הצפרים את העצים, ובקיץ הבשיל הפרי, קטפו השקצים את פרי עמלך. בחרוף־נפש לחמת את מלחמת־הקיום שלנו, כשלעזרתך עומדת תמיד אחותי בילה. נגוני הערבים עת השכיבה אותנו לישון מהדהדים עד היום באזני; מלאי עצב היו זמירותיה לפי הרוח שררה בבית. במאמץ משותף של כולנו בנית לך בית. היתה זאת תרומתנו לך, אחותי, על עזרתך הרבה לאמא בטפלך בנו בעודנו תינוקות רכים.

את סבתא, ריבה־מרים, אראה תמיד בבית־הכנסת הגדול, בראש קבוצת נשים, בקראה לפניהן תחינות ותפילות מה„עברי טייטש". ביתה היה בית־מחסה לעניים ולנצרכים. טרם הספיק הלחם להתקרר, כבר היתה מחלקת אותו. כאשר ליוותה אותי בדרכי ארצה היו דבריה האחרונים: „הלואי ותשאי חן בעיני כל".

יודעי נגן היו בני משפחתי. עוד זכורים לי הצלילים שבקעו מכליהם עת ישבו כולם סביב השולחן וניגנו. ביחוד הפליא לשפוך שיחו לפני הבורא בקולו הערב בצלאל שוורץ, דודי. אולם עתה נדם קולם ולא יישמע עוד...

לאה פופלבסקי (גפקוביץ)

ב.

את אנשי סוחובולה יכולה אני להעריך לפי השבחים ששמעתי עליהם מפי אמי החכמה, פרידה ראובן'ס, שהמשיכה לספר על אופיים המהולל של אנשי העיירה גם כאן בארץ. יזכרו כאן אחדים משכנינו.

1. חנה אשת ר' ניסן (חנה ניסל'ס). אשה פשוטה וטובת־לב, היתה מוכנה תמיד להגיש עזרה לזולת.

2. טויבה ברימר, אצילת הנפש, בתו של ר' שמואל מאיר. כאם ואחות היתה לכל השכנים.

3. משפחת ניסלקובסקי. כמה עדינות היתה טמונה באופיו של ר' איתמר, סמל האצילות היה אדם זה.

4. הני־רחל קרוצל, אשה בעלת מרץ רב. כל ימיה השתדלה להיות לעזור לכל נזקק.

5. ריבצה אוסטרוב — זו הזקנה שאמי היתה נוהגת לבקרה מדי שבת בשבתו, למרות הבדלי הגיל. היות ובודדה היתה האשה, בניה גרו בערים אחרות. הזקנה ריבצה היתה מאושרת ביום ביקורה של אמי. שעות רבות בילו יחדיו מבלי לדבר בגנותו של מאן־דהו. תמיד היו לריבצה אגדות מענינות מימים עברו.

6. שמעון קלקה, שביתו היה מלא אורחים תמיד, כל הבא מעיר אחרת מצא אכסניה בביתו ושמעון ארח אותם שלא על מנת לקבל פרס.

שרה יקימוסקי־הנדלר

משפחת סטרינקובסקי

ג.

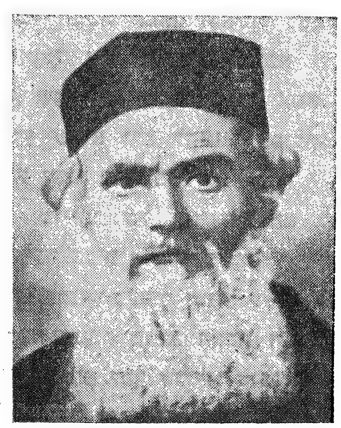
שנים עברו, מני אז שרוצחים טמאי־אדם קיפחו את פתיל חייכם, הורים יקרים. חייכם הקשים ניצבים לפני. לא אשכח את פניך חרושי־הקמטים מרוב דאגות, אבי היקר. ואת, אמא שלי, צר לי שלא זכית ללטף ראשו של נכד. אכן, רק צער ורוגז היו מנת חלקך. ואתה, איסר אחי, הגברי, הגבוה והיפה, אתה שכה ידעת להסתדר במצבים שונים וקשים ויכולת להנצל. אך לא עזבת את אמא לבדה, נשארת לשמור עליה. ואתן, חיה ויונה, אחיותי שלי. כה צעירות הייתן, כל החיים היו עוד לפניכן.

אברהם סטרינקובסקי

ד.

ביתנו, בית אשר מאיר ומאשה דיטקובסקי, עמד לרוחב רחוב הכנסיה. עוד זכור לי היער הסמוך לביתנו וכמו רואה אני עדיין את בני אחי אליעזר ואחיותי רצים אחרי מדי אשים פעמי אל היער. כמו חיים נצבים לנגד עיני הילדים היקרים בהפצירם בי לשיר עמם לרקוד, ולרקוד...

לא תמיד היתה שעתי פנויה לכך, היה עלי לעזור בבית. היתה לנו חנות כלים וכולנו עזרנו לאמא שנתאלמנה ונאלצה לשאת בעול הפרנסה. אמי היתה יראת־שמים כרוב הנשים בעיירתנו. למרות כל טרדד־תיה — היה עליה עול של שבעה יתומים — היתה

אשר־מאיר ומאשה דיטקובסקי

הולכת יום־יום לבית המדרש לתפילות שחרית, מנחה ומעריב. ביום השישי היתה קמה בבוקר השכם, כדי להתחיל בהכנות השבת ולשמור על זמן הדלקת נרות השבת...

בשנת 1932 נפרדתי מבני ביתי ועליתי ארצה, בתקוה שעוד נתראה, ואכן כולם שאפו לעלות, אך הם לא זכו, היקרים. זכר לא נשאר ממשפחתי הענפה בסוחובולה.

אחי אליעזר ושלוש אחיותי: גיטל, רחל ולאה עם משפחותיהם הושמדו בידי הרוצחים.

גדול הוא האסון וגדול הכאב. בעיקר בהזכרי בילדים הרכים שנכרתו. לא אדע מנוחה, לעולם לא אשכחם.

חנה פרוינד (דיטקובסקי)

ה.

אבי, ר' עוזר מרדכי בר' אברהם יצחק חוין ז"ל, היה יהודי יקר, צנוע ושמח בחלקו. ישב תמיד על התורה ועל העבודה. בשבתות ובמועדים הנעים בתפילה לבאי בית־הכנסת. כשנפטר בשנת תרצ"ז הובא לקבורה בכבוד רב בבית־הקברות בסוחובולה.

אמי, חוה הצנועה, האשה והאם המסורה, עמלה הרבה ונשאה בעול הפרנסה. נספתה באחד ממחנות ההשמדה, יחד עם אחינו יהושע ואחותנו רחל שטין ומשפחתה.

יפה אולרט־חוין

ו.

אבי היה חוכר את טחנת־המים אצל הפריץ למשך שנה. ובכל פעם, בהגיע יום התשלום בעד החכירה, היה מחפש הלואה כדי לסלק לפריץ את המגיע לו. עמל שנה תמימה לא הספיק גם לפרנסת הבית וגם לתשלום דמי השכירות, ותמיד היתה רצינות של דאגה נסוכה על פניו של אבא. מצב זה הביא לכך שגם אהבתו אלי היתה עצורה במקצת, אע"פ שהייתי בת־זקונים בבית ורגילה בחיוכים ובתפנוקים.

התגוררנו על שפת הנהר, והייתי נוהגת לקפץ מעץ לעץ ומגזע לגזע בכברת הדרך שהובילה מביתנו עד לבית שמואל'קה הנפח (חורובסקי). בעיני נראו העצים למיניהם לא כעצמים סתם, אלא כאילו נשאו בחובם דברים גדולים ומופלאים, יפים ומלאי רז. היתה זו תקופת ילדות מופלאה, עד שעברנו לגור בביתה של סבתא מרקה.

נזדעזעתי עד היסוד ביום בו הופיעו בבית אנשים זרים והובילו את אבא אתם. אותו ועוד שני אנשים הובילו לעיר סובלק, כיון שחשדו בו, באיש התמים, הישר באדם, ובשני היהודים הכשרים — בקשירת־קשר נגד הממשלה הפולנית, הרגום וזרקום לבור. זמן מה אחרי מותו הובא לקבר ישראל בידי אחי אברהם.

שנים רבות לא ידעתי על הדבר, לא הרבו לשוחח על זה בבית. אולם מאז מות אבא נעלמה השמחה מביתנו, תמיד שררו בו עצב ותוגה.

הסבתא מרקה מקרפוביץ

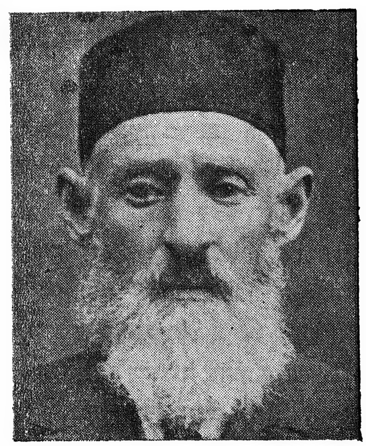
אמי, גולדה, החלשה והתשושה, לא התנחמה מאז מות בעלה ומפרנסה, והעול הכבד לפרנסת שלושת ילדיה רבץ על כתפיה החלשות כמעמסה איומה. יתמות ודאגת הפרנסה העמיקו בלבנו שנאה עזה לפולנים ולכל הקשור בהם. וכאשר בא הזמן בו צריך היה יחזקאל אחי להתגייס לצבא הפולני („דינען דעם פאָלאַק") — הסכימה גם אמא שמוטב להגר לכל ארץ שהיא ולא להשאר בפולין, לא לשרת בצבאם ולא לבוא בקהלם.

עלייתו של אחי אברהם לארץ־ישראל הביאה מהפכה בביתנו, כיון שמצבו של אחי בסוחובולה היה טוב למדי. כעבור שנה עלינו גם אני ואמא. והנה מרעה צמחה טובה, האסון הגדול שקרה לנו בהרצח אבינו, גרם לכך שכולנו עזבנו את הארץ הטמאה עוד לפני בוא רוצחי ההמונים וטובחי יהדות אירופה.

פסיה סוקולסקי (ליברנט)

ז.

אמי מתה עלי בשחר ילדותי ונשארתי עם אבי. שאת קולו הערב, בהשתפך נפשו לאלוהיו, לא אשכח. באחד הבקרים, לפני עלייתי ארצה, קם אבי, ניגש אל מטתי ובקול תחנונים ובדמעות ביקשני שלא לעזבו. הזכיר את בתו הבכירה שהיגרה לאמריקה ולא זכה לראותה עוד. רחמי נכמרו עליו, אולם לא יכולתי להיעתר לבקשתו. הבטחתי לו שאעשה כמיטב יכלתי ואשתדל להעלותם ארצה. אך הבטחתי לא קוימה. המרצחים הארורים הקדימוני. אותה נבואה שיותר לא נתראה, קיננה גם בלבב אחותי פרומה. גם היא

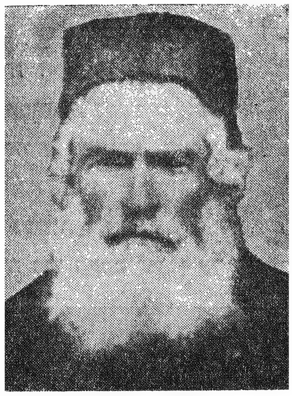
גדליהו טיקוצקי

ניסתה להשפיע עלי ולהניאני מעליה ארצה. לבי לבי לה, היקרה והצנועה. מה רב היה הטוב הצפון בה, עד כמה ידעה לוותר לי ולהבליג על הכל. בימים האחרונים לשהותי בבית היינו מרבות לשוחח ולטייל. אחותי אהבה מאד פרחים, ותוך כדי טיול בשדות המרוחקים היתה קוטפת דגניות וקולעת מהם זרים. היא ביקשתני לשלוח לה מפרחי הארץ, והבטחה זו אמנם קיימתי, ומה שמחה בה היא בנתה את ביתה בעיירה, אולם לא לאורך ימים. עם כל הקדושים והטהורים נספתה גם היא.

חיה מאיק (טיקוצקי)

ח.

דמות מיוחדת היתה סבתא, המכונה בחיבה „די באָבע רבצה", אשת סבי ז"ל, ר' אברהם אבא אוסטרוב. בעלת קומה בינונית היתה, מבנה גוה איתן מטבעו.

ר' אבא אוסטרוב

שפתיה היו נעות תמיד, ואת כל התפילות ידעה על־פה ואף את כל מזמורי התהילים. דבריה היו מתובלים תמיד בפסוקים ומאמרי חז"ל. היתה בקיאה ב„שולחן ערוך" נוסף על ידיעותיה בפירוש התפילות, פרקי התהלים ו„מעמדות". היתה ידועה בסוחובולה במידות תרומיות: בטוב לבה, בחכמתה וביראת־שמים שלה. ברוך ואדיבות היתה מכבדת את נכדיה בממתקים ובפירות ומוזגת להם תה ממיחם הנחושת הגדול שעמד לרשות כל הבא אל ביתה.

צנועה בהליכותיה. סמל היושר וההגינות.

זאב בינשטין

ריבצה אוסטרוב

גרונה המיילדת

גרונה היתה „אם־כל־חי" בסוחובולה.

עדינת־נפש, שכל חייה היו קודש לזולת, לעזרת כל סובל וקשה־יום, מוכנה למסור נפשה ללא גבול, ללא דאגה לעצמה.

אכן, רק מתוך רגשות פנימיים של אהבה לכל הנברא בצלם עזבה, בעודה צעירה לימים, את בית הוריה בעיירה הקטנה. בשנת 1906 ; יצאה לוארשה המטרופולין הסואנת, להשלים השכלתה ולהתכונן למק־צוע של מיילדת. באותם הימים, ימי נעוריה, כבר היתה גלומה בה תכונה נדירה ודגולה של רחמים על הבריות, של נכונות להקל את סבלו של אדם ברגעים קשים. זה היה סוד הקסם שקרן על פניה של גרונה.

גרונה סוחובולסקא (המיילדת)

אותנו, ילדי סוחובולה, שידיה הנאמנות קדמונו בצאתנו לאור־עולם, היתה מקבילה תמיד בחיבה אמהית ועוקבת מתוך התעניינות אמת לדעת על התפתחותם. ולא אחת, כאשר ילד היה נופל למשכב, היו מעדיפים לקרוא את גרונה, ולא את הרופא שבעיירה.

צביה דוניר־וויינברג

העוזרת הניה

גלמודה היתה הניה, יתומה מאביה ומאמה. כל אשר נשאר לה עלי אדמות היתה — אטקה אחותה החולנית, הרתוקה למטתה, וצרור סביבוני בדיל לח־נוכה, — ירושת אמה. נערה צעירה היתה כשבאה אל ביתנו ולאחות חשבתיה. לא יכולתי להבין מדוע היא קוראת לאמי „רחל" ולא „אמא" כמונו. ומדוע אינה מבקרת בבית־הספר, כמנהג כל הילדים ?

אהבתיה והערצתיה, היא היתה, טובה וסלחנית. הורי היו רוב שעות היום עסוקים בחות, ואז היתה הניה מתישבת אתי ומספרת לי ספורים על שודדים ועל נסיכה נרדמת.

הרבה דברים ידעה, אך בכל אוצר ידיעותיה, לא ידעה את מלאכת הקריאה. הייתי מלווה אותה לבית ה„קארצינערקע", אליה נשלחה כדי ללמוד „עברי" האשה הקטנה עטופת מטפחת גדולה היתה מתישבת בנחת לידה על יד השולחן, מוציאה לוח האלף־בית, ובהורותה בקיסם עגול, שצורת עפרון לו, היתה מצווה על הניה לקרוא. והניה המסכנה — הקריאה היתה לה מלאכה קשה מדי. ה„קוריצינרקה" עוזרת ולוחשת, אך ללא הועיל, הניה מתקשה.

מחשבתה נתונה, בוודאי, לאטקה השוכבת בחדר שעל־יד בית־המדרש הישן. הניה רצה אליה הרבה פעמים ביום. שכנים, נשים צדקניות ואנשים רחמנים, טורחים, ומשתדלים לעזור לאומללה, אך קצרה ידם: זה מספר ימים שאטקה נרדמה ואינה מתעוררת. הבהלה והצפיה רבו מאד. הניה מרימה אותה מכניסה לפיה כפיות תה או מיץ לפתן, ואטקה ממשיכה לישון. בלי־לה באו אנשי־ „לינת־הצדק" לשמור ליד מטת החולה.

בלילה אחד התעוררתי ושמעתי את אמי צועקת: הניה איננה, מטתה ריקה. אבי כבר יצא החוצה והלך ישר אל בית־המדרש הישן. בכניסה נתקל בהניה, על סף הדלת. היא חששה לשלום אחותה, שהיה קשה ביר־תר, ולהפריע לשומרים על מטת החולה לא רצתה, לכן החליטה להיות על המשמר וללון בחוץ על יד הדלת.

עברו שנים, הניה גדלה, שרתה וצייתה לאנשים זרים, אך קרוא וכתוב לא ידעה הניה גלתה לי את כל סודותיה: בחור נכנס לתחום חייה וכשנסע לאחת העיירות הסמוכות. בחרו בי לכתוב את מכתביה לדודה.

את בדידותה ועניותה הבינה היטב: תמיד היתה חו־למת על זמנים טובים, שאטקה תהיה בריאה, ואת משכורתה תחסוך פרוטה לפרוטה ותסע לארץ־ישראל. אומרים: שם עובדים כלם ואין חרפה בעבודה — היתה אומרת.

אחותה הבריאה בדרך נס ועמדה ברשות עצמה, אך הניה ויתרה על נסיעתה ארצה. „הן לשם כך צריך להיות ב„החלוץ" ולנסוע להכשרה" — לזאת כבר היתה מבוגרת מדי.

והיא מצאה את מותה יחד עם כל בני עירנו.

בודדים, בוודאי, אנשי עירנו אשר יזכרוה.

בתיה פלס

שואה וחורבן

כיצד ניצלנו

(גביית עדות מפי משפחת זלה)

רק 23 איש ניצלו, מתוך אוכלוסיה של אלפיים נפש בערך, וזאת שארית הפליטה:

א. עלו לישראל:

1—4. ברל, מוטל, ברכה, מרי זלה
5. משה וינשטיין, בן מאיר (הטייח)
6. ינטא פופבלבסקי (יהודית בורשטין)
7—8. דובקה וחיה־ליבה ציבולה
9. מאשה בגנר־פישר
10. שמעון צימבאל
11. ישראל קרולינסקי
12. שרה סיקוצקי־עברי.

ב. היגרו לאמריקה:

13. שיינה פיינברג
14. מנדל דרוקר
15. בילה ציבולה
16. הרשל ברומר
17—18. ליבה ולייבל פלוטניק (נכדי אפרים מנדל)
19. עלקה סוקולסקי
20. ציפקה ביליאק.
21. שמחה'ל לאזר

ג. היגרו לקנדה:

22. מאיר ברנשטיין
23. יצחק קלקא.

וזה סיפור־הבלהות שמסרו האחים והאחיות זלה, שניצלו מן השואה וגוללו את כל הפרשה האיומה של חורבן העיירה סוחובולה:

בספטמבר 1939, בפרוץ מלחמת העולם השניה, נכנסו הרוסים לסוחובולה. ב־1940 הובאו למקום שלוש דיביזיות סובייטיות והוקם שדה־תעופה בכפר דוליס־טוב, בו חנו 300 מטוסים. כן החלו להקים מערכי־הגנה בסביבה וכל האוכלוסיה הוכרחה לעבוד בהקמת הביצורים. ביולי 1941 פרצה המלחמה בין רוסיה וגרמניה.

זה היה במוצאי־שבת כאשר נפתחה ההתקפה הגרמנית הבלתי־צפויה. במספר מקומות בעיירה, כמו בבית דניאל שקלאר, בבית פוליקץ (נוצרי) ברחוב יאנובה ובמקומות אחרים, התקיימו הצגות־קולנוע לחיילים הרוסים. לפתע החלו להשמע קולות נפץ כשל התפוצצויות־פגזים מצד שטבין. נתברר שהצבא הגרמני הקיף את הרוסים מכל צד.

בינתים נשארנו יומים בלי כל שלטון. הלב ניבא רעות ופחדנו מפני בואם של הגרמנים. חיפשנו דרכים להסתתר והפקדנו חלק מהרכוש בבתי האכרים הנוצרים. ואמנם, מיד עם כניסתם לעיירה, ציוו הגרמנים על התושבים להכות ביהודים. רבים מבין הנוער היהודי ברחו אל השדות. אנחנו — ברל ומוטל זלה — ברחנו ביחד עם פסח סופול ובן־אחיו משה פושבטניצקי (נכדו של חצקל רייצעס), שמחה'ל לאזר, ישראל ואיסר גרודזנסקי.

ובעיירה — בהלה. לקחו בני־ערובה ואסרום בבית הסוהר, בביתו של משה פוטיאל. בין 15 הנאסרים הראשונים היו: הרב קאליר, לייזר בורוביק ואחרים. החייט הנוצרי מיקלסקי (שקנה את הבית של איתמר ניסלקובסקי) היה שונא־ישראל מובהק והתאים לתפקיד הקומיסאר. מיקלסקי זה החל לרדת לחיי היהודים. הגוי לויצקי התחנן בפני הכומר ובהשפעתו שוחררו בני־הערובה.

בשבת הראשונה של הכיבוש הגרמני אספו את יהודי העיירה בככר הכנסיה. בניו של קולק הרועה, בנו של שקודלר ושלושת בני בורובסקי מיינו את הגברים לחוד ואת הנשים לחוד, ואף סימנו את ה„קומוניסטים" כביכול. הם אספו כ־70 איש, ביניהם גם הרב קאליר, שהרבו להתעלל בו; שכנא מורין;

יענק'ל פטלוק; יענק'ל ה„דזיסאטניק" ודוד ירוזלימסקי. התעללותם היתה אכזרית כל כך, שציוו על בן להרביץ באביו ועל האב להכות בבנו. את כולם הכריחו לשיר „התקוה". אנשי הגיסטאפו לא איבדו זמן והחלו לענות את ה„קומוניסטים" המדומים. הריצו אותם למורד והכניסום לנהר, ליד טחנת־המים. מי שניסה לצאת מן המים הרביצו בו. כחמשה אנשים טבעו, ביניהם בילאק האב.

כששאל מיקלסקי את הממונים עליו „מה לעשות אתם?" קיבל תשובה שהניחה את דעתו: „את שלנו עשינו; עשו כרצונכם..." ואז התחיל משחק שטני. הכניסו את היהודים המעונים לבית לייבל פרנצקובסקי, סתמו את החלונות והדלתות, שמו חביות־נפט מסביב לבית והדליקו את הבית על היהודים. האומללים פרצו את החלונות והתחילו לקפוץ החוצה. אבל השקצים התנפלו עליהם והרגו כ־12 איש: שכנא מורין, לייזר בורוביק, זיידל פוריה (אחי גדליהו), חזנסקי (בעלה של חיה גופרשטיין), עזרא סטרינקובסקי, ישראל גרודזינסקי, ברל־לייזר לוין (שמלץ), שכנא קוסוי (בן דודה של רבקה שקופ). את איסר זזדרה פצעו בראשו.

ביום הראשון חזרו וכינסו את היהודים לרחוב ועינו אותם. ואז התחילו הפולנים לשדוד את בתי היהודים.

אכן, לא כל הגויים היו צמאי־דם. היו ביניהם אנשים שמוכנים היו להציל נפשות, למרות הסכנה שבדבר. אנחנו נמלטנו לכפר ייצבו. אחרי תלאות רבות הגענו, רעבים וצמאים, אל קאזיו קאבלצוק, שהאכילנו ואף רצה למסור לנו את חדרו. אך מרוב פחדנו בחרנו להסתתר באורווה. במשך הימים שהיינו בצל קורתו התייחס אלינו קאזיו באורח אנושי ביותר. בינתים קיבלנו פתק מן הבית, שאם לא נחזור לעיירה להרשם, יירו בנו. חזרנו והובאנו לבית־הספר „תרבות". המראה שנתגלה לעינינו היה איום, כמו אחרי שחיטה: בית־הספר היה מלא מיטות מן הקצה אל הקצה ועליהן יהודים בעלי פנים חרוכים. היו אלה הנצולים מבית פרנצקובסקי. ביניהם היו מנדל דרוקר ומשה'ל טיקטין, שאזניהם היו חרוכות.

מאורעות האימים נמשכו עד שנתקבלה פקודה להקים גיטו, שהקיף את רחוב הכנסיה הנוצרית (תיפלה־גאס) מזה ואת רחוב בית־הכנסת (שול־גאס) מזה, מביתו של משה־אהרן רבינוביץ עד ביתה של בילקה התופרת (בית־הדואר לשעבר) וגם כמה בתים על ה„אולשיניק". על היהודים היה לפרק את בית־הכנסת — פאר־עיירתנו — ועוד בתים, והתושבים הנוצרים גדרו את הגיטו בקרשים בגובה של שנים וחצי מטר. על הגדר שמו תיל דוקרני, שהגיע עד הגגות. נאלצנו לעזוב את בתינו וכל אשר לנו במשך 24 שעות וניתן לנו לקחת אתנו רק מה שנוכל לשאת בידים.

כך הצטופפו יהודי סוחובולה בגיטו כמו בכלוב, אין יוצא ואין בא. אנחנו, אחינו לייבצ'קה ואיטשה־ברל פרבשטיין היינו ספקי המזון. היה בידינו רשיון לצאת מן הגיטו, אך לו היו פוגשים אותנו מחוץ לגיטו אחרי שעות העבודה — היה סופנו ודאי.

כששה חדשים חיינו בגיטו. הצפיפות היתה רבה, משפחות אחדות התגוררו בדירה אחת. אנחנו גרנו עם משפחת וידץ ופרבר (משה לאנעס). הצפיפות הלכה וגדלה כאשר הכניסו אלינו לגיטו גם את אחינו לצרה, את יהודי יאנובה, דומברובה, קוריצין ונובידבור. המשכנו את החיים בכל התנאים. בעלי המקצוע עבדו למען האכרים, רבים התפרנסו מאגירת מצרכים שהכניסו מחוץ לגיטו. חיינו ללא תרבות, ללא חינוך לילדים, באימת־מות ובדאגה „מה ילד יום".

מגיטו סוחובולה הוצאנו במרמה. מנהל הגיסטאפו והקומיסאר דרשו מה„יודנראט" (מועצת היהודים) את כל הכספים באמתלא, שיסללו כביש בגיטו ולא נוסיף לחיות בזוהמה. הלב ניבא רעות. כעבור יום, ב־1 לנובמבר 1942, באה פקודת־הגירוש. העמיסונו על עגלות האכרים, וכך התחלנו את דרך היסורים ל„קולבסין". לקחנו אתנו מה שאפשר היה להכניס לתרמילים, ומן המעט הזה שדדו האכרים שבעגלותיהם הובלנו. הם לא הסתפקו ברכוש שהשארנו בגיטו, לא היה להם די ברכוש שרבים מאנשי העיירה הפקידו אצלם, הם הוסיפו לשדוד גם ביציאתנו מן הגיטו.

רצוצים בגוף וברוח הגענו לקולבסין. הכניסונו לבניינים תת־קרקעיים ארוכים מעין מקלטים, שנשארו ממחנה־שבויים רוסיים. התנאים היו בלתי־אנושיים. במחנה שררו זוהמה, רעב וכפור. התזונה היתה תזונת־רעב, „לחם צר ומים לחץ". המזון העיקרי היה תפוחי־

אדמה קפואים, בלתי מקולפים וגריסים מהמין הגרוע ביותר, מעורבבים בחול. עצי־ההסקה לא הספיקו לבישול האוכל. כמבשלים נבחרו נציגי המשפחות. רבים מאתנו לא עצרו כוח לשאת בסבל האיום ומספר המתים היה רב ביותר, הגופות היו נערמות בצריף מיוחד.

כששה שבועות החזיקונו בגיטו קולבסין משם העבירונו לתחנה האחרונה, לגיטו גרודנא. מקולבסין לגרודנא הוליכונו ברגל, יחפים, רעבים, תשושים, צללי בני־אדם, צעדנו בלווית שירה. הז׳נדרמים האיצו בנו ללכת ולשיר: „אידל מיטן פידל"... אף פעם לא נשכח „תהלוכת־מתים" זו.

בגרודנא שהינו כחודש ימים. הקור והרעב הפילו בנו חללים יום יום. רבים היו נפוחי־בטן מרעב. מספרנו הלך וקטן. התחילו להעבירנו ב„טרנספורטים" ל„עבו־דה", כפי שהרוצחים היו מכנים את מחנות־המות.

יום־יום הוסעו מבינינו לאושבינצ׳ים, (אושביץ) משם לא חזרו עוד.

עם חיסול גיטו גרודנא על כל אנשי העיירות הסמוכות שהיו בו — חוסלה גם אוכלוסיית עיירתנו, סוחובולה.

כאמור, רק 23 מיהודי סוחובולה ניצלו מן התופת. אחדים מהם ניצלו, אולי, בגלל היותם בקבוצות הכשרה, בהן נתקעו בפרוץ המלחמה. יצחק קלקא נשאר בחיים עם בריחתו לרוסיה. שמעון בן מרדכי צימבאל, יליד סוחובולה, שחי לפני המלחמה בגרייבא, היה בצבא הפולני, נפל בשבי הרוסי, וכך ניצל.

למשפחתנו שיחק המזל וניצלו ממנה ארבעה: ברל, שניצל מגיטו יגוסטוב, מוטל, ברכה ומרי. המש־פחה נפגשה באושביץ. ברל ומוטל עבדו בחשמלאות והאחיות סודרו, תמורת שוחד של 25 דולר, במחסן למיון־הבגדים של הקרבנות, היתה זו עבודה איומה, הרגשת המות מסביב לא נתנה מנוח, אך הודות לעבודה „עילה" זו הן ניצלו. אחיותינו עבדו גם בעבודות אחרות: בנקיון, באריגה, בקליעת רשתות מסמרטוטים להסוואת כלי־רכב, וכדומה.

באושביץ שהינו כשלוש וחצי שנים. השנה הרא־שונה והאחרונה היו הגרועות ביותר. מאושביץ עברנו לגרמניה. את הדרך עשינו ברגל. במשך שלושה חדשים שרכנו את דרכני בקושי, יחפים, בשלג ובכפור. לפעמים נשארנו תקועים בתחנות בגלל ההפצצות הבלתי־פוסקות של הרוסים.

עם התפוררותו של הצבא הגרמני הגענו לברגן־בלזן, שם נפגשנו עם אחינו לייבוצקה. הוא מת ימים ספורים לפני השחרור. מה איום הרגש, שאחינו, אשר הצליח להתגבר על כל האימים והעינויים, מת בשעה שהגאולה היתה כבר כה קרובה...

מברגן־בלזן הגענו, אחרי תלאות רבות, תשושים ורפויי־כוח אל חוף המבטחים.

ח. ש.

יהודים מגורשים במחנה גרודנא

פרשת השואה

מאת **שרה עברי־טיקוצקי**

בלב דוי אנסה לגולל את המגילה האיומה של חורבן עיירתנו. ראיתי את אשר עבר על בני עיירתנו היקרים בתקופת השואה, וכל אשר אתאר ואספר הוא כאין וכאפס לגבי המציאות. רק מי שעבר את דרך היסורים הארוכה עם בני סוחובולה, שאפר עצמותיהם מפוזר בשדות אושביץ, מידאנק וטרבלינקה, בני סוחו־בולה היקרים שדמם זועק מן האדמה, — רק הוא יוכל להרגיש את זוועת הימים ההם.

רצה הגורל, שיחידים מאתנו ישארו בחיים, כדי שלא תמחה מגילת השואה של סוחובולה.

אכן, תיאור החורבן אינו ממצה את צוואתם של הקרבנות: נקמה! זאת המלה היחידה שרפרפה על שפתיהם של הקרבנות לפני צאת נשמתם. אך תקצר ידנו מהנקם בגויים בעד דם יקירינו השפוך, וכעת מטיילים להם לרווחה בסוחובולה הרוצחים הפולנים, שידיהם מגואלות בדם יקירינו, והם לובשים את בגדיהם, גרים בדירותיהם, נהנים מרכושם, והולכים בכל יום א׳ לכנסיה, להודות לאלוהים על חורבננו.

בעיירתנו האהובה אין כעת דריסת־רגל ליהודים, היא „יודן־ריין". לאחר השחרור בא אחד הניצולים (איצי־ברל פרבשטיין) לביקור בסוחובולה, מיד תפשו אותו הרוצחים והרגוהו. בהגיע הידיעה הזאת אל שאר הניצולים, לא העז עוד אף אחד מאתנו לנסוע לעיירה, ולו אף להפרד ממנה.

צר לנו עליך, עיירתנו. צר לנו על חורבן בניך־בוניך, שטיפחוך ונלקחו ממך בכוח. בתיהם עומדים עטופי צער ויגון ומתאבלים על בוניהם כי אינם עוד. בלילות, ביללת הרוח המרחפת בכל רחוב וסימטה, בשמעים עוד צלילי הבכי המר של בניך ועולליך אשר נשמותיהם פרחו ונלקחו במחנות המות ולא זכו לשוב לבתיהם.

*

באחד הלילות, בחצות, נשמעו לפתע קולות־נפץ אדירים שהרעישו את הסביבה. תושבי סוחובולה התעוררו משנתם ויצאו תמהים לראות מה קרה. והנה תמונה מחרידה: חיילים וקצינים של הצבא האדום רצים מבוהלים ונפחדים.

מלחמה, או תמרון? — נשאלה השאלה.

קצין רוסי שהתגורר בביתנו ישן לו בשקט ובבטחה את שנתו עד שבאו חבריו בבהלה, העירוהו משנתו, והתפרצו בצעקם „מלחמה!... מלחמה!.. קום־נא מהר ממטתך!"

ב־22 ביולי 1941, בבוקר, היתה צפיה וחרדה בעיירה. בשמים נראו טייסות מפציצים גרמנים שהנמיכו טוס על פני יערות הסביבה, הפציצו וירו בלי הרף במקלעיהם. נראה שהבחינו בכוחות צבא רוסיים החונים ביערות. העיירה נחרדה לקולות הנפץ האדירים. מכוניות בודדות של הצבא האדום אספו את הקצינים הגבוהים עם משפחותיהם ודהרו מזרחה תוך הפצצות גרמניות כבדות. חיילים רוסים אצו רצו ממקום למקום ולא מצאו מנוס מפני מטוסי האויב שקידמום באש כבדה. המלחמה החלה.

למחרת לא נראו כבר חיילים רוסים בחוצות סוחובולה. נראה, שבמשך הלילה הספיקו לעזוב את העיירה, אך ספק אם הגיעו למטרתם. עיירתנו נשארה ללא שלטון, והדבר נתן אפשרות לתושבים הפולנים מן העיירה והסביבה להתנפל על החנויות הממשלתיות (הקואופרטיבים) ועל מחסני הצבא האדום. ולסחוב

מכל הבא ליד. למרות היריות וההפצצות מן האויר לא נרתעו והמשיכו בגזל עד שעלה בידם להריק את כל החנויות והמחסנים.

יהודי סוחובולה ישבו בחיל ורעדה בבתיהם והתבוננו בחרדה למתרחש בחוץ. תפילה אחת היתה בלב כולם, שהפורעים הפולנים לא יתחילו ברציחות לאחר גמר „עבודתם" בגזילת הרכוש.

כעבור ימים אחדים נכנסו הכוחות הגרמניים לסו־חובולה. פחד מות תקף את כולנו בראותנו את צבא היטלר, במדיהם המצוחצחים שהזעיקו בקולותיהם הצורחים את הסביבה. הם נכנסו לעיירה ברכב וברגל, והיתה הרגשה של ערב מהומה גדולה, שסופה מי ישורנה. ה„וורמאכט" נטל לידיו את השלטון. הפורעים הפולנים עלו לגדולה והריעו לכבוד השלטון החדש. מיד התארגנה משטרה פולנית, שבראשה עמד מיקלסקי; כל השוטרים ענדו סרטים לבנים על שרווליהם עם כתובת „דויטשע וערמאכט". הם שוטטו מזויינים ברחובות ופעולתם הראשונה היתה לסחוב יהודים לעבודת־כפיה. המקרה המזעזע הראשון אירע ביום ששי: חיילי ה„וורמאכט" שהתאכסנו בבית־הספר הפולני חטפו כמה בחורים לעבודת־כפיה. בזמן העבודה, כשהחייל הגרמני הממונה עליהם עזב אותם לרגע, הצליח אחד הבחורים, איטשע שקלאר, לברוח. החייל הגרמני הרגיש בהעדרו, ופקד על היהודים להחזירו מיד למקום, אחרת — ישלמו כולם בחייהם. הפקודה התפשטה חיש־מהר בעיירה ואמהות העובדים רצו מהר אל אמו של איטשע שקלאר ובבכי תמרורים ביקשו שתציל את חיי ילדיהם ותחזיר את בנה לגרמנים. האם האומללה, חוה׳קה, לא מצאה מנוח ובעל־כרחה החזירה את בנה לגרמנים. כשהביאה אותו למקום, ירה בו הגרמני והרגו לעיני אמו וחבריו בעבודה.

היה זה הקרבן הראשון של יהודי סוחובולה בשלטון הגרמני. פלצות ופחד אחזונו בהגיע השמועה הטראגית לאזנינו, אולם לא ניתן לנו הרבה זמן לחשוב על עצם העובדה, כי חורבן גדול בא עלינו למן השבת הראשונה של הכיבוש הנאצי. אותו יום־שבת, שבעה־עשר בתמוז תש״א, 1941, היה יום מר ונמהר, שנקרא בפינו „השבת השחורה".

בבוקר נתקבלה פקודה, שכל יהודי סוחובולה חייבים להתייצב בככר ליד הכנסיה. אנשים, נשים וטף, אחוזי פחד וחרדה, החלו זורמים למקום המיועד. קהל פרוע של פולנים, מצויידים באלות, אתים ומגרפות חיכה ליהודים. אנשי המשטרה פשטו בעזרת האספסוף על פני העיירה וחיפשו בכל בית, חצר ומחבוא יהודים שלא יצאו אל הככר. מי שנמצא טמון במחבוא או במקלט הוצא במכות והובל לאורך כל הדרך אל מקום הריכוז. משהתאסף כל הישוב היהודי פקדו הנאצים על הפולנים לבחור מבין הנאספים את הקומוניסטים היהודים ולהציבם בנפרד. הרוצחים הפולנים, לא קיוו כי תנתן להם יד חופשית לחרוץ את גורל היהודים בעיירה שמחו וה„בחירה" החלה. כל פולני ששמר טינה בלבו ליהודי, ניצל הזדמנות זו והוציאו אל שורת הקומוניסטים. תחנוני היהודים ובכי החפים מפשע, שמעולם לא ידעו מה זה קומוניזם, לא הועילו ובכוח הזרוע סחבו ונדחפו לשורת המות. כאשר הושלמה שורת „הנבחרים" התנפלו עליהם הפורעים הפולנים באלות, אתים ומעדרים שהונחתו על ראשיהם ועל גבם. דם יהודי נשפך כמים בככר העיירה, שאבניה האדימו מן הדם שנשפך עליהן. נאקות חללים, בכי עוללים ותחנוני נשים שעמדו בצד וחזו במו עיניהם בהריגת בניהם, אבותיהם וילדיהם, בקעו עד לב שמים. בפעולה זאת מצאו את מותם: משה חזנסקי, שכנא קוסוי, שכנא מורין, יענקל פיטלוק וישראל גרודזנסקי. בגמר השלב הראשון של הפעולה, הובילו רבים אל הנהר להטביעם. בדרך נתכו עליהם מכות רצח ללא הפוגה. שבורים ורצוצים הגיעו עד הנהר, ולמזלם לא היו המים עמוקים כדי להטביעם. לאחר הפעולה ה„בלתי מוצלחת" הביאום לביתו של לייבל רודיעס, ליד בית־הקברות, הכניסו את כולם בכוח לתוך הבית, סגרו בקרשים את חלונותיו ודלתותיו והחליטו לשרפם חיים. הכלואים, בהרגישם את המתרחש, התעורר בהם רצון־החיים והחליטו להמלט בכל מחיר ולא להכנע לרוצחים. בכוחותיהם האחרונים פרצו את הדלתות הבוערות ואת החלונות וקפצו החוצה. הרוצחים הפולנים, בראותם את המנוסה מהבית הבוער, רדפו אחריהם וירו בהם. הבורחים הצליחו להמלט, כשהם חרוכים קשה מהאש, ביניהם היה גם אבי ז״ל. היחידי שנשרף בתוך הבית היה יהודי אחד שנשא את הכינוי „גוט־שבת". שאר היהודים שנשארו בכיכר נאספו ונכלאו בבית־הספר העברי. שם עינו אותם ובכל יום

היו מוציאים אותם לעבודת־כפיה ומחזירים אחרי העבודה לכלא. במיוחד התעללו הרוצחים ברבה של סוחובולה, הרב קאליר זצ"ל, גזזו את זקנו, חבשו דלי על ראשו וציווהו לעמוד על ברכיו ותופפו במקלות על ראשו. גם על בנות העיירה לא פסחו הרוצחים הפולנים: הוציאו את ה„קומוניסטיות" והובילון לבית־הכנסת, הכניסון לעזרת־נשים ושם עינו והיכו אותן במשך ימים. אף אני הייתי ביניהן. אחרי השבת הזאת נראתה העיירה כלאחר חורבן. אנשים רצוצים ושבורים בלב ונפש התהלכו בפצעים זבי דם, ללא ישע ונחמה ונאלצו לצאת לעבודת כפיה תחת השגחתם של הרוצחים הפולנים שנתמנו עליהם. יום השבת היה יום מוכן לפורענות בסוחובולה, בו בחרו הגויים להתנכל ליהודים כנקמה על השבתות שהיהודים היו חיים בשקט ובשלוה ונהנו מיום המנוחה, שהטביע את חותמו היהודי על כל העיירה.

גם ביום־השבת השני התחוללה פורענות: הוציאו מאה ועשרים צעירים לעבודת־כפיה. בגמר העבודה הביאונו לככר העיירה והתחילו בהצגה: במרכז הככר העמידו את תושב הכפר חודורובקה, שהיה בזמן הכיבוש הסובייטי ראש־הכפר (סולטיס), ופקדו עליו להתכופף. אחד מפעילי הפולנים החזיק את ראשו, ועל גבו הדביקו את הסמל הסובייטי: פטיש ומגל. לאחר שראש־הכפר היה „מוכן", פקדו על כל אחד מאתנו, לפי התור, לגשת אליו ולנשק את הסמל. משני צדי ראש־הכפר עמדו פורעים מצויידים באלות גומי וכל הבא לתת את „הנשיקה" קיבל מידיהם מכות־רצח. הצעקות והבכי מרוב כאב ויסורים מצד אחד, והצחוק הציני של הרוצחים מצד שני, התמזגו בצווחה אחת שהדהדה על־פני ככר העיירה, חדרה לבתים והגיעה להורי הילדים המעונים ופגעה בלבותיהם כחצים. עטופי צער ויגון התפללו לאלוהים וביקשוהו שיצילם מידי הצר הצורר.

בתום ה„הצגה" הראשונה פקדו עלינו הרוצחים לצעוד בשורה ולשיר שירים קומוניסטיים. תוך כדי שירה הריצו אותנו אל בית־הקברות כדי להמיתנו. מכל קצווי העיירה נתכנסו הפולנים לחזות בתמונה שחלמו עליה דורות רבים. לאורך כל הדרך היתה השיירה סופגת מכות־מוות. עייפים, מעונים, פצועים, כל עוד נותרה בהם רוח חיים, זחלו צעירי סוחובולה לכיוון בית־הקברות. המוני הרוצחים הפולנים שהקיפו אותנו מנעו כל אפשרות להמלט. בידיעה ברורה, בעינים זולגות דמעות הובלנו למוות.

בהגיענו לבית־הקברות הוציאו הרוצחים שנים מתוכנו, את אייזיק אלפרין ואת יחזקאל טיקוצקי אחי, וציוו עליהם לחפור בידיהם קבר לעצמם. אותנו עמדו להכניס לביתו של שמחה לוין, ליד בית־הקברות, כדי לשרפנו חיים. למזלנו אירע שהגיעו שני קציני „גיס־טאפו", ששוחדו בידי ה„יודנראט", והם פקדו על החוליגנים הפולנים לשחררנו. מתוך האפלה בקעה קרן־אור, והילדים העומדים ליהרג רצו בכוחותיהם האחרונים לבתיהם ולמשפחותיהם, שלא קיוו עוד לראותם. הפגישות הטראגיות בין הילדים הניצולים להוריהם היו מלוות שמחה, דמעות ובכי מר.

החיים חזרו למסלולם. יום־יום היו יוצאות לעבודה קבוצות יהודים בלווי „משגיחים" פולנים, מצויידים ברובים ובאלות. עברו חדשים מספר ונודע על הכנות להקמת „גיטו" בסוחובולה. הגיטו השתרע ברחוב קושצ'לנה, החל מבית מאיר קרמר ועד סוף הרחוב, ע"י ה„שוסטער דערפל", ונכלל בתוכו גם חלק מרחוב בית־הכנסת (שול־גאס). הגיטו היה מוקף גדר־עץ גבוהה לכל ארכו, ומסביבו תיל דוקרני. הכניסה הראשית היתה ליד ביתו של מאיר קרמר. מפקד הגיטו — נאצי מובהק — התאכסן בבית־הספר הפולני שעל הגבעה, ומשם היתה לו האפשרות לראות את כל המתרחש בתוך הגיטו. משרד ה„יודנראט" היה בביתו של קרמר.

אחרי ימי הפורענויות והיסורים נראו החיים בגיטו כחיי שקט ושלוה. היינו מוגנים, לפחות, מפני הרוצחים הפולנים, שהכניסה לגיטו היתה אסורה עליהם. ופה, ברחוב הצר של הגיטו, התאכסנו כל יהודי סוחובולה. המחנק היה ללא נשוא, ובכל זאת היתה תפילה אחת בלבנו, שישאירונו פה עד סוף המלחמה. השלטון בתוך הגיטו היה בידי ה„יודנראט". המצב הכלכלי היה קשה. בעלי המלאכה הוציאו בקושי את פרנסתם בעבודתם. קשה ביותר היה מצבם של מחוסרי המקצוע, שהיו זקוקים לעזרה וקיבלו תמיכה למחייתם. הצעירים והצעירות היו יוצאים יום־יום לעבודה מחוץ לגיטו, ובקשיים רבים היו מצליחים להגניב לתוכו כל מיני מזונות, שהיו קונים במקומות העבודה ומעלימים

מפני המשמר הפולני־גרמני. השמירה ליד שערי הגיטו היתה בידי המשטרה הפולנית, שהיו בה רוצחים מפורסמים: ז׳נויק, האחים בורבסקי ובזוזובסקי. הטילו עלינו „עבודה שחורה", כגון: ניקוי רחובות, ניקוי בתי־שימוש ציבוריים וחצרות של פולנים. המשגיחים היו פולנים, ובראשם עמד קרני. השוטרים לא היו מרפים לרגע מן הפועלים היהודים ומרביצים בהם תכופות, כדי שיזדרזו בעבודה.

באחד מימי האביב הגיעה לגיטו שליחה, חברה מ„החלוץ" בביאליסטוק, והביאה לנו ידיעות מהמתרחש בשאר הגיטאות. ממנה קיבלנו את הידיעות הראשונות על הטרנספורטים להשמדה בטרבלינקה. לאחר ביקורה עמדנו בקשר עם תנועת המחתרת בגיטו ביאליסטוק ומפעם לפעם היינו מקבלים הוראות. באחד הימים אירע מקרה טראגי בגיטו, שזעזע את כל היהודים שם:

באחת השבתות הובילו אכרים בעגלותיהם, לפי פקודה, עצי הסקה אל הגיטו. באותו זמן יצא יצחק פולק מן הבית. הבית עמד על גבעה ונראה גם מחוץ לגיטו. כאשר הרים יצחק פולק את ראשו והסתכל החוצה — ירה בו השומר ז׳נויק שעמד בחצר בית־הספר הפולני, ופגע בצוארו. הוא מת במקום, והשאיר אחריו 5 ילדים, יתומים זה שנים מאמם. במות אביהם הושלמה יתמותם. בגורלה של הבכירה, רבקה, שסבלה כבר רבות בחייה, נפל לטפל בארבעת היתומים. האסון החריד את תושבי הגיטו ועורר רגשי נקמה בלב כולם.

גם את החגים השתדלו לחוג כתיקונם. למרות המצב הקשה נעשו כל המאמצים להכין את הדרוש לחג. אופי מיוחד היה לימים הנוראים בגיטו. היהודים התפללו ושפכו דמעותיהם במר־לבם. תפילות מלוות בכי מר קורע לבבות. כל אחד עשה את חשבון־הנפש וחשב בלבו: מי יודע אם אזכה בשנה הבאה להשאר בחיים. בתום התפילה יצא הקהל בעינים זולגות דמעות אך בלבו פעמה התקוה שמן השמים ירחמו ויוציאונו משיני הטורפים, וכי ה׳ ינקום לעינינו את נקמת דם קדושיו הטהור, שנשפך בידי צוררינו.

האוכלוסיה היהודית היתה סגורה בין חומות הגיטו עד שהגיע הקץ גם לחיים „שלוים" אלה.

באחד בנובמבר 1942, ביום קר ובהיר, יצאה פקודה להיות מוכנים לעזוב את הגיטו. בשעה 2 אחר חצות. בהלה אחזה את כולנו. איש איש חיפש מוצא לברוח, אולם לשוא. הגיטו נהפך לכלוב סגור, מוקף כוחות מוגברים של אנשי „גסטאפו" מזויינים בנשק אוטומאטי.

בשעה שתים אחר חצות החלו המשפחות הראשונות לעזוב את בתיהם ולהפרד לנצח מן החולים, שלא הרשו להוציאם מתוך הבתים. אז התחילה הטרגדיה, כאשר נפרדה אם מבנה, בעל מאשתו, בידעם לאן הם הולכים ומה צפוי להם. בחשכת הליל החרפי נעו האנשים עמוסי חבילות, עטופי צער ויגון, כצללים, בכיוון אחד — ככר הגיטו, כדי לעזבו לנצח... בכי תמרורים ואנקת תינוקות עלו בחשכת הליל וחדרו ללבותינו. בכיים של האומללים גבר מפעם לפעם. הלבבות היו מאובנים ולא היו מלים בפינו. כל משפחה היתה מלוכדת כגוף אחד שאין להפרידו. בשעות האחרונות לפני המות רצה כל אחד להיות בחיק משפחתו ולשפוך את מרירות לבו. שורת עגלות רתומות של איכרי הסביבה עמדה הכן לקבלנו ועגלה אחר עגלה, עמוסות יהודים מובלים לטבח, עזבה את הגיטו. בשעה 4 לפנות בוקר היתה השיירה מוכנה למסעה. עם הנץ החמה ניתן האות — „קדימה!"...

מה איומה הרגשת אנשים שבהכרתם המלאה היו מובלים לטבח. הזקנים שמו פניהם השמימה, חיפשו את האלוהים ואמרו וידוי בלבבם. הצעירים שמו עיניהם אל העיירה, בה נולדו, בה גדלו ובה בילו את ימי נעוריהם וממנה הם נלקחים לנצח, נפרדים במבט של פרידה נוגה לפני המות. ובאותה שעה נשמע צחוקם הלועג והשמח לאיד של המרצחים כשהוא חודר כזרב את אויר הבוקר החרפי בעיירה שבניה הובלו אל התחנה האחרונה ממנה לא ישובו עוד...

לאחר נסיעה של יום תמים, בשלג ובכפור, הגיעה השיירה אל מחנה־מות על־יד גרודנא — קולבסין. שם היו מרוכזים יהודים מכל הסביבה. התנאים היו קשים ללא נשוא. גרו בתוך בונקרים ארוכים, בנויים בתוך האדמה. בשנים מן הבונקרים גרו כל תושבי סוחוּבולה, ברעב ובזוהמה. שבעה שבועות היינו מרוכזים בקולבסין כולנו יחד. מנהל המחנה היה נאצי, סאדיסט ורשע מאין כמוהו. בכל יום היה נכנס לאחת החפירות, מוציא את אנשי האינטליגנציה, כגון: מורים, רופאים, עורכי דין, סופרים וכו׳, יחד עם בני משפחותיהם, ויורה בהם לעיני כולם. כשהקרבנות היו מוטלים על הארץ מתים, היה הנאצי מאושר במעשיו ועוזב את המקום

קיילה טיקוצקי וחברותיה: רחצ'ה סמולר ופריידל פרבר

בצחוק מרושע על שפתיו. ממחנה קולבסין היו יוצאים מדי פעם בפעם, בלילות, טרנספורטים לאושביץ ול־טרבלינקה.

מי שלא נוכח בלילה של טרנספורט לא ראה מחזה טראגי מימיו. נראה כאילו גם הטבע מתאכזר ליהודים האומללים. סופות שלג וקור ללא נשוא שררו בחוץ. היו מוציאים אנשים זקנים וצעירים עם ילדים ותינוקות תמימים, עם חבילות קטנות בידיהם, היו מעמידים אותם בשורות, והם היו צועדים ברגליהם הכושלות בדרך למות, מלווים מכות־רצח. הצעקות והבכי של התינוקות והילדים קרעו את הלבבות. ההורים איבדו את ילדיהם, הזקנים עמדו מלכת, ואז התחילו היריות והמכות, שהיו שמים קץ לחייהם האומללים. הם היו משתטחים על השלג ללא רוח־חיים והמות היה גואלם היחידי.

לאחר לילה כזה היו יוצאים למחרת, השכם בבוקר, מן הבונקר ורואים את סימני ההתעללות באנשים האומללים חסרי הישע. פה ושם נראו נעלים בודדות, חבילת מלבושים פזורים שזרקוה באפיסת כוחם. המחנה היה נראה כלאחר קרב. בבונקרים, בהם התגוררו אנשי הטרנספורט, נראו תמונות מחרידות. נוצות הכרים והכסתות היו מפוזרות על פני הרצפה, על הקרשים היו מוטלים זקנים וחולים שלא יכלו להצטרף לטרנס־פורט ונשארו למות ברעב ובקור. לאחר לילה כזה היו שאר אנשי המחנה, אפופי צער ויגון, יושבים ומחכים לתורם. בדרך טראגית זו הריקו כמעט את כל המחנה, כשלוש רבבות נפשות. אנשי סוחובולה ודרוזגני־ק' היו היחידים שנשארו במחנה. אותנו הביאו לגיטו גרודנא, שם שהינו ארבעה שבועות, עד הטרנס־פורט לאושביץ. בגיטו גרודנא היה כל אחד צריך למצוא לו מקום מגורים. הרעב בין אנשי סוחובולה היה כבד מנשוא. בכל זאת חיינו בתקוה שהמצב לא יימשך זמן רב, וכל אחד היה משתדל בכל כוחותיו לעזור לחברו כדי להשאר בחיים. הרצון והתשוקה לחיים הלכו וגברו ונעשו מאמצים להתגבר על הקשיים.

ב־16 בינואר 1943 יצא הטרנספורט הראשון מגיטו גרודנא, שרובו היה מאנשי סוחובולה. בטרנספורט זה יצאו הורי ואחי. אני נשארתי בבונקר עם סוחובולאים אחרים: שלום פינברג, אברהמ'ל פולק, נח חורובסקי. כולנו השתייכנו לתנועת המחתרת שהתארגנה אז והיתה מחולקת לתאים. מטרתנו היתה להשאר אחרונים ולהתגונן. בבונקר היה גג כפול, שם שכבנו, כחמשה־עשר איש, ושמענו את המתרחש בחוץ. הצעקות והבכי הרעישו והחרידו את הסביבה. ישבנו ובכינו, כל אחד ראה לנגד עיניו את יקיריו המבוהלים והנפחדים כשהם מובלים למות. בבוקר השכם, כתום הטרנספורט, יצאנו מז המחבוא, כל אחד רץ הביתה לראות אם נשארה עוד נפש חיה מבני משפחתו, אולם להוותנו לא מצאנו איש מיקירינו, וחזרנו שבורים ורצוצים. שנים מחברינו יצאו להביא צידה, כי לא היינו מצויידים בלחם ומים,

מוטלה והרשלה ילדי קיילה טיקוצקי

ומשימה אחת הוטלה עלינו — להתחיל בפעולת הכנה. לאחר זמן קצר חזרו חברינו והביאו ידיעה מדאיגה: איבדנו את הקשר עם שאר החברים ועם ראשי־הקבוצות. נשארנו, איפוא, מבודדים ועזובים, ללא לחם ובחוסר כל. רעבים וחלשים יצאנו לחפש לחם כל עוד נשמתנו בנו. נכנסנו לבתים הריקים ומצאנו בהם שיירי אוכל שאנשי הטרנספורט לא הספיקו לקחת עמם. מתוך פחד נכנסתי לחדרה של אחותי קילה; הייתי בטוחה שלא אמצאם, ומה רב היה תמהוני לראות את כל משפחתה יושבת בחדר ומחכה לטרנספורט הבא. הילדים, בראותם אותי, פרצו בבכי מר, והצעירה שבהם — שיינה־גולדה'לה בת ה־4 — אמרה:

— שרה, את נשארת בחיים ואותנו הולכים לשרוף, גם אנחנו רוצים עוד לחיות!!

בשמעי את דבריה, פרצתי בבכי ואמרתי:

— לא, ילדים! לא אעזוב אתכם! אלך יחד אתכם, באשר תהיו אהיה גם אנכי.

אחותי קילה וגיסי גרשון התחילו להפציר בי לבל אשאר אתם ואמרו:

— לא הלכת עם ההורים, אל תלכי גם אתנו, כי אנו הולכים למות בטוח. עזבי אותנו ונסי את מזלך, אולי תצליחי את, לפחות אחת ממשפחתנו, להשאר בחיים ולספר לילדים בארץ־ישראל איך הרגו אותנו.

הבכי והצעקות התגברו, נפלנו חבוקים אחד בזרועות השני, ולמרות התנגדותי זרקו אותי בכוח מן הבית ונפרדנו.

נקמה — זו המלה היחידה שפרצה מעומק לבנו, המלה שביטאה הכל. מלה שהיתה חלומם של אלפים ורבבות שהובלו בידעין למות. מאז צלצלה באזני המלה „נקמה" עד שלא אשכחנה עולמית.

שבורה ורצוצה חזרתי לבונקר, ולתמהוני הרב לא מצאתי אף אחד מחברי. כך נפרדתי גם מחברי בתנועת „החלוץ הצעיר" של סוחובולה. לאחר הטרנספורט השני עלה בידי למצוא כמה מחברי התנועה מגרודנא, ויחד מצאנו לנו מקלט בבונקר אחר. לא הספקנו לשהות בו זמן רב וגילו אותו. בזמן שהובילונו תחת משמר הגיסטאפו הצליחו שתים מחברותי להמלט. בי כבר אפסה תקוה ונפלה רוחי, לא היה לי אומץ עוד להתנגד לגורלי המר והחלטתי להכנע. מיואשת ומאוכזבת הביאוני אנשי הגיסטאפו וצרפוני לטרנספורט השלישי שעמד וחיכה בחוץ. בעברי ליד השורה הארוכה שמעתי קוראים בשמי. הפניתי ראשי וראיתי את משפחות כהן וטיקטין, שקראוני להצטרף אליהם. הם עמדו עמוסי חבילות שהכבידו עליהם מאד. אמרתי להם לזרוק את החבילות כי הן מיותרות, שהרי חיינו תלויים לנו מנגד. דברי לא הועילו, הם לא האמינו שסופנו קרב והולך. פגשתי גם בפישל ושרוני אשתו, טייבל ובעלה עם ההורים וראובן כהן ואשתו.

שעות עמדנו רועדים מקור ומפחד. בתי הגיטו היו מכוסים שלג לבן, כאילו כיסו הרוג בסדין לפני שהביאוהו לקבורה. הכפור האכזרי הלך וגבר כאילו נעשה שותף לנאצים ועזר להם לענותנו. השמש החרפית סנוורה את עינינו, נדמה לנו, כאילו הכל התנכל לנו ורצה להשמידנו. אל־אלוהים! חשבנו, האם לרוצחים ולפושעים העומדים סביבנו, הצוחקים ולועגים לנו, ניתן העולם וגורלנו בידיהם?

בהרגשה כזאת הובלנו אל תחנת הרכבת בשמירה חזקה של אנשי הגיסטאפו המזויינים. רוביהם ומקלעיהם היו מכוונים אלינו, מוכנים לירות כל רגע במי שינסה לברוח מן השורה. אכן, מפאת מספרם הרב לא היתה לנו כל אפשרות להמלט.

הגענו אל התחנה. רכבת־משא מיוחדת עמדה וחכתה לנו על הפסים. השורה נעצרה ליד הרכבת וחכתה לפקודה. כעבור דקות מספר נשמע קול צריחה של מפקד הגיסטאפו, שהחרידה לבבות. והפקודה ניתנה:

— איינשטייגען!

ליד פתחו של כל קרון עמדו משמרות הגיסטאפו ותחת מבול מכות של אלות ורובים שעפו על ראשינו וגבינו, נדחפנו במהירות לתוך הקרונות שנתמלאו מיד. הדלתות ננעלו והטרנספורט היה מוכן לתזוזה. הקרונות היו קטנים מהכיל את מספר האנשים שנדחפו לתוכם ולא יכולנו אפילו לשבת על הרצפה, אלא עמדנו נשענים זה לזה. המחנק היה ללא נשוא, אנשים התעלפו ונאנחו קשות, ילדים פרצו בבכי קורע־לבבות, אפלה מכסה את כולנו, ולא יכולנו להכיר איש את רעהו. הרכבת מתחילה לזוז. פחד והרגשה איומה תקפו אותנו, צריחת הקטר בישרה לנו שעברנו לרשותו והוא מוביל אותנו למוות... קולות בכי, תמרורים ואנחות כבדות מלאו את חלל הקרון. זקנים התעלפו, אמהות פרצו ביללת־בכי ו־הרכבת יצאה לדרך.

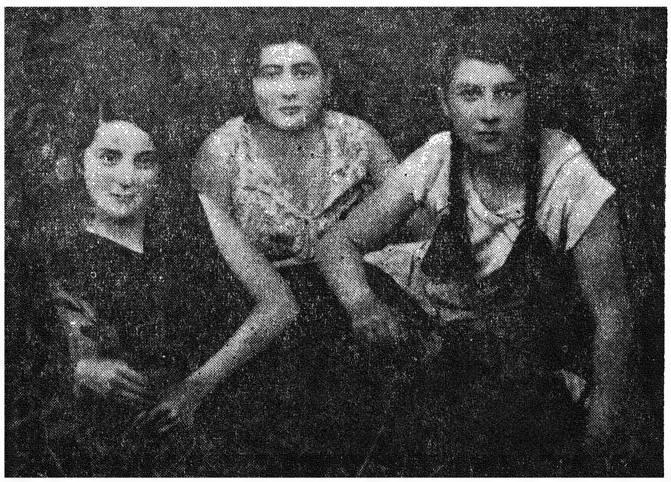
בקרון הרכבת הייתי יחד עם המשפחות שאליהם הצטרפתי בטרנספורט. נסיתי לשכנע אותם לברוח מהרכבת.

— בין כה — אמרתי — מובילים אותנו למוות בטוח, הבה ננסה...

פישל ובעלה של טייבל הסכימו. החלטנו לקפוץ מן הקרון, אבל ברגע האחרון התחילו נשיהם לבכות ואמרו:

— לא! אל תשאירו אותנו לבד, נהיה ביחד.

אני נפרדתי מהם ורציתי להתקרב אל האשנב הקטן ולקפוץ ממנו, אבל האנשים שעמדו לידו לא נתנו לי להתקרב אליו וזרקוני בכוח בחזרה למקומי. הם

מרים ברומר, חינקה ביגון וטייבל וילודזאנסקי

פחדו שמא יענישו אותם אם ירגישו באחד שנמלט. הרכבת התקדמה במהירות למקום המיועד. לאחר נסיעה של יממה הגענו אל תחנת הרכבת של אושביץ. נפגשנו במציאות המרה; הקרונות נפתחו, הפנוי התחיל... אנשים שבורים ורצוצים צמאי־אור ואוויר יצאו בקרשי מן הקרונות האפלים לאור־השמש. פקחו את עיניהם והסתכלו סביב, לדעת לאן הביאום. עוד לא הספיקו להתאושש ויד אכזרית כבר פגעה בהם. הרעש והבהלה גדלו והפחד גבר, אנשי הגיסטאפו הפרידו בין גברים ונשים. הלב חדל לפעום ועינינו חשכו בראותנו את חיות הטרף הנאציות מוציאות בכוח ילדים וטף מזרועות האמהות. תופסים בידיהם ורגליהם וזורקים אותם על מכוניות־משא שעמדו הכן להובילם אל כבשני־האש. ראינו איך הוציאו מן הקרונות את גופות האנשים שמתו ונחנקו בדרך הארוכה. אותו רגע קנאנו בהם וחשבנו, כמה טוב להם שכבר גמרו... הנאצים עדיין המשיכו בסדרים שעשו בקהל העומד ומחכה ברחבה של תחנת הרכבת. הם בוחרים משתי השורות, מי לחיים ומי למות. אנשים מבוהלים וחרדים נסו להתנגד לגורל ורצו משורה לשורה מבלי לדעת במה לבחור. אולם אלות־הגומי של הרוצחים נמתחו על גופות האומללים, הפריעו לרכוז מחשבותיהם ולריצתם. האנשים הנדונים למוות קבלו פקודה צרחנית מרעידה מפי חיה נאצית לעלות בריצה על מכוניות־משא הנעות לכוון כבשני האש. כל אחד ידע לאן הוא מובל, והוא נפרד מקיריו בבכי מר וביללה, בנפנוף ידיו מרחוק. השיירה עזבה את השטח, אולם הצעקות והבכי של האומללים שהובלו למוות עדיין רחפו באוויר, החרישו את אזנינו והחרידו את לבותינו. למזלי נכללתי בין הנשארים לחיים. הנאצים הובילו אותנו בכיוון המחנה. צעדנו שבורים ורצוצים, ברגלים כושלות, לפי הפקודה. הגענו אל מחנה אושביץ. בלילה הכניסונו לבית־מרחץ שחלונותיו היו בלי שמשות ובפנים היה קר מאד. פשטו את בגדינו והשאירונו ערומות. גלחו את ראשנו, הכניסונו לחדר הרחצה, שם חכו לנו נשים של ס. א. ומקלחות של מי־קרח. כל אחת בקשה לעצמה את המוות. אחרי המקלחת הקרה השאירונו ערומות ורטובות בחדר אחד, שחדרו לתוכו שלג ורוח. נקישת השיניים הת־

לאה׳קה ליבלינג, פייגל ברלקובסקי ושיינה סוקולסקי

מזגה בילְלת הרוח ובבכי המר. כעבור שעות התחילו צעירות סלובקיות, שהיו ותיקות במחנה, לקעקע מספרים על ידינו. בגמר הפעולה הזאת, החלה חלוקת הבגדים. הביאו ערמה שלמה של בגדים קרועים ובלויים; לבני־גברים, מכנסיים של שבויי־מלחמה, ומעילים קרועים. בחלקי נפל מעיל קיצי קטן שהגיע עד הברכיים, ומטפחת ראש קטנה שכסתה רק מחצית ראשי המגולח. הסתכלנו זו בזו ולא הכרנו את עצמנו; נראינו כמתים שקמו מן הקבר. על בגדינו תפרו את המספר האישי, ומכאן והלאה נגנזו השמות הפרטיים, והסימן היחידי היה „המספר האישי”. לפיו זהינו את עצמנו.

עמדתי עם בחורה סלובקית, לבושה טוב, מן הותיקות במקום; לשאלתי על המתרחש במחנה, היא עונה:

— רק המות יגאל אתכם מן הצרות האלה. מה שהנאציות אינן מספיקות לעשות משלימים הזוהמה, הרעב והכינים האוכלים אותנו חיים.

בשמעי דברים אלה בקשתי ממנה שתביא לי סכין או מכשיר חד שאוכל לשים בו קץ לחיי. והיא ענתה בקרירות:

— לא אני נתתי לך את חייך ולא אני אשים קץ להם.

אח״כ ביקשה ממני ללכת כי אסור לה לדבר אתי. זזתי והתישבתי בפנה נדחת, שבורה ורצוצה וחסרת כל חשק להמשיך בחיים אלה. אותה שעה התיחדתי עם הורי האומללים, עם אחי ואחיותי שלא היו כבר בחיים, וקנאתי בהם שכבר עברו על כל התלאות. אחרי חצות הודיעו לנו שיעבירונו ל„בלוקים”, שם נקבל מטות ונוכל לנוח. שמחנו לבשורה החדשה, כי כל אחת מאתנו היתה עיפה ומעונה עד כדי כך, שרצתה לעצום את עיניה ולהרדם לנצח. אחרי הליכה של כמה רגעים הכניסונו לצריף, שלא היו בו חלונות ודלתות, מלא בוץ עד הברכיים, חושך וצלמוות שררו בכל. קבלנו פקודה לעלות על המטות, העשויות קרשי־עץ, בשלוש קומות. עלינו על המטות. שמיכות ומזרונים לא היו בתוכן, רק קרשים מזוהמים, שאי־אפשר היה לשכב עליהם. הצעקות והבכי מלאו את הצריף; כל אחד ביקש את נפשו למות. קיבלנו פקודה לשכב, שכבנו 2 בחורות במטה, כדי שנוכל להתחמם קצת, כי רעדנו כולנו מקור. אחרי שעתיים של שכיבה כזאת נשמעה שריקה חזקה וצעקות „צייל אפעל!” לא ידענו מה פרוש של דבר זה. הבנות שהיו בבלוק מקודם אמרו לנו לרדת מן המטות ולצאת החוצה. העמידו אותנו בשורה, בחמישיות. משעה שלוש אחר חצות עד שמונה בבוקר עמדנו בכפור החזק, שהקפיא את גופותינו ולא הורשה לנו לזוז מן המקום. המון נשים קפאו בו במקום.

זאת היתה פגישתנו הראשונה עם „החיים החדשים” במחנה־המוות של אושביץ. לאחר ימים מספר התחילו לפזרנו לבלוקים שונים, רצתי מצריף אל

צריף לחפש מכרים מעיירתנו. בהכנסי באחד הבלוקים שמעתי שקראו בשמי. לבי דפק בחזקה, הרמתי את עיני וראיתי תמונה מחרידה: על מטה אחת למעלה, בקומה השלישית, ישבו: חינקה ביגון, זינה הלפרין, גולדה שקלאר, טייבל וילודז׳נסקי ואחיותיה פריידל וחיה, ולייקה ליבלינג. במטה אחרת מצאתי את סגניה וינר, סוניה טרשצ׳נסקי, רבקה פולק ושתי אחיותיה הקטנות משה׳לה ומירקה. משפחת קרמר: אמא ינטה ובנותיה פריידל, חנה׳לה הקטנה ורוחצ׳ה חברתנו הטובה מסוחובולה. זה היה ביום ראשון בשבוע; כולן ישבו על המטות ערומות עד למחצה ופולות בעצמן את הכי־נים שנטפלו לגופן. מרוב התרגשות פרצנו בבכי מר. המשכתי הלאה, פגשתי את שיינה־רבקה בילק ואחו־תה ציפקה, את מרי זלה ואחותה ברכה, את דובקה צבולה ואחותה חיה־ליבע, שיינה פיינברג, אלקה סו־קולסקי, ליבה פלוטניק, ביילה צבולה, חיה שרה רודס־קי ונחה ברומר, בסוף פגשתי את יהודית פופלבסקי, שהתקשרתי אתה בקשרי ידידות ונשארנו יחד כל הזמן. לאחר זמן קצר נשאר בחיים רק חלק קטן מכל אלה שהזכרתי.

סופה של לייקה ליבלינג, שראיתי במו עיני, נחרת בזכרוני: היא הרגישה טוב במשך כל הזמן והיתה גם לבושה טוב. בבוקר אחד עמדה יחד אתנו בשורה לפני צאתנו לעבודה, והרגישה ברע, נפלה ולא קמה יותר. השארנו אותה שוכבת בבוץ ויצאנו לעבודה. מרחוק ראינו שאשה אחת מורידה את נעליה, שהיו לה נעליים טובות. היא היתה עדיין בחיים. חינקה ביגון הלכה אתי ועם יהודית פופלבסקי לעבודה עד היום האחרון. בזמן העבודה הרגישה ברע ולא יכלה להמשיך. הפצרנו בה להתגבר, אבל היא לא יכלה יותר והבאנו אותה חזרה על הידים למחנה, ושם מצאה את מותה.

התאורים שהעליתי על הניר הם כאין וכאפס לגבי המציאות המרה, ואין פלא שרק בודדים מעיירתנו סוחובולה הצליחו בנס, להשאר בחיים. כל אשר עבר עלינו לא ימחה מזכרוננו, ותמיד הנני רואה לנגד עיני את יקירי, הקרובים והרחוקים, בני עיירתי הטובלים בים של צרות ועינויים, מבקשים ישע וצועקים: נקם!!!...

עומדות: **חינקה ביגון וחנה קרוצל** יושבים: **חיים אייזנשטט** (נכדו של משה׳קה קרוצל) **שרה ומשה סוכובולסקי** (בני וולוול) **אסתר׳קה קרוצל** (הילדה של יודל) **שרה־לה פעשדנסקי** (בת דינה׳קה) **מלכה־לה חזנסקי** (בת חיה)

דברי־עדות

אמא

חנה פופלבסקי

את דרכנו האחרונה ברכבת אל כבשני ההשמדה לא אשכח לעולמים. אזכרה ,איך סעדנו ביחד בפעם האחרונה, מן הלחם אשר הרוצחים הגישו לנו. וזה הדבר אשר הטעה את מחשבותינו כל הדרך: „אם לחם הגישו לנו, בודאי לחיים יובילונו"..

דרך אשנב קטן של הקרון שאלנו מפי האנשים: לאן הדרך מובילה? ל„סבון" — היתה התשובה.

לא אשכח לעד את מבטך, אמא, עת הובאנו ל„תח־נה האחרונה", ממנה לא ישובו עוד...

הרוצחים, מקל־חובלים ביד; הפרידו בינינו, בלי להרשות לנו לחיצת־יד אחרונה... הם פצעו את נש־מתי, והפצע כה עמוק שאף פעם לא יגליד והכאב כה חזק, שלעולם לא ירפה ממי.

אמא, עודני רואה את מבטך האחרון, אז הבינות, אמא, שלא תראיני עוד. הבינותי גם אני, שהרוצחים לנצח הפרידו בינינו.

לא אשכחך, אמא.

יהודית פופלבסקי־בורשטין

„קשרית" — במחתרת

בתשיעי למאי 1939 עזבה קבוצת בחורות: פייצה רבוב (בתו של הירשקה האופה) שיינה־לאה'קה קרו־לינסקי ואני, את סוחובוליה בדרכנו ל„קבוץ בורו־כוב" בלודז. בהפרדי אז מקרובי, לא פללתי שזו הפעם האחרונה להיותנו יחד, אע"פ שכבר דברו על מלחמה. והנה לא הספקנו לנוח בקבוץ ופרצה המלחמה. יחד עם כל חברי הקבוץ עזבתי את לודז, במטרה להגיע לוארשה, נדדנו בדרך חודש ימים ועם סגירת הגיטו בלודז באנו לווארשה למעון החלוצים, בדזילנה 34. ובקום קבוצות לוחמי הגיטו עבדתי בתור קשרית. חודש לפני פרוץ המרד האחרון קבלתי פקודה לעבור לצד הארי ל„בונקר". שאליו נשלחו 2 מ„האקטיב" מכל תנועה בתקוה שהם ישארו בחיים. הבונקר נועד להיות מקלט ללוחמים, שיצליחו לעבור לצד הארי. בשעת

המרד, כשאחד הלוחמים הגיע אלינו פצוע קשה, הרגישו בו הפולנים והודיעו לגיסטפו. אחרי חיפוש במשך יום גילו את מחבואנו וכשהובילו אותנו ל„אומשלאג־פלאץ” הצליח הלוחם הפצוע לברוח ואותנו הובילו למידאנק, ואחרי חודש ימים לאושביץ. במחנה גלחו את ראשי, הלבישוני סמרטוטים ושלחוני לעבודה ב„קומנדו 103” (טאט־קומאנדא), סחבנו אבנים ולבנים לבנין הסתדרנו בחמשיות וליד כל שתי חמשיות התהלך גרמני עם כלב, ומי שעמד לרגע לשאוף אויר, טרפו הכלב לגזרים. שלשה חדשים עבדנו בתנאים איומים אלה, חליתי, קבלתי חום גבוה וכאבי־בטן ונשארתי בבלוק בידעי שבאם אלך „לכוויר”(?) (בית החולים) לא אחזור משם בחיים. אכן, עשיתי לי חשבון פשוט, שלפני שיקחו אותי ל„קרמטוריון” אספיק לישון קצת ולנוח, ושניתי את דעתי והלכתי. פגשתי שם בחורה מקראקא, שהכרתיה מוארשה. היא לקחתני אתה, רחצה אותי, נתנה לי פיז׳מה נקיה והשכיבה אותי לישון ב„נארה” (אצטבא) שלה. ישנתי 12 שעות רצופות. הבחורה הזאת, רייזה, ספרה לי שבהפסקות של רגעים באה לראות, אם אני נושמת. אחרי שבוע ימים הבראתי קצת, ובאחד הימים נגשה הבחורה אלי, נתנה לי בגדים ואמרה „מאשה, התלבשי, צריכה להיות „סלקציה”. כשיבוא הגרמני תעשי עצמך כעובדת”. כשאני נזכרת באותו יום, עובר בי רעד. הצעקות, הבכי, התפילות בכל לשון, בקשת הרחמים. זה היה נורא ואיום. שעה־שעתיים הסתובבתי בין החולים, והגרמני לא בא. והנה בעלותי על „נארה” לחמם מים רתוחים לנערה גוססת, נכנס פתאום הגרמני בלוית הרופאה היהודיה מסלובקיה, ד״ר אנה. נבהלתי ולא ידעתי מה לעשות. לרדת לא הספקתי, ולכן נשארתי במקומי. שמעתי שהגרמני אומר למפקחת־הצריף „וואַס מאַכט דיזע קליינע היער”. (מה עושה כאן הקטנה הזאת ?), והיא עונה לו שאני בת־אחותה מפולין. כשהגרמני הסתלק, ירדתי ונכנסתי לחדר ה„בלוקובה” (המפקחת) והנה כולם נשקו לי ואמרו „מאשה, נצלת ממות”. גם לי נודע שהגרמני אמר להעבירני ל„בלוק־הבראה” ושהוא אחראי לי, והוא בחר עוד שתי ילדות להצילן. זאת היתה סנסציה בכל בית־החולים ומאז הוטב מצבי. לא רעבתי, הייתי מלובשת נקי ועזרתי גם לחברותי. אז ידעתי שאני אשאר בחיים, כל זמן שישאר יהודי אחד באושביץ, בינואר 1945, כשהצבא האדום התקרב לשערי אושביץ, נתנו הגרמנים פקודה היכול ללכת, — יעזוב את המחנה. אני יחד עם שתי חברות, „השומר הצעיר” החלטנו להשאר במקום. ב־15 בינואר 1945 נכנס הצבא האדום לאושביץ. לאחר שבוע יצאתי לדרך, יחד עם חברותי. אחרי טלטולים רבים הגענו לביאליסטוק, שם נודע לי שדודי משה, איטשי־ברל פרבשטיין ויצחק קאליקו נשארו בחיים. בפגישתנו נודעו לי כל הפרטים על גורל משפחתי, והחלטתי לצאת לסוחובוליה. נסעתי בעגלה עם דודי, פרבשטיין ויצחק קאליקו. לא תתואר הרגשתי האיומה, במצאי את סוחובולה עיר מולדתי עומדת על תלה וריקה מיהודים... הובילונו אל סנארסקי, בעל טחנת־קמח בקרפוביץ, שגר בביתו של חצקל טוביה׳ס. בקרתי גם בבית משפחת כהן, כמעט רוב הבתים עמדו. בית־הכנסת הגדול (ה„שוהל”) נהרס כליל, בית־הכנסת על יד בית־הספר עמד ריק. דברתי עם גויים אחדים, כל אחד היה „טוב וחסוד” שהיתי בסוחובולה שבועיים. באותו זמן הרגו הפולנים בדומברובה בחור אחד, דוד ווינשטיין, שיצא אתי מביאליסטוק. וסנארסקי אמר לי שרצוי שאעזוב את העיירה, כי הוא מפחד בגללי. ברוח נכאה עזבתי את סוחובולה. הגעתי לביאליסטוק ונפגשתי עם אנטק צוקרמן — ממפקדי מרד הגיטו בוארשה, וממנו נודע לי, שנתקבל עבורי „סרטיפיקט” (רשיון־עליה) ושעלי לצאת לדרך. בבואי לצ׳כיה קבלתי פקודה לעזור בהעברת קבוצות יהודים מפולין עד הונגריה. אחרי חדשיים שוב נפגשתי עם אנטק וצביה, שהטילו עלי תפקיד חדש, לעבור לבוקרשט, במקום שהיתה נקודת־רכוז של ילדים יהודים. עבדתי שם בקבוצת ילדים עד עלותנו ארצה, ב־10 באוקטובר 1945.

מאשה פישר־באגנר

פייצ'ה רבוב — אחת הלוחמות

פייצה (צפורה) רבוב נולדה בסוחובולה, ב־1921 להורים עניים, ומטופלים בילדים. הצטיינה בלמודיה בבית־הספר הפולני. בהיותה בת 15 הצטרפה לתנועת „החלוץ” ופעלה בסניף באהבה ובמסירות. היתה ערה ואהובה בחוג החברים. ב־1939 יצאה להכשרה ל„קבוץ לודז”.

בזמן הכבוש הנאצי הייתה בין 6 החברות בלודז שהוטל עליהן לשמור על עניני הקבוץ והתנועה. עברה לוארשה. הייתה בקבוץ החקלאי ע"ש צ'רניאקוב, ע"י וארשה. כחברת פלוגה לוחמת של „דרור” היתה פעילה במחתרת התנועה ומסורה לעניני הארגון היהודי הלוחם. ביומנו של שמחה ראטהויזר נזכר שהיא נלחמה בימי מרד הגיטו בשטח המברשתנים. אחרי דכוי המרד סירבה לעזוב את איזור הגיטו, כי לא רצתה להפרד מעם חברה נחום גוטמן, שנפצע והיא נשארה אחרי 10 במאי 1943 עם שרידי הלוחמים בגיטו המרכזי שהמשיכו להתגונן. ברשימת הנופלים בקרב הגיטו — נזכר שמה.

אחד המורדים

ראובן רוזנברג אשר יד ושם לו בתולדות מרד הגיטאות בפולין, הוא נכדו של ר' משה פוטיאל. וכשם שזקנו היה יהודי מכובד, עסקן שכלו היה נתון לרשות הצבור ללא לאות וללא מתן שכר בצדו — כך היה גם נכדו, אשר ינק מעמקי הנפש. נתקיים בו תורה וגדולה במקום אחד. עוד בשחר נעוריו, נכנס ל„חלוץ הצעיר” והתמסר לפעולה בכל להט לבו ונבאו לו גדולות. בימי השואה נתאמתו הדברים. „לוחמי הגיטאות והפרטיזנים” הנמצאים בארץ מציינים בהערצה את פעולותיו הנפלאות. שהדיהם הגיעו בדרך המחתרת לידי ועד־ההצלה ולהסתדרות העובדים בארץ. פעולותיו המרובות והאחריות הגדולה שהוטלה על שכם צעיר זה בימים הקודרים של השואה הלא הן כתובות בספרי התקופה:

„רוזנברג ראובן (רובצ'יק) יליד סוחובולה, חניך „החלוץ הצעיר”. ממקימי מחתרת „דרור” בביאליסטוק „מפעילי „ארגון לוחמים”. בפרוץ המרד בגיטו ב־17 באוגוסט 1943 נשלח בראש קבוצת לוחמים לפוצץ את בנין היודנראט בו השתכנה המפקדה הגרמנית. פרטי מותו לא ידועים והוא כבן עשרים ושתים”.

בספר „חורבן ומרד של יהודי ורשה” (דף 403) כתוב לאמור:

„רוזנברג ראובן (ראובנצ'יק) נולד בסוחובוליה מחוז ביאליסטוק ב־1921 למשפחת עשרים מיוחסת. „אביו מכובד ומעורב בכל עניני הצבור במקומו, מאוהדי „התנועה הרביזיוניסטית. נער גבה־קומה, יפה וחינני ושחור תלתלים. פונק בילדותו. כבן 13 גמר בית־ספר „תרבות” ונסע ללמוד בגמנסיה העברית בביאליסטוק. אך עם הרעת מצבם של הוריו, הפסיק למודיו וחזר לעיירתו; ועבד כמנהל חשבונות בתחנת החשמל של העירה. בתקופה זו עבר מן ה„חלוץ־הצעיר” לחלוץ. נבחר מזכיר הסניף ודאג ל„פעולות התרבות”. הוריו לא ראו בעין טובה את פעולותיו ב„החלוץ” ובפרט הם מקשים על יציאתו להכשרה. ב־1938 אירגן יחד עם בן הרב קבוצה של בחורים ויצאו להכשרה ללודז. מלא מרץ ויזמה, התלהב מהחיים החדשים, היה ער לכל שאלות הקבוץ אהוב על כולם כבן זקונים (נקרא בשם חיבה ראובצ'יק וכך גם במכתב ה„חלוץ” בפולין מ־15 בנובמבר 1943 להסתדרות העובדים בארץ־ישראל, בו צויין שם זה בלבד בלי שם המשפחה). בבת־צחוק על פניו ידע להבליג על כל הקשיים בתנאי ההכשרה והיה מופת לבוגרים ממנו. עם המלחמה המשיך פעילותו כאחת העסקנים המרכזיים בתנועה המחתרת. בביאליסטוק, העיר והמחוז, בין משתתפי ה„ההתגוננות בביאליסטוק, עד שנפל והוא בן 22.”

ב„פאָרווערטס” כותב עליו ד"ר י. שורצברט במאמרו „אין די טעג פון אויפשטאַנד פון ווארשעווער געטאָ”:

„ראובן ראָזענבערג, געבוירן אין סוכאָוואָליע, לעבן ביאַליסטאָק, אין יאָר 1921. ער האָט געשטאַמט

פון אַ זייער רייכער חסידישער משפחה. ער האָט געענדיקט די תרבות פאָלקס־שול און דאַן צוגע־שטאַנען צו דער החלוץ אָרגאַניזאַציע. בעת דעם קריג איז ער געווען דער רעדאַקטאָר פון א ביולעטין, וואָס איז פארשפרייט געוואָרן צווישן דער גאנצער יידישער אונטערגרונט־באַוועגונג אין פוילן. דעם דאָזיגן ביולעטין האָט ער צוזאמענגעשטעלט אויפ סמך פון ידיעות פון א געהיימען ראַדיאָ פון אויסלאַנד. בעת דעם אויפשטאַנד איז זיין אויפגאַבע געווען צו פאַרטיילן די וואַפן צווישן די זעלנער פון דער אונטערגרונט־באַוועגונג. באוואָפנט מיט 2 רעוואָל־וועערס איז ער געפאַלן ביי אַן אַטאַקע אויף די דייט־שן, בעת ער האָט געפראוווט זיך דורכרייסן דורך די מויערן פון געטאָ. ער איז אַלט געווען 22 יאָר.

ויתר הפרטים על אישיותו ודמותו של גבור ולו־חם זה, מובאים בספרים אלה: א. „אנשי המחתרת" — חייקה גרוסמן; ב. „דפים מן הדליקה" — מרדכי טננ־בוים; ג. „דער אויפשטאַנד פון די ביאַליסטאָקער יידן" — ב. מארק.

משה

געווען אמאל א שטעטל

טריט ביי טריט

פון **יענקל טשעראָוו** (דעטראָיט)

סוכאָוואָליע, אַ שטעטל ווי אַלע קליינע שטעטלעך אין תחום המושב. אַ בית־עולם, אַ וואַסער־מיל, אַ טייך — אָט דאָס איז דער ערשטער קבלת־פנים. דער בית־עולם איז שוין געווען זייער אַלט. נאָך מיט אַ יובל צוריק איז שוין מער קיין פּלאַץ נישט געווען פאַר נייע קברים. איז דער בית־עולם פאַרגרעסערט געוואָרן. מען האָט צוגעקויפט אַ שטיק פעלד, איינגעלייגט אַ פּאַרקאַן און געמאַכט אַ נייעם. געדינט האָט דער בית־עולם פאַר פאַרשידענע צוועקן: אַ מקום נאָכן אויסלעבן די יאָרן, אין ראש־חודש אלול — אויף קבר־אבות, תשעה־באב נאָך די קינות — באַזוכן פריינד, פאַרן קליינוואַרג — אַריינצושטעקן אין די קברים די היימיש־געמאַכטע שווערדלעך, און רייסן די ניס, וואָס זענען דאָרט געוואַקסן, אָבער קיינער האָט קיינמאָל נישט געפּרוווט זיי עסן, טאַקע צוליב דעם, וואָס זיי קומען פון „גוטן אָרט". ווי ביים לעבן, אַזוי אויך נאָכן טויט זענען די טויטע דאָרט געווען איינגעטיילט אין קלאַסן: יחסנים, מיטעלע און „עמך". אויב עמיץ האָט זיך פאַרשולדיקט ביים קהל, האָט די חברה קדישא אויפגעמאָנט דעם חוב פון די יורשים, איידער מען האָט אים מקבר געווען. עס האָבן נישט געהאָלפן קיין שום טענות. דער בר־מינן האָט געקענט לאַנג ליגן, און חברה האָט זיך נישט גערירט פון אָרט ביז אַלץ איז נישט געוואָרן געסילוקט. אַזאַ דין וחשבון האָבן זיי געפאָדערט נאָר דעמאָלט, ווען איינער איז געווען אַ פרוש מן הצבור צוליב קאַרגשאַפט.

דאָס ווערן אַ חברה־קדישאָ־מאַן איז אַריבער בירושה און איז געווען פאַרבונדן מיט יחוס און כבוד. עס זענען אויך געווען פאַלן פון „קבורת חמור". ד.ה באַגראָבן ביים פאַרקאַן. אָבער דאָס איז פאָרגעקומען זייער זעלטן. עס פלעגט טרעפן, אַז אַ חולה איז געווען מסוכן און די דאָקטוירים האָבן אים „אויפגעגעבן", זענען דעמאָלט געבליבן צוויי לעצטע מיטלען אויף אַרויסצורייסן דעם חולה פון מלאך־המות'ס נעגל: יאָמערן אין שול ביים אָרון־קודש, אָדער „רייסן קברים". דאָס איז געווען די אַרבעט פאַר די נאָענטסטע פון דער משפחה.

אַן אינסטיטוציע, וואָס האָט געהערט צו קהל, נאָר פאַר די לעבעדיקע, איז געווען די שטאָטישע באָד. זי האָט זיך געפונען נעבן דער שול, וווּ עס איז אויך געווען די שטאָטישע מקוה. פרייטיק איז די באָד געוואָרן באַזוכט פון אַלע פאַר אַ אָפּצאָל פון פינף קאָפּיקעס. מען האָט באַקומען אַ שעפל אויף וואַסער און אַ בעזים צום פאַרען און שמייסן זיך.

די חזקה אויף דער באָד האָט געהאַט גדליהו דער בעדער, וועלכער איז חוץ דעם אויך געווען דער שול־שמש. זיין אַרבעט איז געווען אַכטונג צו געבן אויף דער שול און יעדן פרייטיק־פאַרנאַכט רופן: „אי־ין ש־ו־ל א־ר־יי־ן!" קליין און גרויס האָט געקענט דעם ניגון זיינעם. אין די סליחות־טעג פלעגט ער פאַרטאָג קלאַפּן אין די לאָדנס און רופן מיטן סקאַרבאָוון ניגון „אויפ־שטיין לעבודת הבורא". דערפאַר האָט מען אים אויך גערופן גדליהו דער שמש. אַן גדליהו'ן איז נישט פאָרגעקומען קיין חתונה קיין ברית. נאָכדעם ווי ער האָט געמאַכט אַ פּאָר כוסות פלעגט ער געבן אַ געשריי: „לחיים, געלעבט!" ער איז געווען אויך שטאָטישער קברן. ווען ער איז געגאַנגען אויף דער „גרעבליע" מיטן רידל, האָבן אַלע געוווּסט, אַז עס איז אַ לויה.

צו קהל האָט אויך געהערט די „קאַראָבקע", אַ אָפּצאָל, וואָס די מלוכה האָט גענומען פון כשר פלייש,

כדי צו קריגן דערויף די קאָנצעסיע, פלעגט איינמאָל אין יאָר פאָרן קיין סאָקאָלקע אויף אַ ליציטאַציע. נישט איינמאָל פלעגט אַזאַ בעל־קאָראָבקע אַפילו זיין געלט נישט צוריקקריגן — דאָס שטעטל האָט געפונען אַ וועג ווי אַזוי אַרויסצודרייען זיך פונעם אָפּצאָל. היות די פוילישע שטעטלעך זענען געווען פריי פון דאָזיקן אָפּצאָל, האָט אַזאַ שטעטל ווי שטאַבין פאַרפלייצט סוכאָוואָליע מיט ביליק פלייש. דערפאַר פלעגן די בעלי־קאָראָבקעס שטיין אויפן וועג אויסער דער שטאָט און זוכן אין יעדער פור, צי זי ברענגט נישט קיין פלייש. זיי האָבן געהאַט דאָס רעכט דאָס פלייש צו קאָנפיסקירן. דאָך איז גענוג פלייש אַריינגעקומען אויף אַזאַ אופן. די רבנים פלעגן אַמאָל צוהילף קומען און אַרויסגעבן אַן איסור אויף שחיטת־חוץ.

2. שולן און בתי־מדרשים

דאָס שטעטל איז געווען איינגעטיילט אין צוויי טיילן: „אַראָפּ״ און „באַרג״. זענען דערפאַר די בתי־מדרשים אויך געווען באַזונדערע, איינס אויפן באַרג, דאָס צווייטע אַראָפּ, נעבן דער שול, וועלכע האָט שוין געהערט צום גאַנצן שטעטל. בייביידע בתי־מדרשים זענען געווען צוגעבויט שטיבלעך פאַר פאַרשידענע חברות: חברה תהילים, חברה תורה, חברה משניות. די דאָזיקע אַלע חברות פלעגן דאַווענען פאַר זיך נאָר שבת, אָבער נישט אין די ימים־נוראים.

מיט דער צייט זענען אין ביידע בתי־מדרשים געווען אַ סך אומצופרידענע, וועלכע זענען אוועק און אויסגעבויט זיך אַ נייעם בית־המדרש, נעבן ליישקעס פסח׳ס. דער נאָמען „דער נייער בית־המדרש״ איז פאַרבליבן ביז צום סוף. כאָטש דער אַראָפּער בית־המדרש האָט געדאַרפט דינען בלויז פאַר אַראָפּער, זענען אָבער געקומען אַהין אַ סך באַרגער, און דווקא פון די „פּני״, ווי לייזער חנה׳ס (יפה), איתמר. חאַצקל פּיאַסקער. די כלי־קודש זענען געווען איינגעטיילט פאַר ביידע גלייך. דער חזן פלעגט דאַווענען אין יעדן בית־המדרש זיין טאָג, אָבער קיינמאָל נישט אין נייעם בית־המדרש. בלויז דער רב ר׳ אברהמטשע איז קיינמאָל נישט געקומען אין אַראָפּער בית־מדרש, ווייל עס איז אים שווער געווען צו גיין צוליב זיין הויכן עלטער. אין די לעצטע יאָרן איז צוגעקומען אויך אַ שוסטערשער בית־המדרש.

אין די בתי־מדרשים פלעגט מען נישט בלויז דאַווענען, נאָר אויך הערן מגידים, וועלכע פלעגן פון צייט צו צייט אַראָפּקומען אַהער. אַ „פּיעכאָטנער״ מגיד האָט נישט געהאַט קיין גרויס מזל. זיין דרשה איז נישט געוואָרן שטאַרק באַזוכט, און ער פלעגט מוזן גיין איבערן שטעטל אויפקלייבן די פאָר גראָשן פאַר זיין דרשה. אַנדערש האָט עס אויסגעזען מיט אַ באַוווסטן מגיד. אַזעלכער האָט געקענט אָפּזיין אין שטעטל עטלעכע וואָכן, האַלטן יעדן טאָג דרשות פאַר אַ געפּאַקטן עולם. איינער אַזאַ מגיד, מיטן נאָמען כהן, איז אָפּגעווען אין שטעטל אַ פּאָר חדשים, און גענומען דעם עולם האָט ער נישט אַזוי שטאַרק מיט זיין דרוש, ווי מיט זיין שיין זינגען. דער עולם איז נישט מיד געוואָרן צו קומען הערן אים יעדן טאָג.

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די חובבי־ציון באַוועגונג און שפּעטער די ציוניסטן, קומען שוין אַראָפּ אין שטעטל נישט קיין מגידים, נאָר מטיפים, אָדער רעדנער. זיי פאַרנעמען זיך שוין נישט מיט דרשות וועגן גיהינום און גן־עדן, נאָר וועקן דעם עולם צום ציוניזם. און די ערשטע יאָרן ווערט זייער אַרבעט געקרוינט מיט דערפאָלג. עס ווערט געגרינדעט אַ אָרגאַניזאַציע, וואָס פאַרנעמט זיך מיט פאַרקויפן אַקציעס פאַר דער קאָלאָניאַל־באַנק אויף „אויסצאָלן״. דער קאַסירער איז געווען יענקל שיינעס. אויך דער שקל פאַרנעמט אַ גרויס אָרט. עס זעט אויס ווי אַ משיח־באַוועגונג וואָס גלייבט אין ד״ר הערצל אַלס באַפרייער.

אין די יאָרן 5—1904, ווען די פּאָגראָם־כוואַליעס און דער אַנטיסעמיטיזם האָבן פאַרפלייצט דעם תחום המושב, ווערט דער בית־המדרש דאָס אָרט פאַר דיסקוסיעס, באַזונדערס שבת בין־השמשות. די לייענער פון „הצפירה״ און „המליץ״ דערקלערן דעם עולם, וואָס עס הערט זיך אין וואַרשע, און פּעטערבורג, די נייעס פון דער רוסישער „דומע״ (פאַרלאַמענט). דער עולם פאַרגעסט דערביי, אַז עס איז שוין צייט צו דאַווענען מעריב, אַז באַלד גייט אַוועק די נשמה־יתירה און איר אָרט פאַרנעמט די דאַגת־פרנסה. צווישן די נייגעריקע צוהערער זענען געווען בטלנים, וועלכע זענען געווען ווייט פון לעבן און נישט געזען מער ווי זייערע ד׳ אַמות.

אַמאָל, שבת־פאַרנאַכט אין נייעם בית־מדרש

איז קאָפּל מגיד געשטאַנען און איבערגעבן דעם עולם די נייעס פון דער וואַד, וועגן פורישקעוויטשן, וואָס האָט טאָג־איין, טאָג־אויס גערופן צו פּאָגראָמען. אַלע זענען געשטאַנען באַזאָרגט, נישט ווייסנדיק וואָס צו טאָן. מיטאַמאָל רוקט זיך אַרויס ראובן מלמדס איידעם, ר׳ יעקב יאַקימאָווסקי, אַ גרויסער למדן, אָבער אַ נאַאיווער מענטש, און גיט מיט פּשטות אַן עצה, אַז אַלע רבנים זאָלן מחרים זיין פורישקעוויטשן און זיין סוף וועט אָן שום ספק קומען.

פון צייט צו צייט באַווייזט זיך אין שטעטל אַ חזן, אַמאָל בלויז אויף אַ וואָכעדיקן מעריב, אַמאָל אויף אַ קבלת־שבת, און אויב ער „רייסט איין״ — רייסט מען זיך שוין פאַר אים, אַ שבת אויפן באַרג און אַ שבת אַראָפּ. אַמאָל איז אַראָפּגעקומען אַ חזן מיטן נאָמען סקאָבעלאָוו, „אַוועקגעלייגט״ אַ מעריב און געמאַכט אַ רושם. ער איז געבליבן ביי אונדז איבערן גאַנצן זומער, און אַ צייט נאָך זיין פאַרלאָזן דאָס שטעטל האָט דער עולם אים נאָך אַלץ נישט געקענט פאַרגעסן און נאָכגעזונגען זיינע „שטיקלעך״.

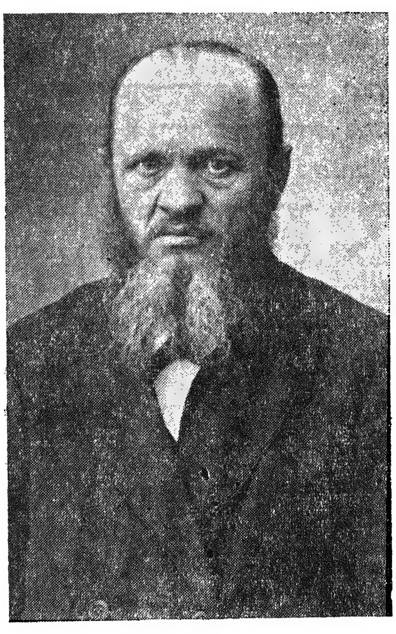
אויסער גדליה שמש זענען נישט געווען ביי אונדז קיין באַוווסטע שמשים. פייוול דער שמש פון אַראָפּער בית־המדרש, וועלכער איז געווען אַלט און קראַנק און צו קיין זאַך נישט געטויגט. אויפן באַרג — משה דער שמש. נאָך זיין טויט פאַרנעמט זיין אָרט לייבל דער פּאַכאָלעק, אַ מילנער, וואָס איז אויך געווען אַ בעל־שחרית. אין נייעם בית־המדרש איז געווען חיים־אריה, אַ ייד אַ בן־תורה. ער איז אויך געווען אַ מלמד.

פון אַלע חברות, וואָס דאָס שטעטל האָט פאַרמאָגט איז די וויכטיקסטע — די חברה לינת־הצדק. קיין דאָקטאָר איז אין שטעטל נישט געווען, נאָר פון צייט צו צייט פלעגט אַראָפּקומען אַ פעלדשער, איז דערפאַר דער לינת־הצדק געווען ממש די איינציקע אינסטיטוציע וואָס איז מיט עפּעס אַקעגנגעקומען דעם קראַנקן, געשיקט אויף לינות, כדי צו פאַרגרינגערן דערמיט די אייגענע פאַמיליע, וועלכע איז שוין געווען אויסגע־מוטשעט. יעדער נאַכט זענען געקומען עטלעכע חברים און געווען ביז אין דער פרי. חוץ דעם פלעגט מען אויסבאָרגן אַ חולה אַן אייז־פּענכאַר (האַלב־רונדיקע בלעך), שפּריצקעס א.א.וו. דאָס אַלץ האָט זיך געפונען אונטער דער אויפזיכט פון זלמן מלמד. אַז אַ קראַנקער איז געקומען מיט אַ צעטעלע פון פעלדשער, האָט ער באַקומען די נייטיקע מעדיצינישע כלי. אויב זי איז געווען פאַרנומען ביי אַ צווייטן קראַנקן, האָט דער אַנדערער געמוזט וואַרטן מיט זיין בויד־ווייטיק ביז יענער איז געזונט געוואָרן. לינת־הצדק פלעגט אויך געבן אומזיסט וויין פאַר קראַנקע, כדי צו שטאַרקן זיי, נאָכן אַרויסגיין פון געפאַר.

3. בעלי־תפילות

מער פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך איז סוכאָוואָ־ליע געבענטשט געווען מיט בעלי־תפילות. דעם אויבנ־אָן פאַרנעמט דער שטאָטישער חזן ר׳ ישראל שלאָס־בערג, אַ געבוירענער אין בראָסטעוויץ. אַלס יונגער־מאַן איז ער געקומען צו אונדז „אויף פּראָבע״, און געבליבן שוין אויפן גאַנצן לעבן דער שטאָטישער חזן־שוחט. ער איז געווען אַ ייד אַ הדרת־פּנים, מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שטימע, אַ גרויסער מנגן, וואָס האָט אַרויסגערופן צו זיך ליבשאַפט און דרך־ארץ. עס איז צום באַדויערן, וואָס אַזאַ פּערזענלעכקייט אויפן חזנישן געביט איז פאַרלוירנגעגאַנגען אין דעם קליינעם שטעטלע, נישט באַוווסט פאַר דער ברייטער וועלט. געשען איז עס צוליב דעם, וואָס ער איז פון כאַראַקטער געווען אַ שמח בחלקו און האָט קיינמאָל נישט גע־שטרעבט צו באַרימטקייט.

אונדזער קליינעם שטעטלע איז באַשערט געווען צו האָבן איינעם פון די גרעסטע הזנים. זיין שטוב

ניסל יאשעס בארעלקאווסקי

איז שטענדיק געווען אַ בית־ועד למנגנים. אַ דאַנק אים זענען פיל יונגעלייט געוואָרן שיינע בעלי־תפילות. ער האָט אָבער געהאַט אַ טרויעריקע עלטער. ער איז אַ לאַנגע צייט געווען צוגעשמידט צום קראַנקנבעט, פון וועלכן ער איז שוין נישט אַראָפּ ביזן טויט. זיין אָנדענק איז געבליבן טייער פאַר אַלע, וואָס האָבן אים געקענט.

פון אונדזערע בעלי־תפילות איז געווען באַרימט ביסל־יאָשעס. חוץ דער אויסערגעוויינלעך־שטאַרקער שטימע און חוש־הנגינה, איז ער אויך געווען אַ ייד אַ בן־תורה. זיין גאַנץ לעבן האָט ער זיך פאַרנומען מיט מסחר און א שליח־ציבור איז ער געווען אומבאַצאָלט. זיינע תפילות זענען געבליבן אין זכרון מיט זייער נעימות און האַרציקייט. אומפאַרגעסלעך איז געווען די תפילת־נעילה אין דער גרויסער שול. די לעצטע זון־שטראַלן האָבן זיך אַריינגעריסן דורך די אויבערשטע קליינע פענצטערלעך, דער עולם האָט שוין מיט די לעצטע כוחות געזאָגט די לעצטע תפילות. מיטאַמאָל האָט ר׳ ניסן מיט זיין לייבן־שטימע אויסגעזונגען: „אבינו מלכנו, שערי שמים פתח", און פאַר אַלע האָט זיך אויסגעוויזן, אַז מען זעט דעם הימל אָן אָפּענעם און דער רבונו־של־עולם מיט זיינע מלאכים שרייבן אונטער אַ גמר חתימה טובה. ר׳ ניסן איז געשטאָרבן יונג, אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

גוטע בעלי־תפילות זענען אויך געווען די צוויי זין פון וועלפּקע קרוצל־פון־מויער: חאַצקל־עני־רחל׳ס און מרדכי־יאָסל. זיי זענען געווען באַגאַבטע בעלי־תפילות מיט זייער געשמאַקע שטימען. דער ערשטער, ר׳ חאַצקל האָט עטלעכע יאָר פאַרבראַכט אַלס בעל־תפילה אין ניו־יאָרק. ווען ער איז געווען אין סוכאַוואָליע, האָבן אים די שכנותדיקע שטעטלעך „אויסגעכאַפּט". אַזוי איז אָנגעגאַנגען אַ שטענדיק אויסכאַפּעניש צווישן יאַגוסטאָוו און ביאַליסטאָק. ווען ער איז אַ יאָר געבליבן אין דער היים און געדאַוונט אין דער גרויסער שול, איז דאָרט נישט געווען קיין אָרט צו שטיין. זיין ריינע קלאָרע און מתיקותדיקע שטים האָט געשפּאַנט און געצויגן. ווו ער האָט געדאַוונט, איז אים נאָכגעגאַנגען די גאַנצע יוגנט.

ער איז געווען באַקאַנט מיט זיין איידלקייט. צוזאַמען מיט זיין אשת־חיל עני רחל האָט ער זיך פאַרנומען

חצקל עני־רחל׳ס קרוצל

מיט העלפן יתומים, אַלמנות און שפּייזן הונגעריקע. ביזן לעצטן טאָג איז ער געווען גבאי פון הכנסת־אורחים. ער האָט געוווּסט ביי וועמען צו נעמען און וועמען צו געבן, און איז געווען באַליבט ביי אַלע.

מרדכי־יאָסל איז אין די שפּעטערדיקע יאָרן אַוועק קיין אַמעריקע און האָט ביזן סוף פאַרנומען אַ זייער בכבודיק אָרט אַלס בעל־תפילה אין די גרעסטע דעטרויטער שולן.

חאַצקל פּיאַסקער איז אויך געווען אַ בעל־תפילה מיט אַ נאָמען. ער האָט קיינמאָל נישט פאַרלאָזט דאָס שטעטל און איז געווען אַ שטענדיקער בעל־תפילה אין אַראָפּ־בית־המדרש. אַ שיינער בעל־תפילה איז געווען נתקע דער שוחט און האָט באַזונדערס אויסגענומען מיט זיין האַרציקער נעילה. חייקל דער פאַרבער האָט נישט געהאַט קיין שטימע, ער איז אָבער געווען איינער פון די בעסטע „זאָגערס". זיין דאַוונען איז געווען אַ עונג רוחני.

אַ שיינער בעל־שחרית און גלייכצייטיק אַ גרויסער ייד איז געווען יקותיאל דער שניידער. אויסער זיין שיין דאַוונען איז ער זיין גאַנץ לעבן געווען דער רבי פון דער חברה משניות. דער סדר הלימוד איז געווען: שבת, פון דריי אַזייגער פאַרטאָג ביזן דאַוונען, און נאָכמיטאָג ביז מנחה. אין פאַרלויף פון יאָר איז ער מיט זיין חברה דורכגעגאַנגען גאַנץ משניות, און יעדן

חנוכה איז פאַרגעקומען אַ סיום מיט אַ גרויסער אײַן שײַן־צוגעגרייטער סעודה.

4. אונזערע מלמדים

דאָס מלמדות בײַ אונדז איז געווען, ווי אין אַלע אַנדערע שטעטלעך. יעדער שלים־מזל, וואָס האָט נישט געהאַט וואָס צו טון, האָט זיך גענומען צו מלמדות. דאָך האָט יעדעס קינד, אַפילו דאָס אָרעמסטע, געקענט דאַווענען, אַ פּרשה חומש מיט רש״י, און דאָס איז געווען די אַרבעט פון די היימישע מלמדים.

„שפּרינצע משה ירמיהוס” איז געווען אַ זקנה. די תלמידים האָט זי געהאַלטן ווי אייגענע קינדער, אייניקלעך, און באַצויגן זיך צו זיי מיט דער גרעסטער וואַרעמקייט. די קינדער זענען שוין פאַרטאָג געזעסן אויף דער שוועל און געוואַרט די טיר זאָל זיך עפענען. אַ פּאָר זמנים איז דאָס קינד געווען אונטער איר שוץ און שפּעטער אַריבער צו איר מאַן אויף חומש מיט רש״י. זיין חדר האָט זיך געפונען אין דער זעלבער שטוב, נאָר בײַ אַ צווייטער וואַנט. אין די ווינטערדיקע אָוונטן פלעגן די קינדער זיצן אין חדר ביז צען אין אָוונט. געלערנט חומש בײַ דער שיין פון אַ חלב־ליכטל, וואָס יעדער איינער האָט געמוזט ברענגען מיט זיך. אין די שפּעטע נאַכט־שעהן איז מען געגאַנגען אַהיים בײַ דער שיין פון לאַמטערן, וואָס מען האָט אַליין געמאַכט. כדי דאָס ליכט זאָל דורכלייכטן האָט מען די פּאַפּירענע ווענטלעך אויסגעשמירט מיט בוים־אייל. נישט איינמאָל איז די קונסט־אַרבעט אין מיטן וועג אַוועק מיטן פייער.

באַקאַנט אין יענער צייט איז געווען אַ מלמד מיטן נאָמען „יענקל קאַרפּיניצער”, ער איז געווען אַ איידעם פון אַ קאַרפּיניצער ישובניק, אַ דאָרף נישט ווייט פון סוכאָוואָליע. זיין לימוד איז שוין געווען אַ העכערער, פון תנ״ך ביז גמרא. אַ שיינער בכבוד־דיקער ייד, און ווען נישט די דאַנערשטיקס, וואָס זענען געווען דער יום־הדין פאַר די וואָכעדיקע למודים, איז ער אַפילו געווען באַליבט בײַ די תלמידים. נישט קיין כעסן, נישט פאַרביטערט, מיט אַ שטענדיקן שמייכל, זענען די קינדער גערן געגאַנגען אין חדר. מען פלעגט אַפילו באַקומען „געשמיסן”, פאַר נישט וויסן דעם שיעור, דאָך איז זיין באַשטראָפן געווען געלאַסן; אויב דאָס ייִנגל האָט זיך אַליין געלייגט און דערצו נאָך אַליין אָפּגעשפּילעט די תחתונים, איז ער אָפּגעקומען מיט אַ העלפט שמיץ, ווי דער, וואָס איז געווען אַן עקשן און נישט געוואָלט אַקעגנקומען זיין פאַרלאַנג. פון זיין מלמדות האָט ער נישט געהאַט קיין חיונה. און נאָך אין די יונגע יאָרן איז ער אַוועק קיין אַמעריקע און זיך גענומען צו אַן אַנדערער אַרבעט.

צווישן די גרעסערע מלמדים איז געווען: יעקב מרדכי דער פּעדערניק. זיינע תלמידים זענען שוין געווען אין בר־מצוה־עלטער, אָבער חברה האָט געהאַט פון אים געברענטע צרות. זייענדיק אַ כבד־פּה, איז ער שטענדיק געווען פאַרביטערט, און באַשטראָפט פאַר יעדער קלייניקייט. זיין שטראָף איז באַשטאַנען אין קנייפּן, רייסן שטיקער פלייש. מער פון אַלע האָבן געליטן די, וואָס זענען געזעסן נאָענט צו אים. פון זיין חדר איז דער אַריבערגאַנג געווען צו וועלוול צאַלעלס, אָדער זלמן דער מלמד. ער פלעגט שוין קלייבן זיינע תלמידים. ער איז קיינמאָל נישט געגאַנגען חול־המועד זוכן זיינע תלמידים, נאָר ס'איז געווען אַ כבוד סיי פאַרן טאַטן סיי פאַרן תלמיד אָנצוקומען צו זלמן דעם מלמד. און אַזוי ווי די צאָל זיינע איז געווען פון 10—12, איז טאַקע געווען זייער שווער צו אים אָנצוקומען. ווינטער אַרום חנוכה און זומער באַלד נאָך שבועות איז געווען די צייט צי פאַרזאָרגן זיך מיט אַ פּלאַץ פאַרן קומענדיקן זמן.

אַרויסגייענדיק פון ר׳ זלמנ׳ס חדר, פלעגט מען גיין אין אַ ישיבה, אָדער בלייבן אַ „בעלבתיש ייִנגל”. זעלטן ווען אַרויסקומענדיק פון זיין חדר, זאָל מען ווערן אַ בעל־מלאכה. דאָס איז אין יענער צייט געווען אַ נידעריקע מדרגה. זיינער אַ תלמיד מובהק איז בײַ איהם פאַררעכענט געווען ווי אַ אייגן קינד. זענען טאַקע אַלע שטעטלדיקע בעסערע בחורים געווען זיינע תלמידים. געווען אַ ייד א חלוש, דאָך האָט ער נישט געשפּאָרט קיין כוחות פאַר זיינע תלמידים.

5. באַשעפטיקונג

אין שטעטל זענען געווען: אַ וואַסער־מיל, און די פּיוויאַרניעס. פריער בלויז איינע, חיים־יאַנקעלס פּיוויאַרניע. שפּעטער זענען צוגעקומען נאָך צוויי, דניאל שקליאַרס און טוביה חאַטשעס. אַרום חיים יאַנקל׳ס פּיוויאַרניע האָבן געמאַכט אַ לעבן עטלעכע פאַמיליעס: ער אַליין מיט זיינע זון: שיימע, גדליהו, אברהמ׳ל,

איסר און הערשל. ער האָט געהאַט אויך שותּפים: דניאל שקליאַר און טוביה חאַטשע חיה שרה׳ס. שפּעטער האָט זיך דניאל אָפּגעטיילט, אויפגעבויט אין קאַרפּאָוויצער גאַס איינע פון די שענסטע און גרעסטע ברויערייען, ביי זיינע אונטערנעמונגס פעאיקייטן, איז דאָס גאַנצער ביר געשעפט אַריבער צו אים, און דאָס איז געווען דער אָנהויב פון אונטערגאַנג פון דער „חיים יאַנקל״־דינאַסטיע. און דניאל בלייבט דער איינציקער פּיוואָוואַר פאַר סוכאָוואָליע און אומגעגנט. ער איז געווען כמעט דער רייכסטער ייד אין שטעטל, זייער בכבודיק, אָנגעזעען. מיטן אויפקום פון דער פּוילישער מלוכה, און איר מעטאָדן אַרויסצושטויסן דעם ייד פון האַנדל, האָבן אַלע גזירות אויך נישט אויסגעמיטן דניאלן און דאָס האָט געבראַכט צום אונטערגאַנג פון זיין פּיוויאַרניע.

די מיל האָט אויך אַ היסטאָרישן הינטערגרונט: די „הויפן״ אַרום די שטעטלעך, פּונקט ווי די מילן, זענען ביזן פּוילישן אויפשטאַנד געווען דאָס אייגנטום פון פּוילישן אַדל. אַזוי איז אויך געווען מיט די מילן אין אקאָפּ, סוכאָוואָליע און קאַרפּאָוויץ. דאָס זעלבע אויך מיט די „הויפן״ הינטער גראָדזשיסק, קאַרפּאָוויצע א.א. ווען דער אויפשטאַנד איז אונטערדריקט געוואָרן, זענען די אַלע פאַרמעגנס אַריבער צום רוסישן אַדל. דאָס האָט אויך פּאַסירט מיט די סוכאָוואָליער מיל, ווי ס׳איז געבליבן בערל מילנער. ווען בערל איז געשטאָרבן, איז די מיל אַריבער צו חיים לייזער ליווערעַנט, זעליק קאַרפּאָוויצערס זון, וועלכער האָט געפירט זייער אַ בכבודיק לעבן. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער אומגעקומען דורך די פּוילישע רוצחים על קידוש־השם.

סוכאָוואָליע איז געווען באַוווסט אויך מיט איר פערד־האַנדל, וועלכער איז נישט תּמיד געווען „כשר״. דער מסחר איז אָבער געלעגן אויך אין פייגע הענט, ווי ניסל יאָשעס, יאָשע לייזערס, אברהם קירזשנער, און אַנדערע, וואָס האָבן געפירט געשעפטן מערסטנס מיט דייטשלאַנד.

אַ לעבעדיקער האַנדל האָט זיך געפירט צווישן דאָרף און שטאָט: תּבואה, אייזן־געשעפטן, שענקען, בעקערייען און שניט־געשעפטן. אַ גרויס אָרט אין סוכאָוואָליע האָט פאַרנומען די טאָקעריי. די אַרבעט איז צוגעגרייט געוואָרן אין די זומער־חדשים, פאַרענדיקט אין די לאַנגע ווינטער־נעכט און פאַרקויפט אויף די ארומיקע ירידים. דער גרעסטער טייל טאָקערס איז באַשטאַנען פון גרויסע אביונים. די איבריקע מלאכות: שמידעריי, שניידעריי, שוסטעריי און סטאָלעריי, זענען אויך געווען געבונדן צווישן זיך שטאָט און דאָרף. די סטאָליאַרעס, שוסטערס און שניידערס, וואָס האָבן געאַרבעט פאַרן דאָרף, האָבן נישט געוואַרט ביז דער פּויער וועט קומען צו זיי. יעדער האָט געהאַט זיינע קונים, צו וועלכע ער איז געגאַנגען פון הויז צו הויז, פון דאָרף צו דאָרף, אָפּגעאַרבעט ביי איין משפּחה — אַוועק צו דער צווייטער, געפּטרט איין דאָרף — אַוועק אין צווייטן. פון דער היים איז מען אַוועק מאָנטיק פרי, און צוריקגעקומען פרייטיק פאַרנאַכט. דאָס גרעסטע אָפּקומעניש איז געווען מיטן עסן, צוליב כשרות. די דאָזיקע דאָרפישע פּרנסות זענען אָנגעגאַנגען בלויז אין ווינטער, ווען דער פּויער איז אַ שטוביקער און האָט צייט אָפּצוגעבן זיך מיטן ברענגען אין אָרדנונג זיין ווירטשאַפט. אין די זומער־חדשים האָט מען געאַרבעט ביי זיך אין דער היים און פאַרקויפט אויף די ירידים.

נאָך אַ מסחר צווישן שטאָט און דאָרף איז געווען די לייוונט, וואָס די פּויערטעס אַליין האָבן אויסגעאַרבעט, און געזייט דעם פלאַקס, געשפּינען, געוועבט און געבלייכט אויף דער זומערדיקער זון. דאָס האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ גרויס געשעפט פאַר אויסלאַנד. די לייוונט־סוחרים זענען אַרומגעפאָרן פון דאָרף צו דאָרף, אויפגעקויפט די סחורה. דער מסחר איז געווען נישט צו כשר, באַזונדערס אין מעסטן, וואָס איז געמאַכט געוואָרן אַזוי בליץ־שנעל, אַז קיינער פון די דערבייאיקע האָט נישט באַמערקט, ווי דער מעסטער האָט גיך אַ צי־געטון די לייוונט פון איין אַרשין איבערן צווייטן. אויף דער פאַך־שפּראַך האָט עס געהייסן: „אָנגעמאָסטן״. על פּי רוב איז אָט דאָס „אָנגעמאָסטענע״ געווען דער גאַנצער ריווח, צוליב דער גרויסער קאָנקורענץ.

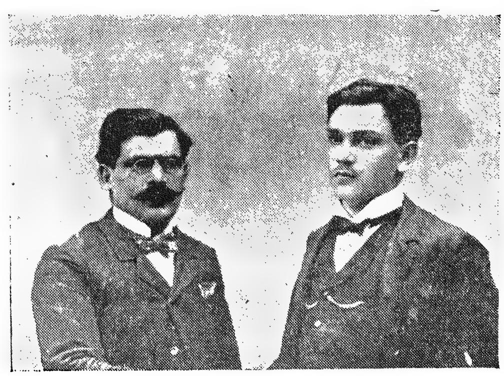
נאָך אַ מסחר איז געווען: דער „קאָריבעלניק״. זיין אַרבעט איז באַשטאַנען פון אַרומפאָרן מבית לבית פאַרקויפן זאַכן פון שטוביקן געברויך אויף אויסטויש, ווי: שמאַטעס, אייזן, ביינער, אַמאָל — אַ שעפּסל, אַ קעלבל, אַביסל חזיר־האָר, אייער, הינער. דער קאָראָבעלניק האָט עס אַריינגעבראַכט אין שטאָט, פאַרקויפט צו: אברהם וועלענטעס, משה פורמאַן, שמואל־יצחק א.א. זיי פלעגן עס אָפּפירן קיין ביאַליסטאָק, אָדער גראָדנע.

דער מאַרק, וואָס איז פאָרגעקומען זונטיק, אָדער דאָנערשטיק, איז געווען דער גרעסטער קוואַל פון חיונה. אין די טעג איז געווען לעבעדיק אין שטעטל. דאָס דאָרף האָט אַריינגעברענגט אַלץ, וואָס איז אים געווען איבעריק: תבואות, פערד, בהמות, האָלץ, קאַר־טאָפל. פאַרן געלט האָט מען זיך איינגעקויפט פון כל טוב. דורכפאָרנדיק האָט יעדע פור מיטגעפירט מיט זיך אַ פאָר שיכורים און זיי האָבן געמאַכט פריילעך.

6. אונדזער יוגנט

ביז צו די בר־מצוה־יאָרן האָט יעדעס קינד, אָרעם צו רייך, געמוזט גיין אין חדר אַריין. ערשט, ווען אַ בחור׳ל איז אַרויס פון חדר האָבן זיך אָנגעהויבן די צרות. עס איז געשטאַנען די פראַגע: מה יעשה הבן? די עמיגראַציע קיין אַמעריקע איז נאָך נישט געווען, פאַבריקן האָבן עקזיסטירט נאָר אין די גרויסע שטעט. גרינגער צו פאַרענטפערן די פראַגע איז געווען דעם שניידער, שוסטער, צי סטאָליאַר. אדרבה, ער האָט זיך קוים דערוואָרט אויף דעם, ער זאָל אויפהערן איינער אַליין שלעפן דעם יאָך. גלייך נאָך דער בר־מצוה איז דאָס בחור׳ל געוואָרן נאָך אַ האַנט, אויס ליידיקגייער.

צרות זענען געווען, ווען אַ קינד האָט זיך אַרויס־געוויזן מיט בעסערע פעאיקייטן, אַ שאַרף קעפל, קען שוין אַליין „דורכקריכן" אַ בלאַט גמרא, קוקט אַריין אין אַ „מורה הלשון" אין אַ „רוסישער גראַמאַטיקע" און וויל „קומען צו עפּעס". דער טאַטע וויל זען נחת פון קינד, אפשר טאַקע דערלעבן אַ זון אַ רב. דאָס איז אין יענע יאָרן געווען דער גרעסטער ווונטש ביי טאַטע־מאַמע. אָבער אַוועקשיקן אים אין אַ גרעסערער שטאָט, אין אַ ישיבה, קען ער נישט. קוים מיט צרות ער שלאָגט דורך זיין וואָך־חיונה.

חיים און יהושע (אישיע) גאָפּערשטיין

עס איז נישט געווען קיין יוגנט־באַוועגונג, קיין ביבליאָטעק, וווּ אַזאַ בחור זאָל זיך קענען אַליין אַנטוויקלען. צענדליקער יונגעלייט פלעגן זיך אַרומ־דרייען איבער די גאַסן מיט שטעקעלעך אין די הענט און וואַרטן אויפן פריזיוו, אָדער אויף דער חופה. דאָך זענען פון זיך אַליין, אָן קיינעמס הילף, אויסגעוואַקסן אין יעדן דור אינטערעסאַנטע פערזענלעכקייטן. פון דעם פריערדיקן דור זענען באַקאַנט געווען: זלמן לייזער חנה׳ס (יפה), אלטער איטשע דעם פאַרבערס, חיים יענקלס זון, לייבל פריימאַן, וועלוול אליהו גרשונס, מענדל נתקע דעם שוחט׳ס. אַ דור שפּעטער: יודל עניי־רחל׳ס, לייזער מאַטקעס, חיים שיינקעס, זיידקע־דניאל־חנה, שמחה און דניאל קאַפּל מגידס, שמואל אייזיק פראַנצוז און אַנדערע.

פיל אינטערעסאַנטער האָט פאַרברענגט זיין צייט דער לעצטער דור. פונקט ווי דאָס גאַנצע לאַנד האָט אונדזער שטעטל אויך אַ טרייסל געטון זיך. עס האָבן אָנגעהויבן אַריינצוקומען דער „המליץ", „הזמן", שפּע־טער „דער פריינד", „היינט", „מאָמענט". עס איז רייף געוואָרן די צייט פאַר אַ ביבליאָטעק, געהיים, אָן אַ „ראַזראַשעניע" (דערלויבניש). אַלע וואַרפן זיך אַריין אין דער אַרבעט, שאַפן ביכער, געלט, אַ לאָקאַל פאַר דער ביבליאָטעק, וואָס ווערט איינגעאָרדנט ביי שיינקע מאַטעס.

די יוגנט הויבט דעמאָלט אָן אויסלעבן זיך, אַרויס־ברענגען די נישט־אויסגענוצטע פעאיקייטן און כוחות. עס ווערן אָרגאַניזירט פאָרלעזונגען, דיסקוסיעס, זעלטע־נער — אַ פאָרשטעלונג. די ביבליאָטעק הויבט אָן דינען דער יוגנט ווי אַ קולטור־צענטער. יאַנקל הירשס אַ זון, וואָס איז אַוועק קיין קאַנאַדע, ענטפערט שפּעטער אויף דער פראַגע, וווּ ער האָט באַקומען זיין דערציונג, מיט דער גרעסטער נאַטירלעכקייט: „מיין גימנאַזיע און אוניווערזיטעט איז געווען די סוכאָוואָליער ביבליאָטעק".

אין די יאָרן 1905—6 באַווייזן זיך די ערשטע שטראַלן פון פרייהייט איבער גאַנץ רוסלאַנד און אויף דער תחום־המושב ווערט פאַרפּלייצט מיט סאָציאַלע אידעען. ביי אונדז איז שוין דעמאָלט געווען אַ הויך־אַנטוויקלטע יוגנט. עס האָט געטראָפן, אַז דער בונד פלעגט אַריינשיקן אַן אַגיטאַטאָר, האָט ער שוין גאַרנישט געקענט אופטון, ווייל די יוגנט פון אַנדערע פאַרטייען איז שוין געווען גענוג אויפגעקלערט און באַוווסטזיניק.

מיין שטעטל

זייענדיק אין דער אַלטער היים איז קיינעם נישט איינגעפאַלן, אַז פון אַלעם וועט ווערן אַ חורבן, און עס וועט פאַרבלייבן אַ פנקס מיט אַ שארית־הפליטה, דאָס מען זאָל זיך פאַרזאָרגן מיט היסטאָרישע דאָקו־מענטן.

פון וואַנען שטאַמט דער נאָמען סוכאָוואָליע? „סוכאַ" הייסט טרוקן, און מיר האָבן גראָד געהאַט פיל בלאָטעס. דער איינציקער טרוקענער געגנט איז צפון־זייט פון שטאָט, אַרום וואַלד, אָדער לעבן בית־עלמין. עס איז געווען שווער אַריינצופאָרן פון שאָסיי אין שטאָט, צוליב די טיפע זאַמדיקע וועגן.

פון וואַנען עס שטאַמען די סוכאָוואָליער יידן, דאָס גייט אַריין אין דער אַלגעמיינער היסטאָריע. די „געבורטס־דאָקומענטן" פון סוכאָוואָליער יידן זענען געווען פאַרשריבן אויף די טאָוולען פון ספרים.

אין שטעטל זענען געווען קליינע הייזער, און עטלעכע מויערן: העניע דער אַלמנה'ס, חיה רחל'ס, אַראָפּ; דער מויער — בית־מדרש — און אויך העניע רחל'ס 2 עטאַזשיקע מויער. די „מאַפּע" פון דער שטאָט איז געווען ווי אַ מענטש מיט אַ לאַנגן קאָפּ — דער „לאַנגער דאָרף"; 2 הענט: יאַנאָווער און קאַרפּאָ־וויצער גאַס, און 2 פיס: די 2 לאַנגע גאַסן, אַראָפּ ביז'ן וואַסער־מיל. ביי די זייטן זענען געווען טאַטאַרן, וואָס האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט אויסאַרבעטן פעל און די 2־טע זייט קריסטן. דאָס האָט געהייסן „אלשיניק". די קריסטן האָבן זיך באַצויגן פאַרשידן צו די יידן: איניקע זענען געווען שטילע שונאי־ישראל און אַנדערע — אויסגעשפּראָכענע אַנטיסעמיטן, נאָר אַ סך האָבן זיך געהאַלטן ווי גוטע שכנים. מען האָט געלעבט איינער פון דעם צווייטן. די אַרומיקע דאָרפישע קריסטן פלעגן אַריינברענגען פּרנסה; 2 מאָל אין דער וואָך זונטיק און דאָנערשטיק, אין אַ מאַרק טאָג פלעגן די קרעמער, בעקערס, שענקערס לייזן פון זיי גאַנץ גוט.

אונדזער שטעטל בכלל איז געווען איינגעטיילט אין 2 חלקים: „אַראָפּער" און „באַרגער", וועלכע האָבן געהייסן די „פּני". אַז אַ „אַראָפּער" פלעגט קומען אין אַ פרעמדער שטאָדט האָט מען אים געפרעגט גלייך וואו ער וואוינט? אויב ער פלעגט זאָגן „אַראָפּ", האָט מען זיך אָפּגערוקט ד' אַמות, נאָר דער אַראָפּער פלעגט זיך טרייסטן און זאָגן, אַז דער באַרגער וועט מוזן קומען אַראָפּ איבער 100 יאָר צום בית־עולם.

מיר האָבן פאַרמאָגט 3 שיינע בתי־מדרשים מיט פיל ספרים און אַ פּאָר ש"ס'ן, אין יעדן ביהמ"ד. מען האָט געלערנט גמרא, משניות, חיי־אדם, עין־יעקב און פיל יידן האָבן געזאָגט תהילים. יעדער בית־המדרש האָט געהאַט זיינע מתפללים. אויף אונזער „אויבן אָן וואַנט" (אין נייעם בית־המדרש) זענען געווען חיים יענקל שוואַרץ, נאָסקע דער סטאָליאַר, לייזער חנה'ס, יקותיאל דער שניידער, אַ ייד, וואָס איז געזעסן יעדע ליידיקע מינוט און געלערנט. מיין זיידע משה ירמיה'ס, אַלטער ראובנ'ס, שמואל זלאַטקעס, זלמן דער מלמד, איתמר ניסלקאָווסקי, מיין פאָטער, יאָסל לישעס, פייבל דער שמש, בנימין־חיים.

חיים יענקל שוואַרץ — האָט געהאַט אַ ברויערייַ פון ביער, און אַלע זיינע קינדער פלעגן ציען פון דעם זייער חיונה. זיין זון שיימע האָט געהאַט אַ שיינע פאַמיליע. זיי זענען אַוועק קיין אַנטווערפּן. און מסתמא איז געבליבן פון זיי אַ שיינער דור. נאָסקע דער סטאָליער — אַ ייד זייער אַ פרומער און אַ שיינער בעל־תפילה. מיין זיידע משה ירמיה'ס — האָט אַליין געלערנט, און מיין באָבע שפרינצע — די גרויסע פעדאַגאָגין פאַר מתחילים, אַ דרדקי־מלמדקע, אויסגעלערנט יעדן קינד אַ וווּנ־

דערבאַרן עברי און מיין זיידע האָט פאַרענדיקט מיטן חומש. שמואל זלאַטקעס — זייער אַ קלוגער ייד, באַרייזט די וועלט, געוועזן ביי די ראָטשילד׳ס און איז געוועזן איינער פון די בעסטע בדחנים אויף אַ חתונה, ער פלעגט פאַרשיינען אַ שמחה. זלמן דער מלמד — האָט אַלעס געלערנט, גמרא, און תנ״ך מיט מלבים. לייזער חנה׳ס יפה — איז געוועזן זייער שאַרף

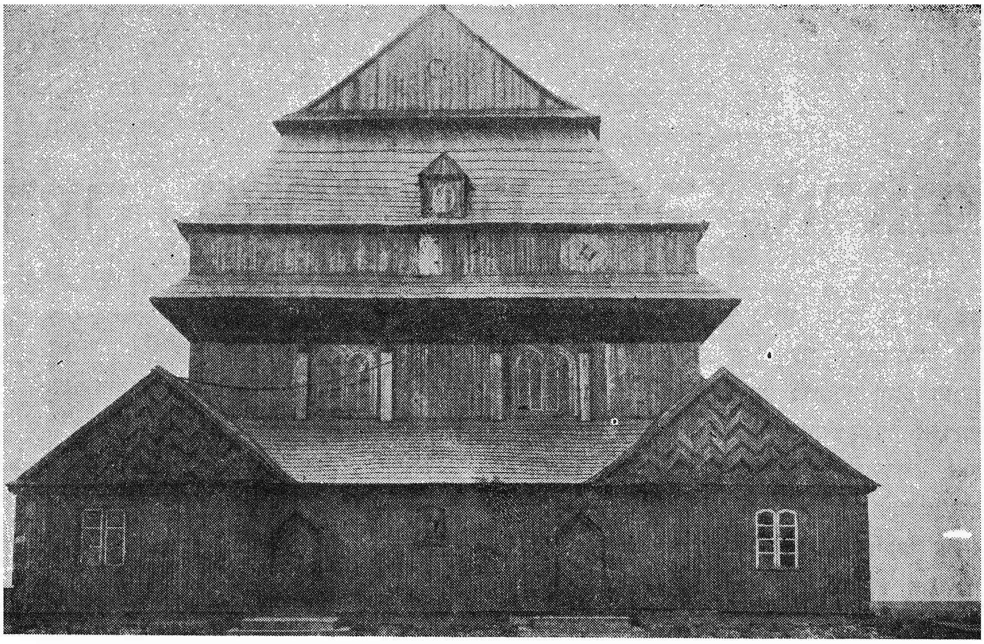

ר׳ לייזער און פראַדל יפה (זלמנ׳ס עלטערן)

מיט זיין ענטפער צו די שונאי־ישראל. אַז דער פריסטאַוו האָט אים געפרעגט אין דער צייט פון דער ציוניסטישער באַוועגונג, צי ער וועט אים מיטנעמען קיין ארץ־ישראל? וואָס פאַר אַ „טשין״ ער וועט אים געבן? האָט לייזער געענטפערט: — „טראָגן דעם קוגל שבת, אָדער הייצן דעם אויוון״. ר׳ לייזער איז געוועזן אַ ייד אַ סוחר, אויך געזעסן אַ סך צייט ביי דער גמרא און באַוואוסט געוועזן אויך אין וועלט־זאַכן. זיין זון זלמן איז אויך געוועזן אַ חכם. פיל מענטשן פון שטאָט האָט מען גערופן מיט צונעמענישן, ווי „משה קאַלב״ „קטונתי״ אָדער „שלומפערקע״. עס זענען ביי אונדז געוועזן אויך שלעכטע „כאַראַקטאָרן״, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון שטאָט אין מיטן נאַכט, פאַר עפעס אַ חטא: למשל, אונטערצינדן, אָדער מוראָ פאַר אַן אַרעסט, אָבער אַזעלכע זענען געוועזן זייער קליין אין צאָל. אַסך האָט מען גערופן נאָך זייער פאַך, ווי למשל „שלמה דער שוסטער״, וועלכער איז געוועזן אַ גרויסער וויצלינג; „משה דער פורמאַן״, וועלכער פלעגט פאָרן 2 מאָל אַ וואָך קיין ביאַליסטאָק, קויפן און פאַרקויפן פראָדוקטן. אונדזער אַלטער רב איז געוועזן אַ פיינער ייד, אַ למדן. דער נאָמען איינהאָרן האָט דערציילט זיין יחוס המשפחה. די איינהאָרנס זענען נאָך היינט באַוווסטע שרייבער, געלערנטע. דער רב האָט געהאַט זייער געלערנטע קינדער. זיין זון — פּרופ. איינהאָרן איז געוועזן אַ באַוווסטער דאָקטאָר אין די פאַראייניקטע שטאַטן. דער רב האָט אַלץ געקענט אויסנווייניק, ווייל זיין ראיה איז געוועזן שוואַך.

בחורים, וואָס האָבן געלערנט, פלעגן קריגן פון אונזערע רביים אין שפּאַס „סמיכות״: איך, למשל, האָב געהאַט סמיכות צו זיין אַ רב אין דאָרף „דאָבישינשצענע״ יענקל שמולקעס אין „חאָדראָווקע״ און מיין חבר מאיר דוואָשעס אין „פּאָקאָסנע״. די מלמדים פלעגן אַריינהאַקן די תורה אין אונדז מיט אַ הילצערנע פושקע פון שמעקטאַבאַק. נישט איין מאַמע פלעגט קומען צום רבין אין מיטן שמייסן און אַרויסרייסן דאָס ייִנגל מיט אַ נאַקעטן הינטער חלק, אים אַ היימברענגען, און אויסבייטלען „כל חמתה״ צום רבינס קאָפּ, מיט דער רביצ׳ן אַ צולייג.

אונדזער שול איז געוועזן אַן אַלטער בנין, מיט שיינע הויכן זיילן „סלופּעס״, מיט אַן איינגעבויטן אָרון־הקודש מיט זייער פיינע מאָלונגען, געשניצט פוןביידע זייטן מיט יידישע סימבאָלן.ביים עמוד פלעגט דאַוונען ימים־טובים דער חזן שלאָסבערג מיט זיינע „צאן־קדשים״; איינער פון די בעל־תפילות פון שול איז

בית־הכּנסת — די שול

געווען חייקל דער פאַרבער. חופּות פלעגן פאָרקומען נעבן שול, סיי ווינטער סיי זומער, עס פלעגט זיך ציען אַ פּראָצעסיע מיט ליכט; די באָבע פאַיע און זלאַטקע פלעגן אַריבערגיין דעם וועג מיט אַ פולן עמער וואַסער, און צוריק פון דער חופּה פלעגן זיי משמח זיין טאַנצענדיק אַנטקעגן חתן־כּלה. אויף יעדער שמחה פלעגן אַלע זיך פילן ברידערלעך, פריינדלעך.

מעדיצינישע הילף איז געווען ווייניג. פיל יונגע קינדער פלעגן שטאַרבן פון דיפטעריע. אַז עס פלעגט טרעפן אַן אויסנוויינקסטע קראַנקהייט, אָדער אַ געשוואָלענער צאָן, פלעגט מיין באָבע פאַיע אָבצינדלעווען, אָדער אָפּשפּרעכן אַ „עין־הרע” און עס האָט אַלץ וויי געטון... אין שטעטל פלעגן פאָרקומען פיל שריפות. פלעגט מען שלעפן וואַסער מיט עמערס, און אַלע האָבן געשריען „אַוואו ברענט?” אַ פרייטיק־צו־נאַכט האָט אָפּגעברענט די באָד, ווייל שבת האָט מען נישט געטאָרט לעשן.

קיין פּאָסט איז נאָך נישט געווען. 3 מאָל אַ וואָך פלעגן אָנקומען די יידישע בריוו צו בנימין־חיים דעם בריוועטרעגער, ער פלעגט רעכנען אַ קאָפּיקע פאַר אַ בריוו. אַ טעלעגראַף איז געוואָרן, ווען מען האָט געמאַכט אַ שאָסיי פון גראָדנאָ ביז אַסאָוויעץ, אָבער ביים זאַמדיקן אַריינפאָר אין שטעטל, פלעגט מען נאָך דאַרפן צולייגן אַ אַקסל.

אין 1905 האָבן מיר געגרינדעט די ביבליאָטעק, די ערשטע וויכטיקע אינסטיטוציע אין שטעטל — און אַרום איר האָט זיך קאָנצענטרירט די פאָרגעשריטענע יוגנט.

שמואל-אייזיק פראַנצוז (מאָנטרעאַל)

דער „באַרג" און דער „אַראָפּ"

די רשימות, „באַרג" און „אַראָפּ", פון לאַנדסמאַן ירוחם לעוויז. ירוחם האָט געוווינט אין סוכאָוואָליע אין דער צייט פון דער ערשטער דייטשער אָקופּאַציע און די רשימות זענען דערשינען אין דער לעבעדיקער צייטונג פון פאַריין „יידישע יוגנט". דער סעקרעטאַר, נחום גלאָגאָווסקי ז"ל האָט אַ קאָפּיע פון דער צייטונג מיטגעפירט אין זיינע וואַנדערונגען פון ביאַליסטאָק איבער לאַטוויע, אויסטראַליע ביז מדינת ישראל.

1. „דער באַרג"*)

דאָס שטעטל טיילט זיך געאָגראַפיש אויף צוויי קעגענגעזעצטע טיילן: אַ באַרג און אַ טאָל. נאָך אים סאַמע שפּיץ באַרג שטייט דער קלויסטער. נאָך אים איז אַ באַרימטער מאַרק, וואָס האָט אויסגעשטרעקט זיינע אָרעמס רעכטס און לינקס, און פון דעם זענען געוואָרן 2 גאַסן. אָט דעם מאַרק מיט זיין רעכטס און לינקס האָבן זיך, משנים קדמוניות, די בעלי־בתים אויסגעקליבן פאַר זייער וואוינונגס־אָרט. דאָ זענען די הויפּט־קראָמען, וועלכע דאַרפן זיין צו דער האַנט דעם גוי, ווען ער קומט פאַרקויפן אויפן מאַרק זיינע פּראָדוקטן און איינקויפן זיינע הצטרכותן. דעם סוף פון די גאַסן האָבן זיך די שמידן אויסגעקליבן פאַר אַ נעסט, כדי דער פויער, אַריינפאָרנדיק אָדער אַרויספאָרנדיק, זאָל קענען גלייך מתקן זיין אַ צרה, וואָס טרעפט זיין וואָגן. אין דעם הויפּט־טייל פון שטאָט געפינען זיך די עטלעכע מויערן, וואָס זענען נאָך אַ זכר פון דער אַמאָליקער דייטשעשער הערשאַפט. דאָ זענען אויך די הייזער מיט די רויט אָדער גרין געפאַרבטע גאַניקעס, וואָס דינען פאַר אַ צונויפזאַמלונגס־אָרט פאַר שטעטלדיקע פּאָליטיקער אין אַ וואָכעדיקן אָבער נישט קיין זונטאָגדיק'ן און נישט קיין דאָנערשטיק'ן מאַרק־טאָג.

אין אַ מאַרק־טאָג ברענגען די סטאָליער'ס פון „אַראָפּ" זייערע מעבל צום פאַרקויפן. (מערסטנטייל הילצערנע שמאָלע שאַפקעס); די ביסל טאַנדעטערס — זייערע קורטקעס, הויזן און אַנצוגן. יידענעס ברענגען פּאָליווענע קריגלעך און כלים; קירזשנערס שטעלן אויף אין ראַמען זייערע היטלען און דאַמאָלסט ווערט אַ רעש, אַ געפילדער פון די אָנגעפאָרענע יידן און קריסטן, קונים און סוחרים, פון די פערד און בהמות.

אין דער לעצטער צייט איז אויף די מערק, און אַפילו אויף די ירידים, דער טומל אַביסל קלענער. די קוויטשערייען פון די „כשר־פיסלעך" און דאָס מעקען פון די קו, ווערט אַלץ זעלטענער און זעלטענער. די קריסטן ווייסן שוין גאַנץ גוט, אַז אויף דעם איז פאַראַן אַ בעסערער בעלן. אויך דער המון פון די קריסטן איז קלענער, ווייל אַ טייל דערפער זענען אַריבער אין אַן'אַנדער „קרייז־פאַרוואַלטונג" און כדי צו קומען אין שטעטל, מוז עס קאָסטן אַ מתנה, אייער, אָדער אַ הינדל, און צייטנווייז העלפט עס אויך נישט.

די באַציאונגען צווישן די יידן מיט די קריסטן איז אויסערלעך גאַנץ גוט. טרעפנדיק זיך, פרעגט מען אויס איינער דעם צווייטן: „יאַק שע־מאַש" (וואָס מאַכסטו?), מ'דערציילט זיך אויס איינער פאַרן אַנדערן די צרות, וואָס מ'ליידט פון דעם געקומענעם „גר־

*) „יידישע יוגנט", 1917, נומער 14

תושב״. טרעפט זיך אָפּט, אַז אַלטע גויעס, פון אַלטע גוט־פריינדשאַפט־ווענן, ברענגען אַ „גאָסטיניעץ״: פרישע אייער, עפּל, רעטעכער און שאַר־ירקות. פאַרהאַנען אַזעלכע, וואָס זענען שטאַרק צוגעבונדן צום יידישן קרעמער, קומט אַ וואָס פאַר עס איז „חגא״, באַזוכן זיי די הייזער און קראָמען פון זייערע יידישע באַקאַנטע, זייערע אַכסניות. אַפילו, ווען מ׳וויל גאָר־נישט קויפן, קומט מען אויך אַריין צום ייד: זומער — אָנצוטאָן די שיך און זאָקן און ווינטער זיך אָפּטרייסלען פון שניי און אָנוואַרעמען די נאָז. דערפאַר קריגן יידן ביי די אַרומיקע קריסטן, גאַנץ גערן נאַכטלעגער, אָפּטמאָל אויך געבאַקענע קאַרטאָפל, ברויט מיט מילך.

ווען מ׳האָט ביים בייטן זיך פון די רעגירונגען מורא געהאַט צו פאַרבלייבן אין שטעטל, און מ׳איז אַנטלאָפן מיטן ווייב און גוטס, האָט מען געפונען אַ מקום־מקלט אין די קריסטלעכע קאָלאָניעס, וועלכע האָבן זייער וואַרעם צוגענומען די אַנטלאָפענע. אויך האָבן אין לעצטן יאָר די קריסטן נישט אַרויסגעלאָזן ליידיק די אַלע פוסגייערס פון די שטעט, וואָס האָבן געבעטן עפּעס שפּייז פאַר זיך און פאַר דער פאַמיליע. ווען אַ וואָסער־ס׳איז בייזער קריסט פרעגט אַ קשיא: פאַרוואָס זענען אַזוי טייער אַלע סחורות? פאַרשטאָפּט מען אים דאָס מויל, ווען מ׳דערמאָנט אים: און קאָרן? און האָבער? דו מעגסט, מעגן מיר אויך.

ביי זיי שפּילט נישט קיין גרויסע ראָליע, דער יקרות, ווייל זיי זענען באַרייכערט געוואָרן מיט געלט, וואָס זיי האָבן אָפּגענומען פון די פאַרטייערטע פּראָדוקטן. נישט זייענדיק צוגעוואוינט פּסיכאָלאָגיש צו אַ גרויסן געלט־פאַרמעגן, נישט האָבנדיק קיין אָפּזאַץ־אָרט פאַר זייערע קאַפּיטאַלן, האַלטן זיי דאָס געלט נישט אַזוי טייער, און זשאַלעווען נישט אויסצוגעבן אויף קליידער און אַפילו אויף צירונג.

די שפּראַך פון דער קריסטליכער באַפעלקערונג האָט געלאָזן געוויסע שפּורן אויף דעם יידיש־רעדן. אין דער אַנוועזנהייט פון קינדער, ווען מ׳רעדט וועגן זאַכן, וועלכע ס׳לוינט נישט אַז זיי זאָלן וויסן, רעדן די עלטערן צווישן זיך אויף גויאיש. פונדעסטוועגן, מאַמעס בעת׳ן כעס אויף די צעווילדעוועטע קינדער, ווילן אַ קללה אַרויסלאָזן, פאַרהאַקן זיי זיך באַלד, און לאָזן עס אויס אויף גויישע קעפּ.

דער שטעטלשער כומר העלפט אַסך מיט, צו די גוטע באַציאונגען צווישן דער יידישער און קריסטלעכער באַפעלקערונג. ער, דער כומר, טוט נישט קיין גוטס, כאָטש פון אַ נדבה פאַר יידישע צוועקן זאָגט ער זיך נישט אָפּ, אָבער דערפאַר טוט ער קיין שלעכטס אויך נישט. פאַר דער מלחמה איז דאָ געווען זיינער אַ געהילף, אַ יונגער כומר, און ער האָט געוואָלט דאָ איינפירן די „גרויס־פּוילישע״ אָרדענונג. ער האָט אָנגעגעבן אַ ביטע וועגן אַ פּוילישער „ספּולקע״, אָבער זי איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן מצד דער אַדמיניסטראַציע, אַ דאַנק אַ „מנחה־לעשו״. דאַן האָט ער אַליין, אויף זיין אייגענעם חשבון, געעפנט אַ באַקאַליי־קראָם, וועלכע ער האָט פאַרברייטערט מיט אַנדערע סחורות. לכתחילה האָט די קראָם אַרויסגערופן גרויס פחד ביי די יידישע קרעמער, נאָר לסוף האָבן זיי זיך באַרואיקט, איבערצייגנדיק זיך אין דעם קנאַפּן רושם פון דער קראָם. ערשטנס האָט דער קריסטלעכער קונה ליבער דעם יידישן קרעמער, ביי וועמען ער קען מיט די „טשאַבעטעס״ אַריינקריכן אין סאַמע זאַל אַריין, קען צובאָרגן און דער עיקר, כאַפּן אַ ביסל משקה — אַלץ זאַכן, וואָס ביים כומר איז נישטאָ. צווייטנס זענען אויך די געשעפטן אין קראָם גופא נישט געווען איבעריק גוטע. קיין ספּעציאַליסטן־איינקויפערס זענען נישט געווען, די סחורה האָט געקאָסט טייער, די „יוצר־משרתים״ האָבן זיך אויך נישט געלאָזט נאַרן פון דעם עסק, אַזוי אַז דער גאַנצער גלאַנץ איז באַלד אַראָפּגעגאַנגען.

יאָרנלאַנג פלעגן די „גאָספּאָדאַרעס״ פון די דערפער מאַכן „פּריגאָוואָרן״ אויף אַרויסצושיקן די יידישע ישובניקעס. חוץ דעם פלעגן זיי נאָך אָנטון געברענטע ליידן, ווי וואַרפן שטיינער אין די פענצטער, אויפקלייבן זיך מחנות׳ווייז און אָפּלאַכן פון דעם יידס יעדן ריר. אין לעצטן יאָר פון דער דייטשישער הערשאַפט האָט מען שוין ווייניקער געהערט אַזעלכע מעשיות. פונדעסטוועגן האָט געטראָפן, אַז אין אַ שבת׳דיקן פרימאָרגן האָט מען געפונען דעם ישובניק חאַצקל פּיאַסקער מיט זיין פרוי דערהרגעטע ביי זיך אין שטוב. דאָס איז געווען אין אַ דערפל, אינגאַנצן דריי וויאָרסט פון שטעטל. די יידן זענען געווען זיכער, אַז דאָס איז אַ שטיקל אַרבעט פון די דאָרפס־איינוווינער.

צווישן דעם יונגן דור איז שוין נישט געווען די אינטימקייט, וואָס עס האָט נאָך געטראָפן צווישן די

עלטערע. עס איז צווישן זיי אַרומגעגאַנגען אַ פּאָראור־טייל, אַז יידן זענען שולדיק אין דעם פאַלן פון די „מאַרקן" און „באַנעס". זיי האָבן דעם כעס געשטיקט אין זיך, ווייל זיי האָבן דעם דייטש געהאַלטן פאַר אַ גוטן פריינט פון יידן. די איינצלנע, וואָס רייסן זיך אַרויס פון דאָרף אין דער שטאָטישער שול, קומען צוריק מיט אַ אַנטיסעמיטישן באַגאַזש. עס איז דעריבער נישט געווען צו דערוואַרטן קיין גוטס פון די דאָזיקע חניכים פון דער צוואַנג־שול. אויף אַזאַ דור איז שווער צו פאַר־לאָזן זיך אין מאָמענט, ווען עס ענדערט זיך די פּאָליטישע סיטואַציע צום שלעכטן.

2. „דער אַראָפּ"

אינגאַנצן אַנדערש זעט אויס דער צווייטער שטאָט־קוואַרטאַל, דער „אַראָפּ". דאָ וווינען סר'וב בעלי־מלאכות: שוסטערס, שניידערס, קירזשנערס, בעקער, ווי אויך די דאָרפסגייער, קאָראָבעלניקעס, בעלי־עגלות און תבואה־הענדלער.

די לאַנגע יאָרן אָרעמקייט האָבן געבויגן די פּלייצעס און געבלייכט די פּנימער פון די אַראָפּ־איינוווינער. די שטיבלעך, אין וועלכע זיי וווינען, זענען אַ שפּאַן די גרויס. אין דעם איינעם שטיבל אַרבעטן, עסן און שלאָפן גאַנצע משפּחות מיט קינדער. איינמאָל אין דער וואָך, אָדער אין צוויי טרעפט מען אין שטוב שטיין אַ „דייזשע". דאָס האָט מען „פּאַראָשטשינעט" ברויט.

דערפאַר אָבער שבת קומט אויך אַהער אַראָפּ די שכינה. אין דאָזיקן טאָג גיט זיך יעדער אָפּ מיט זיין חברה, צי איז עס חברה עין יעקב, חברה תורה, אָדער חברה תהילים. יעדער לויט זיינע ידיעות. אגב, איז אויך פאַראַן אַ געוויסע אַחדות צווישן די חברה־לייט. שטאַרבט עמיץ פון דער חברה, רחמנא־ליצלן, האַלטן די איבריקע פאַר זייער חוב מתעסק צו זיין זיך מיט זיין לויה, לערנען, תהילים־זאָגן.

אין „אַראָפּ" האָבן פון שטענדיק אָן געוווינט די אָרעמערע טיילן פון דער באַפעלקערונג. זייערע זין האָבן זיך נישט געקענט אויסקויפן פון מיליטער־דינסט. איז טאַקע דאָ נישטאָ כמעט קיין איין שטוב, ווו עמיץ פון דער משפּחה זאָל נישט האָבן דערלערנט אויפן אייגענעם לייב די סאָלדאַטישע מאַניערן. אויף די ווענט קען מען אָפט זען פאָטאָגראַפיעס פון סאָלדאַטן

אין פאַרשידענע פּאָזעס. די ווייבער פון די „זאַפּאַסנע" ווינען, נאַטירלעך, אין גרעסטן טייל אין „אַראָפּ".

אין די לעצטע צען יאָר האָט די טעכניק אַלץ מער אַרויסגעשטויסן די יידישע פּרימיטיווע מלאכה־פאָרם. דער יידישער בעל־מלאכה איז אַלץ מער געוואָרן באַדנלאָז און איז געווען געצוווּנגען צו זוכן זיין מחיה מעבר לים.

נישט אַלע איז גרינג אָנגעקומען איינצולעבן זיך אין דער אַמעריקאַנער סביבה. די אַמעריקאַנער קולטור און ציוויליזאַציע האָט, חוץ אויף זייערע בערד, נישט איבערגעלאָזט קיין שפּורן אויף זיי. אין דעם גאַנצן טאַראַראַם האָט זיי נאָר אינטערעסירט אָנצוזאַמלען זיך אַביסל דאָלאַרן, כדי צו קענען מאַכן „קאָטשאַק" — צוריק אהיים.

אָנפרייענדיק זיך עטלעכע וואָכן מיט די קרובים און באַקאַנטע, האָט זיך אונדזער אַמעריקאַנער ווידער גענומען צו זיין שער און אייזן, ביז... דאָס געלט איז אים אויסגעגאַנגען און ער האָט זיך ווידער געזעגנט מיט זיין היים. נאָך אַ צייט איז ער ווידער צוריק־געקומען. אַזוי עטלעכע מאָל. פון שטילן דחקותדיקן שטעטל האָט אים געצויגן צו דער רוישיקער וועלט, ווו עס זענען פאַראַן בעסערע מעגלעכקייטן צו פירן אַ לעבן. פון דאָרטן, פון ווייטן אַמעריקע, צי לאָנדאָן, האָט עס אים געטריבן צוריק צום אָרט פון קבר־אָבות.

עס זענען אָבער געווען אַזעלכע, וואָס האָבן זיך דאָרטן „אויסגעגרינט", געשאָלטן דאָס פינצטערע רוס־לאַנד און זיך פולשטענדיק געענדערט. זייערע לעטערס האָבן עפּעס דערציילט וועגן אַ ניי לעבן, און זייערע „פיקטשעס" — פון נייע מענטשן.

ווען עס האָבן זיך געעפנט די טויערן פון אַמע־ריקע, איז אַלעמענס האָפנונג געווען וואָס גיכער צו פאָרן קיין אַמעריקע. פאַרשטייט זיך, אַז דעם גרעסטן פּראָצענט פון די פאָרער האָט געגעבן „אַראָפּ".

אין סאַמע מיטן פון „אַראָפּ, מיט איין זייט צו די מיט גראָז־באַדעקטע פעלדער, שטייט די אַלטע שול, וואָס ציילט אירע יאָרן אין די הונדערטער. נישט ווייט פון שול געפינט זיך ריווע־מרים, אַ זאָגערקע, אָנשפּרעכערקע און קברים מעסטערקע. ווען קנויט איז טייער געוואָרן און איז כמעט נישט געווען בנמצא, איז דער מנהג פון מעסטן קברים בטל געוואָרן. דאָך איז זי אין די ימים־נוראים אַרומגעגאַנגען מיט די

קבֿרים־באַזוכער וווּיזן די ערטער, נאָכגעזאָגט יעדן בפּטר זיין שבת, געבעטן די אָבֿות, די צדיקים, „זיי זאָלן גיין פון מעלה צו מעלה, פון מדרגה צו מדרגה און אַ זכות דערלאַנגען פאַרן כסא הכבוד, אַז די אייניקלעך זאָלן שוין מער נישט זיין נע־ונד, און ס'זאָל שוין נעמען אַ עק צו די צרות און צו דער וויסטעניש אויף דער וועלט".

דאָ איז אויך פאַראַן א יידענע, אַ מלמדקע, וואָס לערנט עבֿרי אויף דעם אופן פון „ב־ר־א־ש־י־ת ב־ר־א". עס פאַרשווינדן אַלטע טיפּן פון „זאָגערס" און עס קומען אויף נייע, ספּעציעלע זאָגערקעס, וואָס זאָגן פאָר און די איבעריקע הערן זיך איין.

אַמאָליקע יאָרן פלעגט דער תהום צווישן „באַרג" און „אראַפּ" זיין באַזונדערס גרויס. מען פלעגט זיך נישט משדך זיין, נישט האָבן קיין שום פאַרבינדונגען. אויסגעוואַקסענע חדר־ייִנגלעך פלעגן איינאָרדנען געשלעגן, וואָס האָבן זיך פאַרענדיקט מיט פאַרוווּנדעטע פוןביידע צדדים. ווען די לומדות פון „באַרג" האָט אויפגעהערט צו בלישטשען, און אַ טייל פון די „אראַפּער" איז אַרויף אויפן באַרג — איז די מחיצה אַביסל קלענער געוואָרן, זי איז אָבער געווען נאָך גענוג שטאַרק אַפילו צווישן דער יוגנט.

צווישן ביידע טיילן פון דער באַפעלקערונג איז שטאַרק פאַרשפּרייט די מצוה פון הכנסת־אורחים און דאָס געפיל פון קרובֿהשאַפט. פרויען געדענקן אַלעמענס יחוס אויף אויסווייניק און קענען אויסרעכענען די אָפּשטאַמונג אַפילו ביזן צענטן דור. ווען עס קומט אַמאָל אַ גאַסט, אַ ווייטער קרובֿ, נעמט מען אים אויף זייער גוט און מען באַהאַנדלט אים בעסער ווי אַן אייגן קינד. פאַרשטייט זיך — יעדן לויט זיין גראַד. אין די מלחמה־יאָרן איז אַביסל געפאַלן די גאַסטפריינדלעכקייט צוליב דעם, וואָס עס איז שווערער געוואָרן דער קאַמף פאַר לעבנס־מיטל, און עס איז גרעסער געוואָרן דער פּחד פאַרן מאָרגן. פונדעסטוועגן האָט מען אין שטעטל גיכער, ווי אין שטאָט, געלאָזט זיך דערקענען צו אַ געדריקטן קרובֿ. נאָכמער, אַפילו דעם קרובֿ, וואָס איז פונדערווייטנס און ליידט דאָרט חבֿלי־מלחמה, פאַרגעסט מען אויך נישט. מ'דאַגהט וועגן אים, און מען באַמיט זיך מיט וואָס עס איז ברענגען נוצן. אַזוי פלעגן זיי שיקן צו זייערע קרובֿים אין שטאָט פאַרשידענע לעבנס־מיטל־פּראָדוקטן, וועלכע מען האָט דאָרט נישט געקריגן, אָדער זענען געווען זייער טייער. אַפילו צו פרעמדע, נישט קיין קרובֿים, איז די באַציִונג אויך אַ גאַנץ גוטע. אין באַלעבאַטישע הייזער — לאַדט מען אָפּט איין אַ אורח, אַפילו אַ פאַרמעגלעכן, מ'נעמט אויף דעם אָרע־מאַן, וואָס איז געשיקט פון בית־המדרש. עס באַקומען דאָ אויך זייערע „טעג" עטלעכע ישיבֿה־בחורים, דער מגיד.

עס זענען אויך פאַראַן באַלעבאַטים, וואָס אַפילו אין די שווערסטע צייטן זאָגן זיי זיך נישט אָפּ פון קיין שום דבֿר־מצווה און האַלטן אויס זייערע עלנטע קרובֿים, אָדער באַקאַנטע, אינגאַנצן אויף קעסט.

אין ערשטן יאָר פון דער מלחמה איז דאָס שטעטל, זייענדיק אינגאַנצן פון 6—12 וויאָרסט ווייט פון פראָנט, געווען אַ צענטער פאַר אַ סך היימלאָזע פון רייזגראַד, יאַגוסטאַווע, שטאַבין, ליפּסק, סאָפּאָצקין. דעמלט זענען געווען איבער הונדערט פאַמיליעס, וואָס האָבן זיך געניטיקט אין הילף. פאַרשטייט זיך, אַז כאָטש אין שטעטל האָט מען גוט פאַרדינט פון די דורכמאַרשירנדיקע סאָלדאַטן (אַ נייע פּרנסה איז דעמלט אויפגעקומען: חלה־באַקן. יעדע שטוב האָט געבאַקן חלה און פאַרקויפט מיט קוואַס און ביר. דערפון זענען טאַקע אַ סך „אראָפּער" געקומען צו געלט), פונדעסטוועגן האָט אַזאַ קליין שטעטל נישט געקענט אויסהאַלטן אַזאַ מאַסע נצרכים. די הויפּט־שטיצע האָט געגעבן דער ביאַליסטאָקער הילפס־קאָמיטעט, ווי אַ סובסידיע פון דער מאָסקווער צענ־טראַלע. דאָס שטעטל גופא האָט אויך אַרויסגעוויזן דאָס ספּעציפיש־ייִדישע רחמנות־געפיל. די ערשטע טעג האָבן בעלי־בתים צוגענומען צו זיך די היימלאָזע, געבאָרגט מלבושים און מעבל. ווען די פליטים זענען לויט אַ פאַראָרדנונג פון דער מאַכט, אַרויסגעשיקט געוואָרן אין וואָראָניעזשער גובערניע, האָט מען זיי באַגלייט און מיטגעגעבן גאַנצע קוישן שפּייזוואַרג, קעז, בוימאייל, חלה'ס, וואַרעניעס, צוקער. איינצלנע פון שטעטל האָבן זיי אַפילו באַגלייט ביז צו אַ נאָענטער סטאַנציע.

נאָך אַ מעלה קען מען געפינען סיי ביי די מיוחסים, סיי ביי די פּשוטע ייִדן: דאָס נישט באַנקראָטירן. ביי די קליינשטעטלדיקע ייִדן איז שטאַרק איינגעוואָרצלט דער באַגריף פון פּריוואַט־אייגנטום, און אַ פרעמדע קאָפּיקע איז ביי זיי טרייף ווי חזיר. אַפילו בעת דער

מלחמה האָבן אַ סך אַליין אָפּגעשיקט דאָס געלט צו די בעלי־חובות. אין די לעצטע יאָרן האָבן זיך שוין פאַרקליבן אַהער פאַרשוינען, וואָס ביי זיי איז רעכט „שלי — שלי ושלך — שלי״. באַזונדערס קרעמער, וואָס זענען מיט דער צייט געוואָרן סוחרים. זיי זענען געווען ווייניק און צו חרפה אין שטעטל.

די איינוווינער פון שטעטל האָבן אויך געהאַט אַ סך פאַרשטענדעניש פאַר די בהמות, וואָס זיי האָבן געהאַלטן. באַלד ווי זיי שטייען אויף אינדערפרי, נאָך איידער זיי עסן אַליין אָפּ, מאַכן זיי פריער דעם צעבער פאַר דער בהמה. ווען אַ בהמה ווערט קראַנק, וויסן דערפון אַלע שכנים. ביים טרעפן זיך פרעגט איינער ביים אַנדערן מיט אַן אומעט אין קול: „נו, וואָס הערט זיך? וואָס מאַכט זי?״ ווער שמועסט, אַז די בהמה פגרט אָוועק, איז עס אַלעמענס אויפריכטיקער צער.

אין נאָרמאַלע צייטן פלעגן די „אַראָפּער״ „אָנגעמען״ סעדער. אויב ס'איז געווען ווייט פון שטעטל, האָבן זיי דעם גאַנצן זומער גענעכטיקט אין ספּעציעלע ביידלעך. אין האַרבסט, אַרום סוכות, פלעגן זיי אַרויסשיקן זייערע קליינע יינגלעך און מיידלעך מיט קיישלעך אין איין האַנט, מיט אַ וואָג אין דער צווייטער. צו גיין אויפן „באַרג״ מבית־לבית און פרעגן די באַלעבאָסטעס: „אפשר דאַרפט איר עפּל, באַרנעס, פלוימען?״ אין לעצטן יאָר האָט מען זיך געכאַפּט צו יעדן סאָרט פּרנסה און קיין חרפה און שוועריקייטן האָבן גאָרנישט עקזיסטירט. דאָסמאָל זענען שוין „באַרגער״ אויך געווען צווישן די סאַד־אונטערנעמער.

ביי יעדער שטוב און שטיבל, סיי ביי די „באַרגער״, סיי ביי די „אַראָפּער״ (על פּי רוב האָט אויך דער אָרעמאַן געהאַט אַ שטוב מיט אַ פּלאַץ בירושה) האָט זיך געפונען אַ גאָרטן, וווּ מען האָט פאַרזייט בוראַקעס, קרויט, מערן, ציבעלעס, רעטעכער, אוגערקעס, שטשאַוו, ברוקווע און דער עיקר, קאַרטאָפל. סיי די „באַרגער״, סיי די „אַראָפּער״ יידענעס האָבן אַליין געגראָבן די פאַרטיקע ירקות. דער אינטערשייד איז נאָר אין דעם, וואָס ביי די „אַראָפּער״ איז דאָס ביסל קאַרטאָפל פון גאָרטן אַ שטיק חיונה און נישט קענענדיק זיך דערוואַרטן אויף דעם, גראָבן זיי עס אויס פריצייטיק, און ביי די „באַרגער״ איז עס נישט מער ווי אַ צוגאָב, ווי אַ מותרות צום פול־אָנגעפּאַקטן קעלער מיט געקויפטע קאַרטאָפל.

אין אַלגעמיין האָט מען אויך ביי די „באַרג״־באַלעבאַטים געזען די געוווינהייט צו פיזישע אַרבעט. דער באַלעבאָס פאַריכט אליין זיין גאַניקל, האַקט אליין האָלץ, אַ סך צעזעגן עס און לייגן עס אויך אָן אין קאַסטערן.

ירוחם לעווין

„דער יידישער יוגנט־פאַראיין” אין סוכאָוואָליע

אונזער מיטגליד ירוחם לעווין שרייבט אונז פאָלגענדעס:
לויט מיין איניציאַטיוו, איז דאָ חוה״מ פסח געגרינדעט געוואָרן אַ „יידישער יוגנט־פאַריין”, וועלכער האָט דעם ציל: „צו פאַראייניגן די גאַנצע יידישע יוגנט פון סוכאָוואָליע, כדי צו אַרבעטן לטובת דער פאַבעסערונג פון דער גייסטיקער לאַגע פון דער יידישער באַפעלקרונג אין שטעטל”. איצט איז שוין אָנגעגעבן געוואָרן אַ ביטע וועגן לעגאַליזירן אים.

די תקנות פון פאַריין זענען אויסגעאַרבעט געוואָרן לויטן מוסטער פון „ביאַליסטאָקער יידישן יוגענד־פאַריין”.

פאָרלויפיק האָט דער פאַריין איינגעאָרדנט, אויסער דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג 7 פאָרלעזונגען פון יידישע בעלעטריסטישע און פובליציסטישע ווערק. אויך זענען שוין אָפּגעהאַלטן געוואָרן 2 לעקציעס אויף אַלגעמיינער געשיכטע און 2 פאָרלעזונגען פון יידישער געשיכטע.

אַ באַזונדער ווערט האָט אַן אַנדער אונטערנעמונג. דאָס זענען פאָרלעזונגען פאַר קינדער, וואָס זענען ביי אונז איינגעאָרדנט.

אין אַ קליין שטעטל, וואָס איז ביז איצט געשלאָפן אין אומוויסענהייט, און אַפילו די בעסערע עלעמענטן האָבן אויך מער נישט ווי געחלומ׳ט פון אַ אָפענער וועלט, איז שווער צו מאַכן אַ ראַדיקאַלע איבערקערעניש אין די מוחות פון די דערוואַקסענע, און דער פּרוכטבאַרסטער ווירקונגס־פלאַץ, איז נאָר די קינדער־וועלט. איבערהויפט איז דער דערציאונג־געביט זייער פאַרלאָזן ביי אונז און די קינדער וואַקסן גייסטיקע קאַליקעס. דעריבער האָבן אַזאַ גרויסן אינטערעס צווישן די קינדער גופא אַרויסגערופן פאָרלעזונגען און כמעט אַלע קינדער פון שטעטל באַזוכן זיי.

עס זענען שוין איינגעאָרדנט געוואָרן 4 פאָרלעזונגען:
3 פון שלום־עליכמ׳ס ווערק און איינע פון פרישמאַן. איבערהויפט ווירקט אויף די קינדער דאָס אַנאַליזירן די ווערק, אין וואָס זיי נעמען אַ לעבהאַפטן אַנטייל. די פאָרלעזונגען קומען פאָר אין אייגענעם לאָקאַל. מיטגלידער זענען פאַראַן ביי אַ 160. נאָר אַ קליינע מינדערהייט פון דער שטעטלשער יוגנט איז געבליבן אויסערן פאַריין. דער פאַריין האָט אויך אַ נייעס אַריינגעבראַכט דערמיט, וואָס ער האָט אַריינגענומען אין זיך אַלע עלעמענטן פון דער יוגנט אָן אויסנאַם, ווייל דאָס שטעטל טיילט זיך פון קדמונים אָן אויף 2 געגנגעזעצטע און געגנגעשטימטע לאַגערן: די בעלי־מלכות און אָרעמעלייט, וואָס וווינען אין קוואַרטל „אַראָפּ”, לעבן זיך נישט צענויף מיט די סוחרים און מיוחסים וואָס וואוינען אויפ׳ן „באַרג”.

אין פאַרוואַלטונג פון פאַריין, אויך אין די קאָמיסיעס, זענען אָבער פאַרטראָטן אַלע שיכטן.

שוין איז צו זען ווי די קינדער קלייבן זיך צונויף גרופּענווייז אין די גאַסן, שפּילן זיך און זינגען „התקוה”.

דער פאַריין האָט אויך באַשלאָסן איינצואָרדנען אונטערקורסן פאַר אַ אַלפאַבעטן, וועלכע זענען דאָ נישט ווייניק.

עס האָט זיך אויך פּראָיעקטירט צו עפענען אַן אומזיסטע שול פאַר אָרעמע קינדער. עס זענען שוין געווען אַפילו פאַרשריבן 80 קינדער. עס זענען שוין אויך צוגעגרייט געוואָרן 500 בלוי־ווייסע מגן־דוד׳ס צו פאַרקויפן אין די הייזער לטובת דער שולע, נאָר דאָס איז בטל געוואָרן, צוליב דער דייטשישער צוואַנג־שולע, וועלכע ווערט דאָרט איצט איינגעאָרדנט.

דאָ עקזיסטירן אויך 5 גרופּעס צו דערלערנען די יידישע ליטעראַטור און געשיכטע, לויטן מוסטער פון די ביאַליסטאָקער קינדער „צעירי ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע”.

איבערהויפט איז צו באַמערקן אַן אויפלעבונג צווישן דער יוגנט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו לערנען אַזעלכע, וואָס האָבן שוין לאַנג פאַרגעסן, וואו עס ליגט אַ בוך. מערסטנטיילס לערנט מען העברעאיש. נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס דאָ זענען פאַראַן 3 לערער פעלט נאָך אַ לערער.

זונטיק, ל״ג בעומר איז דאָ איינגעאָרדנט געוואָרן אַ שפּאַציר פון בערך 400 שטעטלשע קינדער אין דערבייאיקן וואַלד. מען האָט פאַר זיי גערעדט, פאָרגעלעזן, און מ׳האָט געזונגען.

ווען זיי זענען געגאַנגען צוריקוועגס, פאַרוויינט אין רייען, האָט זיך געוואָלט גלויבן, דאָס די וועלן געוויס זיין אין אונזער צוקונפטיקער אַרמיי, וואָס וועט פאַראויס, פאַר אונז גיין, אונזערע חורבות צו בויען און די גאולה צו ברענגען.

ירוחם לעווין

(„יידישער יוגנט” נומער 6, 26/8/1916, ביאַליסטאָק)

סוכאָוואָליע אין 2־טן וועלט־קריג

ביז צו דעם צווייטן וועלט־קריג איז־דאָס לעבן אין שטעטל געפלאָסן רואיק און שטיל. עס זענען דאָ נישט געווען קיין גרויסע אונטערנעמונגען, נישט קיין עקאָנאָמישע, נישט קיין געזעלשאַפטלעכע. די באַשעפטיקונגען זענען געווען: אַ קראָם, אַ שענק, אַ קאַראַבעלניק, אַ בעל־מלאכה. די פּדיונות, ווי די רווחים — גראָשנדיקע, פון וועלכע מ׳האָט געפירט אַ באַלעבאַטיש לעבן אויפן קליינשטעטלדיקן שטייגער.

די יוגנט פלעגט גאַרן צו דער גרויסער וועלט. עס איז נישט אָנגעגאַנגען קיין שום געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. ס׳האָבן נישט עקזיסטירט קיין אינסטיטוציעס. כדי אויסצוהאַלטן אַ תלמוד־תורה פאַר אָרעמע קינדער, האָט דער מלמד געמוזט אַליין גיין יעדן פרייטיק איבער די שטובן זאַמלען די „קאָפּיקעס" פאַר זיין שכירות. אַ ביבליאָטעק האָט זיך געפונען ערגעץ אין אַ קליין צימערל אין פּריוואַטע הענט. דער בודזשעט פון „לינת־הצדק איז געווען 10 רובל אַ מאָנאַט. עס זענען נישט געווען קיין פּאַרטייען. ציוניסטישע אַרבעט איז געווען פאַרבאָטן און פלעגט געטון ווערן אין געהיים. קיין קולטור־טעטיקייט איז לגמרי נישט געפירט געוואָרן.

מיטן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה, באַזונדערס נאָכן אָפּטרעטן פון די רוסן פון מזרח־פּרייסן, האָט זיך די לאַגע אין שטעטל געענדערט. סוכאָוואָליע האָט זיך געפונען נאָענט צום פראָנט, און דער עקאָנאָמישער מצב האָט זיך דערפאַר פאַרבעסערט. דאַקעגן איז עס געוואָרן געפערלעך פאַר דער פּאָליטישער לאַגע פון די יידן. דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג האָט געדראָט די סכנה צו ווערן אַרויסגעשיקט אין טיף־רוסלאַנד. לויטן באַפעל פון גראָדנער גובערנאַטאָר האָבן די יידן געמוזט געבן „זאַלאָזניקעס" (ערבים), אַז זיי פאַרנעמען זיך נישט מיט שפּיאָנאַזש.

ווען די דייטשן האָבן אָקופּירט אונדזער געביט, איז די עקאָנאָמישע לאַגע געוואָרן זייער קריטיש. דאָס יקרות איז געשטיגן פון טאָג צו טאָג. די פּראָדוקטן האָבן אָנגעהויבן פאַרשווינדן צו ווערן. מען האָט זיך געמוזט אָפּזאָגן פון צוקער, טיי, גאַזע, ווייצענע מעל, אַפילו שוואַרץ ברויט איז ביי אַ סך מענטשן געוואָרן אַ לוקסוס־זאַך. נאָך ערגער איז געווען די לאַגע אין די גרויסע שטעט, וווּ עס האָט ממש געהערשט הונגער. אונדזער יונגוואַרג איז צוריקגעקומען פון די שטעט, אויך אין אונדזער שטעטל איז אויפגעוואַקסן אַ יוגנט, וואָס האָט נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו עמיגרירן. די יוגנט האָט אָנגעהויבן מאַכן פאַרזאַמלונגען, פאָרלעזונגען. עס איז אויפגעקומען אַ געזעלשאַפטלעך לעבן. עס האָבן זיך געשאַפן פּאַרטייען. אַ לעבעדיקע ציוניסטישע טעטיקייט האָט געפירט „צעירי־ציון". עס איז אויפגעקומען אַ לינקע פּאַרטיי, וועלכע האָט באַקעמפט די איינפלוסן פון „צעירי־ציון".

מיט דער צייט פאַרבעסערט זיך אַביסל די עקאָנאָמישע לאַגע. דער לאַנגער גלות האָט אויסגעלערנט די יידן צופּאַסן זיך צו יעדן מצב. מען האָט אָנגעהויבן שמוגלען, ברויט איז געוואָרן פאַרטיילט אויף קאַרטן, צייטנווייז פלעגט אויך קומען הילף פאַר אָרעמע. אין יענער צייט האָט זיך פאַרשפּרייט איבערן שטעטל די טיפוס־עפּידעמיע און האָט צוגענומען פיל קרבנות פון דער באַפעלקערונג. אַ יאָר האָט געדויערט ביז מען האָט באַהערשט די קראַנקהייט.

אין די לעצטע חדשים פון דער דייטשער אָקופּאַציע דערוועקט זיך אין ליטע די פראַגע פון שאַפן „ועדי־קהילות". אויך אין סוכאָוואָליע איז פאָרגעקומען אַ וואַל־קאַמף צום ועד־הקהילה, וואָס איז באַשטאַנען

*) לויט „היסטאָריע פון סוכאָוואָליע" פון איסר סמאָליאַר, ניו־יאָרק.

די ביבל־אטעק פארוואלטונג, 1925
איסער סמאָלאַר (דער ערשטער פון רעכטס)

פון 13 מיטגלידער: 3 פון די באַלעבאַטים, 5 פון „צעירי־ציון" און 5 פון דער לינקער פאַרטיי. מאיר בורי איז אויסגעווילט געוואָרן אַלס פאָרזיצער און איסר סמאָליאַר — אַלס סעקרעטאַר.

די ועדי־קהילות זענען מיט דער צייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אָפּטיילונגען פון אַמעריקאַנער „דזשאָינט דיסטריביושן קאָמיטעט". ווען דער געביט גייט איבער צו די פּאָליאַקן, ענדערט זיך די לאַגע אין שטעטל צום בעסערן. עס הויבט זיך אָן אַ פּאָסט־פאַרקער מיט אַמעריקע, פונוואַנען פרויען הויבן אָן צו באַקומען געלט פון זייערע מענער. דער ועד־הקהילה קריגט אַ מאָנאַטלעכע שטיצע פון „דזשאָינט".

די יוגנט הויבט אָן צו וואַנדערן און זיך דער־שלאָגן קיין אַמעריקע. אין זעלבן יאָר שאַפט זיך די „מזרחי", וועלכע נעמט איבער די ציוניסטישע אַרבעט, וואָס פלעגט פריער אויסגעפירט ווערן דורך „צעירי־ציון".

דאָס יאָר 1920 איז געווען רייך אין געשעענישן. אין פאַרלויף פון הונדערטער יאָרן האָט סוכאָוואָליע נישט איבערגעלעבט אַזויפיל ווי אין די צוויי חדשים. דער אַריינמאַרש פון די באָלשעוויקעס און דאָס צוריק־קומען פון די פּאָליאַקן האָבן דאָס שטעטל רואינירט, ס'זענען געפאַלן קרבנות, פאַרמעגלעכע באַלעבאַטים זענען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין קבצנים, די אַלגעמיינע שאָדנס האָבן באַטראָפן אַן ערך דרייסיק מיליאָן מאַרק. נאָר אַ דאַנק אונדזערע אַמעריקאַנער ברידער האָבן מיר אָנגעהויבן ווידער אויפבויען אונדזער קהילה.

איסר סמאָלאַר

געווען אזא שטעטל...

דורך פעלדער און וועלדער, קאָלאָניעס און דאַטשעס,
געשלעפּט האָבן די פערדלעך, געפּגרטע קלאַטשעס.
די פּאַסאַזשירן אויף די זעק מיט די תבואות
פלעגן כאַפּן דערווייל אַ זאַפטיקן שמועס.

מיטאַמאָל עס שימערט פונווייטנס דער כרך,
דער שפּיץ פון קאָשטשיאָל, די שול מיט איר דאַך,
מען זעט שוין דעם „באַרג״, אָט באַלד דער „אַראָפּ״.
עס דרייט זיך פון שמחה ממש דער קאָפּ.

דער גאַנצער כרך — גרויס ווי אַ גענעץ.
דער מאַרק, פינף גאַסן — דאָס איז די גרענעץ.
עס ציען זיך געסלעך אַראָפּ און אַרויף.
דער פּלאַן פון שטעטל — אַ מענטשלעכער גוף.

ס׳לאַנגע דאָרף — דער קאָפּ,
ביידע פיס — דער אַראָפּ.
קאַרפּאָוויטשער, יאַנאָווער,
דאָס זענען די הענט.

און דער מאַרק אינמיטן —
דער גאַנצער מחותן.
שטענדיק געטומלט מיט גויים און יידן,
מיט מסחרים, מערק און ירידן.

געווען אין שטעטל צדיקים, גאונים,
אַ שטרעבנדיקע יוגנט, עילויים און רבנים,
קרעמער, שענקער, סטאָליאַרעס און שמידן,
מענטשן פון אַרבעט — טייערע יידן.

איצט, ווען זכרונות קומען פּאַוואָליע
וועגן אַמאָליקן שטעטל סוכאָוואָליע,
איז אַלץ דאָרט צעשטערט, וויסט און חרוב,
נישטאָ מער טאַטע און מאַמע, ברודער און קרוב — — —
אל מלא רחמים...!

שושנה סטושינסקי־כהן

פון שטוב צו שטוב

פון **חנה פריבולסקי-שטיינבערג**

אין מיין זכרון האָט אויפגעלעבט דאָס שטעטל. איך שפּאַציר פון שטוב צו שטוב, זע ז י י אַלע, יונג און אַלט, זייער לעבנס־שטייגער, אין וואָכעדיקע טעג פון אַ גאַנץ יאָר און אין שעהן פון שבת־יום־טובדיקער שטימונג.

אַלץ רעדט צום האַרצן: אַ געסל, אַ שטיבל, אַ גאַניקל, אַ גלייכווערטל, אַ צונאָמען, וואָס כ׳האָב שוין לאַנג נישט געהערט. עס ווילט זיך שילדערן דאָס אַלץ מיט ליבע מיט גוטמוטיקן שמייכל און אויפריכטיקן צער.

עס ווערן דאָ דערמאָנט צונעמענישן, וועלכע זענען כאַראַקטעריסטיש פאַרן שטעטל. זיי זענען אָבער נישט אויסן קיינעם, חלילה, צו באַליידיקן. זיי שטעלן נאָר פאָר מיט זיך אַלטן פאָלקלאָר, וואָס איז פאַרבליבן אין זכרון פון אונדזער טייער שטעטל, אַ אָפּקלאַנג פון אַמאָליקע טעג.

פון אַלץ, וואָס איז דאָרט געווען, פונעם גאַנצן לעבן אונדזערס פון דור־דורות, איז שוין לאַנג קיין זכר נישטאָ. אַכזריותדיק זענען אומגעקומען אונדזערע נאָענטע און טייערסטע. נישטאָ מער אונדזער שטעטל, אונדזער אַלטע היים. דאָך טרעפט, אַז אַלץ שטייט פאַר אונדזערע אויגן מיט אַזאַ שאַרפער אויסדרוקלעכקייט, פונקט ווי אַמאָל, מיט צענדליקער יאָרן צוריק, אין אונדזערע קינדער־יאָרן.

...אַ זומערדיקער פאַרנאַכט, ווען מען זיצט אויף די „פריזבעס", אַ ווינטער מיט זיינע שנייען און פרעסט. און די היימען? — אַ פערעדניע (פאָדערצימער), אַ אַלקער, אַ ספּיזאַרקע, אַ סאַראַוועטקע, אַ קאָמאָדע, אַ שלאָפבאַנק, אַ וואַנט־זייגער מיט אַ פּאָמפּאָדיקל, וואָס קלאַפּט טיק־טאַק, טיק־טאַק, אַ ברעמיע־האָלץ ביים אייוועלע, אין ווינקל אַ כלי מיט וואַסער און אַ קופּערנע קוואָרט.

די מלבושים: אַ סורדוט, אַ קורטקע, אַ באַשליק. וואַילאָקעס, פּאַפּוטשעס, אַ אַלקע און אַ „דושעגרייקע" (סוועטער).

פרי הייבט זיך אָן דער טאָג אין שטעטל:

עס איז נאָך פינצטער אינדרויסן, ווען מען לאָזט אַרויס די קו אויף פּאַראַנקעס און מען נעמט זיך צו די טאָג־טעגלעכע הכנות: פאַראָשטשינען אַ „דייזשע" ברויט, צושטעלן דעם קרופּניק אויף איבערבייס און דעם סאַגאָן געקעכטס אויף וויעטשערע. דער שעקאַץ שעצקעט די בולבעס, אין צעבער ווערן אויפגעמישט די קלייען מיט די פּאָמיניעס.

דערנאָך גייט אַ פרשה מילכיקס: אַ שקאָפּאַק מילך, פּאָליוועניע דיישקעס מיט זויערמילך, אַ סירניק מיט סאַראַוועטקע, אין דער קלוצקע שלאָגט זיך די פּוטער. זומער פרעגלט מען מוזע אין דער מעשענער מעדניצע און איינגעמאַכטס אויף „הלואי זאָל מען נישט דאַרפן".

ווינטער שאַטקעוועט מען קרויט, מען פליקט פעדערן, מען פרעגלט גריוויניעס, און פּעטשירקע זידט די בונקע טיי, אין אייוועלע קלאַטשקעט זיך דער צוגונטשיק מיט בולוועלעקשלעך.

פרייטיק פאַררוקט מען דעם טשאָלנט אין אויוון; לכבוד שבת בלישטשען די מעשענע לייכטער, די קופּערנע פענדלעך. אַנשטאָט דעם „קורניק" צינדט מען אָן דעם בליץ־לאָמפּ.

אַ גאַנצע וואָך איז דאָס לעבן גרוי. מען האַנדלט און וואַנדלט. ווער אין שטעטל, ווער אין דאָרף. מען איז פאַרזאָרגט און פאַרחושכט, אין פחד פאַרן שררה, פאַרן פּריסטאַוו, פאַרן אַקציזניק און אַפילו פאַרן דזיעשאַטניק.

דערפאַר איז שבת נאָך גרעסער דער אונטערשיד בין קודש לחול. עס פילט זיך די הייליקייט, דער שבת קודש, דער קידוש, די הבדלה, מים אחרונים, די „צאינה וראינה" פון די מאַמעס, דאָס „מעביר סדרה" זיין פון די טאַטעס.

יעדער יום־טוב האָט אין שטעטל זיין ספּעציפישן חן.

די עשרת ימי תשובה, די אימה פון די ימים נוראים. די פריילעכקייט פון שמחת־תורה, די דריידלעך און

לאַטקעס פון חנוכה, די מגילה און משלוח־מנות פון פורים, די הכנות צום שיינעם און ריינעם פסח, דער סדר, די הגדה, די אַרבע־כּוסות און די קניידלעך דער יאָר־יערלעכער ווונטש „לשנה הבאה בירושלים״.

עס לעבט אויף פאַר מיר דאָס שטעטל אין זיין גאַנצער גרויקייט און פאַרביקייט:

אָט איז דער „באַרג — אַראָפּ״, ביידע יאַנאָווער געסלעך, דער געלער באַרג, קאַרפּאָוויצער־גאַס, דאָס שוסטערדערפל, דער לאַנגער דאָרף. אָט איז דער ביעל, דער סטאַוו, דאָס טייכל, דאָס קאָרן, דער וואַלד. אָט איז דאָס אַלטע בית־מדרש. מען הערט אַפילו דאָס קול פון די מתפללים... די הייליקע שטילקייט פון נייעם בית־המדרש, די שיינע סוכאָוואָליער שול מיט איר ספּעציפישן חן. גדליהו דער שמש רופט „אין שול אַריין...״

אָט איז דער קאָשטשיאָל, להבדיל; די שענקען, די קרעמלעך, די קוזשניע, די וואַרשטאַטן, די חדרים, די שולן, די ביבליאָטעק.

אַ חתונה אין שטעטל.

די טירן זענען אָפן, אַלע קענען אַריינקוקן, אַריינקומען און מיטפרייען זיך אויף דער פרעמדער שמחה. אַ חופּה ציט זיך דורך דער גאַנצער גאַס אויפן וועג צום בית־המדרש, באַגלייט מיט דער מוזיק פון די כּלי־זמרים און געזאַנג: „חתן־כּלה — מזל טוב!״

קומט אַן אורח אין שטעטל שיקט מען אַ פלעשל וויין „פאַר אייך מיט אייער גאַסט״. אַן אָרעמער פאַרבייגייער ווערט גלייך באַזאָרגט מיט אַ מאָלצייט. באַווייזט זיך אַ מגיד, אַ משולח — באַשטעלט מען פאַר אים טעג.

דער מאַרק־פּלאַץ זעט אַ גאַנצע וואָך אויס פּוסט און ליידיק. ערשט זונטיק צום „נישפּאַר״ און דאָנערשטיק צו אַ געוויינלעכן מאַרק־טאָג, אָדער צו אַ יריד, ווערט דאָרט פול און לעבעדיק.

אינגאַנצן אַנדערש זעט דער מאַרק־פּלאַץ אויס אום שבת. ער טרייסלט פון זיך אַראָפּ אַלדאָס וואָכעדיקע. שבת־יום־טובדיקע יידן גייען רואיק אין בית־המדרש. בין־השמשות שפּאַצירן פאַרביי פּאָרלעך. תמיד די זעלבע פּנימער. פאַר דעם יינגוואַרג ציט זיך דער וועג דורך יאַנאָווער־גאַס צום קאָרן, אָדער דורך דער שול־גאַס צום וואַלד.

פון גאַס צו גאַס, פון שטוב צו שטוב — אומעטום שטייען אויף באַקאַנטע געשטאַלטן פון טייערע שכנים, פון נאָענטע קרובים און פריינט:

1. חנה מעניושקער, חנה רייצע און יאַנקל דער יינגל (סוכאָוואָלסקי):

די שטוב פון חנה רייצען (יאָסל מיירעמס שכן). זי האָט שטענדיג געלאַכט, האָט זיך אַ ווערטל געשאַפן: „חנה רייצע, איך גיי און איך לאַך״... זי האָט זייער יונג חתונה געהאַט, צו דרייצן יאָר. מען פלעגט דערציילן, אַז נאָך דער חופּה האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אויפן זאַמד פאַרן שטוב און געשפּילט אין ניסלעך. זי איז געווען תמיד אַ צערטלעכע מוטער. איר זון יאַנקלען, שוין אין די מיטעלערע יאָרן, רופט זי נאָך אַלץ „מיין יינגל״. איז דער נאָמען פאַרבליבן „יאַנקל דאָס יינגל״.

2. פסח ראַטשקעס (סידראַנסקי):

ביי חנה רייצען אין שטיבל האָט געוווינט פסח ראַטשקעס. אַ ווילער אַנטוויקלטער בחור, אַקטיוו אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, אין ה„חלוץ״ און אַמאַטאָרן־קרייז.

3. חאַשקע איתמר׳ס און יודל דעם פעטער לייבלס (קרוצעל):

די שיינע חאַשקע — תמיד מיט אַ פאַרזאָרגטן בליק, דאָס לעבן האָט שוין באַוויזן צו לייגן אויף איר זיין סטעמפּל. אויף יודל׳ס איידעלען פּנים — שטענדיק אַ שמייכל. יאָרן לאַנג האָבן זיי זיך גקליבן צו פאָרן קיין ארץ־ישראל, פון טאַטע איתמר דעם ווילן געירשענט, אָבער נישט זוכה געווען.

4. חיים דער שטעפּער מיט שאָשקע /גאלוב/:

אַרבעטזאַמע מענטשן. פון שאָשקעס מויל קלינגט אַפילו אַ שלעכט וואָרט ווי אַ ברכה. אַז זי וויל אָנשרייען אַ מאָל אויף אַ קינד וואָס פאָלגט נישט, גייט זי נישט ווייטער ווי „אוי, געזונד זאָלסטו זיין״, „קיין שלעכטס זאָלסטו נישט האָבן״. חיים, פון די ציון־טרוימער, האָט פאַרווירקליכט זיין חלום און זיך באַזעצט אין א״י.

5. ריבצ׳ע אוסטראָוו:

שטענדיק זידט דער סאַמאָוואַר אין איר שטוב, שפּיגלען קען מען זיך אין אים; שטענדיג ביי אַ קאָכעדיקע שטאַרקע גלאָז טיי, תמיד אין געזעלשאַפט. אַמאָל דער זיידע חאַצקל, אַמאָל דער פעטער מרדכי יאָסל, דער פעטער לייבל, סענדער דער טאָקער, מאָטי דער סטאָליאַר אָדער מאָשע גאַרנאַסטאַיסקי. ווען זיי קערן זיך צוריק פון בית־המדרש נאָך שחרית, קריגט די מומע ריבצ׳ע דעם ערשטן גוטמאָרגן און נאָך מעריב די ערשטע ברכה פאַר אַ רואיקע נאַכט.

6. דער זיידע חאַצקל וועלוועקס און די באָבע העני־רחל (קרוצעל):

אייגנטליך האָט מען אים גערופן חאַצקל העני רחל׳ס,

העני־רחל׳ס הויז אויפן „באַרג״

יוייל די „ממשלה״ האָט געפירט די באָבע. אַז אַ גוי פרעגט עפּעס דעם זיידן, ענטפערט ער אין זיין צובראָכענעם גויאיש: „טאָ מאָיאַ ז׳אָנקאַ, אָן קאַזאַלי״ (פרעג מיין פלונית׳טע...). דער זיידע איז געווען אַ עניו מיט אַ גוט האַרץ, אַ זיסע שטימע, פלעגט דאַוונען ביים עמוד אין אַלטן בית־המדרש. אויך אין שטוב פלעגט ער תמיד זינגען זיינע טרויעריקע נגונים. קומט אַן אָרעמאַן אין שטעטל, ווענדט ער זיך צום זיידען און מיט זיין צעטעלע ווערט זיך קיין סוכאָוואָליער בעל־בית׳טע נישט אָפּזאָגן זיך טיילן מיטן אָרימאַן מיט אַ טעלער געקעכטס. ביי דער באָבען העני־רחל איז געווען אַ „אָפענע שטוב״, זעלטן איז געווען אַ שבת אָן אַ אורח ביים טיש. מיט אַלע שווערע הערצער ווענדט מען זיך צו דער באָבען. זי ווייס די ערשטע פון אַ שמחה אָדער אַן אומגליק, וואָס האָט ביי אימיצן פּאַסירט.

די לוויה פון אסתר׳קע יודל׳ס איינציק קינד.

דער צווייטער פון לינקס צו רעכטס: **דער זיידע חאַצקל,** סענדער אוסטראָוו, **די באָבע העני־רחל, די מומע יהודית.**

7. **יודל רחל׳ס (קרוצעל):**

פון די פאַרגעשריטענע יונגע לייט אין שטעטל און די גרינדער פון דער ביבליאָטעק. ער איז געווען באַליבט אין דער משפחה און אַלץ האָט זיך אין שטוב קאָנצענטרירט אַרום אים. ווען זיין איינציקע טאָכטער אסתר׳קע ווערט אַוועקגעריסן פון לעבן, געפינט ער קיין טרייסט. ער ווערט שטאַרק פאַרפרומט, עמיגרירט קיין קאַנאַדע און די אמונה גיט כח צו פירן זיין איינזאַם לעבן אין ווייטן קאַלטן לאַנד.

8. **די מאַמע יהודית:**

אַן אמת׳ע „אשת חיל”. בלייבענדיק יונג אַן אַלמנה מיט 4 יתומים, פירט זי בכבוד איר שווערן לעבן. די פרנסה איז שווער אָנגעקומען, פון איין פור אַראָפּ אויף דער אַנדערער אַרויף. כסדר פאָרענדיק אויף מערק, אויף ירידים, איינגעפּאַקט סחורה, אויס־געפּאַקט סחורה און ביינאַכט ליגט זי מיט אָפענע אויגן און חשבונ׳ט ווו צו נעמען, און ווו צו געבן. געהאַט אַ באַציאונג צו בילדונג בכלל און צו העב־רעאיש בפרט. „יהודית׳עס קעפל” — איז געווען אַ „שם־דבר” אין שטעטל.

9. **יצחק פריבולסקי, דער פאָטער:**

געבוירן אין אָרלע, באַרימט אַלס מתמיד און עלוי. דאָס שטעטל האָט געהאָפט אַז ער וועט פאַרנעמ[ען] זיין פאָטערס פּלאַץ אַלס רב. די השכלה רייסט אים אָבער אַוועק פון רבנות און ער ציט מיט זיך מיט זיין חבר פרץ הירשביין. אין סוכאָוואָליע איז ער פון די ערשטע העברעאישע לערער, און זיין „עברית בעב־רית” איז אַ חדוש אין שטעטל. זיינע תלמידים האָבן אים פאַרגעטערט. ער קנעלט און שרייבט, שרייבט און קרענקט... אין יאָר 1908 באַווייזט ער נאָך צו פאַרעפנטלעכן אין „ראָמאַן־צייטונג” (וואַרשע, 1908) אַ דראַמע אין 3 אַקטן „קינדער” און קורץ נאָך דעם איז ער געשטאָרבן, זיינע לידער בלייבן נישט דער־זינגען. פרץ הירשביין האָט געווידמעט זיין יוגנט־חבר פיל פּלאַץ אין זיינע ביכער „קינדער־יאָרן” און „אין גאַנג פון לעבן” (זע „לעקסיקאָן פון יידישן טעאַטער”. ניו־יאָרק, עמ׳ 1871).

10. **די מומע מלכה און דער פעטער מרדכי יוסל (קרוצעל):**

די מומע איז געווען אַ גרויסע בריה. שטענדיק יאָגט זי זיך, אַלעס טוט זי שנעל... אָבער שפּעט אין אָוונט, נאָך אַ שווערן טאָג אַרבייט, קוים דעם ערשטן דרימל איבערגעכאַפּט, איז זי ביי איר שוועסטער העני רחל. שעה׳ן קען זי דאָרט אָפּשטיין ביים אויוון און ווען זי באַמערקט אַז די באָבע דרימלט, האַלט זי איר אין איינדערמאָנען: „העני־רחל גיי שוין שלאָפן, ווילסט דאָך שלאָפן, ווילסט דאָך”. אָבער אַוועקגיין איז איר אַ שאָד. דער פעטער מרדכי־יאָסל פון די בעלי־תפילות אין שטעטל, דאַוונט ביים עמוד אין אַלטן בית־המדרש. ער דאַוונט מיט האַרץ, איידל איז זיין פּנים, זיס קלינגט זיין שטימע.

11. **יאַנקל און באַשע פּיטלוק:**

אַ שפּרונג פון דער מומע מלכה׳ס בריקל פירט צו יאַנקל פּיטלוק דעם טיפּישן קרעמער, דאָס גאַנצע לעבן זייערס דרייט זיך אַרום דער פרנסה.

12. **טויבקע און משה׳קע תשמיכעס (קרוצעל):**

משה׳קעס טאַטע, וועלוול בצלאל׳ס, איז געווען אַ ייד אַ למדן. באַגינען, ס׳איז נאָך פינסטער, זיצט ער שוין ביי דער גמרא. משה׳קע האָט פון זיין טאַטען געירשנט נישט בלויז דעם נאָמען, נאָר אויך זיינע גוטע מידות. שעה׳נוויַז שפּילן זיך דאָרטן קינדער אויף די זעק מיט תבואה.

13. **נחמן חאַצקל ביניאָמקעס און מירקע (קרוצעל):**

די שטוב האָט אויסגעזען פול מיט השכלה: אַלע זענען איבערגעבויגן איבער אַ צייטונג, תמיד איז דאָס הויז פול מיט מענטשן און מען דיסקוטירט. די קינדער משה׳קע און שייקע האָבן פון פריער קינדהייט שוין געהאָלפן דעם קראַנקן טאַטן ציען דעם יאָך. מירקע — שטענדיק אַ מוטלאָזע. ריינעלעס פּריצייי־טיקער טויט האָט געלייגט זיין סטעמפּל. און אַז משה׳קע איז געפאַלן אַן אומשולדיקער קרבן אין צוזאַמען מיט חיים לייזער און יאַכקע ליווערא[נ]ט ברוטאַל דערמאָרדעט געוואָרן, האָט שוין מירקע אין לעבן קיין טרייסט נישט געפונען.

מירקע — נחמן־חאַצקל׳ס — קרוצעל (מיט אַ קינד)

14. הדסה (דאסא) העניעס (קרוצעל):
יאר־איין יאר־אויס ביי דער שניידעריי, שוין שווער א נאדל אריינצוצייען, און קיין פונק פון האפנונג אויפ־צובויען דאס לעבן איז נאך אלץ נישטא און קיין ביסל נחת פון איר פארהייראטער שוועסטער חנה׳ן איז אויך נישטא. יארן שפעטער פארענדיקט חנה טראגיש איר לעבן.

15. דבורה׳לע אלי משה׳קעס (שטיל):
א עלטער מיידל געווען — דאך געלונגט עס איר אפצוהיטן איר לעבנסלוסטיקייט און ענערגיע. אין שטוב ביי איר איז ציכטיק אין יעדן ווינקעלע, אבער פוסט, איינזאם.

אברהם דעם חסיד׳ס קינדער

דאס לאנגע דארף

דורך דער לאנגער גוויאישער גאס פירט דער וועג קיין ביאליסטאק. ביאליסטאק האט אין די קינדערשע אויגן געמיינט — די גרויסע וועלט, צו וועלכער די סוכאוואליער יוגנט האט זיך געצויגן, ווען דאס שטעטל איז פאר זיי צו ענג געווארן. דאס איז די איינציקע חשיבות, וואס דאס לאנגע דארף האט געהאט. מען האט נישט ליב געהאט דורכצוגיין די גאס אליין, מורא געהאט פאר די שקצים און פאר זייערע הינט. א פאר יידישע פאמיליעס האבן געוווינט אנפאנג פון „לאנגן דארף".

16. מלכה־פייגל מיט אירע קינדער: טויבע און שמואל חאטשע־לייב קרוצעל:
חאטשע־לייב א באשיידענער, האט ליב אריינצוקוקן אין א ספר. ברייטע, תמיד א שייטל אויפן קאפ, אין האנט דעם קרבן־מנחה סדור, פארשפעטיקט קיינמאל נישט דעם ערשטן מנין.

17. הערשקע טאשמיכעס מיט דבורהקען קרוצעל:
הערשקע, זיין פנים שטענדיק א שמייכלדיקס, תמיד ברומט ער צו א נגון, סיי אין ליידן, סיי אין פריידן.

18. אברהם דער חסיד:
ירוחם לעווינס ברודער מיט זיינע כשר׳ע קינדערלאך

19. אברהם חארלאפ (דער געלער) און גאלדע־חיה עלי־משה׳קעס:
א ציכטיקע שטוב און געהארכזאמע קינדער. אן אומ־גליק האט דארט פאסירט — זייער יונגע טאכטער פראדל איז געשטארבן. און אז עס פאסירט אן אומגליק אין שכנות, ווײַנען אלע שכנים מיט, אזוי ווי מען פרייט זיך, ווען ביי עמיצן מאכט זיך א שטיקל שמחה. אין א קליין שטיבל האט געוואוינט אסתר בניאמקעס. אן איידעלע פרוי, א געשטראפטע פון גורל. זי האט אן אויסטערליש גרויס פנים געהאט, א פארקריפלטס. מען פלעגט דערציילן, אז זי האט עס פון שרעק באקומען. אסתר איז געווען די צווייטע פרוי פון פעטער מאטל פריבולסקי. ער האט אונז קינדער ליב געהאט אויף זיין אופן: ווען עס קומט א יום־טוב ווייזט ער אונדז ארויס צערטלעכקייט — יעדעס קינד קריגט א „צארסקע צוקערקע".

20. יאנקל (דער קצב) ברומער און שיינע רייזל:
זייער זון יוסף מיט זיין ווייב נעכע שמולקעס. ביי יאנקל דעם קצב׳ס שטוב קומט דער ארעמער „משה קאלב" צונטקעגן. דאס הארץ גייט אויס פון רחמנות פאר אים.

משה־„קאַלב"

21. טעווע חאַטשעס סטוציִנסקי:

גראַטענע טעכטער האָבן חנה מיט טעווען געהאַט. ביי טעווען אין פאָדוואָר איז געווען אַ „לידאָווניע" — געבליבן פון אַ אַמאָליקער ברויז, דאָרט האָבן סוכאָ־וואָליער „אַרטיסטן"־ליבהאָבער טעאַטער געשפילט. אין דער פאָרשטעלונג פון פרץ הירשביינס „נבלה" האָט הערשל לייבציקס געשפילט אַ אומפאַרגעסלעכן טיפ פון דער נבלה. פאַני קרוצעל אַלס „חסיה די יתומה" האָט מען יאָרן לאַנג נישט געקאָנט פאַרגעסן. מיט אַזאַ „שמאי" ווי משה יאַנאָווסקי האָט אין „קעניג ליר" געגעבן, האָט מען זיך נישט געקענט פאַרשעמען. „שולמית" פון גאָלדפאַדן — סאַ שיינע שולמית, „דינקע טרעשצאַנסקי איז געווען! סענזעריכט האָט געשפילט אַ טיפ פון „מטורף". באַשקע גאַלאַנטי אַלס סופליאָר, איז געווען אַ שם־דבר. די פאָרשטעלונגען פלעגן שטענדיק זיין פאַר אַ וואָויל־טעטיגען צוועק: פאַר דער ביבליאָטעק, פאַר „לינת־הצדק" און אויך פאַרן „החלוץ". דאָס שטעטל האָט געלעבט אין אַט דער טעאַטער אַטמאָספערע וואָכן פאַר און וואָכן נאָך די פאָרשטעלונגען. ביי טעווען אין חצר האָט געוואוינט לייזער דעם בעקערס שוועסטער,

22. חנה און יאַנקל לעווין:

באַשיידענע, גוטהאַרציקע מענטשן, „חנה די גרייסע" האָט מען זי גערופן צוליב איר הויכן וואוקס.

23. ראובן און רחל כהן:

ראובן איז געווען פון די אָנגעזעהנע בעלי־בתים אין שטעטל, אַקטיוו אין „מזרחי" און אין דער שול־פאַרוואַלטונג. רואיקייט און וואַרעמקייט האָט באַצייכנט זייער שטוב.

24. ביילע און קאָפל מגיד:

אַ שאַרפן מח און אַ פענאָמענאַלן זכרון האָט דער תלמיד־חכם קאָפל געהאַט. זיינע זין זענען געווען פון די משכילים פון שטעטל. דניאל האָט פון טאַטן געירשנ'ט גאונישע פעאיקייטן. פון די געציילטע סטודענטן אין שטעטל, האָט שטודירט אין רוסלאַנד און אָנגענומען לינקע אַנשויאונגען. קומענדיג אויף וואַקאַציע, נעמט ער זיך צו שוסטעריי. ער לערנט זיך אויס דאָס פאַך אין אַ קורצע צייט. ר' קאָפל. מגידס זון אַלס שוסטער — איז אַ סענסאַציע אין שטעטל. און יונגע מיידלעך וואַרטן, אַז די קנאָפ זאָלן זיך אויסדרייען, כדי זיי צוברענגען צום יונגן שיינעם שוסטער אויף אַ „פאַטשינקע"...

דניאל מגיד

25. שמעון־לייבל און חוה'קע שקלאַר:

חוה'קע איז אַ רעדעוודיקע, האָט ליב צו כאַפּן אַ שמועס מיט די גויים, גיסענדיק דאָס פלעשל גאַזע. זי וויל וויסן צו די הינער לייגן זיך, צו די קו האָט זיך שוין אָבגעקעלבט, צו די חזירים „פאָראַשען" זיך. דער פאַריאָגטער שמעון־לייבל פאַרלירט דאָס געדולד און דערמאָנט איר: „חוה'קה, באַלאַמוטשע נישט", איז פאַרבליבן דער נאָמען: חוה'קע באַלאַ־מוטש"...

26. לייזער דער בעקער מיט ביילקען ישורון:

לייזער, קומענדיק פון אַ שכנותדיק שטעטל איז געוואָרן אַ ריכטיקער סוכאָוואָליער תושב. ער איז געווען איינער פון די ערשטע סוכאָוואָליער בעלי־

בתים, וואָס האָט זוכה געווען צו פאַרשטיין דעם רוף פון ציון און איז געווען דער ערשטער פון די סוכאָ־וואָליער עולים קיין ארץ ישראל.

27. זלמן מיט לאה׳ן יפה:

דער חכם פון שטעטל, דער גמרא־פלפול האָט זיין מח אויסגעשאַרפט, איז ער געווען דער בעל־יועץ פון שטעטל. בעת־צרה וועגדעט מן זיך צו זלמן׳ען, זיין וואָרט איז קודש ביי אַלעמען. אַ שתדלן ביי דער שררה, ער איז געווען פון די איינציקע בעלי־בתים אין שטעטל, וואָס האָט געהאַט די דרייסטקייט צו פאַרברענען אַלע בריקן אונטער זיך און האָט זיך מיט זיין משפחה געלאָזן קיין ארץ ישראל. און זלמנ׳ס וועגן אין נ׳עם אייגן לאַנד זענען מיט רויזן נישט באַצירט געווען.

28. לייבע דער משוגענער (קאַנטאָר):

אין אַ חורבה, וועלכע וואַרפט אַ פחד און אַ אומעט אַרויף, דאָ האָט לייבע זיין טרויעריק איינזאַם לעבן פאַרבראַכט. מען פלעגט דערציילן, אַז ער איז נישט קיין פשוטער ייד געווען, קלאָר געווען אין די שוואַרצע אותיות׳לעך, אַ געשטראָפטער פון גורל, איז זיך אַליין מפרנס: פאַרקויפט די גויים שמאָראָ־ווידלע און שטעלט צו וואַסער אין די בעקערייען און די בעל־בית׳טעס פאַר די וועש.

29. לייבל קאַקי־יאַמע:

דער אומגליקליכער לייבל. אויף זיין פנים שטענדיק אַ נאַרישער שמייכל. אין דער וואָכן מיט די האשעל־קעס אויף די פלייצעס, שטעלט צו וואַסער פאַר די סוכאָוואָליער בעל־בית׳טעס, קערט דעם ברוק. שבת גייט ער איבער די הייזער עסן טשאָלנט.

אַ שמאָלינקער וועג פירט צום „מאַגאַזין", צום געלן באַרג. פון דאָרט פלעגן סוכאָוואָליער מיידלעך שלעפן געלן זאַמד פאַר די ריין געוואַשענע פאָדלאָגעס לכבוד שבת. אויפן געלן באַרג האָבן געלעבט:

30. יאַנקל דער דזיעשאַטניק (ציבולי);

31. יאַנקל הירשעס;

32. יהודה דער באנדאר;

33. לעווין דער שטריקדרייער:

זיין זון שמואל, אַקטיוו אין געזעלשאַפטליכן לעבן אין שטעטל, איז יאָרן לאַנג געווען אַ מיטגליד אין דער ביבליאָטעק־פאַרוואַלטונג.

34. אברהמ׳ל און מינקע וויאדאטש:

זיי האָבן געהאַט בילד־שיינע קינדער: שמחה און רבקה פון די אַקטיווע חברים אין „החלוץ".

35. משה דער פורמאַן (זאק):

תמיד אויפן וואָגן פון סוכאָוואָליע אין ביאַליסטאָק און פון שטאָט אין שטעטל. זיין זון אברהמ׳ל פירט דעם טאַטנס פרנסה. זיין פרוי — ציפקע, אַ בכבודיקע שטוב, און זיי גיבן זייערע קינדער אַ גוטע דערציונג.

יאַנאָווער גאַס

אַ באַקאַנטער וועג, וואָס פירט צו די קאָרן־פעלדער, ווו קינדער פלעגן בלויע בלימעלעך רייסן און קראַנצן פלעכטן, און יוגענטליכע שפּאַצירן געמאַכט. די דאָרטיקע הייזער זענען געווען:

36. יאַנקל הערשל און זיין פרוי לאה׳קע אבציקס (סיינער):

זיינע קינדער צאַלקע און באָבל.

37. באבקע ניסלס (בארעלקאָווסקי) און ניסל יאָשעס:

אַן אָפענע שטוב ביי זיי. באַבקע מיט איר ליבן שמייכל האָט געשאַפן אַ וואַרעמע אַטמאָספער. ר׳ ניסן אַ ייד מיט אַ הדרת־פנים אַ שליח־צבור באַרימט מיט זיינע „הקפות" שמחת־תורה.

38. שלום פייגע חאַניכעס מיט זיין דבורקען (סטוצינסקי):

דבורה׳קע (שלום׳ס) סטוצינסקי

שלום — רירעוודיק און רעדעוודיק, דבורה׳קעס זיטן רואיקע און בנעימות׳ע.

39. לייזער און סאני טיקאָצקי:

פון די שטעטלשע משכילים, פון די גרינדער פון ביב־ליאָטעק, אַ הייסער ציוניסט, די קינדער דערצויגן אין ארץ־ישראל גייסט.

40. בערל יוחנ׳ס שקלאַר:

„פירט אַ ראָספיוואַטשנע" — אַ פאַריאָגטע פרנסה־שטוב, דער זון מלך און חוה׳קע נעמען איבער דעם טאַטנס מסחר און יושר.

לייזער און סאָני טיקאָצקי, די קינדער: מילאק, שלמה, סימע און דבורה.

41. משה פימפער (בינשטיין):
אַ מלמד, אין זיין חדר פלעגט קלינגען זיין חומש: „ויאמר" — האָט געזאָגט, „ה'" — גאָט „אל" — צו „משה" — צו משה'ן „לאמר" — אַזוי צו זאָגן. איבער געחזרט אָן אַ שיעור מיט דעם ספּעציפישן „פימפּער"־נגון.

42. אפרים מענדל מאַרינבערג:
ערב פסח פלעגן דאָרט חלוצים וועלגערן מצה. חבר גדליהו וועקט אויף פרי נאָך פאַר פינסטער, די אומגע־ניטע הענט וועלגערן און וועלגערן די מצות. לאַנגזאַם און שווער ציען זיך די שעה'ן.

43. אבא'לה דער שמש'ל; דער סופר.

44. גדליהו דער געלער (טיקאָצקי):
— חיהלעס פאָטער.

45. שיינע־פייגל ביאַליסטאָצקי:
יונג אַן אַלמנה געבליבן, איז זי געוואָרן אַ טאַטע און אַ מאַמע צו אירע דריי זין. דאָס שווערע לעבן נעמט דאָך איר לעבנסלוסטיקייט נישט צו.

46. מאַשע די בלינדע:

47. יאַנקל (פּאַלאָמינער) מיט זיין פרוי שיינע־צבן:
אַ ייד אַ תלמיד־חכם. מיט חשק גייען ייִנגלעך אין זיין חדר. פיל פון זיי האָבן שוין געענדיקט משה פימפּערס „חומש". מיט אַ זיכערער האַנט פירט ר' יאַנקל זיינע תלמידים אין די טיפסטע גמרא־קוואַלן

עס ציען זיך אַלץ ווײַטער באַקאַנטע הייזער, באַקאַנטע פנימער.

48. יאַנקע דער טאָקאַר:

49. ליבקע סימכאָוויטש;

50. פייוול דער מולאַר און די באַקאַנטע מולציכע:
ביי אים אין שטיבל

51. סימע די שמש'טע, איר זון שלמה, זיין פרוי צירל מאַרינבערג:

52. שלום מאַטיעס מיט מאָשקען טיקאָצקי:

53. חיים ביעגון:
די לעצטע שטוב פאַר דעם „קאָרן". דאָרט איז די

מאַשע די בלינדע (די ערשטע פון רעכטס צו לינקס) אין סוכאָוואָליער וואַלד.

יעקב, שיינע און בתיה צאבאן

שיינע קיילע אויפגעוואקסן, דארט האט זיך דער־באגאבטער ישראל׳קע דערצויגן.

54. משה׳קע שמואל יצחק׳ס /גרימצאנסקי/ :

א טייערערר ייד. די גאנצע יארן אויף די וועגן. למעשה, א בעל־עגלה, להלכה, א בן־תורה. א ווארעמע באציאונג צו ארץ־ישראל. אויף זיינע פעלדער־באשעפטיקט ער יידישע חלוצים. פייגע־רייזל זיין „עזר־כנגדו״.

55. מרדכי דער שמיד :

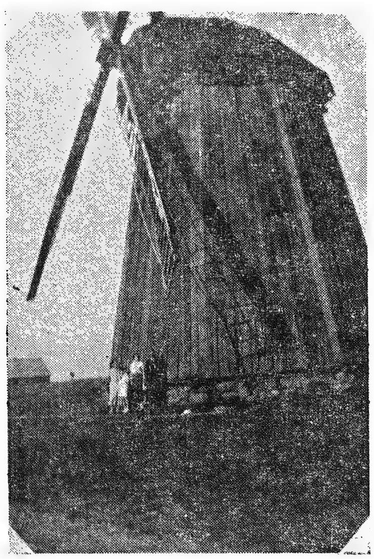
56. יאנקל לייב און בעבע טאלעס און זייער פלימע־ניצע פערל :

ביי זיי אין שכנות איסר סמאליאר — א ליבער־רואיקער מענטש געווען, א משכיל, א העברעאישער־לערער אין דער צוואנגשולע. ווען עס גרינדעט זיך די העברעאישע שול איז סמאליאר איינער פון די לערער ביז ער עמיגרירט נאך אמעריקע.

בעבי טאלעס קורץ

אויפן גרויסן אומפארבויטן פלאץ אנטקעגן שיינקען געפינט זיך דער ראד ברונעם, קיין וואסער בשפע איז דארט קיינמאל נישטא. גלייך נאכן ברונעם :

„די ווינט מיל״

57. גרשון דער געלער (קאלעקא) :

מען פלעגט דערציילן, אז זיין מוטער — חוה ראבי־ניער — האט באצייטענס אנגעגרייט תכריכים אין יעדן פרייטיק צו נאכט פלעגט זי זיי אנמעסט,

גרשון און ציפע קאַלעקא

58. משה אירמעס און די רבי׳צן שפּרינצע:

ר׳ משה איז געווען אַ מלמד פון חומש און רש״י. שפּרינצע לערנט אויס דעם אַלף־בית און עברי־טייטש

59. חאַצקל דער מילנער דאַליסטאָווסקי:

זיין ווינט־מיל גייט מען תמיד פאַרביי ווען מען גייט צו דעם קאָרן.

60. משה דער כלעוויסקער (פּאָלאַק):

זיין זון יואל — פון די ערשטע חלוצים אין שטעטל.

61. אַלתר הערשל דעם טאָקאַרס (סאָכאָוואָלסקי):

אַלתר דער טאָקאַר אין זיין וואַרשטאַט

אַ גאַנץ יאָר שניצט ער רעדלעך; ערב־פּסח ווערט פאַרוואַנדלט די שטוב אין אַ בעקעריי פאַר מצות.

62. מאָטקע דער שוסטער (חאַרנאַט):

מיט זיין צווייטע פרוי די באַקאַנטע עלקע די קעכין.

63. מענדל שפּרינצעס פאַרבשטיין און די פּעדערניצע (בלאָכער):

דער מאַן איז געווען אַ תלמיד־חכם און דער זון חיים אַן עלוי.

65. איטשע־ישעיה שקופּ:

וועגן זיין ברודער חאַצקלען פלעגט מען דערציילן אַז ער האָט אַמאָל געפירט אום ווינטער אין זיין שליטן אין אַ פּולקאָשעק עטלעכע ווייבער אין דובראָווע. נאָך איידער חאַצקל איז אַרויסגעפאָרן פון שטעטל, האָט זיך דער פּולקאָשעק אַראָפּגעגליטשט פון שליטן און חצקל פאָרט זיך און באַמערקט נישט, אַז ער האָט פאַרלוירן די ווייבער. און די ווייבער זיצן זיך איינגעטוליעט אין פּולקאָשעק. עס שנייט שטאַרק, זיי מיינען, אַז זיי פאָרן אין דובראָווע. נישט טויט, נישט לעבעדיק קומט חאַצקל צוריק אין סוכאָוואָליע, אַז די ווייבער דערזען אים פרעגן זיי: נו, ר׳ חאַצקל, עס איז נאָך ווייט צו דובראָווע?

66. יוסל צאַצקעלע:

דער קירזנער.

67. משה דער איינבינדער:

68. הערשל דער שוסטער (חארנאט):

מאָטקעס אַ זון.

69. בערל לייזער שמאַלץ (לוין):

70. שיינקע מאָטיעס (גאפּערשטיין):

אין שיינקעס שטוב איז געווען די ביבליאָטעק. די ביבליאָטעקאַרשע — פאני יאזעבסקי. אַ הייליקע שטילקייט פלעגט הערשן אין שמאָלן צימערל, עס האָט זיך געפילט אַ כבוד פאַר דעם געדרוקטן וואָרט. די ביבליאָטעק איז געווען דער צענטער פון שטעטלשן קולטורעלן לעבן. אין די צאַרישע צייטן האָט מען זיך מוסר נפש געווען פאַר דעם ביסל ביכער.

71. חאַצקל און פינצע פּיעשצאַנסקי מיט די קינדער צירל און טאָלקע:

פון די גרויסע סוחרים אין שטעטל.

72. טעוול פייגע כאַניכעס און חנה (סטוציינסקי):

איינע פון זייערע טעכטער רייזל איז געווען באַקאַנט אין סוכאָוואָליער קולטורעלע קרייזן. אַ באַליבטע לערערין אין „צוואַנגשולע״. ביי זיי האָט געוואוינט דער העברעאישער לערער וואַנכאַצקער, וואָס האָט פיל בייגעטראָגן צום אַנטוויקלונג פון „החלוץ״.

73. הינדע די נייטערקע און זיידע דער טאָקאַר (טי־קאָצקי):

תמיד האָט זי גענייט. יעדע כלה אין שטעטל האָט געקראָגן אין איר אויסשטייער הינדעס ציכלעך מיט „געפיור״ אָדער אַ אַלקע מיט שפּיצן...

די ביבליאָטעק

מקומט ווידער צום מאַרק:

74. **משה און שיינע שרה פוטיאל:**
אַ בעל־בתישע שטוב. ר׳ משה איז געווען אַ קהל׳שער טוער, אַ ציוניסטישער־פירער. ער פלעגט אַגיטירן פאַר ארץ־ישראל און אַז די חוצפדיקע יונגוואַרג פלעגן אים שטערן, פלעגט ער זיי רופן צו אָרדנונג: „דרך־ארץ פאַר מיין באָרד״...
ביי פוטיאל׳ן אין שטוב האָט געוואוינט שיינע ליבעס, די אייזן קרעמערקע.

75. **ר׳ ישראל דער שוואַרצער רב:**
דער רב פון שטעטל. מען פלעגט אים רופן דער „שוואַרצער״ צוליב זיין באָרד. פון רבנות אַליין קען מען קיין חיונה נישט ציען, מוז מען קודש מיט חול צוזאַמענמישען און די רעביצן פאַרקויפט הייוון. דער רב איז אַ סימבאָל פון ריינקייט. די שיך זיינע גלאַנצן קיין פלעק נישטאָ אויף דער אַטלאַסענער קאַפּאָטע. לאַנגזאַם דערנענטערט ער זיך צו זיין „שטאָט״ נעבן אָרון־הקודש. ער וואַגט זיך נישט צו צוזעצן צום ספר איידער ער שפרייט אויס איין טיכעלע אויפן סטענדער און דאָס אַנדערע אויף די באַנק.

76. **משה׳קע דער בעקער און זיין טאָכטער פייגע רחל:**

77. **הלל דער טויבער, זיין זון בערל און זיין פרוי אסתר טילע:**
ר׳ הילל איז אַ ייד אַ תלמיד־חכם געווען.
ביי זיי אין שכנות אַלטער איצעס אַ ייד אַ משכיל מיט זיין זון שמחה (לאַזאַר).

78. **שמואל און חיה יויכקעס יפה:**
אַ טייערער ייד ר׳ שמואל געווען. הייס געליבט ארץ־ישראל, פון די ערשטע פרומע חובבי־ציון אין שטעטל. מיט התלהבות איז ר׳ שמואל מיט זיין משפחה אין הייליקן לאַנד אַוועק.

79. **שלמה איסערס (ראַבינוביץ):**
פון די פאָרגעשריטענע יונגעלייט. ביי אים אין הויף, אין אַ קליין שטיבעלע האָט דער רוסיש־לערער כץ אַ פּאָר טרויעריקע יאָר פאַרבראַכט.

80. **ביילקע שקליאַר:**
אַ אלמנה. יונג איז איר מאַן מענדל אויף אַ טראַגישן אופן געשטאָרבן. דער גורל איז נאָך שפּעטער געווען צו ביילקען גרויזאַם. איר שיינע קיילע ווערט יונגער־הייט פון לעבן אַוועקגעריסן בעת אַ טיפוס־עפּידעמיע אין שטעטל.

81. **יאַנקל עזרא נאסקי דעם סטאָליאַרס (פראַנצוז) און העני יויכקעס:**

82. **וועלוול פייגע חאַניכעס (סטוצינסקי) מיט נחמה׳ן:**
נחמה איז געווען אַ טרייע מוטער. יעדן פרימאָרגן פלעגט זי אַרומגיין אויף די שפּיץ פינגער, כדי די זיסע חלומות פון אירע יונגע טעכטער נישט איבער־רייסן.

83. חייקע עוזיאל׳ס (סיינער):
מיט דער טאָכטער אָגע. ביי זיי אין הויף איז אין די שפּעטערע יאָרן געווען די העברעאישע שול.

84. שאָשקע וועלוועליכעס (מאַרינבערג):
אַ גרויס אומגליק האָט אין דער שטוב פּאַסירט: דער יונגער זון וועלוול איז געווען פון די טיפוס־קרבנות אין שטעטל.

85. אהרן הירש טיקטין:

86. אלתר דער שוחט און זיין ווייב לאה יויכקעס:
אלתר איז געווען אַ בכבודיקער ייד, פון די מזרחי־פירער.

דאָס אַלטע בית המדרש

דאָס אַלטע בית־המדרש פאַרנעמט אַ גרויסן פּלאַץ אין שטעטל: עס געדענקט זיך באַזונדערס ניסל יאָשעס הקפות שמחת־תורה. ווי אַ ציטערדיק קינד האַלט ר׳ ניסל די ספר־תורה, זיינע טיפע אויגן ברענען, דאָס ערנסטע פּנים פול מיט באַגייסטערונג און זיין התלהבות נעמט אַרום אַלעמען, קליין און גרויס; אַ באַזונדער רירענדיק בילד איז אין בית־המדרש צו „יזכור״. די יידענעס דאַווענען, יעדע פון זיי גיסט אויס איר האַרץ פאַרן רבונו־של־עולם אויף אַן אַנדערן אופן.

87. מנשה צירינסקי:
ער האָט געוווינט אַ הויז נאָכן בית־המדרש, גערעדט מיט אַ „ס״ און דערוועקט דערמיט שפּאַס, און נישט איינמאָל שלאָגט ער אַ קונדס: „סייגעץ, יונגאַץ, מילאָ אַז איך קען נישט זאָגן מענאַסע, זאָג איך מענאַסע, אָבער דו סייגעץ, יונגאַץ, קענסט דאָך יאָ זאָגן מענאַסע, טאָ פאַרוואָס זאָלסטו זאָגן מענאַסע״.

88. חנה ירחמיליכעס (שטוץ):
אַ טייערע יידענע, נעמט שטענדיג אַ אורח אויף שבת.

חנה ירחמיליכ׳עס (שטוץ)

„מען גיסט צו נאָך אַ קאָכלעפל וואַסער צו די יויך״ — פלעגט זי זאָגן. אירע קינדער ניסל און לייזער,ביידע געזעלשאַפטלעכע טוער.

די שול גאַס

מען האָט עס ביי אונז גערופן „אַראָפּערגאַס״, אַט די גאַס פירט צום סטאַוו. צום וועלדל, צום בית־עולם. דאָ איז דער נייער בית המדרש, די שול און דער מרחץ, להבדיל. באַרג אַראָפּ, אין „אַראָפּערגאַס״ זעט מען:

89. שמעון ברעזעווער (מאַרין):
אַ שיינע שטוב. דאָ האָבן געוואוינט שכנא מיט זיין פרוי שיינקע חיים דאַליסטאָווערס. די שיינע רחל און חייצה.

90. שמערל שלאָס:
זיין איידעם איז געווען דער ערשטער חסיד אין שטעטל.

91. יאַנקל שיינעס:
דער גבאי פון חברה־קדישא, אַ תלמיד־חכם, זיין איידעם וועלוול וויינבערג אַ גרויסער אידעאַליסט. זיין עליה קיין ארץ־ישראל האָט געמאַכט אַ געוואַלדיקן רושם אין שטעטל.

92. חאַצקל קאַלעקא:
דער מלמד. אַ קאַליקע געווען, אָן אַ האַנט.

93. משה׳קע פּאַרבער:
לאַנעס איידעם. אלתר לאנעס — טויבעס טאַטע.

94. איטשע לייבקעס:
ביי אים פלעגט מען קויפן עפל און טשערעשניעס.

95. איטשע דער קירזנער:

96. זיידקע אהרן טעפּער:

97. יוסקה דער קאַרפּאָוויטשער און זיין זון אלתר:
ביי אים אין שטוב איז געווען נאָווינסקעס העברעאישע שול. נאָווינסקי איז אַוועק אין דער ערשטער וועלט מלחמה. אין שכנות איז געווען יענקל אלקנה׳ס ברוגעם.

98. זיידקע קאַלעצקי:
געאַרבייט פאַר דער ביבליאָטעק מיט התלהבות.

99. גדליהו דער שניידער (קוסאי):
אין „פּאָדוואָר״ איז געווען דער שוסטערישער מנין. דאָ האָט דער געלער מגיד געוווינט עלנט, אָרעם, איינזאַם. ער פלעגט עסן טעג. אין דעם שוסטערישן מנין איז ער פון רויך דערשטיקט געוואָרן.

100. שלמינקע דער שוסטער:
געוווינט אין אַ קליינער שטוב, אַן אָרנטלעכער מענטש, שטענדיק אין דחקות. זיינע טעכטער ליבע און מלכה,

זיין זון אלי קאַליאַק. אַ קאַליקע, צו יעדער לויה פלעגט מען איס זען. הייצט מען די באָד רופט קאלאק „אין באָד אַריין". פרייטיק פאַרנאַכט רופט ער „אין שול אַריין". דאַרף מען זאָגן תהילים, איז קאַלאַק צווישן די תהילים־זאָגער, דאַרף מען אויפרופן אַ ציוניסטישע פאַרזאַמלונג, איז ווידער — קאַלאַק.

אלי קאַליאַק

באַקאַנטע הייזלעך, באַקאַנטע פנימער:

101. זיידקע בוראַק (טאָרן):

102. הערשל דער שערער און זיין ווייב חנה פאַפּ־לאָווסקי:

הערשל איז געווען פון די שטעטלשע כלי־זמרים. געשפּילט צוזאַמען מיט זיין ברודער יצחק אויף אַלע חתונות. זייער פאָרשפּיל „חתן־כלה מזל־טוב". ביי הערשלען אין שכנות האָט געוואוינט די רוסישע אַקושערקע.

ווייטער — דער אַראָפּער בית־המדרש, אונטן איז געווען די „חברה תהילים" און אויבן די „חברה תורה". די שול: די שיינע סוכאָוואָליער שול. מען פלעגט דערציילן, אַז די שול עקזיסטירט שוין אַ פּאָר דורות.

מען דאַוונט דאָרט נאָר זומער. ווינטער איז עס פאַר־מאַכט. דערצו שטייט נאָך דאָס טהרה־ברעט ביי דער שול און דאָס וואַרפט אָן אַ פחד.

גלייך נאָך דער שול איז געווען דער מרחץ, להבדיל מיט דער מקוה, די טוקערקעס, די שקאָפּיקעס וואַסער...

און אָט זענען באַקאַנטע הייזלעך נאָך דער שול:

104. חנה פייגל מאַריינע:

— לאה'צעס עלטערן.

105. חייקל דער פאַרבער (טרעשצאַנסקי):

108. פריידע ראובנ'ס (באַקלעראָווסקי):

פריידע איז יונג אַ אלמנה געבליבן. זי אַרבעט שווער צו פאַרזאָרגן אירע 3 טעכטער.

גדליהו מיט זיינע עלטערן הערשל און שרה פוריה

109. הערשל און שרה פוריה:

— גדליהו'ס עלטערן.

110. אַברהמ'ל און חינקה די כמעלאָוקער (דער גאָ־לאָוואַ):

111. מענדל דער שערער:

עוזר־מרדכי חאַווין: אַראָפּער בית־המדרש פלעגט שטאָלצירן מיט זיין דאַוונען. זיין פרוי חוה פלעגט העלפן ציען דעם יאָך פון פרנסה, פלעגט באַקן פלעצלעך און ראָגאַלעס.

112. זאלקן דער סטאָליאַר (שוואַרץ):

זיין עלטסטער זון צאַלע איז געווען פון די „גלאָוונע" אַרטיסטן אין שטעטלשן טעאַטער.

113. בנימין חיים דער בריוונטרעגער:

שבת פלעגט מען צו אים קומען דורכזען די בריוו, פאַר יעדן בריוו פלעגט ער נעמען אַ קאָפּיקע.

114. שלמה און ריווע פּאַפּלאָווסקי:

הערשל דעם שערערס עלטערן. ריווע איז געווען אַ טייערע יידענע. קוים פלעגט עמיצער אין שטעטל זיין ערנסט קראַנק פלעגט זי רייסן קברים און בעטן רחמים. מען פלעגט דערציילן, אַז יעדן פרימאָרגן גייט זי דאַווענען, און אַריינקומענדיק אין בית־המדרש ווענדעט זי זיך צום רבונו־של־עולם: „גוט מאָרגן גאָט, דיין דינסט ריווע איז געקומען"... מיט טיפען גלויבן האָט ריווע גאָט געדינט.

זייער זון יצחק פּאַפּלאָווסקי איז געווען אַ רעדער־מאַכער, אָבער ער האָט ליב געהאַט צו שפּילן אַלס מוזיקאַנט, אין אָרקעסטער פון דער פּאָזשאַרני קאָמאַנ־דע, און אויך געשפּילט אויף אַלע חתונות.

115. שאָשע ציבולע:

ביי איר פלעגט מען באַקן מצות אויף פסח.

116. נאָסקע דער שוחט (בורע):

אַ ייד אַ תלמיד־חכם. זיין זון מאיר איז געווען ב׳ולט אין שטעטלשן לעבן אַלס לערער און געזעלשאַפטלע־כער טוער.

אין אָלשאַנקער געסעלע:

117. איטשע דער שמיד; משה־מענדל ביעלאַק אפרים׳ס עלטערן. און אין דער לעצטע שטוב פאַרן בריק האָט געוואָוינט שאָשקע חיים קאָרעס די אַרבולקע:

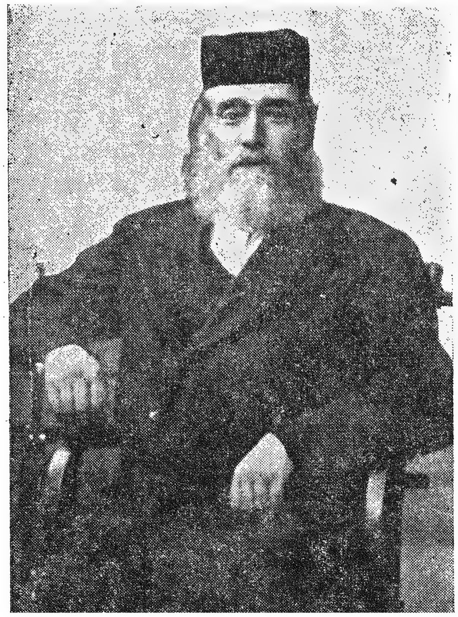
— אַ געשטראָפטע פון גורל. קיין פאַרגעניגן פון אייגענעם לעבן נישט געהאַט. לעבט זי מיט די אינ־טערעסן פון אַנדערע. ביי איר שטוב ציט זיך דער סטאַוו. זומער איז דאָס שטייענדיקע וואַסער פול מיט פלוש, ווינטער איז עס אַ גרויסע פאַרפרוירענע מאַסע. צווישן דעם סטאַוו און דער וואַסער־מיל האָט געפירט אַ קליינע הילצערנער בריק. פון בריק פירט דער לעצטער וועג צום בית־עולם.

118. נחמה איטשע דעם שמידס שמחה ל׳יין מיט גיטל אָשר מאיר׳ס, און די וואַסערמיל פון חיים לייזער ליווערוואַנט און גאָלדע מערקעס:

האַרציקע מענטשן. די קינדער שמייכלדיקע, געהאָרכ־זאַמע. דער יונגער חיים איז צוזאַמען מיט אַנדערע צוויי אומשולדיקע קרבנות פון שטעטל אַכזריות׳דיק דערמאָרדעט געוואָרן, און גאָלדע האָט זיך קיינמאָל נישט געקענט טרייסטן. דאָס גאַנצע לעבן האָט זי אים באַקלאָגט.

119. חוה חאַרנאַט; דוד בערל דעם מילנערס (פריימאַן), שמולקע דער שמיד און שרה (חאָראָווסקי):

אַ טייערער צניעותדיקער ייד געווען. מיט איין האַנד

דוב בערל דעם מילנערס (פריימאַן)

שמיט ער דעם אַקער, דעם אייזן, אין דער צווייטער האַלט ער אַ ספר. די שוואַרצע אותיות זענען שמול־קען נישט פרעמד געווען. זייער זון יאַנקל איז געווען איינער פון די ערשטע לערער אין שטעטל.

די צווייטע זייט אַראָפּער גאַס:

120.ביילקע די שניידערקע

— ביי איר אין שטוב איז געווען די פּאָטשט.

121. אלי בערל וואָלפס (מאַריינע):

— די עלטערן פון לייזער און משה׳ל.

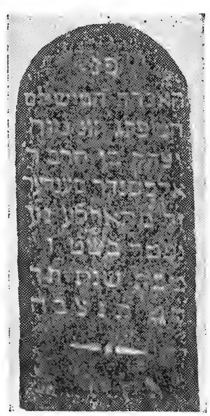

אלי מאַריינה

אַ זכר פון בית־הקברות

122. אלתר דער קאָטליאַר; יאַנקל באַגנער; בצלאל חינסקי; געטעליכע; אברהם קאָזאַק און גישע בערעק:

ביי זיי פלעגן זיין די בעסטע רעטעכער.

123. שאָשקע צימבאל:

זיידקע דעם פידלערס מוטער. ביי איר פלעגט זיין דאָס בעסטע ברויט.

124. גרשון קרופּניק, הערשל דריאַנסקי, ביילע בערל וואָלפס און יאָסל זכריה׳ס מוטער.

דער פרייער פּלאַץ אַנטקעגן שול:

125. יאָסל לישעס דער אָליווניק, פראַנצוז מיט די סימפּאַטישע קינדער מאַשע און אלתר.

126. יצחק איסערקעס (זאַזדרע):

אַ מטופל מיט קינדער, אַלע האָט ער מיט ליבשאַפט לובאַק.

מיט אַ צונעמעניש גערופן: חיה׳לה, פּוזעלע, קרייזל, דער מולאַר — וויינשטיין, איטשע טעפּער.

127. לייזער מענדל און פראַדל איסערקעס /גראָדזענ־סקי/:

פראַדל איז געווען דער קאָפּ פון שטוב. און די קינדער זייערע — אַלע שיין און קלוג.

128. שכנאָ קוץ (בירגער) זיין שוועסטער ברכה און עזראָ סטרינקאָווסקי; סאַטשוטשיכע; לייבע טאָרן; נח בענצקי, דער שניידער און זיין שכן זלמן אלי טעפּער דער שוסטער:

129. אַלתר אָרעס (סידראַנסקי):

פון די חברה־קדישא, אַ שיינער ייד, פון די איינציגע משפחות וועלכע זענען באַצייטענס אַוועק קיין ארץ־ישראל.

130. יאַנקל און פייגע־העני וועלפקעס (שפּיראָ):

און די זין זייערע: יודל, האַצקל, איטצל דער חזן, און טעכטער באָבצע און רבקה. אַ קלוג מיידל איז רבקה געווען, אין שדוכים איז איר אָבער נישט געגאַנגען. נישט איינמאָל באָרגט זי שיינע מלבושים און פאָרט קיין גראָדנע זיך זען מיט אַ חתן. עס גייט נישט. רבקה ווערט נישט פאַרצווייפלט. מיט נאַטיר־לעכן הומאָר דערציילט זי: איך בין דערווייל אויס כלה און ווייטער מויד.

131. לייבל ערשיצקעס (אַבראַמאָוויץ):

ביי זיי אין שכנות זיידל יאָזעווסקי אַ מוטלאָזער, אַ קראַנקער, אָבער מען פלעגט דערציילן ווי שיין און רייך ער איז אַמאָל געווען. און זיינע טעכטער איינע שענער פאַר דער אַנדערע: סאני, פאַני, ביילע.

132. דוד גאלער דער זייגערמייסטער:

ער איז אפילו געווען אַ טיקטינער, אָבער אַלס סוכאָ־וואָליער תושב פיל געטון אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, ספּעציעל פאַרן קרן־קיימת. אַ שטילער באַשיידענער

133. ערשקע סוכאָוואָלסקי, אליהו און פייגע גרשון׳ס סוכאָוואָלסקי און זייערע קינדער גרונע די אַקושערקע, איר ברודער וועלוול סוכאָוואָלסקי:

גרונע די אַקושערקע

מענטש. אַ משכיל. איינער פון די ערשטע לערער אין שטעטל. בעת דער דייטשער אָקופּאַציע איז ער געווען דער בירגערמייסטער.

134. לייבציק דער קצב זיין ווייב ליבע:

זי פלעגט שטיין אין דער ווייבער־שול, גרייט אַ קדושה אויפצוכאַפּן. אירע ליפּן שעפּטשען אַ שטילע תפילה. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אירע תפילות פלעגט זי אימפּראָוויזירן.

135. הערשל און דבורה לייבציקס:

הערשל איז געווען פון די בעסטע דראַמאַטישע כחות אין שטעטל.

136. גדליהו חיים יאַנקל׳ס און זיין ווייב עטל שוואַרץ:

שטילע מענטשן. אין שטוב ליכטיק, ציכטיק, זייער זון איימע — פון די פעאיקסטע בחורים אין שטעטל. תמיד געלערנט, געענדיקט איין פאַקולטעט, זיך גענומען צום צווייטן.

ווידער בין איך צוריק אויפן באַרג, נעבן אַלטן בית־המדרש, אָט זע איך פאַר מיינע אויגן דעם ליידיקן ברייטן פלאַץ אַנטקעגן קאַשציאָל. עטלעכע יידישע הייזער דאָ, אַלץ באַקאַנטע פנימער:

137. מרדכי משה אַהרן׳ס (ראַבינאָוויץ):

זיין זון יאָסל איז געשטאָרבן פון אַ טיפוס־עפּידעמ־יע, און נאָך זיין טויט האָט זיך אין דער שטוב די יונגע אלמנה מלכה רבינוביץ יאָרן געפּלאָגט מיט אירע קינדער. האַסקע האָט געוווינט אין אַ קליין שטיבעלע, ביי מרדכי משה אהרן׳ס.

138. תנחום בערל סוראַזקי מיט עלקע חנה ראַכמיליכעס אברהם הערשל טיקאָצקי דער שטעפּער. און ביי זיי אין שכנות: מאָטי ראַצ׳קעס (סידראַנסקי):

— אַ ברודער פון פסח סידראַנסקי.

139. יואל פאָלאַק, און רבקה די פוצערקעס שטוב:

אין פראָנט איז געווען אַ שענק, און די אינערלעכע שטובן — דער „החלוץ".

140. שרה בערל לייזערס:

אַ פאַרליטענע מוטער. איר זון משה האָט מען גע־רופן משה קאַלב. אין שטעטל האָבן אים אַלע געקענט און פאַר אים מורא געהאַט.

משה בערל־לייזער׳ס (קאַלב)

די טיפלע (תיפלה) גאַס — דאָס „מתים־געסל" האָט מען עס ביי אונז גערופן. דאָס געסל האָט געפירט צום טייכל. דאָרט פלעגן גיין אויך מיידלעך זומער זיך באָדן. פון באָד־קאָסטיומען האָבן מיר נאָך דאַן נישט געוווסט, און ס׳איז געווען אַ פחד, אַז דורכגייער, אָדער חברה־לצים זאָלן נישט איבעררראַשן. צו אָט דעם טייכל גייט מען שווענקען די וועש, „די גרעט" האָט מען עס ביי אונדז גערופן.

דורכלויפנדיק דאָס געסל, זעט מען באַקאַנטע הייזלעך:

141. חייקל דער מלמד:

געוואוינט אין אַ קליין שטיבעלע. ביי אים האָט מען געלערנט עברי מיט עברי־טייטש. מען האָט נאָך געדענקט אין שטעטל זיין „קאַנציק", זיין „טייטל"...

142. מרדכי יהודה און ציפּע די ליכט־ציער (וואַרא־שילסקי):

צניעות׳דיקע מענטשן. דוכט זיך אַז זיי האָבן גאַר־נישט געקענט הויך רעדן. זייערע קינדער האָבן שטאַרק געהאַלטן פון „כבוד אב ואם". ביים ליכט־ציער אין שכנות — די פאַמיליע זעלמאַן, איטשע מאָטי דער גערטנער און זיין גרויסער גאָרטן גרינס.

143. חאַצקל לייבציקס אונז יין שוואָגער משה׳קע:

135. זיידקע און ביילע שניידעראָווסקי

אַ שטילע פאַמיליע. זייער זון חיים אַ צניעות׳דיקער מענטש, אַ העברעאישער לערער אין שטעטל. און זייערע שכנים:

144. פוקעליכע, זאַלקען דער פלאַטניק, יאַנקל דער שוואַרצער, שייקע הערשקעס סוכאָוואָלסקי:

און זיין שיינע טאָכטער חייצע.

145. אברהם יצחק דריאַנסקי, לייזער דער ראַזירער, חאַשינקע, חאַנע עזרה׳ס, זיין ווייב חוה די קאַנסע, און זייער זון עזרא.

146. אלתר חיה פעשעס (זאַלע):

אַלתר איז געווען אַן אומגליקלעכער מענטש. נישט ווילענדיק זיין משפחה צרות פאַרשאַפט. זיין מאַמע חיה פעשע האָט נעבעך פיל צרות געהאַט אין איר לעבן און שטענדיק געוויינט, איז פאַרבליבן דאָס ווערטל: „חיה פעשע מיט די טרערן".

147. אלתר פאַטשעניטשי די קאָרצ׳עס פאַמיליע באַברי.

משה׳קע דער גראָדזיסקער, געצל׳ס פאָטער:

ביי אים האָבן געוווינט באַבקי אין דיאַדי בירגער. גלייך אַנטקעגן אין ווינקל פון ליידיקן פלאַץ אין מויערל האָט געוווינט גאָלדע חיה רחל׳ס (קרוק), די אַליווניצע און איר מאַן משה הערש. לייבל וויינ־שטיין דער לערער איז געווען איר ברודער. שמערל דער קוימען קערער.

משה־הערש (קרוק) און גאָלדע פון מויער די קינדער: דבורה, שיינע, פייגל, ישעיהו.

148. אייזיק קאזע דער מלמד:
אַ טיפּישער מלמד, בלב ונפש. פלעגט פּאַסירן אַ פּרייטיק, ווען ער פלעגט לערנען מיט די קינדער און מעביר־סדרה זיין מיטן נגון און אַ גוי פלעגט פאַרבייגיין אַ פור האָלץ צו פאַרקויפן, פלעגט אייזיק מיט דעם זעלבן נגון האַנדלען וועגן דעם האָלץ: „וויעלע חאָטשעש זאַ פורע דרעוואָ?" און אַז דער גוי זאָגט זיין פּרייז, זינגט אייזיק ווייטער מיטן זעלבן נגון „אָשעם זלאָטי ניע דאַם"... ר' אייזיק רייסט נישט איבער זיין נגון, ער פאַרלאָזט נישט אויף איין מינוט די ד' אַמות פון מלמדות...

149. מאיר איטשע לייבס (פּאָלאַק) מיט חיה איסקע צימבאל. גוטקע שמוקלער די אַלמנה. יוסל באָגנער. הערשל צימבאל (משיח'קע):

דער וועג ציט זיך ווידער צום מאַרק, פאַרבייגייענ־דיק די הייזלעך אויף דער צווייטער זייט תיפלה־געסל:

150. אָשר מאיר און מאַשע (דיטקאָווסקי):
חנה'ס עלטערן. אָשר־מאיריכע און אירע טעכטער, וועלכע פלעגן העלפן ציען דעם יאָך...

151. ז'אַמע (זלמן) „גוט שבת אייך":
שבת פלעגט ער גיין איבער די הייזער זאַמלען חלות און כסדר זאָגן „גוט שבת אייך". פון דעם האָט זיך געשאַפן דער צונאָמען. אַז אַ מענטש פלעגט שטאַרבן אין שטעטל, פלעגט גלייך „גוט שבת'ל" קומען אין דער שטוב פון נפטר זאָגן תהילים. מען דערציילט אַ קוריאָז מיט „גוט־שבת'ל" אַז ער האָט זיך דער־וואוסט אַז שיינע־רבקה שקלאַר גוסס'ט, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט פאַר דער טיר. סימע (דניאלס טאָכטער) איז אַרויסגעגאַנגען און געזאָגט צו אים: „זייט איר משוגע, מיין מאַמע לעבט דאָך נאָך". גוט שבת'ל האָט איר דאַרויף געענטפערט: „עס שאַט נישט, איך וועל אונטערוואַרטן".

152. עלקע ריינע מאַריינע, נאָסקע דער סטאָליאַר — (פראַנצוז), יאַנקל עזרה'ס פאָטער, מרדכי צימבאל.

153. משה אהרן בראַווערמאַן (קאַקירעלציק):
אויסגעזען האָט ער נעבעכדיק, אָבער אַ ייד נישט קיין פשוטער געווען. ליב געהאַט אַריינצוקוקן אין אַ ספר, אַ ציידטונג. ער איז אויך געווען אַ מלמד, אָבער קיין פרנסה האָט ער קיינמאָל נישט געהאַט.

154. גדליהו דער שניידער (פּיריי), נודע טשעמיאַטשי־כע.
אין שמאָלינקען געסעלע וואוינט שמחה לייזער דער מלמד, זיין פרוי נוטקע און זייער זון שלום דער האָלצהעקער. לייבל סענדער מיט קונען סאַפּירשטיין די אָליוניקעס. שפּעטער האָט דאָרט געוואוינט הערשל צענטנער, מאָטי דער מלמד.

155. שרה'קע און הערצקע דריאַנסקי:
אים פלעגט מען רופן „דער לאָנדאָנער שניידער", און זייער טאָכטער נעכע. ווען שרה'קע האָט דאָס שטעטל פאַרלאָזן האָט זיך דאָרט אַריינגעצויגן:

156. שלמה דער שוחט (אַמסטערדאַמסקי) מיט רחל'ן:
אַ ייד אַ תלמיד־חכם מיט אַ „הדרת־פּנים", אַ "מלא־וגדוש". ביי זיי אין חצר דער מצבה־שלעגער אין יאָסל פעלטעס שטוב.

157. חיים לייב קילונציק, זעליג דער טעפּער:
פלעגט פאַרקויפן לאָדישקעס אויפן מאַרק.

158. זעליגס טאָכטער און מאָט׳ שמערל׳ס:
די פּאָטשט — ביי סנאָרסקען — די איינציקע קריסטלעכע שטוב אין דער גאַנצער תּפילה־גאַס. ווייטער פון דער פּאָטשט ישׂראל משה דער מולאַר.

159. ראָדי פראַנצקאָווסקי:
אירע טעכטער: באַשקע, רבקה און דער זון לייבל פראַנצקאָווסקי און וועליע (פריימאַן). קותיאל דער סמאָליאַר (קרעמער). זיין זון מאיר קרעמער מיט יענטע שטוץ. קותיאל׳ס טאָכטער פריידה מיט הערשל סאָקאָלסקי (אייזיקס עלטערן). אין יקותיאלס שטוב שיע וואָלאָדזיאַנסקי מיט זיינע קינדער. די שטוב איז פאַרבונדן מיט נאָך זכרונות: דאָ איז געווען אַמאָל די קאַזיאָנע רוסישע שול און שפּעטער פלעגן דאָ פאָרקומען פאָרלעזונגען און ליטעראַרישע אָוונטן.

פריידה סאָקאָלסקי (אייזיקס מוטער)

פאַרבייגייענדיק דעם קאָשציאָל, וואַרפט מען אַ בליק בגניבה. ווי דונקל, ווי מיסטעריעז עס זעהט דאָרט אויס! אָט גייט פאַרביי דער קסיאָנדז, אַ שונא־ישׂראל, אָבער דעם „דזיען דאָברי״ גיט ער אָפּ מיט אַ שמייכל.

די קאָרפּאָוויצער גאַס

דער וועג האָט געפירט צום ביעל, און צום שוסטער־דערפל. אין אָט דעם שמאָלן גוואישן געסל איז אַ ברונען געווען באַרימט מיט זיין גוט טיי־וואַסער.

160. שלום׳קע שר־שור־שו מיט חיה־ביילה (ראַבינוביץ):
ביי זיי אויפן חצר זעליג דער רימער /פּאַלעוויץ/ מיט

חיה־ביילע ראַבינאָוויץ

זיין פרוי פייגל. ווילע אַרבעטזאַמע מענטשן. אין די טאַיענקערקע /זאַץ/ מיט איר מאַן שלמה. „גאָלדענע הענט״ האָט זי געהאַט, אָבער שטענדיק זיך געפּלאָגט.

161. חאַצקל דער מומע פייגע העניעס (שאַפּיראָ) מיט דינה׳קען:
אברהם׳ס עלטערן. אין דער קלענערער שטוב זלמן גאַלאַנטי: אַ באַשיידענער מענטש. קיינמאָל זיך נישט באַקלאָגט אויף זיין אָרעמען לעבן, אַ שׂמח בחלקו. גריבלט זיך תּמיד אין אַ ספר, און שרייבט זיינע אייגענע פּירושים.

162. באַשקי גאַלאַנטי (שעפּלער):
ר׳ זלמנ׳ס טאָכטער. געזעלשאַפטלעכע אַרבייט און אַ בוך, דאָס איז געווען באַשקעס לעבן. זי אַרבייט פאַרן ביבליאָטעק, פאַרן „לינת הצדק״. די סופליאַרשע פּ שטעטלשן טעאַטער. מיט אַ בוך און געזעלשאַפטלעכע אַרבייט פאַרגעסט באַשקע אירע אַלטעגלעכע שוועריקייטן. שטענדיג אַנגעוויזן אויף אַ גמילות־חסד דאָ גענומען, דאָ געגעבן... אָבער דאָס בוך איז געווען באַשקעס גאַנץ לעבן. באַשקעס מאַן דוד׳ל שעפּלער אַ לאַ־יצלח, אָבער אַ אינטעליגענטער. אַנגענעמער מענטש. אַ געוועזענער לערער, אַ פאָלקיסט. שטענדיק מיט אַ פּעקל צייטונגען אונטערן אָרעם אויפן וועג צום לעזע־זאַל. דוד פלעגט תּמיד זאָגן: „דער „ל״ לייגט מיך אין דער ערד — אַ קרעמער צו זיין איז גאַנץ גוט, אָבער אַ קרעמער׳ל טויג נישט״. „צו זיין אַן אַגענט פון צייטונגען אין וואַרשע איז גאָרנישט שלעכט, אָבער אַן „אַגענטל״ אין סוכאָוואָליע איז ביטער״.

163. אבציק זאלטאק און חייקע:

די ערשטע פרוי האט געהייסן העני — א בכבודיקע שטוב, געבילדעטע שיינע טעכטער: טויבע, צירל, חנצ׳ה.

164. שמואל מאיר׳ס (ברומער):

א שיינער ייד, דער קאזיאנער ראבין פון שטעטל. די טאכטער — טויבע.

טויבע (שמואל־מאיר׳ס) ברומער

165. שמעון ראבינער (קאלעקא):

און זיין שוואכע גאלדע. די קינדער האבן תמיד אפגעהיטן די מאמע.

166. פריידע און חיה ראובנ׳ס:

פריידע (ראובנ׳ס) יאקימאווסקי

חיה ראובנ׳ס

די ביידע שוועסטער האבן פארגעטערט זייער טאטן ר׳ ראובן. פריידע (יאקימאווסקי) איז געווען זייער א גאטספארכטיקע. אויב זי האט אמאל זיך נישט געקענט גובר זיין און זיך אויסרעדן, פלעגט זי גלייך מיט דער האנט פארמאכן דאס מויל: „דוכט זיך קיינעם נישט בארעדט...״

167. חנה ניסל׳ס:

ניסן און חנה (באברי)

שטענדיק ביים לאקשן ברעט, אדער ביים אויוון־לעקער, און פון דעם ציט זי די סקאמפע חיונה, חנה מיט ר׳ ניסן האבן געמאכט דעם חשבון־הנפש, אז אייביג לעבט מען נישט, און ביידע זענען אוועק אין הייליקן לאנד. „אויב שוין שטארבן, איז כאטש אין ארץ ישראל״. מען פלעגט דערציילן, אז ווען זיי זענען ארויף אויף דער שיף, האט זיך חנה נישט געוואלט רירן פון ברעג, מיינענדיק, אז ביים ברעג שיף קאסט

בילִיקער. „איך האָב נישט קיין געלט צו צאָלן טייערער" — האָט זי געזאָגט.

168. משה׳קע מיט ליבע אסתר׳ן:

מענדלס עלטערן. אַ שטילע פאַמיליע. ביי זיי אין שכנות דער שטומער שניידער (ליבלינג) מיט זיין שיינער שרה דינה (חייקל דעם מלמד׳ס). שרה דינה האָט זייער געשעצט איר שטומען מאַן נישט קוקענדיק אויף זיין חסרון. מיטן שבת׳דיקן מערן־צימעס פלעגט זי זיך פאַרען באַצייטנס. מאָנטיק נעמט זי אַרויף דעם קאַשיק מערן פון קעלער, עס זאָל זיך אַביסל „אָפּכאָכען". דינסטיק שאָבט זי אָפּ די מערן און לייגט אַריין אין קאַלט וואַסער. מיטוואָך קאָכט זי אָפּ די מערן גאַנצערהייט. דאָנערשטיק צושניידט זי די אָפּגעקאָכטע מערן אויף רענדלעך און באַשיט מיט צוקער. פרייטיק מאַכט שרה דינה צורעכט דעם צימעס, לאָזט עס גוט „אויסקלאַטשקען" און אַז דער „שטומער" נעמט שבת נאָכן דאַוונען אַ ביסל קאַלטע צימעס, איז ער זיך ממש מחיה.

169. חיים לידער ליפשיץ און הינדע־פייגע חאַניכעס:

זי איז א חכמה און אַ סוחר׳טע, ער אַ יודע־ספר, תמיד לוסטיק, פול מיט ענערגיע, זייער זון הרצל פון די ערשטע סטודענטן אין שטעטל.

170. איטשע דער בלינדער שוסטער (קאַראַלינסקי):

און זיין פרוי מלכה שלמה׳ינקעס וואוינען אין פאָדוואָר. טאָג איין טאָג אויס לאַטעט ער שיך און זיינע אייגענע קינדער גייען תמיד באָרוועס, עס קלעקט נישט די חלה אויף אַ מוציא. מיט זיי אין שכנות — אַן אָרעמע פרוי די שמש׳טע.

171. חיים דאליסטאָווער (ליווערא֞נט):

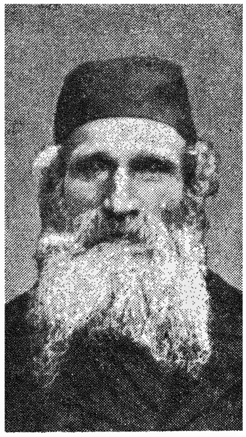
און זיינע טעכטער: די שיינע באַבצע — אַ לערערקע אין דער דייטשער צוואַנגשולע, שיינקע — שאַכנע מאָרינס פרוי, און די אומגליקליכע יאַכקע. איינע פון די 3 אומשולדיקע קרבנות, וועלכע זענען ברוטאַל דערמאָרדעט געוואָרן נעבן סוואַלק. רבקה ראָבין און איר מאַן משה׳קע, געווען אַנגעשטעלט אין ביאַליסטאָק און שפּעטער אַוועק אין אַמעריקע.

172. חנה (חיה־פעשעס) זאלע און הערשל דער טאָקאַר (סוכאָוואָלסקי:

קינדערווייז פלעגט מען זיך צוקוקן ווי מען אַרבעט דאָרט אין דער טאָקעריי, ווי עס ווערן אויסגעשניצט און צוזאַמענגעשטעלט די רעדלעך. הערשל׳ס זון וועלוול האָט געאַרבעט אין זאַוואָד.

173. מאָשע גארנאסטייסקי, זיין זון חאַצקל און חיה־שרה:

אַ טייערע משפחה, אַ ציכטיקע שטוב איז ביי זיי געווען.

מאָשע גארנאסטייסקי

174. חאַצקל (וואנסאל) און רייצע סופאל לייבל (וועלוווקעס) דער מעלער און גאָלדע דבורה (קרוצעל):

מען פלעגט דערציילן, אַז דער פעטער איז אַמאָל געפאָרן דורך אַ פעלד, וואָס האָט זיך געצויגן הינטער זיין שטוב. האָט ער באַמערקט אַז אויפן גאַנצן פעלד זענען צושפּרייט מטבעות. נישט וועלנדיק אַליין נהנה זיין פון הפקר, ברענגט ער שכנים צוזאַמען צוקלויבן די מטבעות. די מומע גאָלדע האָט תמיד געזאָרגט פאַר די קינדער: די טאָכטער חייצע מיט איר מאַן שלמה שפּעכט.

אין די לעצטע שטיבלעך אין קאַרפּאָוויצער איז געווען:

175. אַבע דער שמיד; חיה מיט לייבע קארצעס (באַגרע):

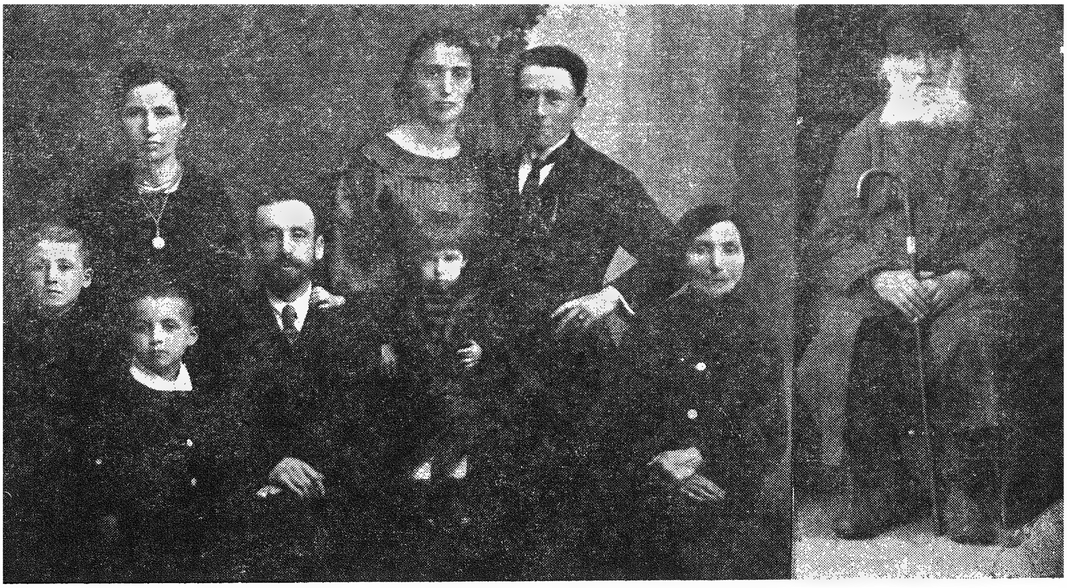
176. משה אהרן דער שמיד, לייבע דער טאָקאַר, מאָטי דער סטאָלאַר און שרה פעשע און קינדער — חייקע און בערל. זוסקע לאפשיץ (דער טאָקאַר), די פאַמיליע גייזען און די טעכטער.

177. מאיר דוד ליווערא֞נט און זיין פרוי שיינע:

אַרום דער שטוב, אַ שיינער סאָד און אַ ברונעם אויפן פאָדוואָר.

178. דער שמש פון אַלטן בית־המדרש:

מיט זיין איינציקער טאָכטער שאָשקע, וועלכע האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיט וועלוול הערשל דעם טאָקאַרס. משה׳קע פאַרבשטיין, נאָך זיין הויז ציט זיך דער גרויסער פאַרקאַן, וועלכער פירט צו דניאל שקליאַרס ברויז. דניאלס שטוב האָט אויסגעזען ווי אַ פּאַלאַץ. דניאל, דער נגיד פון שטעטל, און זיין פרוי שיינע רבקה. נאָך אין יענע יאָרן האָבן זיי פאַר־

מאָטיע דער סטאָלער מיט דער משפּחה

שטאַנען זייערע טעכטער צו בילדן און אפילו אין גימנאַזיע צו שיקן. צווישן דניאל׳ס הויז און גיטל קענדעס ציט זיך אַ שמאָלינקע געסעלע, דאָס שוס־טערדערפל. גלייך אין אָנפאַנג שוסטערדערפל איטשע מאָטליעס (דער סטאָליאַר) און זיין זון לייזער. משה׳קע דעם בעקערס איידעם. און גלייך אַנטקעגן דער פּריסטאַוו. להבדיל. גיטל קענדעס און רייגע גיטלס. גיטל קענדעס אין טיפער עלטער האָט נישט זוכה געווען קיין ביסל נחת פון איר טאָכטער.
די שכנים נענטער צום שטוב:

179. פייגל די דעמבאָווערקע, יוסקע דריאַנסקי (מולעס עלטערן) אין שכנות: דוד יעראָזאָלימסקי און נחמה יאַנקל דעם קצב׳ס, אלתר און חיענקע קאַמינסקע

ר׳ אַלתר — אַ יודע־ספר, חיינקע — אַן אשת־חיל.

180. איתמר און שפּרינצע ניסעלקאָווסקי:

ר׳ איתמר איז געווען אַ טייערער אידעאַלער ייד. שטענדיק געפּרעדיקט פאַר ארץ־ישראל. און פון זיך אַליין האָט ער געפאָדערט נישט נאָר דרשות נאָר מעשים. ער לאָזט איבער אַ באַקוועמע שטוב, אַ פּרנסה בשפע און גייט אַוועק אין הייליקן לאַנד. דער גאַנצער נייער בית־המדרש איז אַרויס באַגלייטן ר׳ איתמר׳ן מיט ליכט. ווען זיי זענען אָנגעקומען קיין ירושלים נעבן „מושב זקנים", האָט ר׳ איתמר געקושט די ערד און געמאַכט „שהחיינו".

181. איתמר׳ס טאָכטער שרה רחל און מענדל נאָסקעס (בורע):

האָט געירשנ׳ט פון אירע עלטערן זייערע שענסטע מידות: האַרציקייט, און ליבע צו יעדן מענטשן.

מנדל און שרה־רחל בורע

וועלפקע און נחמה קרוצל

ענדל פון די משכילים אין שטעטל. פאַר ארץ ישראל איז מענדל נאָסקעס גרייט אויסצובייטן אַ באַקוועמען לעבן אויף אַ שווערן. אין יאָר 1923 פאַרלאָזן זיי צוזאַמען מיט ר׳ איתמר׳ן דאָס שטעטל.

אַ גרויסער הילצערנער פאַרקאַן און אַ פאָדוואָר פירט אין מויער צו:

182. וועלווקע קרוצעלס יורשים:
צום זיידן חאַצקל, צום פעטער מרדכי יאָסל, צום פעטער אַבען. אין דעם ווינקלדיקן שטיבעלע אַנפאַנג קאַרפאָוויצער גאַס העני פייגעס די אלמנה (פון חאַדאַראָווקע) מיט איר איינציקער טאָכטער לייקע זאביעלסקי. העניע פלעגט שטענדיק שטריקן זאָקן. זי שטריקט ביי טאָג, זי שטריקט ביי נאַכט. דרימלט איין פון מידקייט און די הענט שטריקן נאָך אַלץ.

דער באַזוך אין שטעטל האָט זיך געענדיקט. דער חלום רייסט זיך איבער. ווידער געווען אין דער היים. דורכגעלאָפן יעדעס געסל, יעדן ווינקעלע. כמעט אַלע הייזער באַזוכט. אַלע זענען געווען אַזוי נאָענט צום האַרצן: פריינט, באַקאַנטע, נענטערע און ווייטערע שכנים.

אָרים איז מיין פען צו שילדערן ווי שוידערלעך עס איז דאָס געפיל פון דערוואַכן און זען, אַז קיינער איז מער נישטאָ און וועט קיינמאָל מער נישט זיין. אַ גרויסער בית־הקברות. נישטאָ מער קיין היים. נישטאָ מער סוכאָוואָליע...

זאָל זיין געהייליקט דער אנדענק פון אונדזערע אַלע טייערסטע!

בענקשאפט

— אמא, וואָס בענקסטו אַזוי נאָך דעם שטעטל ? — פרעגן די קינדער.

זיי, די יינגע סאַברעלעך איז שווער צופאַרשטיין, פאַרוואָס די אמא, וועלכע איז נאָך מיט צענדליקער יאָרן צוריק אַוועק פון שטעטל אין אייגענעם לאַנד, בענקט נאָך אַלץ נאָך דער אַלטער חרוב־געוואָרענער היים.

און דער אמא בענקט זיך נאָך דער שטוב, ווו זי איז געבוירן און אויפגעוואַקסן, נאָך דער וואַרעמקייט פון דער היים, פון טאַטע־מאַמע.

דער אמא בענקט זיך נאָך איר קינדהייט, נאָך איר יוגנט, נאָך די טאג פון חלומות און וויזיעס, נאָך די אַלטע יאָרן פאַרבראַכטע אין שטעטל.

עס בענקט זיך נאָך די תמימותדיקע־קינדער־יאָרן, נאָך דער יוגנט, נאָך דעם ערשטן בעז און בלויע קאָרן־בלימעלעך, נאָך דעם שטיל־רוישיקן טייכל און גרינע־געדיכטן וועלדל, נאָך דעם ווינטער מיט זיינע פרעסט און שניי־זאַווערוכעס.

כשופדיק זענען געווען די לבנה־נעכט אין סוכאָ־וואָליע, אַפילו די האַרבסטיקע פינסטערע אָוונטן, ווען מען טאָפּטשעט אין בלאָטע, אַפילו די קאַלטע, ווינטערדיקע נעכט. וואָס מיר פראָסט, ווער מיר פראָסט, מען איז דאָך יונג, זענען די הענט און די פיס אַפילו פאַרפרוירן, אָבער אין האַרצן איז וואַרעם נאָך אַן אַנגענעמען שפּאַציר...

מען טראָגט מיט זיך די זכרונות פון די דאָזיקע יאָרן, ווו מען זאָל נישט זיין. אַ לעבנלאַנג בענקט מען נאָך זיי.

עס פלעגט אָפּטמאָל טרעפן אַ באַזוך אין דער אַלטער היים, אויף קבר־אָבות, מען טרעפט שוין נישט מער קיין טאַטע־מאַמע, אָבער עס איז נאָך דאָ אַן עלטערע שוועסטער, אַ ברודער, אַ יונגער דור, אַ שכן, אַ פריינט. עס איז נאָך אַלץ היים... מען גייט אַרויס באַקוקן דאָס שטעטעלע און מען געפינט נאָך שפּורן פון פאַרגאַנגענע יאָרן.

אָט. דאָ איז געווען משהקעס בעקעריי, יאַנקל קצב׳ס יאַטקע, שמולקעס קוזניע, איתמרס שניט־קראָם, דניאלס ברויז, חיים־לייזערס וואַסערמיל, אַבטשיקס אַפּטייק, יאַנקל שיינעס בשמים (באַקליינע)־קרעמל, חאַצקל העני רחל׳ס זאַוואָד.

אָט דאָ האָט געוווינט דער „שטומער" (ליבלינג), מאָטי דער סטאָליאַר, חייקל דער פאַרבער, חאַצקל דער שטעפער, איטשע דער שוסטער, נאָסקע דער שוחט, הלל דער טויבער... עס זענען שוין נישטאָ די טאַטע־מאַמע. אָבער די זעלבע מלאָכות, די זעלבע פרנסות זעצן פאָר די יורשים, קינדער און קינדס קינדער.

עס איז נאָך ה י י ם...

עטוואָס אַנדערש, אָבער נאָך אַ זכר פון צייטן פאַרגאַנגענע...

מען גייט פאַרביי דעם בית־המדרש, מען זעט נישט מערביים עמוד נישט מרדכי יאָסלען, נישט חאַצקל העני רחלס, אָבער אַ בעל־תפילה איז דאָ. לויפט נישט העני רחל, אָדער ברײנע חיה רחלס מיטן קרבן־מנחה־סדור צום ערשטן מנין, אָבער אַן אַנדערע כשרע יידענע טוט עס נאָך אַלץ...

נישטאָ מער די שוחטים: ר׳ שלמה, ר׳ אַלטער, אָבער אַ שוחט איז דאָ...

אַנדערע כלל טוער, אַנדערע תלמידי חכמים, אַן אַנדערער חזן, אַן אַנדערער רב, אַנדערע לערער, אַנדערע שילער, אַנדערע ליבהאָבער שפּילן טעאַטער, אַנדערע פּאָרלעך שפּאַצירן אויפן שאָסיי, אין קאָרן...

שנעל פאַרשווינדט דער חלום, וועלכער קען שוין מער קיינמאָל נישט פאַרווירקלעכט ווערן. נישטאָ מער קיין היים.

נישטאָ מער דער יונגער דור, וואָס זאָל דערמאָנען אָן די עלטערע, נישטאָ מער קיין שפּורן, וועלכע זאָלן דערמאָנען דאָס געוועזענע...

בענקט זיך דער „אמא" נאָכן שטעטל, נאָך דעם געוועזענעם, וואָס וועט מער נישט זיין, נאָך צייטן פון אַמאָל, וואָס ווען שוין קיינמאָל נישט צוריקקומען.

חנה׳לה יהודית׳ס

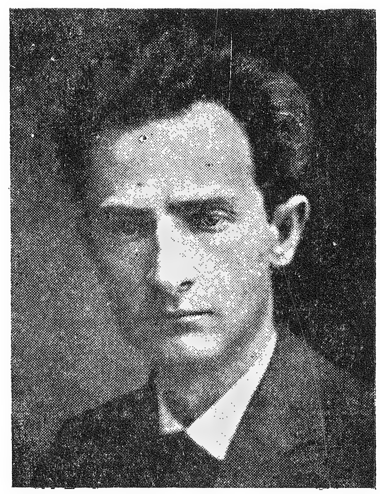
זכרונות און שילדערונגען

טראַדיציע און נאַרישקייט *)

פרץ הירשביין

1. הרב ר׳ אברהמ׳ל איינהאָרן

דער רב ר׳ אברהמל איינהאָרן, ביי וועמען איך האָב אין שטעטל סוכאָוואָליע פאַרנומען אַ צימער, איז מיט דער צייט געוואָרן מיינסגלייכן. ער האָט געהאַט אמונה אין דעם וואָס איך טו, מחמת ער האָט געהאַט אמונה אין דעם, וואָס ער האָט נאָך ביי מיר געפונען:

פרץ הירשביין

— אַ מענטש וואָס איז איין מאָל געשווומען אין ים־התלמוד, ער בלייבט שוין אויף אייביק אַ ביסעלע געזאַלצן.

ער האָט אַ סך מאָל צו מיר אַריינגעבראַכט זיינע „חדושים", וואָס ער האָט פאַרצייכנט. געווען איז ער נאַיוו ווי אַ קליין קינד. כאָטש אַ מענטש אין די אַכציי־קער, האָט ער זיך מיט אַ סך יוגענטלעכקייט אויפגע־כאַפּט, אויב איך האָב אים געוואָלט איינרעדן, אַז שלמה המלך איז געווען גערעכט, וואָס ער האָט געזאָגט, „אַז דאָס, וואָס איז געווען, וועט אויך שפּעטער זיין, וואָרעם עס איז קיין נייעס נישטאָ אונטערן הימל".

אין דער תורה זענען אַלע סודות פאַראַנען. און אין ים־התלמוד שווימענדיק האָט מען אַלע סודות אויפּ־געדעקט און מיט זיי געלעבט. אַז איך האָב איבערגע־זעצט מיין „תקיעת כף" אויף העברעאיש, איז ר׳ אברהם איינהאָרן אַריינגעקומען און געפרעגט:

— קענט איר מיר מסביר זיין, וואָס פאַר אַ חבור דאָס איז?

— עס איז אַ חבור וועגן גוטס און שלעכטס, וועגן קרום און גלייך אין מענטשס אויפפירונג.

— קענט איר מסביר זיין, וואָס איר זייט מיט דעם מכוון?

— עס איז נישט שווער. מחמת, גוט און שלעכט, ווי מען האָט דאָס פאַרשטאַנען אין די צייטן, ווען די תורה איז אונדז געגעבן געוואָרן, איז אויך איצטער דאָס אייגענע. ווי למשל, די עשרת הדברות, זענען נאָך אויך איצטער חל אויף מענטשן.

— אַזוי, אַזוי... — האָט ער געשמוצערט מיט די ליפּן — עס איז טאַקע אמת. דער לא תגנוב, מ׳זאָל קיין גנב נישט זיין, איז איצטער ווי אַמאָל, נויטיק צו דערמאָנען דעם מענטשן. און לא תרצח, קיין גזלן נישט זיין — אוודאי און אוודאי.

— איך מיין, רבי, אַז דער לא תנאָף, אַ מענטש זאָל קיין אויסגעלאַסענער „שאלטיק" נישט זיין, איז איצטער נאָך מער חל ווי אַמאָל.

— אַזוי, אַזוי, איז עס גאָר אַ פּירוש אויף די עשרת הדברות אָט־אָ דאָס, וואָס איר שרייבט! אָבער פונדעסטוועגן, ווי מיר ווייזט אויס, פירן פאָרט אייערע פּירושים אַראָפּ פון דרך־הישר. די, וואָס האָבן די תורה

---

*) קאַפּיטלען פון בוך „אין וועג פון לעבן", פ. הירשביין.

פאַרלאָזן, און מיט די מחשבות אַוועק, גאָט ווייס וווהין, האָבן דעם דרך־הישר אָנגעוווירן.

— קענט איר עס זאָגן אויף אַלעמען, רבי? זענען דען אייערע קינדער אַראָפּ פון דרך הישר. איר, רבי, דאַרפט פון אייערע קינדער האָבן נחת, אייערע קינדער היילן קראַנקע, זענען אַזוי געראָטן ווי אייער זון דער זייד־סוחר אין וואַרשע.

— זיי, שווער משיג צו זיין גאָט און די דרכים, אויף וועלכע ער פירט דעם מענטשן.

אָבער מיט זיין גרויסער נאַיוויטעט האָט ר׳ אברהמ׳ל איינהאָרן יענעם ווינטער אַ האַלב שטעטל קראַנק געמאַכט, ווען ער האָט אַ „לעבנס־פראַגע” פאַרענטפערט אויף זיין אופן, און אַפילו נישט נאָכגעגאַנגען די קלוגע אָנווייזונגען פון שטרענגען דין:

אין שטעטל האָט מען געגרייט אַ וויכטיקע חתונה. ערב שבת איז עס געווען. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך מיט דער חתונה מתעסק געווען. איין קלייניקייט: מען האָט צונויפגעפּאָרט דעם שטאָט־משוגענעם מיט אַ מיידל — אַ שטאָט־פאַרזעעניש. פרייטיק פאַרנאַכט האָט זיך דאָס גאַנצע שטעטל אויסגעפּוצט ווי צו אַ געהויבענער שמחה, און זיך אַראָפּגעלאָזט באַרג־אַראָפּ, צו דער אַלטער שול, וווּ די אָרעמקייט האָט געלעבט. אַפילו קלעזמער האָט מען אַראָפּגעבראַכט. און אויף דעם קיילעכדיקן מאַרק, אַרומגערינגלט מיט די קלייטן און חשובע באַלעבאַטים און הויך־אויפגעטורעמטן אייז — דער שטאָט־ברונעם. פון דעם דאָזיקן ברונעם האָבן אַלע איינוווינער אַרום דעם קיילעכדיקן מאַרק וואַסער געשעפּט. נעבנטער צום מאַרק האָט געלעבט דאָס ביסל מזרח־מענטשן, געהויבענע קרעמער, סוחרים, און גלאַט שיינע ייִדן.

איז בשעת באַרג אַראָפּ, ביי דער גרויסער שול, האָט דער גרעסטער טייל פון שטעטל זיך מתעסק געווען מיט דער שטאָט־חופה, איז דאָ אויפן מאַרק אַ מיידל געגאַנגען אָנשעפּן אַ עמער וואַסער, און פּלוצלונג געמאַכט אַ גוואַלד — באשר זי האָט דערזען אַ מאַנצביליש היטל אַרומשווימען צווישן די שטיקער־אייז, און אַז זי האָט מיטן עמער אַ רודער געטאָן די שטיקער־אייז, האָט זי געזען אַ טויטן קאָפּ פון אַ מענטשן.

— אַ מענטש האָט זיך דערטרונקען אין ברונעם — האָט דאָס מיידל אויסגעשפּרייט די הענט און געשריגן אין פּוסטן מאַרק אַריין. האָט זיך ווי אַ בליץ די שרעקלעכע בשורה צעטראָגן פון פרייטיק צונאַכטיקן מאַרק און אַוועק איבער די זייטיקע גאַסן, דערגרייכט די חתונה־לייט ביי דער שול באַרג־אַראָפּ.

האָט מען געלאָזט חתן־כלה, געלאָזט פאַלן די חופּה, און אַלע אינאיינעם באַרג־אַרויף דעם מאַרק. די ייִדישע פייערלעשער האָבן באַוויזן וואָס זיי קענען. פון דער פייערלעשער־שאָפּע, וווּ עס זענען געשטאַנען די באַרימטע פייער־פּעסלעך, לייטערס און באָסיאַקעס, האָט מען פון דאָרט אַ לייטער געבראַכט, אַראָפּגעלאָזט אים אין ברונעם און אַ בראַווער יונג האָט זיך אַראָפּגעלאָזט — בשעת דער עולם האָט מיט אַ פאַרשלאָגענעם אָטעם געוואַרט אויף זיין בשורה.

— אַ דערטרונקענער מענטש, אַ מאַנצביל — איז געקומען די בשורה פון ברונעם. ער איז שוין אַרויפגעשוואומען אין דער הויך, אַ סימן, שוין לאַנג דערטרונקען.

— סטייטש, ווער זאָל עס זיין? — ווי איז מיר. דאָ פעלט דאָך קיינער נישט אין סוכאָוואָליע — ווי איז מיר, ס׳איז דאָך פאָרט אַ מענטש...

— ער איז דאָך אַ לעבעדיקער מענטש געווען, כ׳האָב מורא אַ ייִד!

— זאָל מען אים אַרויסשלעפּן.

מען האָט אַראָפּגעלאָזט אַ שטריק. דער העלד אין ברונעם האָט די שטריק אַרומגעבונדן אַרום דעם דערטרונקענעם, מיט פאַרמאַכטע אויגן האָבן די העלדן אויבן געצויגן די שטריק און אַרויסגעשלעפּט אַ דערטרונקענעם ייִדן — מיט אַ שיטערער בראָנער באָרד און מיט אַן אויפגעבלאָזענעם בלאָס־געלן פּנים. פון עולם האָט זיך אַרויסגעריסן אַ פאַרכטיקער „אוי”. אַ ווײַלע איז מען פאַרגליווערט געבליבן, מיט די אויגן צום דערטרונקענעם. — ווער זאָל עס זיין? — מאַמעלעך, אַ ייִד. — אָבער דאָ פעלט דאָך קיינער נישט. — אפשר איז דאָס גאָרנישט קיין ייִד. — מ׳זעט דאָך, אַז דאָס איז אַ ייִד. — אָ, איך דערקען אים! — האָט אַ צעשויבערטער ייִד זיך אַראָפּגעלאָזט צום דערטרונקענעם — דאָס איז ער... מיט אַ טאָג צוריק איז ער געקומען פון ביאַליסטאָק צופוס, יאָרצייט האָט ער דאָ געהאַט. שבת־צו־נאַכטס איז ער אַרויס פון בית־המדרש, מיט אַלעמען זיך געזעגנט, אַ גרויסע זאַווערוכע געווען, ער איז עס אַהער צום גליטש, האָט ער פאַרבלאָנדזשעט. דעם ברר־

נעם נישט געזען, און ער איז אין ברונעם אַריינגעפאַלן. יאָ, דאָס איז ער. זאָל מען אים אַריינגעמען אין פאַזשאַרנע אַריין. זאָל ער דאָרטן ליגן ביז מ׳וועט אים זונטיק מקבר זיין. איז דאַן אָנגעשטאַנען אַ האַרבע שאלה: וואָס טוט מען מיט די מאַכלים, וואָס מען האָט אָפּגעקאָכט פאַר דעם פרייטיק־צו־נאַכט; און וואָס וועט זיין מיטן טשאָלנט, וואָס מען האָט פאַררוקט אין אויוון? מ׳האָט דאָך גענוצט וואַסער פון ברונעם! און וואָס וועט זיין מיט די כלים?

די מפונקים זענען נישט געגאַנגען פרעגן קיין שאַלות. מ׳האָט אַרויסגעוואָרפן די מאַכלים און צעבראָכן די טעפּ, וואָס האָבן זיך געלאָזט צעברעכן.

אָבער די קליינע מפונקים זענען געגאַנגען פרעגן שאַלות. איז מען געקומען צום דיין, אַ צעטראָגן רויטבערדיק יידל, האָט ער געטופּעט מיט די פיס, געפאָכעט מיט דער האַנט און געוואָרנט:

ס׳איז מוקצה מחמת מיאוס... וואַרפט אַרויס, צעברעכט, גיסט אַרויס, מ׳טאָר זיך צום עסן נישט צורירן!

אָבער דער רב ר׳ אברהמ׳ל איינהאָרן, וואָס האָט געהאַט אַ זון אַ פּראָפעסאָר אין אַמעריקע, און אַ זון אַ זייד־סוחר אין וואַרשע, איין טאָכטער אַ פילאָסאָפקע, און איין טאָכטער אַ דאָקטאָרשע, ער האָט אַנדערש געפּסקנ׳ט:

— היות ווי דער ברונעם איז אַ ברייטער און אַ טיפער; און היות ווי דאָרטן זענען פאַראַנען מער ווי זעכציק מאָס וואַסער, דעריבער ווערט דער טויטער בטל בששים, מעג מען עסן און טרינקען, און די טעפּ זענען כשר. אַלץ איז ווי גאָט האָט געבאָטן.

האָבן אַ סך געפאָלגט דעם דיין, און אַלץ איז געגאַנגען כשורה. אָבער די, וואָס האָבן געפאָלגט דעם רב און געגעסן פרייטיק צו־נאַכטס, האָבן שוין נישט געהאַט קיין אַפּעטיט פאַרן טשאָלנט. יידן און יידענעס האָבן שיר נישט די נשמה אויסגעבראָכן. מען האָט אויסגעבראָכן אַפילו דאָס, וואָס מען האָט געגעסן דאָנערשטיק.

און ר׳ אברהמ׳ל האָט נישט געקענט באַנעמען, פאַרוואָס דאָס עסן האָט מענטשן פאַרשאַדט.

ער איז צו מיר אַריינגעקומען זונטיק, ווי צו פאַרענטפערן זיך:

— איך האָב געפונען אַ בפירושן היתר. מאַכט נישט אויס, וואָס אַ מת איז געלעגן אין וואַסער... צעברעכן כלים דאָס איז דאָך אַן עבירה.

איך האָב נישט געהאַט קיין מוט צוקוקן אין זיינע קינדערשע אויגן.

ער האָט געפילט, אַז מיט זיין תירוץ האָט ער ביי מיר נישט אויסגענומען. מיט אַ רחמנות־פּנים האָט ער מיך אַ ווײַלע אָנגעקוקט, און איז אַרויס פון צימער.

2. מיין חבר יצחק פּריבולסקי

דוקאַ דעמלט, ווען מיין שטים האָט שוין אָפּגעקלונגען אין דעם אַלגעמיינעם יונגן ליטעראַרישן כאָר, דוקא דעמלט האָט זיך שטאַרק פאַרבענקט אַ קוק טאָן אויף מיין יוגנט־חבר יצחק פּריבולסקי, וואָס איז געווען אין די בית־מדרש־יאָרן דער שטאַרקער כח אויף דעם וועג, וואָס האָט מיך געפירט פאָרויס.

אין מיינע „קינדער־יאָרן״ דערצייל איך, ווי איך האָב אין אָרלע באַגעגנט יצחק ר׳ סענדערל׳ס, און ווי ער, דער עלטערער פון מיר, דער דערפאַרענער פון מיר, איז געוואָרן מיין חבר. איך דערצייל דאָרטן ווי פריער אין אָרלע, ווו איך בין אינגאַנצן פופצן יאָר אַלט געווען, שפּעטער אין בריסק, קוזניצע — האָט ער מיך באַגלייט. אינאיינעם מתמידים געווען, אינאיינעם אין די זומערן ביי דער גמרא דורך די אָפענע פענצטער צום ליכטיקן דרויסן אַרויסגעזונגען, און ווינטער, אין די שעה׳ן פון האַלבער נאַכט, אַריינגעקוקט אין די וועלטלעכע ספרים: „האסיף״, „אַסיפת־חכמים״ און „מורה נבוכים״. ביז צו דער אַפּיקורסישער ווילנע האָט ער מיך דערפירט. אָבער נויט, הונגער און קעלט, ווילנער הפקר־נויט — דאָס האָט ער נישט געקענט פאַרנעמען. ער האָט חתונה געהאַט אין סוכאָוואָליע — אַ זאַמדיק שטעטל אין גראָדנער גובערניע, און דאָרטן געוואָרן העבּרעאישער לערער. געעפנט אַ מין „חדר־מתוקן״ און מיט זיין פּערלדיקן כתב געפּרווט שרייבן לידער, דערציילונגען און דראַמעס. כאָטש ווייט אָפּגעשיידט, זענען מיר געווען פאַרבונדן גייסטיק. זיין ווייב יהודית, אַ אמתע אשת־חיל איז אַרומגעפאָרן אויף יאַרידן, כלים פאַרקויפט; און ווען אין דער היים, האָט זי ביים קוימען, שטייענדיק, אויפגעכאַפּט די תורה, וואָס איר מאַן האָט געשטאָפּט זיינע תלמידים אין קאָפּ אַריין.

איך בין געווען גליקלעך צו דערהאַלטן פון מיין־

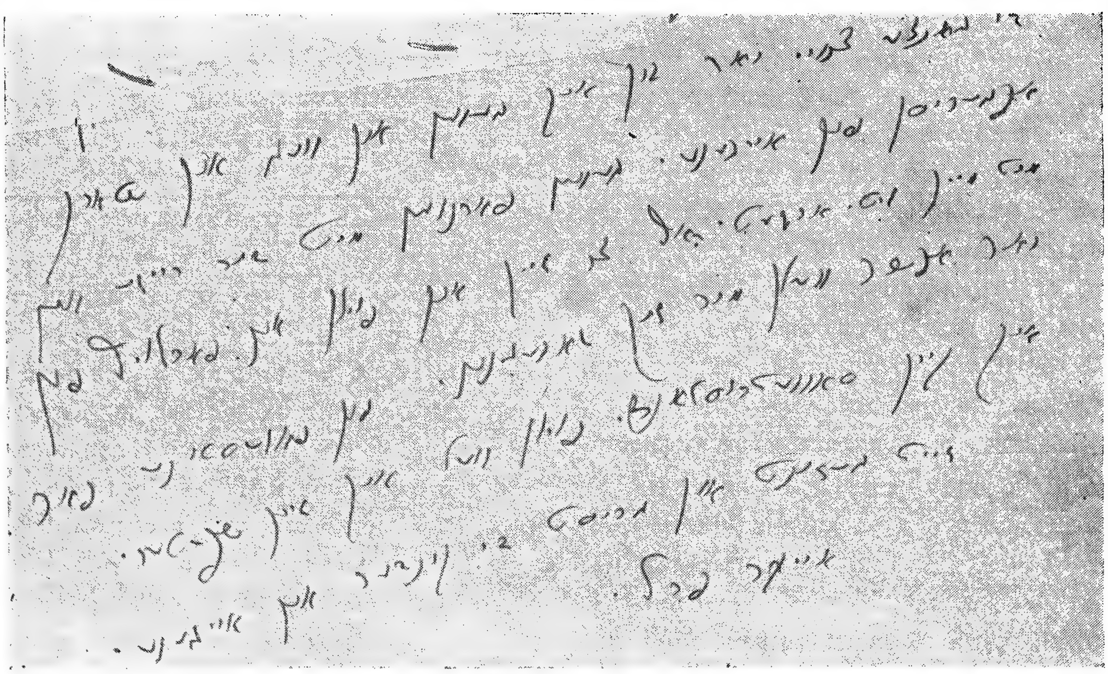
חבר אַ בריוו, ווו ער לאַדט מיך איין אויף זומער קיין סוכאָוואָליע. איך וועל לעבן אָן זאָרג, וועל קענען שרייבן און, אַגב, וויל ער פאַר מיר לייענען דאָס, וואָס ער שרייבט. אַמאָל, גאָר אַמאָל, און דאָס איז געווען בסך־הכל מיט זעקס יאָר פריער, האָט ער מיר אָנגעוויזן ווי מען דאַרף דעם טאַלאַנט פירן ביים האַנט. איצטער, מיט אַ געוויסן אָפּשיי רעדט ער פון מיין שרייבן און מיט עניוות דערמאָנט ער זיין שרייבן.

מיין חבר איז געווען אַנידעריק־געוויקסיקער, האָט מיר בלויז ביז צום אַקסל געגרייכט. זיין הויכער, ראָז־ווייסער שטערן, וואָס איז פאַרלאָפן צו די בלאָנדע האָר, די פולע, בלויע אויגן, האָבן מיך באַגעגנט מיט דער אַמאָליקער יוגנטלעכקייט און לופטיקער חכמה. אָבער די גראָבנס פון ביידע זייטן נאָז אַראָפּ צום מויל, די בלאַסע, שמאָלע ליפּן און דאָס אָנגעקוואָלן בלוי אָדערל, וואָס האָט געצוקט פון דער לינקער זייט שטערן, האָט דערמאָנט אָן זיינע טיפע איבערלעבונגען אין קליינעם שטעטל, ווו זיין נידריקער וווקס איז נאָך נידריקער געוואָרן.

ער און יהודית, ביידע זענען מיר אויפן האַלדז געפאַלן, אָן ווערטער מיר איבערגעגעבן די אינערלעכע פרייד וואָס מיין אָנקומען האָט ביי זיי אַרויסגערופן.

צוויי קינדערלעך האָט ער געהאַט, אין אים געראָטן. אָבער ער האָט מיר גלייך פאַרטרויט, אַז זינט מיר האָבן זיך צעשיידט, איז זיין געזונט געפאַלן. זיין האַרץ איז אָפּגעשוואַכט. ער האָט זיין קראַנקהייט צוגעשריבן דעם ווינטער אין ווילנע, ווען ער האָט מיט מיר איינאיי־נעם געהונגערט און געפרוירן.

ער האָט זיינע תלמידים אָפּגעלאָזט אַהיים גאָר פרי, געגעבן זיי אַ יום־טוב לכבוד דעם גאַסט, וואָס איז צו אים געקומען. און בשעת יהודית האָט זיך פאַרנומען מיטן צוגרייטן אַ מאָלצייט, האָט יצחק מיך אַרויסגע־נומען צווישן די גערטנער הינטער די הייזער און מיר איבערגעגעבן זיינע ליידן אין קליינעם שטעטל. איך האָב אין זיך געשפּירט דעם גרויסשטאָטישן גערויש, וואָס איך האָב מיט זיך מיטגעבראַכט פון דעם ליטע־ראַרישן הו־האַ פאַר יענע צייט אין ווילנע, מיט וועלכן איך האָב זיך איבערגעזעטיקט. אַלץ האָט געבליט און געגרינט. אַפילו די ווייסע קאַרטאָפל־בליעכץ האָט מיר אויסגעזען ווי איך וואָלט עס באַגעגנט צום ערשטן מאָל. דאָס איז געווען אַ אָנהויב פון אַ זומער צווישן גערטנער און פעלדער הינטערן שטעטל. מיין חבר איז געווען וואַך צו אַלץ, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער ליטעראַ־רישער וועלט — סיי אין דער העברעאישער און סיי

פרץ הירשביינ׳ס פאַקסימיליע (אַן אויסצוג פון אַ בריוו צו יהודית פּריבולסקי)

אין דער יידישער ליטעראַטור. ער אַליין איז מער געווען גענויגט צו דער יידישער ליטעראַטור. ער האָט זיך שטאַרק געחידושט, פאַר וואָס איך האָב נאָך ביז איצטער קיין פּרווו נישט געמאַכט צו שרייבן אַ גרעסערע זאַך אין יידיש. איך האָב מיך דערוווסט, אַז ער אַליין, כאָטש אַ העברעאישער לערער, האָט אין דער פרייער צייט אַ סך געשריבן אין יידיש, און האָט אַפילו געמאַכט אַ פּרווו צו שרייבן אין אַ דראַמאַטישער פאָרם. מיט מיין קומען האָט ער אויפגעלעבט — כאָטש עס האָט אים אָפּטער אָנגעכאַפּט זיין האַרץ־ווייטיק.

— אויב דו וועסט שרייבן, וועל איך אויך אַ פּרווו טאָן מיינע כחות. איך בין דיר נישט מקנא די וועלט, וואָס דו האָסט אויסגקליבן פאַר דיין שרייבן. די אָרעמקייט האָט נישט קיין שוווּנג... אָרעמקייט איז אָרעמקייט.

אין יענעם זומער צווישן אַנדערע קירצערע זאַכן האָט יצחק פּריבולסקי אָנגעשריבן אַ 3־אַקטיקע דראַמע „קינדער”, וואָס איז שפּעטער געדרוקט געוואָרן אין זשורנאַל „ראָמאַנען־צייטונג”. ווען ער שטאַרבט נישט אַזוי יונג, וואָלט ער איצטער געוויס באַלאַנגט צו דער משפּחה באַגאַבטע שרייבער. כאָטש אַזוי פרי האָט ער זיך באַהעפט מיט דער השכלה, אָבער צו שפּעט האָט ער דערשפּירט אין זיך דעם כח אַליין עפּעס צו שאַפן. דער אויפשוווּנג פון דער יונגער יידישער ליטעראַטור האָט אויף אים געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג, אים געשטויסן פאָראויס. אָבער דאָס איז געקומען צו שפּעט. ווען זיין האַרץ איז נישט געווען בכח אים אַרויסצוהעלפן אין זיין ווייטערדיקן וועג.

מיין חבר איז אומגעגאַנגען מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם, שפּאַצירט צווישן די פעלדער, און האָט געוואָלט ביי מיר אויסגעפונען דעם מהות פון די שרייבער, וואָס איך האָב שוין געהאַט אַ געלעגנהייט צו באַגעגענען פּנים אל פּנים. ער איז נישט מיד געוואָרן צו ריידן פון י.ל. פּרצ׳ן. פאַר אים איז געווען י.ל. פּרץ דאָס אייגענע, וואָס די חכמי התלמוד, אָדער די גאונים זענען געווען אין דער צייט, ווען אונזער ביידענס לעבן איז געווען פאַרכאַפּט פון דעם ים־התלמוד.

— דאָס איז אַ זכיה, אַ גרויסע זכיה, פון אַזאַ באַגעגעניש וואָלט איך אַליין אויפגעלעבט. דאָס אייגענע האָט ער געטראַכט וועגן ח.נ. ביאַליק׳ן.

אין יענעם זומער בין איך מיט יהודית פּריבולסקי אינאיינעם אַרויסגעפאָרן אויף יאַרידן אין די אַרומיקע שטעטלעך. כ׳האָב איר געהאָלפן איינפּאַקן די כלים אין דראָביאַסטן וואָגן און געהאָלפן אויספּאַקן און אויסשטעלן די כלים אויף דער ערד און נאָכקוקן די יידישע און נישט יידישע וועלט, וואָס האָט זיך געיאַרידלט. וואַרשע און ווילנע —ביידע האָבן מיר דעמאָלט אויסגעזען גאָר ווייט. צומאָל האָט זיך מיר נישט געגלויבט, אַז איך בין מיט יענע שטעט פאַרבונדן, און אַז איך בין דער שרייבער, ווענעמס דראַמע: „הולכים וכבים” עס האָט זיך יענעם זומער געדרוקט אין חודש־שריפט „הזמן”.

— אַ, וויפל קאָסט אַזאַ טעפּל? וויפל קאָסט אַזאַ שיסל? — פרעגט מיך אַ פּויער, צי אַ פּויערטע, ווען איך בין געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אין וואָגן און מיטן געדאַנק — אויפן עולם התוהו.

פערד הירזשען. קי און אָקסן מרוקען. שעפּסן בלעקען, און חזירים, צוגעבונדענע צו די רעדער פון וואָגן, רייסן זיך אין קאָנוווּלסעס; הינער קוואָקען, הענער קרייען, הינט בילן, און בייטשן ביי די קאָניוכעס אין די הענט, צי ביי די ציגיינער אין די הענט — קנאַקן אין דער לופט.

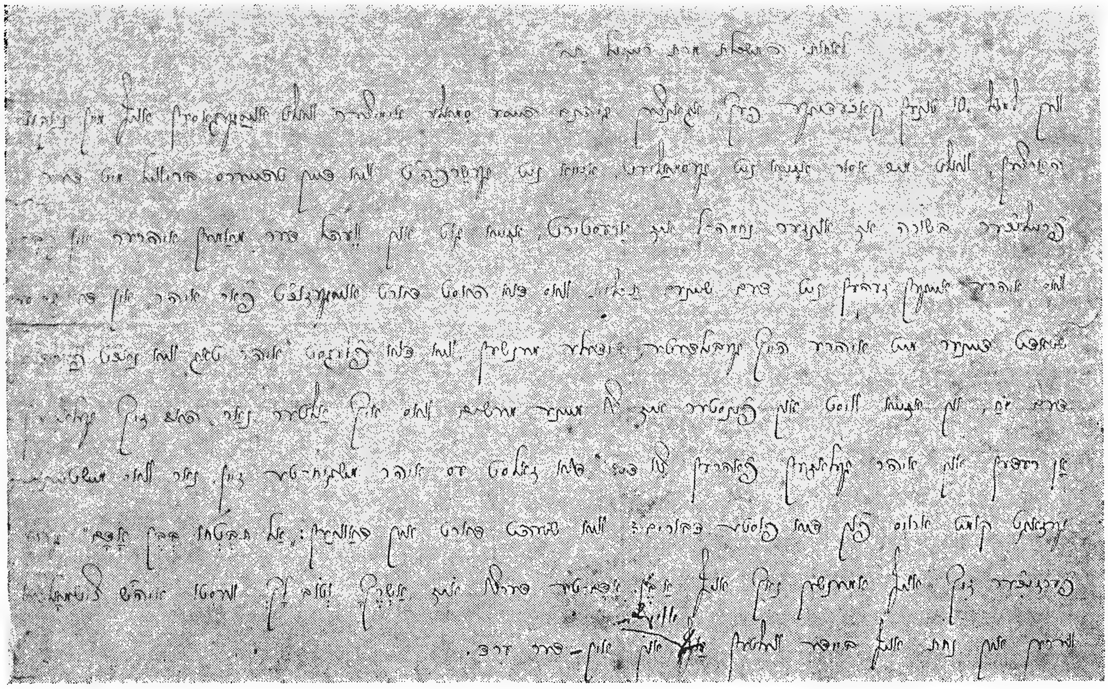
— אַ, וויפל קאָסט אַ טעפּל? וויפל קאָסט אָט־אָ דאָס פענדל?

אַ יאַריד איז די וועלט, אַ קלייגער יאַריד, אַ גרויסער יאַריד. דו ביסט אויך אַ טומלער אויף דעם גרויסן יידישן יאַריד. הענער קרייען, הינט בילן, פערד הורזשען ס׳איז אַ לעבן, וואָס דו האָסט נישט קיין שפּראַך פאַר דעם. סאיז אַ לעבן, וואָס האָט דיך אויסגעשפּיגן און פאַרשליידערט צווישן די ווילנער ענגע און שמוציקע גאַסן, און זיי ווייסן, אַז שמוץ צו שמוץ איז נישט גלייך. זעסט דאָס פערד דאָרטן, וואָס הירזשעט ביים וואָגן? זיין שמוץ באַפרוכפּערט די ערד, און די גרויסשטעטישע שמוץ באַפרוכפּערט קיין שום ערד נישט.

אין יענעם זומער האָב איך אין סוכאָוואָליע געשריבן די פיר־אַקטיקע דראַמע „די נבלה”.

בערשאַדסקי איז געשטאָרבן. זיין טויט האָט מיך צעטרייסלט. זיין טויט האָט מיך אונטערגעשוווּנקט. מיר איז ענג געוואָרן אין סוכאָוואָליע. אָבער וווהין צו פאָרן איז נישט געווען. שרייבן איז נישט געווען קיין חשק. דער ווינטער האָט זיך געצויגן און ס׳האָט אויסגעזען, ווי עס וואָלט גאָר קיין סוף צום ווינטער נישט זיין.

פאַר לאַנגווייליקייט איז מיר איינגעפאַלן צו באַ־

יצחק פריבולסקי׳ס פאַקסימיליע

גלייטן מיין חבר׳ס פרוי אויף די יאַרידן, וווהין זי איז פון צייט צו צייט געפאָרן מיט אַלערליי קאָך־כלים און הויז־געשיר. אַזוי אַרום בין איך מיט איר מיטגעפאָרן אויף אַ יאַריד אין דער שטאָט גאַניאָנדז נישט ווייט פון דער דייטשער גרענעץ. איך האָב איר געהאָלפן אויס־שטעלן די כלים אויף דער געפרוירענער ערד און אַכטונג געגעבן ביים פאַרקויפן.

איך ווייס נישט וויאַזוי יידישע יונגעלייט האָבן מיך באַמערקט און דערקענט, האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום אונדזער סחורה, כלומרשט געקוקט אויף די טעפּלעך און פענדלעך און פון דער זייט געוואָרפן אַן אויג אויף מיר.

3. ביי ר׳ אברהם איינהאָרן

מיר איז אָנגעקומען אַ בקשה־בריוו פון מיין יוגנט־חבר, יצחק פריבולסקי, וואָס איז נאָך אַלץ געווען לערער אין שטעטל סוכאָוואָליע, גראָדנער גובערניע. אַנשטאָט זיין נאַטירלעכער הומאָר איז דער בריוו געווען אָנגעזאַפּט מיט טרויער און צער, ווי פון איינעם, וואָס ווערגט זיך אין תפיסה. אין בריוו האָט ער מיר נאָך אַמאָל איינגעלאַדן קיין סוכאָוואָליע. איך האָב די איינלאַדונג אָנגענומען. מיין געמיט איז מיר צעבראָכן געוואָרן, ווען איך האָב אים געטראָפן מיט אַ רואינירט האַרץ. קוים וואָס ער האָט זיך געהאַלטן אויף די פיס, כאָטש ער האָט נאָך געעסקט, ווי דער שטייגער, מיט העברעאישע תלמידים. באמת איז זיין פרוי יהודית געווען די גאַנצע פאַרדינערקע, און ער מיט די לעצטע כחות האָט געפרוווט אָניאָגן אין זיין שרייבן דאָס, וואָס ער האָט פאַרשפּעטיקט. ער האָט געשריבן אין אַ דראַ־מאַטישער פאָרם, און געהאָפט, אַז פריער, אָדער שפּע־טער וועט ער זיך אַרויסרייסן. ער האָט שוין דעמאָלט געהאַט פאַרענדיקט זיין דראַמע אין דריי אַקטן „קינ־ד׳ער״, וואָס איז שפּעטער געדרוקט געוואָרן. איך האָב זיך באַמיט נישט צו מאַכן דעם איינדרוק, אַז איך באַמערק זיין שוואַכן געזונט. אַ דירה האָב איך מיר געדונגען ביים רב, ר׳ אברהמ׳ל איינהאָרן. און אויף אַ גרויסן בית־מדרש־טיש האָב איך איינגעאָרדנט מיין שרייב־טיש. דער רב ר׳ אברהמ׳ל איז נישט געווען אַבי־וועַר אַ רב. אַ ייד אַ זקן נעבעך אַ שטאַרק געבריכטער, צו זיין לאַנגער, ווייסער באָרד, האָט ער געהאַט פיר קינדער. דער עלטערער זון, אַ גרויסער זייד־סוחר אין וואַרשע, פון אים האָט ער געהאַט נחת.

דער צווייטער זון אַ באַרימטער פּראָפעסאָר אין אַמע־ריקע. טאַקע דער באַרימטער מאָגן־עקספּערט איינהאָרן, וואָס פון אים האָט ער נישט געוווסט, צי ער דאַרף האָבן נחת צי צער. איין טאָכטער האָט ער געהאַט, אַן עלטער מיידל, האָט זי געענדיקט אויף דאָקטאָר פילאָסאָף. זי האָט געלעבט ביי טאַטע־מאַמע. אין בערלין האָט ער געהאַט אַ צווייטע טאָכטער דאָקטאָר־מעדיצין.

אַז איך האָב זיך צו אים אַריינגעצויגן, האָט ער די ערשטע נאַכט מיך באַזוכט. געגלעט זיין לאַנגע, לאַנגע גרויע באָרד, און געוואָלט וויסן וואָס אַזוינס איך שרייב. האָב איך אָפּגעניינגט אָן אַ זייט מיין ענטפער און אים באַוויזן, אַז מיר זענען חלילה נישט פרעמד יענע וועגן, אויף וועלכע ער האָט זיין לעבן דורכגע־שפּאַצירט. איך האָב אים אויפגעקלערט, אַז אויף דעם וואָס די היינטיקע שרייבער שרייבן, דאַרף מען נישט זאָגן „להבדיל”, ווען מען דערמאָנט עס אין איין אָטעם מיט דעם, וואָס עס האָבן געשריבן די אַמאָליקע יידישע חכמים און גאונים. מחמת, אלע, אַלע האָבן אין זינען געהאַט און האָבן אויך איצטער אין זינען די רייד פון לעבעדיקן גאָט — די דברי אלהים חיים, דעמלט האָט ער פאַר מיר אויסגעדריקט זיין גרויס חדוש, ווי אַזוי ביי אים דווקא דער זון, וואָס האָט געהאַט „גאָר אַ פשוט קעפּל איז גאָר געוואָרן אַ פּראָפעסאָר אין אַמעריקע. — אַ באָרוועסער איז ער אָסיען צייט אַנטלאָפן קיין ביאַ־ליסטאָק. — האָט ר' אברהמ'ל געגלעט און באַטראַכט די שפּיצן פון זיין ווייסער באָרד — צו לערנען דאָס, וואָס איך האָב אים אין קאָפּ געשטאָפּט, האָט ער נישט געוואָלט. פערצן יאָר איז ער דעמלט אַלט געווען. אין אַ פּאָר יאָר אַרום איז ער אַראָפּגעקומען מיט אַ בלויער קאַלישקע, און מיט גלאַנציקע קנעפּלעך. וואָס ער איז דעמאָלט געווען, האָב איך נישט פאַרשטאַנען. דערנאָך האָט ער געגנבעט די גרעניץ, אַוועק קיין דייטשלאַנד און אַזוי איז ער אַראָפּ פון וועג. משמעות, אַז מיינע טעכטער זענען געווען אין בערלין, האָט דער זון, דער פּראָפעסאָר זיי געשיקט פון אַמעריקע געלט. פּראָפעסאָר איינהאָרן רופט מען אים דאָרטן. האָט איר געהערט פון אַזאַ פּראָפעסאָר?

— וואָס איז דער חלוק, רב, אַבי איר האָט נחת פון די קינדער.

נחת... וואָס איז נחת ביי יידן, אַז מען פאַרשטייט נישט פון וואַנען דער נחת שטאַמט? צי ווייס איך וואָס זיי טוען?

— דאָקטוירים, היילן קראַנקע, רבי — צי איך ווייס.

ער האָט פונדעסטוועגן געוואָלט כאַפּן אַ קוק אויף די פאַרשריבענע זייטלעך פּאַפּיר אויף מיין שרייב־טיש, געקוקט, געזשמורעט מיט די אויגן, געטאַפּט מיט די בלאַסע טרוקענע פינגער און געקוועטשט מיט די פּלייצעס.

— וואָס איז, רבי, איר דערקענט נישט דעם יידישן כתב?

אַ צעשטרייטער איז ער אַרויס פון מיין צימער. איך האָב אים נאָכגעקוקט און געטראַכט: „וויפל איז דען נויטיק געווען, איך אַליין זאָל איצטער זיין אַ רב אין אַ קליין שטעטל, מעסטן מיינע טריט, מעסטן מיינע רייד, און זוכן גאָטס וואָרט אַריינצוברענגען אין דעם גרויען קליינשטעטלדיקן לעבן?” אפשר, ווען נישט דער יוגנט־חבר מיינער, וואָס האָט אין צייט פון אומצופרי־דנקייט פאַר מיר אויפגעריסן דעם פאָרהאַנג, וואָס האָט געפירט צום הפקרדיקן דרויסן, מעגלעך, אַז איך וואָלט צו אים נישט געקומען מיט מיינע אייגענע ספקות.

מיינע נאענטסטע

מיין פאָטער, יודל ברעזעווער, האָט געוווינט נישט ווייט פון סוכאָוואָליע, בערך אַ זיבן קילאָמעטער פון שטעטל, און געהאַט אַ מיל. ער פלעגט מאָלן ווייצענע און קאָרענע מעל און גרויפּן. פון אַלעם פלעגט ער תמיד נעמען „מעשׂר". דערמיט האָט ער אין זינען געהאַט אַ נויטבאַדערפטיקן. פאַר אַ יום־טוב פלעגט אים די מאַמע — גאָלדע־דבורה — העלפן אָנפילן זעקלעך מיט מעל און גרויפּן און עס צעטיילן פאַר נצרכים, וועלכע האָבן קיינמאָל נישט געפעלט.

תמיד האָט ער געהאַלטן אַ מלמד פאַר די קינדער. אַ „ישובניק'ס" קינדער דאַרפן אויך נישט וואַקסן קיין „עמי־הארצים"...

כאָטש אונדזער דאָרף איז געווען אַרומגערינגלט מיט נאָך יידישע שטעטלעך, איז אונזער פאַרקער געווען מיט סוכאָוואָליע. זיצענדיק אין דאָרף האָט מען שטענדיק געדאַרפט די שטאָט: אַ נאָדל, שיך, אַ קלייד, אַ שוחט, אַ רב, אַ ברית. אַזוי אַרום בין איך געווען אויסגעבונדן מיט סוכאָוואָליע נאָך אַלס יונג מיידל. איך פלעג פאָרן מאַכן די איינקויפן. אונדזער גוי יאַנעק ווינסקי פלעגט מיך פירן זומער אויף דער פור און ווינטער אויפן שליטל אין „שטאָט אַריין"...

אַז איך האָב חתונה געהאַט מיט ניסל יאָשעס, בין איך שוין געווען אַ גאַנצע סוכאָוואָליער בירגערין. מיר האָבן געוווינט אויף יאַנאָווער גאַס. ניסל איז געווען אַ גרויסער סוחר, האָט געהאַט אַן אויסלענדישן פּאַס צו פאָרן קיין דייטשלאַנד און אין טיף רוסלאַנד, אין וואַראַניעזש, טולע, א.אַ.וו. ער איז געווען פון די בכבורדיקע באַלעבאַטים אין שטעטל געהאַט אַ יידיש האַרץ און אַן אָפענע האַנט...

איך געדענק אונדזערע אַרומיקע שכנים:

דבורה'קע און שלום סטוצינסקי, דבורה'קע מיט איר דוּאיקן, תמימותדיקן אויסזען שטייט מיר נאָך ביז היינט פאַר די אויגן. לייזער טיקאָצקי, שיין און קלוג, פון די פאָרגעשריטנסטע יונגעלייט אין שטעטל. זיין האַנדלען מיט די פּויערים איז גאָרנישט געווען געפּאַסט פאַר אים; דער שענקער בערל־יוחנ'ס מיט דער שטענדיקער שרעק אין זיין שענק, ווייל דאָס גלעזל „וואָדקאָ" קען מען דאָך נישט פאַרקויפן פראַנק און פריי... משה פּימפּער, אַ טייערער ייד, אַ מלמד, האָט געלעבט אין גרויס דחקות. האָט נישט שאַרף גערעדט, אַנשטאַט אַ פינפערל פלעגט ער זאָגן אַ „פּימפּערל" און אַזוי איז אים פאַרבליבן דער נאָמען. אָפט פלעגט צו אונדז קומען הינדע די נויטערקע. כאָטש אַ פאַרנומענע, האָט זי שטענדיק געפונען צייט צו פאַרגרינגערן מענטשן דאָס לעבן. כ'געדענק אַ פרייטיק אינדערפרי. זי איז אַריינגעקומען צו אונדז אַן איבערגעשראָקענע. איטשע שוסטערס ווייב האָט אַראָפּגעשלונגען אַביינדל און מ'מוז זי גלייך אָפּפירן קיין וואַרשע. צו דעם זענען נייטיק פופציק רובל. ביי ניסל יאָשעס קריגט מען אַ שיינע מטבע... אָבער הינדעס אויפגאַבע האָט זיך מיט דעם נישט געענדיקט. ווען די שוסטערקע איז געקומען צוריק פון וואַרשע, האָט איר הינדע „געפלעגט", זי האָט איר צוגעשטעלט מילך, פּוטער און אייער.

משה'קע און פייגע־רייזל גרימיצאַנסקי האָבן געהאַט אַ שטיקל פעלד. אָרעמע לייט פלעגן געניסן פון זיי אַ זעקל בולבעס, אַ פוד קאָרן. זיי פלעגן געבן שטילערהייט, אַז די אָרעמע לייט זאָלן אַפילו נישט וויסן פון וואַנען עס קומט.

חאַצקל וועלפקעס — אַ ייד שיין פאַר גאָט און פאַר לייטן — אַז ר' חאַצקל שיקט פרייטיק פרי אַ צעטעלע, ווייס די באַלעבאָסטע, אַז זי וועט שוין האָבן די מצוה פון אַן אורח אויף שבת. זיין פרוי העני־רחל לויפט נאָך באַגין אין שול. אין אַ ווייס טיכעלע פלעגט זי קלייבן נדבות פאַר נויטבאַדערפטיקע. איך בין געווען פון די פוילע צו קומען אין שול, אָבער העני־רחל האָט זיך נישט געפוילט צו קומען צו מיר אין שטוב...

צומשטאַרקסטן איז פאַרבליבן אין זכרון יקותיאל דער שוסטער, חאַצקל דעם שוסטער'ס פאָטער. ער איז געווען אָרעם, אָבער רייך אין מעשׂים. תמיד איז ער געזעסן איינגעבויגן אויפן שוסטער־בענקל מיט דער „דראַטווע" אין האַנט, אָבער קוים האָט זיך דערנענ־

טערט דער ווינטער, האָט ער שוין נישט גערוט. ער ווייסט אַז אָרעמע לייט האָבן נישט קיין האָלץ, מיט וואָס אָנצוואַרעמען זייער פינצטערע כאַטקעס, זיי האָבן נישט אויף וואָס אָפּצוקאָכן דאָס טעפּל גרויפּן מיט „נישט". באָרגט יקותיאל אַ פערד מיט אַ וואָגן און זאַמלט ברעמיעס האָלץ.

און אין שטוב ביי אונדז איז אַ בן־בית לייבע דער משוגענער — לייבע אַ מעסער — פלעגט מען אים רופן. מיין מאַמע פלעגט קאָכן יעדן פרייטיק אַ טעפּעלע יויך פאַר לייבען און טאָמער פלעגט זיך איר אויסדוכטן, אַז לייבעס יויך איז צו מאָגער, פלעגט זי אַראָפּשעפּן אַ פאָר לעפל פון אונזער שבתדיקע זופּ, כדי לייבעס טעפּעלע זאָל זיין געשמאַקער.

שבת באַווייזן זיך אויך „גוט־שבת'ל" און „קאַקאַרעליצוק" נאָך אַ שטיקל חלה.

אין יענע יאָרן האָט זיך פאַרהעלטניסמעסיק נישט שלעכט געלעבט אין שטעטל. קרעמערס און בעלי־מלאכות האָבן געהאַט זייער שטיקל ברויט, נישט פיל געהאַט און נישט פיל געדאַרפט; אַזוי ביז 1914, ביז דער ערשטער וועלט־קריג איז אויסגעבראָכן. די רוסן האָבן מאָביליזירט יונגע מענטשן, אַפילו טאַטעס פון קינדער און נישט איינער פון זיי איז אומגעקומען. קיין פרנסה האָט אָבער נישט געפעלט, מען האָט געמאַכט געשעפטן מיטן מיליטער, צוגעשטעלט סיגאַרעטן און געטראַנקען צו די פּאָזיציעס. ביי די דייטשן איז אַלץ געווען אויף קאַרטן, ווייל זיי האָבן אַלץ אַרויסגעשלעפּט קיין דייטשלאַנד. פיל ביטערער איז געווען, ווען די פּאָלאַקן זענען אַריין און אָנגעפאַנגען צו ראַבירן. ביי מיר האָט מען צוגענומען אַ ניי־מאַשין און פאַר אַ 600 רובל בוי־האָלץ. פריער האָבן זיי צוגענומען דאָס פאַרמעגן — אַרויפגעלייגט גרויסע שטייערן. פיל קראָמען האָבן זיך צוגעמאַכט — און דאַן איז דאָס לעבן געוואָרן נישט זיכער, מען האָט אָנגעהויבן שלאָגן יידן. יאָסל לישעס (פראַנצוז) האָט געקראָגן איינמאָל ביי נאַכט אַ קלאַפּ און אין אַ קורצע צייט אַרום געשטאָרבן. די צייטונגען האָבן געברענגט שלעכטע ידיעות, וואָס מען טוט מיט יידן. אָבער יעדער האָט געהאָפט, אַז דאָס וועט נישט געשען מיט אים. קיינער האָט זיך נישט געוואָלט רירן פון אָרט, ביז עס איז געוואָרן צו שפּעט...

איך האָב זוכה געווען צו קומען אין ארץ־ישראל אין 1935, אָבער מיינע קינדער יודל, פייגל, חיה־ליבע און זעלדע זענען דאָרט אומגעקומען מיט זייערע משפחות...

אַ סך טייערע יידן געווען אין סוכאָוואָליע, קיינער איז פון זיי נישט געבליבן... איך בעט ביי גאָט, ער זאָל נקמה נעמען פאַר די מיליאָנען אומשולדיקע נפשות, וועלכע זענען דערשטיקט און פאַרברענט געוואָרן.

באַבקע ניסל'ס-באָרעלקאָווסקי

פון מיין פריסטער יוגנט

גדליה דער גרעבער האָט אין מיר אַלס קינד אַרויסגערופן אַ שווער געפיל. צוזאַמען מיט נאָך איינעם פון די חברה־קדישא־לייט, אברהם כאַרלאַפּ האָט ער אַרויסגעטראָגן מיין געשטאָרבענע מאַמע פון שטוב. אין מיין קינדערשער פאַנטאַזיע איז ער געווען דער שולדיקער אין דעם, וואָס איך בין געוואָרן אַ יתומה.

אָבער דער זעלבער גדליה האָט אויך געברענגט מיט זיך פרייד. זיין רופן אין שול אַריין האָט אַריינגעפירט דעם שבת אין שטעטל. אין שטוב ביי אונדז איז אַלץ געוואָרן שיין, צוגערוימט. די לייכטער האָבן זיך צעבלישטשעט אויפן טיש מיט די חלות און שיינע סערוועטלעך און טישטעכער. עס איז געוואָרן אַזוי שטיל און גוט אויף דער נשמה.

גדליה איז אויך געווען אין אַנדערע חברות. ווען די חברה ש"ס האָט ערב שמחת־תורה געמאַכט אַן אויפנאַמע, האָט גדליה געברענגט אויף די אַקסלן צוויי קוישן מיט זיסוואַרג, טאָרטן און ווין און דאָס צעטיילט צווישן די קינדער.

יעדעס יאָר עשרה בטבת, נאָכן תענית, איז ביי מיין פאָטער, ניסל יאָשעס, אין שטוב פאָרגעקומען די סעודה פון דער חברה־קדישא. אין די שפּעטערדיקע

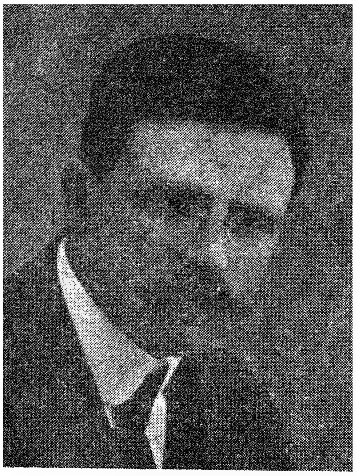
יאָרן פלעגט עס פאָרקומען ביי ר׳ איסר ראַבינאָוויטש. צו דער סעודה האָט מען זיך געגרייט, ווי צו אַ חתונה. עלקע די קעכין האָט געבאַקן די געפלאָכטענע בולקעס, געקאָכט די פיש און געבראָטן די גענז. גדליהו פלעגט נעמען אַ גרויסן אַנטייל אין די צוגרייטונגען. אויף צומאָרגנס פרי פלעגט פאָרקומען אַ „פּאָפּראַווקע", ווידער האָבן זיך צונויפגעקליבן די חברה־קדישא־לייט אויף אַ סעודה. נאָכדעם האָט גדליהו אַוועקגעטראָגן די פּאָרציעס צו די גבאי׳טעס: העני־רחל קרוצעל, ברײנע לאַסקי, גאָלדע פּיעשצאַנסקי, ריווע־לאה, חיה־רחל ווײנשטיין א.אַ.וו.

צווישן די גוטהאַרציקע פרויען פון יענער צייט זענען אויך געווען חיה־פּעשע און זלאַטקע. חיה־פּעשע פלעגט אָננעמען יעדן פרייטיק שפּייז פאַר אָרעמע, דער־ביי האָט זי געזאָגט: — „איר זאָלט אַ סך געבן אין מען זאָל עס נישט דאַרפן" —

זלאַטקע פלעגט זאַמלען געלט פאַר אָרעמע כלות. זי איז געקומען צו יעדער חופה אויסגעפּוצט אין אַ ברייט פאַרביק קלייד, מיט אַ העלער בלוזע, אַ ווייס פאַרטוך מיט סטאַווקעס; אויפן קאָפּ האָט זי געטראָגן אַ טשעפּיק פון פאַרביקן שטאָף מיט אַראָפּגעהאָנגענע סטענגעס. ווען חתן־כלה זענען געגאַנגען פון דער חופה, האָט זלאַטקע זיי אַנטקעגן געטאַנצט, פּאַטשנדיק מיט די הענט.

העני־רחל און ברײנע לאַסקי זענען געווען באַקאַנט אין גאַנצן שטעטל מיט זייערע גוטע מעשים. זיי פלעגן קומען באַראַטן זיך מיט מיין פאָטער ווי צו שאַפן אַ נויטיקע סומע, כדי צו ראַטעווען מענטשן פון נויט און פּיין. איך בין געווען באַאיינפלוסט פון די צוויי פרויען, וועלכע האָבן אַזויפיל געזאָרגט פאַר אָרעמע, און אין די שפּעטערדיקע יאָרן בין איך געגאַנגען מיט רייזל לאה׳ס זאַמלען געלט פאַרן זעלבן צוועק.

אַ פּאָר טעג פאַר ימים־נוראים פלעגן זיך צוזאַמענ־קלייבן ביי אונדז אין שטוב אָנגעזעענע יידן: ר׳ ישראל דער חזן־שוחט, ר׳ יחזקאל קרוצעל און נאָסקע דער שוחט. זיי האָבן זיך איינגעטיילט מיט ימים־נוראימדיקן דאַווענען. שמחת־תורה האָט מיין פאָטער געדאַוונט מעריב אין באַרג־בית־המדרש. יודל העני־רחל׳ס (קרוצעל) האָט געהאַט אַ „חזקה" אויף דעם „אתה הראית" יאָר איין, יאָר אויס. מיר, קינדער, פלעגן נאָכגיין די הקפות, אויסגעפּוצט, מיט פענער, — וואָס

יודל קרוצל

מיר האָבן געקויפט ביי משה דעם איינבינדער.

נאָך די ימים־טובים האָבן מיר מיט שפּאַנונג געוואַרט אויף די חנוכה־טעג. די שטוב איז דעמלט געוואָרן פול מיט פרייד און געזאַנג. מיין פאָטער האָט געזונגען „הנרות הללו". חנוכה אין אָוונט זענען געקו־מען די שמשים משה און ירמיהו, מיט לאַמטערן אין די הענט נאָך חנוכה־געלט. פאַר יעדן איז שוין געווען אַ צוגעגרייטער קאָנווערט.

פּורים האָט מען זיך פאַרנומען מיטן „שאַלאַך־מאָנעס" (משלוח־מנות). דער חזן, ר׳ ישראל פלעגט שיקן מיין פאָטער דורך זיין שמש ירמיהו אַ טעלער צוקער־לעקעך, צוגעדעקט מיט אַ ווייס טיכעלע. איך מיט מיין שוועסטער זעלדע האָבן אַוועקגעטראָגן שאַלאַך־מאָנעס דער חזנ׳טע.

נאָענט פאַר פּסח איז געקומען צו אונדז ר׳ ישראל פּיעשטשאַנסקי נאָך „מעות־חטים". דער פאָטער פלעגט שיקן דורך אונדז קינדער כבוד־יום־טוב־געלט פאַר די רבנים און שוחטים. איז מיר פאַרבליבן אין זכרון ר׳ אברהמטשעס שטוב. דער רב האָט זייער ליב געהאַט מיין פאָטער און געהאָפט, אַז ער וועט ירשענען זיין „כסא־רבנות". אַז עס איז פאָרגעקומען אַ גרויסע דין־תורה, האָט מיין פאָטער געמוזט זיין דערביי.

און פון ר׳ אברהמטשן צו ר׳ שעפּסלען. ער שטייט מיר פאַר די אויגן, ווי ער האָט אויסגעזען אין זיין טורעצקן לאַנגן ראָק, פאַרבונדן מיט אַ גאַרטל. די רעביצן אסתר׳קע האָט געגעבן מעדיצינישע עצות צו

פאַרשידענע מחלות, אויך איז ביי איר געווען אַ גאַסט־הויז פאַר אָנגעזעענע וואַלד און פלאַקס־סוחרים.

צו די שטאַרקסטע דערינערונגען פון מיין פריסטער יוגנט געהער די ערשטע טעאַטער־פאָרשטעלונג „בר־כוכבא", וועלכע עס האָבן מיט אייגענע כוחות אָרגאַניזירט אַ ריי יוגנטלעכע פון אונדזער שטעטל. דאָס איז געווען אַ געשעעניש אין אונדזער לעבן. די פאָרשטעלונג איז פאָרגעקומען ביי שמואל לאַנדוי אין שטוב.

אין דער פאָרשטעלונג האָבן נישט אַנטיילגענומען קיין פרויען. אַפילו די פרויען־ראָלן האָבן געשפילט מענער. די דאָזיקע פאָרשטעלונג איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ טעמע פאַר דיסקוסיעס און שמועסן צווישן דער יוגנט. ערשט אין עטלעכע יאָר שפּעטער האָט מען זיך גענומען צו אַ צווייטער פאָרשטעלונג, „שולמית", וועלכע איז פאָרגעשטעלט געוואָרן ביי שיינקען אין שטוב.

אַ סך אויפרודערונג האָבן אַריינגעברענגט אין אונדזער לעבן די געשעענישן פון 1904—5. אין וואַלד זענען פאָרגעקומען געהיימע פאַרזאַמלונגען. מיר האָבן אָנגעהויבן לייענען אומלעגאַלע ביכער, וועלכע זענען געגאַנגען פון האַנט צו האַנט און שפּעטער דיסקוטירט געוואָרן. דער צושטעלער פון די ביכער איז געווען משה דער איינבינדער. עס האָט אויך געטראָפן, אַז פאַר־בייפאָרער האָבן צוזאַמען מיט די רעשטלעך סחורה געפירט ביכלעך, וועלכע מיר האָבן געקויפט ביי זיי.

עס האָט זיך אויסגעטיילט אַ גרופּע פון די סאַמע אַקטיוויסטע יוגנטלעכע: רייזל לאה'ס (פרעדמיעסטקי), וויכנע ראַבינאָוויטש, טויבע קאלעקאַ, דבורה'קע סלאָמיאַנסקי, חוהקע קרוצעל, שפּרינצע גאָרבּיסטייסקי, לאהקע לאַסקי. און צווישן די בחורים: אלתר דעם חזנ'ס, יודל קרוצעל, חיים גופּערשטיין, לייזער טיקאָצקי, זיידקע שקלאַר, שמואל־אייזיק פראַנצוז, יעקב חאָראָווסקי, זלמן יפה און שלמה ראַבינאָוויטש. מיר פלעגן זיך צונויפקלייבן ביי גרשון קאלעקא און ביי שיינקען און אויף די דאָזיקע צונויפטרעפן האָט מען אָנגעהויבן רעדן וועגן אַ ביבליאָטעק. דאָס איז געווען אין 6־טן יאָר.

מיר האָבן זיך באַשטייערט מיט געלט, איינגעקויפט אַביסל ביכער, שיינקע האָט אונדז פאַר דעם דאָזיקן צוועק אָפּגעגעבן דאָס שטיבל פון אירע שוויגערעלטערן. מיר האָבן גענומען אַריינציען לייענער. די גאַנצע יוגנט איז צוגעטרעטן אויסער אַ גרופּע מיידלעך, וועלכע האָבן אַליין געשאַפן אַביסל ביכער און געעפנט אַ באַזונדערע ביבליאָטעק. מיט דער צייט האָט זי זיך ליקווידירט.

ביז יענער צייט זענען נאָר עלטערע מענער געגאַנגען צו אַ לינה און נאָר דאַן,ווען דער קראַנקער האָט שוין געהאַלטן ביים שטאַרבן. זלמן דער מלמד איז געווען דער הויפּט־פאַרוואַלטער, ביי אים זענען געווען די כלים. די הכנסה איז געווען פון אַ וועכנטלעכער באַשטייערונג פון די בעלי־בתים. אויסערדעם פלעגט מען קלייבן אויף חתונות. פּורים פלעגן זיך די פיינסטע יונגע־לייט אָנטון אין מאַסקעס און גיין מיט געזאַנג איבער די הייזער נאָך פּורים־געלט פאַרן לינת־הצדק. זיי פלעגן אויך פאָרן אין די דערפער, ווו די יידישע ישובניקעס האָבן שוין געוואַרט אויף זיי.

די פראַגע פון שאַפן אַ לינת־הצדק פון פרויען איז אויפגעשווומען דעמלט, ווען עס איז שטאַרק קראַנק געוואָרן גאָלדע ליווערצאַנט. זי איז אָפּגעלעגן לאַנגע חדשים. פאַר אַ לינה האָט זי זיך געשראָקן, — אַז מען קומט אויף אַ לינה, שטאַרבט דער חולה. — איר שוועגערין האַגי איז שוין געווען אויסגעמאַטערט. פלעג איך מיט אסתר זולטוק איר פאַרבייטן אַ פאָר נעכט אַ וואָך. דאַן איז באַשלאָסן געוואָרן צו שאַפן אַ פרויען־לינת־הצדק. עס איז נישט געווען פּשוט, ווייל קיין פאַרהייראַטע פרויען האָבן זיך נישט געוואָלט פאַרשרייבן, און די מיידלעך האָבן די עלטערן נישט דערלויבט צו גיין, כדי זיי זאָלן זיך נישט אָנשטעקן.

אויך מיט יונגע מענער איז געווען דער זעלבער פּראָבלעם. די ערשטע 3 יונגע לייט, וועלכע זענען אַריין אין לינת־הצדק, זענען געווען: מענדל בורע, זלמן יפה און שלמה ראַבינאָוויטש, אין פאַרלויף פון דער צייט זענען נאָך אַנדערע צוגעקומען. און אַ צייט אַרום איז שטאַרק קראַנק געוואָרן יצחק פּריבולסקי און מיין פעטער זיידקע ביאַליסטאָצקי (זיי זענען ביידע געשטאָרבן אין איין טאָג), דאַן האָט שוין נישט געפעלט ווער עס זאָל גיין אויף לינות.

אַזוי איז מיר פאַרבליבן אין זכרון סוכאָוואָליע פון מיינע צייטן. דערציילנדיק דאָס אַלץ לעב איך איבער פונדאָסניי די אַלע טעג, וואָס איך האָב פאַרבראַכט מיט די דאָזיקע נאָענטע מענטשן און דעם גאַנצן גרויל פון זייער אומקום.

דינה באַרעלקאָווסקי-זאַקליקאָווסקי

סוכאָוואָליער דערציילן

ר׳ שיימע מאַשעס (גאַרנאַסטייסקי)

אַ שיינער טיפּ פון אַלטן דור, אַ לעבן לאַנג געווידמעט דער הייליקער תורה, אין סוכאָוואָליער חדרים, אין די ישיבות אין מינסק און וואָלאָזשין, און עד היום דעם ספר פון האַנט נישט אַרויסגעלאָזט. ר׳ שיימע געדענקט נישט פיל צו דערציילן וועגן סוכאָוואָליע. ער האָט יונג פאַרלאָזט דאָס שטעטל, צו 17 יאָר. און די 58 יאָר, וואָס זענען דורך פון דעמלט אָן, האָבן שוין דאָס ביסל זכרונות וועגן סוכאָוואָליע אויך אָפּגעמעקט. ער דערציילט פון זלמן דעם מלמד׳ס חדר. דאָס איז געווען אַ „נוסטן" מיט איבער 60 יאָר צוריק. זלמנ׳ס חדר איז געווען אין „אַראָפּ", נישט ווייט פון דער הילצערנער שול.

זלמן דער מלמד האָט געהאַט נאָר 8 תלמידים, גמרא־יינגלאך, און יעדער תלמיד צאָלט נאָר 10 רובל אַ זמן. איז פאַרשטייט זיך געווען אַ דחקות. העלפט אַרויס אַביסל דעם מלמד׳ס ווייב, זי האָט אַכטונג געגעבן אויף דער מקוה. אין יענער צייט האָט זיך עפּעס אָפּגעטאָן וועגן דער מקוה. די באַרגער האָבן זיך איינגע־עקשנ׳ט, אַז די מקוה זאָל זיין אויפן באַרג, און טאַקע פאַרוואָס זאָלן עפּעס די באַרגער ווייבער זיך דאַרפן שלעפּן אַזוי ווייט. עפּעס אַ שטיקל צייט איז די מקוה געווען אין קאַרפּאָוויטשער גאַס און ווי אַזוי די ענינים זענען דערגאַנגען, אַז די מקוה איז דאָך געבליבן אין „אַראָפּ", דאָס קען ער זיך שוין נישט דערמאָנען.

ביי זלמנען אין חדר לערנט מען דער עיקר גמרא. תנך איז אַ נעבן זאַך, מען לערנט פון דער פרי ביז נאַכט. מען קערט זיך אום אַהיים מיט אַ לאַמטערנע אין האַנט. דאַנערשטיק איז דער „יום־הדין". אַ גאַנצע וואָך לערנט מען מיטן רבין און דאַנערשטיק דאַרף יעדעס יינגל זאָגן אַליין. ר׳ שיימע זאָגט, פאַר אים איז עס אייגנטלעך נישט געווען קיין „יום־הדין", כאָטש קיין גרויסע „תפישה" האָב איך נישט געהאַט, אָבער איך האָב געהאַט „הבנה"...

אַמאָל שפּאַצירט ר׳ שיימע מיט זיין ברודער האַצקלס עלטסטע טאָכטער — שפּרינצע. זלמן דער מלמד איז געווען אין כעס: „נו, אַז אַ קרובה, מעג מען שוין? אַ קרובה איז ערגער ווי אַ פרעמדע..."

אַ שמועס מיט ר׳ שמואל יפה

איינער פון אונדזערע טייערע סוכאָוואָליער יידן. ער האָט זוכה געווען באַצייטנס צו פאַרלאָזן דאָס שטעטל מיט זיין פרוי חיה־יוחקעס און זייער איינציקער זון שמעון.

אייגנטליך איז ער אַ טיקטינער, אין סוכאָוואָליע איז ער אָנגעקומען אַרום 1910. ער איז געווען אַ טרוימער פון ציון, האָט ליב געהאַט דאָס הייליקע לאַנד מיט אַלע זיינע „רמ״ח אברים". האָט זיך באַטייליקט אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און אַגיטירט אַנדערע פאַרן געדאַנק פון שיבת־ציון.

ר׳ שמואל געדענקט נאָווינסקעס פּראָצעס צוליב ציוניסטישער אַרבעט, וועלכע האָט זיך דאַן אויסגעדריקט נאָר אין פאַרקויפן אַקציעס און שקלים פאַר ארץ־ישראל.

ר׳ שמואל געדענקט דעם לאָקאַל פון די „צעירי־ציון", ער איז דאָרט אַריינגעקומען צוזאַמען מיט משה פּוטיאַל ז״ל. עס איז נישט געווען אינגאַנצן לויט זייער גייסט, אָבער דאָך האָט מען געהערט אַ יידיש וואָרט, אַ גרוס פון ציון... נאָך ניסל שטוץ׳ס טויט און סמאָלאַרס אוועקפאָרן קיין אַמעריקע, האָבן זיך ר׳ שמואל מיט פּוטיאַלן דערווייטערט פון די יינגערע.

אין אַ פּאָר יאָר שפּעטער, ווען דער „מזרחי" ווערט געגרינדעט, שליסט זיך ר׳ שמואל אָן אין זייערע רייען.

צווישן די עסקנים געדענקט ר׳ שמואל: זלמן יפה, דוד גליר, ראובן כהן, תנחום סורזקי.

ר׳ שמואל דערמאָנט די גרינדונג פון דער שולע און דעם עפּיזאָד ווי מען האָט געכאַפּט בענק, וועלכע זענען פאַרבליבן פון די דייטשע צוואַנג־שולן. אין 1926 האָט ר׳ שמואל פאַרווירקליכט זיינע חלומות, געקומען אין א״י, זיך באַזעצט אין בני־ברק און געווען פון אירע ערשטע בויער.

אברהמל חיים לייזער׳ס (ליווערצנט)

פאַר יעדן האָט ער אַ גוט וואָרט, שטענדיק מיט אַ שמייכל אויפן פּנים סיי אין פריידן, סיי אין ליידן. פון דער מאַמען — גאָלדע מערקעס— און פון טאַטן — חיים לייזער דעם מילנער — גוטע מידות גע׳ירשנ׳ט.

אברהמל האָט ליב צו דערציילן וועגן שטעטל. עס דוכט זיך, אַז ער האָט ערשט נעכטן דאָס שטעטל פאַרלאָזן, אַזוי קלאָר שילדערט ער אַלע סוכאָוואָליער. ער געדענקט זיי סיי וואָכעדיקע, סיי שבת׳דיקע.

משה פּימפּערס חדר, אין די צאַרישע צייטן, האָט מען געדאַרפט האָבן אַ דערלויבעניש צוהאַלטן אַ חדר. דערוויסט זיך דער מלמד, אַז עס דאַרף פאָרקומען אַן „אַביסקע״, צולאָזט ער די תלמידים, די ייִנגלעך שפּילן זיך דערווייל הינטערן חדר אויפן געלן באַרג. גדליהו דער שמש פון דער גרויסער שול — אַ „דזיעשאַטניק״ (שוטר) אין יענע צייטן — איז זיך נישט איינמאָל מוסר נפש און קומט אָנזאָגן פּימפּערן, אַז דער פּריסטאַוו קומט באַלד.

וועגן ר׳ אברהמטשע, דעם סוכאָוואָליער רב, געדענקט ער צו דערציילן, אַז אַ ייִדענע איז געקומען פרעגן דעם רב אַ שאלה, האָט ער גלייך אַריינגערופן עמיצן פון די שכנים, כדי נישט צו בלייבן מיט איר אַליין...

ר׳ אברהמטשיס עלטסטער זון פלעגט נישט קענען קומען אַ היים, נישט וועלנדיק אָנטון דעם טאַטן דעם בזיון אַז ער „שטודירט״. און ר׳ אברהמטשע וויל אים דאָך אַמאָל זען, טרעפט ער זיך מיט זיין זון אין וויטאַכע (אַ סטאַנציע נעבן שטעטל). דער סטודענט איז אָנגעטון אין אַ שינעל, פרעגט דער טאַטע פאָרזיכטיק זיין זון: זע, מיין קינד, דער בגד איז נישט מחויב אין ציצית?

ווען ר׳ אברהמטשע האָט פאַרלאָזט סוכאָוואָליע און געפאָרן אין ארץ־הקודש, זענען אַרויס מאַמעס מיט קינדער, אַז דער רב זאָל זיי בענטשן. האָט גאָלדע מערקעס אויך פאַרלאַנגט אַ ברכה פאַר אירע קינדער. האָט דער רבי גאָלדעס קינדער געבענטשט, אָבער באבאקן (איינעם פון די קינדער) האָט ער קיין ברכה נישט געגעבן. אַז דאָס ייִנגל איז יונג געשטאָרבן, האָט גאָלדע געגלייבט, אַז ר׳ אברהמטשע האָט געוווּסט, אַז איר באבאק האָט נישט קיין יאָרן.

מיט אונזערע מאַמעס אין ארץ־ישראל

אַ יקר־המציאות איז ביי אונדז יעדער איינער פון עלטערן דור, וואָס איז אונדז פאַרבליבן פון אונדזער שטעטל. נאָכן חורבן איז דאָך קיין איין עלטערער מענטש פון סוכאָוואָליע נישט געראַטעוועט געוואָרן. גאָר טייער איז צו טרעפן זיך מיט עמיצן פון אונזערע מאַמעס.

בת־שבע שולזינגער — הענע־רחל׳ס שוועסטער — אַ חכמה פון אַלטן דור, אַליין איז זי אַ האָלינקערין (נישט ווייט פון סאָפּאָטקין), אַדאַנק איר שוועסטער האָט זי געהאַט אַ שייכות צו סוכאָוואָליע.

די מומע בת־שבע דערציילט:

מיינע שענסטע יאָרן — מיינע קינדער יאָרן — האָב איך פאַרבראַכט אין סוכאָוואָליע. אַראָפּ, ביים טייכל, אונטער ר׳ חיים־יאַנקל׳ס ברויז פלעגן מיר וואַשן די וועש. פון געלן באַרג האָב איך געשלעפּט אין אַ זאַלץ־זעקל זאַמד אויסצושיטן די שטוב לכבוד שבת. ביי מאָטקי דעם ווײַנשענקער האָב איך געקויפט אַ „קוואַרטירל״ ווײַן אויף קדוש. שבת האָבן מיר זיך געשפּילט אין ניס מיט ענע דער אַלמנה׳ס קינדער.

נאָך מיין חתונה בין איך געקומען אויף אַ וויזיט אין סוכאָוואָליע. גייען מיר — איך און מיין „אַלטער״ זאָל געזונט זיין — ביידע אויסגעפּוצט אין היט. אנטקעגן קומט אונדז אָן ר׳ יונתן ראַבינאָוויטש (שלמה׳ס פאָטער), ציט ער פאַר אונדז דעם הוט: „דזיען דאָברי, פּאַנאָוויע״... אַזאַ זעלטענע דערשיינונג איז געווען אין יענע צייטן זיין אויסגעפּוצט אין דער וואָכן. און דאָס איז געווען „אַנוסטן״ מיט אַ 65 יאָר צוריק... איך זע נאָך פאַר זיך יעדע שטוב, יעדן מענטש אין שטעטל, כ׳געדענק גוט די דריי כאַטשעס: כאַטשע ריינעס, כאַטשע חיה־שרה׳ס און כאַטשע שאַיעס.

מאַריאַשע כאַשעס — ביי איר מאַן בעזשע האָט

זי קיינמאָל קיין חיונה נישט געהאַט, אָבער תמיד האָט זי געלאַכט.

וועלוול פיטשעס דער בעקער. זיינע קינדער זענען געווען חסידים. חיינקע און איר מאַן בצלאל האָבן געהאַט עטלעכע קינדער און אַלע בלינדע. וועלוול בצלאל׳ס — תישמעניוק — אַ ייד אַ למדן, תמיד ביי דער גמרא. גרשון טוביה׳ס, פראַדל און פייגע כאַניכעס וועלווקע משה־אהרנ׳ס; משה דער פורמאַן, שטענדיק קלייבט ער זיך קיין ביאַליסטאָק. ווינטער פלעגט ער צושפּאַנען צו זיינע פּאָר פערדלעך מיט אַ „טאַסע“ ביי דער זייט אַ דריט פערדל, כדי צו קענען אָנקומען באַצייטנס אויף שבת אַהיים.

אברהם וואַלענטי, אַ טייערער ייד געווען. פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט ער אָנקומען מיט זיינע פּאָר „שקאַ־פעס“. עס איז שוין פאַר ליכט בענטשן, אָבער ער באַוויזט נאָך צו גיין אין שול און זיינע צווי זין שפּאַנען נאָך אים...

אַ גרויסער טייל פון שטעטל האָט געהאַנדלט מיט „פעקל־סחורה“ דאָס הייסט מיט פרייסישע טריפה׳נע סחורות, שטענדיק איז מען געווען אין פחד פאַר דער פּאָליציי.

איך געדענק ר׳ שעפּסל דעם דיין און זיין ווייב אסתר, וועלכע האָט אים געהאָלפן אין דער פּרנסה.

דער עיקר איז פאַרבליבן אין זכרון ר׳ אברהמ׳טשע איינהאָרן, ער איז געווען אַ אמתער צדיק. זיין שכירות איז געווען 10 גילדן אַ וואָך. די רעביצן — אַ שוועסטער פון פעשע אַגעס — פלעגט צו האַנדלען. נישט איינמאָל פלעגט דער רב צעטיילן איר פדיון פאַר נצרכים. זייערע קינדער זענען געווען זייער באַגאַבטע, אָבער אויפ־געקלערטע...

אַך, טייערע יידן זענען געווען אין סוכאָוואָליע, ווי זעט מען היינט אַזעלכע יידן?

עס דערמאָנט זיך מיר אַ פּורים־נאַכט אין שטעטל:

שיין האָט אויסגעזען דער טיש פּורים צו דער סעודה ביי מיין שוועסטער — הענע־רחל. ביים טיש זענען געזעסן מיין שוואָגער חאַצקל, יודל, יהודית מיט יצחק׳ן און זייער גאַסט, פרץ הירשביין. הענע־רחל האָט צוגעטראָגן אַלע גוטע פּורימדיקע זאַכן, פרץ האָט דערלאַנגט אַ פלאַש „באָרדאָ“־ווייַן.

עס זענען אָנגעקומען געסט: סימע דניאל׳ס, שאָשע־מינדל, משה־שמואל׳ס, בנימינקעס קינדער. מיר האָבן זיך געלאָזן צום „ביעל“, זיך געלשיטלט, אין געוואָרפן מיט סניעזשקעס. קומענדיק צוריק, האָבן מיר נאָך געטראָפן די מומע ריבצע פאָרן זיך ביים קוימען.

מיר האָבן זיך געלאָזט באַרג־אַראָפּ.

חייקל דער מלמד איז נאָך געזעסן ביי אַ ספר. ביי חיים קאַרא האָט מען געפּראַוועט די סעודה, ביי נאַסקע דעם שוחט האָט מען נאָך פאַרבראַכט פריילעך און לוסטיק. אָנקומענדיק צוריק אויפן באַרג, האָבן מיר אָנגעטראָפן לייבע דעם משוגענעם טראַגנדיק אַ „נאַש־טשע“ וואַסער. אויף מיין פראַגע: לייבע, אַזוי שפּעט? — ענטפערט ער:

— שיקסע, ווייסט נישט, אַז היינט איז פּורים?

שיין און אומפאַרגעסלעך איז געווען די פּורים־נאַכט אין סוכאָוואָליע...

שושקה יוכקעס־גולוב — דערציילט:

אין מיינע יאָרן איז מען נישט געוואַקסן קיין עמי־הארצים, אַפילו מיידלעך האָבן עפּעס געלערנט. הערש־לייב איז געווען מיין רבי, ער האָט מיך אויסגעלערנט אַ גוטן עברי־טייטש. ביי ראובן־מאיר נוימאַן, חנה־ענעס איידעם, האָב איך געלערנט שרייבן און אַביסל חשבון, ווי דער שטייגער אין מיינע צייטן מיט אַ 65 יאָר צוריק.

פון מיינע קינדער־יאָרן איז מיר פאַרבליבן אין זכרון, ווי מען האָט געבויט דעם קאָשטשאָל, איך בין אַפּאָר מאָל אַריינגעגאַנגען זיך צוקוקן און אין מיינע קינדערשע אויגן האָט עס אויסגעזען דער גרעסטער בנין אויף דער וועלט.

עס זענען געווען אַסך קלוגע יידן ביי אונדז אין שטעטל. מיר איז פאַרבליבן אין זכרון שמואל קולעס מיט זיינע גלייכווערטלעך. ווען מען פלעגט אים אויפ־מערקזאַם מאַכן, פאַרוואָס ער באַשעפטיקט נישט קיין יידן אין זיין וואַלד, פלעגט ער ענטפערן: „וואָס אי? אייגנטלעך דער אונטערשיד, וועלכער ייד זאָל פאַר־דינען די פּאָר גראָשן, בין איך דען קיין ייד נישט?

ציפּע וואַראַשילסקי געדענקט פון אַמאָליקע צייטן: די קינדער יאָרן ווען זי האָט צוזאַמען מיט יהודית׳ן געלערנט ביים פעטער חייקל דעם מלמד, און געגאַנגען אין דער „קאָ:יאַנער אוטשילישצע“ (רוסישע רעגירונגס פאָלקסשול). זיי זענען ביידע געווען „קענערקעס“

יהודית פלעגט מאַכן די חשבונות פאַר די בעלי־בתים און שרייבן די בריוו פאַר אַלע שכנים.

זי געדענקט צייטן, ווען אַ קאַרץ (8 פּוד) קאָרן האָט געקאָסט צוויי גילדן, אַפּאָר שיך האָט געקאָסט צוויי גילדן און כאָטש עס האָט געקאָסט אַזוי שפּאָט ביליק, האָט נישט יעדער זיך געקענט דערלויבן עס צוקויפן. די אָרעמקייט איז געווען גרויס, אָבער קיין בני־רחמנים האָבן אין שטעטל נישט געפעלט, אַגאַנץ יאָר פלעגט מען קלייבן צדקה און דער עיקר האָבן כלל־טוער געזאָרגט פאַר מעות־חטים. איינע פון די הכנסות פאַר מעות־חטים פלעגט זיין די פאָרשטעלונג „מכירת־יוסף", וועלכע פלעגט גיין פון פורים ביז פסח.

יונגע־לייט פלעגן זיך אויסקויפן פון פריזיוו, דאָס הייסט, קריגן אַ „לעגאַטע". פאַרשטייט זיך, אַז די רייכערע איז געווען לייכטער זיך אויסצוקויפן. די אָרעמערע זענען געווען באַעוולט און צוליב דעם האָט משה־שמואל שוואַרץ (זאַלקן׳ס אַ ברודער) מקדש געווען מיט אַ מטבע שיינע־גיטלען, פישל ראַבינאָ־וויטש׳ס טאָכטער. משה־שמואל האָט איר דערנאָך געגעבן אַ גט אין ביאַליסטאָק, אין מיליטער איז ער שוין נישט געגאַנגען; מיט דעם פאַל האָט געקלונגען דאָס גאַנצע שטעטל...

באַבקי ניסל׳ס — באַרעלקאָווסקי שרייבט אַ בריוו: עס האָט מיך אַזוי שטאַרק אַ צי געטון דיר צום שרייבן אַזוי ווי עס ציט דער קלאַטשע צום זעקל האָבער, ווען דער בעל־עגלה גייט עס אַריינשיטן אין קאָריטע...

דעם אמת זאָגנדיק ווילט זיך מיר תמיד דיר שרייבן. די סיבה, וואָס איך שרייב זעלטן, ווייל איך ווער פויל. שולדיק זענען אייגנטלעך דער קאָפּ, די הענט און נאָך עטלעכע נאַרישע גלידער. עפּעס ווילן זיי מיך נישט פאָלגן, זיי האָבן נישט קיין דרך־ארץ פאַר אַן עלטערן מענטש.

בין איך שוין טאַקע אַזוי אַלט? ערשט נעכטן, דאַכט זיך, בין איך נאָך געווען אַ קינד אין דאָרף ברע־זעווע, ווי אַ וויעוויאָרקע אַרומגעשפּרונגען און געזונגען:

„חאַצקעלע, חאַצקעלע, טאַנץ מיר אַ קאָזאַצקעלע,
„אָרים איז נישט גוט, לאָז מיר נישט פאַרשעמען
קיין אייגן בלוט..."

אָדער גאָר אַ פורים־לידל:

„גוט פורים, גוט פורים, מלאך,
וווּ איך גיי פאַל איך.
מיין באָרד איז מיר לאַנג,
מיין ווייב איז מיר קראַנק,
היינט איז פורים, מאָרגן איז אויס
גיב מיר אַ המן־טאַש און טרייב מיך אַרויס..."

יאָרן שפּעטער, ווען איך בין אָנגעקומען קיין סוכאָ־וואָליע, האָב איך ליב געהאַט זיך צו וויצלען איבער מיינע שווערסטע צייטן, אָבער היינט פּאַסט שוין פאַר מיר דאָס וויצלען זיך ווי אַרבעס צום וואַנט... זיי זשע מיר טאַקע מוחל מיינע נאַרישקייטן...

שרה רחל בורה: וואָס כ׳געדענק צו דערציילן? אַז די קינדער זענען געווען קליין פלעגט זיי דער טאַטע, איתמר ניסעלקאָווסקי, צושטעלן אויף אַ באַנק און זיי געבן ווערים־קרויט מיט האָניק און טרוקענע פלוימען אויף אַ סגולה...

אונדזער שכנ׳טע, די אַלטיטשקע גיטל קענדעס, באַוווּנדערט אַן אויטאָמאָביל, וועלכן זי האָט געזען דאָס ערשטע מאָל אין איר לעבן, ווען איר אייניקל איז אָנגעקומען פון אַמעריקע. גיטל האָט דערציילט מיט באַגייסטערונג: „מיין אייניקל איז אָנגעקומען אין אַ וואָגן אָן אַ פערד..."

מיין פאָטער האָט תמיד געחלומט וועגן א״י, גע־פּרעדיקט אין די בתי־מדרשים פאַר ציוניזם. אַז מיין טאַטע האָט פאַרלאָזט דאָס שטעטל, האָט אים דאָס גאַנצע נייע בית־המדרש באַגלייט מיט ליכט. ווען מיר זענען אָנגעקומען אין ארץ־הקודש, האָט מיין פאָטער געקושט די הייליקע ערד און געמאַכט „שהח־יינו" נעבן מושב־זקנים אין ירושלים. „פון דאַנען גייען מיר נישט מער צוריק" — האָט ער געזאָגט.

דינה ניסל׳ס באַרעלקאָווסקי־זאַקלוקובסקי דער־ציילט וועגן „דאָקטאָריע":

„געוויס פעלט מיר נישט וואָס צו דערציילן וועגן סוכאָוואָליע — זאָגט דינה — מיט די זכרונות פון שטעטל לעב איך דאָך עד היום..."

דינה דערציילט ווי מען האָט זיך קורירט אין שטעטל אין אירע צייטן:

אין סוכאָוואָליע פלעגט זיין פון צייט צו צייט אַ דאָקטאָר, למשל ד״ר ליפשיץ, וועלכער האָט גע־וווינט אין שוסטער־דערפל ביי גיטל קענדעס, ווו עס האָט שפּעטער געוווינט דער פּריסטאַוו. אָדער ד״ר עפּשטיין, וועלכער האָט געוווינט ביי שאָשקע קאָרא

און פּראַקטיצירט ביי העני־רחלען אין מויער. אויך איז געווען אַ פּוילישער דאָקטאָר, וועלכער האָט געוווינט ביי יערמאָשקען אין דער נייער שטוב; דאָך האָבן די גרעסטע פּראַקטיק געהאַט די פעלדשערס:

פּייוול דער פעלדשער קוקט אין האַלדז, ווען מען איז פאַרקילט, שטעלט פּאָקן, אַ כלל, אַ גאַנצער דאָקטאָר.

דער עיקר איז געווען באַקאַנט — מיצון דער פעלדשער, אַ יודע הכל. אַז מען דאַרף איז ער אויך אַ ציין דאָקטאָר. ליידט עמיצער פון ציין־ווייטיק, נעמט מיצון אַ שוואַרצע דלאָטע און ציט אַרויס דעם צאָן, און מערקווירדיק, עס פּאַסירט נישט קיין בלוט־פאַרגיפטונג.

ביים סוף פון לאַנגן דאָרף האָט געוווינט דער פעלדשער קאַרבאָווסקי י. אין אַ מאַרק־טאָג האָט ער זיך באַוויזן אויפן גאַס, אויפגענומען קראַנקע גויים און זיי באַהאַנדלט אויף אַ פּרימיטיוון אופן ביי יאַנקל הערשלען, אָדער ביי לייזער טיקאָצקי אין שטוב. אַמאָל איז קאַרבאָווסקיס דאָקטאָריע געווען מער סכנה ווי רפואה...

מיט מיר אַליין — זאָגט דינה — האָט אַמאָל פּאַסירט אַזאַ פאַל. קאַרבאָווסקי האָט מיר אַמאָל געעפנט אַ געשוויר אין האַלדז און געמאַכט אַזאַ קאָמפּליקאַציע, אַז איך האָב געליטן פון דעם 3 יאָר. צום סוף האָט מיך אָפּערירט ד״ר אָסטאָשעווסקי אין וואַרשע.

אַז איך בין צוריקגעקומען אין שטעטל האָט מיר אויסגעזען, אַז העני־רחל׳ס מויער איז קלענער געוואָרן אין דער צייט פון מיין אָפּוועזנהייט.

אַז אַ קינד פלעגט קריגן אַ רויטקייט אין העלדזל, פלעגן אין סוכאָוואָליע נישט פעלן קיין מומחהמ׳עס:

חנה ניסלס פלעגט קוקן אין האַלדז און אָפּקוועטשן די „זאַוואָלקעס". די איינבינדערקע — הינדע — פלעגט אַפילו מאכן אַן אייגענע „מאַשטש" (זאַלבע) פון גענזענע שמאַלץ מיט סאַדזע, דאָס פלעגט זיין אַ רפואָה צו אַ געשוויר, מען פלעגט זיך גוט אָנמוטשען ריין צו מאַכן דאָס פּנים נאָך אַזאַ שמירעכטס.

אַ סגולה צום אויסהיילן אַ מכה (אַ ווונד) פלעגט זיין דאָס „אָפּגלעטן" מיט אַ האַנט פון אַ נפטר. ווען לייבאַטשקע איז געשטאָרבן, האָט מיך דאָרט גענומען טעמע, יאַנקל דעם דזיעשאַטניק׳ס ווייב און מיט זיין האַנט מיר אָפּגעגלעט מיין קראַנקן האַלדז. איך קען עד היום נישט פאַרגעסן דאָס שרעקלעכע געפיל פון דער טויטער, קאַלטער האַנט.

דינה געדענקט אויך אַ צערמאָניע ביים אַריינברענגען אַ נייע ספר־תורה אין בית־המדרש:

ווען חנה ניסל׳ס איז געקומען צוריק פון א״י (דאָס ערשטע מאָל), האָט זי זיך נישט געקענט מוחל זיין די זינד, וואָס זי מיט ניסענען האָבן פאַרלאָזט דאָס הייליקע לאַנד, האָט חנה באַשלאָסן תשובה טאָן און לאָזן שרייבן אַ ספר־תורה.

געשריבן דאָס ספר האָט יוחנן דער סופר. חנה פלעגט גיין יעדן פרייטיק זאַמלען געלט אויף דעם צוועק. אָבער זי פלעגט נישט נעמען מער ווי איין קאָפּיקע, אַפילו ווען מ׳האָט איר געוואָלט געבן מער, כדי די טרחה זאָל זיין אַ שווערערע און דאָס „תשובה טאָן" זאָל דויערן לענגער.

אַז דאָס „ספר" איז געוואָרן פאַרטיק, האָט חנה מיט ניסענען געמאַכט אַ גרויסע צערמאָניע: זיי האָבן געפּראַוועט אַ סעודה ווי אויף אַ חתונה. עלקע די קעכן האָט געקאָכט און געבאַקן; פון דובראָווי האָט מען געבראַכט כלי־זמרים און מיט מוזיק געפירט די חופּה פון דער ספר־תורה. דער רב איז געגאַנגען אונטער דער חופּה און געהאַלטן דאָס „ספר" און דער עולם איז נאָכגעגאַנגען מיט ליכט אין די הענט.

פאַרן אַרויסנעמען דאָס ספר פון שטוב, האָט מען ספּעציעל געלאָזט אַ שטיקל פון שיינעם סאַמעטענעם מענטעלע פון „ספר" נישט דערנייט און די מצוה פון ענדיקן דאָס נייען האָט מען איינגעטיילט צווישן אַלע בכבודיקע ווייבער. יעדע פלעגט אַ צי טאָן איינמאָל מיט דער נאָדל.

חנה פּריבולסקי־שטיינבערג

אין מײַנע צײַטן

אין 1925 האָב איך פֿאַרלאָזן סוכאָוואָליע און אָפּגעפֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל. אָבער עס געדענקט זיך דאָס שטעטל. מען קען נישט פֿאַרגעסן די אַלע טײַערע מענטשן וואָס זענען שוין לאַנג נישטאָ, אָבער וועלן שטענדיק לעבן אין אונדזערע הערצער.

עס געדענקט זיך די טײַערע מוטער קיילע טיקאָצקי, וועלכע פֿלעגט שפּינען כּשרע פֿאָדעם אויף ציצית און פֿאַרטיילן די קינדער בחינם, כּדי זוכה צו זײַן צו אַ מצווה. קיילעס שנור, חיינקע, האָט געזאָרגט פֿאַר אָרעמע פֿאַמיליעס. פֿאַרטאָג איז זי שוין אַרויסגעגאַנגען מיט איר ברייטן פֿאַרטעך קליבן אין מיטן וואָך ברויט און ערבֿ שבת חלות און עס צעטראָגן די נויטבאַדערפֿיקע. עס דערמאָנט זיך מיר מרדכי משה — דער באַנדאַר — ער האָט זיך נעבעך געפּלאָגט, דערצו איז

אפרים־מענדל און רייצע מארענבערג און זייער זון לייזער

נאָך בײַ אים געווען אַ פֿאַרהײַראַטע טאָכטער מיט אַ קינד. האָבן זיך שכנים מיט זיי אינטערעסירט. דאָס גליק איז געווען, וואָס זיי האָבן געהאַט אַ קו, וועלכע האָט אַליין געזאָרגט פֿאַר איר פּרנסה. זי פֿלעגט באַזוכן אַלע גערטנער פֿון די שכנים און קײַען די שטרוי פֿון די שכנותדיקע דעכער. איך דערמאָן זיך מיט וואָס פֿאַר אַ מאַטערניש מרדכי משה האָט אויסגעבויט זײַן שטיבל. אַז ער האָט עס פֿאַרענדיקט בויען, איז דאָרט אויסגעבראָכן אַ שׂריפֿה. אַ שרעק האָט אַרומגענומען אַלעמען און לעשן דאָס פֿײַער איז גאָרנישט געווען אַזוי פּשוט אין יאַנאָווער גאַס. ביז מען האָט אַרויסבאַקומען אַן עמער וואַסער פֿון טיפֿן ראָד־ברונעם מיט דער לאַנגער אײַזערנער קייט, האָט געקענט אַ האַלב שטעטל אָפּברענען. אָבער עס איז נישט קיין תּירוץ, מען מוז ראַטעווען. אַ גליק, וואָס אויף די ביידעמער זענען געווען זעק מיט בעבלעך, אַרבעס און אַנדערע שפּייז און מען האָט מיט די זעק דאָס פֿײַער פֿאַרשטיקט. מיט אַ גליקלעכן געמיט איז מען געגאַנגען שלאָפֿן, וויסנדיק, אַז מען האָט געראַטעוועט מרדכי משהס אָרעמען פֿאַרמעגן...

דערמאָנען מיר זיך וואָכעדיקע טעג און דער עיקר די „מאַרק טעג" דאָנערשטיק, די פּרנסה־טעג. מען האָט געבעטן בײַ גאָט, זיי זאָלן אַריבער בשלום. לעצטנס האָבן די גלחים אָנגעפֿאַנגען צו העצן די קריסטן קעגן די ייִדן. ליידער איז געקומען דער טאָג פֿאַר די רוצחים, זיי האָבן אַלעמען פֿאַרניכטעט, קיינער איז נישט געבליבן...

פֿאַר מיר לעבט נאָך דאָס שטעטל. דערמאָן איך זיך אָן ר' אַברהמ'טשע אײַנהאָרן זצ"ל. ער איז אָפּגעפֿאָרן אין ארץ־ישׂראל אין יאָר 1910. מען פֿלעגט זייער פֿיל דערציילן וועגן אָט דעם רבֿ. אַמאָל האָט געפֿרעגט ר' אַברהמטשע ר' משה'ן דעם בעל־עגלה: „זאָגט מיר ר' משה, וואָס טוט איר, ווען עס צעברעכט זיך אַ ראָד פֿון וואָגן ערבֿ שבת פֿאַרנאַכט און איר זײַט נאָך ווײַט פֿון שטאָט" — וואָס טו איך? — ענטפֿערט ר' משה — איך שרײַ „שמע ישׂראל". אָט דאָס האָב איך געמיינט, ענטפֿערט דער רבי, אָט אַזוי איז גוט, גוט... אַזאַ רבֿ איז מער אין סוכאָוואָליע נישט געווען. אין סוכאָוואָליע זענען געווען פֿיל לומדים און תּלמידי־חכמים, וועלכע האָבן יאָרנלאַנג געזעסן און געלערנט, סײַ אין בית־המדרש, סײַ אין שטוב.

ר' גרשון פֿייגע חאַניכעס (סטוצינסקי) האָט געלערנט יומם ולילה. די געשעפֿטן האָט געפֿירט זײַן פֿרוי. ר' מרדכי טיקאָצקי זצ"ל (לייזער'ס פֿאָטער)

איז געווען אַ מוהל, אָבער ער האָט תמיד געלערנט. זיין פרוי, שיינעביילע האָט געזאָרגט אויף פרנסה, זי פלעגט קאָכן מעד און מאַכן ווייַן אויף קדוש און הבדלה. ר׳ הלל דער טויבער (ליבלינג) איז געווען אַ גרויסער למדן. אַז מען איז געגאַנגען אויף וואַרטע (שמירה) האָט מען געטראָפן ר׳ הלל׳ן איינס אַזייגער ביינאַכט מיט אַ יאָרצייט־ליכט אין דער האַנט. ער פלעגט עפענען דאָס בית־המדרש און געלערנט אַ גאַנצע נאַכט ביז דעם ערשטן מנין טאָג טעגלעך.

מען האָט געלעבט אין סוכאָוואָליע שטיל, אָרנט־לעך, סיי די לומדים, סיי די סוחרים, דאָרף־גייער, בעלי־מלכות, בעלי־עגלות. אַלע האָבן געאַרבעט שווער אויף צופאַרדינען פרנסה. אין נדבות און צדקה האָבן זיך אַלע באַטייליקט, יעדער נאָך זיינע מעגלעכקייטן. סוכאָוואָליע האָט געהאַט אַ גוטן נאָמען ביי די דורכ־גייער: אָרעמע לייט, מגידים, חזנים. דערמאָנט זיך מיר ווי אַמאָל איז געקומען אין שטעטל אַ חזן, נישט קיין צו גרויסער „דאַוונער", האָט מען אים איינגע־אָרדנט, ער זאָל דאַוונען אין בית־המדרש נעבן דער גרויסער שול.

דעם חזן האָט באַטראַכט דאָס בית־המדרש, און עס איז אים נישט געפעלן געוואָרן צוליב דעם נידריקן סופיט. האָט געזאָגט ר׳ לייזער יפה: „הערט ר׳ חזן, דאָס בית־המדרש קען מען נישט איבערבויען, עס איז דאָך שוין באַלד שבת, אפשר איז אַ פּלאַן, איר זאָלט זיך איבערדרייען מיטן קאָפּ, וועט ווערן דער סופיט העכער". דעם סופיט האָט מען נישט איבער־געבויט, דעם חזנ׳ס שטימע האָט מען נישט אויסגע־בעסערט, אָבער מען האָט געדאַוונט...

ווי שוידערלעך איז דער געדאַנק, אַז אַלעס איז פאַרניכטעט און קיינער איז נישט געבליבן...

זאב מארענבערג

גרויסע און קליינע געשעענישן

דאָס ערשטע גרויסע געשעעניש, וואָס איך געדענק אַלס קינד, וועלכעס האָט מיר אַ ביסל אויפגעטרייסלט איז געווען דער באַזעלער קאָנגרעס פון 1898.

לעבן בית־המדרש זענען זיך צוזאַמענגעקומען די פּאָליטיקער פון שטעטל, וועלכע פלעגן קריגן די „הצפירה".

זלמן יפה, קאָפּל מגיד, משה פוטיאל און אַסך אַנדערע משכילים פון יענער צייט האָבן דיסקוטירט די גרויסע געשעעניש פון דעם אָנפאַנג פון דער גאולה און די ענדע פון גלות. די האָפנונג פון צוריקקערן זיך צו אונדזער לאַנד, האָט אויף אונדז קינדער געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק, לאָזנדיק אונזערע קינדערשע פאַנ־טאַזיעס אין גאַנג, מאָלנדיק אַ גרויס יידיש לאַנד, מיט אַ היים פאַר אַלע יידן, א.אַ.וו.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די יידישע יוגנט האָט אָנגעפאַנגען זינגען די ציוניסטישע לידער, ווי „ציון, ציון, עיר ירושלים", „דאָרט ווי די צעדער" און די „התקוה", וועלכע האָט אונז באַגייסטערט מיט דער וויזיע פון דער נאָענטער גאולה.

איך האָב געקליבן אַ קאָפּיקע צו אַ קאָפּיקע צום קויפן אַ שקל, און געזען זיך אַן אויסגעלייזטן צוזאַמען מיטן גאַנצן יידישן פאָלק.

מיטאַמאָל האָט אונדז ווי אַ דונער געטראָפן דער פריצייטיקער טויט פון אונדזער גרויסן פירער תיאודור הערצל. און פּלוצלינג ווידער אַ נייע אויפטרייסלונג. די צייטונגען האָבן געבראַכט די טרויעריקע נייעס פון דעם קישינעווער פּאָגראָם, און גלייך נאָכדעם דער טראַגישער שבת „נחמו" פון ביאַליסטאָק. דערנאָך דער צווייטער ביאַליסטאָקער פּאָגראָם, פונוואַנען די פּור־מאַנעס, וועלכע זענען פון דאָרט אַנטלאָפן, האָבן געברענגט צו אונדז דעם קערפּער פון אַ יונגען יידישן קרבן.

דעם טויטן קערפּער האָבן די סאָלדאַטן אין משה דעם פורמאַנס וואָגן אַריינגעוואָרפן. די פּאַסירונג האָט די יוגנט אַזוי צוטרייסלט, אַז זיי זענען געקומען צום באַשלוס, דאָס זיי מוזן זיך אָנשליסן אין די רעוואָלוציאָ־נערע באַוועגונגען צו העלפן באַפרייען אַלע אונטער־דריקטע. אין דעם אַראָפּוואַרפן דעם דעספּאָטישן צאַריזם

האָט אונדזער יוגנט געזען אויך די דערלייזונג פון יידישן פאָלק.

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעפאַנגען דאָס אויפוואַכן פון דער יוגנט אין סוכאָוואָליע. עס האָט זיך געגרינדעט די ביבליאָטעק דורך אַזעלכע באַוווסטע אָנפירער ווי, חיים שיינקעס, לייזער מאַטקעס, מיין ברודער משה הערשל, אַלטער דעם חזנ׳ס, יודל העני־רחל׳ס, און שמואל אייזיק יאָסל לישעס. דאָס האָט אַריינגעבראַכט אַ ביסל ליכט אין דעם לעבן פון אונזער יוגנט. אין די פרייע אָוונטן און שבתים פלעגן מיר זיך פאַרזאַמלען ביי שיינקען אין שטיבל, ווו עס האָט זיך געפונען די ביבליאָטעק.

דאָרט פלעגן מיר האָבן לעקציעס, פאָרלעזונגען, דעבאַטן און אויך געזאַנג. אונדזערע לידער זענען געווען ציוניסטישע און רעוואָלוציאָנערע.

מיר האָבן געמאַכט פאָרשטעלונגען, וואָס דער רוב פון זיי זענען געווען זייער געראָטן. ווער פון אונדז געדענקט נישט די פיעסע „כאַשע די יתומה״? די הייסע טרערן, וואָס מיר פלעגן פאַרגיסן, ווען פייגל לאַזעווסקי־קרוצעל האָט געשפילט די הויפט ראָלע?

איך בין געווען, ווי מען זאָגט, אַ שטיקל מנגן, און ווער אין אונזער הויז איז נישט געווען קיין מנגן? ווי היינט געדענק איך מיין מוטער הינדע פלעגט זיצן ביים טיש מיט די מיידלעך, וועלכע האָבן ביי איר גענייט, און זינגען האַרציקע יידישע און אויך קלאַסישע לידער. מיין פאָטער חיים ברוך — „זיידע״ — איז געשטאַנען אין וואַרשטאַט, געמאַכט די רעדלעך און געזונגען זיסע נגונים. מיין שוועסטער צביה — זאָל לעבן — האָט אויך שיין געזונגען. מיין ברודער

ר׳ זיידע און הינדע טיקאָצקי

יחזקאל האָט צוגעשפילט אויף דעם פידעלע, און איך מיט מיין סאָפּראַן האָב הויך געזונגען די „סאָלאָס״. „אַך ווי גוט סאַ׳יז געווען״...

אין די ימים נוראים האָב איך געזונגען אין שול מיט דעם חזן ר׳ ישראל שלאָסבערג און ווען איך האָב געזונגען די מעלאָדישע סאָלאָס אין די פאַרשידענע תפילות, האָט מען זיך באַגאָסן מיט טרערן, און געזאָגט: „יאַנקעלע זינג עס נאָכאַמאָל״.

פון צייט צו צייט פלעגט אונדזער קינדערשע מאַנאָטאָנישקייט אונטערבראָכן ווערן מיט דער דערשיינונג פון געוויסע טיפּן, וועלכע האָבן אונדז אַמוזירט, ווי צום ביישפּיל דוד׳קע פון סידרע, וואָס איז געקומען צו אונדז אין שטעטל שפּילן אויף צוויי שטעקנס און צוזינגען: „טאַטע משה אַ גוטער שניידער, סידרע אַ פיינע שטעטל״, און מיר קינדער פלעגן אים נאָכלויפן.

טראָץ אַלע שוועריקייטן און באַגרעניצונגען, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט, און די אָרעמקייט, וואָס האָט געהערשט אין די יידישע הייזער, איז דאָך אונדזער קינדהייט רייך מיט אַסך שיינע דעראינערונגען, ווער פון אונז קען עס פאַרגעסן די פרייטיק פאַרנאַכט׳ס פאַרן ליכט־בענטשן, ווען דער טשאָלענט איז שוין פאַרוקט געוואָרן, די פאַדלאָגעס אויסגעוואַשן און באַשאָטן מיט געלן זאַמד, די קינדערלעך אויסגעצוואָגן אַרומגעוואַשן, אָנגעטאָן אין די שבת׳דיקע קליידער, די שיכלעך, אָדער שטיוועלעך אויסגעשמירט מיט טראָן, אויסגעפוצט פאַר דעם הייליקן שבת.

מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט די שטימע פון גדליהו דער בעדער רופנדיק „אי־אי־אין שול אַ־אַ־אַ־ריי־ריין״. זיין שטימע איז געווען אַזאַ הויכע, אַז מען האָט זי געהערט אין אַלע גאַסן.

אַריינקומענדיק אין באַרג בית־המדרש צו קבלת־שבת, האָט געהערשט אַ פייערלעכע שטימונג. עס איז געווען באַלויכטן פון דעם גרויסן בליץ־לאָמפּ און פיל ליכט. די יידן, אַלע אָנגעטאָן אין זייערע בעסטע מלבושים. אַלע זאָרגן פון דער גאַנצער וואָך זענען עפּעס ווי דורך אַ כשוף פאַרשוואונדן.

אונדזערע באַרימטע בעלי־תפילות ווי ניסן יאָשעס, יחזקאל וועלפקעס, האָבן זיך צולאָזט מיט זייער „לכו נרננה״ און אַלע האָבן מיטגעזונגען, אַז עס איז זיך צעגאַנגען איבער אַלע גלידער.

שבת נאָך שלש־סעודות זענען די עלטערע מענטשן

געגאַנגען אין בית־המדרש תהילים זאָגן און די יונגוואַרג האָט זיך אַרויסגעלאָזט אויף אַ שפּאַציר, זומער אין דעם קאָרן, און ווינטער אין גאַס, אין לאַנגן דאָרף.

גלייך נאָך פּורים האָבן זיך אָנגעהויבן די צוגרייטונגען צו דעם שיינעם גרויסן יום־טוב פּסח. דאָס מצה באַקן, דאָס קאַלכן די הייזער, אויסווייסן די כלים, די דערוואַרטונג אָנצוטאָן די נייע מלבושים, וועלכע דער שטומאַק האָט גענייט, די שיינקייט און פייערלעכקייט פון די סדרים, די יום־טובדיקייט, וואָס עס האָט זיך געפילט דעם גאַנצן חול־המועד. קיין אַרבעט, קיין זאָרג, אויף די אַנדערע טעג פּסח קומען געסט פון די אַרומיקע שטעטלעך.

דער שניי איז שוין לאַנג געווען צעגאַנגען. די בלאָטעס, וואָס קומען אין פרילינג, זענען שוין כמעט אויסגעטריקנט געוואָרן און דער פרילינג האָט זיך געפילט איבעראַל, פרילינג און יום־טוב.

אַזוי זענען אַוועקגעלאָפן די שיינע קינדער יאָרן.

די לאַגע פון די יידן אין רוסלאַנד, האָט זיך פאַרערגערט, פּאָגראָמען און באַגרעניצונגען, די יוגנט האָט זיך דערפילט ענג, און פיל פון מיינע חברים האָבן זיך אַוועקגעלאָזט אין די ווייטע לענדער.

אויך מיר איז זייער ענג געוואָרן, און איך האָב פאַרלאָזט דאָס שטעטל און אַלס זעכצן־יאָריק ייִנגל זיך באַזעצט אין דער שיינער פרייער אַמעריקע.

עס האָט זיך אָבער געבענקט אַ היים. גאַנצע 22 יאָר האָב איך געבענקט ביז איך האָב זיך דערוואַרט, און געקענט זיך דערלויבן דאָס גרויסע פאַרגעניגן ווידער צו זען מיינע ליבסטע און מיין שטעטעלע. אָנקומענדיק אין אַ שיינעם יוני טאָג צוריק אַ היים, האָב איך צו מיין באַדויערן דאָס שטעטעלע נישט דערקענט. די שׂרפה אין 1927 און די איבערבויאונג פון די הייזער האָט געענדערט דאָס אויסזען פון שטעטל.

איך האָב זייער שיינע פיר וואָכן פאַרבראַכט מיט אַלע מיינע ליבע. איך האָב אָבער געהאַט דאָס געפיל, אַז דאָס יידישע לעבן אין פוילן שטייט פאַר גרויסע סכנות, נישט נאָר איבער דער היטלער פּראָפּאַגאַנדע אַליין, אָבער אויך צוליב דער שׂנאה און אַנטיסעמיטיזם פון די פּאָלאַקן.

איך האָב נאָך געהאַט די געלעגנהייט מיין ליבע מוטער הינדע ע״ה, מיין ליבן ברודער לייבל מיט זיין פרוי בריינע און זייער צוויי יאָריק טעכטערל חנה׳לע אַרויסצוראַטעווען אַפּאָר מאָנאַטן פאַר דער גרויסער טראַגעדיע אין 1939.

יעקב טיקאָצקי, פילאַדעלפיע

דאס איז געווען אמאל

סוכאָוואָליע האָט אין ניקאָלאַייס צייטן געהייסן „שטאָט״ (גאָראָד). זי האָט זיך געפונען אין מיטן צווישן ביאַליסטאָק און גראָדנע. פאָרנדיק קיין סוכאָוואָליע, האָט מען שוין פון דערווייטנס דערזען דעם קלויסטער, וועלכער איז געווען וויס געפאַרבט, דער דאַך דאַקעגן איז געווען געדעקט מיט רויטע דאַכאָווקעס. אונדזער שטעטל איז געשטאַנען אויף אַ באַרג, עס האָט אויסגעזען ווי אַן אינזל פון אַלע זייטן אַרומגערינגלט מיט טיפע זאַמדן, דאָס שטעטל האָט געמאַכט נישט קיין שלעכטן איינדרוק מיט די לאַנגע גאַסן און מיט דעם גרויסן מאַרק, און אין דערמיט דער גרויסער קאָשטשיאָל, אַדאַנק וועלכן יידן האָבן געהאַט פּרנסה, ווייל אַלע אַרומיקע פויערים קומענדיק אַהין פלעגן שוין אַלץ איינקויפן אין סוכאָוואָליע.

אונדזער שטעטל איז געווען באַקאַנט מיט די מערק און ספּעציעל מיט די יאַרידן, וועלכע זענען פאָרגעקומען אַפּאָר מאָל אַ יאָר. צו די דאָזיקע יאַרידן זענען זיך צונויפגעפאָרן סוחרים פון נאָענט און ווייט, אַפילו פון אויסלאַנד.

אָנהויב פון 20־טן יאָרהונדערט האָט סוכאָוואָליע געציילט אַן ערך 300 משפּחות, איבער 1000 נפשות. דער גרעסטער טייל פון דער באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון קליין הענדלער, בעלי־מלאכות; אַסך מענטשן זענען געפאָרן איבער די דערפער, געקויפט און פאַרקויפט.

קיין שום אינסטיטוציעס, קיין קולטורעלע אונטער־

נעמונגען זענען אין יענע צייטן אין שטעטל נישט געווען. עס האָט שוין אָבער עקזיסטירט די ביבליאָטעק ביי שיינקע מאָטיעס אין שטיבל. די ביבליאָטעק איז נאָך דעמאָלט נישט געווען קיין געזעלשאַפטלעכע, אָבער פריי פאַר יעדן. קיין געלט אויף אויסצוהאַלטן די ביבליאָטעק האָט זיכער „ניקאָלאַיקע" נישט געגעבן. געזאָרגט פאַר דעם האָט די יוגנט, וועלכע איז געווען אַ פעאיקע און אַרבעטזאַמע. פורים האָט מען געמאַכט אַ „ספּעקטאַקל" ביי טעווען אין ברויז. מען איז גערן געגאַנגען אין טעאַטער, ערשטנס צוליב פאַרגעניגן און צווייטנס — אונטערצושטיצן דעם חשובן צוועק, ווי איינקויפן נייע ביכער און פאַריכטן די אַלטע.

קיין ספּעציעלן הכנסת־אורחים האָבן מיר נישט געהאַט, אָבער זייער אָפט זענען געקומען אָרעמע לייט און זיי האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין די בתי־מדרשים, געגעסן מאָלצייטן ביי פאַרשידענע פאַמיליעס, שפּעטער אַרויסגיין איבערן שטעטל, מאַכן אַפּאָר רובל, און פאָרן ווייטער אין אַנדערע שטעט און שטעטלעך...

איינמאָל האָט פּאַסירט אין סוכאָוואָליע אַ גרויסער אומגליק מיט אַ פאַרבייגייענדיקן אָרעמאַן. ער איז געקומען פונקט ווי אַסך אַנדערע אָרעמע לייט, אָפּעסן אַפּאָר מאָלצייטן, מאַכן עטלעכע רובל און זיך לאָזן ווייטער אין וועג, אָבער דער אָרעמאַן, וועלכער האָט געהייסן: „קאַפּל־קיווע", איז שוין ווייטער נישט געגאַנגען...

פּאַסירט האָט עס אין ווינטער, שוין געווען גרויסע פרעסט. פרייטיק פאַרנאַכט בין איך געגאַנגען באַצייטנס מיט מיין טאַטן אין בית־המדרש, פלוצלונג קומט אַריין ראובן דער מלמד פון קאַרפּאָוויטשער גאַס מיט אַ זאַק אויפן פלייצע.

אָט דער ראובן איז געווען אַ געלערנטער ייד מיט אַ גרויסע גראָער באָרד. ווער איך ווי אויך אַלע איבריקע יידן דערשטוינט צו זען ר' ראובן'ען אין אַזאַ צושטאַנד, אַ זאַק מיט אַש אויפן פלייצע באַדייט דאָך אַן אומגליק. און ר' ראובן דערציילט, אַז ביי מרדכי משה אהרונ'ען אין ברונעם האָט מען געפונען אַ דערטרונקענעם מענטש. דערהערנדיק אַזאַ טרויעריקע נייעס, לויפן מיר אַלע אין דער ריכטונג פון ברונעם, ווו עס האָט פּאַסירט דאָס אומגליק. דאָרט זענען שוין פאַרזאַמלט פיל מענטשן; דער ברונעם ווי אויך דער „קלוץ" זענען אָבער שטאַרק פאַרפרוירן פון אַלע זייטן, שווער צוצוגיין. דאָך האָט אימיצער דערזען, אַז אַ קערפּער שווימט אַרום פון אויבן אויפן וואַסער, אַ סימן, אַז די גאַל האָט שוין געפּלאַצט ביים דערטרונקענעם, דעם קערפּער מוז מען דאָך אַרויסנעמען פאַר יעדן פּרייז. עס איז איינגעפאַלן אַ געדאַנק מען זאָל ברענגען אַ גרויסן לייטער פון דער „פּאָזשאַרני", אים אַריינשטעלן אין ברונעם, עמעץ זאָל זיך דאָרטן אַראָפּלאָזן און זאָל צובינדן דעם דערטרונקענעם צום לייטער.

דערווייל איז געוואָרן שפּעט. דער עלטערער „עולם" איז זיך צוגאַנגען אין די בתי־מדרשים „מקבל שבת" זיין. דאָס יונגוואַרג האָט נאָך גרויס מי אַרויסגעצויגן דעם טויטן קערפּער און דערזען, אַז דער דערטרונקענער איז געווען דער אָרעמאַן — קאַפּל־קיווע, וועלכער איז געשלאָפן אין מויער־בית־המדרש.

ווי טוט מען אים איצט אַהין, עס איז דאָך שוין שבת. איז שנעל באַשלאָסן געוואָרן אַריינלייגן דעם טויטן קערפּער אין שטאָל פון דער „פּאָזשאַרני", אין די „וואָרטע", וואָס גייט אַרום ביינאַכט, וועט כאַפּן פון מאָל צו מאָל אַ בליק. מען לאָזט דאָך נישט ביי יידן קיין מת אַליין...

באַזאָרגט קאַפּל־קיווען מיט אַ פּלאַטץ, לאָזן מיר זיך אין די בתי־מדרשים און מיר געפינען, אַז דאָרט איז גאָר לעבעדיק: וואָס וועט זיין מיטן טשאָלנט? ער שטייט דאָך שוין אין אויוון און מען האָט אים צוגעגרייט מיט דעם וואַסער, ווו קאַפּל־קיווע איז געלעגן דערטרונקען אַ פּאָר טעג. ערשטנס איז עס נישט כשר און בכלל ווער וועט עס שוין וועלן עסן... און עס איז דאָך שבת, מען קען דאָך קיין אַנדער עסן נישט צוגרייטן, און אַרויסוואַרפן די אָנגעפּילטע העלדזלעך מיט אַלע „מטעמים" איז דאָך ממש אַ פאַרברעכן... וואָס טוט מען, וואָס מאַכט מען... צי „מעג מען" צי טאָר מען נישט עסן?... נישט דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען געטראָפן פון דעם, ווייל נישט אַלע האָבן דאָך גענוצט דאָס וואַסער פון מרדכי משה אהרונ'ס ברונעם. זענען די נישטגעטראָפענע געווען אין 7־טן הימל.

עס איז דערגאַנגען צו די רבנים, זיי האָבן געמאַכט אַ פשרה: ווער עס וויל, זאָל עסן, עס איז נישט קיין עבירה... און דעם הייליקן שבת טאָר מען נישט פאַרשטערן... אָבער ווער קען זיך עס אָן עצה געבן, די טראַגעדיע איז גרויס...

אויף צומאָרגנס, שבת אין דער פרי, דער עולם איז

געגאַנגען אין די בתי־מדרשים דאַוונען, ווער מיט אַ פריילעך האַרץ, ווייל זייערע טשאָלנטן זענען מיט ריינעם וואַסער געקאָכט, ווער מיט אַ טרויעריק געמיט, וואָס וועט מען פאָרט עסן. מען איז געלאָפן פון איין בית־מדרש צום צווייטן. דער גרעסטער טומל האָט זיך אָפגעשפּילט אין מויער בית־המדרש, דאָ איז קאָפּל־קיווע געשלאָפן און דאָ נישט ווייט איז ער דערטרונקען געוואָרן.

מען שטעלט זיך דאַוונען, פאָרט שבת און דערצו נאָך שבת „שירה", פרשת „בשלח". כאָטש עס איז אַ פראָסט גייען יונגוואַרג אַרויס אין דרויסן גלייך נאָכן לייענען, ווידער דיסקוטירן די פראַגע פון טשאָלנט. חברה לצים פאַרגעסן וועגן דעם אומגליקלעכן אַרעמאַן און טרייבן שפּאַס איבער די קאָמפּליקאַציעס פון די טשאָלנטן. אַלע שכנים, סיי די, וואָס פלעגן נעמען וואַסער פון מרדכי משה אהרונ׳ס ברונעם, סיי די, וואָס פלעגן נעמען וואַסער פון חאַצקל קאַלעקאַס ברונעם, פלעגן שטעלן די טשאָלנטן ביי חנה ראַכמיעלס אין גרויסן באַק־אויוון. איז מאָטי שמערל׳ס דערגאַנגען זלמן מנשה׳ס די יאָרן, אַז כאָטש זיי האָבן גענומען וואַסער פון חאַצקל קאַלעקאַס ברונעם, וועלן זיי דאָך עסן טשאָלנט מיט קאָפּל־קיוועס וואַסער, ווייל עס האָט געוויס אַריינגעשפּריצט פון איין טעפּל אין דעם אַנדערן. עס האָבן זיך געשאַפן צוויי צדדים, אייניקע גיבן גערעכט זלמענען, אייניקע מאָטיען; גאָט ווייס, וואָס וואָלט דאָ געשען ווען עס וואָלט זיך נישט אַריינגעמישט לייבציק דער קצב מיט זיינע זין. דער עולם האָט זיך גענומען פונאַנדערגיין און מיטן טשאָלנט האָט יעדער געטאָן ווי ער האָט פאַרשטאַנען.

גלייך נאָך שבת צו נאַכט האָט מען געמוזט רייניקן דעם ברונעם ביז צום דעק. און אַזוי ווי עס איז געווען ווינטער איז עס אָנגעקומען זייער שווער.

אין שטעטל האָט מען נאָך אַ לאַנגע צייט גערעדט פון דעם אומגליק.

זרח סידראַנסקי, מעקסיקאָ

מיין פאטערס גבאות

מיר האָבן געוואוינט „אַראָפּ", אָבער מיין פאָטער, חייקל דער פאַרבער, האָט געהערט צו די מיוחסים און האָט פאַרמאָגט אַ „שטאָט" אין מזרח. יאָרן לאַנג איז ער געווען אַ שליח־צבור. מיט די אָרעמע שכנים אַרום איז ער געווען באַפריינדעט. ווען ער פלעגט זיך צוזאַמענקומען מיט זיי אין תהילים־שטיבל, פלעגט ער זיך צוהערן ווי זיי בורטשען אויף די בעלי־בתים. ווי געוויינלעך אין יידישע קהילות און קהל׳שע קאַסעס, זענען תמיד די הוצאות געווען גרעסער ווי די הכנסות, האָט מען נישט געקענט געבן די נויטיקע הילף. מיין טאַטע האָט זיך אַרויסגעזאָגט, אַז ווען ער האָט צוטאָן מיט די קהל׳שע געלט, וואָלט ער אַנדערש געפירט. איז מען געפאַלן אויף אַ המצאה און אים געמאַכט פאַר אַ „ממונה".

מען האָט אים איבערגעגעבן די ליידיקע קאַסע און דעם שוואַרצן פנקס פאַר די חשבונות. די שטאָטגעלטער זענען אָנגעקומען צו מיין פאָטער: די געלטער פון די „עליות", פון „קאָראָבקע" און די געלטער פון גבאות.

די הכנסות האָבן זיך אמת נישט געענדערט, אָבער עס איז געבויט געוואָרן אַ כשרע קאַכלאָווע מקוה, בהכשר הרב (די מקוה איז געוואָרן פסול און די סוכאָוואָליער ווייבער האָבן געמוזט אַ לאַנגע צייט פאָרן קיין שטאַבין). אין יענער צייט האָט אויסגעבראָכן אַ שריפה ביי סענדער דער אָליוניק, דער ווינט האָט פאַרטראָגן די פלאַמען אויף דער צווייטער זייט און עטלעכע אָרעמע משפחות זענען אָפגעברענט געוואָרן. זיי זענען אַלע געקומען צום טאַטן נאָך הילף. ער האָט גראָד נישט געוואָלט נעמען די פאַראַנטוואָרטלעכקייט אויף זיך, אָבער אַזוי ווי קיינער פון די בעלי־בתים האָבן זיך בכונה נישט געוואָלט אָנרופן, האָט מיין פאָטער זיך געמוזט פאַרלאָזן אויף זיין אייגענעם יושר. ער האָט געגעבן צו 5 אָדער צו 10 רובל, אָבער אויסבויען נייע הייזער פאַר די נשרפים האָט ער נישט

געקענט, איז מען נישט געווען צופרידן. אַז דער טערמין פון זיין גבאות האָט זיך געענדיקט. האָבן די מיטגלידער פון דער קהילה געמוזט קומען איבערקוקן די ביכער. מיין פאָטער און די בעלי־בתים האָבן גענומען שטודירן דעם פנקס. אַנשטאָט אַ דעפיציט, איז נאָך געווען אַ הכנסה פון 100 רובל, ערשט איצט איז דער טאַטע געבליבן אָן אַ פריינט. הייסט דאָס אַז זיי האָבן נישט ריכטיק געפירט די קהלישע קאַסע, אַזאַ העזה...

אויף מאָרגן האָט מען ביי אונז אויסגעבראָכן אַלע פענסטער, שטיקלעך גלאָז זענען געווען צעשפּרייט איבערן גאַנצן הויז, על פי נס זענען מיר נישט פאַרוואונדעט געוואָרן. מיין פאָטער האָט גלייך פאַרשטאַנען ווער עס האָט געוואָרפן דעם שטיין, און ווער עס האָט אים געשיקט. ער איז חלילה נישט געגאַנגען צו דער פּאָליציי. פאַר שחרית האָט ער אַרויסגענומען פון דער קאָמאָדע דעם שוואַרצן פנקס, גענומען אונטערן אָרעם דעם טלית זעקל, זיין פנים בלייכער ווי געוויינלעך און אַ טיפער צער אין זיינע טונקעלע ברוינע אויגן, האָט ער אַ זאָג געטאָן סתם אין דער וועלט אַריין: קהל'שע זאַכן זענען טרייף... דאָס איז דער סוף... עס איז באמת געווען דער סוף פון מיין פאָטערס קאַריערע.

באַבצע טרעשצאַנסקי, שיקאַגאָ

אין דער אַלטער היים

מיינע עלטערן

מיין פאָטער איז געווען אַ גרויסער תלמיד־חכם און אויך אַ משכיל. זייענדיק אין וואַרשע, ווו ער האָט זיך פאַרנומען מיט איבערזעצן די יידישע געשיכטע אויף רוסיש, האָט ער זיך באַקענט מיט מיין מוטער, וועלכע האָט דאָרט געלערנט זינגען, און האָט זי מיטגעבראַכט קיין סוכאָוואָליע.

פעני ליפשיץ

איך האָב מיין פאָטער איבערהויפּט נישט געקענט, ווייל ער איז פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר צוליב דעם, וואָס ער האָט אין זיין בוך באַטאָנט, אַז יעזוס איז געווען אַ ייד, איך בין געבוירן געוואָרן נאָך זיין אַפּפאָר. מיין מוטער איז פאַרבליבן מיט 4 קינדער און מיט איר אַלטער מוטער. מיין מוטער האָט געהאַט אין גראָדנע אַ קוזין, ד״ר ראָזין, איז זי צו אים אַוועקגעפאָרן און דאָרט שטודירט אויף אַקושערקע, און זי איז שפּעטער געווען באַקאַנט אין סוכאָוואָליע אַלס „דינה די אַקושערקע". צען יאָר נאָך מיין פאָטערס פאַרשיקונג, איז אין סוכאָוואָליע אויסגעבראָכן אַן עפּידעמיע פון „כאָלערע". און מיין מוטער איז געשטאָרבן. ווען מיין פאָטער האָט דערהאַלטן אין סיביר די טעלעגראַמע, וואָס האָט געבראַכט די טרויעריקע בשורה, האָט ער באַקומען אַ האַרץ־שלאַג. מען האָט אים געפונען אַ טויטן מיט דער טעלעגראַמע אין האַנט.

1. יהודיתעס חתן

קיינער אין שטעטל האָט נישט געקענט אַזוי שיין פאָרלעזן ווי יהודית. זי האָט תמיד געזוכט צו „נאַשן" בילדונג, און איז באמת געווען שטאַרק באַלעזן, איר קלוגער קאָפּ האָט אַלץ אויפגעכאַפּט. נאָך אַלס יונג מיידל איז זי שוין געווען אַ גרויסע סוחרטע, און איז געפאָרן קיין ביאַליסטאָק און קיין וואַרשע.

אין שטעטל האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז יהודית גייט חתונה האָבן מיט אַ „גרויסן מאַן". סוכאָוואָליע איז אַוועק ווי אויף רעדלעך. דעם שבת, וואָס יהודית'עס חתן איז אַראָפּגעקומען אין שטעטל האָבן זיך אַלע מיידלעך אויסגעפּוצט. מיין ברודער דיאַדיע,

יהודיתע׳ס לערער האָט פאַרפּוצט אַ טאַץ מיט וויין און אַ שיינעם טאָרט, פאַרדעקט מיט אַ ווייסער סאַלפעטקע און מיך געשיקט צו יהודית׳ן. פרייטיק האָט דיאַדיע מיט מיר איינגעחזרט ווי איך זאָל דערלאַנגען דעם כבוד און זאָגן:

„יהודית, מיין באָבע און מיין ברודער שיקן דיר וויין און טאָרט, פאַר דיר און פאַר דיין גרויסן ליבן גאַסט...״

2. די „פאָזשאַרני קאָמאַנדע״

חיים ראַבינאָוויטש און חיים גאָפּערשטיין זענען געגאַנגען אין די „קלאַסן״ אין ביאַליסטאָק. זיי האָבן געוואָלט אַלץ נאָכמאַכן דער גרויסער שטאָט. איז זיי געפעלן געוואָרן די ציווילע „פייער קאָמאַנדע״. די ביידע גימנאַזיסטלעך זענען אָנגעקומען אויף „קאַניקל״ אַהיים. גייען זיי אַריין אין בית־המדרש, דערזעט זיי משה דער שמש און עס געפעלן אים נישט זייערע היטלעך מיט די גלאַנציקע קאָזירקעס ווי די גויים פלעגן טראָגן, טרייבט ער זיי אַרויס פון בית־המדרש.

אַרויסגייענדיק פון שול האָבן די ביידע גענומען פלאַנעווען ווי צו אָרגאַניזירן אַלע יינגלעך פון שטעטל און מאַכן אַזאַ פייער־קאָמאַנדע, ווי אין ביאַליסטאָק.

נעבן אונדזער שטוב, וועלכע איז געשטאַנען אַנטקעגן דעם רב׳ס, האָט זיך געפונען אַן אַלטע געביידע. ליבע אירשע לייב׳ס האָט עס אָפּגעקויפט און באַדעקט מיט אַ נייעם שטרויענעם דאַך, וועלכער האָט צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון די יינגלעך. זיי האָבן ביסלעכווייז אַראָפּגעשלעפט דאָס שטרוי, און עס אַוועקגעלייגט אויפן פאָדוואָר. אַז ליבע מיט איר מאַן חיים אירשע לייב׳ס זענען געקומען פון שול יום־כפור נאָך כל־נדרי און געפונען דעם דאַך אויף דער ערד, זענען זיי ממש פאַרצווייפלט געוואָרן.

אויף צומאָרגנס, ווען ליבע איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב און האָט דערזען דעם דאַך, האָט זי אירע אויגן נישט געגלויבט און אַוועק אָפּדאַנקען גאָט פאַרן גרויסן נס.

3. שריפות און פייערלעשער

אַ פלייסיקע פייער קאָמאַנדע איז געווען אין שטעטל. נעבן קלויסטער איז געשטאַנען אַ קליין געבויט הייזל, אין וועלכן עס זענען שטענדיק געווען פאַרשלאָסן 3 פאָזשאַרנע אַפּאַראַטן, וואָס זענען געווען אָנגעפילט מיט וואַסער. אין פאַל פון אַ שריפה איז אַ „טראַיקע״ פייער־לעשער געווען פאַרפליכטעט צו לעשן דאָס פייער.

שרפות זענען געווען אַן אָפטע דערשיינונג אין סוכאָוואָליע אַדאַנק די שטרויענע דעכער און די פאַרנאַכלעסיקטע קוימענס, אין וועלכע עס פלעגט זיך אָנקלייבן דיקע סאַדזע, וואָס פלעגט זיך צופלאַקערן איבער דעם שטרויענעם דאַך. מעסטנטייל האָט עס געטראָפן ביינאַכט און דער ערשטער מענטש, וואָס האָט דערזען דאָס פייער, האָט געדאַרפט אויפוועקן דעם אַלטן גוי, קאַרשוק, וועלכער פלעגט ליגן נעבן קלויסטער. קאַרשוק האָט גלייך גענומען קלינגען מיט די גלאָקן און דאָס איז געווען דער סיגנאַל, אַז עס איז אַ שריפה. אַ גרויסער פחד איז אַרויפגעפאַלן אויפן שטעטל, גלייך האָבן זיך באַוויזן מענטשן האַלב־נאַקעטע מיט פעקלעך אויף די פלייצעס און לויפנדיק געשריגן מיט באַנומענע קולות: „פאָזשאַר!״ די פייערלעשער זענען געלאָפן צום מאַרק צו דעם קליינעם הייזל אַרויסצונעמען די פאָזשאַרנע־אַפּאַראַטן. גיין נאָכן שליסל איז שוין קיין צייט נישט געווען, האָט מען אויפגעבראָכן דאָס טירל פון דעם הייזל, אַנשטאָט פערד איינגעשפּאַנט זיך אַליין און מיט שנעלע טריט געלאָפן אין דער ריכטונג פון די פלאַמען. נישט איינמאָל האָט פאַסירט אַז ביז די הילף איז געקומען האָט דאָס הויז אָפּגעברענט.

אויסער די דריי פאָזשאַרנע אַפּאַראַטן, האָבן זיך אין דעם הייזלביים קלויסטער געפונען אויך פעסער אויף צוויי רעדער, וואָס האָבן געדאַרפט זיין פול מיט וואַסער. אָבער לויפנדיק מיט זיי, האָבן די ציווילע פייערלעשער באַמערקט, אַז דאָס וואַסער איז שוין אויסגעטריקנט. נאָכן אָנפילן זיי מיט וואַסער איז מען ענדלעך אָנגעקומען צו די פלאַמען, געשיקט אויסגעוויקלט די גומענע קישקעס און זיך גענומען לעשן דאָס פייער. אָבער די קישקעס, וועלכע זענען שטענדיק געלעגן צוזאַמענגעדרייט, האָבן געפלאַצט און צעשפּריצן דאָס וואַסער אין אַלע זייטן, אויף אַלע מענטשן, אָבער נישט אויפן פייער. אינצווישן אין אונטערגעקומען דער פּריסטאַוו, און זעענדיק, אַז עס איז נישטאָ קיין וואַסער, האָט ער געגעבן אַ באַפעל צושיטן מיט בלאָטע. האָבן חברה אויסגענוצט דאָס מיטל זיך אָפּצורעכענען מיטן פּריסטאַוו, ביז מען האָט אים געמוזט אָפּפירן אין שפּיטאָל. די דריי אַפּאַראַטן האָט מען אַוועקגעפירט צום ברונעם און זיי דאָרט

איבערגעלאָזט ביז דער ברונעם וועט זיך אָנפילן מיט וואַסער, און דאַן האָט מען זיי אָנגעפילט און די פעס־לעך צורעכט געמאַכט, און געמאַכט די צוגרייטונגען צו אַ פרישער שריפה. אין שטעטל האָט מען זיך באַנוצט מיט אַ פאַזשאַר ווי מיט אַ קאַלענדאַר. אַז אַ קינד איז געבוירן געוואָרן, האָט מען געדענקט נאָך וועלכער שריפה ער איז געקומען אויף דער וועלט.

פעני ראַבינאָוויטש-ליפשיץ, מיאַמי

שריפות און ימים-טובים

אַלס קינד בין איך געגאַנגען אין חדר ביי דער רעבעצן חיה־אסתר, זיידקע דעם קאַריצינער׳ס פרוי. געלערנט האָב איך צוזאַמען מיט חנה עלקעס און פרומע גדליהו׳ס. חיה־אסתר האָט אונז געלערנט דעם אַלף־בית, זיצנדיק אין קיך און שאַבנדיק בולבעס. איך האָב קיינמאָל נישט אויסגעפונען צוואָס די רעבעצן האָט געדאַרפט אַזויפיל בולבעס.

איך געדענק דעם טרויעריקן טאָג און זומער 1914, ווען אונדזער שטוב האָט אָפּגעברענט. מיין ברודער, אשר האָט זיך דאַן געקליבן קיין אַמעריקע, האָט מען געטריקנט ברויט מיטצונעמען אויף אַזאַ ווייטער רייזע. מיין פאָטער — יאַנקי דער טאָקאַר — האָט זיך געקליבן צו אַ יריד און געפּאַקט רעדלעך. האָט דאָס פייער אָנגעכאַפּט די טרוקענע רעדלעך אויפן בוידעם און ביז די פאַזשאַרניקעס האָבן געבראַכט אַביסל וואַסער, האָט אונדזער שטיבל אָפּגעברענט ווי אַ ליכט.

דעם זעלבן זומער איז אויסגעבראָכן די מלחמה. אַ שבת אין דער פרי האָט דאָס שטעטל באַגלייט מיט געוויין די מענער וואָס האָבן זיך געדאַרפט „יאַווען" (מעלדן). מען האָט זיי באַגלייט „אַראָפּ" און מיט אַ שווערן געמיט זיך געזעגנט עסן דאָס טשאָלנט, כדי דעם שבת נישט צו פאַרשטערן. פּלוצלונג האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז די מלחמה איז געענדיקט, די מאָבאָליזירטע סאָלדאַטן קערן זיך אום. דאָס איז געווען צוליב אַ טעות, וואָס די סאָלדאַטן האָבן זיך געדאַרפט צושטעלן אין סאָקאָלקע און נישט אין דובראָווע.

***

אין 1915 איז אַרויס אַ באַפעל צו עוואַקויִרן דאָס גאַנצע שטעטל. מען האָט מיטגענומען דאָס נויטיקסטע: קי, הינער, מעל און צוקער. אַזוי ווי אין די קאַלאַניעס, ווו מיר האָבן זיך געפונען, האָט מען נישט געטראַכט וועגן מאָרגן, האָט מען געקאָכט, ווי אויף יום־טוב. די קינדער האָבן געקראָגן געגרעלעך מיט פליגעלעך, און מיר זענען געווען צופרידן מיט דער ניי־געשאַ־פענער לאַגע.

חנוכה האָב איך זיך געפילט גליקליך, ווען מיין זיידע מאיר, האָט מיר געגעבן גאַנצע פינף קאָפּיקעס, חנוכה־געלט.

פורים איז געווען מיין גורל צו טראָגן „שלח־מנות"; מען האָט אַראָפּגענומען פון טעלער אַ קליין קיכעלע מיט אַ פלוים און אַרויפגעלייגט אַ שטיקל טאָרט מיט אַן עפּל...

אויף מאָרגן נאָך פורים איז אונדזער טאָקעריי פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ בעקעריי פון מצות אויף פסח. מיין פאָטער האָט אַריינגערופן לייבע דעם משור־גענעם און זיך באַדינגען מיט אים וועגן טראָגן וואַסער פאַר די מצות. לייבע האָט געפרעגט: — „ר' יאַנקעוו, ווי ווילט איר, איך זאָל טראָגן דאָס וואַסער, באָרוועס, צו אין שטיוול?" — אויף מיין פאָטערס פראַגע: „וואָס איז די „נאַפקאָמינע"?", האָט לייבע געענטפערט: — „מיט שטיוול איז טייערער, באָרוועס איז ביליגער".

יעדע באַלעבאָסטע איז געווען פאַראינטערעסירט צו באַקן איר „קאַוואַלעק" אויפן ערשטן אויוון און האָט געגעבן די וועלגערקעס „איבערבייס" (פרישטיק). חול־המועד פסח פלעגט מען „אַראָפּאַכטן" אַ חתן, און מען פלעגט טראָגן כבוד. פאַרמעגלעכערע האָבן גע־טראָגן אַ פלעשל ווייַן, איך האָב געברענגט אַ פלעשל מעד. און געקריגן פאַר דעם מעד, ווי מיינע חברטעס פאַר דעם ווייַן, דאָס זעלבע שטיקל טאָרט, צוקערקעס און אַביסל ניסלעך.

שוין צענדליקער יאָרן ווי איך האָב פאַרלאָזן סוכאָוואָליע, אָבער יענע טעג, מיין קינדהייט און יוגנט אין יאַנאָווער געסל, וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

שרה סוכאָוואָלסקי-פאַרגאַמאַניק

מצה־באַקן

יוער פון אונדז געדענקט נישט מיט וואָס פאַר א שמחה מיר האָבן מקבל פּנים געווען דעם טרעגער מיטן קויש מצות אויף זיינע פּלייצעס. עס איז גלייך אַוועקגעשטעלט געוואָרן אין אַ ווינקל און צוגעדעקט מיט אַ ווייסן צודעק. אונדז קליינוואַרג איז פאַרבאָטן געווען צוצוגיין צו נאָענט, מיר זאָלן עס חלילה נישט חמצדיק מאַכן. בלויז דעם לעצטן טאָג, ווען דער עלטערער ברודער האָט די מצות געשטויסן אין דער סטעמפּע געמאַכט פאַרפל און מצה־מעל, האָבן מיר געקענט כאַפּן אַ שטיקל מצה. דאָס באַקן מצות איז נישט ביי אַלעמען גלייך צוגעגאַנגען. דער מער פאַרמעגלעכער האָט געדאַרפט בלויז אַריינשיקן דאָס מעל און אַן קאָפּדרייעניש זענען די מצות אים געוואָרן אַריינגעשיקט אין שטוב. גאַנץ אַנדערש איז אָנגעקומען דאָס אַריינברענגען די מצות אין שטוב דעם געמיינערן. נישט האָבנדיק מיט וואָס צו באַצאָלן פאַרן באַקן, זענען זיך צונויפגעקומען עטלעכע פאַמיליעס, איינער האָט געגעבן זיין שטוב. דער צווייטער — טישן, מען האָט בלויז געדונגען אַ קנעטערקע מיט אַ שיבער און די איבריקע אַרבעט, וואָס איז באַשטאַנען אין וועלגערן, איז געטאָן געוואָרן מיט די אייגענע הענט. יעדער האָט זיך באַמיט צו זיין נוצלעך, אַפילו דאָס קליינוואַרג — מיט וואַסער־גיסן. אויב אין דער משפּחה איז געווען אַ בחורל פון צוועלף־דרייצן יאָר, איז ער געווען דער רעדלער. דאָס איז געווען דער בכבודיקסטער אַמט. די מאַמע האָט געשעפּט נחת, וואָס זי האָט דערלעבט, און די איבריקע ווייבער, וואָס זענען געשטראָפט געוואָרן מיט בלויז נקבות, האָבן יענער מאַמען שטאַרק מקנא געווען.

ביי דער ערשטער מצה איז יעדע באַלעבאָסטע אַרויס מיט ברכות און ווונטשן.

מצה־בעקערייען זענען געווען בלויז געציילטע. אַראָפּ, ביי נתקע דער סטאָליאַר און ביי הירש איטשעס דעם „דיעשאַטניק" לעבן אַראָפּער בית־המדרש, אויפן באַרג, דוכט מיר, זענען געווען ביי יוכקע דער טאָקאַר און תנחום דער בעקער.

די בשותפותדיקע בעקערייען זענען נישט געווען קיין שטענדיקע. יעדעס יאָר אין אַן אַנדער אָרט.

יאַנקל שמולקעס

מ'גרייט זיך צו ערב פּסח

צום פּסח אין סוכאָוואָליע האָט מען זיך גענומען גרייטן נאָך אין שבט, ווייל דעם האָניק צום מעד האָט מען געמוזט באַזאָרגן פון ווייטע מקומות, און דאָס קאָכן דעם מעד איז אויך צוגעגאַנגען מיט אַן „אָטשערעד": דער קעסל האָט געדאַרפט גיין פון שכן צו שכן אין דער גאַנצער גאַס.

דאָס „קלערן" דעם מעד איז געווען אַ ספּעציעלע פּראָצעדור: אויף צוויי שטולן אין אַלקער איז געהאָנגען דאָס געוואַנטענע זעקעלע אָנגעפילט מיט מעד. און טעג און נעכט האָט עס לאַנגזאַם געקאַפּעט. אין שטוב האָט מען שוין געמוזט אַכטונג געבן, מען זאָל חלילה נישט אַריינגיין אין אַלקער מיט חמץ.

באַקן מצות האָט מען אָנגעפאַנגען גלייך נאָך פּורים. מיט גרויס אינטערעס זענען מיר געגאַנגען צוקוקן זיך ביי אַלתר דעם טאָקאַר, אָדער ביי אפרים מנדל מאַרינבערג אין בעקעריי ווי מען באַקט מצות. דער טאָג ווען מען האָט געבאַקן אונדזערע מצות, איז געווען אַ גאַנצער יום־טוב. אַנשטאָט צו גיין אין שול לערנען, איז מען דעם טאָג געגאַנגען העלפן באַקן די מצות. ד.ה. זיך דרייען אין דער בעקעריי, פּלאָנטערן אונטער די פיס.

געענדיקט מיט די מצות, הויבט מען אָן צו קאַלכן און קלעפן די ווענט, וואַשן, שייערן און כשרן, לופטערן די זאַכן און די ספרים אויף די בענק אויפן פאָדוואָר. אַ קיל ווינטעלע האָט געהאָלפן בלעטערן די חומשים און מחזורים און שוין אויף „שבת הגדול" האָבן זיך אַלע קינדער אויסגעפוצט אין די נייע שיכלעך און אַנצוגלעך און געקומען אין בית־המדרש זיך באַווייזן. דעם גאַנצן ערב פסח זענען די מאַמעס געווען שטאַרק פאַרהאָרעוועט מיטן אַריינברענגען דעם פסח. ערב פסח האָט מען דאָס לעצטע חמצדיקע פרישטיק געגעסן באַלד אין דער פרי ביי דער טיר און גלייך אַרויסגעוואָרפן דאָס איבערגעבליבענע. מיר, יינגלעך זענען געגאַנגען פאַרברענען דאָס חמץ. אויפן פערד־מאַרק, אין יאַנאָווער גאַס, האָבן מיר געמאַכט אַ גרויס פייער און געשריגן: „גייט פאַרברענט חמץ". דער קרבן צו דעם פייער איז שטענדיק געווען ליפקעס שטרויענע דעכל, וועלכעס זי האָט קיינמאָל נישט געקענט פאַרהיטן.

אין בית־המדרש קומען אַלע אויסגעפוצטע, אויסגעוואַשענע און אויסגעפאַרעטע פון הייסן באָד. דאָס בית־המדרש אַליין איז נאָכן לאַנגן ווינטער אויסגעשייערט און העל באַלויכטן.

היינט דער סדר אין דער היים! דער יינגסטער ברודער פרעגט די קשיות און בראש מיטן טאַטן ענטפערן מיר אַלע דעם תירוץ „עבדים היינו". די אומעטיקע אַטמאָספערע פון דעם לאַנג־דורותדיקן „תירוץ" צעטרייבן די אַרבע כוסות, און די גוטע שטימונג ווערט ווידער פאַרוואַנדלט ביי אונז קינדער אין אַ פחד ביי „שפוך חמתך..." עס זאָל אַ שגץ נישט אַריינוואַרפן אַ שטיין דורך דער אָפענער טיר. מיר פלעגן דעם סדר ענדיקן שפעט אין אָוונט מיד און צופרידן.

שלום מאָטיעס ז"ל פלעגט זאָגן: „יעדן ייד אין סוכאָוואָליע בלייבן צוויי זאַכן פון פסח: אַ פרישע „קויל" שטרוי אין בעט און בויך־ווייטיק פון די מצות".

אַזוי האָט עס זיך געפירט אין סוכאָוואָליע דור־איין דור־אויס, ביז עס איז געקומען דאָס גרויסע אומגליק. נישטאָ מער סוכאָוואָליע מיט אירע יום־טובים. פון דעם אַלעם זענען אונדז פאַרבליבן נאָר זכרונות.

אייזיק סאָקאָלסקי

ערב פסח

די הכנות הויבן זיך אָן אַ שטיק פאַר פורים. באַצייטנס גרייט מען צו דאָס פסח'דיקע שמאַלץ. דאָן הויבט זיך אָן די פרשה מיט דעם מעד. ביי די שניידערקעס און שניידערס ווי אויך ביים שוסטער איז אַ שפע פון אַרבייט; ווילן דאָך טאַטע־מאַמע, אַז די קינדער זאָלן זיך באַנייען מיט אַ מלבוש, מיט אַ פאָר שיכלעך יום־טוב. ביי דער מאַמע יהודית אין קראָם מערקט זיך אויך דער פדיון. אין משך פון יאָר, לייגט מען אָפ דאָס קויפן אַ נייע כלי אויף ערב־פסח, און שפעטער זיי מאַכן חמצדיק. נו, און כוסות זענען דאָך נישט מער ווי פון גלאָז, מוז מען דאָך יעדעס יאָר עפעס צוקויפן און דער עיקר די פרשה מיט די קנויטן. יהודית איז אַ מומחה'טע אין צופראַווען אַ קנויט אין אַ בליץ־לאָמפ.

די כלל־טוער פון ועד־הקהילה הויבן אָן צו זאַמלען „מעות־חטים", עס פעלן דאָך נישט קיין נצרכים אין שטעטל.

מען נעמט אַרויס די דובעלטן פון די פענצטער, מען קלעפט די שטוב, מען קאַלכט די קיך.

ווען דער בליץ־לאָמפ איז שוין אָפגעבראָנזירט, די אָנגעקראָכמאַליעטע פאָרהענגלעך הענגען שוין אויף די פענסטער; די קופערנע פענדלעך, די מעשענע לייכטער, דער סאַמאָוואַר מיט דער בונקע זענען שוין צושייערט, הייסט דאָס, אַז דער יום־טוב ווערט אַריינגעבראַכט אין שטוב.

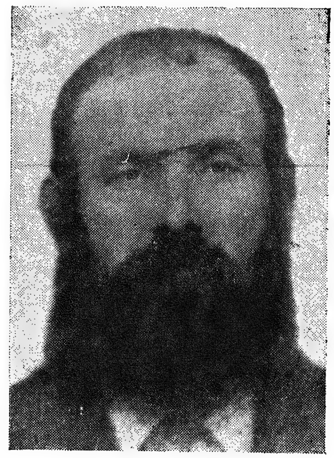
פון קיך ווערט אַלץ אַרויסגענומען אויפן פאָדוואָר: די מילכיקע און פליישיקע שאַפקעס, די גראַטקע, די דייזע, דער מולטער, דאָס לאָקשן־ברעט, די חלה־בעקעלעך, מען גליט דעם אויוון, די פעטשורקע, מען נעמט אַראָפ די פסח'דיקע כלים, און מען נעמט זיך צוגרייטן דעם פסח'דיקן ראָסל.

מיר, קינדער, דערוואַרטן מיט אומגעדולד דעם סדר מיט די אַרבע כוסות...

חנה פריבולסקי

אונדזערע מילן

מיין זיידע, זעליג ליוועראַנט, האָט געלעבט פון 1862—1915 אין קאַרפּאָוויטש, אַ דערפל נעבן סוכאָוואָ־ליע. ער האָט געהאַלטן אין אַרענדע אַ וואַסער־מיל.

בערל־לייזער ליוועראַנט

דאָרט אין דערפל זענען געבוירן געוואָרן זיינע קינדער, געשיקט לערנען האָט ער זיי אין סוכאָוואָליע און זיך אויך משדך געווען מיט אָט דעם שטעטל.

לאַנג, אַרום 54 יאָר איז מיין זיידע אָפּגעווען אין קאַרפּאָוויטש. ער איז געווען איינער פון אַ קנאַפּן צענדליק יידן אין אַ דאָרף מיט קריסטן, קיינמאָל האָט אים קיינער דאָרט קיין שלעכטס נישט געטאָן. יאָרן שפּעטער, פלעגן די קריסטן דערמאָנען מיין זיידן אַלס דעם אָרנטלעכן מילנער, וועלכער האָט זיי קיינמאָל נישט באַשווינדלט, און זיין וואָג וואָס האָט זיי קיינמאָל נישט גענאַרט. אַז עס איז אַרויס אַ „פּריקאַז", אַז יידן טאָרן נישט וווינען אין די דערפער, האָט מיין זיידע פאַרלאָזט באין ברירה דאָס דאָרף מיט דער מיל און איז אַריבער קיין סוכאָוואָליע. ווי דורך אַ חלום געדענק איך מיין אַלטן, איינגעבויגענעם זיידן, וועלכער האָט מיט כבוד פאַרענדיקט זיין לעבן ביי אונדז אין שטוב.

זעליגס זון — חיים לייזער דער מילנער — (אַזוי האָט מען גערופן מיין טאַטן) האָט אויך געהאַלטן אין אַרענדע אַ וואַסער מיל, אַראָפּ ביים וועלדל, נעבן טייך, און קוים געצויגן די חיונה פון דעם ביסל וואַסער. געהאָרעוועט, געיאָגט אַ גאַנצע וואָך און פּריטיק פאַר־נאַכט אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם יאָך צוזאַמען מיט די פאַרמעליקטע בגדים, אויסגערוט די ביינער. שבת אין דער פרי געגאַנגען אין בית־המדרש, אָנגעטאָן אין דער שוואַרצער קאַפּאָטע, אין באַגלייטונג פון ווייב מיט ביידע יינגלעך. די סדורים חו"ה נישט געטראָגן מיט זיך, ווייל נאָכן בריק נעבן שאָשקע דער גאַרבולקע איז שוין קיין ערוב נישט געווען, האָט מען די סדורים באַצייטנס אַריינגעטראָגן צו עמיצן אין גאַס און פאַרבייגייענדיק שבת פרי זיי מיטגענומען.

נאָך הבדלה האָט דער טאַטע אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די שבת'דיקע בגדים, ווידער אַריין אין מיל און אין שווערן יאָך פון די טאָג־טעגלעכע זאָרגן. אַזוי האָט זיך עס געצויגן ביז 1918, ווען מען האָט אים געצוווּנגען צו פאַרלאָזן די מיל. דאַן איז מיין פאָטער אַריבער אויפן „באַרג" און אין צוויי יאָר שפּעטער אומשולדיק דער־שאָסן געוואָרן מיט נאָך אַ פּאָר יידן פון אונדזער שטעטל.

ווייב און קינדער זענען געבליבן ווי אויפן

גאָלדע ליוועראַנט

וואַסער, אַן פּרנסה, מיט אַ שרעקלעכן ווייטאָק אין האַרצן און האָס צו די פּוילישע רוצחים. אָבער לעבן מוז מען דאָך, האָבן מיינע צוויי ברידער גענומען בויען אַ „פּאַראָווע״ מיל אין קאַרפּאָוויצער גאַס. איינמאָל בלייבט מיין יינגערער ברודער חאַצקל אין מיל מיט נח שמולקעס, פאַרווילט זיך זיי גאָר באַקן בולבעס און צוליב אַ פונק איז אויסגעבראָכן אַ שריפה. דאָס גאַנצע שטעטל, יידן און קריסטן און די פייערלעשער זענען געלאָפן לעשן דאָס פייער. די עמער וואַסער און דער ווילן פון די מענטשן צו ראַטעווען, האָט אָבער נישט געהאָלפן און די מיל איז אַוועק אין פלאַמען.

ווידער צרות, ווידער שוועריקייטן, גוטע פריינד באָרגן געלט און מען שטעלט ווידער אויף אַ מיל, „אַראָפּ״ נישט ווייט פון טייך. און אַז די קינדער האָבן אָנגעהויבן אַריינברענגען חיונה אין שטוב, זיך אויסצאָלן אַ ביסל פון די חובות, איז ווידער אויסגעבראָכן אַ פייער אין מיל. מיט סכנת נפשות האָבן זיך מענטשן געלאָזן ראַטעווען, אַרויסגעשלעפּט פון מיל די זעק קאָרן מיט די פעק געוואַנט. עס האָט זיך איינגעגעבן דאָס מאָל די שריפה צו לעשן.

אָבער וואָס פאַר אַ ממשות האָט דאָס שוין געהאַט, אָנגעלאָפן זענען גראַבסקיס צייטן. די פּאַדאַטקעס האָבן פאַרענדיקט, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעפאַנגען. מיין צעבראָכענע מאַמע און מיינע ברידער האָבן שוין מער קיין מוט נישט געהאַט. און אַזוי האָט אונז געיאָגט אומגליק נאָך אומגליק, און שריפה נאָך שריפה. אין 1927 איז מיין ברידער חאַצקל אַוועק קיין מעקסיקע, כדי נישט צו דינען דעם פּאָלאַק און מיר אַלע האָבן נאָך באַוויזן זיך אַרויסצורייסן פון שטעטל אין 1935. אַנטלאָפן זענען מיר פון שווערן שיקזאַל, וועלכער האָט אונדז דאָרט פאַרפאָלגט, אַנטלאָפן זענען מיר פון אונדזערע מילן...

פעשקע ליוועראַנט-סאָקאָלסקי

חיים־לייזערס וואַסער־מיל

מיין פאָטער, ר׳ חיים אליעזר ליוועראַנט איז אומגעקומען אומשולדיק אויף קדוש־השם אין פּאָגראָם, וואָס איז פאָרגעקומען ביי אונדז אין שטעטל אין סעפּטעמבער 1920.

אין סוכאָוואָליע און אומגעגנט, איז נישט געווען קיין איינער, וואָס האָט נישט געקענט די „וואַסער־מיל״. ערשטנס, אַז מען האָט געדאַרפט מאָלן אַ ברייטל, אָדער מאַכן אַ ביסל פערל־קאַשע, איז מען געקומען אין מיל. אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט מלחמה, בעת דער דייטשער אָקופּאַציע אין אונדזער שטעטל, זענען אַלע מילן פון אַרום געוואָרן צוגעמאַכט, די וואַסער־מיל איז געווען די איינציקע, ווו מען האָט געמאָלן און דאָס מעל געטיילט אויף קאַרטן. אויך שבת פאַרנאַכט, אַז מען איז געגאַנגען שפּאַצירן אין וואַלד, אָדער אויפן שאָסיי, האָט מען געמוזט אַדורכגיין די וואַסער־מיל און זיך צוזעצן אויף דער באַנק, וואָס איז געשטאַנען פון דרויסן, און כאַפּן אַ „קילן טרונק״ פרישע קוואַל וואַסער. זומער, אַז מען איז געגאַנגען זיך באָדן האָט מען פונדערווייטנס געזען די מיל. ווינטער איז מען אויך געקומען גליטשן זיך, אָדער שליטלען אויפן פאַרפרוירענעם טייך. אַז מען האָט עמיצן געפירט אויפן בית־הקברות, איז דער לעצטער שפּאַציר געווען פאַרביי דער וואַסער־מיל.

נאָך מער באַקאַנט ביי יידן און קריסטן איז געווען ר׳ חיים־לייזער פון מיל, אַ ייד, וואָס האָט קיינמאָל קיינעם נישט פאַרטשעפּעט. ער פלעגט קומען אין בית־המדרש, זיך אַוועקגעשטעלט אויף זיין פּלאַץ אַריינקוקן אין אַ ספר, און זיך קיינמאָל נישט געמישט, נישט אין קהלישע זאַכן און נישט מיט קיינעם פּערזענלעך.

די מיל האָבן מיר געדונגען ביי אַ רוסישן פּריץ, וועלכן מען האָט קיינמאָל נישט געזען, וויל ער האָט געוווינט אין טיף־רוסלאַנד און דאָס דירה־געלט האָט מען אַוועקגעפירט צום פאַרוואַלטער פון הויף, אַ גוטער רוס מיט גרויסע וואָנצעס, און מיט אַ סך הינט. מיר, די קינדער, האָבן כמעט נישט געוווּסט, אַז די מיל איז אַ געדונגענע, ביז פּוילן איז געוואָרן זעלבסטשטענדיק, און איבערנעמענדיק די מאַכט ביי די דייטשן, האָט מען

דעם „זשיד״ געגעבן אַפּאַר טעג צום פֿאַרלאָזן די מיל, דעמלט האָבן זיך אָנגעהויבן אונזערע צרות.

צוליב אונדזער אַריינציען זיך אין אייגענעם הויז, איז דערמאָרדעט געוואָרן אונזער פֿאָטער; דער דאָזיקער מאָרד האָט דערפֿירט צו מיין עמיגרירן קיין מעקסיקע.

יחזקאל ליוואַראַנט

אַ מחלוקת לשם שמים

די ערשטע אָפּקלאַנגען פֿון דער ציוניסטישער באַוועגונג זענען קיין סוכאָוואָליע דערגאַנגען אין יאָר 1904. שוין דעמלט האָבן אין שטעטל געפֿונען זיך יונגעלייט, וואָס זענען מיטגעריסן געוואָרן מיט דעם אידעאַל פֿון „שיבת־ציון״. אָבער דער ערשטער איז פֿון שטעטל אַרויסגעפֿאָרן קיין ישראל דער רב ר׳ אַברהמ׳טשע איינהאָרן.

עס איז קיין ספק נישט, אַז די סיבה, וואָס האָט אים באַוויגן צו דעם, איז געווען זיין גרויס ליבשאַפֿט צו ארץ־ישראל.

דאָס אָפּפֿאָרן פֿון רב, דעם זיבעציק־יאָריקן זקן, וואָס איז געווען זייער באַליבט אין שטעטל, האָט שטאַרק מיטגעווירקט צו פּאָפּולאַריזירן דעם ציוניזם אין סוכאָוואָליע.

גלייכצייטיק האָט זיך דעמלט נאָכן רב׳ס אַוועקפֿאָרן צעפֿלאַקערט אַ מחלוקה, וואָס האָט אַרומגענומען די פֿאַרשידענסטע שיכטן פֿון דער שטעטלדיקער באַפֿעל־קערונג.

בכלל איז סוכאָוואָליע געווען דורכאויס רעליגיעז אָבער די רעליגיעזע שיכטן זענען נישט געווען איינ־הייטלעך. געווען ביי אונדז, ווי אין די אַנדערע שטעט־לעך „שטאַנדן״: געווען אַ ביסל גבירים, געווען אַ ביסל תלמידי־חכמים, ווויל־קענער, וואָס האָבן זיך געהאַלטן גרויס מיט זייער תורה, עס זענען אויך געווען בעלי־מלאכות, וועלכע זענען געווען באַהאַוונט אין די קליינע אותיות: אַזעלכער איז אויך געווען מיין פֿאָטער משה בן אהרן (אַלטער) (סידראַנסקי), נאָסקע דער סטאָליאַר, איטשע מאַטלעס, יאָסיל איטשעס, יוכקע דער טאָקער — זיי זענען אַלע געווען יידן בני־תורה, וואָס האָבן זיך דערנערט פֿון זייער האָרעוואַניע.

זינט ר׳ אַברהמטשע האָט פֿאַרלאָזן אונדזער שטעטל האָט זיך ביי אונדז אָנגעהויבן די מחלוקת. דער נייער רב ר׳ ישראל האָט שוין געהאַט פֿיל מתנגדים און צווישן זיי דער תלמיד־חכם, קאָפּל מגיד.

בכלל האָט אונדזער שטעטל געשמ׳ט מיט אירע לומדים מופלגים. נישט איינמאָל האָבן אַזעלכע לומדים, ווי א.ש. הערשבערג פֿון ביאַליסטאָק, פֿאַרפֿירט וויכוחים אין דער לומדישער פּרעסע מיט קאָפּל מגיד און אַנדערע פֿון אונדזערע תלמידי־חכמים. זייער גרויסע לומדות האָט אָבער געבראַכט מחלוקת, פֿאַר זיי איז דער רב אונדזערער ר׳ ישראל נישט געווען גענוג גרויס אין לומדות, הגם ער איז געווען אַ חריף ובקי, פֿלעגט פּסקע־נען די שווערסטע דין־תורה׳ס און פֿירן קאָרעספּאָנדענץ פֿון שאלות־ותשובות מיט רבנים אין רוסלאַנד און פּוילן. פֿאַר די חריפֿים און תלמידי־חכמים אָבער פֿון סוכאָוואָ־ליע איז זיין חריפֿות און בקיאות נישט געווען גענוג. אַמאָל איז אַוועק עפּעס אַ מחלוקה וועגן אַ היתר־עגונה, וואָס דער רב האָט מקיל געווען, דערנאָך איז געווען אַ מעשה מיט געגנז מיט שוואַרצע שנאָפּן, וואָס דער רב האָט געפּסקנט, אַז זיי זענען כשר, האָט אָבער קאָפּל מגיד געפֿונען אין פּוסקים, אַז פֿאַרקערט, זיי זענען נישט כשר. „התורה נדרשת לכמה פנים״ און די פּוסקים זענען צווישן זיך נישט געווען אייניק.

דאָס איז געווען אַפֿילו אַ מחלוקה לשם שמים, אָבער דאָך אַ מחלוקה...

מרדכי סידראַנסקי

א רייזע קיין ביאַליסטאָק

אַ רייזע פון סוכאָוואָליע אין דער גרויסער שטאָט איז נישט געווען קיין קלייניקייט.

סתם איז מען נישט געפאָרן: קרעמערס זענען געפאָרן איינקויפן סחורה; אַמאָל איז מען געפאָרן צו אַ דאָקטאָר; פאַרמעגלעכע מיידלעך זענען געפאָרן זיך מאַכן אַ נייַ מלבוש, פון וועלכן אַלע שניידערקעס האָבן שפּעטער אַראָפּגענומען די „לעצטע מאָדע".

צו אַזאַ נסיעה גרייט מען זיך און קומענדיק צוריק איז אַ טעמע אויף וואָכן, וואָס מען האָט זיך אַלץ אָנגעזען אין דער גרויסער שטאָט.

איך האָב געהערט צו די, וואָס זענען אָפטער געפאָרן קיין ביאַליסטאָק, ווייל מיר האָבן געהאַט אַ שניטקראָם, געהאַט פאַרבינדונגען מיט ביאַליסטאָק. איין נסיעה איז מיר באַזונדערס געבליבן אין זכרון.

ס'איז געווען אין ווינטער, מען איז אַרויסגעפאָרן פון שטעטל נאָך באַגין. כאָטש מען איז געווען אָנגעטון אין וואַרעמע מלבושים, ווי מען וואָלט זיך געקליבן קיין סיביר, איז מען נאָך געפרוירן געוואָרן אין די אָפּענע שליטנס. קוים אַדורכגעפאָרן און זיך דערשלעפּט ביז ווייטאָכע. זיך אָפּגעשטעלט נעבן אַ קרעטשמע, זענען די פּאַסאַזשירן אַראָפּ פון די שליטנס און זיך געאיילט אין אַכסניה פאַרכאַפּן אַ פּלאַץ ביים וואַרעמען אויוון. די בעלי־עגלות זענען געבליבן אין דרויסן אָנפּאַשן די פערד. זיי גייען אַריין און זעען, אַז פאַר זיי איז קיין פּלאַץ נישט געבליבן, זענען זיי געפאַלן אויף אַן המצאה: — וואָס? איר וואַרעמט זיך גאָר, גייט בעסער אַרויס אין דרויסן און זעט, וואָס דאָרט טוט זיך. אַ פּאַסטוכל פייפט, שעפּסן רינגלען אים אַרום און טאַנצן אין אַ „קיילעראַד"...

בליץ־שנעל האָט מען זיך אַ הויב געטאָן, איבערגעלאָזט דעם וואַרעמען אויוון און אַרויסגעלאָפן אין דרויסן זען גאָטס־וווּנדער. פאַרשטייט זיך, אַז עס איז געווען „נישט געפלויגן און נישט געשטויגן".

נו, גייט מען אַריין צוריק מיט אַן אַראָפּגעלאָזטער נאָז; די בעלי־עגלות ליגן זיך אויסגעצויגן אויף דער גאַנצער באַנק און כאַפּן אַ זיסן דרימל...

שרה רחל בורי

אָט דעם קוריאָז האָט שרה־רחל אָנגעשריבן שוין זייענדיק שטערבלעך קראַנק. שוין אויפן טויטן בעט, פלעגט זי זיך נאָכפרעגן ווען עס וועט דערשיינען אונדזער „יזכור־בוך", וועלכן זי האָט נישט זוכה געווען צו לייענען.

אין יולי, 1956 איז געשטאָרבן די „אמא בורי", ווי מען פלעגט איר רופן — זי איז באמת געווען די מאַמע צו יעדן — מען האָט זי געבראַכט צו קבורה אין ירושלים, ווו יעדעס שטיינדל און בערגל זענען איר געווען אַזוי טייער...

צוואנגסארבעט

רואיק איז געפלאָסן דאָס לעבן אין סוכאָוואָליע ביז עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה.

קיינער האָט זיך גאָרנישט געריכט. נחום סאָקאָלאָוו דער רעדאַקטאָר פון „הצפירה", האָט באַוויזן מיט אותות ומופתים, אַז פאַר קיין אייראָפּעאישער מלחמה איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן. און יאָושזאָן — איטשעלע — פון דעם וואַרשעווער „היינט" האָט אין אַ פעליעטאָן אָפּגעלאַכט פון די היץ־קעפּ, וואָס מיינען, אַז צוליב אַ נאַרישן שאָס פון עסטרייכישן קרוינפּרינץ, קען אויסברעכן אַ וועלט־מלחמה.

אָבער די מלחמה איז אויסגעבראָכן; עס איז געווען אין מיטן זומער, אין אַ שבת'דיקן פרימאָרגן, עס איז

געוואָרן אַ בהלה, מ'האָט אָנגעהויבן צו מאָבאָליזירן מיליטער. מאַמעס און פרויען האָבן באַוויינט זייערע זין און מענער, וועלכע זענען צוגענומען געוואָרן אַזוי פלוצלינג. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און עס האָבן זיך באַוויזן ביי אונז פליטים פון דערבייאיקע שטעטלעך: גרייעוואָ, רייגראַד און שטאַבין.

עס איז אָנגעקומען דער דיין פון רייגראַד מיט זיין משפחה טרויעריקע און עלנטע. דער טאַטע האָט אים מקרב געווען, אים פאַרגעלייגט אונדזער שטוב אַלס אכסניה. די מאַמע, חנה, און די באָבע, ליבע, האָבן פריינדלעך אויפגענומען דעם חשובן גאַסט. מיר זענען נישט געווען די איינציקע, וואָס האָבן זיך אַזוי גוט באַצויגן צו די אָנגעלאָפענע פליטים. עס איז געשאַפן געוואָרן אַ קאָמיטעט מיט זלמן יפה בראש, מיטגעהאָלפן האָבן משה פוטיאל און אַנדערע חשובע בעלי־בתים. אינגיכן איז אָבער געקומען אַ גזירה, אַז די פליטים מוזן אַוועק, ווייל דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט. די דייטשן האָבן אָקופירט אונדזער שטעטל.

דער קאָמענדאַנט — פאָלקסמאַן — איז געווען אַ שונא־ישראל. מען האָט אָנגעהויבן נעמען דעם „עולם" אויף צוואַנגס־אַרבעט אין ביעלאָוויעזש. די באַדינגונגען דאָרט זענען געווען זייער שווערע. מיין ברודער לייבל האָט עס נישט געקענט אויסהאַלטן און איז אַנטלאָפן אַהיים. די ידיעה איז דערגאַנגען צו פאָלקסמאַנען און ער האָט אים ווידער אַרעסטירט. אַז לייבלען האָט זיך איינגעגעבן אַנטלויפן אין ביאַליסטאָקער בעצירק, וווּ די רשעות'דיקע האַנט פון אונדזער קאָמענדאַנט האָט אים נישט געקענט דערגרייכן, איז פאָלקסמאַן געוואָרן משוגע פאַר כעס. ער האָט מיט זיין שווערד צעקלאַפּט ביי אונדז אין שטוב די טירן און פענצטער און האָט אַלס נקמה צוגענומען אַנשטאַט לייבלען מיין 14־יאָריקן ברודערל — מאָניש. מען האָט אים אָפּגעהאַלטן 6 מאָנאַטן און דאַן אים אָפּגעשיקט, נישט טויט, נישט לעבעדיק, אַז „ער זאָל זיך ערהאָלן..."

שוין אין ערשטן וועלט־קריג האָט זיך אַרויסגעוויזן דער אַנטיסעמיטיזם און די אַכזריות פון די דייטשן...

מרדכי סידראַנסקי

אומפאַרגעסלעכע יאָרן

מיינע מלמדים

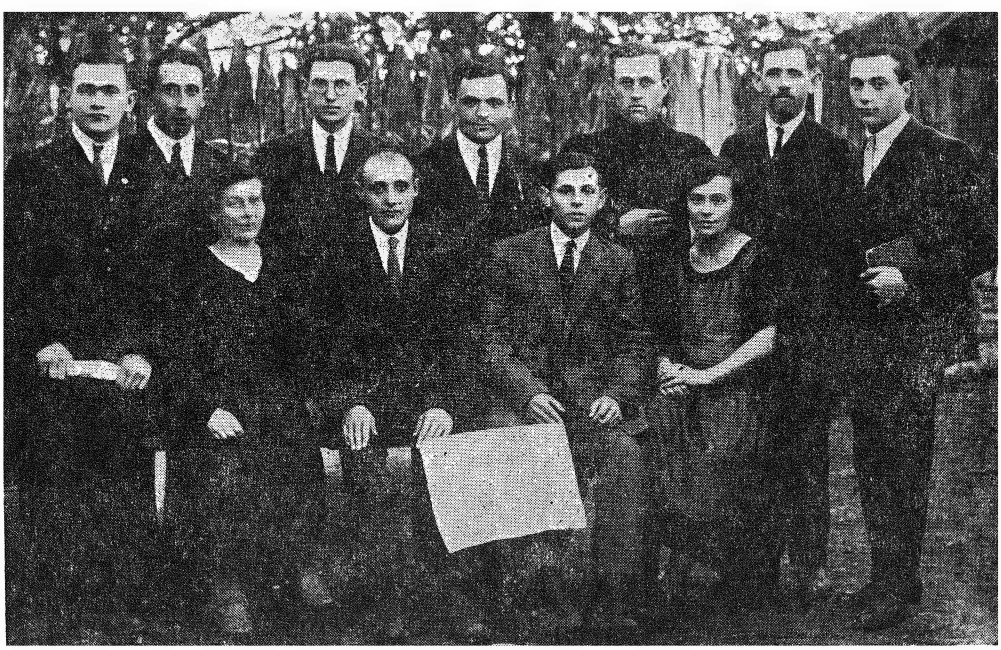
די ערשטע און וויכטיקע פאַסירונג אין מיין 20 יאָריקן לעבן אין סוכאָוואָליע איז געווען, ווען מען האָט מיך צו 4½ יאָר געבראַכט צו דער רעבעצן שפרינצע אין יאָסל לישעס הויז. די רעבעצן האָט מיך גענומען פאַר דער האַנט און מיר געוויזן אַ גרויסן טאָוול מיט גרויסע אותיות, דאָס איז געווען דער „אַלף בית" און ווען איך האָב זיך צוגעקוקט צום ערשטן אות „אלף" איז מיר געפאַלן פון דער הויך אַ קופּערנע מטבע; די באַדייטונג פון דער מטבע איז מיר דערקלערט געוואָרן דאַן, אַז דאָס איז דער שכר פאַר גוט לערנען. אַ זמן געלערנט ביי דער רעבעצן שפרינצע, צום צווייטן זמן געלערנט ביים רבין חייקלען, דער מלמד, וועלכער האָט געוווינט אין דער טיפלע גאַס. יעדעס יאָר האָב איך געהאַט אַ העכערן מלמד. נאָך ר' חייקל איז געווען חאַצקל דער מלמד, נאָך אים מיין פעטער שמעון דער מלמד. ביז איך בין דערגאַנגען צו ר' מאָטען. יעדער מלמד, אָדער רבי, האָט געהאַט פאַרשידענע מיטלען ווי צו דיסציפּלינירן די תלמידים. ווער מיט אַ האַרטן פּאַשאַק, ווער מיט אַ קאַנטשיק מיט אַ סך ברייטע פאַסיקלעך ווי גרויסע לאָקשן, און ווער „ביד חזקה", מיט אַ דריי פאַרן אויער, אָדער אַ קניפּ אין באַק. ביים לערנען זענען אויך געווען פאַרשידענע מעטאָדן. פון אַלע מלמדים שטעל איך מיך אָפּ ספּעציעל ביי מיין פעטער שמעון. ער איז געווען אַ מענטש וואָס האָט אַרומגערייזט אַ וועלט, דעם אַטלאַנטישן ים און געווען אַ געווויסע צייט אין אַמעריקע. אַזוי ווי ער איז געווען אַ געלערנטער מענטש, איז אים אין יענע יאָרן זייער לייכט געווען צו קריגן אַ פּאָסטן אין אַ שול. גלייכצייטיק האָט ער געמוזט לערנען מיט די קינדער פון די עלטערן, וואָס זענען געווען מיטגלידער פון דער שול. ווען ער איז צוריקגעקומען פון אַמעריקע האָט ער שוין געהאַט אַ פּאַרטיק פאַך אין האַנט, ער איז גלייך אויפגענומען געוואָרן אַלס שמש פון דעם נייעם בית־המדרש און ער האָט אויך אָנגענומען אַ קליינע צאָל תלמידים

צום לערנען. אַלס איינער פון דער משפחה האָב איך זיך אויך געפונען צווישן זיינע שילער. פאַרשטייט זיך אַז צו פרנסה פון זיין שמשות און מלמדות איז נאָך געווען זייער ווייט און אויף שבת האָט נאָך דער זיידע געדאַרפט שטענדיק צוטראָגן. ר׳ שמעון׳ס סיסטעם איז געווען שוין אַ ביסל אַנדערש ווי ביי די פריערדיקע מלמדים, וואָס איך האָב אויסגערעכנט, עפּעס האָט עדאָך גענאָסן פון דער גרויסער וועלט. ער האָט שוין נישט גענוצט קיין כלי־זין, אָדער די ידים צו באַשטראָפן אַ תלמיד. ער פלעגט באַשטראָפן אים מיט אָפּשטעלן אויף 2 שעה נאָכן לערנען, אָדער מעלדן, אַז ער וועט איבערגעבן די עלטערן גאַנץ גענוי די אַלע פיינע מעשים פון זייער תכשיט. דעם אמת זאָגנדיק האָט דער מעטאָד געהאַט נישט קיין בעסערן מזל ווי ביי די אַנדערע מלמדים, אָבער פאַר אונדז איז דאָס געווען אַ בייעט.

שבתים

אַ גאַנצע וואָך איז דאָס לעבן אין שטעטל געווען פאַרפינצטערט, פאַרהאָרעוועט און פאַריאָגט. עס האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט איבער די דערפער שניידערס און שוסטערס, סטאָליאַרעס און מוליאַרעס, קרעמער מיט זעקלעך גאַלאַנטעריע און סוחרים — פרייטיק פאַר־נאַכט האָבן זיך אַלע צוריק אַריינגעקייקלט אין שטעטל, גלייך געלאָפן אין מרחץ אַריין און געאיילט זיך נישט צו פאַרשפּעטיקן אין שבת אַריין. אויסגעבאָדענע, איבערגעטוענע אין די שבת׳דיקע מלבושים איז מען געגאַנגען אין די שולן, בתי־מדרשים, אין די פאַרשידענע חברות, שטיבלעך און מנינים.

איך אַליין בין יעדן פרייטיק געגאַנגען מיט מיין פאָטער צו דניאל יוחנ׳ס אין שטיבל, וואָס האָט זיך געפונען אויפן „שוסטער דערפל״ נישט ווייט פון אונדזער הויז. יעדן פרייטיק האָט דאָרט געדאַוונט איטשע דער סטאָליאַר. ער האָט געהאַט זייער אַ קלינגענדיקע שטימע. זיין „קבלת שבת״ און זיין „לכה דודי״ האָט מען געקענט הערן אויף אייניקע גאַסן ווייטער. דער קדוש און די זמירות קלינגען מיר נאָך עד היום אין די אויערן. די וויטשערע האָט געהאַט אַ ספּעציעלן טעם לכבוד פרייטיק צו נאַכט. די עלטערע זייענדיק מיד האָבן גלייך איינגעדרימלט, אָבער די יוגנט האָט שוין דעם פרייטיק צו נאַכט און דעם שבתדיקן טאָג גוט אויסגענוצט; יעדע גרופּע לויט אירע פאַראינטערעסירונגען. דער גרעסטער טייל האָט זיך צוזאַמענגעקליבן און געגאַנגען שפּאַצירן מיט מיידלעך אין „לאַנגן דאָרף״, אויפן שאָסיי, אָדער אין די וועלדער, וועלכע

מולי דריאַנסקי אין דער ביבליאָטעק פאַרוואַלטונג אין 1924

האָבן אַרומגערינגלט דאָס שטעטל. אַ טייל האָט זיך פאַרנומען אין דעם טאָג מיט דער שטאָט־ביבליאָטעק, וואָס האָט זיך גערעכנט אַלס איינע פון די גרעסטע ווי אויך די אַמערסטן באַזוכטע פון די אַרומיקע שטעטלעך. דאַן איז שוין אין אונדזער ביבליאָטעק געווען מער ווי טויזנט ביכער אין 3 שפּראַכן: יידיש, העברעאיש און רוסיש און פון די בעסערע שרייבער. די ביבליאָטעק איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע אינסטיטוציעס פאַר אונדזער שטעטל. יעדעס מאָל, ווען מען האָט געדאַרפט אויסוויילן אַ נייע פאַרוואַלטונג, האָט מען מיט עקשנות געקעמפט, סיי דער רייכערער עלעמענט ווי דער אָרעמער. עס איז אָנגעגאַנגען אַ מלחמה צווישן די יינגלעך פון „באַרג" מיטן „אַראָפּ". געפערלעך זענען געווען די מעטאָדן, וואָס די סטראַטעגיקער פון יעדן צד האָט גענוצט. דער קאַמף פלעגט זיך אָנהייבן שבת נאָכן טשאָלנט, אָדער פאַרנאַכט פאַר שלוש סעודות, נעבן די בתי מדרשים, אָדער הינטער דעם שטעטל, אויף די קאָרן־פעלדער. און צענדליקער פלעגן אַוועק מיט אונטערגעהאַקטע אויגן און זייטן.

„התחיה" — לינקע שטימונגען — ווייטע מדינות

מיט דער דייטשער אָקופּאַציע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך געעפנט אַ ניי קאַפּיטל אינעם לעבן פון אונדזער שטעטל, באַזונדערס פון דער יוגנט.

יעדער טאָג האָט געבראַכט מיט זיך נייע גזירות. מען האָט געמוזט אַוועקגעבן אַ טייל פון די תבואות, פון דער מילך. קינדער זענען גענומען געוואָרן צו פּאַשן גענז, בחורים פון 18—25 יאָר האָט מען צוגענומען אויף צוואַנגס־אַרבעט אין ביעלאָוויעזשער וועלדער און גאינאָווקע.

עס זענען געגרינדעט געוואָרן צוואַנג־שולן, אַ נייער סיסטעם פון לערנען. איך האָב באַזוכט די שול און אין אָוונט געלערנט גמרא און תנ"ך ביי חיים דעם פּעדער־ניק, דער מתמיד פון דער וואָלאָזשינער ישיבה.

אין יענער צייט האָבן מיר געגרינדעט אונדזער יוגנט־קלוב „התחיה", ביי שלמה איסער'ס אין שטוב. צווישן די גרינדער זענען געווען: אַבאַ ביאַלאָסטאָצקי, וועלוול קרוצעל, חיים קרוצעל, משה גאָפּערשטיין, מאיר גראָדזיענסקי, ניסל בורי, הערשל ראָבין און איך. פון די מיידלעך: לאה'טשע און מאַריאַשקע מאַריינע, דינה'קע טרעשצאַנסקי, מאַשאַ פראַנצוז, רחל מאַרין און חנה ביעגון.

עס זענען פאָרגעקומען פאָרלעזונגען און אינטערע־סאַנטע דיסקוסיעס. מיר האָבן זיך פאַרבונדן מיט אַ יוגנט־גרופּע אין גאניאנדז און געמאַכט בשותפות'דיקע אויספלוגן אויפן באברע־טייך.

דער קריג האָט זיך געענדיקט, פּוילן האָט באַקומען זעלבשטענדיקייט. יידן האָבן באַקומען די באַלפור־דעקלעראַציע. אין שטעטל איז צונויפגערופן געוואָרן אַ גרויסע פאַרזאַמלונג אין מויער בית־המדרש די שמחה איז געווען גרויס. דער עולם רייסט זיך צו עמיגרירן. אינצווישן הויבט זיך אָן די מלחמה צווישן די פּאָליאַקן מיט די באָלשעוויקעס. דער קריג האָט לאַנג נישט געדויערט, אָבער סוכאָוואָליע האָט דורכגעמאַכט פּאָגראָמען און פּייניקונגען. עס זענען געפאַלן קרבנות: חיים־לייזער ליווראַנט, משה'קע קרוצעל און יאַנקי ליווראַנט זענען דערשאָסן געוואָרן נעבן סוואַלק.

ווידער קומען נייע גזירות, עקאָנאָמישע און מאָראַ־לישע. די שטרעבונג צו עמיגרירן פאַרשטאַרקט זיך.

אין יענער צייט ווער איך אַריינגעצויגן אין אַ לינקן קרייז, דורך די אָנפירער דוד שעפלער און זיידל קאַלעצקי. די נייע שטימונגען מערקן זיך ביי די יערלעכע פאַרזאַמלונגען פון דער שטאָט־ביבליאָטעק. עס וואַקסט די צאָל סאָציאַליסטן פון פאַרשידענע שאַטי־רונגען. אין די יאָרן 1922—24 הויבט זיך אָן אַ גרויסע עמיגראַציע פון דער יוגנט. מען פאָרט קיין א"י, אויב מען האָט מזל צו קריגן אַ סערטיפיקאַט; קיין אַמעריקע, אויסטראַליע און אין די לאַטיין־אַמעריקאַנישע לענדער. איך נעם אָן מעקסיקע פאַר מיין ציל. איך פאַרלאָז דאָס שטעטל אין יולי, 1924. *) ווען מיר האָבן זיך דערוווּסט פון דער שריפה פון 1926, האָבן מיר אַ גרופּע סוכאָ־וואָליער אין מעקסיקע געשאַפן עטלעכע הונדערט דאָלאַר. סוכאָוואָליער יידן האַלטן זיך נאָענט. איך בין דורכגעפאָרן גאַנץ אַמעריקע, פון פּאַסיפיק ביזן אַטלאַנ־טיק און וווּ איך האָב געטראָפן סוכאָוואָליער לאַנדסלייט, האָב איך געזען אומעטום די זעלבע פריינטשאַפט, האַרציקייט און איבערגעבנקייט.

מולי דריאַנסקי

---

*) אין ווייטן מעקסיקע האָב איך נישט אויפגעהערט צו בענקען נאָך סוכאָוואָליע, נאָך די נאָענטע מענטשן.

די משפחה זשאָלטאַק

אין דער צייט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, האָב איך אין סוכאָוואָליע פאַרבראַכט 3 יאָר.

אָט זע איך די גאַנצע שטוב פון מיין קלוגן פעטער אַבטשיק; מיין גוטהאַרציקע, פריינדליכע מומע חייקע, די איידעלע טויבע, די שיינע צירל, די סימפּאַטישע, קלוגע חנה'טשע, דעם פריילעכן הערשלען און צירל'ס צוקונפטיקן מאַן, דער פּראָוויזאָר קאַגאַן.

דאָס איז געווען אַ פריילעכע, געזעלשאַפטלעכע שטוב. עס דערמאָנען זיך פרייטאָג צו נאַכטסן, ווען מיר קערן זיך אום פון אַ שפּאַציר אין קאַרפּאָוויטש, מיר נעמען אַרויס פון אויוון אַ טעפּל צימעס, מען עסט, מען לאַכט, עס איז פריילעך...

וואַרעמע דעראינערונגען זענען מיר פאַרבליבן פון פאָרשטעלונגען ביי טעווע חאַצעס. מיט באַגייסטערונג האָט מען זיי אויפגענומען אין שטעטל. איך האָב גע־שפּילט קאָמישע ראָלן. אַממערסטן געדענק איך די פאָרשטעלונג „קעניג ליר", ווו איך האָב געשפּילט די ראָל פון „שמאַי". עס דערמאָנט זיך מיר ווי איך האָב זיך באַמיט צו קריגן אין שטעטל אַן „אַרבע כנפות", קיינער האָט מיר נישט געוואָלט באָרגן צוליב „חלול השם". די ליבע אַלטיטשקע — ריבצע אוסטראָוו — האָט מיר געבאָרגט אַן „אַרבע כנפות" מיטן תנאי, אַז איר „אַלטער" ר' אַבאָ זאָל דערפון נישט וויסן.

עס שטייען פאַר די אויגן די אַרטיסטן פון יענער צייט, וועלכע האָבן אַוועקגעגעבן אַן אַ שיעור מי און צייט פאַר די פאָרשטעלונגען. די הכנסה איז געווען פאַר דער ביבליאָטעק.

דאָס זענען געווען אינטערעסאַנטע יאָרן אין דעם שטעטעלע סוכאָוואָליע, נישט ווייט פון מיין געבורטס־שטאָט ביאַליסטאָק.

משה יאַנאָווסקי

אַבטשיק זאָלטאַק'ס טעכטער טייבע און אסתר
און זייערע חברטעס צווישן די קינדער בעלאַ יאָזעווסקי

טעאַטער פאָרשטעלונגען

אַ טעאַטער פאָרשטעלונג אין סוכאָוואָליע איז נישט געווען פון די קליינע זאַכן.

קודם־כל האָט מען אויסגעקליבן די פּאַסיקע דראַמע. דאַן האָט מען געברענגט אַ רעזשיסער פון ביאַליסטאָק. אַן אַקטיאָר. ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די רעפּעטיציעס, האָט שוין דאָס גאַנצע שטעטל געוווסט, אַז עס גרייט זיך אַ טעאַטער פאָרשטעלונג.

דאַן הויבט זיך אָן די פּרשה מיט אַ דערלויבעניש פון דער מאַכט. אויף די פּלאַקאַטן איז געווען געמאָלדן די צענזורירטע דראַמע: „כאַשע די יתומה", געשריבן אויף פּויליש און יידיש מיט גרויסע בוכשטאַבן, און אין קלענערע דער נאָמען פון דער ריכטיקער פּיעסע, וואָס האָט געדאַרפט ווערן געשפּילט.

ווען עס האָט זיך דערנענטערט דער טאָג פון דער פאָרשטעלונג, האָט מען גענומען זאָרגן וועגן די מלבושים אויף דער בינע. מען האָט אויסגעזוכט אויף די בוידעמס אַלטע קליידער פון אַמעריקאַנער פּעקלעך. וואָרום ווו איז דאָס אין סוכאָוואָליע געווען אַ קלייד פאַר אַ „פּרימאַדאָנע", אויב נישט פון אַמעריקע. אַז אַלץ איז שוין געווען גרייט, האָט מען אָנגעהויבן צו פאַרקויפן די בילעטן. אונדזער זאַל איז אייגנטלעך שטענדיק געווען צוגעגרייט. דאָס איז געווען אַן אַלטע ברויז, אויף די פעסער פון ביר זענען געלעגן די ברעטער פון די ערשטע שורות. אויף די גרעסערע פעסער זענען געווען די ווייטערדיקע פּלעצער. נאָך ווייטער די גאַלאַרקע.

די סופלאָרין און פאָרלייענערין פון דער 5־טער גרופּע באַשקע גאַלאַנטי־שעפּלער (2־טע פון רעכטס, 3־טע ריי)

דעם אויסדערוויילטן שבת צו נאַכט גלייך נאָך הבדלה, האָט מען געעפנט דעם „זאַל״, האָט עס געמעגט זיין זומער אָדער ווינטער. צוויי געזונטע בחורים האָבן זיך געשטעלט ביי דער טיר, כדי „חברה״ זאָלן זיך נישט אַריינכאַפּן אָן בילעטן. ווען דער זאַל איז פול געוואָרן איז שוין געווען באַלד צוועלף. דער עולם איז שוין געווען מיד פון וואַרטן אַ גאַנצן אָוונט און האָט אָנגעהויבן צו טומלען „מען זאָל אָנפאַנגען״... מען האָט שוין אַראָפּגעדרייט דאָס פייער פון די לאָמפּן און ענדלעך אַראָפּגעצויגן דעם פאָרהאַנג. דאַן האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אַ געשריי: „זיצן״, ווייל דער, וואָס זעט נישט גוט פון דער ווייטנס שטעלט זיך אויף און פאַרשטעלט דעם אַנדערן. עס ווערט אַ גאַנצער אויפשטאַנד אין זאַל, די פעסלעך גיבן זיך אַ טרייסל און די גאַנצע באַנק ווערט צעבראָכן. מען שרייט ווידער „זיצן״, דערנאָך: „העכער״, דאָס מיינט מען שוין די אַרטיסטן, די אַקטיאָרן הויבן אָן העכער צו רעדן, די סופלאָרשע באַשקע גלנטי, הויבט אויך אויף איר קול און מען הערט איר שוין אין גאַנצן זאַל. דער עולם ציט זיך אַריין לאַנגזאַם אין דער פאָרשטעלונג, עס ווערט רואיק, מען זעצט זיך אַוועק. די אַקטן לויפן איינער נאָכן צווייטן מיט גרויסע הפסקות. ווען דער עולם גייט אַרויס פון טעאַטער איז שוין גרויסער טאָג, דער פאַסטוך האָט שוין לאַנג אַרויסגעטריבן די יידישע קי אויף פאָראַנקעס. וואָכנלאַנג האָט מען דערציילט ווי שיין דער הויפּט העלד האָט געשפּילט. אין מיינע צייטן האָט באַוויזן וואונדער ממש, שמואל צאבאן, עליו השלום.

אייזיק סאָקאָלסקי

„קידוש־לבנה״

מיר האָבן געוווינט הינטערן שטעטל נעבן אַ פרייען פעלד, האָט עס אויסגעזען ווי ביי אונדז וואָלט די לבנה געווען דייטלעכער. דערפאַר פלעגן זיך צונויפקומען ביי אונדז יעדן חודש דעם זיידענס — לייבעס — ברי־דער: דער פעטער חאַצקל און דער פעטער מרדכי יוסל „מחדש לבנה זיין״. איז מען שוין געבליבן אויף „מלוה מלכה״. מען איז נאָך געווען אָנגעטאָן אין די שבת׳דיקע קאַפּאָטעס, אָבער אויפן טיש האָט שוין געזאָטן דער וואָכעדיקער סאַמאָוואַר. די באָבע האָט צוגעגרייט הערינג מיט פלעצלעך, בולבעס, מען האָט פאַרטרינקען „באַוואַרקע״ מיט בוימל־חלה, אַ סעודה „כיד־המלך״.

ווי אַזוי איך האָב געלערנט עברי?

אַז איך בין אַלט געוואָרן 6 יאָר, האָט דער זיידע ר׳ לייב באַשלאָסן, אַז מען דאַרף אָנהויבן לערנען עברי. ערשטענס איז שוין צייט, צווייטנס דרייט זיך אַרום אַ ייד אַ תלמיד־חכם אָן פרנסה, וואָס הייסט „קאַרעלי־משוק״. אין אַ מזלדיקע שעה האָט ער אָפּגערעדט מיטן רבין, ווערלכער האָט זיך טאַקע גלייך גענומען צו דער „מלאכה״. אויסגעטאָן די „טאָרבע״, פאַררוקט די בלויע ברילן אויפן שטערן, און פאַרשניצט אַ טייטל. מיין באָבע, גאָלדע דבורה, האָט אַוועקגעלייגט אַ פאָר קישע־לעך אויף דער טאַבורעטקע, איך זאָל קענען דערגרייכן צו דעם הויכן טיש. איך האָב זיך גלייך אַרויפגעקייקלט אויף דער טאַבורעטקע, און ביי אַן אָפענעם סידור גענומען קנעלן דעם קמץ אַלף — „אָ״, מיין רבי איז שנעל מיד געוואָרן און געכאַפּט אַ גוטן דרימל. איך בין געוואָרן הונגעריק און געלאָפן איבערכאַפּן דאָס האַרץ. דער רבי האָט זיך דערוויל אויפגעכאַפּט: „נו, סימע רייזל, ווו האַלטסטו?״

אין אַ פאָר מאָנאַט האָב איך געכאַפּט עברי. אַלע זענען געווען שטאָלץ מיט מיר. מען האָט געזען באַשיינ־פערלעך, אַז איך וואַקס אַן עלוי. נאָר דאָס איז די צרה, וואָס איך בין געבוירן געוואָרן אַ מיידל. ווען איך וואָלט געבוירן געוואָרן אַ ייִנגל, ווער ווייסט, וואָס פון מיר וואָלט אַרויסגעוואַקסן.

סימע־רייזל שפּעכט

צוויי חתונות

אַ חתונה ביי אונדז אין שטעטל איז געווען אַ גרויסע נייעס. חתונות זענען ביי אונדז פאָרגעקומען זעלטן, כאָטש סוכאָוואָליע האָט געציילט אַן ערך 1.600 יידישע נפשות. יאָרן זענען „פאָרלעך" אַרומגעגאַנגען און זיך אָפּט צעגאַנגען צוליב טאַטע־מאַמעס יחוס, אַמאָל צוליבן מאַנגל אין נדן. אָבער אַז אַ פּאָרל האָט ענדלעך באַשלאָסן חתונה צו האָבן, האָט עס ממש אויפגערודערט דאָס שטעטל. ניט נאָר משפחה, נאָר אויך שכנים, חברים און חברטעס האָבן זיך גענומען גרייטן: גענייט נייע קליידער און אַנציגער, באַשטעלט נייע שיך.

צוויי חתונות זענען מיר געבליבן טיף אין זכרון. די ערשטע ביי שיינקע מאָטיעס טאָכטער — חנה. געווען איז עס אַ זומערדיקער פרייטיק פאַרנאַכט. אַ פּאָר שעה פאַר דער חופה האָבן שוין אויפן מאַרק־פּלאַץ אַרומגעשפּאַצירט מיידלעך, אויסגעפּוצט אין „עסיג און אין האָניג". די קעפּ פריש געשוירענע, די פּנימער צוגעפּראַוועט מיט רויטן פּאַפּיר און מיט אַ פּודער־ראַשל. די צייט האָט זיך גערוקט פאָרויס, יידענעס מיט לאַנגע שלעפּעס זענען געלאָפן אין יאַנאָווער גאַס. קינדערלעך האָבן באַלאַגערט שיינקעס הילצערן בריקל. היינט די שטוב איז געווען געפּאַקט, אַ שפּילקע נישט אַריינצווואַרפן, דאָרט האָבן זיך פאַרזאַמלט די אונטער־פירער פון דער כלה׳ס צד. און אַנטקעגן אין שטיבל די אונטערפירער פון חתנ׳ס צד. דערווייל האָבן זיך נעבן בית־המדרש מויער פאַרזאַמלט יונג און אַלט. אַז דער שמש האָט אַרויסגעבראַכט די חופּה, האָבן זיך אַלע געשטופּט צו האַלטן אַ שטאַנג. עס האָבן זיך באַוויזן חתן־כלה מיט די פּאָר טוץ אונטערפירער, באַגלייט פון די קלעזמער. דער באַוווסטער דאָמבראָווער קלעזמער — הערשעלע, אַ דיקער ייד מיט אַ רונדיק בייכל און אַ פריילעך געזיכט, נאָר אויף שמחות צו נוצן. און מיט אים צוזאַמען שמעון דער קלעזמער און די 2 סוכאַוואָליער שפּילער: יצחק פּאָפּלאַווסקי, געשפּילט אויף אַ פלייט און זיידקע צירקעס — אויף אַ פידל. הרב קאַליר האָט מסדר קדושין געווען, דאַן האָט זיך צעזונגען מיט זיין קלינגענדיקער שטימע חאַצקל וועלור־קעס. עס האָט זיך דערהערט אַ טראַסק פון אַ גלאָז און אַלע האָבן אויסגעשריגן „מזלטוב!" די קלעזמערס האָבן זיך צעלאָזן אויף זייערע כלים, און אַלעס האָט זיך געלאָזן גיין. מען האָט געשאָטן אויף חתן־כלה „קאָפעטי" — רונדע, קאָלירטע פּאַפּירלעך. די מאַמע שיינקע האָט צוהאַלטנדיק מיט איין האַנט איר שוואַרץ זיידן קלייד, געטאַנצט דעם „חתונה־טאַנץ". ביי איר שטוב האָט געוואַרט אַ גרויסער עולם מיט אָנגעצינדענע ליכט אין די הענט. די טישן, זענען געווען געדעקט מיט כל־טוב, די שמחה איז געווען גרויס, דער כלה׳ס שוועסטער חיה און רחל און זייער ברודער משה האָבן אַלעמען מכבד געווען. מען האָט פאַרבראַכט אַ גאַנצע נאַכט, געטאַנצט ביז טאָג אַ „שערעלע", אַ „קאָזאַצקי" אַ וואַלס; אויגן האָבן געפינקלט, געזיכטער פאַרויטלט, עס האָבן זיך געוועבט פרישע ליבעס...

די צווייטע חתונה איז פאָרגעקומען אין קאָרפּאָ־וויצער גאַס ביי אַלתר קאַמינסקי. זיין עלטערע טאָכטער פריידע האָט חתונה געהאַט מיט אַ רב פון גראָדנע. אַנוועזנדיק זענען געווען ס׳רוב פרומע יידן, מען האָט זיך משמח געווען, געגעסן און געטרונקען 3 טעג און 3 נעכט. נאָכן בענטשן האָבן זיך די עלטערע יידן צעטאַנצט; דער אַלטער הלל דער טויבער איז אַרויף אויפן גרויסן טיש מיט זיין סענקעאַטן שטעקן אין האַנט און געטאַנצט אַ „שטאָק־טאַנץ" און אַלע אַרום האָבן צוגעקלאַפּט מיט די הענט. עס איז געווען אַ הערלעך בילד. מען האָט זיך געוויצלט, געפּולפּלט אין גמרא, גערעדט וועגן דינים און מצוות, אונטערזיגנדיק „אָבינו מלכנו", „הנני מוכן ומזומן"...

שמחה לאַזאַר

שרה־דינה און איר „שטומער“

דעם שטומען שניידער געדענק איך שטענדיק אַ נייענדיקן, סיי באַגינען, נאָך גוט פינצטער, סיי ביי טאָג, ביז שפּעט אין דער נאַכט,ביים ליכט פון אַ קליין לעמפּל.

איך ווייס נישט, וואָס האָט געבראַכט דער שיינער 17־יאָריקער שרה־דינען חתונה צו האָבן מיט אַ שטומען בחור; איר פאָטער חייקל דער מלמד — אַ מטופל מיט קינדער, 3 פון דער ערשטן ווייב, 7 פון צווייטן, האָט זיך משדך געווען מיטן גרויסן למדן — הלל דער טויבער, אָבער די שיינע שרה־דינה האָט געדאַרפט דורכגיין אַ לעבן מיט אַ שטומען מאַן און זי איז אים בכבוד דורכגעגאַנגען.

דער שטומער איז געווען שיין און קלוג, נישט גערעדט און נישט געהערט, אָבער אַלץ פאַרשטאַנען. שבת אין בית־המדרש האָט ער דער ערשטער פאַרשטאַנען ווער עס איז געווען שולדיק אין אַ מחלוקה. מיט שרה־דינען האָט ער זיך אויפן „ווונק“ פאַרשטאַנען. אין אַ שיין משפּחה־לעבן געפירט. צו זיינע 6 שיינע, געראָטענע קינדער איז ער אַ וואַרעמער פאָטער געווען. דער שטומער איז געווען זייער געשיקט אין זיין באַרוף, האָט ווער געדאַרפט אַ גוט געניייטן מלבוש, האָט ער געוווסט, אַז קיין בעסערער שניידער ווי דער שטומער איז אין כוכאָוואָליע נישט געווען.

שרה־דינה האָט איר מאַן געשעצט און אים גוט אויפגעפּאַסט. וואָס זי פלעגט קאָכן און מאַכן איז געווען לכבוד דעם „שטומען“ ווי זי האָט איר מאַן גערופן.

אַ גרויסע באַלעבאָסטע איז שרה־דינה געווען, אַלץ האָט זי אין צייט געמאַכט. זי פלעגט נישט דאַרפן איבערקלייבן קיין ווערמדיקע אַרבעס, אָדער לינדזן פאַרן צושטעלן דאָס טעפּל, ביי איר איז עס שטענדיק געווען צוגעגרייט אין ווייסע לייוונטענע טאָרבקעס. אין די ווינטערדיקע לאַנגע אָוונטן פלעגט מען דאָרט פליקן פעדערן, שאַטקעווען קרויט, איבערקלייבן אַרבעס. פלייסיק איז געווען שרה־דינה און פלייסיק זענען געווען אירע שיינע טעכטער.

5 פון זייערע קינדער האָבן זיך אין דער גרויסער וועלט אַרומגעלאָזן און געפינען זיך אין מעקסיקע און קאַנאַדע און זייער יינגסטע טאָכטער — די חנעוודיקע לייקע האָט מיטגעמאַכט דעם גרויזאַמען גורל פון אירע עלטערן און פון גאַנץ סוכאָוואָליע.

חנה פּריבולסקי

מ י י ן   ה י י ם

אין יאָר 1929, אין עלטער פון 20 יאָר, האָב איך פאַרלאָזן מיין היימשטעטעלע סוכאָוואָליע און מיין משפּחה. כ׳האָב זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז עס איז צום לעצטן מאָל...

אומגעקומען איז מיין משפּחה, חרוב סוכאָוואָליע. דאָך זע איך עד היום אין מיין דמיון מיין שטעטל.

איך זע די חדרים און מיינע אומגעקומענע מלמדים: משה פימפּער — מיין רבי פון עברי־טייטש, מאָטי דער מלמד — מיין רבי פון חומש. דאַן קומען אויפן געדאַנק מיינע לערער פון פאָלקסשולע: איסר סמאָלאַר — מיין לערער פון געשיכטע, משה וואַנחאָצקער — מיין לערער פון עברית און חשבון. אָט דעם דאָזיקן לערער בין איך דאַנקבאַר עד היום פאַר זיינע אָנווייזונגען און עצות אין שייכות מיט מיין ווייטערדיקער אַנטוויקלונג. און דעם אומגעקומענעם לערער פון חומש — יאַנקל פּאָלאַמינער (צאַבאַן) קען מען דען פאַרגעסן?

איך זע די פאַרשידענע יוגנט אָרגאַניזאַציעס, די

ר׳ יאַנקל צאַבאַן (צווייטער פון רעכטס) מיט אים די לערער:
חיים שניידעראָווסקי, יאַנקל ראַבינאָוויטש און ה׳ לעווינזאָן.
(אַלע אומגעקומען) די לערערן לאה ביאַלאָסטאָצקי
געפינט זיך אין ישראל.

ביבליאָטעק, דעם אַמאַטאָרן־טעאַטער ביי טעווען אין „ברויז״.

איך זע מיין היים.

***

ווייט פון דערהיים בין איך דעמלט געווען, ווען די דייטשע רוצחים האָבן אויף אַ מערדערלעכן אופן אומגעבראַכט מיין משפחה און די נאָענטסטע מענטשן פון אונדזער שטעטל. שווער איז מיר שלום צו מאַכן מיט דעם געדאַנק, אַז קיין שפור איז פון קיינעם געבליבן.

מיין פאָטער פייוול זוסקע, מוטער רחל, שוועסטער חיה פריידל אוןביילקע — ווי אויך מיין אין ישראל פאַרשטאָרבענעם ברודער אַליעזר — זאָלן די ווערטער דינען ווי אַ מצבה.

יעקב לאָפשיין

שיינע מידות אין שטעטל

פאַרשידנאַרטיק זענען די געפילן, וואָס באַהערשן מיך, ווען איך טראַכט וועגן מיין אַלטער היים.

דאָס וואַרעמע געפיל צו אַלעם, וואָס האָט אַ צוזאַמענהאַנג מיטן שטעטל, איז אויסגעמישט מיט צער און טרויער, און אין ליכט פון חורבן איז אַלץ אַזוי טייער.

אָרעמקייט האָט נישט געפעלט אין סוכאָוואָליע. עס געדענקט זיך די גרייטקייט ביי יעדן סוכאָוואָליער אַרויסצוהעלפן איינער דעם צווייטן אויף זיין שטייגער און לויט זיינע מיטלען...

די שיינע מידה פון הכנסת־אורחים, וועלכע דריקט זיך אויס נישט נאָר ביים אויפנעמען געסט, פריינט און באַקאַנטע צו אַ שמחה, דאָס טיילן זיך מיטן ביסן מיט אַ פרעמדן און אַן אורח ביים טיש איז געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג.

עס דערמאָנט זיך מיר אַ צייט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען מען האָט אין סוכאָוואָליע אויפגענומען די פליטים פון שטאָבין און רייגאָרד.

ביי אונדז אין שטוב זענען געווען 3 משפחות: אסתר מערעצקי (די שטאָבינער) מיט אירע קינדער (היינט אין אַמעריקע), בערל דער קצב מיט זיין פרוי

יהודית, די פאַמיליע לינדה (היינט אין ישראל). רייך און אָרעם — אַלע האָבן זיי מיט דער זעלבער קרבנות־גרייטקייט אויפגענומען די מענטשן. אין עס איז ביי קיינעם נישט געווען צו ענג.

צווישן די מערערע שיינע מדות אין שטעטל איז געווען כבוד אב ואם.

איצט נאָך אַזויפיל יאָרן זע איך נאָך דייטלעכער ווי שיין די דאָזיקע מידה איז געווען אַנטוויקלט ביי די קינדער פון סוכאָוואָליע. זיי האָבן געשעצט זייערע עלטערן און געהאָלפן ציען דעם שווערן יאָך.

מיין אַלטע היים איז מער נישטאָ און וועט קיינמאָל מער נישט זיין... ווען איך טראַכט וועגן שוידערלעכן גורל פון אונדזערע קדושים ווערט דאָס האַרץ צוריסן און קען נישט געפונען קיין טרייסט.

פ. י.

די ערשטע חלוצה

פון קינדווייז אָן בין איך געווען געוווינט צו פיזישער אַרבעט. ביי דעם טאַטן איטשע־שאַיע דער פאַכטער האָט יעדער געמוזט צולייגן אַ האַנט. אין 1919 האָבן מיר געמוזט פאַרלאָזן דעם הויף טערעצע און זיך אַריבערגעקליבן אין דעם שכנותדיקן שטעטל סוכאָ־וואָליע.

עס האָט זיך געענדערט דאָס לעבן. אין דאָרף האָבן מיר געלעבט באַלעבאַטיש, און אין שטעטל זענען מיר אָנגעקומען פאַראָרעמט. מען לעבט אין דחקות, אָבער מען איז נישט אַרומגערינגלט מיט גויים. איך בין געווען צופרידן מיטן איבערבייטן די אַטמאָספערע. אין פאַר־גלייך מיטן דאָרף טערעצע האָט סוכאָוואָליע געמיינט פאַר מיר אַ „שטאָט" מיט מעגלעכקייטן. איך האָב געזוכט זיך אויסצולעבן געזעלשאַפטלעך און בין אַריין אין "החלוץ". אין דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע האָט מען געשעצט נישט נאָר די געבילדעטע יוגנט, מען האָט דאָרט געהאַט אַ וואַרעמע באַציונג צו מענטשן פון פיזישע אַרבעט. איך האָב אויפגעכאַפּט מיט התלהבות די גרוסן פון חלוצישן לעבן אין ארץ־ישראל און געפילט אַז איך בין דערצו געבוירן. איך וועל אַרבעטן אויף אייגענער ערד און וועל העלפן בויען דאָס ארץ־ישראל־דיקע דאָרף. איך בין געווען שטאָלץ צו זיין די ערשטע חלוצה פון סוכאָוואָליע, און דאָ איז ישראל, אין „כפר ויתקין" זעץ איך פאָר עד היום די חלוצישע טראַדיציע.

רבקה שקאָפּ־גור־אריה

אין דער היים

מיין פאָטער, משה'קע קרוצעל — „תאָ־שמע", איז געווען אַ געלאַסענער מענטש, נישט ליב געהאַט זיך צו באַרימען און זיך גרויס האַלטן, געווען זיינע אַלע יאָרן אַ תבואה־סוחר און גאַנץ שווער געאַרבעט. ער פלעגט אויפשטיין 4 אַ זייגער פאַרטאָג מאַכן דעם סאַמאָוואַר, טרינקען אַ גלעזל טיי, איינשפּאַנען פערד און וואָגן, פאָרן אין די הויפן האַנדלען מיט די פריצים, סיי זומער, סיי ווינטער. פון זיין אַרבעט האָט ער אויס־געהאַלטן אַ משפחה פון 8 נפשות, פון וועלכע 4 זענען מיר דאָ אין א"י, אין זיין פרייער צייט האָט ער ליב געהאַט צו לייענען אַ צייטונג, אויך דיסקוטירן מיט די שכנים אויף פאַרשידענע פראַגן, ער האָט אויך ליב געהאַט זיך אונטערהאַלטן מיט דעם יונגוואַרג, וואָס איז אַריינגעקומען צו אונדז אין שטוב. ער האָט שטענדיק געהאָפט צו קומען צו זיינע קינדער קיין א"י.

שבת נאָך מיטאָג זענען זיך ביי אונדז אין שטוב צונויפגעקומען אַלע שכנים, יאַנקל פּיטליוק מיט באַש־קען, זעליג דער רימאַר מיט פייגלען, באַשקע גאַלאַנטי

משה׳קה און טויבקע קרוצעל מיט זייערע אייניקלעך (הינדעס קינדער) פון רעכטס צו לינקס: זייערע טעכטער חנה׳לע, הינדע און רחל (אין ישראל)

מיט איר פאָטער — ר׳ זלמן און יאַנקל צאַבאַן, מען האָט געטרינקען אַ גלעזל טיי.

מיין געטרייע מאַמע טויבקע — איטשע בערל׳ס טאָכטער פון שטאַבין — האָט שטענדיק געזאָרגט, די קינדער זאָל גאָרנישט פעלן. אויך וועגן נויטבאַדערפ־טיקע האָט זי געטראַכט. זי האָט אונדז שטענדיק געשיקט מיט פעקלעך צו פאַרטיילן אָרעמע משפחות; וועמען חלה מיט אַ ביסל פערל־קאַשע צום טשאָלנט, וועמען אַ טרוקן קעזל. די מאַמע האָט אויך געהאָלפן דעם טאַטן שלעפן דעם יאָך פון פרנסה.

מיין יינגסטע שוועסטער, חנהלע האָט שטענדיק אָנטייל גענומען אין קולטורעלן לעבן אין שטעטל: אין ביבליאָטעק, אין טעאַטער פון די „ליוביטעלעס״. חנהלע האָט זיך מקריב געווען פאַר די עלטערן, זי האָט זיי נישט געוואָלט איבערלאָזן אַליין אויף דער עלטער.

מיין געטרייע מאַמע טויבקע — איטשע בערל׳ס ביים פעטער הערשקען, איז געווען אַ ייד אַ למדן און האָט קיינמאָל דעם ספר נישט אַרויסגעלאָזט פון האַנט...

מיין זיידע איטשע בערל איז געווען אַ שיינער ייד. האָט געלעבט די לעצטע יאָרן אין סוכאָוואָליע צוזאַמען מיט זיין טאָכטער דבורהקען.

דערמאָנענדיק זיך וועגן דער היים, קען איך נישט פאַרבייגיין מיינע בעסטע און נאָענטע פרײַדל חאַרלאַפּ, און די טייערע נחמה טיקאָצקי, חשקה דער שטעפּערקעס. איר מאַן, שמואל צאַבאַן איז געווען פון די ערשטע קרבנות אין שטעטל.

רבקה קרוצעל־עקשטיין

מיין זיידנס שטוב

די רייזע פון גראָדנע קיין סוכאָוואָליע צו מיין זיידן, יאַנקל שפּיראָ איז געווען פאַר מיר אַן איבער־לעבונג. מען איז אַרויסגעפאָרן פאַרנאַכט מיט אַ פור, אַ גאַנצע נאַכט איז מען געפאָרן דורך פעלדער און וועלדער, די געגנט איז געווען שיין, די לופט ריין און פריש. צומאָרגנס פאַרטאָג איז מען אָנגעקומען קיין סוכאָוואָליע.

עס ציטערט מיר מיין האַרץ, ווען איך נעם שרייבן

וועגן מײַן זיידן. ער איז געווען אַ שיינער, אַ הויכער און גלייכער ייִד. מײַן באָבע פייגע העני איז געקומען קיין גראָדנע צו איר זון יודלס חתונה. די באָבע איז געווען אַ שיינע מחותנתטע, זי איז געווען אָנגעטאָן אין אַ שיין זיידן קלייד, מיט אוירינגלעך און צירונג און אַזוי איז זי מיר פֿאַרבליבן אין זכרון. די באָבע איז געשטאָרבן אַסך יאָרן פֿריער ווי מײַן זיידע. מיט אים האָט געוווינט זײַן טאָכטער רבקה. צוזאַמען האָבן זיי געפֿירט אַ שפּייז געשעפֿט, און דער זיידע האָט געפֿירט די חשבונות.

איך האָב ליב געהאַט מײַן זיידנס גאָרטן מיט די אייגענע פֿאַרזייטע קאַרטאָפֿל און אוגערקעס. איך האָב שפּאַצירט מיט מײַנע קוזינעס — דעם פֿעטער חאַצקל שפּיראָס קינדער, נעכע און פֿריידל, איבער די גרינע סעדער און גערטנער. מיר האָבן געריסן פֿלוימען און עפּל פֿון דיביימער.

אַ גאַנצן טאָג זענען די מיידלעך געווען פֿאַרנומען מיט דער באַלעבאַטישקייט. זיי האָבן אַליין געמאָלקן די קי, און מיך מיטגענומען אין שטאַל, איך זאָל טרינקן פֿריש געמאָלקענע מילך. „דאָס איז געזונט״ פֿלעגן זיי מיר איינרעדן. איך האָב ליב געהאַט זיך צוקוקן ווי זיי שלאָגן די פּוטער.

מײַן זיידע האָט מיר אויסגעזען ווי דער קעניג פֿון דער משפּחה, זײַן געשטאַלט האָט אַרויסגערופֿן גרויס כּבֿוד צו אים. אַז עס האָט זיך געמאַכט עפּעס אַן עגמת־נפֿש אין שטוב, אָדער אַ קראַנקהייט פֿון אַ קינד, איז דער זיידע אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב, די הענט פֿאַרלייגט אויף הינטען און גערעדט צו זיך אַליין; אָך, אַז עס איז באַשערט גריזאטע, קומט דאָס אין שטוב אַרײַן, ווער האָט נאָך דעם געשיקט...״

דאָנערשטיק בײַנאַכט האָט מען שוין געהייצט דעם באַק־אויוון, געבאַקן חלה. פֿרײַטיק בײַטאָג האָט מען אַרויסגענומען פֿון אויוון דאָס צימעס. דער זיידע האָט זיך געגרייט צום שבת ווי אַ מלך, אָנגעטאָן די זיידענע קאַפּאָטע און געגאַנגען אין שול.

דער שבת איז געווען הייליק און טייער. די שכינה האָט גערוט אין אַלע ווינקעלעך.

קומענדיק אַהיים קיין גראָדנע, האָט זיך מיר שטענדיק געבענקט צוריק אין סוכאָוואָליע. איך פֿלעג דערוואַרטן מיט אומגעדולד דעם קומענדיקן זומער, ווען איך בין ווידער געפֿאָרן צום זיידן.

יפה שפּיראָ־אהובֿי

פאסירונגען און עפיזאדן

דער ערשטער קרבן

(דער מאָרד פון חאַצקל פּיאַסקער)

דער פעטער חאַצקל איז געווען אַ תלמיד־חכם. אַ גוט יידיש האַרץ, אַ מזג־טוב, מען האָט קוים געהערט זיינע רייד, אַזוי שטיל פלעגט ער רעדן.

דער פעטער חאַצקל האָט פאַרמאָגט אַ שיינע שטימע, איז געווען אַ יודע־נגן, און זיין דאַוונען פאַרן עמוד איז געווען אַ שם־דבר. ער האָט געשמ׳ט אַלס איינער פון די בעסטע בעלי־תפילות אין גאַנצן געגנט. אַלע יאָרן האָט ער געוווינט אין פּיאַסקי, אַ קליין דערפל אויסערן שטאָט. ער איז געווען אַ מילנער, געמאָלן פאַר די גויים פון דער סביבה אַרום קאָרן און ווייץ.

אַגאַנצע וואָך איז דער פעטער חאַצקל געווען באַשעפטיקט אין מיל אָנגעטאָן אַ ווייסן חאַלאַט, ריין און זויבער אָן אַ פלעק, די לאַנגע ווייסע באָרד און פאות פאַרשנייט פון מעל־שטויב. ער האָט אַכטונג געגעבן איינער אַליין, מיט ליבשאַפט און זאָרג צו יעדן ראָד און יעדער הילצערנער אַקס פון די געדערים און געהירן פון דער ווינטמיל. ער האָט זיי ליב געהאַט און געצערטלט, אָפּגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ, עס זאָל חלילה עטוואָס נישט קאַליע ווערן, אַלץ זאָל קלאַפּן. דער איינציקער חבר און גוטער פריינט, מיט וועמען דער פעטער חאַצקל האָט פאַרברענגט די פרייע צייט, איז געווען אַ ספר, אין וועלכן ער פלעגט אַריינקוקן און מעיין זיין.

איינער אַליין, מבוקר עד ערב, האָט דער פעטער חאַצקל זיך געפונען אין די ד׳ אַמות פון זיין מיל, פון זונטיק פרי ביז פרייטיק נאָכמיטאָג. פרייטיק האָט ער באַצייטנס אויסגעטון זיינע בגדי־לבן, אָפּגעשטעלט די מיל, צונויפגעוויקלט די לייוונטן פון די פליגל, דער ווינט זאָל אויך קענען רוען, און „מאַכן שבת״. אויפגעראָמט, צוגעקערט, פאַרשלאָסן די מיל און אַוועק אין מרחץ אַריין, זיך טובל זיין לכבוד שבת.

שבת גאַנץ פרי איז דער פעטער חאַצקל געקומען צום זיידן ר׳ שמואל. מיט אַ ווייס טיכל אַרומגעבונדן אויפן האַלדז (פון פּיאַסקי ביז סוכאָוואָליע איז געווען מער ווי אַ תחום־שבת, און מען האָט נישט געטראָגן), זיין פרוי מיטן קרבן־מנחה סידור,ביידע אויסגעפוצט אין שוואַרצע זיידענע בגדי־שבת, מיט שיינענדיקע שבתדיקע פנימער. זיך צוגעזעצט אויף אַ וויל, געטרונקען אַ גלעזל קאַווע, געכאַפּט אַ קורצן שמועס אין מילי־דשמיאָ, און אַוועק דאַוונען.

אין אַ ליכטיקן שבת פאַרטאָג זענען זיי אַכזריותדיק דערמאָרדעט געוואָרן אָן אַן שום סיבה. יענעם שבת האָט דער זיידע שמואל אין שטוב געוואַרט און געוואַרט אויף די שטענדיקע געסט פון פּיאַסקי, און זיך נישט געקענט דערוואַרטן. קומענדיק אין שול האָט ער זיך דערוווסט די טרויעריקע בשורה.

יוסף האַלפּערן

אומשולדיק דערמאָרדעט

ווען די באָלשעוויקעס האָבן אין 1920 פאַרלאָזט סוכאָוואָליע, נאָכדעם ווי זיי האָבן געהערשט ביי אונדז בלויז אַ חודש, איז אַ קלײנער טייל פון דער באַפעלקערונג מיטגעגאַנגען מיט זיי.

אַז די פּאָליאַקן זענען אַריין אין שטעטל, האָט זיך אָנגעפאַנגען דאָס אמת׳ע גיהנום. די פּוילישע סאָלדאַטן האָבן געראַבעוועט יידיש גוטס, אויפגעריסן יידישע געשעפטן.

זונטיק פרי האָב איך זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף דערשפּירנדיק אַפּאָר גוטע קלעפּ. איך האָב געזען ווי אַ סאָלדאַט רייסט אַראָפּ די שטיוול פון מיינע פיס. זיינע אויגן זענען געווען גזלנישע, בלוטיקע. איך בין אַנטלאָפן אין אָלשינעק. צום געוועזענעם סטאַראָסטע, וועלכער איז צו יענער צייט געווען „אַ פיינער קריסט". פאַרנאַכט האָב איך זיך דערוווסט, אַז די פּוילישע סאָלדאַטן האָבן צוגענומען מיין טאַטן, בערל לייזער, משהקע קרוצעל און יאַכקע ליווראַנט (חיים דאַליסאָווערס טאָכטער), און מען האָט זיי אַוועקגעפירט אין דער ריכטונג פון שטאַבין. די סאָלדאַטן האָבן געזאָגט, אַז עס וועט זיין אַ משפט קעגן זיי (פאַרוואָס, ווייס איך נישט).

צומאָרגנס האָט מען מיך געראָטן צושרייבן אַ בקשה אין פּויליש, אַז מיין פאָטער איז אומשולדיק און האָט קיינעם קיין שלעכטס נישט געטאָן, פּוילישע בירגער האָבן מיר די ביטע אונטערגעשריבן, מיין פאָטער איז געווען אַ מילנער, און די גויים האָבן אים רעספּעקטירט פאַר זיין ערלעכקייט. איך האָב באַקומען 35 אונטערשריפטן אויף דער ביטע און דער סטאַראָסטע האָט געראָטן אָפּשיקן עס צו די אָפיצירן, זייענדיק זיכער, אַז מען וועט מיין פאָטער באַפרייען. עס איז אַנטשטאַנען די פראַגע ווי אויסצוגעפינען דאָס אָרט, וווּ מיין פאָטער און די איבריקע געפינען זיך. עס איז נישט געווען ראַטזאַם אַז אַ ייד זאָל גיין. קאַזימיר ביעציוק איז געווען גרייט צו דער שליחות, נאַטירלעך נישט לשם מצוה. שבת איז ער צוריק געקומען און דערציילט, אַז מען האָט די 3 יידן דורכגעפירט דורך שטאַבין, זיי האָבן געגעכטיקט ביי אריה דעם שמיד, זענען געווען רואיק און געהאָפט, אַז מען וועט זיי באַפרייען. אויך אין יאַגוסטאַוו און אין סוואַלק האָט מען זיי געזען דורכגיין. ווען קאַזימיר איז אָנגעקומען אין סוואַלק, האָט דאָס מיליטער אים נישט דערלויבט ווייטער גיין. ער האָט זיך געווענדעט צו די יידן און זיי האָבן אויסגעפונען, אַז מען האָט מיין פאָטער מיט משהקען און מיט יאַכקען געשאָסן נעבן סוואַלק.

ווי שוידערלעך איז פאַר אונדז געווען די ידיעה. קריסטלעכע שכנים זענען געקומען צוריק פון מיליטער און יעדער איינער האָט געבראַכט אַנדערע ידיעות. קיין מעגלעכקייט צו פאָרן קיין סוואַלק איז נישט געווען, ווייל דאָרט זענען געווען די קאַמף־פּאָזיציעס. ערשט סוף חודש אָב בין איך אַוועקגעפאָרן קיין סוואַלק. לייזער בירגער, אַ פיינער, איידעלער יונגערמאַן, האָט מיר געהאָלפן פעסטשטעלן דעם טרויעריקן פאַקט, אַז מיין פאָטער מיט די צוויי אַנדערע סוכאָוואָליער, האָט מען דערמאָרדעט אין אַ וועלדל אויף אַ באַרג, 5 ק"מ פון סוואַלק. דאָרט זענען נאָך געווען די פּאָזיציעס און דאָס מיליטער האָט נישט דערלויבט קיין יידן צו קומען אין יענער געגנט. נאָך גרויס מי פון די סוואַלקער יידן, (איבערהויפּט האָט זיך משתדל געווען ר' אברהם פּאָלניצקי), האָט דאָס מיליטער דערלויבט אַ מנין חברה־קדישאָ־לייט זאָלן אויסגראָבן די הרוגים און זיי ברענגען אין סוואַלק צו קבורה, אָבער מיט דעם באַדינג, אַז קיין קרוב פון די הרוגים זאָל נישט מיטפאָרן. איך האָב געבעטן מען זאָל מיך מיטנעמען. איך בין אָפּגעפאָרן מיט 9 חברה־קדישא לייט אויף צוויי פורן, אויף וועלכע עס זענען געווען 3 אַרונות.

די חברה־קדישאָ־לייט האָבן פאָרזיכטיק געגראָבן און אַנטדעקט דאָס שרעקלעכע בילד: מיין פאָטער איז געווען געשאָסן אין בויך, משהקע קרוצעל איז געווען געשאָסן אין האַלדז, יאַכקעס קליידער זענען געווען צעריסן. איך האָב נישט געוויינט און בין געווען ווי אַ שטיין, כדי נישט איינצושטעלן דאָס לעבן פון די 9 חברה־קדישאָ־לייט. אָנקומענדיק צוריק אין סוואַלק זענען מיר געפאָרן אין הינטערשטע געסלעך, ביז מיר זענען אָנגעקומען אויפן בית־עולם. דאָרט האָט אויף אונדז געוואַרט אַ גרופּע יידן. מען האָט מורא געהאַט צו מאַכן אַ גרויסע לויה, און שטילערהייט האָט מען מקבר געווען די הרוגים.

איך בין אָנגעקומען אַהיים און געבראַכט די טרויעריקע בשורה. מיין מוטער, וועלכע איז געווען זייער אַ שוואַכע פרוי, האָט זיך אינגאַנצן צוזאַמענגעבראָכן.

אַזוי האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון דער דאָזיקער טראַגישער מאָרד פון מיין פאָטער.

אברהמל ליווראַנט

מיין צעריסענער מאַנטל

אַ פרייטיק פאַרנאַכט, ערב ליכט־בענטשן האָט שרה׳קע די שניידערקע אָפּגעשיקט פאַר מיר מיט מיין שוועסטער, חיה׳ן 2 מאַנטלען פון גראַנאַט שטאָף. די שמחה איז געווען גרויס, דאָס איז געווען מיין ערשטער מאַנטל. שבת בין איך אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי מיטן געדאַנק, אַז גלייך נאָכן עסן וועל איך זיך אויספוצן אין

נייעם מאַנטל. טאַטע־מאַמע, שמואל־דוד (אַלתר) און חיינקע זענען אַוועק מיט די ברידער אין שול און מיר, די שוועסטער, האָבן צוגערוימט די שטוב און געגרייט די טישן. עס זענען דעם שבת געווען געסט ביי אונדז, די קינדער פון מיינע שוועסטערס זענען געקומען פון גראָדנע און פון וואַרשע. מען איז געקומען פון בית־המדרש. דער טאַטע האָט געמאַכט קידוש, און איך מיט חיהן זענען אַוועק צו משהקע דעם בעקער ברענגען דאָס טשאָלנט — אַ גרויסן „טשעגון" מיט צוויי אויערן. ביז מיר האָבן זיך דערשלעפּט אַהיים, האָבן מיר זיך געמוזט אָפּרוען אין מיטן מאַרק. מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אונדזערע פּלעצער, מיינע מחשבות זענען אַלץ ביים נייעם מאַנטל, וועלכן איך וועל גלייך אָנמעסטן און אַלעמען ווייזן. פּלוצים הער איך דער מאַמעס שטימע פון קוך: „קינדערלעך, איר האָט פאַרביטן דעם טשאָלנט". מיינע הענט און פיס האָבן זיך אָנגעהויבן טרייסלען, ווייס דען עמיצער וואָס ס׳מיינט, שלעפּן דעם טאָפּ צוריק פון קאַרפּאַוויטשער־גאַס צו יאַנאָווער? אָבער פאַרפאַלן, צוריק גענומען די שמאַטעס מיטן גרויסן „טשעגון". ביי משהקע דעם בעקער טרעפן מיר רחל די שוסטערקע, וועלכע וואַרט מ׳זאָל אָפּברענגען איר טשאָלנט. בשלום געקומען אַהיים, זיך קוים דערוואַרט, עס זאָלן זיך ענדיקן די זמירות און כ׳הער שוין, ווי מיין טאַטע רופט אויס: „רבותי, מיר וועלן בענטשן"... כ׳האָב אָנגעטאָן מיין נייעם מאַנטל און אַוועק אין יאַנאָווער גאַס. דאָרט האָב איך זיך געוועט מיט מיין קוזינע מערקע, ווער עס וועט גיכער קומען צו אַ געוויסן פּלאַץ. וועלנדיק פאַרקירצן דעם וועג, האָב איך איבערגעקלעטערט דעם פּאַרקאַן צווישן זיידקע דעם קאַריצינערס שטוב און אברהמל משהס שטאָל. האָט זיך פאַרטשעפּעט מיין נייער מאַנטל און ס׳האָט זיך אָפּגעריסן די גאַנצע אויבערשטע פּאָלע. קוואַלן טרערן האָבן זיך גענומען גיסן פון מיינע אויגן, איך באַשליס נישט אומקערן זיך אַ היים ביז בין השמשות, קיינער זאָל נישט זען מיין חרפה און מיין ווייטאָק.

בין איך דערווייל אַריין צו דער מומע רחלען, זע איך ווי סאָלדאַטן פירן גרשון דעם געלן, זיי בויגן אַראָפּ זיין קאָפּ אויף אַ קלעצל און האַקן אים אָפּ די באָרד. איך בין אַזוי דערציטערט געוואָרן פון דער טרויעריקער פּאַסירונג, אַז איך האָב פאַרגעסן אין מיין צעריסענעם מאַנטל. כ׳האָב זיך געלאָזט לויפן אַהיים. אויפן וועג איז פול געווען מיט סאָלדאַטן אויף פערד. ביי שיינקען האָט מען ראַבירט די קראָם און זי האָט ספּאַזמירט; סאָלדאַטן האָבן געפּאַטשט קיילע אפרים־מענדלס. איך האָב זיך דערפילט הילפלאָז און דערשלאָגן. איך בין געלאָפן אַהיים, ווי געטריבן דורך אַ שטורם. אויפן מאַרק־פּלאַץ זענען געווען פאַרזאַמלט פיל יידן און די סאָלדאַטן האָבן זיך איזדיעקעוועט איבער זיי און איבערן רב ר׳ ישראל. דאָס איז געווען דער באַוווסטער שבת אין שטעטל אין יאָר 1920. כ׳האָב גיך פאַרגעסן די טראַגעדיע מיט מיין צעריסענעם מאַנטל, אָבער די טרויעריקע פּאָגראָם־פּאַסירונגען אין סוכאָוואָליע וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן.

ברײַנע קאַמינסקי־טיקאָצקי

.װידערשטאַנד

דאָס האָט פּאַסירט אין דער צייט פון דעם אַמאָליקן דעמאָקראַטישן פּוילן. די צייטונגען האָבן געבראַכט ידיעות אַז יידיש בלוט איז געוואָרן הפקר: מ׳האָט אַרויסגעוואָרפן יידן פון באַן; צעיושטע סטודענטן האָבן אַריינגעשאָסן אין יידישע פענצטער. אין סוכאָוואָליע האָט מען נאָך נישט געפילט קיין באַזונדערן טעראָר, סתם באַליידיקונגען, אָדער אַ שיכורער גוי זאָל זיך כאַפּן שלאָגן, איז דאָך געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג. אָבער קוים האָבן זיך צונויפגעטראָפן יידישע ימים־טובים מיט קריסטלעכע, האָט די יידן אַרומגענומען אַ געפיל פון זאָרג און מוראָ.

דאָס מאָל איז אויסגעפאַלן ערב יום־כפור מיט עפּעס אַ קריסטלעכער חגאָ, מען האָט אומגעדולדיק געוואַרט, אַז די פּויערים זאָלן זיך צעפאָרן אין די דערפער. אָבער עס האָט זיך דערנענטערט די צייט פון „כל־נדרי״, און אין גאַס האָבן זיך נאָך אַלץ אַרומגעדרייט פאַרדעכטיקע שקצים.

אין באַרג־בית־המדרש האָבן זיך שוין געפונען עלטערע יידן אין קיטלען און טליתים און געזאָגט די „תפילה זכה״.

פּלוצלונג ווערט אַ טומל. מען דערציילט, אַז שכורע גויים וואַרפן שטיינער אין שול.

דער רב — ר׳ שלמה צבי קאַליר — לאָזט זיך גלייך גיין צו דער שול, נאָך אים קומען בעלי־בתים און יונגע־לייט.

די שקצים דערזעענדיק דעם רב און די יידן אין די ווייסע קיטלען, דערשרעקן זיך. דער פּאָליציאַנט אוליכנאָוויץ לאָזט אַפילו, אַז דער רב זאָל צונעמען ביי אים דעם רעוואָלווער און מוראָ האָבענדיק פאַר אַ שטראָף, פאַרזיכערט ער, אַז די שקצים וועלן זיך רואיק צוגיין אַהיים און די תפילות וועלן נישט געשטערט ווערן.

מ׳האָט זיך אומגעקערט אין באַרג בית־המדרש און זאָגנדיק מיט גרויס כוונה „אָבינו מלכנו, בטל מחשבות שונאינו, הפר עצת אויבינו״, האָט מען געדאַנקט גאָט, וואָס דער איבערפאַל פון די שכורים האָט זיך געענדיקט אָן בלוט־פאַרגיסונג.

אייזיק סאָקאָלסקי

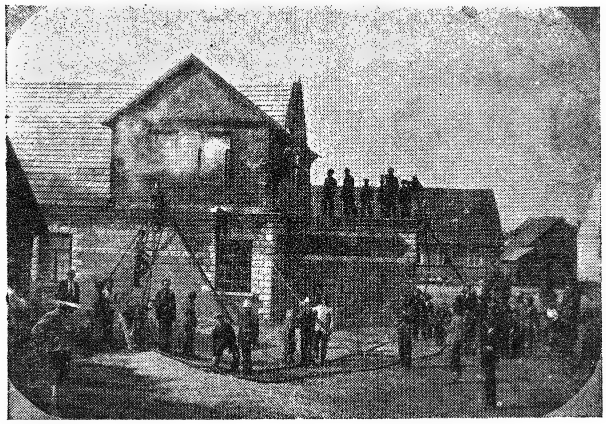
די גרויסע שריפה אין 1926

אין 1926 האָט פּאַסירט ביי אונדז אין שטעטל אַ שרעקלעכע שריפה און זי איז פאַרבליבן אין זכרון אונטערן נאָמען „די גרויסע שריפה״.

אָנגעצונדן האָט זיך דאָס פייער ביי משהקע דער בעקער. אַ פונק פון קוילן האָט אָנגעצונדן דאָס שטרוי אויפן דאַך און דאָס פייער האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט.

דאָס שטעטל האָט אָנגעהויבן ברענען אין עטלעכע גאַסן, אין יאַנאָווער גאַס, אין מאַרק, אין קאַרפּאָוויטשער גאַס. עס איז געוואָרן אַ פּאַניק. אַלע זענען געלאָפן ראַטעווען און קיין וואַסער איז נישט געווען. האָט איינער על־פי טעות געברענגט בענזין און דאָס פייער האָט זיך אַלץ מער פאַרשטאַרקט. די פייערלעשער אין שטעטל האָבן נישט געקאָנט באַקעמפן דאָס פייער, און אַרויסגערופן די גראָדנער פייערלעשער צו הילף. זיי זענען אַפילו שנעל געקומען, אָבער צום אומגליק איז די בריק צעשמעטערט געוואָרן, ווי די פאָזשאַרני קאָמאַנדע״ (די פייערלעשער) איז נאָר אַרויף אויף אים. דערווייל איז אַ האַלב שטעטל אָפּגעברענט געוואָרן און פיל יידן זענען געבליבן אָן אַ דאַך איבער קאָפּ.

רחל־פעריי אַבראַמסאָן

די „פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע" (די פייערלעשער)

***

אין אַ זומער נאַכט אין 1926, ווען אַלעס איז געווען פאַרזונקען אין שלאָף. האָט מיך מיין מאַמע פלוצלינג אויפגעוועקט: „שטיי אויף שנעל מיין קינד עס איז אַ פּאָזשאַר אין שטעטל". דער הימל איז געווען איין שטיק פייער. אַ רויך האָט באַדעקט דאָס גאַנצע שטעטל און מען האָט קוים געזען די הייזער; מענטשן זענען געלאָפן אויפגערעגט און געשריגן: „געוואַלד", „ראַטעוועט", „עס ברענט". מ'ווייסט קוים ווו עס ברענט. פייגל די רימאַרקע זאָגט — ביי משה פּוטיאַלס; באַשקע פּיטלוק זאָגט — ביי משהקע פינפערס. און יעדער הויבט אָן פּאַקן זיינע זאַכן און אַרויסוואַרפן אויפן מאַרק־פּלאַץ. די קינדער שרייען, וויינען, מענטשן לויפן פון קאַרפּאָוויצער גאַס מיט די זעלבע געשרייען: „ראַטעוועט!" עס ברענט שוין די שטוב פון איטשע דעם שמיד, פון הערשל דעם טאָקאַר. אַנדערע נעמען די עמער, לויפן צו די ברונעמער שלעפּן וואַסער, מען ברענגט פעסער, און מען פירט וואַסער צום לעשן. איינציקע פאַמיליעס האָבן זיך אַריבערגעקליבן מיט די בעבעכעס אין די דערפער. ס'זענען אָנגעקומען צו הילף די דאָמבראָווער און יאַנאָווער פייערלעשער, און מיט גרויס מי איז געלונגען אָפּצולעשן דאָס פייער. אין אַ קורצער צייט נאָכן פּאָזשאַר האָט סוכאָוואָליע אויסגעזען ווי ביי געבוירן. די נשרפים האָבן אָנגעהויבן אויפצובויען שיינע הייזער און מויערן.

רבקה קרוצעל־אקשטיין

דער געשלאָגענער פּאָליציאַנט

דער וואַכמיסטזש ביי אונדז אין שטעטל איז געווען אַ ביטערער מענטש. ער האָט תמיד פאַרלאַנגט מען זאָל ציען פאַר אים דאָס היטל, זייענדיק אַ מייל פון דער ווייטנס.

איינמאָל בין איך פאַרבייגעגאַנגען מיט מיין ברודער חאַצקלען אין דער „הולקע" נעבן יאַנקל הערשלען. פלוצלונג הערן מיר זיין ווילדן אויסגעשריי „האַלט". „פאַרוואָס האָסטו נישט געצויגן דאָס היטל?" נישט דערוואַרטענדיק זיך אויף אונדזער תשובה פאַרמעסט ער זיך צו דערלאַנגען חאַצקלען אַ פּאַטש. מיין ברודער איז שוין צו יענער צייט געווען שוואַך און קראַנק. און ווען דער וואַכמיסטזש טרעפט אים ווי ער האָט זיך פאַרמאָסטן, וואָלט ער אים אַוועקגעלייגט אויפן אָרט. חאַצקל האָט זיך אָפּגערוקט פון אים, און אויסגעמיטן דעם קלאַפּ. דערביי האָט פּאַסירט, אַז דער וואַכמיסטזש האָט זיך צוויי מאָל איבערגעדרייט און מיר זענען אַנטלאָפן. יונגוואַרג האָט באַשטימט זיך נוקם צו זיין אין דעם וואַכמיסטזש. יודל העניע רחלס,

לייבל טיקאָצקי (דער צווייטער פון לינקס) אויף אַ באַנקעט אין יאַנאָווער גאַס

קאַגאַן דער פּראָוויזאָר ביי אַפּטשיקן, משה יאַנאָווסקי, ישראל משהקע דעם בעקערס און נאָך אייניקע, האָבן זיך אָנגענומען מיט מוט צו באַגעגענען דעם שונא. דער וואַכמיסטזש פלעגט גיין אַליין שפּאַצירן יעדן אָוונט און זוכן צום אָנטאָן צרות. האָט מען אים אָפּגעוואַרט אויף דער יאַנאָווער גאַס, פאַרבייגעגאַנגען און נישט געצויגן די היטלען. ווען דער וואַכמיסטזש האָט אָנגעהויבן ליאַרעמען, פאַרוואָס זיי האָבן די היטלען נישט געצויגן, זענען זיי אים פּלוצלונג באַפאַלן צוגענומען זיין געווער און אים גוט אָנגעשלאָגן און אַנטלאָפן. צום גליק איז דער אָוונט געווען אַ פינצ־טערער און דער וואַכמיסטזש האָט נישט געקענט זען ווער עס איז אים באַפאַלן. אין אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט ער דערקענט יאַנאָווסקין, וועלכער איז געווען דער נידריקסטער פון די בחורים און האָט אים אַוועקגעפירט צו זיך אין קאַנצעלאַריע. באַלד זענען אַפּטשיק וולטוק און דער רב אַוועקגעפאָרן קיין דאָמ־בראָווע, ווו דער לייטענאַנט איז איינגעשטאַנען, און זיי האָבן אים איבערגעגעבן די גאַנצע פּאַסירונג. ס'האָט לאַנג נישט גענומען און דער לויטענאַנט האָט טעלעגראַפירט, אַז דער וואַכמיסטזש זאָל פאַרלאָזן סוכאָוואָליע און קומען צו אים קיין דאָמבראָווע. ס'פאַרשטייט זיך, אַז יאַנאָווסקי איז באַפרייט געוואָרן און מיר זענען אַלע געווען גליקלעך, ווען מיר האָבן געזען דעם וואַכמיסטזש פאַרלאָזנדיק סוכאָוואָליע אויפן פערד דורך אונדזער גאַס. מיר האָבן געפילט אַ באַדערפעניש אים אָפּצוגיסן מיט אַ שעפל אַזוי ווי המנען.

לייבל טיקאָצקי (פילאַדעלפיע)

אויסגעמיטמן קלעפ

ווער געדענקט נישט די קאָנפליקטן פון דעם „החלוץ הכללי" מיטן „החלוץ המזרחי?" תמיד פלעגן פאָרקומען רייבונגען צווישן די צוויי אָרגאַניזאַציעס.

די אָנפירער פון „החלוץ המזרחי" זענען געווען מיין ברודער יאָסל קאַמינסקי און יונה קאַלעקאָ. דערמאָנט זיך מיר אַ פּאַסירונג ביי אונדז אין הויז פון יענער תקופה.

דאָס איז פאָרגעקומען אין דער צייט, ווען צוויי חברים נח שמואלקעס און איטשע בערל פאַרבשטיין האָבן געדאַרפט אַוועקגיין דינען, דעם טאָג נאָך ראש־השנה. האָבן די חברות און חברים באַשטימט מאַכן אַ באַנקעט פאַר זייער אָפּפאָרן. דער באַנקעט האָט געדאַרפט פאָרקומען מוצאי ראש־השנה, ווען עס הויבן זיך אָן די עשרת ימי תשובה. מיין פאָטער, אַ שטרענגער מיט אַ שטאַרקער דיסציפּלין, קומט פון בית־המדרש, ווו ער האָט געהערט פון באַנקעט, וועלכער גייט פאָרקומען ביי רישקע דער טאָקערקע אין קאַרפּאָוויצער גאַס. די ערשטע פראַגע זיינע איז געווען צי יאָסל איז אין הויז? דער ענטפער איז: ניין. ער טוט זיך איבער די יום־טובדיקע מלבושים טוט אָן אַ פעלץ גייט אַוועק אין שטאַל, נעמט אַ גראָבן שטריק, און ער גייט באַצאָלן יאָסלען פאַר וועלן זיין פריילעך אין די עשרת ימי תשובה. מיינע הענד און פיס ציטערן, און צו מיין מאַמעס האַרץ זאָל קיינער נישט קומען. מיר קלערן, וואָס טוט מען. ווי קומט מען פריער פאַרן טאַטן אָנזאָגן יאָסלען, ער זאָל נישט זיין דאָרטן. ביי אונדז אין הויז האָט מען אַלע מאָל געדאַרפט שנעל האַנדלען, און דאָס מאָל איז עס אויך זייער צוניץ געקומען. כ'האָב אויף גיך זיך איבערגעטון אין מיין מאַמעס לאַנגע קליידער, כ'בין פאַרבייגעלאָפן דעם טאַטן, אָן אַן אָטעם בין איך קוים דערלאָפן צו רישקעס הויז, וואָס איז געווען העל באַלויכטן, און די געזאַנגען זענען געווען אַזוי זיס, כ'לויף צו צו דער טיר. סאַ'יז פאַרמאַכט. כ'האָב זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן פונדאַמענט פון הויז, אָנגעקלאַפּט אין פענצטער, און אויסגעשריגן: „יאָסל, אַנטלויף, דער טאַטע גייט מיט אַ שטריק". כ'בין געקומען אַ היים, זיך גיך איבערגעטון אין מיינע קליידער ווי ס'איז גאָרנישט געשען. דער טאַטע קומט אַהיים און זאָגט, אַז יאָסל איז דאָרטן נישט געווען. און פּלוצלונג קומט אַ פראַגע. האָט עמיצער פאַרלאָזן דאָס הויז אין דער צייט ווען איך בין נישט געווען? ער האָט פאַרשטאַנען אַן „עסק" אָבער, אַז מ'כאַפּט נישט ביי דער האַנט קען מען נישט באַשטראָפן.

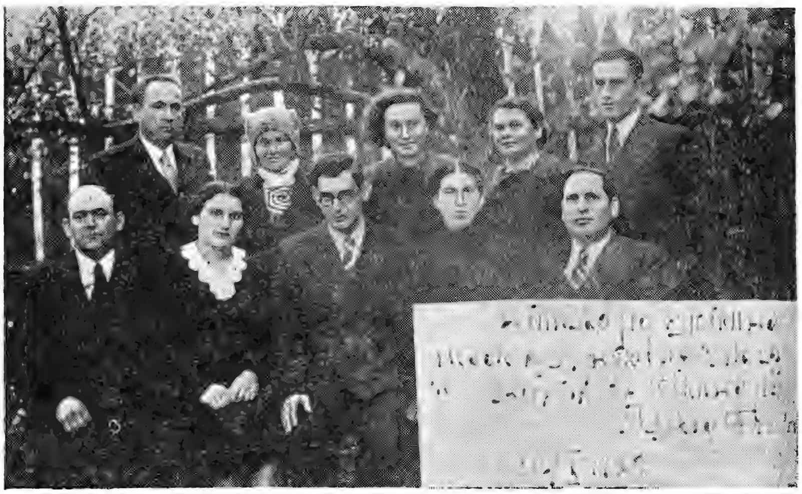
דער גנב פון די רעדער

איינמאָל אין אַ ווינטערדיקן דאָנערשטיק, אַ מאַרק טאָג, האָט מיין טאַטע געקויפט רעדער פאַר אַ וואָגן. נאָכן מאַרק, מיין טאַטע גייט אַוועקלייגן די רעדער אויף אַן אָרט, נישטאָ די רעדער. פאַלט מיר איין אפשר האָט עמיצער פון די גויים געגנבעט די רעדער און אַוועקגעלייגט ביי אונדזער שכן יוסקע אין גאָרטן און ווען זיי וועלן פאָרן צוריק פון מאַרק, וועלן זיי עס צונעמען. און כך היה. כ'קום אַרויף אויף יוסקעס פאָדוואָר, ס'ליגן די רעדער. לאָז איך זיי ליגן, און איך וואַרט ביז מען וועט זיי קומען צונעמען, וועל איך וויסן ווער דער גנב איז. יוחן אסתר־טילעס געפינט מיך פאַרבאַהאַלטן אָן אַ זייט. איך דערצייל אים פאַרוואָס איך וואַרט, וואַרט ער שוין מיט מיר, און ווער קומט נעמען די רעדער? דער קריסט, וועלכער האָט אונדז זיי פאַרקויפט. מיר נעמען די גערעכטיקייט אין אונדזערע אייגענע הענט. מיר דערלאַנגען דעם גנב וויפל ס'איז אין אים אַריין, און ער איז זיך מודה, אַז ער האָט אַזוי געטאָן פיל מאָל מיט קאָרן, אונדז פאַרקויפט און צוגענומען צוריק; האָבן מיר אים שוין באַצאָלט פאַרן קאָרן אויך. יוחל דערלאַנגט אַ קלאַפּ און רייבט די הענט, דערלאַנגט נאָך אַ קלאַפּ און רייבט ווידער די הענט. שריי איך: „יוח'ל, די הענט וועסטו רייבן שפּעטער, דערלאַנג". דער גוי האָט געבראַכט דאָס קאָרן צוריק פאַר וויפל מאָל ער האָט געגנבעט, כדי כ'זאָל נישט דערציילן די קריסטן אין דאָרף, וואָס ער האָט געטאָן. פון דאַן אָן האָט ער מיך

גערופן „פאַנגאַ קאַמינסקאַ" און געהאַט דעם גרעסטן דרך־ארץ פאַר מיר.

אַן אינצידענט מיט דער ביבליאָטעק

אין סוכאָוואָליע האָט זיך געגרינדעט די רעוויזיאָניסטישע פאַרטיי. ווי סאיז באַוווסט, ווען יונגוואַרג גרינדן אַן אָרגאַניזאַציע איז עס מיטן גאַנצן ברען. אַזוי איז די פאַרטיי געגרינדעט געוואָרן מיט כוח, גרייט איינצונעמען „די וועלט". דער אָנפאַנג איז געווען מיטן אויסכאַפּן ביכער פון דער ביבליאָטעק, וועלכע איז געווען אונטערן נאָמען „תרבות". מיר זײַנען געבליבן בלויז ביים שטעמפּל. דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען קעגן דעם, אַז די „תרבות"־ביבליאָטעק זאָל געהערן צו אַ פאַרטיי, אַ ביבליאָטעק דאַרף זיין נייטראַל. האָבן זיך גלייך געשאַפן צוויי צדדים, און ס'האָבן זיך אָנגעהויבן שאַרפע קאָנפליקטן. מיר האָבן גערופן אַ פאַרזאַמלונג און באַשטימט, אַז אַ דעלעגאַציע זאָל געשיקט ווערן צו די רעוויזיאָניסטן און בעטן מיט גוטן, זיי זאָלן אָפּגעבן די ביכער. די דעלעגאַציע איז באַשטאַנען פון די פאָלגענדיקע פערזאָנען: אליעזר שטוק, שמואל לעווין, שמואל צאַבאַן און איך. די רעוויזיאָניסטן האָבן אונדז אָפּגעזאָגט. האָבן מיר באַשלאָסן צו שיקן דעם פּראָטאָקאָל פון דער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג און אַ באַריכט פון דער דעלעגאַציע צו דער „תרבות"־ביבליאָטעק אין

די לעצטע פאַרוואַלטונג פון דער ביבליאָטעק

צום יובל פון 2000־טן בוך

וואַרשע. זיי האָבן געשיקט אַ דעלעגאַט, וועלכער האָט אויסגעפאָרשט די לאַגע און געזען, אַז מיר זענען גערעכט. האָבן מיר מיט מער זיכערקייט געפאָדערט, זיי זאָלן אַרויסגעבן די ביכער, אָבער „לאָ מיט אַן אַלף״. נאָך שווערע קאַמפן האָבן מיר ענדלעך אַרויסגענומען די ביכער „ביד חזקה ובזרוע נטויה״. מיט דער גרעסטער צופרידנקייט האָבן מיר געפייערט קורץ נאָך דעם אינצידענט דעם יובל פון דעם צוויי טויזנטסטן בוך.

ס׳האָט זיך געענדיקט דאָס יאָר זינט מיר האָבן די ביבליאָטעק צוריק געקראָגן, מיר האָבן גערופן אַ יערלעכע פאַרזאַמלונג, די ביבליאָטעק האָט זיך דאַן געפונען ביי חאַצקל העני רחלס אין מויער. איך בין אויסגעוויילט געוואָרן אַלס פאָרזיצער פון דער פאַרזאַמלונג. עס איז כדאי צו באַצייכענען די מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, עס איז דאָך שוין געווען נאָנט צום חורבן: יהושע חוין, פרץ פראַנצויז, משהל גאָפּערשטיין, באַשקע שעפלער, דאַרעווסקי דער דענטיסט, פייגל באַרעלקאָווסקי, וועלוול סטרינקאָווסקי, שיינע סאָקאָלסקי. מיר האָבן געזוכט וועגן צו שאַפן געלד, כדי צו באַרייכערן אונזער ביבליאָטעק מיט גוטע ליטעראַטור. צו דעם צוועק האָבן מיר געשפּילט די פּיעסע „דער יידישער קעניג ליר״ מיט די פאָלגענדע אַרטיסטן: משהל טשערינסקי, שמואל זאַבאַן, ישראל גראָדזענסקי, פייגל ביעגון, חנה קרוצעל (טויבקעס), מאָטל דער ראַזירער און איך האָב געשפּילט די ראָלע פון דער טאָכטער „דבורהלע״. איך האָב געאַרבעט פאַר דער ביבליאָטעק ביז איך האָב פאַרלאָזט דאָס שטעטל אין 1939, אַפּאָר מאָנאַט פאַר דער טראַגעדיע.

ברײנע קאַמינסקי־טיקאָצקי

פערזאנען און טיפּן

הרה"ג ר' אברהם איינהאָרן

בלויז דורך אַ צופאַל האָט סוכאָוואָליע זוכה געווען צו האָבן אַזויפיל יאָרן אַלס שטאָטישן רב אַזאַ גרויסן גאון ווי ר' אברהם איינהאָרן. אין גראָדנע איז ער ער געווען באַרימט אַלס „גראָדנער עילוי". ער ווערט אַבער אַ איידעם ביי אַ סוכאָוואָליער רייכן בעל־הבית, פאַרשטייט זיך, אַז מיט אייביקע קעסט. אין יענער צייט איז פריי געוואָרן דער כסא הרבנות און ער איז געוואָרן אָנגענומען איינשטימיק, אָן שום מחלוקות, אַלס שטאָטישער רב. די שכירות איז נישט גענוג אויף חיונה, נאָר עס קומט אים צוהילף דער רייכער שווער. שפּעטער האָט זיך פאַרגרעסערט די פאַמיליע, דערנאָך איז דער שווער נפטר געוואָרן, דעמלט ווערט די רביצן די אשת־חיל, פירט אָן מיט דער שטוב און העלפט דערציען די קינדער: דריי זין און דריי טעכטער. דער רב, וואָס ווייסט פון עניני־חוץ בלויז דעם וועג פון שטוב צום בית־המדרש, לאָזט איבער אַלע ענינים דער רביצן. די קינדער האָבן דעם טאַטנס „גוטע קעפּ". זיי ווערט ענג אין די רבנישע פיר ווענט און זוכן וועגן ווי אַריינצוקומען אין דער גרויסער וועלט. איין קינד האָט געפונען אַ וועג, א־ז שוין גרינגער דעם צווייטן. עס דויערט נישט לאַנג און די צוויי עלטערע זין ווערן באַקאַנט אין דער מסחר־וועלט, איינער אין וואַרשע, דער צווייטער אין ביאַליסטאָק. דעם דריטן, וועלכער האָט באַזיצט גאונישע פעיקייטן, האָט דער פאָטער אַוועקגעשיקט קיין פויזן, ווו עס האָט זיך דעמלט געפונען אַ באַרימטע ישיבה. דער פאָטער האָט געהאָפט, ער זאָל ווערן אַ גרויסער רב. ער ווערט אָבער דאָרט באַאיינפלוסט פון דער חברה מפיצי השכלה, וואַרפט אַוועק די ישיבה און נעמט זיך צו וויסנשאַפט. נאָכן ענדיקן זיין שטודיום אין דייטשלאַנד פאָרט ער קיין אַמעריקע, ווו ער פאַרנעמט איינעם פון די אָנגעזעענסטע ערטער אין דער מעדיצין־וועלט. דער נאָמען פון פּראָפעסאָר איינהאָרן ווערט אין ניו־יאָרק זייער פּאָפּולער און געשעצט. ער איז געשטאָרבן אין טיפן עלטער אין יאָר 1954.

אין שטעטל האָט מען געוווּסט, אַז דער רב האָט די גאַנצע צייט אָפּגעזאָגט זיך פון זונס שטיצע. אַמאָל איז דער זון, דער באַרימטער דאָקטאָר, ווען עס איז געווען פאַרבאָטן צוריקצוקומען קיין רוסלאַנד, צוגע־קומען צו דער גרענעץ און אַרויסגערופן זיין טאַטע־מאַמע, כדי צו זען זיך מיט זיי. געפאָרן איז בלויז די רביצן. דער רב האָט אים מער קיינמאָל נישט מוחל געווען.

אויך די טעכטער פאַרלאָזן דאָס קליינע שטעטל. די ערשטע פאָרט אַוועק די עלטערע, איסקע, וועלכע באַקומט איר בילדונג אין ווין. די אַנדערע צוויי: רייזל, ווערט ד"ר מעדיצין. רחל — ד"ר פילאָזאָף. פון צייט צו צייט קומען זיי אויף אַ באַזוך צו טאַטע־מאַמע, ווײַלן אַביסל, און פאָרן צוריק.

רייזל האָט פאַרמאָגט אַ גאָלדענע נשמה. זי האָט פרייוויליק אויסגענוצט איר יעדן באַזוך אויף צו ברענגען דעם שטעטל מעדיצינישע הילף. פון שטוב צו שטוב איז זי געגאַנגען מיט איר גוט וואָרט און פּראַקטישן נוצן פאַר דער אָרעמער באַפעלקערונג.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה עמיגרירן אַלע דריי קיין אַמעריקע און וווינען די גאַנצע צייט אין ניו־יאָרק. קיינער פון די אַלע פיר אין אַמעריקע האָט קיין דור נישט געלאָזט נאָך זיך. אַזוי איז פון דער גאַנצער משפחה איינהאָרן קיין זכר נישט געבליבן

...עס איז כדאי צו דערמאָנען אַ וויץ, וואָס איז פאַרבונדן מיט סוכאָוואָליע (פון בוך „מעשיות און וויצן פון דער רבנישער וועלט" ב. פרנס, 1928).

דאָס ווייב פון דעם סוכאָוואָליער רב ר' שמעון איז געווען אַ גרויסע מלומדת, אָבער אַ קאַרגע, און פלעגט זיך ברוגזן ווען דער רב האָט געברענגט

אורחים צום טיש. איינמאָל זאָגט צו איר ר' שמעון: „זע, ליפּשע, צי מוזטו דען באַווייזן, אַז די חכמים זענען געווען גערעכט דערמיט, וואָס זיי האָבן געזאָגט: אשה עינה צרה באורחים?״

— בנוגע אַ רביצן האָבן די חכמים דאָס נישט געמיינט — האָט די רביצן געענטפערט — דעם רבס „עין״ אַליין מוז זיין אַ צרה, ווייל אַ רב מיט אַ גוטן „עין״ ווערט פון רב — רעב״.

אפשר ווייס ווער, ווען אין סוכאָוואָליע איז געווען אַ רב ר' שמעון?

יענקל טשעראָוו (דעטרויט)

ר' קאַפּל מגיד

אַ ייד אַ תלמיד־חכם, אַ שאַרפער מוח, וואָס פלעגט מאָמענטאַל געפינען דעם דף און עמוד פון יעדער סוגיא אין גאַנץ ש״ס. שוין אַ זעכציק־יאָריקער משכיל און טרעט נישט אָפּ אַפילו אויף אַ „קוצו של יוד״ פון יידישע מנהגים. ער נעמט אָן פאַר אַ גוטן סימן, ווען מען גייט אַנטקעגן מיט אַ „פולן״ (מיט אַ פולן עמער וואַסער). אין די ימים־נוראים פלעגט ער אָפּחוזקן פון די „וצדקתך־יידן״ און טענהן: „נאַרישע יידן, שוטים, איר מיינט טאַקע, אַז גאָט האָט מער נישט וואָס צו טון ווי שרייבן און מעקן אייערע חטאים?״ קיינער שטעלט זיך אים נישט אַנטקעגן, ווייל מען ווייסט, אַז ביי אים איז דאָס מער נישט ווי אַ אופן פון רעדן.

ער אַליין האָט געהאַלטן, אַז מען דאַרף בכלל קיין רב נישט האָבן, אַז אַלע שטריימלעך זענען געמאַכט געוואָרן נאָר אויף אַרויסצוציען געלט ביים עולם. פונדעסטוועגן האָט ער געוואָלט, אַז דער סוכאָוואָליער רב זאָל זיין אַ גרויסער למדן. אין דער מחלוקת וועגן דעם שיינעם, שוואַרצבערדיקן רב, איז ער דער הייסטער אַנטיילנעמער.

זיינע קינדער זענען געווען געבילדעטע (איינער אַ פּראָוויזאָר) און זיי האָבן שנעל זייערע פיס פון שטעטל אויסגעריסן און אַוועק אין די צענטערס. בעת דער מלחמה, כאָטש זיינע צוויי זין זענען געווען אויפ פראָנט איז ער דאָך נישט געווען מרה־שחורהדיק, און האָט ווייטער אַנטיילגענומען אין געזעלשאַפטלעכן לעבן. אין בית־המדרש האָט ער אַלע געוואָלט איבערציינגן, אַז זיין „שיטה״ איז די ריכטיקסטע. אויב עמעצער וויל אים איבערשפּאַרן, איז ער אים מבטל תכלית הבטול, אַז יענער פאַרשטייט גאָרנישט און צו וואָס מישט ער זיך אין אַזעלכע זאַכן? ווען עס טרעפט אַ זאַך ווערט מקוים, ווי ער האָט פאָראויסגעזאָגט, איז ער אויפן זיבעטן הימל, און די איבריקע בית־המדרש־לייט שוויגן, נעמען אים אויף מיט אַ שמייכל: „אַהאַ! ר' קאָפּל האָט טאַקע מנצח געווען״.

געווען איז ער אַ פעסט־געבויטער ייד, אַ וואַלד־סוחר און האָט אַלע זיינע יאָרן פאַרבראַכט אין וואַלד. צו דער וועלט האָט ער זיך באַצויגן סקעפּטיש, געזאָגט: „די גאַנצע אנושיות איז אַ חיה. איינער וויל דעם אַנדערן פאַרצוקן״. אין דער מלחמה האָט ער געזען אַ אונטערשטיצונג צו זיין מיינונג. ווען ער האָט געהערט רעדן וועגן אידעאַלן, וועגן מאָראַל, האָט ער די דיבורים גלייכגילטיק אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. אויף יידן־שפּעקולאַנטן האָט ער געטראָגן אַ בייז האַרץ, נישט געקענט צוזען דעם ווילדן יקרות־טאַנץ פון די קרעמער און אויפגעוויזן באַשיינפּערלעך, אַז „סאָוועסטנע״ מענטשן זענען זייער ווייניק.

ירוחם לעווין

איתמר ניסעלקאָווסקי

באמת נישט פון ביאַליסטאָק גופא, נאָר פון דער ליבער פּראָווינץ, פון סוכאָוואָליע.

אַ שניט־קרעמער פון גרויסן פאָרמאַט און פון די פיינסטע בעלי־בתים אין שטעטל, אַ משכיל נאָך פון אַמאָליקע יאָרן, האָט ער נאָך אויף היינטיקן טאָג ליב דעם מליצישן העברעאיש, אין וועלכן ער האָט אַליין אויך געשריבן אין דער יוגנד אַפּאָר קאָרעספּאָדענציעס צום „המליץ״. (זיין פּסעוודאָנים האָט זיך צונויפגע־שטעלט פון ראשי תיבות: זיין נאָמען, דעם פאָטערס נאָמען און דער נאָמען פון געבורטס־שטעטל — „אביחיל״). אין די קעסט יאָרן פלעגן יידענעס קומען צו אים מיט בקשות וועגן שרייבן אַמעריקאַנער אַדרע־סן. שפּעטער איז ער געוואָרן אַ כלל־טוער, הגם — לויטן כאַראַקטער איז ער ווייט געווען פון מחלוקת און קיינמאָל האָט מען זיין קול נישט געהערט בעת די אָפּטע עכוב־הקריאות אין בית־המדרש.

אין די דייטשע צוואַנגס יאָרן, ווען פאַרשמאַכטע שטאָט־מענטשן האָבן געצויגן אין די שטעטלעך נאָך אַ פּוד קאָרן, נאָך אַ ביסעלע קאַרטאָפל, האָט זיך די שטוב באַזונדערס אויסגעצייכנט ווי אַ „כלבא־שבוע״־שטוב: איז ווער אַריינגעקומען אַ הונגעריקער, האָט ער געמוזט אַרויסגיין אַ זאַטער.

די געשעפטן זענען געגאַנגען נישט שלעכט. מען האָט שוין נישט געדאַרפט אויסקוקן אַ קונה, און ווי אַמאָל אין אַ מאַרק־טאָג רייסן דעם דאָרפישן פּויער פאַר די פּאָלעס. סחורה איז געווען בדוחק און פּרייזן זענען געווען פעסטע, איז ווער אַוועקגעגאַנגען און האָט נישט געקויפט — האָט מען אויך נישט אויסגע־וויינט נאָך אים „די דריטע אויג״.

די באַציונגען מיט די קריסטן פון דער פּאַראַפיע — אויסגעצייכנטע. מען האָט נישט געטאָרט אַריבער־פירן ווייצענע מעל אָן אַ „אויסווייז״, פלעגן באַקאַנטע פּויערים עס באַהאַלטן אין זייערע וועגלעך און ברענגען עס אין שטוב אַריין.

זונטיג און בכלל אַ חגא־טאָג פלעגט פאַרוואַנדלט ווערן די שטוב אין אַ אַכסניה פאַר קריסטליכע יונגען און שיקסעס, וואָס פלעגן קומען זיך פאַרפּוצן איידער זיי גייען אין קאָשציאָל אַריין.

שפּעטער באַקומען זיי אויך אין ארץ־ישראל ליבע בריוועלעך פון שטעטלשע און דאָרפישע „מיעשצאַנעס״, (איינוווינער), אַפילו אויך פון דעם אָרגאַניסט — די

*) געדרוקט אין „דאָס נייע לעבן״, ביאַליסטאָק.

שפּרינצע און איתמר ניסעלקאָווסקי

רעכטע האַנט פון כומר — און אַלע מיט איין וואָרט שרייבן, אַז נאָך אַזאַ „פּשיאַטעל" (פריינט), האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט.

די באָלשעוויסטישע אינוואַזיע האָט אַריינגעבראַכט אַ באַזונדערן חורבן אין דעם שטעטל. דער סך־הכל איז געווען: טראַגישער טויט פון עטלעכע חשובע בעלי־בתים און פולשטענדיגע צעראַבירונג פון שטעטלשע האָב און גוטס. אין דער פאַמיליע איז אויך אַן אייניקל — אַ מתמיד ייִנגעלע מיט אַ בלאָנד קעפּעלע און בלויע אייגעלעך — אין דער צווישן צייט אַוועק פון דער וועלט.

אמת, אַמעריקאַנער קרובים האָבן זיך גלייך אָפּ־גערופן און מען האָט צוריק אַוועקגעשטעלט אויף די פוס די רואינירטע אין שטעטל בכלל און די משפחה בפרט. מען האָט אָבער נישט געקענט פאַרגעסן דעם שווערן קאָשמאַר פון יענע טעג און די לעבעדיגע אבידה האָט געיאָגט און געטריבן וואָס ווייטער — אין די מרחקים.

אָפּגעשטעלט האָט מען זיך אויף ארץ־ישראל. דער פאָטער — חובב־ציוניש געשטימט נאָך פון ר' שמואל מאָהליווער'ס צייטן. די טאָכטער פלעגט מיט אַ באַזונדער האַרציקייט פאַרוויגן אירע קליינוואַרג מיט אַ „שכב־הרדם"־לידל און אויך דער פאַרשטאָרבענער ייִנגל האָט געחלומ'ט וועגן יפו'ער גימנאַזיע.

זענען געווען דאָ נאָענטע קרובים, אין אַ גאַנץ גוטן מעמד. האָט זיך אָנגעהויבן אַ שרייבעניש מיט די קרובים וועגן „פּאַפּירן". די קרובים האָבן זיך נישט געאיילט: וואָס וועלן זיי דאָ טאָן?

אָנגעקומען איז די „פאַמיליע" חול־המועד סוכות, פאַרפאָרן גלייך אין מוצא. דער ערשטער קבלת־פּנים אין די מוצא'ער בערג איז געווען אַ שיינער און אַ וואַרעמער. די התלהבות איז געווען גרויס. תיכף האָט זיך די פאַמיליע איינגעבירגערט: דער אַלטער האָט זיך אַ נאָמען געגעבן לויט זיין אַמאָליגן פּסעוודאָנים אין „המליץ" — אביחיל, אָנגעהויבן טראַכטן וועגן עפּעס תכלית... עס איז אַנטפּלעקט געוואָרן דער תהום צווישן חלום און ווירקלעכקייט, צווישן „דאָ" און „דאָרטן", צווישן „וועלן" און „קענען".

מען איז אַריין אין אַ בלאָטיקער ירושלימער שכונה צווישן היינטיגע אָדער נעכטיגע חלוקה־לייט. מען האָט דאָרט געעפּנט אַ קרעמל. מען איז געווען עלנט, מיט די נייע שכנים איז נאָך קיין התקרבות נישט געווען.

מען דערמאָנט זיך די פאַרלאָזענע היים, די פריי־לעכע, ווינטערדיגע אָוונטן; אין שטוב איז וואַרעם, דער סאַמאָוואַר אויפן טיש, די טיר עפענט זיך און פאַרמאַכט זיך נאָכאַנאַנד, עס קומען אַריין די שענסטע בעלי־בתים און דאָ?

באַזונדערס בענקט די אַלטע: פאַרלאָזן אַ שטעטל מיט קרובים. מיט אַ נאָענטן בית־עלמין, פאַרקויפט אַזאַ „גאָספּאָדאַרקע", וואָס העכער 40 יאָר לעבן איז אין איר אַריינגעלייגט געוואָרן. דאָרט איז געווען די אייגענע קו מיט דער אייגענער קאַרטאָפל, און אויך אַ „מזרח־שטאָט" אין בית־המדרש. און דאָ נישט קיין קרוב, נישט קיין גואל, די קינדער רעדן צווישן זיך אַן אַנדער לשון, דער באָבען דאַרפן זיי שוין גאָרנישט...

דער אַלטער איז געווען אַ טוער אין „מזרחי", אין „קרן־היסוד", געפאָרן אויף קאָנפערענצן, דאָ — קיינער קען אים נישט.

עס איז אַוועק אַ שטיקל צייט. דאָס געשעפט האָט געקריגן אַ נאָמען. מיט אַ טייל שכנים האָט מען זיך באַפריינדעט, די אָוונטן זענען שוין נישט אַזוינע אומעטיגע ווי געווען. עס האָט זיך געביטן די שווערע שטימונג פון די ערשטע טעג. מען איז געבליבן די ארץ־ישראלדיגע.

ירוחם לעווין

דניאל שקלאַר

דניאל שקלאַר

אין מיין זכרון איז ער פאַרבליבן אַלס דער נגיד פון שטעטל. אַ שיינער הויכער ייד, מיט אַ ברייט צעקעמטער באָרד, דער אויסזען אַ שטאָלצער, דער טריט אַ זיכערער, ווי ביי אַ מענטש, וואָס דער גורל איז געווען גוט צו אים.

זיין רייכטום האָט ער נישט באַקומען בירושה פון זיין טאַטן, ר׳ יוחן, ער האָט עס אַליין דערוואָרבן אַדאַנק זיין ענערגיע, זיין אַמביציע און זיינע גרויסע אונטער־נעמונגס־פעאיקייטן.

ווי מען פלעגט דערציילן, איז דניאל געווען אַ שותף צו חיים־יאַנקל שוואַרצס ביער־ברויערײ. אָבער ער האָט ווייזט אויס געוואָלט פירן געשעפטן לויט זיין אייגענער איניציאַטיוו. ער האָט זיך אָפּגעטיילט פון זיינע שותפים און אויסגעבויט אין סוף פון פאַרגאַנגענעם יאָר־הונדערט זיין אייגענע ברויעריי אין קאַרפּאָוויטשער גאַס. מיט דער צייט האָט זיך די גאַנצע ביער־פּראָדוקציע פון שטעטל קאָנצענטרירט אין דניאלס הענט. דניאלס ביער האָט געשמ׳ט פאַר דעם בעסטן פון אַלע שטעטלעך אַרום. מיטגעאַרבעט האָבן אין דער גרויסער ברויעריי, וועלכע האָט באַשעפטיקט פיל יידישע און קריסטלעכע אַרבעטער, 2 פון דניאלס זין, מענדל און זיידקע.

מענדל איז יונג געשטאָרבן, געלאָזט אַ פרוי מיט קינדער, צו וועלכע דניאל איז געווען אַ ריכטיקער „אַבי־יתומים״.

דניאלס שטוב איז געווען אַ בכבודיקע. ער האָט נישט געהאַט קיין פאַרמאַכטע האַנט. נצרכים אין שטעטל זענען תמיד געווען אַ סך.ביים גביר האָט מען געפּאָדערט און ער האָט זיך קיינמאָל נישט אָפּגעזאָגט. אין דער ערשטער וועלט־קריג, בעת די רוסן האָבן גענומען „זאַלאָזשניקעס״ פון שטעטל, איז דניאל אויך צוגענומען געוואָרן און ער איז געווען שטאָלץ צו ליידן לטובת הכלל.

דניאל איז געווען אַ מענטש מיט אַ גרויסן פאַר־נעם, האָט פאַרשטאַנען צו געבן זיינע שיינע טעכטער אַ וועלטלעכע בילדונג. זיי זענען אויך געווען פון די ערשטע אין שטעטל, וועלכע האָבן געלערנט אַ מאָדער־נעם העברעאיש.

דניאלס פרוי שיינע־רבקה איז געווען שיין, ווי איר נאָמען האָט געקלונגען, זי איז געווען אַ ריכטיקער „עזר־כנגדו״ פאַר דניאלן. ליב געהאַט צו געבן צדקה. איז ווער געקומען נאָך הילף, איז איר געווען ווייניק דאָס, וואָס איר מאַן האָט געגעבן און אַליין דערלייגט מן־הצד, מעג דאָס זיין אַ נדבה פאַרן קהל, אָדער אַ

שיינע־רבקה שקלאַר

באַשטייערונג פאַר אַ יוגנטלעכער אָרגאַניזאַציע.

ביי איר טיש איז תמיד געווען אַן אורח, זייט יאָרן האָט דאָרט דער געלער מגיד געהאַט איינעם פון זיינע „טעג". שיינע רבקה איז געווען זייער אַ צערטלעכע מוטער צו אירע גערעטענע קינדער. באַזונדערס שטאָלץ איז זי געווען מיט איר טאָכטער סימען, וועלכע האָט פאַר איר שיינקייט באַקומען אַ פריז אין רוסלאַנד. סימע איז אומגעקומען צוזאַמען מיט איר מאַן מאַקס אין גראָדנער געטאָ.

שיינע־רבקה און דניאל, דער נגיד פון שטעטל, האָבן זוכה געווען צו גרויסע לוויות. סוכאָוואָליע האָט זיי באַגלייט מיט גרויס כבוד.

הנה פריבולסקי

מאַקס סקיבעלסקי און זיין פרוי סימע (שקלאַר)

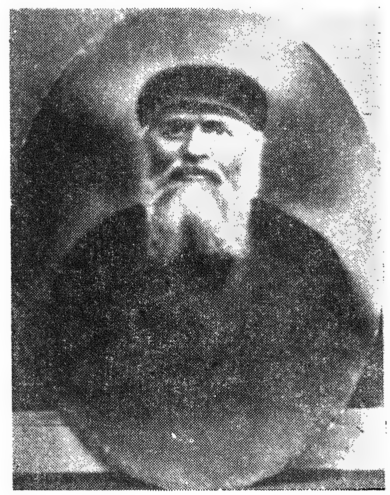
שמואלקע דער שמיד

שמואלקע דער שמיד איז געבוירן און דערצויגן אין אַ דאָרף נישט ווייט פון שטאַבין. ער איז געווען אַ בן־יחיד ביי אַ שמיד, וואָס האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו געבן אים די טראַדיציאָנעלע חדר־דערציונג, ווייל אין גאַנצן זענען נאָר עטלעכע יידישע משפחות און זיי זענען נישט געווען אומשטאַנד צו ברענגען אַ מלמד פאַר זייערע קינדער. איז דער פאָטער אַליין געוואָרן אַ מלמד פאַר זיין בן־יחיד, וואָס האָט פאַרמאָגט אויסערגעוויינלעכע פעאיקייטן. אין עלטער פון צען יאָר האָט ער שוין זעלבשטענדיק געלערנט אַ בלאַט גמרא. דער טאַטע, אַליין אַ בן־תורה, גייט דורך מיט אים אין דער פרייער צייט גאַנץ משנה און אַגדות. דאָס יינגל איז געבענטשט מיט אַ גוטן זכרון און אַלץ בלייבט ביי אים „כמונח בקופסא". עס איז נישט געווען קיין מאַמר חז"ל, וואָס ער זאָל נישט וויסן און געדענקען.

אַלט זייענדיק צוועלף יאָר ווערט ער אַריינגעצויגן אין דער שמידעריי־אַרבעט. אויך אויפן דאָזיקן געביט ווייזט ער אַרויס גרויסע פעאיקייטן. אָבער באַלד דערפילט ער די באַגרענעצטקייט פון דאָרפישן לעבן, עס ווערט אים ענג. ער זוכט עפּעס גייסטיקס און ווירקט אויפן פאָטער, זיי זאָלן פאַרלאָזן דאָס דאָרף און אַריבערפאָרן אין שטאָט.

אין שטאָט וואַרפט דער פאָטער אַוועק די שמי־

דעריי און נעמט זיך צו מלמדות, אין סוכאָוואָליע, אויף קאַרפּאָוויצער גאַס. דער זון אָבער נעמט זיך צוריק צו דער אַרבעט, ביי זלמן דעם שמיד אין לאַנגן

ר׳ שמואל כאַראָווסקי

דאָרף. שפּעטער ווערט ער אַליין אַ שמיד, קויפט אַ פּלאַץ אויף דער גרעבליע, בויט אַ גרויסע שיינע היים, און זוכט אויך אין שטאָט מעגלעכקייטן צו שטילן זיין דורשט נאָך וויסנשאַפט. אין די שבתים שלינגט ער אין בית־המדרש אַ בלאַט גמרא, משנה, אגדה. ער באַגייסטערט זיך מיטן „מלבים״ אויף תנ״ך. דאָס איז פאַר אים ווייניק. ער וויל זיך באַקענען מיט וויסנשאַפט. גייט ער פון שטוב צו שטוב. דאָ געפינט ער דעם „יוסיפון״, דער איינציקער מקור פון יידישער געשיכטע. דאָרט קריגט ער דוד פרישמאַנס „ידיעות הטבע״. ער שלינגט אַלץ מיט דורשט. דאָס, וואָס ער קען נישט אַוועקנעמען פון דער אַרבעט־צייט, נעמט ער אַוועק פון שלאָף, און נישט איין נאַכט קומט ער אָפּ מיט כאַפּן אַ דרימל זיצנדיק אויף דער שטול. פאַרבייפאָרנדיק די גרעבליע אין אַ זומערדיקן פאַרטאָג פלעגט מען טרעפן שמואלקען זיצן מיט אַ בוך אין האַנט. זיין גאַנץ לעבן איז אַוועק „מיטן האַמער אין איין האַנט אין דער צווייטער — דאָס בוך״.

גלייכצייטיק אַנטוויקלט ער זיינע פעאיקייטן אין דער אַרבעט, שאַפט נייע דערפינדונגען צו פאַרגרינגערן און פאַרשנעלערן די אַרבעט. ער האָט דער ערשטער דערפונדן דעם „פלאָג״, וואָס האָט דעמלט געמאַכט אַ איבערקערעניש אין דער ערד־אַרבעט. ער ווערט באַרימט אַלס פאַכמאַן פונעם „אייזערנעם וואָגן״, און איז דער איינציקער בעל־מלאכה אויפן דאָזיקן געביט אין דער גאַנצע געגנט.

דעם לעצטן שבח איז כדאי נאָכצוזאָגן נאָך אים, אַז ער איז קיינמאָל אין כעס נישט געווען, אַפילו נישט אויף קיין אייגן קינד. ער האָט דערלעבט אריכת־ימים, ווי דער תנא, וואָס האָט געזאָגט, אַז ער האָט זוכה געווען צו אַ טיפן עלטער, ווייל: „מימי לא הקפדתי אפילו בתוך ביתי״ (אין מיין לעבן האָב איך זיך נישט געבייזערט אפילו אויף מיינע אייגענע).

יאַנקל כאַראָווסקי (דעטרויט)

א חסיד

סוכאָוואָליע איז געווען אַ מוסטער פון אַ מ ת נ ג ד י ש שטעטל: אין די בתי־מדרשים און אין שול האָט מען געדאַוונט „נוסח אשכנז״ (חסידים דאַוונען „נוסח ספרד״). אין דער צייט פון דער ערשטער דייטשער אָקופּאַציע האָט אַהערצו פאַרבלאָנדזשעט אַן איין־און־איינציקע חסידישע משפחה.

אמת, אין שטעטל האָט אַמאָל געלעבט אַ סאָקאָלאָווער חסיד וועלוול אָרלאַנסקי און זיין פרוי מלכה פּוצערס, זיי זענען אָבער שפּעטער אַריבער קיין ביאַליסטאָק.

אברהם בן לייזער־יואל לעווין איז געווען אַ געבוירענער סוכאָוואָליער. זיין מוטער איז געווען אסתר־לאה די טאָכטער פון פייגע משה־דנ׳ס. זיין יוגנט האָט אברהם פאַרבראַכט אין ישיבות און אויף זיין וועג איז ער באַצויבערט געוואָרן פון חסידישן שיין און איז געוואָרן אַ סלאָנימער חסיד. זיין מוטער אַ מתנגדיסטע מיט לייב און לעבן, פלעגט תמיד האָבן

צו אים טענות: הלמאי ער פאַרלאָזט די הייליקע ספרים (תנ״ך און תלמוד) און ער גיט זיך איבער די ספרים׳לעך (חסידישע). ער איז אָבער געבליבן אייזנטריי דער חסידישער אידעע.

אין די הונגער־יאָרן פון דער דייטשער אָקופּאַציע אין ביאַליסטאָק האָבן גוטע פריינד (שפּרינצע און איתמר ניסעלקאָווסקי) אַראָפּגעבראַכט אים און זיין פאַמיליע קיין סוכאָוואָליע. ער איז געווען איינער פון די ל״ו צדיקים. אַלע צרות זיינע (מאַטעריעלע און מאָראַלישע) פלעגט ער אויפנעמען מיטן שפּריכוואָרט: „גם זו לטובה!“. קיינמאָל נישט פאַרלאָזן זיין גלויבן: „דער אויבערשטער וועט העלפן“. אין באַראַנאָוויטש, וואו זיין פאַמיליע האָט געוואוינט די לעצטע יאָרן, האָט מען געהאַלטן אברהמל סוכאָוואָליער פאַר „אַ ייד אַ צדיק“.

ירוחם

סאָל ראָזענבלום

סאָל ראָזענבלום

שלמה־אביגדור חאַטשע רייזעס איז געבוירן געוואָרן אין סוכאָוואָליע, געלערנט אין די ישיבות פון סלאָנים און זשאלודאק, געווען אַ גרויסער מתמיד און באַקומען סמיכות אויף רבנות. זיינע עלטער זיידעס זענען געווען גרויסע רבנים, אין סוכאָוואָליע.

אין אַמעריקע איז שלמה־אַביגדור ראָזענבלום אָנגעקומען אין עלטער פון 19 יאָר. די ערשטע יאָרן זענען, ווי געוויינלעך, געווען שווערע. געהאַט אַ קליין געשעפטל. איז אָבער דער גורל געווען גוט צו אים און ער האָט זיך אַרויפגעאַרבעט פון אַ קליינעם קרעמער ביז אַ וויכטיקן כוח אין דער פינאַנסיעלער וועלט.

אַלע יאָרן, סיי ווען ער האָט געקעמפט פאַר עקזיסטענץ, סיי ווען ער האָט געהאַט אַ גרויסן פינאַנסיעלן דערפאָלג, האָט ער געפונען צייט צו ווידמען פאַר הייליקע ספרים, עס האָט אים שטענדיק געצויגן צו דער העברעאישער קולטור. ער האָט זיך גערעכנט אַלס גרויסער קענער אין די שריפטן פון ר׳ יהודה הלוי, אבן־עזרא, און רמב״ם.

סאָל רוזנבלום האָט געהאַט אַ וואַרעם יידיש האַרץ און אַ ברייטע האַנט און אַ גרויסן טייל פון זיין פאַרמעגן האָט ער צוטיילט נאָך ביי זיין לעבן, פאַר נויטבאַדערפטיקע און פאַר אינסטיטוציעס, וועלכע זענען געווען נאָענט צו אים.

ער האָט אויך בייגעטראָגן הונדערטער טויזנטער דאָלאַרן פאַר יידישער דערציונג און פאַר דער אַנטוויקלונג פון ארץ־ישראל.

אין זיינע לעצטע יאָרן האָט זיך סאָל רוזנבלום דערנענטערט צו די ציוניסטישע קרייזן, און אין יאָר 1925, פאַר זיין טויט, איז ער געשטאַנען זייער נאָענט צו דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע.

נאָך זיין טויט האָט זיין פרוי געגעבן אַ ½ מיליאָן דאָלאַר פאַרן העברעאישן אוניווערסיטעט אין ירושלים. דער ראָזענבלום־אינסטיטוט אויפן „הר־הצופים“ איז אַ פּאַסנדיקער דענקמאָל פאַר איינעם פון די שענסטע זין וואָס סוכאָוואָליע האָט פאַרמאָגט.

ח. ש.

שלמה (סאַלאָמאָן) וויינשטיין

שלמה (סאַלאָמאָן) וויינשטיין

אַ זון פון יאָסל וויינשטיין פון גראַיעווע און אַ אייניקל פון חיה־רחל וויינשטיין פון סוכאָוואָליע. זיין פעטער — לייבל וויינשטיין — אַ העברעאישער לערער און אַ אויסגעצייכנטער בעל־מדקדק.

שלמה האָט חתונה געהאַט אין גראַיעווע מיט פייגע גראַן, אַ טאָכטער פון דעם משכיל און לערער, חנינאַ גראַן.

אין דער יוגנט האָט ער געלערנט אין חדרים און ישיבות און תמיד באַנוצט זיך מיט חז״ל פירושים.

יונג אויסגעוואַנדערט קיין אַמעריקע, האָט ער זיך מיט די אייגענע כחות אַרויפגעאַרבעט, זיך פאַרנומען מיט באַנק געשעפטן, באַקאַנט און געשעצט געוואָרן אין די פינאַנסיעלע קרייזן אין ניו־יאָרק. זייענדיק אַ הייסער חובב־ציון, האָט ער אין משך פון 50 יאָר אָפּגעגעבן צייט און ענערגיע פאַרן אויפבוי פון ארץ־ישראל און אויסלייזונג פון די וויסטע באָדנס.

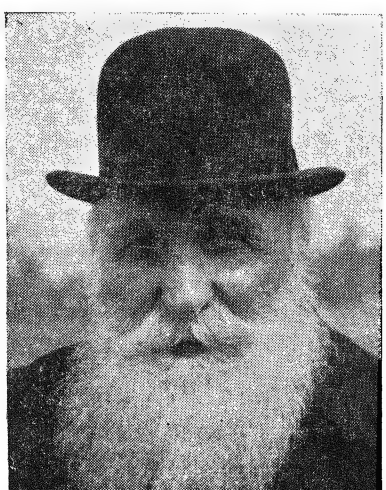
פיל ציוניסטישע און ווירטשאַפטלעכע אונטערנע־מונגען זענען פאַרבונדן מיט זיין נאָמען. יעדע אַקציע האָט ער אונטערשטיצט פינאַנסיעל, און מיט ראַט און אויך זיך באַטייליקט אין דער אָנפירונג.

אין די יאָרן 1926—27 איז ה׳ וויינשטיין געווען דירעקטאָר פון דער קאָלאָניזירונג־געזעלשאַפט „קהילת־ציון״. אין דער תקופה האָט די געזעלשאַפט אויסגעלייזט 120,000 דונאַם באָדן אין א״י און צוגעגרייט די פלעצער אויף וועלכע עס זענען שפּעטער אויפגעבויט געוואָרן: הרצליה, עפולה, שכונת שיינקין, כפר־אתא, מגדל, טבעון און מפרץ־חיפה. אַדאַנק דעם גרויסן פאַרנעם, וויזיע און אָרגאַניזאַטאָרישע פעאיקייטן פון שלמה וויינשטיין, מיט דער הילף פון ה׳ צ. פאַסמאַן און ריכטער ב. ראָזענבלאַט (שטאַמט אויך פון סוכאָוואָליע), האָט די „קהילת־ציון״ געזעלשאַפט אויפגעטאָן זייער פיל אין א״י, נישט קוקענדיק אויף אַלע שטערונגען פון דער מאַנדאַטאָרישער מאַכט. 2 מאָל האָט וויינשטיין באַזוכט מדינת ישראל, באַטייליקט זיך אין אַלע „קאָמפּיינס״.

ה׳ וויינשטיין און זיין שוועסטער, פרידע מילער די פאָרזיצענדערין פון סוכאָוואָליער קאָמיטעט אין ניו־יאָרק — זענען זייער טעטיק צווישן אונדזערע לאַנדס־לייט אין אַמעריקע. אין דער צייט פון צווייטן וועלט־קריג איז ה׳ וויינשטיין געווען סעקרעטאַר פון סוכאָוואָ־ליער רעליף־קאָמיטעט און עד היום איז אים נאָענט דער נאָמען סוכאָוואָליע.

שלמה וויינשטיין איז איינער פון סוכאָוואָליער גרויסע זין.

ו־ן

ר׳ יוסף וויינשטיין

פראָפ׳ אסקאר יאנאווסקי

אין סוכאָזשאָליע האָט מען נאָך געדענקט משה דעם שמש פון מויער־בית־המדרש. תמיד האָט מען אים געזען מיט אַ גרויסן שטעקן; פאַר די ימים־נוראים האָט ער געוועקט מיט זיין טרויעריקן נגון: „שטייט אויף צו סליחות...״

פראָפ. אָסקאַר יאַנאָווסקי און זיין פרוי פערל

אין 1910 האָט משהס זון אהרן מיט זיין פרוי דינה־אסתר פאַרלאָזט דאָס שטעטל און עמיגרירט קיין אַמע־ריקע. זייער זון חאַצקל איז דאַן אַלט געווען 10 יאָר.

דאָס יינגל איז געווען זייער באַגאַבט און אַ גרויסער מתמיד. געענדיקט מיט אַן אויסצייכענונג די ניו־יאָר־קער שטאָטישע מיטל־שול און דעם אוניווערזיטעט. אין 1921 באַקומט ער זיין „ב.א.״־דיפלאָם, אין 1922 זיין „מ.א.״־דיפלאָם און אין 1933 — דאָקטאָר פילאָזאָפיע אין קאָלאָמביע־אוניווערזיטעט.

עס נעמט נישט לאַנג אין פראָפ. אָסקאַר יאַנאָווסקי ווערט באַקאַנט צווישן די אַמעריקאַנער יידן ווי אַ גרויסע פערזענלעכקייט אויפן געביט פון קולטור און דערציונג.

פון 1924 איז אָסקאַר יאַנאָווסקי געווען לערער פון געשיכטע און אינטערנאַציאָנאַלע באַציונגען אין ניו־יאָרקער שטאָטישן אוניווערזיטעט. ער איז אויך פראָ־פעסאָר פאַר געשיכטע און דירעקטאָר פון אַ פאָרשונג־אינסטיטוט, וועלכע ווערט אונטערשטיצט דורכן „ראָק־פעלער פאָנד״. פון 1950—57 איז פראָפ. יאַנאָווסקי געווען דירעקטאָר פון העכערע דערציונג־אינסטיטוציעס אָבער ער האָט זי דאָפּגעזאָגט דערפון, כדי זיך אָפּצוגעבן מיט לערע, פאָרשונג און שרייבן.

פון 1933 ביז איצט האָט פראָפ. יאַנאָווסקי אָנגע־שריבן 6 ביכער צוו. אַנד.: „די יידן און די מינדערהייט־רעכט״; „נאַציאָנאַליטעטן און נאַציאָנאַלע מינדערהיי־טן״; „דער אַמעריקאַנער ייד״.

אויסערדעם באַטייליקט ער זיך אין פאַרשידענע אַמעריקאַנער זשורנאַלן. ער פאָרט איבער גאַנץ אַמע־ריקע מיט פאָרטראַגן וועגן דער געשיכטע פון אייראָפּע, וועגן אינטערנאַציאָנאַלע באַציונגען און מינדערהייט־פּראָבלעמען.

פראָפ. יאַנאָווסקי איז אויך אַקטיוו אין אַמעריקאַנער געזעלשאַפטלעכן לעבן.

אין 1935 איז ער געווען דער ראַט־געבער פון דזיימס ג. מאַקדאָנאַלד, דער הויך־קאָמיסאַר אין „אונאָ״ פאַר פליטים. ער איז אַ מיטגליד אין „פּראָפעסאָרן בונד״; אין „דער אַמעריקאַנער היסטאָריקער געזעל־שאַפט״ און אַנדערע.

פראָפ. יאַנאָווסקי איז אויך זייער אַקטיוו אין יידישן לעבן:

ער איז אַ מיטגליד אין דער אָנפירערשאַפט פון העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים און דירעקטאָר פון דער אַמעריקאַנער אַקאַדעמישער פאַרוואַלטונג פון סימפּאַטיקער פון דעם אוניווערזיטעט.

אין פאַרלויף פון 1946—47 האָט פראָפ. יאַנאָווסקי דורכגעפירט אַן אינספּעקציע איבער די יידישע געזונד־הייט־פאַרוואַלטונגען אין אַ 300 מוניציפּאַלע צענטערן אין אַמעריקע.

פראָפ. יאַנאָווסקי איז נאָענט צו אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו יידישער דערציונג און בילדונג אין אַמע־ריקע: ער איז פאַרזיצער פון קאָמיטעט צו דערלערנען יידישע בילדונג אין אַמעריקע; מיטגליד אין פּרעזידיום

פון דער אַמעריקאַנער געזעלשאַפט פאַר יידישער דער־ציונג. אַסך יאָרן איז ער געווען פאָרזיצער פון בילדונג אין דעם באַראַטונג־קאָמיטעט פון הדסה; אַסך יאָרן אַ מיטגליד אין דער רעדאַקציע פון צוויי וויכטיקע וויסנשאַפטלעכע זשורנאַלן: „די פליכטן פון מיטעלן מזרח" און „יידישע סאָציאַלע לערערס", אַ מיטגליד פון באַראַטונגס־קאָמיטעט פון נאַציאָנאַל־ראַט פון דער אָרגאַניזאַציע „עברית"; פון דעם יידישן וויסנשאַפטלעכן אינסטיטוט; אין קאָמיטעט פאַר יידישער בילדונג אין ניו־יאָרק און אין „דזשוינט"־קאָמיטעטן.

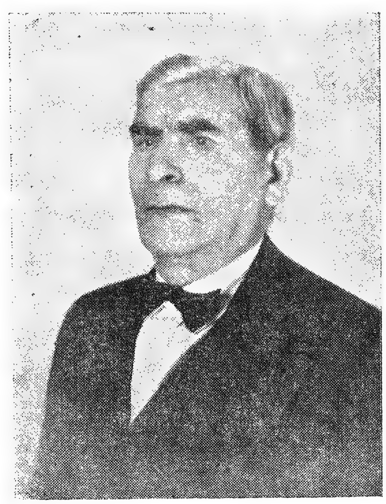
פראָפ. יאַנאָווסקי האָט זיך אויך באַטייליקט אין פאַרשידענע קאָמיטעטן פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקע. פאַר זיינע ביישטייערן האָט פראָפ. יאַנאָווסקי באַקומען פאַרשידענע אויסצייכענונגען.

***

פערל רובין, זיין פרוי, האָט געהאַט אַן אומעטיקע קינדהייט אין סוכאָוואָליע. די מוטער אַלטע איז געשטאָרבן אין 1915, דער פאָטער וועלוול (זאב) אין ערשטן וועלט־קריג. פערל איז געוואַקסן עלנט און פאַריתומ'ט.

אין 1917 איז זי אָנגעקומען קיין אַמעריקע. האָט אָנגעהויבן לערנען ענגליש ביי אָסקאַר יאַנאָווסקי. פערלען איז באַשערט געווען צו ווערן די לעבנס־באַגלייטערין פון דעם דאָזיקן אינטערעסאַנטן מענטש. זי איז די פרוי פון פראָפ. אָסקאַר יאַנאָווסקי. זיי האָבן 3 קינדער: שלויה, נעמן און תמר.

חאַצקל אָסטראָוו

חאַצקל אָסטראָוו
(געשטאָרבן אין ניו־יאָרק אין עלטער פון 75 יאָר)

חאַצקל האָט פאַרלאָזן זיין טאַטע־מאַמע, אַבאַ און ריווצע, ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגער בחור. די גרעסטע טייל פון זיין לעבן, האָט חאַצקל פאַרבראַכט אין אַמעריקע, אָבער סוכאָוואָליע האָט ער תמיד געדענקט.

חאַצקל איז געווען אַ פּאָפּולערע פיגור צווישן די סוכאָוואָליער לאַנדסלייט אין אַמעריקע. צו אים האָט מען זיך געווענדעט פון שטעטל מיט בקשות נאָך הילף סיי פאַרן כלל, סיי פאַרן פרט. און קוים האַנדלט זיך וועגן אַ טובה, פלעגט חאַצקל נישט זשאַלעווען קיין צייט און קיין מי. פּאַסירט דאָך, אַז אַ „סוכאָוואָליער" אין אַמעריקע זאָל אַמאָל פאַרגעסן אין זיינע קרובים אין שטעטל, ווענדעט מען זיך צו חאַצקלען. ער געפינט שוין דעם וועג צו אַזעלכע קרובים. חצקלען קען קיינער נישט אָפּזאָגן.

חאַצקל אָסטראָוו איז געווען דער פאָרזיצער פון ניו־יאָרקער רעליף קאָמיטעט פאַר סוכאָוואָליע.

באַזונדערס פיל האָט חאַצקל געטאָן פאַר דער שולע אין שטעטל.

געבענטשט זאָל זיין, זיין אָנדענק!

ח. ש.

געשטאלטן

שמחה לאזאר

די באזונדערע טיפן פון שטעטל סוכאוואליע זענען אן אפשפיגלונג פון אונדזער פארגאנגנהייט. אין דער גרויסער פארניכטונג איז אויך אומגעקומען די גאנצע באפעלקערונג פון אונדזער שטעטל. זאל דינען די שילדערונג פאר אונדזערע קינדער און ווייטערדיקע דורות.

זאלן דערמאנט ווערן די ציוניסטישע טוער, וועלכע האבן אריינגעבראכט דעם ציון־געדאנק אין שטעטל און איינגעפלאנצט די קערנדלעך פון א״י־אידעאלן. א טייל פון זיי האבן זיך אפגעריסן פון דעם געבורטס־שטעטל, פון פריינד, משפחה און אוועק מיט יארן צוריק קיין ארץ־ישראל.

לאמיר די דאזיקע טוער אפגעבן כבוד פאר זייער גרויסן אידעאליזם, פאטריאטיזם און פאר זייער ווייטן בליק איבער דער צוקונפט פון אונדזער פאלק.

1. איתמר ניסעלקאווסקי

געוווינט אין קארפאוויטשער גאס, געהאט א מאנופאקטור־געשעפט צוזאמען מיט זיין איידעם מענדל, אין אן אייגן הויז. אין פראנט איז געווען א גרויס הילצערן ארומגעצוימט בריקל מיט צוויי בענק ביי די זייטן, דארט פלעגט מען אפט זען זיצן ר׳ איתמרן מיט א צייטונג אין האנט, פארטיפט אין די ארטיקלען, פארטראכט אין ווייטע וועלטן.

געדאווינט האט ער אין נייעם בית־המדרש אויפן מזרח, און איז ביי יעדער געלעגנהייט ארויסגעטרעטן אין בית־המדרש מיט דרשות, יידן זאלן געבן געלט, זיך ארגאניזירן אין פארטייען, שאפן פאנדן און פארן קיין ישראל, אויפבויען דאס חרובע, פארוויסטע, פאר אונדז באשטימטע לאנד. ר׳ איתמר איז געווע א ייד א למדן, מיט בטחון, מיט אמביציע. ער האט פארנומען אן אנגעזען ארט אין דער פירערשאפט פון „מזרחי״, געווען אויך פון די ערשטע צום פארלאזן סוכאוואליע און פארן קיין ישראל מיט זיין גאנצער משפחה. זיין איידעם, מענדל בורע איז אויך געווען א גרויסער אידעאליסט.

2. משה פוטיאל

ער האט פארמאגט א פאטריארכאל אויסזען, מיט א ברייטן שטערן און שטארקע שטימע, א למדן און גוטער רעדנער. געוווינט אין מארק־פלאץ, זיין פרוי — שיינע־שרה, די טעכטער — באשע און חייטשע מיטן איידעם ברוך ראזענבערג און קינדער. ר׳ משה האט שטענדיק איינגעלייגט וועלטן אויף דער בימה אין אלטן בית־המדרש (אליין געדאוונט אין נייעם בית־המדרש). ער איז געשטאנען בראש פון דער „מזרחי״־באוועגונג און געפרעדיקט ביי יעדער געלעגנהייט פאר דעם געדאנק פון שיבת־ציון. אן אקטיווער טוער אין דער ציוניסטישער באוועגונג און אין אלגעמיין שטאטישע פראגן. ער איז געווען יידישער פארשטייער אין שטאט־ראט, געקעמפט פאר יידישע רעכט, און איינער פון די ארגאניזאטארן און בויער פון „בית־ספר מזרחי״ (דער נייער בנין איז אויפגעבויט געווארן אויפן הויף פון אלטן בית־מדרש אין מארק פלאץ). פוטיאל האט געהאט א פארגעשריטענעם קוק אויפן לעבן. קיינמאל נישט געווען פאנאטיש, האט ליב געהאט צו דערציילן און אויסהערן וויצן, און געפונען צייט צו שפילן א שאך. ווען ס׳האט זיך ווער גענויטיקט אין הילף האט ער געשאפן געלט און אנדערע הילפסמיטלען. א ייד מיט א ברייטן פארנעם, געשטרעבט צו פארן קיין ארץ־ישראל ביז דער לעצטער מינוט פון זיין לעבן.

זיין אייניקל ראובן ראזענבערג איז געפאלן אין קאמף ביי די טויערן פון ביאליסטאקער געטא מיט געווער אין האנט, געווען איינער פון די איבערגעגעבנסטע מיטארבייטער פון דער יידישער אונטערערדישער באוועגונג און ארויסגעבער פון דער אומלעגאלער צייטשריפט, מיטגליד פון „השומר הצעיר״.

3. זלמן יפה

גערופן האָט מען אים דער שטאָט־חכם. געוווינט אין מאַרק־פּלאַץ, געהאַט אַן אייגן הויז, געהאַנדלט מיט לעדער. יאָרן־לאַנג געווען אַ יידישער ראַטמאַן אין שטאָט (מאַגיסטראַט), אַ ציוניסטישער טוער, געהאַלטן רעדעס אין בית־המדרש וועגן ארץ־ישראל, אָנווייזענדיק די נויטווענדיקייט פון אומקערן זיך קיין ארץ־ישראל, אויפבויען דאָס פּאַרוויסטע לאַנד, נישט בויען קיין פרעמדע וועלטן מער, נאָר אייגענע. ער האָט זיך אַרויסגעריסן פון אַלע זיינע געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן, ליקווידירט אַלע זיינע געשעפטן אָפּגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, און דאָ געשטאָרבן.

4. לייזער טיקאָצקי (מאָטקעס)

אַ מענטש אין די מיטעלע יאָרן, אַ הויכער יונגער־מאַן מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל אויפן געזיכט. געוווינט אין יאַנאָווער גאַס, געהאַט אַ וויין־געשעפט. איז געווען באַהאַוונט אין דער וועלט־ליטעראַטור. לייזער איז געווען איינער פון די גרינדער פון דער ביבליאָטעק. אַ הייסער ציוניסט, גענומען אַנטייל אין פאַרזאַמלונגען און רעפעראַטן פאַרן נאַציאָנאַלן פאָנד.

ער האָט געהאַט אַ װוּנדערבאַרער־שיינע שטימע, אָפּטמאָל געדאַוונט פאַרן עמוד און געזונגען אין בית־המדרש אויף דער בימה ביי ציוניסטישע פאַרזאַמלונגען און פייערונגען „דאָס יידישע ליד":

„דער ייד מעג זיין אָרעם,
דאַך איז ער זייער רייך,
ווייל גייסטיקע אוצרות האָט דער ייד זייער אַ סך,
דער ייד איז געדולדיק, זיין בטחון איז גרויס,
פון אַ ברענענדיקן אויוון גייט ער לעבעדיק אַרויס".

ער האָט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין די רייען פון אַלגעמיינע ציוניסטן, האָט באַוויזן אָפּשיקן אַ טייל פון זיינע קינדער קיין ארץ־ישראל: מרדכי מילעק און זיין טאָכטער חנה.

ל ע ר ע ר

1. מאיר בורי (נאָסקעס)

אַ שלאַנקער דאַרער יונגערמאַן, געגעבן לעקציעס אין פּריוואַטע היימען און שפּעטער אין דער העברעאישער שול, געווען אַ הייסער ציוניסט, פאַרשפּרייט די העברעאישע שפּראַך צווישן דער יוגנט און אַנטייל גענומען אין שאַפן די ערשטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע האַלטנדיק פאַר זיי רעפעראַטן אויף אַקטועלע טעמעס. געשאַפן די „השחר" — און דערנאָך די „התחיה"־גרופּן. אַוועק קיין ארץ־ישראל מיט פיל יאָרן צוריק.

2. איסר סמאָליאַר

געוווינט אין יאַנאָווער גאַס ביי יעקב־לייב טאָלעס אין הויז, געלערנט מיט קינדער פּריוואַט און שפּעטער געווען לערער פון העברעאיש אין דער סוכאָוואָליער שול. סמאָלאַר האָט פיל מיטגעהאָלפן אין געזעלשאַפטלעכער אַרבייט אין ועד־הקהל, פאַר דער ביבליאָטעק און פאַרשידענע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס. געפינט זיך איצט אין ניו־יאָרק.

3. יעקב צאַבאַן (פּאָלאָמינער)

געוווינט אין יאַנאָווער גאַס אין הויז פון מאַשע דער בלינדער. געווען אַ ייד אַ למדן און אַ באַשיידענער מענטש. געלערנט יאָרן מיט קינדער ביי זיך אין הויז ווי אין אַ חדר. געווען אַ וועלטעלעכער מענטש, אַ סך געלייענט און גוט געקענט די העברעאישע ליטעראַטור, שפּעטער געוואָרן לערער פון תלמוד אין דער העברעאישער שול. גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דער „מזרחי" טעטיקייט.

4. משה וואָנכאָצקער

געקומען קיין סוכאָוואָליע אַלס העברעאישער לערער. געוווינט אין הויז פון חנה סטוצינסקי אין יאַנאָווער גאַס, מיטן גאַנצן האַרצן און נשמה געווען אַ חלוץ. מיט זיין קומען צו אונדז האָט ער אָנגעצונדן ממש אַ פלאַם אין דער יוגנט פאַרן חלוציזם. זיינע פייערדיקע רעדעס אויף „קעסטל־אָוונטן", וועלכע זענען געוואָרן איינגעאָרדנט אין לאָקאַל פון „החלוץ", אין הויז פון יואל פּאָלאַק אין מאַרק פּלאַץ, פלעגן מאַכן אַ גרויסן רושם

אין שטעטל; נאָך יעדן רעפעראַט זענען וואָכנלאַנג געווען דיסקוסיעס איבער ארץ־ישראל־טעמעס. עס האָט געטראָפן, אַז די דיסקוסיעס האָבן זיך געענדיקט מיט גרויסע אַוואַנטורעס, צוליב די מיינונגס־פאַרשידנהייטן פון די באַזוכער. מיט זיין רעדנער־קראַפט האָט ער באַוויזן צו געווינען אַ גרויסן טייל פון דער יוגנט, וועלכע איז נאָך דער הכשרה אַוועק קיין ארץ־ישראל. שפּעטער האָבן זיך אָנגעהויבן שאַפן אַנדערע ציוניסטישע פאַרטייען, ווי: בית״ר און „השומר הצעיר״. משה וואָנכאָצקער האָט פאַרלאָזן סוכאָוואָליע און אַוועק קיין ארץ־ישראל.

5. חיים שניידעראָווסקי

געוווינט אין תיפלה־גאַס, געשטאַמט פון אָרעמע עלטערן, שניידער; געקעמפט זיין גאַנץ לעבן צו זיין אַ לערער און דערגרייכט דעם ציל. ער האָט אָנגעפאַנגען לערנען העברעאיש מיט קינדער אין זיין היים. שפּעטער געוואָרן לערער אין דער העברעאישער שול. קליין־געוויקסיק, שטיל און באַשיידן.

למדנים

1. קאָפּל מגיד

אַ הויכער ייד מיט אַ ברייט קנאָכיק געזיכט, גרויסע אויגן, וועלכע האָבן געקוקט אַ ביסל אין קעגנזייטיקע ריכטונגען, אַ תלמיד־חכם, געקענט גמרא אויף אויסנווייניק. ליב געהאַט זיך מפּלפּל צו זיין און פירן דיסקוסיעס וועגן תלמוד.. ווען עמיצער האָט אים עטוואָס געזאָגט און עס האָט נישט געשטימט מיט זיין אויפפאַסונג, איז ער גלייך געלאָפן צו דער ספרים־שאַנק, אַ כאַפּ געטאָן אַ ספר, און באַוויזן אַז ס׳איז ווי ער זאָגט. עס איז נישט געווען צו באַגרייפן דעם פענאָמענאַלן זכרון פון אָט דעם גרויסן למדן. קאָפּל האָט אויך ליב געהאַט צו דעבאַטירן וועגן פּאָליטיק. געווען אַ סאָציאַליסט לויט זיינע אַנשויאונגען, געפירט אַ רואיק באַשיידן לעבן, קיינמאָל עפנטלעך נישט אַרויסגעטראָטן מיט רעדעס. אויך זיינע קינדער זענען געווען וועלטלעך געבילדעט און סאָציאַליסטיש געשטימט. זיין זון דניאל האָט קומענדיק פון רוסישן מיליטער זיך געלערנט שוסטעריי, דער צווייטער זון, שמחה, וועלכער געפינט זיך אין רוסלאַנד איז אַ גרויסער געלערנטער.

2. זלמן גאַלאַנטי

אַ קליינער דאַרער ייד, געוווינט אין הויז פון שלומקע ראַבינאָוויטש, געצויגן זיין פּרנסה פון אַ קליין גאַלאַנטעריע־קרעמל, שרייב־מאַטעריאַלן, געווען אַ גרויסער למדן און אַ מערקווירדיקער ייד, מיטן גאַנצן האַרצן איבערגעגעבן דעם ארץ־ישראל־אידעאַל. אין זיין קרעמל האָט פאַרנומען אַ גאָר וויכטיק אָרט דאָס פאַרקויפן פאַרשידענע „ווידען״ (פּאָטשטאָווקעס), פאָטאָגראַפיעס פון תל־אביב, וועלכע איז נאָך געווען אין אָנפאַנג פון איר אַנטוויקלונג. פאַרביקע בילדער, וועלכע האָבן פאָרגעשטעלט רחוב־הרצל, רחוב־אַלנבי, קבר־רחל, כתל־מערבי, ירושלים, יפו, הר־הכרמל, בילדער פון העברעאישע שרייבער און כלל־טוער, ווי סאָקאָלאָוו, אוסישקין, ביאַליק, לילנבלום און אַנדערע יידישע פערזענלעכקייטן.

די בילדער האָבן פיל מיטגעהאָלפן פאַר ארץ־ישראל, די שיינע גאַסן און מענטשן, די שרייבער פון העברעאישן וואָרט, אַלץ וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו ארץ־ישראל האָט דערנענטערט דעם יונגען דור צו דער ווירקלעכקייט פון שיבת־ציון. ר׳ זלמן הכהן גאַלאַנטי האָט עס געטאָן מיט גרויסע געניטקייט און ליבע. ער האָט די בילדער פאַרקויפט ביי יעדער געלעגנהייט, ווי שמחות, משלוח־מנות, ראש־השנה ווונטשן. זיין קליין קרעמל האָט ר׳ זלמן געפירט צוזאַמען מיט זיין טאָכטער באַשקען, באַקאַנט אין סוכאָוואָליער געזעלשאַפטלעכן לעבן.

3. אברהם משה חאַרלאַפּ

אַ געלער, אַ למדן, געוווינט אין מאַרק־פּלאַץ געהאַט אַ מאַנופאַקטור געשעפט, געלייענט אויך ביכער, אַ שטילער און אַ שיינער בעל־תפילה, געדאַוונט אין נייעם בית־המדרש. ער האָט געהאַט ליב צו לאַכן ביי יעדער געלעגנהייט, עס איז געווען גענוג, אַז עמיצער זאָל צו כל־נדרי ספּעציעל אַ לאַך טון, אַז ער זאָל זיך צעלאַכן אין מיטן דאַוונען.

4. הלל דער טויבער (ליבלינג)

אַ הויכער און ברייט־בייניקער, געווינט אין מאַרק־פּלאַץ געהאַט אַן אייזן־געשעפט, וועלכן דער זון האָט געפירט. אַליין געזעסן יומם־ולילה אין באַרג־בית־המדרש. ווען נאָר אַ ייד האָט געעפנט די שווערע בית־

אַלתר איצעס קינדער פון רעכטס צו לינקס: סענדער, שמחה׳ל און אסתר לאַזאַר

המדרש־טיר האָט ער געהערט דעם גמראָ־ניגון פון ר׳ הללן. ער האָט זיך נישט פאַרנומען מיט קיין שום כלל־ענינים אין שטאָט. יעדן פרייטיק פאַרנאַכט איז ער אַריינגעקומען צו זיין שכן מיט אַ גרויסער געפלאָכטע־נער חלה, וועלכע די שנור האָט אויסגעבאַקן, און געבן עס אויפצוהויבן מיטביידע הענט לשם „עירוב" און דאַן גיין אין שול אַריין.

5. אַלטער איטשעס (לאזער)

טאָג איין טאָג אויס געזעסן אין מויער בית־המדרש מיט זיין חבר חאַצקל קרוצל און געלערנט שטיל און רואיק, נישט אַנטייל גענומען אין קיין שטאָטישע ענינים, געהערט צו „מזרחי", מיטן גאַנצן האַרץ איבער־געגעבן דער ארץ־ישראל אידעע, האָט זייער אָפּט ליב געהאַט צו רעדן וועגן פּאָליטיק. אין די יונגע יאָרן געווען אַ לערער און שפּעטער אַ פאַרבער.

6. בלאכער, דער פעדערניק

געווינט אין יאַנאָווער גאַס, געזעסן טאָג און נאַכט און געלערנט שטיל, נישט אָנגערירט קיין פליג אויף דער וואַנט. נישט אַנטייל גענומען אין קיין שום אָרגאַ־ניזאַציעס. געדולדיק האָט דער פעדערניק געוואַרט, אַז משיח זאָל ברענגען די גאולה. געצויגן זיין פרנסה פון פאַרקויפן געפליקטע פעדערן. דעם פעדערניק׳ס זון ר׳ חיים, האָט געשמ׳ט אַלס גרויסער למדן און איז געווען באַקאַנט אין די ישיבות אַלס דער סוכאָוואָליער „עלוי".

חזנים

1. חאַצקל קרוצעל (העני רחלס)

שטענדיק מיט אַ פריילעך געמיט, מיט אַ ווייס בערדעלע, פאַרקעמט, געווינט אין מאַרק־פּלאַץ אין גרויסן ווייסן הויז (העני־רחלס מויער). ער איז געווען פרום און ערלעך, האָט געהאַט אַ סאָדע־וואַסער פאַבריקל, און אַ גלאָז געשעפט, וואָס זיין פרוי האָט געפירט צוזאַמען מיט זייער טאָכטער יהודית. גלייכצייטיק איז ער געווען אַ שיינער בעל־תפילה, געדאַוונט אין מויער בית־המדרש, און ביז צום סוף פון זיין לעבן האָט ער פאַרמאָגט אַ ווונדערבאַרע שטימע, וועלכע האָט געקלונגען שטאַרק און יונג. זיין גאַנצע פאַמיליע האָט פיל געטאָן לטובת הכלל, און געהאָלפן יעדן, וואָס האָט זיך נאָר געוויטיקט.

2. מרדכי יוסף קרוצעל

געווינט אין אַ טייל פון העני־רחל׳ס מויער. געהאַט אַ גאַלאַנטעריע־געשעפט, אַ למדן מיט אַ פון גאָט געבענטשטע שטימע, אַ גוטער בעל־תפילה. געדאַוונט און געלערנט אין מויער בית־המדרש. ער איז געווען אַן אמתער שליח־צבור און דערביי אַ שטילער באַשיידענער מענטש.

3. ר׳ נתן בורי

ער האָט געווינט אין „אַראָפּ", נישט ווייט פונעם טייכל. ער איז געווען אַ שוחט און אַ גרויסער למדן. אויף זיין פנים מיט דעם קליינעם שפּיציקן בערדל איז געווען אויסגעגאָסן אַן איידעלע חשיבות פון אַ תלמיד־חכם.

ער איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך גוטער בעל־תפילה און געדאַווענט אין נייעם בית־המדרש. מיט זיין האַרציקן דאַווענען האָט ער גערירט מענטשן ביז טרערן. שמחת־תורה האָט ער מיט זיין זינגען די הקפות אַריינגעברענגט אַ סך לעבן, מוט און פרייד.

4. ניסל באַרעלקאָווסקי (יאַשעס)

ער איז געווען אַ פרומער און גלייכצייטיק געהאַלטן זיך מאָדערן און פאַרמאָגט אַ פאַטריאַרכאַלן אויסזען. זייענדיק אַ בעל־תפילה פון אַ גרויסן פאַרנעם האָט ער געדאַווענט אין מויער בית־המדרש און איז אויך איינגעלאַדן געוואָרן אין גרויסע שטעט צו דאַווענען אין די ימים־נוראים. ער איז אויך איינגעלאַדן געוואָרן קיין בערלין. וועגן זיין „ונתנה תוקף" האָט מען געזאָגט, אַז די ווענט אין שול ציטערן...

5. ראובן דער מלמד

אַ גרייז־גרויער, מיט אַ ברייט־צעקעמטער באָרד. געדאַווענט אין נייעם בית־המדרש, אין די ימים נוראים איז ער געפאָרן דאַווענען אין גרויסע שטעט, ווי אַוגוס־טאָוו, סוואַלק און ביאַליסטאָק. נישט אַנטייל גענומען אין קיין שום געזעלשאַפטלעכע אַרבעטן, באַמיט זיך צו בלייבן אין די ד' אַמות פון בית־המדרש.

6. חייקל טרעשטשאַנסקי (דער פאַרבער)

אַ סוחר, געהאַט אַ מאַנופאַקטור געשעפט, אויך אַ פאַרבעריי. געוווינט אין „אַראָפּ" נישט ווייט פון דער גרויסער שול, אַ סך אָפּגעגעבן זיך מיט געזאַנג און געווען אַ שיינער בעל־תפילה. שבת און יום־טוב האָט ער געדאַווענט אין נייעם בית־המדרש מוסף. אַ באַשיידענער, ערלעכער מענטש.

7. איטשע עבערשטיין (איטשע מאַטלעס דער סטאָלער)

אַ טיפּ פון אַן אַמאָליקן איינפאַכן יידישן אַרבעטער. געלעבט פון דער „פּראַצע" פון זיינע הענט, ערלעך אָפּגעאַרבעט זיין שווערע וואָך אַרבייט, געקומען אויף שבת אַהיים גוטמוטיק און פריילעך, געהאַט אַ שיינע שטימע, געדאַווענט פאַרן עמוד אין נייעם בית־המדרש.

בכבודיקע באַלעבאַטים

1. דניאל שקליאַר (יוחנס)

אַ פעטס־געבויטער, מיט אַ גרויסער זילבער־ווייסער באָרד, וואָס האָט אים צוגעגעבן אַ פאַטריאַרכאַלן אויסזען. ער האָט געהאַט אַ ביר־ברויעריי און געוווינט אויף קאַרפּאָוויטשער גאַס. זיין הויז איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ הויכן פּלויט, ווי אַ פעסטונג. איין זייט הויז איז אַרויסגעגאַנגען אויף קאַרפּאָוויטשער גאַס, די צווייטע — אויפן שוסטער־דערפל. דאָס איז געווען אַ שיין גרין־געפאַרבט הויז, אַרומגעשטעלט מיט בלומען און בוימער, אין דעם גרויסן הויף האָבן זיך געפונען פאַרשידענע געביידעס, גערטנער, און פרוכט־סעדער מיט אייגענע ברונעמס.

דאָס גאַנצע פיל־צימערדיקע הויז איז געווען באַוווינט בלויז פון זיין משפחה, ביי וועלכער דניאל האָט גענאָסן פון גרויסן רעספּעקט, פּונקט ווי פון דער גאַנצער באַפעלקערונג אין שטעטל. **ווען ער איז זומער** געשעפטלעך אַרויסגעפאָרן אין אייגענעם געשפאַן מיטן ווייסן מאַנטל און גראָבן דייטשישן ציגאַר אין מויל, האָבן אַלע זיך אָפּגערוקט און געמאַכט פּאַר אים אַ וועג. אַפילו פויערים זענען אָפּגעגאַנגען אָן אַ זייט מיט די אויסרופן:

— דאַניעל יעדזיע! (דניאל פאָרט!).

ר' דניאל האָט געגעבן פיל צדקה, און דערצויגן זיינע קינדער אין וועלטלעכן מאָדערנעם גייסט.

2. יאַנקל שיינעס (יעקב סוכאָוואָלסקי)

געוווינט אויפן „אַראָפּ" נעבן נייעם בית־המדרש, אין אַ הילצערן הויז מיט אַ גרויסן שטיינערן בריקל, מיט אַרויפגאַנג, צו וועלכע מען האָט געדאַרפט גיין אויף ברייטע שטיינערנע טרעפּ. אַן אַלטמאָדישער פרומער ייד. אַלע יאָרן געווען גבאי אין נייעם בית־המדרש און **גבאי פון חברה־קדישא**. ער האָט געקענט יעדעס קבר אויפן גוטן אָרט, און געפירט דעם שטאָט־פּנקס, אין וועלכן קיין פריוואַטע פּערזאָן האָט נישט געטאָרט אַריינקוקן, אַ חוץ מיטגלידער פון חברה־קדישא.

3. שלמה ראַבינאָוויטש (איסערס)

ער איז געווען אַמאָל אַ וואַלד־סוחר, געוווינט אויפן מאַרק־פּלאַץ. נאָכן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער פאַרשלעפּט געוואָרן אַלס זאַקלאַדניק. זיך צוריקגעקערט גלייך נאָך דער רוסישער רעוואָלוציע. געווען אַ מיטגליד אין שטאָט־ראַט, געהערט צו „מזרחי" און געהאָלפן בויען די „מזרחי"־שול. זיין זון יאַנקל איז געווען אַ באַגאַבטער לערער.

4. גדליהו שוואַרץ (גדליה חיים יאַנקלס)

אַ מאָדערנער ייד, געבילדעט, אַ גרויסער סוחר פון מעל און פלאַקס. געוווינט אין יאַנאָווער גאַס, געהערט צו די אַלגעמיינע ציוניסטן. זיין זון חיים (איימע) שוואַרץ איז געווען לערער אין סוכאָוואָליע און שפּעטער געענדיקט צוויי פאַקולטעטן: דר.־פילאָזאָף און אַגראָנאָם, געווען פירער פון „בית"ר". איימע איז געווען אַן אייביקער סטודענט, ער פאַרט ווידער אַוועק שטודירן און באַקומט דעם טיטל: דר.־מעדעצין.

חוץ די אַלע, וואָס זענען דאָ דערמאָנט, זענען געווען פיל אַנדערע מיט גרויסע פאַרדינסטן פאַר כּלל־זאַכן, ווי: אַלטער מאַלי, וועלוול סטוצינסקי, טוביה סטוצינסקי, מאיר סמאָלאַר, שמעון קאַלעקאָ, שלום טיקאָצקי.

ו. מלמדים אין סוכאָוואָליע

יעקב צאַבאַן, ראובן מלמד, חאַצקל קאַלעקאָ, משה בינשטין, אַלע שטילע באַשיידענע יידן, לאַנגע יאָרן געלערנט מיט קינדער ביי זיך אין די הייזער, אין חדרים, זיך מקריב געווען צודערציען די קינדער אין יידישן גייסט, אַליין זיך אָפּגעזאָגט פון אַלץ, און אָפטמאָל געליטן הונגער, געווען אָרעם אָבער ערלעך. אַדאַנק זיי האָבן אונדזערע קינדער געקראָגן אַ נאַציאָנאַלע דערציונג. עס זענען געווען באַקאַנט אויך שמחה לייזער דער מלמד און „קאַקאַרעלטשיק" וועלכער פלעגט גיין איבער די הייזער און געווען אַ דרדקי־מלמד.

געזעלשאַפטלעכע טוער

1. משהל גאָפּערשטיין

געוווינט אין יאַנאָווער גאַס, געהאַט אַ גאַלאַנטערי־ און בשמים־געשעפט. ער האָט מיט לייב און לעבן זיך אָפּגעגעבן דער געזעלשאַפטלעכער אַרבייט, ספּעציעל מיט דער ביבליאָטעק. געווען לאַנגע יאָרן אַ סופלאָר ביי פאָרשטעלונגען פון סוכאָוואָליער אַמאַטאָרן־קרייז. ער האָט אויך אַליין געשפּילט אין פיל פאָרשטעלונגען. משהל איז אויך געווען אַ מיטגליד פון ‚לינת־הצדק'.

אַ גוטמוטיקער יונגערמאַן מיט אַ שטענדיקן שמייכל אויפן געזיכט, האָט ליב געהאַט דערציילן און אויסהערן וויצן, באַגלייטענדיק זיי מיט אַ ברייטהאַרציקן געלעכטער.

2. יוסף און שמואל צאַבאַן

זין פון יעקב צאַבאַן, ביידע געזעלשאַפטלעכע טוער און גוטע אַרטיסטן־אַמאַטאָרן. יוסף איז געווען פון די ערשטע חלוצים, פאַרלאָזן פוילן און אַוועק קיין ישראל.

3. סענדער לאַזאַר

געווען דער גרינדער פון דער ערשטער אַרבעטער־באַנק אין סוכאָוואָליע, פאַרוואַלטונגס־מיטגליד פון דער געזעלשאַפטלעכער ביבליאָטעק, מיטגליד פון „בית"ר" און פון אַמאַטאָרן־קרייז אין סוכאָוואָליע.

עס זענען דאָ דערמאָנט נאָר עטלעכע געזעלשאַפטלעכע טוער. אָבער אַ גרויסער טייל פון דער יוגנט איז געווען אַקטיוו אין געזעלשאַפטלעכן לעבן פון שטעטל, און עס איז אוממעגלעך אַלעמען צו דערמאָנען. כאָטש זיי שטייען פאַר די אויגן די אַלע, וועלכע האָבן זיך ממש מקריב געווען פאַר געזעלשאַפטלעכער אַרבעט אויף אַלע געביטן אין סוכאָוואָליע.

ג ד ל י ה   ב א ג נ ע ר

אַ באַקאַנטע פיגור אין שטעטל איז געווען ר׳ גדליהו — דער קברן — (באַגנער).

אַ לוסטיקער, גוטמוטיקער, קרעפטיקער ייד. לויט זיינע „אייגענשאַפטן״ צוגעפּאַסט צו זיינע באַרופן.

כאָטש גדליהו איז געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען: „דער קברן״ — אַ אויפגאַבע פאַרבונדן מיט טרויער, האָט מען דאָך אויף אים געקענט זאָגן: „אויף שמחות זאָל מען אים נוצן״. גדליהו איז דאָך געווען אויך דער „שול־רופער״. אַז מען פלעגט דערהערן אין שטעטל פרייטיג פאַרנאַכט גדליהו׳ס קלינגענדע, געשמאַקע שטימע „אין שול אַריין״ האָט אַרומגענומען אַ שבת־יומטובדיק געפיל. עס האָט געהייסן אַ סוף צו אַ וואָך מיט זאָרגן, דער שבת־קודש איז געקומען.

פלעגט פאָרקומען אַ סעודה אין שטעטל, פון חברה ש״ס, פון חברה־קדישאָ, איז גדליהו געווען די רעכטע האַנט, ער ברענגט צונויף דעם „כיבוד״, ער טיילט די קינדער צוקערקעס מיט קיכעלעך, ער טראָגט די פעקלעך צו די חברה־קדישאָ׳טעס, אָן גדליהון טוט מען זיך נישט קיין ריר.

גדליהו איז אויך געווען דער שמש פון שול, און דער אויפזעער פון באָד, דער „בעדער״.

און אַלע פליכטן, סיי פאַר די טויטע, סיי פאַר די לעבעדיקע, פלעגט גדליהו דערפילן מיט אַחריות.

יענקל דער „דזיעשאטניק״

יאַנקל דער „דזיעשאַטניק״ איז נאָך געווען אַ „דזיעשאַטניק״ פאַר די רוסן, פאָרגעזעצט זיין אַמט ביי די דייטשן און שפּעטער ביי די פּאָלאַקן.

רעזשימען בייטן זיך, גזרות זענען אָבער תמיד דאָ. יעדער שררה דאַרף האָבן אַ מענטשן, וואָס זאָל מודיע זיין דער באַפעלקערונג, אַז אַ געזעץ איז נישט קיין שפּאַס, מען מוז אים היטן, און יאַנקל איז דער „מושל״ (הערשער) פון שטעטל אין אַלע צייטן.

יאַנקל פילט אויס בכבוד זיין אַמט, אָבער אַ האַרץ האָט ער אַ יידיש. „אַחינו בני ישראל״ זענען אים דאָך נעענטער, און נישט איינמאָל זאָגט ער אָן ווו עס דאַרף פאָרקומען אַ „אַביסקע״ (אַ אויפזוך), אָדער וועגן אַ נייער גזירה.

זיין גורל איז געווען ווי אונזערע אַלע שטעטלדיקע יידן, וואָס זענען אומגעקומען. ער האָט זוכה געווען, אַז איינע פון זיינע אייניקלעך, דאָפקע מאיר׳ס (דבורה קאַרטובסקי) זאָל זיין פון די איינציקע געראַטעוועטע פון סוכאָוואָליע.

חנה פריבולסקי

די מאמע העני־רחל

זי שטייט פאַר מיינע אויגן אַ ערנסטע, אַ הויכע, מיט אַ שטאָלץ־אויפגעהויבענעם קאָפּ, אַ שיין־פאַר־קעמט שייטל, אָדער אַ טיכל, וואָס פאַרדעקט אירע גרויע האָר, קלוגע, שטענדיק טרויעריקע אויגן. די עלטערע קינדער אין שטוב האָבן דערציילט, אַז דאָס טרויערט זי אַזוי זינט אונדזער שוואָגער יצחק איז פריצייטיק פון דער וועלט אַוועק און איבערגעלאָזט איר טאָכטער אַ אַלמנה מיט פיר קליינע יתומימלעך. זי האָט

הענע־רחל קרוצעל

מער קיינמאָל נישט געוואָלט אָנטון קיין נײַ מלבוש, קיינמאָל נישט געווען פריילעך, נישט געלאַכט.

שטענדיק פלעגט זי גיין אין אַן איינפאַך ציצטיק שטוב־קליידל, מיט דריי פאַרטוכער, איינס אויפן אַנדערן. דאָס ערשטע — צו דער קיך, ביים שיילן קאַרטאָפל און וואַשן כלים. נאָכן ענדיקן די דאָזיקע אַרבעט, האָט זי דאָס פאַרטוך אַראָפּגעוואָרפן פון זיך און געבליבן אין צווייטן — צו דער איבריקער שטוב־אַרבעט. צום אַרויסגיין אין גאַס איז זי געבליבן אין דעם ערשטן פאַרטוך. זי איז געווען אַ שטרענגע, מיט גרייטע שטראָפן פאַר יעדער קינדערשער זינד, איז פול געווען מיט ליבשאַפט און רחמנות, ווען דעם קינד האָט עפּעס וויי געטון.

עס פלעגט פאַסירן, אַז מיין שוועסטער האָט מיך באַגעגנט פאַרן הויז מיט די ווערטער: „גיי שוין בעסער נישט אַריין אין שטוב, וועסט שוין קריגן פון דער מאַמען”. פול מיט מורא בין איך געבליבן אינדרויסן ביז עס איז געוואָרן פינצטער און כ׳האָב שטילערהייט אַריינגעכאַפּט זיך גלייך אין בעט אַריין, אומגעגעסן, מיט אַ פאַרבונדן פּנים „צוליב ציין־ווייטיק”. אַנשטאַט די צוגעזאָגטע קלעפּ האָב איך באַקומען פון דער מאַמען אַ גלאָז הייסע מילך, דורכגעקאָכט מיט פּוטער און האָניק — אַ סגולה קעגן צאָן־ווייטיק.

מיין שוועסטער יהודיתס קינדער, וועלכע זענען יונגערהייט געבליבן יתומים, האָבן זיך געהאָדעוועט אין אונדזער הויז צוזאַמען מיט מיר, צוגעבונדענע, ווי

ברידער און שוועסטער צוזאַמען געשפּילט זיך, געקושט און געקריגט זיך. למען השלום פלעגט מיין מאַמע מיך באַשטראָפן. „סענדער איז דאָך אויך שולדיק — האָב איך פּראָטעסטירט — פאַרוואָס באַשטראָפסטו נישט סענדערן?” דער ענטפער איז געווען: „ער איז שוין גענוג געשטראָפט פון גאָט. ער איז אַ יתום”.

דאָס פּראָבלעם פון „באַרג” און „אַראָפּ” האָט נישט איינמאָל אַרויסגערופן בייז בלוט סיי צווישן אַלטע, סיי צווישן יינגע אין אונדזער שטעטעלע. אָבער אונדזער מאַמע האָט די קינדער נישט דערצויגן אין דאָזיקן יחוס־געפיל. איר האַרץ האָט דוקאָ געצויגן אַהין, ווי מען האָט געהערט קרעכצן און וויינען, אָדער געפילט פאַרבאָרגענעם טרויער.

ווען דאָס נייע געזעלשאַפטלעכע לעבן אין סוכאָוואָליע האָט פאַרווישט די גרענעצן צווישן „באַרג” און „אַראָפּ”, געמיינזאַמע אידעאַלן האָבן פאַרבונדן די יוגנט, איז אַמאָל צו מיין מאַמען געקומען אַ פרוי און געפרעגט:

— זעט נאָר הענע־רחל. עס אַרט אייך גאָרנישט — מען זאָגט אין שטעטל, אַז אייער טאָכטער גייט משדך זיין זיך מיטן אַראָפּ?

— אַ דאַגה — האָט איר מיין מאַמע געענטפערט

— אַבי נאָר מיט אַן אָרנטלעכן מענטש.

יעדן ערב שבת האָט זי געטיילט חלקים פלייש און שבת־בולקעס פאַר אָרעמע לייט. זי איז געשטאַנען ביים גרויסן אויוון און מיט די אייגענע הענט פאַרוקט דאָס טשאָלענט פאַר זיך און פאַר די שכנים. אירע ליפּן האָבן דערביי שטיל געמורמלט: „לכבוד שבת!”

דעם גאַנצן טאָג ערב־שבועות האָט די מאַמע מיך אַרומגעשיקט מיט לאָדושקעס זויערמילך, פּאָדסמעטאַנקע און אויסגעטריקנטן קעז פאַר די, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין אייגענע קי, כדי זיי זאָלן נישט בלייבן אויף שבועות אָן מילכיקס.

אין דער שאַפע צווישן די פסחדיקע כלים איז געשטאַנען אַ גרויסער גלעזערנער קרוג, אָנגעפילט מיט געלט, וועלכעס איז געווען הייליק, באַשטימט פאַר גמילות־חסדים. ביי עמעצן איז אַ קו געפאַלן און אַ שטוב פול מיט קינדער איז געבליבן אָן אַ טראָפּן מילך; ביי אַן אָרעמען בעל־עגלה איז אַ פערד געפאַלן; אַ שריפה אין שטעטל האָט געלאָזט אַ משפחה אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ; אָרעמע טאַטע־מאַמע דאַרפן אויסגעבן אַ

טאָכטער — אין די אַלע פֿאַלן איז געקומען צוהילף העני־רחלס קרוג. „ס'איז נאָר אַ גמילות־חסד. איר וועט אָפּגעבן, ווען איר וועט נאָר האָבן" — האָט זי דערבײַ געזאָגט מיט אַזאַ זיכערקייט, אַז יענעם זאָל דאָס פּנים נישט פֿאַרשוואַרצט ווערן זײַענדיק געצוווּנגען צו נעמען אַ נדבה.

מיט איר באַזונדערער לעבנס־חכמה פֿלעגט זי לערנען די קינדער:

— שטרעקט עמעצער אויס די האַנט, גיב אַ נדבה און שטעל נישט קיין פֿראַגן.

אויב עמעץ בעט בײַ דיר אַ טובֿה, זאָלסטו טון וויפֿל דו קענסט, נאָר גיב נישט קיין עצות, אַז מען דאַרף עס נישט, אַז עס איז אַ נאַרישקייט. דאָס, וואָס איז בײַ דיר אַ נאַרישקייט — קען בײַם צווייטן זײַן אַ לעבנספֿראַגע.

— מנחם־אָבל זײַן איז אַ גרויסע מצווה. זאָלסט אָבער אויך נישט אויסמײַדן קיין שמחה, ווען מען רופֿט דיך. אָנטײלנעמען אין אַ שמחה און זיך מיט־פֿרייען איז נישט ווייניקער חשובֿ ווי מיטוויינען און נעמען אָנטייל אין דעם צער פֿון אַ קרובֿ.

— אויף קיין שׂרה זאָלסטו קיין מפּלה נישט בעטן. ווער ווייסט וואָס פֿאַר אַ שלאַק עס וועט זײַן דער נײַ־אָנגעקומענער.

אַז מען האָט פֿאַרקויפֿט „שקלים" פֿאַרן ציוניסטישן קאָנגרעס, האָט די מאַמע געקויפֿט צוויי מיטאַמאָל. איינעם בײַ „מזרחי", ווײַל זיי זענען פֿרום. אַ צווייטן בײַ פּועלי־ציון, ווו די טאָכטער געהערט — מסתּמא איז עס גוט. אויסערדעם זענען זיי דאָך אויך פֿאַר ארץ־ישׂראל.

די, וועלכע האָבן געציילט די שטימען, האָבן זיכער נישט געטראַכט, אַז אין איין סוכאָוואָליער פֿרוי זענען פֿאַראַן צוויי נשמות, וואָס בענקען נאָך ארץ־ישׂראל.

איר בענקשאַפֿט צו ארץ־ישׂראל איז געווען אַ שטאַרקע און טיף־פֿאַרבאָרגענע. „איין טאָג איבער־לעבן אין ארץ־ישׂראל און שטאַרבן" — האָט די מאַמע געזאָגט צו מײַן שוועסטער חייקע בעת אַ באַזוך. די שוועסטער האָט עס שפּעטער אין טרויער דערציילט.

איר לעבנס־חכמה און הויכע מאָראַל האָט מײַן מאַמע געשעפּט פֿון דער „צאינה וראינה".

אַזעלכע זענען געווען אונדזערע מאַמעס.

זײַענדיק איצט אין ירושלימער „הדסה", ווו איך גיב אָפּ אַ גרויסן טייל פֿון מײַן לעבן, קומט מיר אָפּט אויס צו דערמאָנען זיך אין מײַן מאַמעס לעבנס־חכמה, וועלכע דינט מיר ווי אַ וועג־ווײַזערין ביזן הײַנטיקן טאָג.

הנה קרוצעל-דרויאַן

אײדע קרוצעל־גאלדין

אַ באַקאַנטע פֿיגור צווישן די סוכאָוואָליער אין אַמעריקע. איר היים אין ניו־מילפֿורד איז געווען אַ המשך פֿון איר מאַמע העני רחלס שטוב אין סוכאָוואָליע, מיט דער טראַדיציע פֿון גאַסטפֿרײַנדלעכקייט און מעשׂים טובֿים. יונג האָט חייקע פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל, האָט אָבער באַוויזן נאָך אײַנזאַפּן אין זיך טאַטע־מאַמעס דרכים. פֿון דער מאַמען געירשנ'ט די ברייטהאַרציקייט און גרייטקייט צו העלפֿן יעדן נויטבאַדערפֿטיקן, פֿון טאַטן — דעם יידישן ניגון, דעם הומאָר און די גוטמוטיקייט. די גאַנצע צייט אין אַמעריקע האָט אײדע גאָלדין דעם קאָנטאַקט מיט דער אַלטער היים נישט איבערגעריסן. זי האָט שווער געאַרבעט, כּדי צו קענען נאָכקומען אַלע בקשות נאָך הילף פֿון משפּחה און פֿון אינסטיטוציעס, אָבער אָפּגעזאָגט האָט זי קיינעם נישט.

נאָך קורץ פֿאַרן טויט, איז אײדע געווען די איניציאַטאָרין צו שאַפֿן געלט, כּדי אַריבערצובריינגען קיין אַמעריקע די עטלעכע איבערגעבליבענע פּליטים פֿון סוכאָוואָליע. די סומע געלט, וואָס אײדען איז געלונגען אויפֿצוזאַמלען פֿאַר דעם צוועק, האָט שפּעטער געדינט אַלס דער פֿונדאַמענט פֿאַרן סוכאָוואָליער „יזכור"־בוך.

אין ניו־מילפֿאָרד איז אײדע געווען זייער באַליבט און געשעצט סיי בײַ די עטלעכע יידישע פֿאַמיליעס דאָרט, סיי בײַ די הונדערטער קריסטן. פֿאַר יעדן האָט זי געהאַט אַ גוט וואָרט, אַ וויץ, אַ שמייכל.

זי האָט נישט זוכה געווען צו לייענען דאָס „יזכור"־בוך, פֿאַר וועלכן זי האָט פֿיל בײַגעטראָגן.

חנה שטיינבערג

פון לינקס צו רעכטס: חייקע און חוה'קע העני־רחל'ס ביים „שבת־טיש'

סערע מילער (קאַרא)

מזכרת נצח!
ר' יהושע העשל מילער ז"ל

ר' יהושע העשל מיללער

אין מיינע צייטן האָט מען נאָך געדענקט אין סוכאָ־וואָליע צו דערציילן וועגן ר' חיים קאַראָ, וועלכער האָט געוווינט אין „אַראָפּ" נעבן נוסקה דעם שוחט. ר' חיים איז געווען פון די חשובע בעלי־בתים אין שטעטל, ער איז געווען פון הרב קאַראָ'ס אָפּשטאַם.

ר' חיים קאַראָ האָט געהאַט 3 טעכטער: עלקע רובינשטיין, וועלכע האָט געוווינט אין לאָדזש און יונג געשטאָרבן; שאָשקע וועלכע איז געווען באַקאַנט מיטן נאָמען „שאָשקע די גאַרבולקע" און צוליב איר דעפעקט אָפּגעלעבט אַן איינזאַם לעבן אין איר פאָטערס נחלה, וועלכע האָט זיך געגרענעצט מיטן טייכל נעבן וואַסער־מיל.

ר' חיימס טאָכטער שיינע גיטל — סערע מילער — האָט אָפּגעלעבט אַ לעבן־לאַנג אין אַמעריקע, ווו זי איז געווען פּאָפּולער צווישן די סוכאָוואָליער לאַנדסלייט. פאַר פיל פון זיי איז זי געווען ממש אַ מאַמע. יאָרן לאַנג איז סערע מילער געווען אַ דירעקטאָרין פון אַ ניו־יאָר־קער מושב־זקנים. זי האָט אויך פיל געאַרבעט פאַר דער שול און אירע מיטאַרבעטערינס געדענקען וועגן איר צודערציילן:

„סערע מילער איז געווען אַ זעלטענע חכמה און אַן אמתע אשת־חיל מיט אַ ווייך, צערטלעך פרויען־האַרץ. אַ באַוווסטע בעלת־צדקה פאַר דער שול און פאַר

פאַרשידענע אינסטיטוציעס. באַזונדערס פיל האָט זי בייגעטראָגן פאַרן מושב זקנים.

אַזוי פונקט אויפן געזעלשאַפטלעכן געביט, איז זי אויך געווען אונטערנעמעריש אין איר פּריוואַטן לעבן. זי איז געווען אַן אמתע „עקרת־בית", אַ געטרייע פרוי און אַ גוטע מאַמע. זי האָט דערצויגן קינדער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך, וועלכע האָבן איר פאַערט ביז איר לעצטן אָטעמצוג".

סערע מילער איז געשטאָרבן אין ניו־יאָרק אין 1953 אין עלטער פון 89 יאָר.

סערעס מאַן — יהושוע־העשל איז געווען אַ גרויסער נדבן, האָט זיך וואַרעם אָפּגערופן אויף אַלע שטעטלדיקע הצטרכותן, גאַר אַ סך האָט ער בייגעטראָגן פאַר דער סוכאָוואָליער שול.

ה. ש.

אומגליקלעכע טיפן

געוווינט האָט לייבע אין מאַרק־פּלאַץ. זיין שטיבל איז געווען נידריק, די פענצטער פאַרקלאַפּט מיט ברעטער. דורך אַ שפּעלטל פון טיר פלעגט ער אַרויסקוקן אינדרויסן, צו גייען נישט פאַרביי קיין יונגוואַרג, צו וועלכע ער האָט געהאַט אַ באַזונדערע שנאה.

לייבע איז געווען אַ גרויסער למדן און מען האָט געזאָגט, אַז פון גרויס למדנות איז ער געוואָרן „צעדרייט". שטענדיק אַ בייזער, האָט לייבע מיט זיין צעשויבערטער באָרד און מיט זיינע ווילד־צעוואַקסענע פּיאות געוואָרפן אַ פחד. אָנגעטאָן איז ער געווען אין צעריסענע בגדים, די פיס אַרומגעוויקלט מיט שמאַטעס סיי זומער, סיי ווינטער. געלט האָט ער געהאַלטן אין ליימענע טעפּ און תמיד חושד געווען, אַז מען וויל אים אַוועקנעמען „זיין פאַרמעגן". לייבע פלעגט „צושטעלן" וואַסער די בעקערס, אָנגעפּילט אַ „טון", האָט ער גלייך פאַרלאַנגט דאָס געלט אויף דער האַנט און אַ שטיקל געבייטעלט ברויט אַלס צולאָג.

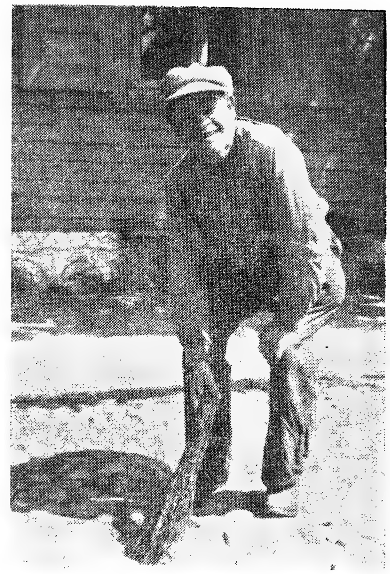
דאָנערשטיק אין אַ מאַרק־טאָג האָט לייבע געעפנט זיין טיר און אויסגעקוקט גויאישע קונים. זיי האָבן געקויפט ביי אים סמאַלע און טראָן אויף „באָרג". גויים האָט ער אויך געבאָרגט געלט אויף פּראָצענט, זיינע חובות האָט ער פאַרשריבן אין זיין פּנקס אויף לשון־קודש.

לייבע האָט געדאַוונט אין באָרג בית־המדרש. קיינמאָל נישט געהאַט קיין געדולד צו וואַרטן אויף אַ מנין, זיך תמיד געאיילט צו זיינע עמערס.

איינמאָל אַ ווינטער, אין די גרויסע פרעסט, אין לייבע שטאַרק קראַנק געוואָרן. די בעקערס, באַמערקנדיק, אַז ער קומט נישט צו דער אַרבעט, האָבן זיין טיר אויפגעריסן און אים געפונען טויט — תמיד האָט לייבע געלעבט עלנט, אָן אַ משפחה, אָן אַ קרוב, אָבער נאָך זיין טויט האָבן זיך אָפּגעפונען קרובים, וועלכע האָבן אים געירשנ'ט. צווישן די „טונען" און שמאַטעס האָט מען געפונען לייבעס פּנקס. אַביסל שפּעטער האָט מען צעוואָרפן די חורבה און עס איז אויסגעוואַקסן אַ שיינער בנין. יאָרן לאַנג פלעגט מען זיך דערמאָנען: דאָ האָט אַמאָל געוווינט „לייבע דער משוגענער..."

לייבל קאַקיאַמי

קיינער האָט נישט געוווסט, פאַרוואָס מען האָט גערופן דעם אומגליקלעכן לייבל — „קאַקיאַמי — ער איז געווען תמיד שמוציק און אָפּגעריסן. יונגוואַרג האָט אים קיינמאָל נישט געלאָזט גיין זיין וועג, אים פאַרשעפּעט און גערייצט זיך מיט אים. לכתחילה האָט לייבל הנאה געהאַט, וואָס מען שמועסט מיט אים, מיינענדיק, אַז די קינדער ווילן זיך מיט אים חבר'ן. אָבער ווי שנעל די קינדער האָבן אים גערופן ביים נאָמען קאַ־קי־יאַמי, איז ער געוואָרן צעדרייט און זיך געיאָגט נאָך די קינדער, שרייענדיק דערביי „מאַמע". די קינדער זענען זיך צעלאָפן און געלאָזט לייבלען אַליין, פאַרביטערט, פאַרטריוועט און פאַרטראַכט. זיין שוויגן איז געווען אַ וויי־געשריי קעגן דעם יונגוואַרג פון שטעטל, פאַרוואָס זיי פייניקן אים, קעגן די דערוואַקסענע, פאַרוואָס זיי באַשטראָפן נישט די קינדער און קעגן גאָט, וואָס האָט צוגענומען זיין מאַמען, ווען ער

לייבל קאַקיאַמי

איז נאָך קליין געווען; קעגן זיין שטאַמלען, צוליב וואָס קינדער רופן אים קאַקיאַמי...

לייבלען האָט מען שטענדיק געזען מיט אַ קאַראַמאָסל אויף די פּלייצעס, אָנגעהאָנגען צוויי הילצערנע עמער, פלעגט ער שלעפּן וואַסער אין די הייזער. ער פלעגט ער אויך האַקן האָלץ און קערן דעם ברוק; זיין געהאַלט איז געווען אַ מאָלצייט אָפּעסן און אַן אַלט בגד. אויף געלט האָט זיך לייבל נישט פאַרשטאַנען.

לייבל האָט געהאַט צוויי ברידער, דער ייִנגערער ישראל איז געווען טויבלעך, ביז זיין בר־מצוה האָט ער געלערנט אין חדר און דאַן זיך אַוועקגעלאָזט אין דער פרעמד און זיך קיינמאָל מער נישט צוריקגעקערט אין שטעטל. דער צווייטער ברודער ירחמיאל איז דערצויגן געוואָרן ביי אַ פרעמדער משפחה, ווייל זיין מוטער רחל איז געשטאָרבן ביי זיין געבורט. ירחמיאל איז אויסגעוואַקסן אַן אַנטוויקלטער בחור, באַלאַנגט צו דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. לייבלס טאַטע, ר׳ מרדכי, האָט זיך וועגן זיינע קינדער נישט געקימערט. זינט זיין פרוי איז געשטאָרבן, איז ער אַרומגעגאַנגען ווי אַ שאָטן, געלעבט איינזאַם און אין דחקות אין אַ קליינער כאַטקע אין יאַנאָווער גאַס. די טיר איז געווען צונויפגעקלאַפּט פון ברעטער און שטענדיק פאַרשלאָסן. אין דער כאַטקע איז נישט געווען קיין שטראַל זון און נישט קיין ביסל לופט, נישט געקאַלכט או נישט גערוימט, ווינטער נישט געהייצט און זומער נישט געעפנט קיין טיר.

תמיד האָט ער זיך געפונען אין זיין קוזשניע, ווי ער האָט אַליין זיין מאָלצייט געקאָכט, זיין העמד געוואַשן און זיין בגד פאַרלאַטעט, תמיד פאַרטיפט אין זיינע מחשבות און געמורמלט מיט די ליפּן. ער האָט נישט באַמערקט ווי אַ גוי איז געקומען אָנשאַרפן זיין קאָסע, ער האָט אויך נישט באַמערקט, ווען עס איז געקומען אַ באַלעבאָסטע אָנשאַרפן דאָס האַק־מעסער. אַז מען האָט פאַרבייגייענדיק די קוזשניע אים געזאָגט „אַ גוט מאָרגן, ר׳ מרדכי״, פלעגט ער אַ ציטער טאָן, אַ שאָקל טאָן מיטן קאָפּ און ווידער פאַרזינקען אין זיינע מחשבות...

רבקה וויאַדאַטש־מאַן

דער חורבן פון שטעטל

נישט פאַרגעסן

1938... עס איז אַ פראָסטיקע ווינטער נאַכט, אַלץ איז איינגעוויגט אין שלאָף. ערגעץ־ווו בילט יאָמערלעך אַ הונט. פלוצים באַווייזט זיך אַן ערב־רב אין די גאַסן מיט פאַקעלן אין די הענט, מיט מעסערס, אייזנס און שטעקנס; די אויגן פאַרגאָסענע מיט רציחה זוכן אַ קרבן. ראַבירן זיי, ברענען און שלאָגן. — אָט ברענט אַ בית־המדרש, ספרי־תורות וואַלגערן זיך אין די גאַסן, הפקר איז יידיש בלוט, האָב און גוטס... פאָליציאַנטן קוקן זיך צו צופרידן. זיי דערוואַרטן צוזאַמען מיט די באַנדיטן דעם סוף פון אַלע יידן...

די נאַכט איז שוין באַלד פאַרביי, עס הויבט שוין אָן צו טאָגן אין די „בויאַנעס" שלאָגן נאָך אַלץ און שלאָגן...

***

אין אַזעלכע שווערע שעה'ן, זוך איך אַ טרייסט פאַר מיין פאָלק, דאָס האַרץ פילט זיך אָן מיט גלויבן, אַז נישט ווייט איז דער טאָג, ווען עס וועט נעמען אַ סוף צו דעם רשעות, צום שגעון. מען וועט נישט האַקן מער אונדזערע טירן, נישט ברעכן די שויבן, די זון וועט נאָך שיינען אויך אין די יידישע גאַסן...

זיי שטאַרק מיין פאָלק, זיי נישט ביי זיך געפאַלן...

***

דאָס ערגסטע איז געשען, מיין שטעטל איז חרוב. מיין פאָלק איז אויסגעקוילעט און מען באַפרייט שוין די מערדער פון די מיליאָנען קרבנות... די וועלט האָט אַזוי שנעל פאַרגעסן, און פאַרגיבן די חטאים...

אָבער איך קען נישט פאַרגעסן, איך קען נישט זיין רואיק, מיר איז הייליק די צוואה פון אונדזערע קדושים, זיי האָבן אָנגעזאָגט אין זייער ווײ און אין זייער פיין: נישט פאַרגיב און נישט פאַרגעס!!!

שלמה'קה פריבולסקי (שיקאַגאָ)

סוכאָוואָליע אין 1938

איך בין נאָך געווען יונג, ווען איך האָב פאַרלאָזן סוכאָוואָליע,און יאָרן לאַנג האָב איך נישט אויפגעהערט צו בענקען נאָך דעם שטעטל, נאָך טאַטע־מאַמע.

אין 1938 האָב איך געמאַכט אַ רייזע אין פוילן און איך האָב געהאַט אַ זכות נאָך כאַפּן אַ קוק אויף מיינע אַלטע טאַטע־מאַמע, חאַצקל און ענע־רחל, אויף מיין טרייער שוועסטער יהודית, זיך ווידער צו טרעפן מיט פריינט, שכנים און סתם נאָענטע מענטשן.

ווי האָט אויסגעזען סוכאָוואָליע אין מיינע אויגן אין 1938?

אַ סך אַנדערש דעמלט, ווי איך האָב זי פאַרלאָזן אין 1910, קיין זכר פון טיפע בלאָטעס און פינסטערע נעכט, עס איז שוין דאָ עלעקטריע, און די גאַסן זענען ריין צוגעקערט. עס זענען שוין דאָ טראָטואַרן. אָבער עס פילט זיך אַן אומעט, עס הערט זיך נישט קיין געלעכטער, עס פילט זיך אַ שרעק פאַרן מאָרגן. דער אַנטיסעמיטיזם איז פאַרשטאַרקט, ספּעציעל צווישן די „פאַניטשען" — די פוילישע אינטעליגענץ. מען רעדט וועגן ארץ־ישראל, אין שטעטל הערשט אַן אָרעמקייט, שווער אויסצוהאַלטן דעם יאָך פון פּאָדאַטקעס, פון גזירות. די פרנסה גייט אונטער, ווייל יעדע צווייטע קראָם איז שוין אין קריסטלעכע הענט, עס זענען דאָ

פיל קריסטלעכע בעלי־מלאכות. עס זענען נאָך אַפילו דאַ מענטשן, וואָס פֿאַרדינען צום לעבן, אָבער זייער אַ סך האָבן נישט ממש מיט וואָס די הענט צו פֿאַרבינדן. די, וועלכע פֿלעגן גיין אויפֿן דאָרף און ציען פֿון דעם די חיונה, האָבן אינגאַנצן פֿאַרלוירן די פּרנסה. מען לעבט מיט דער האָפֿנונג, אַז אַמעריקאַנער פֿריינט וועלן אַביסל אַרויסהעלפֿן: מען דערוואַרט אַ פּעקל זאַכן, אָדער עטלעכע דאָלאַר צו דעקן חובות פֿאַר שטייערן. די גוטהאַרציקייט פֿון אַמעריקאַנער קרובים דערהאַלטן ממש ביים לעבן דאָס שטעטל. אַלע האָבן מיך געבעטן ברענגען זייערע גוטווינטשן קיין אַמעריקע.

אין די פֿינצטערע טעג זע איך אַ ביסל ליכט אין שטעטל: די שול! דאָס איז דער שטאָלץ פֿון סוכאָוואָליע. די קינדער קריגן אין דער שול נישט נאָר יידישן וויסן, נאָר אויך אייראָפּעאישע בילדונג און אַ סיסטעמאַטישע דערציונג.

די קינדער פֿלאַנצן יעדעס יאָר אַ גאָרטן מיט גרינס. זיי פֿאַרקויפֿן דאָס און דער פּדיון גייט פֿאַר „קרן קיימת".

דער וועד באַמיט זיך מיט אַלע קרעפֿטן די שול זאָל זיין זעלבשטענדיק, אָבער ביי דער גרויסער אָרעמ־קייט, וואָס הערשט אין שטעטל, איז עס פּשוט אוממעג־לעך, ווייל פֿאַרמעגלעכע קינדער זענען אַ מינימאַלער פּראָצענט און אָרימע קינדער זענען בכלל באַפֿרייט פֿון שכר־למוד.

אַזוי האָט אויסגעזען אין 1938, ווער האָט זיך געקענט פֿאָרשטעלן, אַז דער סוף איז אַזוי נאָנט, אַז די קינדערלעך וועלן נישט באַוויזן אויסצוּוואַקסן, צוזאַמען מיט די טאַטע־מאַמעס, וועלן זיי אַזוי אַכזריותדיק אומקומען דורך די נאַצישע חיות.

הוה׳קע קרוצעל-טשעכאַנ

בריוו פון סוכאָוואָליע

(פֿאַר דער מלחמה)

סוכאָוואָליע, 16.2.1938

בעסטער פֿריינט ירוחם לוין!

די צייט און דער גורל האָט געוואָלט, אַז איך זאָל זיך ווענדן צו אייך נאָך הילף, נישט חס וחלילה מאַטעריעלע, נאָר איידער איך דערקלער אייך אין וואָס די הילף באַשטייט, וועל איך שרייבן ווער איך בין, וואָס קומט צו אייך מיט אַזאַ פֿאָדערונג. אַלזאָ, אַליין שטאַם איך פֿון סוכאָוואָליע. מיר דוכט, אַז דער נאָמען פֿון שטעטל וועט אייך פֿיל דערמאָנען, דען איר האָט אַ טייל פֿון אייער יוגנט־יאָרן דאָרט פֿאַרבראַכט און איך בין צום באַדויערן ביזן היינטיקן טאָג דאָ אַ בירגער... מיין נאָמען איז משה גאָפּערשטיין. אין יאָר 1916, ווען אין יעדער שטאָט און שטעטל האָט דערוואַכט דער ציוניזם און עס זענען געשאַפֿן געוואָרן ציוניסטישע

משה׳ל און מאַריאַשקע גאָפּערשטיין

גרופן און פאַרטייען, בין איך דאַן געווען אַ 13 יעריקער יינגל — איינער פון די, וועלכע האָבן געשאַפן לויט דער איניציאַטיוו פון מאיר בורע די אַגודה „התחיה". שוין 22 יאָר ווי איך אַרבייט פאַרן ציוניסטישן געדאַנק בכלל און פאַר „קרן־קימת" בפרט. שוין 22 יאָר ווי איך חלום וועגן העלפן בויען אונדזער פאָטער־לאַנד אין ארץ־ישראל, נישט דאַרפן אָפּגעבן בלוט און שווייס אַנדערע געטער... געווען צייטן אין יאָר 1919, ווען איך מיט אַ גרופּע פון 5 חברים מיינע האָבן געוואָלט דעם געדאַנק פאַרווירקלעכן און איר זייט דאַן געשיקט געוואָרן צו אונדז צום באַשטעטיקן. מיר זענען דאַן דעם עקזאַמען אַדורכגעגאַנגען און דורך אייך אַלס פיאָנערן באַשטעטיקט געוואָרן, נאָר דער חלום איז צערונען געוואָרן, צוליב פאַרשידענע סבות, וועלכע איך קען אייך אין קיין בריוו נישט אַרויסשרייבן, נישט חס־וחלילה ווייל מיר זענען אַנטוישט געוואָרן אין דער אידעע, דען איך בין נאָך היינט אויך פון די, וועלכע קוקן מיט אַ קלאָרן בליק אויף אַלעם. איך בין נישט באַצויבערט געוואָרן פון יענער צייט, ווען מען האָט געקליבן פונטן אין די גאַסן און בין אויך היינט נישט פעסימיסטיש, ווען עס פאַלן קרבנות, און בין היינט אויך גרייט צוקומען קיין א״י און ליידן, אַזוי זענען אַריבער 19 יאָר, און די צייט האָט דערפירט דערצו, אַז יידן, וועלכע זענען געווען ווייט פון ציוניזם, קלערן וועגן עמיגרירן דאָרטן, און בפרט איך, וועלכער חלומ'ט אַלע יאָרן וועגן דעם, ווייל צום ווילן איז נאָך היינט צוגעקומען אַ מוז: פוילן... וועגן וואָס איך וויל אייך אין בריוו פיל נישט שרייבן, נאָר אַ קליין ביסעלע וועל איך אָנמערקן פון אָנפאַנג האָט זי זיך גענומען צום מיטלאַלטערלעכן וועג, ווי האַקן שויבן, שלאָגן קעפּ, נאָר זעענדיק, אַז דאָס ברענגט נישט די געהעריקע רעזולטאַטן, ווייל עס רופט אַרויס אַ פּראָטעסט אין דער וועלט, האָט זי זיך גענומען אויף אַנדערע וועגן: צעברעכן דעם ייד עקאָנאָמיש, און דאָס צום באַדויערן געלונגט איר, איך אַליין באַזיץ די גאַנצע צייט אַ געשעפט, און דער באָיקאָט, וואָס ס'האָבן איצט אונטערגענומען די פוילישע מאַסן, האָט מיר דעם ערשטן געטראָפן. עס האָבן שוין געטראָפן פאַלן, ווען איך האָב צוליב דער לאַגע, אין וועלכער איך געפין זיך, געוואָלט באַגיין זעלבסטמאָרד, נאָר דער איינציקער האָפענונגס־שטראַל, וועלכער טליעט ביי מיר אין האַרצן צו זיין אין מיין פאָטער־לאַנד, גיט מיר מוט די שלעכטע צייט איבערצוטראָגן. בעסטער פריינט! איך בין איצט אַלט 35 יאָר, פיזיש־געזונט (כאָטש אַ קרעמער), און בין נאָך פעאיק צו טון אין ארץ־ישראל די שווער־סטע אַרבעט. מיין פאַמיליע באַשטייט בלויז פון דער פרוי און 2 קינדער, און ביי אייך אין די הענט ליגט דער גורל פון דער פאַמיליע. העלפט מיר קומען קיין ארץ־ישראל. איך האָב זיך פיל מאָל געווענדעט צו פאַרשידענע אינסטיטוציעס, פאַר וועלכע איך גיב אַוועק טעג און יאָרן, וועגן אַ סערטיפיקאַט. נאָר זייער ענטפער איז געווען, אַז מען זאָל מיך נאָר פאָדערן פון א״י, דאַן וועלן זיי מיך גלייך באַשטעטיקן. קיין פריינט האָב איך נישט דאָרטן, וועלכע זאָלן עפּעס טאָן פאַר מיר, איר זייט דער איינציקער, וועלכן מען האָט מיר אָנגעוויזן, אַז מיט דער הילף פון מאיר בורען, וועלכער געדענקט מיך נאָך געוויס גוט, קענט מיר העלפן. זייט פאַרשטענדיקט זיך וועגן דעם און ראַטעוועט אַ פאַמיליע פון אונטערגאַנג. פיליכט וועט עס גיין אין געלט, דאַן בין איך גרייט צו דעקן יעדן פיאַסטער, ווייל ביים היינטיקן טאָג באַזיץ איך נאָך אַ הויז און צום הויז, און ווייטער ווער ווייס... איך ענדיק מיין שרייבן מיט דער האָפענונג, אַז דער פונק, וואָס טליעט נאָך אין מיר, וועט אַ דאַנק אייך מער אויפלעבן. שרייבט אַ גרוס צו מאיר בורען פון מיר. איך וואָלט אים אַליין געשריבן נאָר איך ווייס נישט זיין אַדרעס.

מיט ציונס גרוס

אייער גוט באַקאַנטער

משה גאָפּערשטיין

בע״ה ג. וישב סוכובולי 1938

צו אונדזער ליבער שוועגערין און שוואָגער זאָלן לעבן!

מיר קענען אייך מיטטיילן פון אונדזער געזונד. דאָס זעלבע ווינטשן מיר פון אייך צו הערן. ביי אונדז איז קיין איבריקע בייעס נישטאָ. די קינדער זענען ב״ה געזונד, אויך שרקע. וועגן דער יידישער לאַגע בכלל ווייסט איר דאָך זיכער פון די „עתונים" (צייטונגען). עס איז אומעטום גלייך. עס גייט יעצט אַ „קורס" אין דער גאַנצער וועלט להשמיד ח״ו את עם ישראל. מען האָט זיך אויף אונדז פאַרנומען אין גרויסן מאַסשטאַב. אָבער מיר דאַרפן נישט זיין געפאַלן ביי זיך. מיר וועלן זיי אַלע איבערלעבן. דעריבער „נתחזק ונתאמץ" און

מיר מוזן האָפן, אַז די שלעכטע צייט וועט אַריבער און עס וועלן קומען פאַר אונדז בעסערע צייטן.

ממני יעקב אַדלפאַנג

(אַלתר דעם שוחט׳ס איידעם)

נאָטיץ אין דער ביאַליסטאָקער צייטונג „אונדזער לעבן״ פון דינסטיק דעם 12.10.1937

אַ דעלעגאַציע פון הילף-קאָמיטעט קיין סוכאָוואָליע

נעכטיקער „גראָדנער מאָמענט״ גיט איבער: אין שטעטל סוכאָוואָליע איז דורך פוילישע כוליגאַנעס נעכטן שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן פון אַ שטיין דער 60 יעריקער ייד טוקטין, וועלכן מען האָט געבראַכט קיין גראָדנע. נאָכן געבן אים די ערשטע הילף, האָט אים ד״ר פינקל אָפּגעשיקט אין יידישן שפּיטאָל.

אין סוכאָוואָליע פילט זיך היינט אַ דוחק אין שויבן־גלאָז.

נעכטן האָט באַזוכט סוכאָוואָליע אַ דעלעגאַציע פון ביאַליסטאָקער הילף־קאָמיטעט מיטן „דזשוינט״־דירעקטאָר ה׳ גוטערמאַן. נאָכן באַקענען זיך מיט דער לאַגע האָט דיר. גוטערמאַן באַשטימט 300 זל .אויף באַלדיקע הילף און 1,000 זל. פאַר דער גמ״ח־קאַסע.

יאָרן פון פּיין און אומקום*)

שׂמחה׳ל לאַזאַר (אַמעריקע) און זיין פרוי מאַשקע סטוצינסקי (אומגעקומען)

אין די ערשטע טעג, ווען דאָס דייטשע מיליטער האָט אַריינגעמאַרשירט אין סוכאָוואָליע, האָבן זיי זיך פאַרהאַלטן רואיק. זיי האָבן געקויפט אויף „קוויטלעך״ אין די יידישע קראָמען, געווענדעט זיך דערביי: — אַזויפיל יידן? אומעטום בלויז יידן!

די רואיקע שטימונג האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן. אין שטעטל איז אַראָפּגעקומען אַ מיליטערישע אָרטס־קאָמענדאַנטור, וועלכע האָט אָנגעהויבן צונויפנעמען יידן אויף צוואַנגס־אַרבייט. מיטן אָנקומען פון דער „געסטאַפּאָ״ און די „ס.ס.־לייט״, האָט זיך אָנגעהויבן די מערדערישע אַרבעט, ווי אין אַלע שטעטלעך אַרום.

דער גורל אויף סוכאָוואָליע איז אויסגעפאַלן שבת, י״ז תמוז אין 1941.

די מערדערישע אַרבעט האָבן די דייטשע רוצחים דורכגעפירט צוזאַמען מיט די פוילישע כוליגאַנעס. אין דעם „שוואַרצן״ שבת זענען געפאַלן אונדזערע ערשטע קרבנות: ישראל גרודזינסקי, יאַנקל פּעטלוק, שאַכנע מאַרין, זיידל פוריה, עזרא סטרינקאָווסקי, שאַכנע קוסאַי, לייזער באַראָוויק און בערל־לייזער לעווין.

דעם 19־טן מערץ, 1941 איז דערשאָסן געוואָרן מלך שקלאַרס 14־יאָריקער זון — יצחק — פאַר די אויגן פון זיין אומגליקלעכער מאַמען חוהקען.

דעם 23־טן יולי האָט די פוילישע פּאָליציי מיט דעם כוליגאַן — שיינקאָ — אין דער שפּיץ איינגעאָרדנט אַן אַזוי־גערופענע סטאַלינס לויה, פייניקנדיק דערביי 80 יידישע קינדער. אַדאַנק דער יידישער פאַרשטייער־שאַפט זענען די קינדער ניצול געוואָרן פון אַ מיתה־

*) לויטן בוך „היזבן סוכאָוואָליע״ פון ש. לאַזאַר, מעקסיקע

משונהדיקן טויט; זיי האָט געדראָט די סכּנה צו דערטרונקען ווערן אין טייך. עס האָט זיך אָבער אָנגעפאַנגען אַ נײַ קאַפּיטל פון צרות. טאָג־איין, טאָג־אויס זענען יידן גענומען געוואָרן אויף שווערער דערנידעריקנדיקער אַרבעט און דערבײַ מערדערלעך געשלאָגן געוואָרן דורך די כוליגאַנעס.

אַדאַנק גאָלדענע חפצים און פאַרשידענע סחורות, איז דער יידישער פאָרשטייערשאַפט געלונגען צו שאַפן אַ קאָנטאַקט מיטן קאָמענדאַנט. מיר האָבן בײַ אים אַרויסגעקריגן אַ דערלויבעניש אויסצוגראָבן די הרוגים און זיי ברענגען צו קבר־ישראל.

זונטיק, דעם 27־טן יולי, 1941, 10 אַזייגער בײַ נאַכט האָבן מיר זיך צונויפגעקליבן בײַ גדליהו שוואַרץ אויף יאַנאָווער־גאַס. צווישן די, וואָס האָבן זיך יענע־נאַכט געשטעלט צו דער הייליקער אַרבעט, זענען געווען: משה פּוטיאל, גליקסמאַן, שמואל לעווין, לייזער מאַרינבערג, שמואל צאַבאַן, חיים־שמואל סימכאָוויטש, נפתלי פּיעשטשאַנסקי, וואָלף ווײַנער, אַלתר גריץ, לייבל כּאַרנאַט און איך.

בײַ אַ טויטער שטילקייט האָבן מיר אויסגעגראָבן די הרוגים ישראל גראָדזיענסקי און יצחק שקלאַר, וועלכע זענען געווען באַגראָבן אויפן מאַרק־פּלאַץ. פאַרשאָטן די קברים, האָבן מיר גענומען שטופּן די עגלה באַרג אַראָפּ. מיר האָבן זיך דערנענטערט צום טייך בײַם בריק. דאָס וואַסער אין טייכל האָט גערוישט, ווי עס וואָלט דערציילט וועגן די שרעקלעכע סצענעס, וואָס האָבן זיך דאָ אָפּגעשפּילט מיט עטלעכע טעג צוריק: דאָ האָבן זיך געטרונקען יידישע יונגעלייט, דאָ האָבן פּוילישע מערדער געפּייניקט און פאַרטיליקט אונדזערע ברידער.

מיר גייען פאַרבײַ לייבל פראַנצקאָווסקיס שטוב. דער הויכער קוימען זעט אויס ווי אַ דענקמאָל נאָך די נשרפים. די דאָזיקע שטוב, וועלכע איז געשטאַנען נאָענט צום וועלדל, איז אונטערגעצונדן געוואָרן צוזאַמען מיט די פאַרפּייניקטע יידן. דאָ אין די פלאַמען זענען אומגעקומען יאַנקל ציבולי און „גוט־שבת׳ל״.

מיר דערנענטערן זיך צום טויער פון בית־עולם. מיר גראָבן אויס דעם ברודער־קבר און ברענגען צו קבר־ישראל די ערשטע הרוגים פון אונדזער שטעטל; די קדושים פון מאַרק־פּלאַץ און פון די, וואָס זענען געווען באַגראָבן אונטער שמחה לעווינס שטוב. אויך באַגראָבן מיר די פאַרמעטן, וועלכע זענען פאַרבליבן נאָכן פאַברענען די ספרים נעבן שול. די האַרצרײַסנדיקע סצענעס פון די באַגלייטער זענען אומבאַשרײַבלעך.

יעדן טאָג קומען נײַע גזירות און צרות. אין פעברואַר 1942 האָבן באַקומען שמיץ אויפן פּאָליציי־פּאָסטערונעק ישראל מאַרינבערג, אַלתר דער שוחט, שלמה ראַבינאָוויטש און יאַנקל־עזרא פראַנצוז.

פאָלאַקן האָבן אונטערגעצינדן פאַרבשטיינס שטוב און געמאַכט אַ בלבול, אַז יידן האָבן עס געטאָן אַלס נקמה. איטשע־בערלען מיט זײַן שוועסטער מירקען האָט מען אַרעסטירט. עס איז געווען ערב פּאָגראָם־שטימונג. מײַנע אַרגומענטן מיט אַ בײַגעלייגטן 25־דאָלאַר באַנקנאָט האָבן איבערצייגט דעם פּוילישן בירגערמייסטער — מיקעלסקי — און די פאַרבשטיינס זענען באַפרײַט געוואָרן.

אין אַ געוויסן טאָג האָט די קאָמענדאַנטור דערקלערט, אַז עס מוז זאָפאָרט געשאַפן ווערן אַ געטאָ. וועלכער וועט זײַן פאַר אונדז ממש אַ גליק, מיר וועלן נישט זײַן מער שוצלאָז און קיינער וועט נישט קענען אַרײַנגיין צו אונדז אָן אַ דערלויבעניש. באַשטימט האָבן זיי יאַנאָווער גאַס אַלס געטאָ. מיר האָבן געוווּסט, אַז מיר וועלן דאָרט אויסגיין פאַר דורשט, ווײַל די איינציקע קוואַל וואָלט געווען דער ראָד־ברונעם אַנטקעגן שיינקע גאָפּערשטיין. מיר האָבן אויסגעפּועלט אַרײַנצונעמען אין געטאָ אויך איין זײַט פון מאַרק־פּלאַץ פון משה פּוטיאל ביז צאַלי שוואַרץ. מען האָט געמאַכט אַ פאַרקאַן מיט שטעכעדיקן דראָט. לויט אַ באַפעל האָט מען זיך געמוזט אַרײַנציען אין דעם דאָזיקן געטאָ אין פאַרלויף פון אַ פּאָר שעה און וואָס מען וועט נישט באַוויזן אַריבערצופירן וועט פאַרבלײַבן אויף הפקר. עס איז געווען אַ שוידערלעך בילד, ווי שוצלאָזע, צעבראָכענע יידן האָבן זיך געשלעפּט אין געטאָ אַרײַן, ווער מיט אַ פּעקעלע אויף דער פּלייצע, ווער מיט אַ טישל, אַ בענקל, דאָס רעשט איז געבליבן אין די אַלטע איינגעזעסענע הײַזער. עס איז געווען אַ היבש ביסל צרות זיך אײַנצואָרדנען אין אַזאַ ענגשאַפט, אַ $1\frac{1}{2}$ מעטער אויף יעדער פּערזאָן, פּשוט נישט געווען ווו דעם קאָפּ אַוועקצולייגן; 4—5 באַלעבאָסטעס האָבן געמוזט קאָכן אויף איין פּליטע.

צו יענער צײַט איז אַראָפּגעקומען צו אונדז אַ סטאַבילע מאַכט. דער אַמטס־קאָמיסאַר, האַנס אורבאַן,

האָט פאַראָרדנט צו שאַפן אין פאַרלויף פון עטלעכע שעה אַ יידן־ראַט פון 12 פּערזאָן. מיר האָבן באַשטימט פאָלגענדיקע פּערזאָנען: שמחה לאַזאַר, ישעיהו גליקסאָן, נפתלי פּיעשטשאַנסקי, לייזער מאַרינבערג, וואָלף ווײַנער, תנחום־בערל סוראַזקי, מאיר קרעמער, משה פּוטיאל, אַלתר פּאָלאַק, דוד יערוזאָלימסקי, ישראל מאַרינבערג, און מענדל טרעשצאַנסקי. צומאָרגנס האָב איך אַלס פּרעזעס און גליקסאָן אַלס פאַרטרעטער זיך געמאָלדן צום אַמטס־קאָמיסאַר. די באַגעגעניש האָט געמאַכט אויף אונדז אַ שרעקלעכן רושם. ער האָט פאַראָרדנט, מיר זאָלן אין פאַרלויף פון 2 שעה אויסשטאַטן זיין וווינונג און ביוראָ, נאָכן איבערלייענען די רשימה פון די פאַרלאַנגטע זאַכן, האַלטנדיק אַ רעוואָלווער אין האַנט, האָט ער אונדז אַרויסגעטריבן. מיר זענען אַוועק מיט אַ שווער געמיט. די איבריקע מיטגלידער פון יידן־ראַט זענען געבליבן ווי פאַרגליווערט, אָבער דער טערמין איז געווען קורץ, מיר האָבן גלייך גענומען אויספילן דעם באַפעל. דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה אויסשטאַטונג פון דער זשאַנדערמעריע, פאַרן פּאָסט־באַאַמטן, לאַנדווירט און לויטענאַנט. נישט אויספילן דעם באַפעל, האָט געדראָט מיט טויט־שטראָף פאַר צענדליקער יידן.

דער קאָמיסאַר האָט אָנגעהויבן צו מאַכן אָרדנונג אין שטאָט. געהייסן אַראָפּרוימען צענדליקער יידישע הייזער, צווישן זיי די אַלטע שול און די בתי־מדרשים אַרום איר. דעם מויער־בית־המדרש האָט מען פאַרוואַנדלט אין אַ תבואה־מאַגאַזין.

דאַן איז באַשטימט געוואָרן די תיפלה גאַס אַלס געטאָ. דאָס איז געווען דער ערגסטער קוואַרטאַל ביי אונדז אין שטעטל. די גאַס נישט ברוקירט, די הייזלעך, אויסער די ערשטע פּאָר ביז סנאָרסקען, זענען געווען בלויז חורבות. מיר האָבן אויסגעפּועלט נאָך אַ האַלבע שול גאַס, ד.ה. אַז דער געטאָ האָט זיך געצויגן פון מרדכי־משה־אהרנ׳ס מויער ביז ביילע פון פּאָטשט פון איין זייט, פון דער צווייטער זייט אין טיפלע גאַס ביז מאיר קרעמער און פון דער דריטער זייט ביז זיידקע כאַשינקעס. פאַר דעם האָט מען געמוזט „שמירן" דער הויפּטמאַן, די זשאַנדערמעריע און א.אַ.וו. אַגב האָט אונדז דער הויפּטמאַן דערציילט בסוד, אַז אין אונדזער געטאָ וועלן מיר דאַרפן אויפנעמען די יידן פון די דערביייאיקע שטעטלעך.

סוף פעברואַר 1942 האָבן מיר גענומען מאַכן דעם געטאָ־פּאַרקאַן. עס האָט געמוזט ווערן פאַרטיק ביזן 15־טן מערץ. מען האָט געאַרבעט ביי די ערגסטע ווינטערדיקע באַדינגונגען. דער פּאַרקאַן איז געווען — 2 מעטער די הויך, באַשלאָגן מיט ברעטער אָן שפּאַרונעס און באַצויגן מיט שטעכעדיקן דראָט. עס זענען געמאַכט געוואָרן צוויי טויערן, איינער פון שול־גאַס און דער צווייטער פון תיפלה־גאַס. אַרום פּאַרקאַן זענען אויסגעבויט געוואָרן אין אַלע פיר עקן וואַך־בודקעס פאַר דער פּוילישער פּאָליציי.

עס איז געקומען דער באַפעל אַריינצוציען זיך אין געטאָ אין פאַרלויף פון איין טאָג. אין צווישן־צייט זענען צוגענומען געוואָרן ביי אונדז די פערד און די קי. די קעלט איז געווען גרויס, דער אומעט און די הערצער נאָך גרעסער.

ווען מיר זענען אַריין אין געטאָ, זענען מיר מערדערלעך געשלאָגן געוואָרן דורך דער פּוילישער פּאָליציי, און דורך דער זשאַנדערמיע...

עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דאָס פינצטערע לעבן אין געטאָ. עס זענען אַנטשטאַנען זאָרגן, ווי זיך אַהינצוטאָן און פון וואָס צו לעבן. מיר האָב געזוכט וואָס פאַר אַ ס׳איז עקזיסטענץ־מעגלעכקייט.

מיט גרויס מי האָבן מיר געשאַפן אַ בעקעריי, וועלכע האָט פאַרזאָרגט ברויט פאַרן גאַנצן געטאָ. מיר האָבן אויסגעבויט אַ פּרימיטיווו פאַבריקל פאַר אויסאַרבעטן כלים פון ליים. מיר האָבן געשאַפן אַ דענטיסטישן קאַבינעט און מיט דער דערלויבניש פון דער קאָמענדאַנטור אַן ענלעכן קאַבינעט אויסערן געטאָ פאַר דער פּוילישער באַפעלקערונג. מיר האָבן געגרינדעט בשותפות׳דיקע וואַרשטאַטן פאַר אַלע שמידן, סטאָלאַרעס, שניידערס און אַנדערע פאַכלייט. דאַן האָבן מיר באַקומען נאָך גרויס מי אַ דערלויבניש צו עפענען אַן אויפנאַם־שטעלע אויסערן געטאָ. אונדזערע פאַכלייט פלעגן אַרויסגיין 3 מאָל אַ וואָך אין אַ באַשטימטע צייט און אויפגענומען אַרבעט ביי די פּויערים. אַדאַנק דער אויפנאַם־שטעלע האָבן מיר געהאַט אַ קאָנטאַקט מיט דער אויסערלעכער וועלט. אַ פּראָצענט פון די פאַרדינסטן האָבן מיר אַראָפּגענומען פאַר די געטאָ־אויסגאַבן. מיר האָבן זיך צוגעוווינט צו דער לאַגע...

מיט אַמאָל איז אָנגעקומען אַ פרישע צרה. אין געטאָ איז אויסגעבראָכן אַ טיפוס־עפּידעמיע צוליב די

באַדינגונגען. מיר האָבן מורא געהאַט צו מעלדן דער מאַכט, וועלכע וואָלט געוויס פאַראָרדנט צו שליסן די געטאָ־טויערן. פאַר נישט מעלדן האָט געדראָט טויט־שטראָף. מיר האָבן דאָך באַשלאָסן נישט צו מעלדן. דער קאַמף קעגן טיפוס איז געווען אַ שווערער, עס האָט אונדז געקאָסט אַ סך יונגע קרבנות.

ביז איצט האָבן מיר געהאַט איין דאָקטאָר, ה׳ לעוו פון ביאַליסטאָק, אַן איידעם פון טוך־פאַבריקאַנט, פּישל קאַפּלאַנסקי. (אַמאָל האָט אים דער קאָמיסאַר פאַראָרדנט צו פאַרסמען 10 אומנאָרמאַלע יידן אין געטאָ. ער האָט דעם באַפעל נישט אויסגעפירט, כאָטש אים האָט געדראָט טויט־שטראָף). מיט גרויס מי האָבן מיר אַריינגעבראַכט נאָך צוויי דאָקטוירים: ד״ר כאַצקי פון ביאַליסטאָק און ד״ר עפּשטיין פון גראָדנע און אַ פראָוויזאָרשע, פר׳ שאַפּירא פון נאָווידוואָר. די מעדי־קאַמענטן זענען אויסגעאַרבעט געוואָרן אין געטאָ, מיר האָבן געשאַפן אַ קראַנקן־הויז און אויסגעבויט אַ באָד אין דעם שפּייכלער פון הערשל סאָקאָלסקי און איינ־געפירט צוואַנג־באָד. ווי עס איז האָבן מיר באַקעמפט די טיפוס עפּידעמיע.

אין משך פון דער צייט האָט מען אַריינגעשיקט אין אונדזער געטאָ די יידן פון דעם שכנותדיקן אָפּגע־ברענטן שטעטל דובראָווע. שווער צו באַשרייבן ווי די דובראָוועער נשרפים האָבן אויסגעזען. זיי זענען געקו־מען נאַקעטע, שמוציקע, הונגעריקע, אין גרעסטן טייל קראַנקע, צעבראָכענע. אונדזערע זאָרגן זענען פאַר־גרעסערט געוואָרן. די סוכאָוואָליער יידן האָבן זיך מיט זיי געטיילט מיט וואָס מען האָט געקענט. אונ־דזערע פינאַנסיעלע שוועריקייטן זענען געוואַקסן פון טאָג צו טאָג. מיר האָבן אין געהיים געמאַכט אַן אייל־פאַבריקל. דער קאָמיסאַר האָט באַקומען אַ געוויסן אָפּצאָל. אונדז האָט עס געבראַכט רווחים און מיר האָבן צוגעטיילט 10 דעקאָ אַ וואָך פאַר אַ פּערזאָן. מען האָט זיך ממש מחיה געווען, אויפגעהערט צו קאָכן מיט „נישט״. דאַן האָט זיך אונדז איינגעגעבן אָפּצו־קויפן אין דער מלוכהשער מעלקעריי די מאָגערע מילך.. די פעטער מילך פלעגן ווערן דורכגעמישט מיט אַ שטעקן, כדי צו אויסגעפינען צו מיר שמוקלען נישט דורך קיין אַנדערע עסנוואַרג.

דער יונגער פּאָליציאַנט — הענריק וואַשקעוויטש — איז אונדז דערגאַנגען די יאָרן, נאָך מער דער געטאָ־קאָמיסאַר, וועלכער האָט ספּעציעל איינגעאָרדנט זיין וווינונג אין דער פּוילישער שול אויפן צווייטן שטאָק, כדי צו קענען האַלטן שטענדיק אַן אויג אויפן געטאָ און דערגיין די יאָרן. אַדאַנק מתנות איז זיין האַרץ אַביסל ווייכער געוואָרן. מען האָט לייכטער אָפּגעאָטעמט, מען האָט זיך צוגעוווינט צו די ביטערע לעבנס־באַדינגונגען.

מיטאַמאָל איז אָנגעקומען אַ פאַראָרדנונג צו שטעלן 100 אַרבעטער צום „שטראַסן־בוי״ אויפן וועג יאַנאָווע־סאָקאָלקי. דעם יידן־ראַט איז געוואָרן פינצ־טער און ביטער. וועלכע מאַמע וועט עס מסכים זיין, אַז איר קינד זאָל גיין אויף עבודת־פרך אונטער דער אויפזיכט פון די פּוילישע קוליגאַנעס. האָבן מיר דעם באַפעל נישט אויסגעפירט. האָט די זשאַנדערמעריע אַרויסגעטריבן אַלע יידן אויפן געטאָ־פּלאַץ אַנטקעגן שול, צעשלאָגן מערדערלעך צענדליקער יידן און אָפּגעקליבן 100 פּערזאָן. איז אויסגעפאַלן פון איין משפחה צוויי קינדער און זאָגאַר עלטערן מיט קינדער צוזאַמען. פון דעמלט אָן האָט דער יידן־ראַט באַשטימט ווער עס זאָל זיך צושטעלן צו דער אַרבעט.

מען האָט קוים זיך באַוויזן צו באַרואיקן פון דער גזירה, זענען אָנגעקומען פרישע באַפעלן: 100 אַרבע־טער אין דער בוי־שטעלע — נאָווידוואָר־דובראָווע — 100 אַרבעטער אין דעם טרויעריק־באַרימטן שטראָף־לאַגער פון דער דייטשער פירמע „קירכהאָף״; 100 אַרבעטער צו דער אַרבעטער־שטעלע אין אוגוסטאַוו. די רוצחים האָבן זיי געפּייניקט אין הונגער און אין נויט, באַגלייט מיט קלעפּ ביז בלוט. פון מאָל צו מאָל האָט זיך אונדז איינגעגעבן איבערצובייטן אָפּגעשוואַכ־טע קינדער אויף אַנדערע.

דאַן זענען אַריינגעשיקט געוואָרן צו אונדז אין געטאָ די נאָווידוואָרער יידן. די ענגשאַפט איז געוואָרן אומדערטרעגלעך, 80 צענטימעטער פאַר אַ פּערזאָן. מיר האָבן אויסגעפועלט ביים קאָמיסאַר אַ דערלויבעניש איינצוקויפן גרעסערע קוואַנטומס קאַרטאָפל. (די יידן האָבן געמעגט איינקויפן איינמאָל אַ וואָך פון 4—2). מיטן וווקס פון דער באַפעלקערונג איז אויך געוואַקסן די שטערבלעכקייט. דער סוכאָוואָליער בית־עולם איז חרוב געוואָרן, די מצבות האָט מען פאַרנוצט אויפן בויען שאָסייען און די קברים זענען געוואָרן אויסגע־גלייכט מיט דער ערד. מיר האָבן געשאַפן אַ געטאָ

בית־עולם אויפֿן גאָרטן פֿון דעם שניידער, ווידקע צירקעס.

אַ שרעקלעכע געשעעניש, ביי וועלכער עס איז דערמאָרדעט געוואָרן דער יונגערמאַן, יצחק פּאָלאַק, האָט אויפגעטרייסלט דאָס געטאָ. איינמאָל ווען מען האָט אַריינגעפירט האָלץ פאַר דער בעקעריי, האָט יצחק אַרויסגעקוקט דורכן טויער. זיגמונד זשעניוק — אַנטאָני דעם בריוונטרעגערס זון — האָט דאָס באַמערקט און דערשאָסן יצחקן. דער יידן־ראַט האָט געמאַכט אַ דעמאָנסטראַטיווע לויה. הרב קאַליר און משה פּוטיאַל האָבן מספּיד געווען דעם יונגען קרבן, דער דאָמבראָווער חזן האָט געמאַכט אַן „אל־מלא רחמים“. אַלע האָבן באַקלאָגט דעם יידישן עלנט און די שוצלאָזיקייט.

עס איז געווען האַרבסט. מיר האָבן אויסגעבויט אַ גרויסן קעלער אויפֿן גאָרטן פֿון מאיר קרעמער און געזאַמלט צונויפקלייבן קאַרטאָפל אויפֿן ווינטער. דעם צווייטן נאָוועמבער האָט זיך פּלוצים באַוויזן אין אונדזער געטאָ זשאַנדאַרמעריע מיט אַ געסטאַפּאָ־אָפיציר פֿון ביאַליסטאָק. זיי האָבן פאַרלאַנגט דער יידן־ראַט זאָל זיי אָפּגעבן אַלץ, וואָס ער באַזיצט. זיי האָבן אָפּגעשלאָסן דאָס געטאָ פֿון אַלע זייטן און געמאָלדן, אַז מיר וועלן אַרויסטראַנספּאָרטירט ווערן דעם 5־טן פעברואַר אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלבאַסין נעבן גראָדנע. ביז דעם דערמאָנטן טערמין האָט מען צוזאַמענגעטריבן אין סוכאָוואָליער געטאָ די יידן פֿון דעם שכנותדיקן שטעטל קאָריצין. זיי זענען אָנגעקומען צעהרגעטע און צעבלוטיקטע...

אין דעם באַשטימטן טאָג, אַזייגער 5 פאַרטאָג, האָבן די זשאַנדאַרן אונדז גענומען טרייבן מיט געלאָדענעם געווער אין די הענט צום זאַמל־פּלאַץ אַנטקעגן דער געוועזענער שול. אויסערן געטאָ זענען געשטאַנען פּוילישע פּאָליציאַנטן און מערדערלעך געשלאָגן די אַרויסגעטריבענע יידן.

די 850 פורן זענען צעטיילט געוואָרן אין קאָלאָנעס צו 50 פורן. עס האָבן זיך געצויגן קאָלאָנע נאָך קאָלאָנע באַוואַכט פֿון געסטאַפּאָ, קיינער זאָל נישט אַנטלויפֿן. 10 אין אָוונט זענען מיר אָנגעקומען קיין קאָלבאַסין.

די ערשטע נאַכט האָבן מיר איבערגענעכטיקט אונטערן פרייען הימל, ווי אַ סך אַנדערע יידן, וואָס זענען געקומען פאַר אונדז. צומאָרגנס איז צוגעטיילט געוואָרן פאַר די 2,880 פּערזאָן פֿון סוכאָוואָליער געטאָ (די יידן פֿון סוכאָוואָליע און פֿון די שכנותדיקע שטעטלעך) זיעמלאַנקעס. יעדע זיעמלאַנקע — אַ לאַנגער, פינצטערער קעלער — איז געווען אָפּגעטיילט מיט שטעכיקע דראָטן. באַנאַכט איז דער לאַגער באַלויכטן געוואָרן מיט שטאַרקע שיין־וואַרפער.

דאָס אינעווייניקסטע לעבן אין קאָנצענטראַציע־לאַגער איז געווען שוידערלעך. מען האָט אונדז צוגעטיילט אַ קיך צום קאָכן. די שפּייז איז געלעגן אונטערן פרייען הימל, זענען די קאַרטאָפל געווען געפרוירן און די קאַשע אויסגעמישט מיט זאַמד און מיט מיסט. אַמאָל איז נישט געווען קיין פייער, אַמאָל האָט אויסגעפעלט וואַסער, האָט מען געמוזט עסן רויע נישט דערקאָכטע קאַרטאָפל אין שאָלעכץ (שיילן איז געווען פאַרבאָטן). זענען אין פאַרלויף פֿון די עטלעכע וואָכן, וואָס מיר זענען געווען אין דעם לאַגער, אויסגעשטאָרבן פיל מענטשן פֿון הונגער און שמוץ. ברויט איז צוגעטיילט געוואָרן 15 דעקאָ אַ טאָג. מענטשן זענען אַרומגעגאַנגען ווי ווילדע חיות מיט אויסגעגלאָצטע אויגן און געזוכט אין די מיסט־קאַסטנס אָפּפאַלן פֿון עסנוואַרג.

אַ 50 מעטער פֿון לאַגער האָט געוווינט אין אַ סאָסנע־וועלדל דער געסטאַפּאָ־פירער און מאַסן־מערדער רינצלער. ער פלעגט אַרומגיין איבערן לאַגער ווי אַ ווילדע חיה און שלאָגן מיט אַ גומענעם שטעקן. ער האָט געשאָסן און געפּייניקט מיט קאַלטבלוטיקייט. אָט דער סאַדיסט האָט צעבראָכן דעם מוט און ווידערשטאַנד פֿון די סוכאָוואָליער יידן.

אין דעצעמבער 1942, האָט מען גענומען אָפּשיקן טראַנספּאָרטן קיין אוישוויץ. אין מיטן דער נאַכט זענען אַראָפּגעקומען געסטאַפּאָ־לייט און באַפוילן די, אָדער יענע שטאָט זאָל שוין אָפּפאָרן. אַ שרעקלעך בילד האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט די מחנה וואַנדערנדיקע יידן, באָרוועסע און נאַקעטע אין דער פראָסטיקער נאַכט. געשלעפּט האָבן זיך די מאַמעס מיט די נאַקעטע, געפרוירענע עופהלעך אויף די הענט... אַזאַ ווילדער גרויש... די, וואָס האָבן נישט באַוויזן מיטצוהאַלטן דעם טעמפּאָ פֿון דעם מאַרש, זענען אויפֿן אָרט דערשאָסן געוואָרן. אין גראָדנע אויפֿן באַן־הויף האָט מען אָנגעפּאַקט צו 80 פּערזאָן אין אַ וואַגאָן און אָפּגעשיקט אין קרעמאַטאָריע. פאַרן אָפּגיין פֿון טראַנספּאָרט האָט די געסטאַפּאָ צוגענומען ביי יעדן די לעפלען, די זייגער, דאָס צירונג, דאָס געלט.

אַזוי זענען אָפּגעפאָרן שטאָט נאָך שטאָט און פון די 28 טויזנט נפשות, פון 22 שטעט און שטעטלעך, זענען אין קאָלבאַסין געבליבן 3,500 יידן און צווישן זיי די סוכאָוואָליער. אַרום 22־טן דעצעמבער האָט מען אויך אונדז אַוועקגעטריבן קיין גראָדנע. דער גראָדנער יידן־ראַט האָט אונדז מיט גרויס מי איינגעקוואַרטירט אין קאַלטע, אומבאַהייצטע הייזער. די פאַרפייניקטע יידן זענען געשוואָלן געוואָרן פון הונגער, גאַנצע פאַמיליעס זענען אויסגעשטאָרבן אין געציילטע טעג. אין אַ געוויסן פאַרנאַכט האָבן זיך פּלוצלונג אָנגעצונדן די עלעקטרישע לאָמפּן אין די געטאָ־גאַסן, דאָס איז געווען אַ סיגנאַל, אַז עס וועט גלייך פאָרקומען אַן אַקציע פאַר אַ פרישן טראַנספּאָרט. אויף די גאַסן איז אַנטשטאַנען אַ שרעקלעכע מהומה און לויפעריי. איך מיט מיין ברודער סענדער האָבן זיך דאַן געפונען אויף דער פּרץ־גאַס. עס האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי, איך האָב זיך דערשלעפּט אויפן בויך צו אַ יידיש הויז. אין דערפרי האָב איך זיך צוריקגעקערט אין מיין צימערל אויף ווילענסקאַ־גאַס, איך האָב שוין מיין פאַמיליע נישט געטראָפן, די מערדער האָבן מיינע טייערסטע אַוועקגענומען. וווּ סענדער איז אַהינגעקומען ווייס איך נישט. די אַקציע איז געווען פאַרענדיקט. די גאַסן זענען געווען פול מיט מתים... איך און מיין חבר, משה טיקטין, האָבן באַשלאָסן צו אַנטלויפן, כאָטש עס איז געווען געפערלעך. מיר זענען אַריבער די ניעמאַן־בריק און זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון סוכאָוואָליע, דעם גאַנצן וועג פון 55 ק״מ האָבן מיר דורכגעמאַכט אין איין נאַכט.

דאָס איז געווען אָנפאַנג פעברואַר 1943.

באַגינען זענען מיר אָנגעקומען קיין סוכאָוואָליע. מיר האָבן זיך דערשלעפּט צו באַקאַנטע קאָלאָניסטן, קיינער האָט אונדז נישט געוואָלט געבן קיין ברויט אַפילו פאַר געלט. מיר האָבן זיך געלאָזט איבער די ביעליעס אין דאָרף „יאַצוועז״. אַדאַנק דעם סאָלטיס האָט אונדז אַן אָרעמער פויער ביים טייך „בזשאָזווקאַ״ אויסבאַהאַלטן פאַר געלט אין אַ קאַרטאָפל־גרוב. פון אים האָבן מיר זיך דערוווּסט, אַז ער באַהאַלט אויס אייך איטשע־בערל פאַרבשטיין און לייזער מאַרינבערג, וועלכע זענען אַנטלאָפן פון גראָדנער געטאָ אין דער נאַכט פון דער ערשטער טרויעריקער אַקציע. דער גוי האָט זיי געבראַכט צו אונדז אין גרוב און מיר זענען אפּגעזעסן זאַלבערפערט אַ גאַנצן ווינטער. געשלאָפן זענען מיר זיצענדיק, עסן האָבן מיר באַקומען איינמאָל אין אַ מעת־לעת, וואַסער געהאַט ווייניק און וועש געטראָגן 7—6 וואָכן נאָכאַנאַנד...

מיטן אָנקומען פון פרילינג, ווען די פויערים זענען אַרויס באַאַרבעטן די פעלדער, איז אונדזער לאַגע געוואָרן געפערלעך. האָט מען אונדז איינגעקוואַרטירט ביים פויערס אַ קוזין, קיסלאָ, אויפן דאַך אין דעם שטרוי. דאָרט זענען מיר אָפּגעזעסן לאַנגע מאָנאַטן. דער פויער פלעגט אונדז ברענגען דאָס עסן, ווען ער האָט געפאַשעט די חזירים און געקאָרמעט די פערד...

ווידער איז אָנגעקומען דער זומער, די היץ אין אונדזער באַהעלטעניש איז אומדערטרעגלעך און דער פויער ווערט אומגעדולדיק, עס העלפט שוין באַלד קיין געלט אויך נישט... מיר דערוויסן זיך, אַז ברוך באַברי און שלום בערעק זענען דערשאָסן געוואָרן אין וועלדל ביי סוכאָוואָליע. די ידיעה האָט אונדז זייער צעבראָכן. מיר באַשליסן בלייבן אויפן ראַשטש ביז דער לעצטער מינוט.

עס איז שוין נאָענט צו דער באַפרייונג, עס ווילט זיך נישט אַריינפאַלן צו די מערדער אין די הענט. פלוצים קוואַרטירן זיך איין דייטשן אין דאָרף. קיסלאָ, וועלכער האָט איינגעשטעלט 14 חדשים זיין לעבן פאַר אונדז, פירט אונדז אַיבער אין אַ צווייטער קאָלאָניע. פון ראָשטש באַמערקן מיר, ווי יעדן טאָג ברענט אַן אַנדער דאָרף. די פויערים מוזן זיך עוואַקוירן צוליב דער נאָענטקייט פון פראָנט, מיר בלייבן אין דאָפּלטן געפאַר: די רוצחים און דער הונגער...

אַ דייטש האָט אונדז אַנטדעקט, מיר האָבן געמיינט אַז עס איז שוין דער סוף... עס איז נאָך אָבער באַשערט געווען צו לעבן, מען האָט אונדז געגלויבט, אַז מיר זענען פּאָלאַקן...

איך האָב זיך צעשיידט פון מאַרינבערגן און טיקטינען און שפּעטער אויך פון איטשע־בערלען. וווּ מיינע חברים זענען אַהינגעקומען ווייס איך נישט. איך בין איבערגעשיקט געוואָרן קיין מזרח־פּרייסן אין אַן אַרבעטס־לאַגער, וווּ איך האָב געאַרבעט ביז דעם 28־טן מערץ 1945, און דאַן באַפרייט געוואָרן. נאָך דער באַפרייונג האָב איך זיך געלאָזט אין דער ברייטער וועלט אַריין צו געפינען ערגעץ וווּ אַ נייע היים...

אין געטאָ און אין לאַגער

שווער זיך צו באַפרייען פון די טרויעריקע בילדער וואָס איך האָב זיך אָנגעזען און דורכגעמאַכט אין דעצווייטער וועלט־מלחמה.

ווען דער קריג האָט אויסגעבראָכן, בין איך געווען אין אַ קבוץ אין לאָדזש. ווען אונדזערע 300 חברים האָבן זיך געלאָזט אין וועג, בין איך געווען צווישן זיי. עס האָבן זיך אָנגעהויבן שרעקלעכע באָמבאַדירונגען. ביי לאָוויטש נאָך דער בריק בין איך געלעגן איינגעגראָבן מיטן קאָפּ אין דער ערד, מיינענדיק, אַז דאָס איז שוין דער סוף. און גלייך אַנטקעגן איז געווען אַ וואַלד פיל מיט מיליטער אַרומגענומען אין פלאַמען.

נאָך דער ערשטער מלחמה־נאַכט, באַגינען, לאָזט מען זיך ווידער אין וועג. עס ציען זיך מחנות מענטשן ציווילע און מיליטער. איך פאַרליר מיין קאָמפּאַניע. די פיס זענען פול מיט בלאָזן און דער וועג איז אַ ווייטער, אַן אומבאַקאַנטער און איך בין אַליין.. אַמאָל כאַפּ איך זיך אַרויף אויף אַ פור, אַמאָל אויף אַ באַן. זיך דערשלעפּט ביז וואַרשאָ, וווּ איך בין פאַרבליבן אַפּאָר וואָכן אונטער אַ פוילישן נאָמען: „יאַדזיאַ פּאַפּלאָווסקאַ".

איך לאָז זיך קיין שעדלעץ, פון דאָרט קיין לאָשיצע, ביז איך האָב זיך דערשלאָגן קיין מעלניק. זיך אַריבערגעקריגן אויף דער רוסישער זייט און בין שוין נאָענט צו דער היים. אָט בין איך שוין אין קאַרפּאָוויטש, איך דערזע דעם שפּיץ פון סוכאָוואָליער קאָשציאָל. ענדלעך זיך דערשלאָגן אין שטעטל, וואָס איז געווען פאַרנומען דורך די רוסן.

דאָס איז געווען אָנהויב נאָוועמבער 1939.

ביי אונדז אין שטעטל האָט זיך געלעבט שווער. פון די קראָמען איז אַלץ פאַרשוווּנדן. פּראָדוקטן — אויף קאַרטן. דער קאָנטאַקט מיט אויסלאַנד איז געווען נישט נאָרמאַל, מען האָט מורא געהאַט צו שרייבן דעם אמת. דוד שעפּלער פלעגט זאָגן: „מ׳דאַרף שרייבן אַז מען האָט געטאָן אַ שדוך מיט זייער אַן אָרעמער כלה".

די קריסטן זענען געווען אויפגערעגט און געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט צו נעמען נקמה פון די יידן. פאַרמעגלעכע יידן און רייכע קריסטן זענען פאַרשיקט געוואָרן אין טיף רוסלאַנד. די רוסן האָבן געהאַט אַ פּלאַן אַרויסצושיקן אַ האַלב שטעטל, נאָר נישט באַוויזן עס דורכצופירן. ווען די רוסן זענען אָפּגעטרעטן פון סוכאָוואָליע, האָט די פוילישע אינטעליגענץ געמאַכט אַ טריומף־טויער פאַר די דערוואַרטעטע דייטשע הערשער. אָבער אומדערוואַרט האָבן זיך די רוסן אומגעקערט און זיך גענומען נוקם זיין אין די קריסטן. זיי האָבן אַרויסגעפירט 5 קריסטן אויף אַ בערגל אויפן וועג צו גאַניאָנדז און זיי דערשאָסן. ביי די קריסטן האָט זיך געשאַפן אַ שטימונג, אַז דאָס איז צוליב די פאַרשיירע יידן...

ווען די דייטשע מערדער האָבן אַריינמאַרשירט אין שטעטל, איז געפאַלן אַ פּחד אויף דער יידישער באַפעלקערונג. דעם ערשטן זונטיק האָט דער גלח אָנגעהעצט די קריסטן, וועלכע האָבן גלייך מיט די „ס.ס." אָנגעהויבן צו פּאָגראָמירן און ראַבירן. די נאַכט זענען מיר געזעסן צוזאַמען מיט שכנאָ גריץ און זיין משפּחה ביי אונדז אין פיר־הויז, ציטערנדיק פאַר יעדן שאָרך. עס האָבן זיך אָנגעהויבן „יאָריקע" נעכט און פינצטערע טעג. באַנאַכט פלעגן זיך די כוליגאַנעס אַריינרייסן אין אונדזערע הייזער און מאַכן סקאַנדאַלן. אַמאָל איז געלונגען זיך אויסצולייזן מיט געלט.

אַ באַנדע שקצים אונטער דער אָנפירונג פון אַ פולקאָווער שייגעץ — שיינקאָ — האָט זיך אָרגאַניזירט און גענומען שלעפּן יונגע קינדער מיט שטעקנס איז זיי די אומגליקלעכע מוטער ראַשקע האַלפערן געפאַלן צו די פיס, מען זאָל איר איזאַקן פריי לאָזן. האָבן זי די כוליגאַנעס געשלאָגן אָן רחמנות און געקאָפּעט מיט די פיס; ישראל דער שמיד פון קאַרפּאָוויטשער גאַס איז באַגאַנגען זעלבסט־מאָרד און נישט איינער האָט אים מקנא געווען, אַז ער איז שוין אויסגעלייזט פון די צרות.

דאַן פאַלט דער ערשטער קרבן אין שטעטל, איטשע שקלאַר, די קויל, וואָס האָט דערשאָסן דאָס ייִנגל, האָט אַלעמען געטראָפן.

דער שרעקלעכער שבת, י״ז תמוז אין 1941.

ברוך ראָזענבערג לויפט און שרייט: „אַנטלויפט, מען רופט אין גאַס״... די בהלה איז גרויס. איך לויף אַרויס פון שטוב און באַמערק ווי טויבע די פאַרבערקע טראָגט אַ קרוג וואַסער, איינער פון די „ס.ס.״ רייסט אַרויס דעם קרוג און וואַרפט אים אין טויבען. גומענע באַגייקעס פליִען איבער די קעפּ. עטל צימבאַל שרייט: „מאמע, ראַטעווע!״ און איר מוטער מוז ווייטער לויפן. איינער האָט דעם אַנדערן נישט געקענט ראַטעווען און זיך אַליין אויך נישט.

שוידערלעכע סצענעס: מען שלאָגט, מען מאָר־דעט מיט אייזנס, מיט שטעקנס און קיינער ווייסט נישט, מען איז פאַרגליווערט, פאַרשטיינערט. קען דען אַ שטיין וויינען?... דאָך האָפט מען איבערצוקומען די צרות, מען באַהאַלט די זאַכן; ביי משה ווײַנער אין קעלער האָבן אַלע שכנים באַהאַלטן בעטגעוואַנט, די כוליגאַנעס האָבן עס צעראַבירט.

יעדן טאָג האָט מען געיאָגט אויף אַרבעט. ווינטער אינדרויסן איז אַ זאַווערוכע, מען מוז לויפן קילאָ־מעטערס. איינמאָל אַ פרייטיק בין איך געקומען צוריק אַהיים. דעמלט איז נאָך געווען גוט, עס איז נאָך געווען אַ מאַמע, זי האָט נאָך דערוואַרט מיט אַ וואַרעמען עסן...

גייענדיק פון דער אַרבעט, שמוקל איך אַריין אַמאָל עפּעס עסן. איינמאָל האָב איך געקויפט פּוטער און עס אַריינגעלייגט ווי אַ קאָמפּרעס אויפן האַלדז און פאַרבונדן מיט אַ קאָפּ־טיכל; קריג איך אַ פלעשל אייל, בינד איך עס איין אין אַ בעזעק און טראָג עס דורך. דער קאָמיסאַר האָט זיך אַמאָל אויסגעדריקט: „ווען מען זעצט אַריין אַ ייִד אין אַ פאַרמאַכטער פלאַש, וואָלט ער זיך נאָך אַלץ געדרייט...״

איך מיט לאהקה סטוצינסקי זענען מיר געווען צוזאַמען אין דאָרף „ביעראַסנאַ״. די באַדינגונגען זענען געווען שרעקלעכע, מיר האָבן געשלעפּט שטיינער און די באַנדיטן האָבן געשלאָגן. אין די גרעסטע היצן פלעגן מיר זיך אָנטאָן וואַרעם, כדי ווייניגער צו פילן די קלעפּ פון די „דאָזאָרצעס״.

עס האָבן זיך געצויגן טרויעריקע טעג ביז עס איז אָנגעקומען דער באַפעל צו פאַרלאָזן דאָס געטאָ. דאָס האָט געמוזט געשען שנעל. משפחות האָבן געמוזט איבערלאָזן קראַנקע אויפן טויטן־בעט. די פאַמיליע פיינבערג האָט געמוזט איבערלאָזן זייער קראַנקן זון לייבלען, הינדע טונ׳ס מאַן האָט נישט געקענט גיין, איז ער באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, הינדעס מוטער איז פאַר צרות משוגע געוואָרן. שאָשע ציבולי און ריקלע פּאָפּלאַווסקי האָבן זיך פאַרנומען מיט הינדעס 5 יתומים.

ווען מיר האָבן באַגינען געווירט פון געטאָ, זענען אַלע בריקלעך געווען געפּאַקט מיט גויים, וועלכע האָבן זיך געפרייט אויף אונדזער אומגליק.

מיר האָבן דורכגעלעבט עטלעכע שוידערלעכע וואָכן אין קאָנצענטראַציע־לאַגער קאָלבאַסין, און אַ פּאָר וואָכן אין קעלט און אין הונגער אין גראָדנע.

איך געדענק, ווי מיין פעטער, יצחק פּאָפּלאַווסקי, מיט אַן אויסזען פון אַ געשטאָרבענעם, גיט אָפּ זיין לעצטן פאַרמעגן, זיין גאָלדענעם זייגער, פאַר אַ ברויט און אַנטלויפט דערמיט, דער בעקער זאָל נישט חרטה האָבן און אים נישט נאָכיאָגן...

פון גראָדנע אין די טאָוואַראָווע וואַגאָנען צו דער לעצטער סטאַציע, קיין אויסשוויץ. מיר האָבן געהאַט דאָס געפיל, אַז דאָס איז דער לעצטער וועג. צוזאַמען מיט אונדז אין וואַגאָן זענען געווען אביגדור בענצקי, די ברודער שטוץ, מאיר קרעמער, וואָלאָדזיאַנסקי. אַלע זענען געווען פּאָליטיקער „ס׳קען נישט זיין, אַז די וועלט זאָל אונדז לאָזן אומברענגען״ — האָבן זיי געטענה׳ט.

מיטוואָך ביי נאַכט זענען מיר אָנגעקומען אויפן ריכטיקן פּלאַץ, פונוואַנען מיליאָנען זענען נישט אַרויס מער לעבעדיק. מיר האָבן דערהערט געוואַלדן פון די מערדער: „אויסשטייגן און די פּאַקעטן היער לאַסן...״ דערביי האָט מיר די מאַמע געזאָגט די לעצטע ווער־טער: „מיר זענען פאַרלוירן...״ מער האָב איך איר קיינמאָל נישט געזען... שטעקנס האָבן אונדז צעשיידט... עס זענען געשטאַנען פיעל געפּאַקטע אויטאָס, ווי שאָף צו דער שחיטה. איך האָב געזען נאָר קעפּ און אויפ־געכאַפּטע זייערע שטומע בליקן, פון וועלכע איך קען זיך קיינמאָל נישט באַפרייען, איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מען פירט זיי הרגענען...

איבער מיין קאָפּ זענען געפלויגן שטעקנס און איך האָב אַלץ נאָכגעקוקט דער מאַמען...

מען האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ באַראַק. איך בין איבערגעזעסן די יאָריקע נאַכט אין געקלערט וועגן דער מאַמען... באַגינען האָט מען אונדז געטריבן אין באָד אַריין. דאָרט האָט מען אונדז אָפּגעשוירן און אָנגעטאָן אין אַלטע מיליטערישע קליידער, דאַן האָט מען אונדז „טיטואירט”, ד.ה. מיר האָבן מער נישט געהאַט קיין פּריוואַטע נעמען, נאָר נומערן.

באַנאַכט אין דער פינצטער האָט מען אונדז אַרויסגעיאָגט ווי הינט צום „צייל־אַפּעל”, לויפנדיק פלעגט מען פאַרלירן „די קלאַמפּעס”.

אונדזער אַרבעט: קילאָמעטערס שלעפּן מיר ציגל אונטער אַ מבול פון רעגן און קלעפּ, אָפּט שיט מען אַריין זאַמד און בלאָטע אין אונדזערע מאַנטלען, די משאָ האָט אונדז געצויגן צו דער ערד און די הינט יאָגן און די מערדער שלאָגן...

די שטובן־דינסטן פון בלאָק זענען געווען סלאָוואַקישע. איך טו פאַר זיי די שמוציקסטע אַרבעט און אַמאָל קריג איך אַביסל הייסע וואַסער פון די געקאָכטע קאַרטאָפל. איך פאַרגין זיך עס אַליין נישט אויסצוטרינקען. שרה טיקאָצקי געפינט זיך מיט מיר, מיר זוכן אויס נאָך אַפּאָר שטעטישעביילע ציבולי, חינקע ביעגון, זאָלן זיי זיך אויך מחיה זיין.

איך לייד שרעקלעכע עינויים פון דער בלאָקאָוואָ אַלגאַ, איינע פון די גרעסטע מערדערינס אין לאַגער. אָפּט בעט איך אויף זיך דעם טויט און בין מקנא די, וועלכע האָבן געהאַט דעם זכות צו שטאַרבן און באַגראָבן ווערן אויפן סוכאָוואָליער בית־עולם.

איינמאָל גייענדיק צו דער אַרבעט האָב איך מיט שרהן באַמערקט אַ גרופּע אַרבעטער און צווישן זיי הערשל אַבראַמאָוויטש, אָבער רעדן מיט מענער איז פאַרבאָטן, האָבן מיר אים אַ וואָרף געטאָן אונדזער פּאָרציע ברויט, האָבן זיך אַלע אויף דעם געוואָרפן ווי בינען...

אויף מיינע אויגן האָבן די סאַדיסטן דערהרגעט די אומגליקלעכע ביי דער אַרבעט. דאָס לעבן אין לאַגער איז געווען אומדערטרעגלעך, איין בילד שרעקלעכער פאַרן אַנדערן. די סעלעקציעס האָבן צעבראָכן, דבורה קרוק האָט מען פאַרשריבן איר נומער, האָבן מיר גלייך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז איר סוף. קיינער האָט אונדז גאָרנישט דערציילט, די פּראַקטיק האָט אונדז געלערנט... יענטע קרעמער איז אַריין אין לאַגער מיט אַלע 3 מיידלעך, איינציקווייז האָט מען זיי צוגענומען; מען נעמט צו אונדזערע עטלעכע סוכאָוואָליער גאָלדע שקלאַר (מלך׳ס), סאָני וויינער, ראַכל און אסתר ראַבינאָוויטש, חינקע ביעגון, עטי פישער. לייקע ליבלינג מאַכט דורך אַ שרעקלעכן סוף. נעכע ברומער פלעגט ווערן שטאַרק צעשלאָגן, האָט זי זיך געבעטן ביי דער אויפזעערין, זי זאָל איר צורו לאָזן, ווייל זי איז אַן אַמעריקאַנער בירגערין, האָט איר די סאַדיסטן אַזוי צעשלאָגן, אַז נעכע האָט זיך שוין קיינמאָל נישט אויפגעהויבן...

נאָך יעדער סעלעקציע איז מען דערשראָקן, אפשר איז געקומען „מיין רייע”, נעמען צו אַ סעלעקציע הייסט אַוועקפירן אין 25־טן בלאָק, דאָס איז די לעצטע סטאַנציע, פון דאָרט אין די גאַז אויוונס...

נישט איינמאָל גיי איך דאָרט פאַרביי, ווען מען טרייבט אונדז אויף אַרבעט, איך זע אַ פולן הויף מיט טויטע און האַלב־טויטע מענטשן, דערוואַרטנדיק זייער סוף. איך האָב געזען די וואַגאָנען, וואָס זענען געלאָפן אַהין און צוריק. נישט איינמאָל האָט אַ מאַמע אַראָפּגייענדיק פון וואַגאָן, געבעטן אַביסל וואַסער פאַר איר קינד, זי האָט זיך נישט פאַרגעשטעלט, אַז נישט זי און נישט איר קינד וועלן שוין קיינמאָל מער קיין דורשט נישט פילן...

ווען איך בין אָנגעקומען קיין אויסשוויץ אין יאַנואַר 1943, איז די קרעמאַטאָריע נאָך נישט געווען אויסגעבויט, פלעגן די מענטשן וואַרטן אויף זייער ריי צו די גאַז־אויוונס אויפן הויף.

אָפּט האָב איך געזען דעם טויט פאַר די אויגן. איינמאָל האָב איך געחלשט ביי אַ צייל־אַפּעל. עס איז געווען אַ נס, וואָס מען האָט מיך נישט צוגענומען אין בלאָק 25. 4 וואָכן בין איך געלעגן אין „רעוויער” (שפּיטאָל), נישט צו באַשרייבן מיין שרעק, ווען די דאָקטוירים פלעגן אַריינגיין אויף אַ קאָנטראָלע...

אַמאָל בין איך שוין געזעסן אין בלאָק 25, איך האָב געציילט מיינע לעצטע מינוטן, איך האָב זיך שוין געזען אין קרעמאַטאָריע, אין פייער... און עס האָט זיך אַזוי געוואָלט איבערלעבן, זיין דער לעצטער נומער...

מיר, די עטלעכע סוכאָוואָליער אין לאַגער, האָבן זיך געהאַלטן, ווי איין משפּחה. אַמאָל איז שרה קראַנק געוואָרן אויף מאַלאַריע, מען האָט איר צוגענומען אין

פון רעכטס צו לינקס: ישראל (הערשקעס) קרוצעל און ישראל (מלך׳ס) שקלאַר

„רעוויער״. זי האָט מורא געהאַט, אַז מען וועט איר אַוועקשיקן אין לובלין. איך האָב איר אַרויסגענו־מען פון שפּיטאָל אַדאַנק דער בלאָקעלטעסטע, די ברידער זאַלע פלעגן אונדז צושטעלן חינין, שרה האָט זיך געשטעלט אויף די פיס.

אין 1944 האָט מען אונדז אָפּטראַנספּאָרטירט אין די סודעטן, אין פאַרניכטונגס־לאַגער „ווייס־וואַסער״.

דאָ האָבן מיר געאַרבעט אין אַן אַמוניציע־פאַבריק. אין דעם לאַגער האָבן מיר נישט געזען פאַר די אויגן די גרויסע גאַז־קאַמערן, די וואַגאָנען... אָבער הונגער און קעלט האָבן אונדז אויך דאָ געמאַטערט, מיר זענען שוין געווען אויסגעמאַטערט און געמיינט, אַז דער הונגער וועט אונדז דאָ באַקעמפן. אונדזער גאַנצער ווונטש איז געווען אַמאָל צו עסן צו דער זעט...

חיה שרה מאַריינע האָט איבערגעלעבט די שווער־סטע מאָמענטן, אין 1944 איז זי קראַנק געוואָרן און אַוועקגענומען געוואָרן אין בלאָק 25. ישראל קרוצעל און לייבאַטשקע זאַלע האָבן איבערגעטראָגן די שווער־סטע צייטן און סעלעקציעס און דאָך נישט דערלעבט... זיי זענען געשטאָרבן נאָך דער באַפרייונג...

דעם 8־טן מאַי 1945, איז געגעבן געוואָרן די מעגלעכקייט זיך צו באַפרייען פון לאַגער. מיר האָבן זיך געלאָזן אין וועג, אָבער ווו מיר האָבן נאָר גע־שטעלט אַ פוס אויפן פּוילישן, פאַרבלוטיקטן באָדן, האָט אַלץ אין אונדז געוויינט. די פוסטקייט פון די שטעט און שטעטלעך, נישטאָ צו וועמען צו גיין, ס׳איז קיינער נישט פאַרבליבן...

יהודית פּאָפּלאַווסקי־בורשטיין

צום אנדענק פון חברים

„איזוהי דרך טובה שידבק
בה האדם? רבי יהושע
אומר — חבר טוב!״ —
(פרקי אבות, ב. י״ג)

פון מיינע בעסטע שול און אָרגאַניזאַציע־חברים זענען געבליבן בלויז זכרונות. זיי זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט זייערע משפחות.

משהל טיקטין — אַ לוסטיקער בחור, אַ גוטער חבר. אין הויז פון זיינע עלטערן אהרן הירש און חנה־איטקע נעבן מויער־בית־המדרש איז געווען אַנגענעם, און פריילעך. דאָרט זענען זיך צוזאַמענגעקומען חברים און חברטעס פון זייערע קינדער טייבל, שרוני און משהל. ווען דאָס קליינוואַרג איז אויסגעוואַקסן, זענען פאַרווישט געוואָרן די גרענעצן פון די יאָרן און עס איז געוואָרן כמעט איין קאָמפּאַניע. די יינגערע האָבן באַלאַנגט צו דער אָרגאַניזאַציע „פּרחי־החלוץ״. שבת נאָכן טשאָלנט פלעגן מיר זיך אויפקלייבן ביי אהרן־הירשן אין שטוב און פאַרלייענען אייגענע פאַרפאַסונ־גען, אָדער אַ ניי ווערק, דיסקוטירן.

אונדזערע וועגן זענען זיך נאָך עטלעכע יאָר פאַנאַנדערגעגאַנגען, איך האָב געלערנט אין ביאַליס־טאָק אין „תחכמוני״ און משהל אין גראָדנער גימנאַזיע. שפּעטער האָבן מיר זיך ווידעראַמאָל צוזאַמענגעטראָפן אין בית״ר. דער לעבנסלוסטיקער משהל האָט דורכ־געמאַכט הכשרה, שווערע אַרבעט, ביי טראָגן ציגל, געווען דער מפקד פון הכשרה, צוגעגרייט צו עליה; דער סערטיפיקאַטן סיסטעם האָט געהייסן וואַרטן און משהל האָט פאַרשפּעטיקט... ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן

צוזאַמען מיט שמחה לאַזאַר אין די גריבער און דער־פער ביי סוכאָוואָליער, ווו ער איז אומגעקומען, ווייסט מען נישט.

משהלס שוועסטער — שרוני — אַ פריילעכע און לוסטיקע ווי איר ברודער, זיך געלערנט אין גראָדנע. אַ סימפּאַטיקערין פון בית״ר, האָט געהאָלפן זאַמלען פאַרן „תל־חי״ פאָנד א.אַ.וו.

שיינדל און פישל כהן: זייער פאָטער ראובן איז געווען אַ ייד אַ תלמיד־חכם, פון די אָנפירער פון „מזרחי״, צוזאַמען מיט משה פוטיאל. די קינדער האָבן איבערגענומען די שטילקייט און באַשיידנקייט פון זייערע עלטערן. שיינדל און פישל זענען געווען איידל און צוריקגעהאַלטן; פישל, אַן אַקטיווער חבר אין בית״ר און שיינדל אַ סימפּאַטיקערין, געהאָלפן דורכ־פירן פאַרשידענע אַקציעס. פישל איז געווען אַ געראָטענער, פּעאיקער בחור. מיר האָבן צוזאַמען געלערנט אין ביאַליסטאָק און מיר זענען געווען ביידע פון די גרינדער פון בית״ר. ער האָט געשטרעבט עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, אָבער ער האָט נישט זוכה געווען...

דניאל און אפרים פעטלוק — ביידע בית״רים. ביי זייערע עלטערן — יאַנקל און באַשקע — האָבן זיי געזען נאָר האַנדל. אפרים, דער יינגערער ברודער האָט זיך באמת אָנגעשטעקט מיט „מסחר״. אָבער דניאל האָט געזוכט אַן אַנדערע צוקונפט. געענדיקט „דרוס־קינס״ גימנאַזיע אין ביאַליסטאָק און זיך אָנגעשלאָסן אין די בית״ר־רייען.

ראַשל זאַק — אַ טאָכטער פון אברהמל משהס. דער זיידע ר׳ משה, אַ ייד מיט אַ גרויסער ווייסער באָרד, געווען אַ פורמאַן, געפאָרן קיין ביאַליסטאָק ביז צום לעצטן טאָג פון זיין לעבן. דער זון אברהמל האָט איבערגענומען דעם פאָטערס פאַך. ער פלעגט אַרויס־פאָרן פון סוכאָוואָליע זונטיק פאַרנאַכט, איינשלאָפן אויפן וואָגן און זיין פערד האָט אים געברענגט מאָנטיק פאַרטאָג קיין ביאַליסטאָק. די וועגן זענען געווען רואיקע. מען איז געפאָרן דורך דערפער, וועלדער און פעלדער און אַלץ איז אַדורך בשלום. אָט די שטילע וועגן און שטעגן זענען דערנאָך געוואָרן פאַרגאָסן מיט יידיש בלוט...

אברהמל און ציפּקע זענען געווען גוטמוטיקע מענטשן, מען האָט זיך געפילט ביי זיי, זייער היימיש. זייערע טעכטער ראַשל און שיינקע זענען געווען אַ צווילינג, אומעגלעך געווען אונטערצושיידן צווישן זיי. 3 יאָר האָב איך מיט ראַשלען געלערנט אין גימנאַזיע און ערשט דאַן איר דערקענט. ראַשל איז געווען באַגאַבט און זייער פלייסיק. זי איז געווען איינע פון 22 שילער, וועלכע האָבן באַקומען מאַטורע אין אַ קלאַס פון 54. ראַשל האָט זיך געקליבן קיין ארץ־ישראל און נישט באַוויזן, ווי צענדליקער חברים אין חברות פון קלאַס.

אין דער צווייטער שורה פון לינקס צו רעכטס: שיינדל כהן מיט אירע חברטעס

די אינטימסטע חברטע פון ראַשלען איז געווען לייקע ליבלינג — די מוזינקע פון שרה־דינהן מיטן „שטומען”. זי איז געווען די שענסטע פון שרה־דינהס טעכטער. לייקעס סוף איז געווען אַ שוידערלעכער.

בנימין טיקאָצקי — פון די שענסטע און איידלס־טע בחורים פון אונדזער שטעטל, שטענדיק פריילעך און גרייט אַרויסצוגעבן פאַר צווייטן די נשמה. ער האָט זוכה געווען צו קומען קיין ארץ־ישראל אין 1932. ער איז געווען אַ לונגען־ליידנדער, די בוי־אַרבעט איז געווען צו שווער פאַר זיין שוואַכן געזונט, ער איז געשטאָרבן, איבערלאָזנדיק אַ פרוי און אַ קינד. ער לאָזט זיך נישט פאַרגעסן.

איך האָב אין קורצע שטריכן דערמאָנט חברים, וועלכע איך האָב געקענט פון דער נאָענט. אַלע טייער און ליב, אַלע זענען אומגעקומען אין אָנפאַנג פון זייער לעבנסוועג. זאָלן אָט די שורות דינען אַלס אָנדענק פאַר די יונגע לעבנס, פאַר די טייערע יידישע בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן נישט זוכה געווען צו פאַרווירקלעכן זייערע שטרעבונגען און זייער לעבנס־געזאַנג האָט זיך אינמיטן איבערגעריסן...

ישעיהו וואָראָשילסקי

דער אומקום פון א משפחה

עטלעכע טעג פאַר דעם טראַנספּאָרט קיין אויס־שוויץ, די בהלה איז גרויס, יעדער וויל זיך ראַטעווען, אָבער קיין וועג איז נישטאָ. מיר געפינען זיך אין גראָדנער געטאָ. דער הונגער איז גרויס. די קעלט איז אומדערטרעגלעך. דער איינציקער ווונטש איז צו בלייבן לעבן.

פאַר מיינע אויגן שטייט מיין פאָטער שלום מיט דעם תהילים אין דער האַנט, אַ באַגאָסענער מיט טרערן, און איז מתפלל. עס האָט ממש געשניטן דאָס האַרץ און שוידערלעך אָפּגעקלונגען אין דער טויטער שטילקייט פון דער פינצטערער קאַלטער ווינטער־נאַכט.

מיין ברודער, שמואל, קומט אַריין אין שטוב פאַרטרויערט און פאַרזאָרגט. ער שווייגט. מיר פילן אַז ער וויל עפּעס זאָגן און ער איז זייער פאַרצווייפלט. איך פרעג אים צו עס איז פאַראַן נייעס. ער ענטפערט:

— יאָ, איך האָב באַשלאָסן זיך צו ראַטעווען. איך וועל מאָרגן פרי אַנטלויפן פון געטאָ.

ער ווערט בלאַס און טרערן גיסן זיך פון זיינע אויגן. די מאַמע, מאַשקע, די גוטע נשמה, ענטפערט:

— זאָל דיר גאָט העלפן מיין קינד, ראַטעווע זיך.

זי איז אַריין אין קיך, האָט זיך צעוויינט און געבעטן גאָט פאַר איר קינד.

אַלע זענען געבליבן זיצן און האָבן געוויינט, וויסנדיק, וואָס דערוואַרט יעדן פון אונדז.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום קומט אַריין מיין צווייטער ברודער, יחזקאל. ער האָט גלייך פאַרשטאַנען, וואָס עס קומט פאָר און האָט מיט אַ ציטערדיקער שטים געזאָגט:

— איך גיי מאָרגן פרי אַוועק פון דאַנען, איך וועל פּרובירן זיך ראַטעווען.

דער פאָטער קען זיך שוין מער נישט איינהאַלטן צעוויינט זיך און זאָגט:

— אַזוי איז עס — איר יונגע קינדער וועט אַנטלויפן און זיך ראַטעווען און איך מיט דער מאַמען וועלן גיין צום טויט. מען זאָגט, אַז צווישן יונגע מענטשן, וואָס זענען באַשעפטיקט ביי אַרבעט קענען די עלטערן אויך מיטגיין, נאָר אַז איר לאָזט אונדז אַליין, דאַן גייען מיר צום זיכערן טויט.

שמואל, הערנדיק די ווערטער זאָגט:

— אויב אַזוי, אויב דו מיינסט, אַז איך וועל אייך קענען ראַטעווען, בלייב איך מיט אייך. איך גיי נישט.

ער פאַלט אַרויף אויף דעם פאָטער און הויבט אים אָן צו קושן. מיר אַלע בלייבן זיצן ווי דערשטוינט און יעדער פון אונדז קלערט, ווי אַזוי דעם צווייטן צו ראַטעווען.

די נאַכט איז אַריבער און דער טאָג האָט גענומען אויפגיין מיט זיינע צרות און פיין. יחזקאל שטייט אויף, קוקט זיך אַרום צו אַלע שלאָפן און שטילערהייט טוט ער אָן אויף זיך דעם שבת׳דיקן אַנצוג און אויף דעם — די אַרבעט־מלבושים.

איך שלאָף נישט, איך זע אַלץ, וואָס ער טוט און פאַרשטיי גלייך, אַז ער גייט אַוועק פון אונדז. איך כאַפּ אַ קוק צו דער מאַמען. זי שלאָפט, איך וויל, זי זאָל עס נישט זען, נאָר גלייך ווי איך האָב מיך אומגעדרייט, האָט זי צו מיר שטילערהייט געזאָגט:

— איך שלאָף נישט, מיין קינד, איך זע אַלעס, זאָל אים גאָט העלפן, ער זאָל מצליח זיין אין זיין וועג.

זי האָט זיך יאָמערלעך צעוויינט. יחזקאל האָט געגלויבט, אַז אַלע שלאָפן און איז שטילערהייט צו יעדנס בעט צוגעגאַנגען און שטומערהייט זיך מיט יעדן געזעגנט מיט אַ פאַרצווייפלטן בליק, מיט בלוטיקע טרערן. ער איז צוגעגאַנגען צו דעם בעט, ווו איך מיט דער מוטער זענען געשלאָפן, מיר האָבן זיך געמאַכט שלאָפנדיק, וועלנדיק אים איינשפאָרן דאָס טראַגישע געזעגענען. ער האָט עטלעכע מאָל אויסגעדרייט דעם קאָפּ, נאָך אַמאָל אונדז אָנגעקוקט און געוויינט. אַזוי איז ער פון אונדז אַוועק אויף אייביק.

זיין ענערגישער ווילן האָט אים נישט געלאָזט רוען און אונטערגעבן דעם גורל, וואָס האָט דערוואַרט דעם כלל־ישראל: גיין גלייך מיט אַלע צו דער שחיטה. אים איז געלונגען זיך דורכצורייסן די געטאָ־פאַרצוימונגען און זיך פאַרבינדן מיט די פאַרטיזאַנער אין די וועלדער. דאָרט האָט ער געקעמפט קעגן די נאַצי־מערדער און געפאַלן ווי אַ העלד אויפן מזבח פון נקמה.

איך בין געבליבן, אָבער אַלע זענען אומגעקומען, טייערע מוטער! איך זע דיך שטענדיק פאַר מיינע אויגן, דיין ליבן צערטלעכן שמייכל אויף דיין פאַרזאָרגטן געזיכט, שטענדיק פאַרטראַכט וועגן די קינדער, כ׳הער דיינע טרייסט־ווערטער:

— זאָרג נישט, מיין קינד, די ביסט נאָך יונג, דו וועסט נאָך דערלעבן צו וואָס דו שטרעבסט. איך פיל נאָך די וואַרעמקייט פון דיין אויסגעדאַרטן קערפער אין דער לעצטער פראָסטיקער ווינטער־נאַכט, ווען מיר זענען ביידע צוזאַמען געלעגן, און קיינער פון אונדז איז נישט איינגעשלאָפן, אַזוי ווי מיר וואָלטן ביידע געפילט, אַז דאָס איז דאָס לעצטע מאָל, וואָס מיר זענען צוזאַמען.

די שטאַרקע נאַצי־מערדערישע האַנט האָט מיך אויסגעניכטערט פון די זיסע טרוימען. אויפן אָרט פון ליבשאַפט און צערטלעכקייט פון דיר, טייערע מוטער, האָב איך געפילט דעם גראָבן שטעקן איבערן קאַרק און שטעכל־דראָטן, אונטער וועלכע עס האָט אויף יעדן טריט און שריט געדראָט דער טויט. טייערע און ליבע עלטערן, ברידער און שוועסטער, אייער לעצטע צוואָה פאַרן טויט, וואָס איז באַשטאַנען פון איין וואָרט „נקמה", האָט מיר צוגעגעבן פיל מוט און דרייסטקייט אינעם קאַמף פאַרן לעבן, צו באַקעמפן דעם טויט, וועלכער האָט מיר געדראָט אויף יעדן טריט און שריט.

שרה טיקאָצקי־עברי

אזוי האבן מיר זיך געראטעוועט

אין יאָר 1928 האָב איך פאַרלאָזט סוכאָוואָליע, אַריבער אין גראַיעווע און דאָרט אויפגעבויט מיין היים. מיין פרוי עטקע און מיין טאָכטערל — פערל — זענען אומגעקומען מיט אַלע גרייעווער יידן.

מיין פאָטער — מרדכי — מיין ברודער און מיינע 8 שוועסטער מיט זייערע פאַמיליעס — 52 פערזאָן — זענען אומגעקומען מיט אַלע סוכאָוואָליער. בין איך פאַרבליבן איינער פון אַזאַ פאַרצווייגטער משפחה צו באַוויינען זייער פריצייטיקן טויט, בין איך איינער פון די איינצלנע יידן, וואָס זענען פאַרבליבן פון אונדזער שטעטל.

איך בין געראַטעוועט געוואָרן צוליב מיין זיין אין פוילישן מיליטער. און שפּעטער — אַ פּאָר יאָר אין געפאַנגענשאַפט אין רוסלאַנד.

אין אויגוסט 1939, בין איך גערופן געוואָרן אויף 4 וואָכן אין פוילישן מיליטער. דער טאָג, אין וועלכן איך האָב געזאָלט זיך באַפרייען איז אויסגעבראָכן דער קריג. אין 2 טעג אַרום בין איך אָפּגעשיקט געוואָרן אויפן פראָנט. אונדזער מיליטער, נישט קענענדיק ביישטיין די דייטשע כוחות, האָט זיך צוריקגעצויגן. מיר זענען געווען צווישן צוויי קלאַמערן, די דייטשן און די רוסן, וועלכע האָבן אונדז גענומען אין געפאַנגג־

שאַפט און אַוועקגעשיקט אויף אוקראַינע. דאָרט בין איך געווען אין זייער שלעכטע באַדינגונגען, געליטן הונגער און קעלט. לייכטער איז געווען, ווען איך בין אַוועקגעשיקט געוואָרן מיט אַ גרופּע געפאַנגענע צו דער אַרבעט ביים בויען דעם שאָסיי קיעוו־פשעמישל. ווען עס איז אויסגעבראָכן אין 1941 דער קריג צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד, זענען מיר אַוועקגעשיקט געוואָרן אין טיף רוסלאַנד. אַ פּאָר יאָר שפּעטער בין איך באַפרייט געוואָרן פון געפאַנגען־לאַגער, און ווידער אַריין אין פּוילישן מיליטער. אַ ווינטער צייט זענען מיר געווען אין אַ לאַגער נישט ווייט פון סאַמאַר, וווּ מיר האָבן געליטן הונגער און קעלט. דאַן פאַנגען זיך אָן נייע וואַנדערונגען: פון סאַמאַר אין טאַשקענט, אין פּערסיע, אין איראַק, און פון דאָרט קומען מיר ערב יום־כּפּור 1943, קיין ארץ־ישראל. אויף יום־טוב האָט מען אונדז פריי געלאָזן און דאָ בין איך שוין געבליבן אויף דער פריי.

שמעון צימבאַל (אַטלאָסעוויץ)

עלקע סאָקאָלסקי-וואַקסמאַן

אַ בריוו פון אַן איבערגעבליבענער

טייערער ברודער אייזיק!

מיר דוכט זיך אַז וואָס איך זאָל נישט דערציילן, וועט דאָס אויסזען נישטיק קליין אין פאַרגלייך מיטן גרויסן אומגליק.

זאָל איך באַשרייבן, למשל, ווי אין 39־טן יאָר, אין אָנפאַנג פון דער מלחמה, האָבן די דייטשן פאַרברענט גאַנץ טרעסטינע, אויסגעשאָסן כּמעט אַלע איינוווינער, וואָס איז דאָס וויכטיק ווי אַזוי זיי זענען אומגעקומען, ווער עס איז פריער אָדער שפּעטער פאַרברענט געוואָרן, דאָס טרויעריקסטע איז, אַז קיינער איז נישטאָ...

יאָרן וואָלט געווען וואָס צו דערציילן, און שרייבן איז שווער, זייער שווער.

דער מאַמעס שוועסטער ריווע מיט אירע 2 קליינע קינדער און זייער אַלטע מאַמע — אונדזער באָבע — זענען געקומען אין לאַגער און דאָרט געשטאָרבן. ריווען האָט מען געגאַנגען אין לאַגער און דאָרט געשטאָרבן. ריווען האָט מען פאַרשיקט אין אַ צווייטן לאַגער, און דעם סוף ווייסט איר דאָך...

פון אונדזער שוועסטער מיט איר פאַמיליע ווייס איך נישט, וואָס צו שרייבן. איך ווייס נאָר, אַז זיי זענען נישטאָ, וווּ זיי זענען אומגעקומען, ווייס איך נישט. אונדזער ליבער פאָטער האָט זייער מורא געהאַט פאַר די רוצחים, ווי ער האָט זיי גערופן. אָבער וווּ ער האָט זיך נישט אויסבאַהאַלטן איז ער אַריינגעפאַלן צו זיי אין די הענט און איז געוואָרן שטאַרק צעשלאָגן. דעמלט איז עס געווען שרעקלעך, אָבער איצט איז דאָס אַלץ גאָרנישט, ער איז דאָך נישט געשטאָרבן פון יענער שרעק און פון יענע קלעפּ...

אַזוי איז אויך געווען מיט די קראָמערס... ווען די רוצחים זענען אַריינגעקומען אין סוכאָוואָליע, האָבן זיי פאַרנומען די פּוילישע שול. זיי זענען נישט געווען קיין ריכטיקע מאַכט, אָבער זיי האָבן געקענט טאָן מיט אונדז וואָס זיי האָבן געוואָלט. איינמאָל האָבן זיי צוזאַמענגעקליבן אַלע מיידלעך און פאַרמאַכט אויבן אין בית־המדרש. זיי האָבן געשטעלט אַ וואַך, אַז קיינער זאָל נישט קענען אַריינגיין צו די מיידלעך, (איך בין דאָרט צופעליק נישט געווען, ווייל איך בין געווען באַהאַלטן מיטן טאַטן). פריידל און ראָחצע און אַנדערע מיידלעך זענען דאָרט געווען. אין צוויי טעג שפּעטער האָט מען זיי אויסגעקויפט פאַר וויפל די רוצחים האָבן פאַרלאַנגט.

אַ צווייט מאָל האָט מען געהאַלטן פאַרמאַכט די מענער אין שול און קיינעם צו זיי נישט צוגעלאָזט. איך האָב זיך איינמאָל דורכגעגנבעט צו זען דעם טאַטן און אים עפּיס ברענגען, ווייל מיר האָבן געהערט, אַז מען גייט זיי אַוועקשיקן ווי אין אַנדערע שטעטלעך. ווען איך בין געגאַנגען צוריק און איך בין שוין געווען ביי תנחום סוראַזקי אין גאָרטן, האָבן די רוצחים מיך געכאַפּט, און מיט אַן אויסגעשטרעקטער ביקס קעגן מיר, געפרעגט, צי איך האָב נישט געוווּסט, אַז איך ברעך דעם פאַרבאָט, גייענדיק זען די מענער. איך האָב געזאָגט דעם אמת, אַז איך בין געגאַנגען זיך געזעגענען מיטן טאַטן. איך האָב זיי געוויזן דעם טאַטנס גאָלדענעם קעשענע־זייגער מיט דער קייט. דער טאַטע האָט געזאָגט, אַז דאָרט וווּ מען שיקט זיי, וועט ער עס נישט דאַרפן האָבן. מערקווירדיק, ווי זיי האָבן מיר דאָס מאָל געשענקט און אַפילו דעם זייגער נישט צוגענומען. אַלע שטעטלשע, וואָס זענען געשטאַנען אין די פענצטער און געציטערט פאַר מיין לעבן, האָבן געזען אין מיין ניצול־ווערן אַ גרויס נס. די מענער האָט מען נאָך דעמלט נישט אַוועקגעשיקט. מען האָט זיי אויסגעקויפט פאַרן פאַרלאַנגטן פּרייז. אָבער אַזעלכע ניסים האָבן זעלטן פּאַסירט...

אויפן צווייטן טאָג האָט מען געשאָסן איטשע שקלאַר אַ זון פון חוקע און מלך. יענעם טאָג האָט מען געמאַכט אַ גרויס פייער אויפן מיטן גאַס. די ייִנגלעך האָבן געדאַרפט ברענגען אַלע ספרים פון בית־המדרש און וואַרפן אין פייער. איטשע שקלאַר האָט בשום אופן נישט געקענט טאָן אַזאַ אַרבעט און ער איז אַנטלאָפן. די דייטשן האָבן באַפוילן צוריקצוברענגען דאָס ייִנגל. זענען זיינע טאַטע־מאַמע, מלך און חוקע געקומען אויף זיין אָרט. די דייטשן האָבן אָבער געפאָדערט נאָר זייער זון. איטשע האָט געוויינט און מורא געהאַט צוקומען. דאַן האָבן די דייטשן געוואָרנט אויב איטשע קומט נישט צו דער באַשטימטער שעה וועלן זיי אויסשיסן די גאַנצע יוגנט פון שטעטל. טאַטע־מאַמע האָבן געבראַכט

איטשען פאַר די הענט און זיך געבעטן, אַז זיי זאָלן זיך רעכענען מיט זייער זון, ער איז דאָך נאָך אַ קינד אין איבערגעשראָקן, מען זאָל אים נישט באַשטראָפן. די עלטערן האָבן געוואָלט אים אויסקויפן פאַר אַלץ וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט. עס האָט נישט געהאָלפן. דאָס אָרעמע ייִנגל האָט אַליין געמוזט גראָבן אַ גרוב, און אין מיטן שטאָט, נעבן ברונעם, האָבן די רוצחים געשאָסן און באַגראָבן איטשען אין געגנוואַרט פון זיינע אומגליקלעכע עלטערן.

האָט עס דאָך דאַן געמאַכט אַ שוידערלעכן איינדרוק אויף אַלעמען, אָבער דאָס איז דאָך איין פאַל פון מיליאָנען. ברודער טייערער, ביכער וואָלט מען געקענט באַשרייבן, אָבער פאַרשטיי אַז איך קען נישט שרייבן.

דיין שוועסטער, עלקע

טעג פון גרויל און שוידער

איך בין פון די איינציקע געראַטעוועטע פון סוכאָ־וואָליע. עס ציטערן מיר די הענט, ווען איך נעם די פעדער אין האַנט און דאָס פּאַפּיר ווערט נאַס פון טרערן.

חרוב געוואָרן דאָס שטעטל, אַלע אומגעקומען, וואָס זאָל איך אָנהויבן צו דערציילן.

ווען די דייטשן זענען אַריין קיין סוכאָוואָליע, האָבן צוויי געסטאַפּאָ צוגענומען פון דער מאַמעס הענט מיין שוועסטער פּעשקען און זיי האָבן איר אַריינגעפירט אין שלמה פלאָטניקס שטוב. דאָרטן האָבן זיי איר נאַקעט אויסגעטאָן און אונטערזוכט צי זי האָט נישט ביי זיך קיין גאָלד.

שווער צו באַשרייבן דעם ווייטאָק פון מיינע ליבע עלטערן, מאיר און חינקע. מיין מאַמע איז אַרומגעלאָפן ווי משוגע אַרום פלאָטניקס שטוב און זיך נישט באַרואיקט ביז מען האָט פּעשקען אַרויסגעלאָזן.

מען האָט דורכגעלעבט שרעקלעכע טעג און נעכט. מיין טאַטע האָט שווער געאַרבעט און מען האָט ווי עס איז „געזשיפּיעט", ביז מען האָט אונדז איין שבת צוגענומען און אונדז געוואָלט דערטרינקען. די מאַמע איז אַוועקגעלאָפן צו דעם בירגערמייסטער מיקעלסקי און האָט אונדז אויסגעקויפט מיט געלט און גאָלד.

מיר האָבן באַשלאָסן דעם טאַטן ראַטעווען און האָבן אים פאַרבאַהאַלטן אין שטאַל נעבן דער קו. מיר האָבן אים פאַרדעקט מיט שטרוי און אויף אים אַרויפגעלייגט אַ קליין קעלבעלע.

עס האָט אָבער נישט געהאָלפן. די געסטאַפּאָוצעס האָבן מיין פאָטער געפונען און דעם זונטיק, ווען מען האָט פאַרנומען אַלע מענער און זיי איינגעשפּאַרט אין בית־המדרש, האָבן זיי צוגענומען אויך מיין ליבן פאָטער. איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דאָס שרעק־לעכע בילד, ווי מען האָט אַרויסגעשלעפּט דעם טאַטן פון אונטער דעם שטרוי, ווי די רוצחים האָבן אים צעשלאָגן. זיין פּנים איז געווען בלייך און עס האָט געריסן ביים האַרץ ווען ער האָט אויסגעשריגן: „זייט געזונט, מיין ליבע פרוי און קינדער..." 2 טעג זענען זיי געזעסן אין בית־המדרש פאַרמאַכטע אָן עסן און אָן טרינקען. מיין ברודער, מרדכי יוסף האָט געוואָלט עפּעס אַריינטראָגן דעם טאַטן, האָבן אים די רוצחים געכאַפּט און גוט צעשלאָגן.

עס זענען געלאָפן שווערע וואָכן און חדשים ביז מען האָט אונדז קינדער: פּעשקען, העלקען, מרדכי יוסף און מיך צעשיידט פון אונדזערע ליבע עלטערן, עס קלינגען מיר נאָך יעצט אין די אויערן אונדזערע אייגענע געשרייען: מאַמע, טאַטע, „לאָזט אונדז נישט אַליין"...

די פאָר ווערטער זענען ווי אַ טראָפּן אין וואַסער, אָבער שווער פאַרצווזעצן...

זיי זענען קיינער געבליבן, אָבער זייערע גע־שטאַלטן שטייען מיר שטענדיק פאַר מיינע אויגן.

געבענטשט זאָל זיין זייער אָנדענק!

דאָפּקע ציבולי (קאָרטאָווסקי)

נאָך דער באַפרייונג

סענדער פריבולסקי

סענדער פריבולסקי — געשטאָרבן אין ניו־יאָרק אין 1952

אין 1919 האָט סענדער מיט אַ גרופּע סוכאָוואָליער יונגע בחורים פאַרלאָזט דאָס שטעטל. זיי האָבן געוואַנדערט איבער דייטשלאַנד, בעלגיע, ביז זיי האָבן זיך דערשלאָגן אין דער ווייטער אַמעריקע.

ער האָט זיך נישט לייכט אַמעריקאַניזירט, אין דער ענגליש־רעדנדיקער אַטמאָספערע האָט אים געצויגן צום יידישן וואָרט און קולטור.

זיין לעבן אין אַמעריקע איז געווען אַ שווערס, עס האָט זיך אים תמיד געבענקט נאָך דעם שטעטל און ספּעציעל נאָך דער מאַמע, יהודית. ער האָט געחלומט צו פאָרן זי זען, אָבער נישט זוכה געווען...

יאָרן איז זיין האַרץ געווען אָנגעגריפן, ביז עס האָט אויפגעהערט אויף אייביק צו קלאַפּן... ער האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי מיט אַ טאָכטער. איינער פון זיינע בריוו:

ניו־יאָרק, אוגוסט 15־טן, 1945

טייערע שוועסטערלעך, וועלקע און חנהלה!

אַז איך שרייב צו אייך איצט האָמערט און קלאַפּט דער ראַדיאָ מיט דער נייעס: ס׳האָט שוין גענומען אַ סוף צו דער בלוטיקער מלחמה.

עס יובלט אַמעריקע, עס יובלט די וועלט. עס איז געקומען דער סוף פון פאַרשאָלטענעם פאַשיזם, אויס מיט דער בלוטיקסטער פון אַלע מלחמות פון דער מענטשהייט, די מלחמה איז געענדיקט.

מיליאָנען הערצער קלאַפּן מיט פרייד, באַלד וועט זיך אָנהייבן אַ פרידלעך לעבן פאַר אַלע, אָבער נישט פאַר אונדז.

עס קומען אָן געדאַנקען און געפילן, וואָס מישן אויס די פרייד מיט דעם טרויער אויפן גורל פון אונדזערע ברידער. אַ גרויל גייט דורך איבערן לייב ביים געדאַנק, וואָס איז געוואָרן פון אונדזער טייערער מאַמען, פון אונדזער טרייער מאָבען; דאָ און דאָרט קומען אָן גרוסן פון געראַטעוועטע, און וואָס אַ טאָג פאַרליר איך אַלץ מער די האָפנונג, אַז אונדזערע זענען געבליבן... ווי שטאַרק איך וואָלט אייך געוואָלט זען, טייערע, און טיילן אונדזערע געפילן צוזאַמען... זענען זיי באמת מער נישטאָ?...

אייער סענדער

3 בריוו פון שלמה פריבולסקי (שיקאַגאָ)

מאָנטיק, דעם 22־טן יאנואר 1945 אין בעלגיע

מיינע טייערע שוועסטערס,

פון וואָס זאָל איך אָנהייבן? פון וואָס? נאָר וואָס מאַכט עס אויס, מיר האָבן איצט אַ געלעגנהייט זיך דורכצושרייבן.

איך בין אַ סאָלדאַט אין דער אַמעריקאַנער אַרמיי, איך בין אַ סערזשאַנט. איך האָב וואָלונטירט מיט העכער צוויי יאָר צוריק, מיט מיין פרויס הסכמה און מיט אַ ברכה אויף אירע ליפּן, בין איך אַוועק שלאָגן דעם שונא. מיר איז שווער געווען צו פאַרלאָזן מיין היים. נאָך שווערער איז אָבער געווען איינצושטילן דאָס געפיל פון נקמה צו דעם פאַרשאָלטענעם שונא, צו דעם מערדער פון אונדזער פאָלק, צו דעם שענדער פון דער מענטשהייט.

איך געפין זיך איצט אין בעלגיע. אויף דער נאַכט פון קריסטמאָס האָט זיך אונדזער דיוויזיע אַריינגעוואָרפן אין שלאַכט. איצט ווערט דער שונא געשלאָגן פון ריזיקע אַרמייען אין מערב און אין מזרח. באַלד וועט די בעסטיע צעקוועטשט ווערן צווישן צוויי קלאַמערן.

די מענטשלעכע פאַנטאַזיע קען עס זיך גאָרנישט פאָרשטעלן. דער מענטשלעכער מח קען גאָרנישט פאַרנעמען און באַגרייפן די בעסטיאַלימעטן, די מערדערישע מעשים פון די בלוטיקע נאַציס, ווי אַזוי האָט אַ גאַנץ פאָלק געקענט זינקען צו אַזעלעכע נידעריקע שטופן?

באַלד וועט שוין בערלין זיין אין פלאַמען. זאָל בערלין ברענען, זאָלן זיי אַלע ברענען און פאַרטיליקט ווערן! די רויבער און משחיתים! זאָלן זיי ברענען ווי עס ברענט דער צאָרן אין האַרצן פון אונדזער פאָלק, ווי עס האָט געברענט דאָס געפיל פון נקמה אין די הערצער פון פאַרפייניקטע מיליאָנען.

ברענט אין האַרצן די נקמה, ביילט זיך אַ פויסט אין צאָרן, פאַר די אַמעריקאַנער זעלנער, פאַר די מיליאָנען ברידער מיינע, די פאַרפייניקטע אין די לענדער, ווו דער דייטש האָט דעם סטעמפל פון זיין שטיוול איבערגעלאָזן...

***

דעם 14 אויגוסט, 1945

מיינע טייערינקע!

סיי ביים לייענען אייער בריוו און סיי ביים שרייבן פאַרקלעמט מיר דאָס האַרץ, טרערן שטיקן מיך. די גאַנצע 3 יאָר האָבן מיך פאַרהאַרטעוועט, ווי אַ שטיין געמאַכט מיין האַרץ. נישט אומזיסט האָב איך דעם טויט אין פנים געקוקט, נישט אומזיסט האָב איך געזען ווי מיינע ברידער־סאָלדאַטן פאַלן אַרום מיר. קומט אָן שווער אַ שמייכל צו טאָן. שעמט מען זיך צולאַכן אויפן קול, ווען מען טראַכט וועגן די בלוטיקע טעג אין אייראָפּע. אייערע בריוו, שוועסטערלעך, האָבן מיין האַרץ פאַרקלעמט. ס'איז מיר גרינגער געוואָרן, ווען איך האָב זיך גוט אויסגעוויינט. וויי, ווי לאַנג ס'איז שוין זינט כ'האָב געוויינט.

עס קומט אויף פאַר מיינע אויגן מיין היים, די מאַמע, די שטרענגע, טייערע באָבע, דער גוטער, האַרציקער זיידע. סוכאָוואָליע! ווי לעגענדאַריש דער נאָמען קלינגט. האָט איר באַמערקט אין די רשימות פון די געראַטעוועטע אַ נאָמען פון כוכאָוואָליע? אפשר האָט זיך אַן אייגענער פאָרט געראַטעוועט?

ווער ווייס, צו כ'וועל שוין אַמאָל עמיצן זען. נאָר האָפן מוז מען, ווען נישט וואָלט מען דאָך גאָר לעבן נישט געקענט...

איך נעם אייך ביידע אַרום מיט ליבשאַפט

***

2.9.45

טייערע שוועסטערלעך!

היינט איז „וויקטאָריע"־טאָג (נצחון טאָג). די מלחמה איז אָפיציעל געענדיקט. דער נצחון איז נישט נאָר פון שטאַרקערע קרעפטן קעגן שוואַכערע. עס איז אַ נצחון פון פרייהייט איבער טיראַניע. עס האָט געזיגט דער צד, וועלכער, אַלס אַ גאַנצער, שטעלט מיט זיך פאָר פאַרברידערונג פון פעלקער, האָפנונג און גליק. איז עס אַ טאָג פון פרייד און אַן אומאויסשעפּלעך גליק פאַר די מיליאָנען אין דער וועלט, פאַר די עלטערן, וועמעס זין עס קערן זיך אום צוריק, פאַר די מענער, וועלכע זענען געשטאַנען אויף די שלאַכט־פעלדער און געקוקט דעם טויט אין די אויגן.

פאַר מיר און פאַר די איבערגעבליבענע פון מיין פאָלק איז אָט די פרייד געמישט מיט אומענדלעך גרויסן צער, מיט ווייטאָק, וויי, וואָס פאַר אַ קרבן מיר האָבן געבראַכט! אונדזערע זענען נישט געקומען צוריק, זיי וועלן זיך קיינמאָל, קיינמאָל נישט אומקערן...

אייער שלמהקה

שלמה'קה פריבולסקי (שיקאַגאָ) שטייט אין אברהם גולוב אין ישראל דער ערשטער פון רעכטס מיט זייערע חברים אין שטעטל (אַלע אומגעקומען) דער צווייטער פון רעכטס: חצקל סטוצינסקי, ישראל גראָדזינסקי, לייזער מאַרינבערג, שמואל צאַבאַן, איצי באַברי און לייבל פראַנצקאָווסקי

אונדזערע לאנדסמאנשאפטן

דאָקומענטן

1. באַריכט פון סוכאָוואָליער ועד־הקהלה צום סוכאָוואָליער רעליעף קאָמיטעט אין אַמעריקע.

מיטוואָך דעם 1920.2.11, זענען אָנגעקומען קיין סוכאָוואָליע קאַפּיטאַן וואורסאַנגער, דר. מוסקאַט און מר. א. זינמאַן, דעלעגירטע פון „דזשוינט דיסטריביושאַן קאָמיטעט", און האָבן געמאָלדן, אַז זיי האָבן אין סוכאָוואָליע צו דערליידיקן אַלע געלטער, וואָס זענען געשיקט געוואָרן דורכן הער ווייַנשטיין, קאַסיר פון „רעליעף קאָמיטעט", הן פאַר פּריוואַטע פאַמיליעס, הן פאַר דער יידישער קהילה. דער ניי־געוויילטער ועד הקהילה האָט געהאַט מיט די דעלעגאַטן 2 געמיינזאַמע זיצונגען, אין דעם זעלבן טאָג, און צומאָרגנס דאָנערשטיק 3.11. אויף די זיצונגען איז גאַנץ ערנסט באַהאַנדלט געוואָרן די פראַגע, אויף וועלכע צוועקן צו פאַרווענדן דאָס געלט, וואָס איז געשיקט געוואָרן פאַר אונדזער קהילה. עס זענען אויך אָנגענומען געוואָרן מיטלען, עס זאָל צעטיילט ווערן אין אָרדענונג דאָס געלט פאַר פּריוואַטע פאַמיליעס. אַ באַריכט ווי אַזוי עס איז פאַרטיילט געוואָרן דאָס געלט פאַר דער קהילה איז איבעריק, ווייל איר וועט קריגן דורך די דעלעגאַטן 2 פּראָטאָקאָלן פוןביידע זיצונגען, וועט איר פון זיי געניי זיך אָריענטירן וועגן דער געלט־פאַרטיילונג. דער לעצטער פונקט פון דער דאָנערשטיקער זיצונג איז וועגן שיקן אַ דאַנק אונדזערע ברידער אין ניו־יאָרק פאַר זייער וואַרעמען אָפּרופן זיך צו זייער געבורטס־שטאָדט סוכאָוואָליע, וועלכער איז איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן. מיר פאַרשטייען, אַז דער דאַנק — דאָס איז בלויז פאָרמאַליטעט, ער איז אָבער נישט אומשטאַנד אויסצודריקן די אמתע אינערליכע געפילן. מיר האָבנדיק אַזעלכע ברידער, וואָס פאַר זיי איז קיין גרעניצן נישטאָ, קיין ימים, קיין טויזנטער מיילן דערווייטערן זיי נישט פון אונז, זענען זיכער, אַז דאָס יידישע פאָלק איז נאָך איין גאַנצער קערפּער, וואָס אַז עס טוט ווי איין גליד פילט דער גאַנצער קערפּער.

זייענדיק אַזעלכער, האָבן מיר דאָס רעכט צו האָפן, אַז אַלע אונדזערע שטרעבונגען אויף צו ווערן אַ פאָלק גלייך מיט אַלע, לעבן אַ נאָרמאַל לעבן, וועט אין נאָענטסטן עתיד פאַרווירקלעכט ווערן. צוטרעטנדיק צו דער אַרבייט, נעמען מיר אייך פאַר אַ ביישפּיל. איר האָט אָנגעווענדעט מי אויף צו שאַפן גרויסע סומעס געלט פאַר אונדזערע אומגליקלעכע ברידער, נעמען מיר ווייניקסטנס אויף זיך די אַרבעט פון אַ יושרדיקן פאַרטיילן, נישט נעמענדיק אין אַכט, וואָס מיר וועלן קיין דאַנק פאַר אונדזער אַרבעט נישט קריגן און אפשר נאָך האָבן אויף זיך אומערלעכע קריטיק, וואָרום קריטיקירן איז גרינגער ווי שאַפן. מיר ווייסן אָבער, אַז מיר האָבן יוצא געווען אונדזער חוב פאַר דער געזעלשאַפט. מיר האָבן נישט אויפן געוויסן, אַז מיר לעבן נאָר פאַר זיך.

גלייכצייטיק מעלדן מיר אייך, אַז מיר האָבן היינט דערהאַלטן אייער בריף פון 25־טן יוני, צוזאַמען מיט אַ בריף פון ווייַנשטיינען. אויף דעם בריף וועלן מיר אייך אין גיכן געבן אַ ענטפער מיט אַ דין־וחשבון וועגן די ביז־איצטיקע געלטער, וואָס זענען דערהאַלטן געוואָרן פון אייך.

איר וועט אויך ערהאַלטן פון די דעלעגאַטן אַ איבערבליק איבער דער עקאָנאָמישער און קולטורעלער לאַגע פון סוכאָוואָליע אין פערלויף פון די מלחמה־יאָרן. ביאָגראַפיעס פון 10 סוכאָוואָליער יתומים. עס איז אונדז זייער ווינשענד צו וויסן אייער מיינונג בנוגע אונדזער אַרבעט און מיר פאַרלאַנגען א באַלדיקן ענטפער.

מיט דרך ארץ

פאָרזיצענדער : מאיר בורי

סעקרעטאַר :איסר סמאָליאַר

2. אויפרוף פון סוכאָוואָליער רעליף אין ניו־יאָרק

סוכאָוואָליע רעליעף קאָמיטעט

יחזקאל אסטראָוו, פאָרזיצענדער, 15 איסט 26־טע סט. נ. י. דזשייקאָב קאָהן, סעק. 95 מעזעראָל סט. ברוקלין. איסר שווארץ, טרעזשורער. פילאַדעלפיא : אלטער קאָהן, פאָרזיצענדער חיים ראַבינאָוויץ, סעקרעטאַר. בעזשי נאַוואַר, טרעזשורער. מאָרים ראָזענבלום, פאָרזיצענדער. גדליה קרוצעל, סעקרעטאַר. יעקב ווייסבערג, טרעזשורער. עדוואַרד שיינבערג, רעק. סעק.

ווערטהע לאַנדסלייט !

לעזענדיק די פּראָטאָקאָלן ווי אויך דעם ראַפּאָרט, אויף וועלכע צוועקן אונזערע געלטער זענען צעטיילט געוואָרן אין סוכאָוואָליע, און וויסנדיק ווי ווייט דער עקאָנאָמישער צושטאַנד פון סוכאָוואָליער לעבן איז רואינירט, דאָס עס וועט פיליכט נעמען יאָרן ביז וואַנען די סוכאָוואָליער קהילה וועט קענען אויסקומען אָן אונזער הילף, האָט דער רעליעף קאָמיטעט באַשלאָסן, דאָס יעדער סוכאָוואָליער, וועלכער וויל אויך ווייטער זיין האַנט צו די אומגליקלעכע פון זיין געבורטסשטאָדט אויסשטרעקן אין אויסרופן כי למחיה שלחני אלהים לפניכם, איז פאַרפליכטעט צו יערלעכע בייטראַגע, וויפל זיינע אומשטענדן דערלויבן אים. די יערלעכע בייטראַגע ווערנדיק אַ מיטגליד פון סוכאָוואָליער רעליעף קאָמיטע איז $ 3.00 און העכער.

מיר האָפן און דערוואַרטן, אַז אונזער אַפּעל וועט נישט זיין קיין קול קורא במדבר.

אויך בעטן מיר דורכלייענען נאָכאַמאָל די ביאָגראַפיע פון די 10 קיילעכדיקע יתומים און נאָכדענקען פיליכט איז מעגלעך פאַר אייניקע פון אייך צו אַדאָפּטירן אַ יתום.

מיטאַכטונג,

דזשייקאָב קאָהן סעקרעטאַר

אַ בריוו קיין אַמעריקע

אַ בריוו פון לעצטן סוכאָוואָליער רב, הרב ר׳ שלמה־צבי קאַליר ז״ל, געשריבן אין 1938, צו דעם סוכאָוואָליער פרויען־פאַראיין אין אַמעריקע.

צו לייִדיס עקזילערי סוכאָוואָליער פרויען־פאַראיין אין ניו־יאָרק

אין קורצע ווערטער וויל איך אייך אָנווייזן אויף די נויט־ווענדיקע זאַכן, אין וועלכע די היגע יידישע אָרעמע אינטע־רעסען נויטיקן זיך. איר אַלס נאָבעלע פרויען, וועלכע איר ווילט אייער שטיצע ברענגען דערצו: 1) פסח־שטיצע פאַר אָרעמע נישט ווינציקער ווי 100 $ דורך דעם וועט איר דערמעגלעכן פסח מאַכן צענדליקער פאַמיליעס.

2) דערמעגלעכן די אָרעמע קינדער פון דער היגער שול צובאַקומען לערן־ביכער, וועלכע זיי זענען אַליין נישט אים־שטאַנד צו קויפן. איבערהויפּט — רעליגיעזע ביכער, ווי צב״ש חומשים, תנ״כים, גמרות, סידורים און אַז״וו. דאָס דאַרף קאָסטן אַ יאָר בערך 40 $.

3) דער היגער לינת־הצדק, וואָס זיין צוועק איז געבן הילף קראַנקע און אָנטקעגן קומען זיי מיט נויטיקע כלים, וועלכע עס איז אוממעגלעך צו באַקומען אין שטעטל אפילו

אַקטיווע חברים פֿון סוכאָוואָליער פרויען־פאַראיין אין ניו־יאָרק פון רעכטס צו לינקס — ערשטער שורה: סיידי טרימאַן, פרידאַ ווינשטיין־מילער (פאָרזיצענדערין) איידע גולד, מענדל מאַריינעס פרוי; אין דער צווייטער שורה: דער צווייטער פון רעכטס: סידני קרעמער (דריאַנסקי), שערלי קרעמער און ערה ליבמאַן.

פּאַר געלט. ליידער זענען שוין קיין כלים כמעט נישטאָ. אין דאָס איז זייער נויטווענדיק. דאַרף מען האָבן דערצו ביז 50 $.

יעצט אין אַלגעמיין וועגן דער שול: דער האָנאָראָר פון די לערער ווערט געצאָלט פאַר 11 מאָנאַטן. אָרעמע קינדער זענען באַפרייט פון צאָלן. זענען פאַראַן אַזעלכע 50 קינדער. נישט קיין פאַרמעגלעכע קינדער צאָלן שכר למוד פון 1 זלאָטע ביז 2 זלאָטעס אַ מאָנאַט. פאַר 2 אָדער 3 קינדער צאָלן זיי מער נישט ווי 3, אָדער 4 זלאָטעס. ווייל מען רעכנט זיך נישט מיט דער צאָל קינדער, נאָר מיטן פאַרדינסט, און אַזעלכע איז דער גרעסטער טייל קינדער אין שול. פאַרמעגלעכע איז זייער אַ מינימאַלער פּראָצענט אין שול. און דעריבער איז אַזוי גרויס דער דעפיציט פון שול. קיין באַשפייזונג פאַר די קינדער אין שול דאַרפן זיי נישט, דען ביי די שווערסטע היגע באַדינגונגען לאָזן נישט די עלטערן, אַז זייערע קינדער זאָלן חס־וחלילה הונגערן. און ווידער וואָלט דאָס געשטערט פיל צום לערנען. אַזוי אַרום, אַז דאָס דאַרף מען נישט. אין אַלגעמיין די פינאַנסיעלע זייט פון דער שול זעט זיך פאָר פאָלגענדיקע: פון יענעם יאָר איז מען שולדיק געבליבן ביז 1.200 זל. דאָס איז בערך 235 $. און אויף דעם יאָר זעט זיך אויך פאָר נאָך עפּעס מערער דעפיציט, דען די רעגירונג פאַרלאַנגט נאָך פיל רעמאָנטן צום מאַכן. צום ביישפּיל, עס איז אַ פאַראָרדענונג, אַז מען זאָל אויספאַרבן די סופיטן פון שול, און נאָך אַזעלכע אויסגאַבן. וועגן די למודים אויסער די וועלטלעכע למודים, וואָס ווערן געלערנט, ווערן אויך אין אַ גרויסער מאָס געלערנט רעליגיעזע למודים ווי חומש, נ״ך, גמרא, דינים אויך מעביר־סדרה זיין, רש״י א.אַ.וו. אויך ווערט אַלע טאָג געדאַוונט מיט די ייִנגלעך מיט אַ מנין, אַ בעל־תפילה איז אויך פון די קינדער. מיט איין וואָרט עס איז אַ צירונג אַזאַ אַנשטאַלט ווי ער איז איינגעאָרדנט

וועגן דער היגער גמילות־חסדים־קאַסע, געגרינדעט דורך הרב דפה שוין געננוי 2 יאָר, דאָ קריגן אַלע, וואָס נויטיקן זיך, הלוואות אָן פּראָצענט. ביז יעצט פון 1.1.38 ביז 1.10.38 האָבן באַקומען 164 פּערזאָן הלוואות פון 150 זל. דאָס איז 30 $ און ווינציגער. אַדאַנק דעם קענען זיך אַלע לווים פירן ווייטער זייער עקזיסטענץ. דאָס איז דער איינציקער לעבנס־נערוו היינט צו טאָג אין שטעטל. קאַפּיטאַל באַזיצן מיר ביז 7.000 זל. דאָס איז בערך 1.400 $. יאָ, עס פילט זיך אַ מאַנגל אין קאַפּיטאַל, אַז מיר זאָלן קענען אַלעמען אַנטקעגן קומען, און מיר האָבן אַ סך אַזעלכע. אַלזאָ, האָב איך אייך געגעבן אַ קורצן איבערזיכט פון אונדזער געזעלשאַפט.

מיט אַכטונג
שלמה צבי קאַליר
אבד״ק סוכאָוואָליע

סוכאָוואָליער לאַנדסלייט אין מעקסיקע

סוכאָוואָליע איז שטענדיק געווען אַ שטעטל פון אויסוואַנדערונג. מעגלעך, אַז צוליב די שלעכטע עקאָנאָמישע באַדינגונגען איז די יוגנט געקומען צו אָט דעם געדאַנק אין אַ געוויסן עלטער און גענומען קלערן וועגן תכלית, און דער ענטפער איז געווען עמיגראַציע. ווייל ביז צו דעם עלטער האָט זיך גוט געלעבט אין סוכאָוואָליע, ס׳איז געווען אַן אינטעליגענטע יוגנט, און מען האָט גוט פאַרבראַכט. פריער איז געווען די גאַנצע עמיגראַציע נאָך די פאַראייניקטע שטאַטן. און אין די יאָרן פון 1920 ווען אַמעריקע האָט גענומען מאַכן שוועריקייטן האָט מען געזוכט צו קומען אין די שכנותדיקע לענדער. כדי אפשר שפּעטער זיך קענען אַריינקריגן אין אַמעריקע. און אַזוי אַרום, מיין איך, האָט די ערשטע עמיגראַציע פון סוכאָוואָליער יידן אין מעקסיקע אָנגעהויבן זיך אין 1922 און ביז מיט אַ צען יאָר שפּעטער האָבן מיר דאָ געהאַט אַפּאָר צענדליקער סוכאָוואָליער. איינצלנע האָבן חתונה געהאַט דאָ, אַנדערע האָבן געבראַכט זייערע כלות פון סוכאָוואָליע. געוויינלעך, אין די יאָרן האָט מען זייער, שווער געאַרבעט.

מעקסיקע איז קיינמאָל נישט געווען קיין אינדוסטריעל לאַנד, עס איז געווען שווער צו קריגן לוין־אַרבעט און מען האָט זיך געמוזט נעמען צום האַנדל. די ערשטע פאַזע איז געווען „פּעדלען״, ביסלעכווייז, מיט אַ סך מי און שווערע אַרבעט האָט מען זיך אַרויפגעאַרבעט. די ערשטע צייט זענען מערסטנס פון אונדזערע סוכאָוואָליער לאַנדס־לייט געווען צעשפּרייט איבער דער פּראָווינץ, אין די קלענערע שטעטלעך, ווי עס איז געווען גרינגער אָנצופאַנגען, ווייל אייגנטלעך האָט דאָך יעדער פון אונדז אָנגעהויבן פּשוט מיט די צען פינגער. שפּעטער אַז מען איז שוין געווען פאַרהייראַט און עס זענען געקומען קינדערלעך, האָט מען זיך געגר־

מען אַריינפאָרן אין דער הויפּט־שטאָט, ווו איצט לעבט כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג, און צווישן זיי אונדזערע סוכאָוואָליער לאַנדס־לייט. די ערשטע צייט האָט מען אין דער הויפּט־שטאָט אויך נישט געלעבט אַזוי יום־טובדיק, ווייל יעדע איבערוואַנדערונג איז פאַרבונדן מיט שוועריקייטן, אָבער ביסלעכווייז האָט מען די שוועריקייטן באַזיגט. און היינט צו טאָג לעבן אין דער הויפּט־שטאָט מעקסיקע אַ דרייסיק סוכאָוואָליער פאַמיליעס, צווישן וועלכע עס געפינען זיך שוין חתונה־געהאַטע קינדער געבוירן אין מעקסיקע. עס זענען אויך פאַראַן סוכאָוואָליער קינדער אינזשיניערן, כעמיקער און דאָקטוירים. דער יידישער ישוב אין מעקסיקע איז אַ קליינער, אין די סוכאָוואָליער לאַנדס־לייט לאָזן זיך באַמערקן, אויף אַלע געביטן: אין דער אינדוסטריע, אין האַנדל ווי אויך אין דער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט: אין דער ציוניסטישער טעטיקייט, אין די ישראל־קאַמפּיינען, אין די דערציִונגס אַנשטאַלטן, אין ספּאָרט צענטער, אין „ויצאָ" און אין „פּרויען־פּיאָנערן", און אַנדערע. עס איז באמת נישטאָ וואָס צו שעמען זיך מיט אונדזערע סוכאָוואָליער לאַנדס־לייט. עס גייט אַרום אַ ווערטל צווישן אונדז „אַז מיר ווילן איינעם אָנטאָן אַ כבוד, וועלן מיר אים פאַרשרייבן צווישן די סוכאָוואָליער לאַנדס־לייט".

יחזקאל ליווערענט

אונדזערע לאַנדסלייט אין מעקסיקע

א בריוו צו סוכאוואליער לאנדסלייט

דאָס שטעטל איז מיר איינגעקריצט אין זכרון, כאָטש עס זענען שוין צענדליקער יאָרן פאַרביי ווי איך האָב עס פאַרלאָזט און פאַרוואָגלט געוואָרן אין דער ווייטער מעקסיקע. היינט צו טאָג זענען מיר דאָ אַ 30 משפחות, האָבן שוין דערוואַקסענע קינדער, מיר האָבן זיך דאָ שוין איינגעבירגערט. אָבער פאַר דער גאַנצער צייט קענען מיר נישט פאַרגעסן אונדזער אַלטע היים, דאָס ליבע שטעטל מיט אונדזערע קרובים, מיט די טייערע יידן, וואָס זענען אַזוי טראַגיש אומגעקומען.

אין די יאָרן פון חורבן האָט אונדזער האַרץ געציטערט איבערן גורל פון אונדזערע ברידער, און אַז דאָס ערגסטע איז געשען, קענען מיר עד היום זיך נישט טרייסטן. מיר האָבן דאָ פאַרעפנטלעכט די טראַגישע זכרונות וועגן חורבן פון סוכאָוואָליע פון אונדזער לאַנדסמאַן שמחה לאַזאַר. מיר זענען צופרידן, וואָס איר, אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל, גייט פאַראייביקן דעם נאָמען פון אונדזער שטעטל און פון אונדזערע קדושים, מיטן שאַפן דעם „יזכור"־בוך.

אַז איך טראַכט וועגן גורל פון אונדזערע שטעטלשע יידן, ווערט מיין האַרץ אין מיר צעריסן.

וואָס פאַר אַ פריילעכע שיינע יוגנט מיר זענען געווען מען פלעגט אונדז רופן „דער שטאַב".

און אונדזערע עלטערן, אַזעלכע טייערע, ערלעכע מענטשן. געדענקט ווער מיינע עלטערן? מיין פאָטער, שלמה דער שוסטער, און מיין מוטער ריווע־מרים. מיר איז שווער צו דערציילן וואָס פאַראַ פיינע מענטשן זיי זענען געווען. שטענדיק געלעבט צופרידן, זיך באַגנוגנט מיט וואָס זיי האָבן געהאַט, קיינעם נישט אָנגערירט. מיין מוטער ע"ה, איז געווען זייער פרום, געדאַוונט 3 מאָל אַ טאָג, פלעגט אַליין נישט עסן ביז זי פלעגט געבן אַן אָרעמאַן אַ מאָלצייט.

איז עמיצער געוואָרן שטאַרק קראַנק, פלעגט מיין מוטער גיין אויפ'ן בית־עולם און רייסן קברים, ד.ה. בעטן ביי די טויטע פאַר די לעבדיקע, זיי זאָלן דערלאַנגען אַ „זכות", ווי מען פלעגט עס ביי אונדז זאָגן. מען פלעגט זאָגן, אַז מיין מאַמע ריווע רעדט צו גאָט אַליין. ווען מיין מאַמע איז געשטאָרבן, האָט מען איר מספיד געווען. זי איז געווען אַ צדיקת. ווו זעט מען היינט אַזעלכע מענטשן?

עלי פאַפלאַווסקי, מעקסיקע

עלי פאָפלאַווסקי אין קרייז פון זיינע חברים פאַר זיין אָפּפאָר אין מעקסיקאָ, די גרעסטע טייל פון זיי זענען אומגעקומען

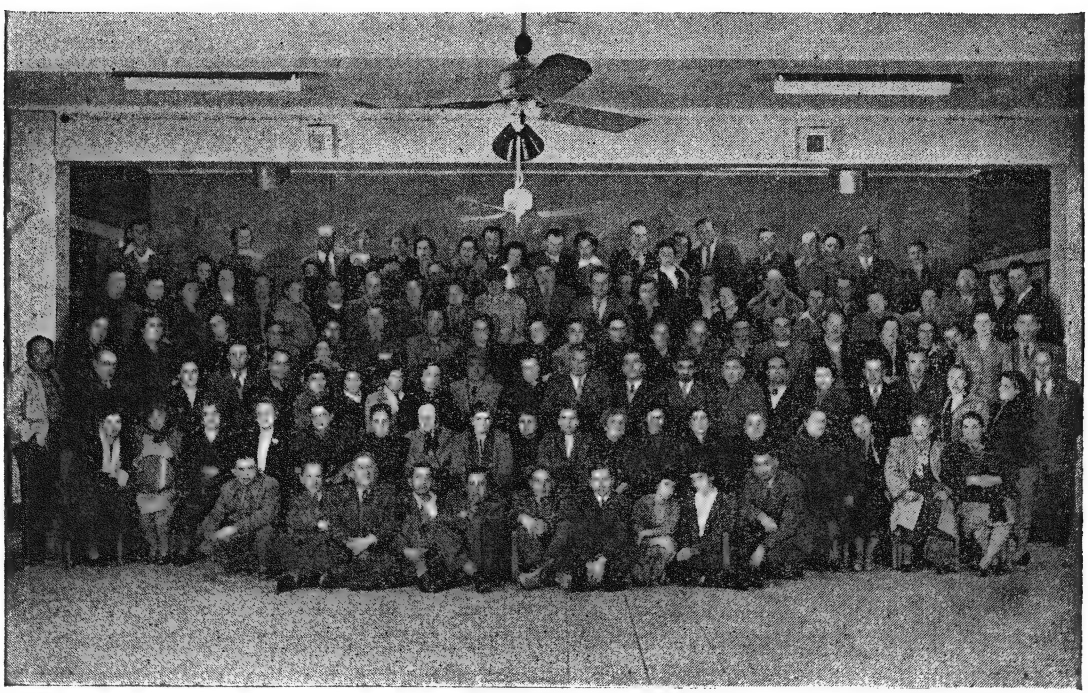
סוכאָוואָליער לאַנדסלייט אין ישראל

אונדזער שטעטל איז תמיד געווען געשטיצט דורך אונדזער אַמעריקאַנער לאַנדסמאַנשאַפט, וועלכע האָט געהאָלפן סיי פּריוואַטע משפחות, סיי אויסגעהאַלטן די געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס.

נאָכן חורבן פון שטעטל און אומקום פון די יידן, האָבן זיי געזוכט פּלענער, וואָס זיי קענען נאָך טאָן פאַר די סוכאָוואָליער „שארית־הפליטה" און פאַר זייערע לאַנדסלייט אין ישראל.

אין יאָר 1949, באַזוכנדיק מיין משפּחה אין אַמע־ריקע, האָב איך געהאַט די געלעגנהייט זיך צו טרעפן מיט אונדזערע לאַנדסלייט דאָרט. זיי האָבן דאַן פאַר־מאָגט אַ געוויסע סומע געלד, וועלכע זיי האָבן געוואָלט פאַרטיילן צווישן נויטבאַדערפטיקע לאַנדסלייט אין ישראל. בעת אַ זיצונג מיטן קאָמיטעט און בעת אַ פאַרזאַמלונג אין שיקאַגאָ, האָב איך זיי אַרויסגעזאָגט מיין שטאַנדפּונקט: איך האַלט נישט פאַר פּראָדוקטיוו צו קלייבן געלט אין אַמעריקע פאַר פילאַנטראָפּיע אין ישראל. אייניקע דאָלאַר שטיצע קענען נישט אויפבויען קיין פאַמיליע, אַזאַ הילף איז פאַרשטענדלעך פּריוואַט, אָבער נישט פון קיין אָרגאַניזירטער לאַנדסמאַנשאַפט. דאָס בעסטע, וואָס זיי קענען טאָן, איז אויפשטעלן אין ישראל אַ דענקמאָל נאָך סוכאָוואָליע, פאַר וועלכער זיי האָבן יאָר איין, יאָר אויס געזאָרגט מיט איבערגעבנקייט, און פאַר וועלכער'ס אומקום זיי וויטאָקן אַזוי טיף. נאָך פיל דעבאַטן איז באַשטימט געוואָרן, אַז קומענדיק צוריק אין ישראל, וועל איך רופן אַ צוזאַמענפאָר פון אונדזערע לאַנדסלייט, און ווי מיר וועלן באַשטימען, וועלן אונדזערע אַמעריקאַנער לאַנדסלייט העלפן מיט ראַט און טאַט.

אַלס ערשטן באַראַטונגס־פּונקט האָבן מיר אויס־

אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל (יוצאי סוחובולה בארץ)

(הועד של ארגון יוצאי סוחובולה בארץ)

די פאַרוואַלטונג פון סוכאָוואָליער קאָמיטעט אין ישראל (אויף אַ „יזכור״־אָוונט)

פון רעכטס צו לינקס: גדליהו פוריע; אייזיק סאָקאָלסקי; ריינע סטוצינסקי־יאַנקעלאָוויטש; משה וואנכאצקער; חנה פריבולסקי־שטיינבערג; חנה קרוצעל־דרויאַן; יוסף צאַבאַן; מרדכי טיקאָצקי; פעשקע ליוועראַנט־סאָקאָלסקי; רבקה וויאַדאַק־מאַץ; מרים סידראַנסקי־רובינשטיין; לייזער זאַזדרע־ישורון

געגנוצט דעם צוזאַמענפאָר פון די ביאַליסטאָקער און אומגעגנט ביי דער דערעפנונג פון „קרית־ביאַליסטאָק״ אין יהודיה, אין 1951.

מיר האָבן דאָרט אָפּגעהאַלטן אַ קורצע באַראַטונג און באַשלאָסן צו רופן אַ „כנוס״.

דער ערשטער צוזאַמענפאָר איז פאָרגעקומען אין תל־אביב דעם 22.5.51. צו דעם „יזכור״־אָוונט האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן סוכאָוואָליער לאַנדסלייט. עס איז געווען אַ גרויסע שמחה, געמישט מיט גרענעצלאָזן טרויער. עס האָבן זיך דערמאָנט אונדזערע אומגעקומענע עלטערן, ברידער און שוועסטער. יהודית פּופּלאַווסקי, פון די איינציקע געראַטעוועטע פון סוכאָוואָליע, האָט דערציילט וועגן חורבן פון אונדזער שטעטל.

עס איז אויך בייגעווען אַן אַמעריקאַנער לאַנדסמאַן, דוד וואָראָשילסקי. שוין אויף דער ערשטער זיצונג, אַ פּאָר שעה פאַר דעם דערמאָנטן צוזאַמענפאָר, זענען רייף געוואָרן 2 פאָרשלאַגן פאַר טעטיקייט פאַרן סוכאָוואָליער קאָמיטעט אין ישראל: אַרויסגעבן אַ „יזכור־בוך״ און שאַפן אַ ליי־קאַסע.

אויפן „כנוס״ האָט יוסף צאַבאַן רעפערירט וועגן „יזכור־בוך״ און דער פאָרשלאַג איז איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן. דער פאָרשלאַג וועגן דער ליי־קאַסע האָט אַרויסגערופן דעבאַטן, פיל חברים זענען געווען קעגן פילאַנטראָפּיע ביי אונדז אין לאַנד. אָבער דער גמילות־חסדים איז דאָך געשאַפן געוואָרן, ווייל פיל פון אונדזערע לאַנדסלייט האָבן זיך ספּאָנטאַניש געוואָנדן וועגן הלוואות.

זינט דעם ערשטן „כנוס״ קומט פאָר יעדעס יאָר אַ „יזכור־אָוונט אין י׳ בשבט, דעם טאָג אין וועלכן עס זענען אומגעקומען די לעצטע יידן פון שטעטל.

דער צווייטער „יזכור״־אָוונט, אַ יאָר שפּעטער, איז אויך געווען אַן איינדרוקספולער. יוסף האַלפּערן, שמואל

מאירס אייניקל האָט פיל דערציילט וועגן סוכאָוואָליע. עס איז אויך בייגעווען משה וונחוצקער. שרה טיקוצקי פון דער שארית־הפליטה האָט דערציילט וועגן חורבן פון שטעטל.

אין אַפּריל 1953, חוה"מ פסח, האָבן מיר גערופן אונדזערע לאַנדסלייט אויפן ערשטן פייערלעכן „כנוס" אין חיפה לכבוד אונדזער חשובן אַמעריקאַנער גאַסט — ה' יעקב טיקאָצקי און זיין פרוי. דעם אָוונט האָבן מיר פאַרבראַכט אין דערינערונגען פון אונדזער שטעטל.

דער צווייטער פייערלעכער צוזאַמענפאָר איז פאָר־געקומען אין ירושלים חוה"מ פסח לכבוד אונדזערע

אונדזערע אַקטיווע חברים אין אַמעריקע פון רעכטס צו לינקס:
איידע מילער — (דיטרויט); יעקב טיקאָצקי — (פילאַדעלפיע);
פרידאַ מילער — (ניו־יאָרק).

אַמעריקאַנער געסט: יאַנקל און חוהקע חאַראָווסקי און נח און שרה־לאה חאַראָווסקי. צו דעם צוזאַמענפאָר איז געקומען ירוחם לוין פון עפולה און לויט זיין איניציאַטיוו האָבן מיר צומאָרגנס באַזוכט דעם בית־הקברות פון די געפאַלענע אין אונדזער באַפרייונגס־מלחמה און אויף דעם „הר־ציון".

ירוחם איז אויך געקומען צו אונדזער דריטן פייער־לעכן צוזאַמענפאָר אין תל־אביב, וועלכער איז פאָרגע־קומען חוה"מ פסח אין 1955 לכבוד פון אונדזערע געסט „מעבר לים": ווידער יעקב טיקאָצקי און זיין פרוי, לייזער און איידע מילער (מאַריינגע) חיה קרוצעל־גלאַדסטאָן און חאַנצ'ה זולטוק־ניומאַן. חברים האָבן פאָרגעלייענט זכרונות וועגן שטעטל.

עטלעכע מאָל אַ יאָר קומען פאָר זיצונגען פון דער פאַרוואַלטונג, אין יעדן מאָנאַט קומען פאָר באַראַטונגען פון דער געלד־קאָמיסיע וועגן אַרויסגעבן די הלוואות. די אַלע צוזאַמענפאָרן האָבן פיל מיטגעהאָלפן צום דער־נעענטערן די לאַנדסלייט. אויך די שארית־הפליטה פילט זיך אַדאַנק דעם נישט אַזוי עלנט. כדי דער פינאַנסיעלער יאָך זאָל נישט פאַלן אינגאַנצן אויף אונדזערע אַמערי־קאַנער לאַנדסלייט, האָבן מיר באַשטימט אַן איינמאָליקן בייטראַג פון 10 פונט.

גרויסע שוועריקייטן האָבן זיך אַרויסגעוויזן ביים אַרויסגעבן דאָס „יזכור־בוך". פיל פון אונדזערע חברים האָבן נישט געהאַט דעם מוט צו־צושיקן מאַטעריאַל פאַרן בוך.

דאָס איז איז ווירקלעך געבראַכן געוואָרן נאָר דאַן, ווען חנהלע פריבולסקי־שטיינבערג האָט איינגעשטימט איבערצונעמען אויף זיך די אַרבעט פאַרן „יזכור־בוך".

מיט איר ענערגיע און איבערגעבנקייט פאַר דער זאַך, נישט שפּאָרנדיק קיין מי, טאָג און נאַכט, האָט זי עס געבראַכט אַזוי ווייט אַז אין פאַרלויף פון יאָר איז דער מאַטעריאַל איבערגעגעבן געוואָרן דעם פאַרלאַג „אנציקלופדיה של גלויות".

די גרעסטע טייל פון אונדזערע לאַנדסלייט אין ישראל און פיל „מעבר־לים" וועלן האָבן אנטיילגענומען אין אונדזער „יזכור־בוך", וועלכער וועט אונדז דינען אַלס דענקמאָל נאָך אונדזער אומגעקומען שטעטל.

ווען די אונטערנעמונג וועט זיין רעאַליזירט, שטייען מיר פאַר אַ פּלאַן צו פלאַנצן אַ וואַלד אין „יער־הקדושים", וועלכער וועט אויך זיין אַ דענקמאָל נאָך אונדזערע אומגעקומענע משפחות.

חנה קרוצעל־דרויאַן

נוספות*)

התפילין של וולוול

בתנועת „השומר־הצעיר", כבר היו לנו תכניות וחלומות משותפים, בעוד אנו נערים, אך הגענו לעול מצוות. בכל בוקר, בשחר שמנו פעמינו אל בית־המדרש ובגאון נשאנו את תיק־התפילין ביד. אבל לבנו לא הלך כבר אחרי התפילות. יש ואחד מאתנו יפתח בתפילה, אבל רוב הנוער לא אמר אף מלה. נמשכנו לעבר הבמה, המקום המיועד לאסיפותינו. שם היינו מתוכחים גבוהות על ענינים משותפים, על תכניות כיצד למלא את הגרעון בקופה הריקה, אם בהגרלת ספר או רקמת־כר „מעשה ידיה להתפאר" של אחת החברות. היינו דנים כיצד להרבות את מספר חברינו, באותם הימים שררה בעיירתנו התחרות על „ציד נשמות". מובן, שבויכוחינו הקימונו רעש והפרענו למתפללים, והתנהגותנו היתה למורת רוחם. משהגיעו הדברים לאזני ההורים, חפשו דרך להוכיח לילדיהם את משובתם. בוקר אחד, הלך חברי וולוול לבית־המדרש. כרגיל הצטרף מיד לבואו אל חבורת הילדים ואת הסדור לא פתח כלל. בתפילין לא נגע, לא חבש את ה„של־ראש", לא שם את ה„של־יד". ועם שהתפילה נגמרה, עזב את בית־המדרש יחד עם חבריו. בבית, כשישב אל השולחן, שם לבו לדבר שפניו של אבא אינם כתמול־שלשום. פתאום שאל האב את בנו: „וולוולה, מאור עיני, ההתפללת הבוקר, האם הנחת את התפילין?"

הנער נדהם: אכן נודע הדבר לאבא!

החקירה נמשכת, וולוול אינו מעיז להתוודות על האמת ומוסיף לבדות תירוץ מלבו. אז הוציא אביו מתיק־התפילין שני בצלים ירוקים, שהניח שם בכדי להעמיד את בנו בנסיון.

פני וולוול החווירו מבושה, ואדמו כתולע מסטירות הלחי שנפלו בחלקו...

מאז היה וולוול בודק את תיק־התפילין לפני לכתו לבית־המדרש.

מרדכי טיקוצקי

שרטוטי זכרון

בן עשר הייתי בעזבי את עירתי סוחובולה, לא הרבה אזכור ממנה, ואך מעט השתמר בזכרוני.

בית הכנסת על „ההר", בו הייתי מתפלל עם סבי ר' אלתר השוחט; הטיולים עם אבי ר' יעקב מחוץ לעיר, את הנחל המפכה מים רדודים; את חגיגות ל"ג בעומר בעיירה, שאז היינו יוצאים ליער בקשת וחץ והיינו מבלים כל היום בשירה ורקודים. שיחותינו נסבו תמיד על אהבת־ציון וירושלים. נפלאה היתה העיירה בכל ימות השנה: בחורף בלבנת השלג, ובקיץ בקרינת החמה בזמן שניתך גשם ארצה.

אמי בריינצה ז"ל, היתה מביאה בחרוף נפש ממש טרף לביתה ומפרנסת את הילדים הרעבים בפת לחם חרבה, מאשר נמצא בבית. החנות הדלה לא יכלה לספק את צרכינו ואת שארית הפליטה של הסחורות אכלו המסים, שהטילו השלטונות הפולנים במגמה לחסל את חנויות היהודים ולהעבירן לידי פולנים. אנכי נשלחתי ארצה כחלוץ למשפחתי, אך סגר עליהם האסון והם לא הספיקו לעלות.

לבי על הורי היקרים, אחותי פעשקה ואחי יוחנן, משה וקופל, שנספו באופן טראגי.

טובים ויקרים היו יהודי סוחובולה, ומסורים איש לרעהו עד רגעיהם האחרונים. נפשם ערגה לציון, אך שערי הארץ היו נעולים בפניהם ואדמת פולין בלעתם. קללת דורות תחול על רוצחיהם.

פסח פנקסוביץ

---

*) הרשימות הנוספות לא נכנסו במדור „זכרונות והווי" אם מפני שנתקבלו במאוחר או מסבות טכניות.

על דאבדין

התזכרה, אחי,
את חיי הנוער בפולין הרחוקה ?
בעירה הקטנה, הדלה,
על רחובותיה ושביליה
ומשכנות תושביה,
בתי העץ השחוחים
עם גגות הקש, ומכסה־הרעפים.
הבה נרד ל„מורד" ונפנה ל„ההר"
ואת בית־הספר אל־נא נשכח,
בו למדנו פרקים תנ"ך.
שפר אמריכם עוד לי זכורים,
מורי הנעלים, היקרים.
אייך רבי יעקב ? אייכם תלמידי חכמים ?
עברו שנות למודים, נסתיימה התקופה,
ועת לחפש תכלית בעיר.
ונפנה כה וכה, בחוגים,
בשבת עם תרמילים יצאנו,
ליער ב„חזק ואמץ".
שלוה, שקט במעוננו שרר
אך לא פעם הגורל לנו המר.

* * *

דליקה פרצה בעיר, אש אוכלת
יללות, תמרורים, מכל חלון ודלת.
„פוז'ר ! פוז'ר !" כל אשה סופקת כפיים,
הצילו יהודים ! עזורו ! הבו מים !
נחפזים זקנים, אצים צעירים,
תומכי ידיים לנושאי דליים.
חושו מהרו ! השריפה לא נכבית
מרחוב קרפוביץ האש כבר נראית.
עד, בעזרת השם, כובתה הדליקה
והעיר נרגעה, אך שרופה וחרבה.
מנחמים יהודים טובים איש רעהו.
הפתגם אומר : „נשרפים מתעשרים"
כתבו יהודים אל מעבר לים : התנערו !
ולא בוששה התשובה ויקומו הבתים.

* * *

ובית־המדרש הישן, התזכרנו עוד ?
עת ברטט קודש, אבות, אמהות
תרמו לציון עגילי זהב, טבעות.
וקופסת קק"ל טרם מלאה די,
בסוף חדש עת באתם לקחתה, אחי,
הוסיפה כל אמא כהנה וכהנו
בשובכם לציון עינינו תחזנה.

* * *

אייכם כולכם ? יהודים רחמנים
„נותני בסתר" ו„מלבושי ערומים"
גומלי חסדים בוקר וערב,
על כולכם, כלכם, עברה החרב.
בעלי המלאכה והמוכרים בחנויות,
מתפרנסים בשוק ומצפים ליריד
ורוכלים בכפרים ובעלי העגלות
אף אחד מהם לא שרד, אף שריד.
אייך אבי, אהובי, יקירי,
אייכם כלכם אתם מחמדי,
שתמיד בלבכם פעמה גאולה
ולא זכיתם לזו „העליה".

מרדכי **טיקוצקי**

מימי הילדות

כמתוך ערפל אזכור את ימי הילדות הרחוקים שעברו עלי בסוחובוליה — עיירת־מולדתי. למרות שחלפו עשרות שנות חיים סואנים בישראל, בית הורי המרווח, עמד במרכז השוק, בקרבתו התנוססה הכנסיה הנוצרית, ולהבדיל, בית סבתא שיינע־גרשונ׳ס. אשה צדקנית ומכובדת על כל תושבי העיירה.

נוף עיירתי היה שטוח בירק רב, ונשמע בו תמיד לחש־רחש של עצים גבוהים ומימיו השוטפים של הנהר במורד העיירה, הזורמים בנחת שככה אהבתים. מן העבר השני במשך הרחוב הארוך, הנקרא „דער לאַנגער דאָרף״, מקום מגורים של הגויים, שגינות פרחים נותנות ריח סביב בתיהם הנמוכים, מכוסים גגות קש דהה, שושנים ודליות נהדרות ועצי־לילך (שאז לא ידעתי כנותם בשם).

אכן, זכרונותי מלווים רוח עשן ולשונות־אש. בשריפה שפרצה בעיר עלה גם ביתנו בלהבות. ואחרי השריפה שנשארנו מחוסרי־כל, בלי גג מעל ראשינו עזבנו את סוחובוליה לתמיד.

וכיצד נעשינו „נשרפים״?

אחרי שבת־נחמו עמדו לחוג את חתונת שושקה בת הדוד חונה (אלחנן). ובבית מי יערכו את החתונה? פשיטא שבביתנו, שסלון גדול בו ושתי שורות עציי־פיקוס עומדים לאורכו. כסא גדול מרופד קטיפה ירוקה הנקרא „פאַטער־שטול״ בשביל הכלה.

כל בני המשפחה ותושבי־העיירה על ענייה ועשי־ריה התכוננו לחתונה. גם ילדי החדר של אחי גרשון התכוננו להפתיע את החוגגים בשעת החופה: גרשון ומאיר „חציעס״ וחבריהם הכינו מקלות עטופי־סמרטוטים טבולים בנפט. שמרו בכיסם גפרורים גנובים ולפני מועד החתונה התגנבו ועלו בחשאי לעלית הגג ודרך הצוהר הוציאו אבוקות בוערות כדי לנסות כיצד יתלקחו בשעת החופה. מיד אחזה האש ברעפי־העץ שעל הגג, והבית, שהיה בנוי כולו קורות־עץ, היה כהרף עין למאכלת אש.

אכן, למרות האסון שהונחת על המשפחות, שנש־ארו בחוסר־כל ובלי גג, התקיימה למחרת היום חתונתה של שושקה כדין וכדת!

לאחר שעזבנו את סוחובוליה עברנו והשתקענו בביאליסטוק, אך ברוב השנים נתחזקו בי הקשרים והזכרונות אל סוחובוליה.

שרה כרמית-טמקין

אלה אזכרה...

ביום הזכרון

היום, העשירי בשבט, בכל שנה מתאספת בו שארית־הפליטה בארץ ומבכה את האבידה הגדולה.

אנו, המעט שנשארנו, מתיחדים עם זכרם; ובוכים.

בליל זה יבכיון.

ככל שאנו מתרחקים מן היום המר והנמהר ההוא, אנו מרגישים יותר בחסרונם, אנו מיותמים; והרי כל זה קרה, ויכול היה לקרות.

אנו מעלים בדמיוננו את תמונת ההשמד, הריגה, שריפה, חניקה, קבורת אדם חי· קבורת הרבה אנשים חיים בבור אחד גדול, אשר פראי־אדם אלצום לחפור בעצמם ולהקבר בו.

אנו קולטים את צעקתם וזעקתם בפסעם בנתיב היסורים הגדולים, ברגעיהם האחרונים לחייהם.

מיליוני יהודים יקרים: זקנים, צעירים, תינוקות וטף.

בדמעות נעלה לנגד עינינו את התמונה הנוראה והאיומה: הנה הם, אנשי סוחובולה היקרים, מובלים שורות שורות, ראשונים ראשונים, אחרונים אחרונים, לפי סדר; לפי תכנון מראש; באין מפריע; באין עוצר את החיה הטורפת מלשסע את הכבשה הרכה, חסרת הישע.

הנה הם, הזקנים החלושים, זקני העיירה עומדים לפני תאי־הגזים ומרימים עיניהם לשמים. תלמידי־חכמים, יקרים ומסורים, צדיקים ונאמנים, יהודים פשוטים, סוחרים, אומנים ופועלים, עמלים, מושכי בעול הפרנסה, משכימי קום לתפילה, מקימי בתי־אבות ומשפחה לתפארת.

ברטט נשמע את קריאת המוני בית־ישראל — שמע ישראל...

והנה שורת האמהות ועולליהן לפני להבות הכבשנים. האמהות היקרות והמסורות, הצנועות והצדקניות, העוללים אשר לא ידעו חטא.

והשורה מתקרבת והולכת.

אחים שבורי לבבות צועדים, משרכים רגליהם אחרי האבות והאמהות ואין בידם להושיע. אחים יקרים וגבורים, שהיתה בידם האפשרות להנצל, לא עשו זאת. לא רצו לעזוב את יקיריהם לגורלם ולנפשם: באשר תלכו — נלך...

והשורה אינה נפסקת.

הנה האחיות, בנות ישראל! הרכות והמסורות, מרימות עיניהן הצחות לשמים.

הצנועות, הנאות והחסודות. הגם אותן לכבשנים ישליכו?

ואף הם — הילדים והילדות החמודים, דור העתיד של האומה. הפעוטים, „צאן קדשים", אשר לא אשמו ולא חטאו.

ההרג לא פסק. גם על עוללים ויונקים לא פסחו הרשעים. המיתום, הרגום, שרפום, חנקום ויקברו אותם חיים.

הכל נדם... דממת מות בארצות הכבשנים והמות. קללת דורות תרבץ על עמיהם וארצותיהם. כדבר המשורר:

דמינו יחדורו ובאו בכם
והרעילו יסודות כל ישכם
וספגום עיניכם הקרות כתנים
ולבבכם הקשה מגוש של רחוב
ואתם לא תדעו!
יום־יום ימלאוכם, יום־יום ירעילוכם
ואתם לא תבינו — —
עד יבוא יום נקם,
יום שלם גם לנו!

י. צבאן

תמונות הנספים

בילדער פון אומגעקומענע

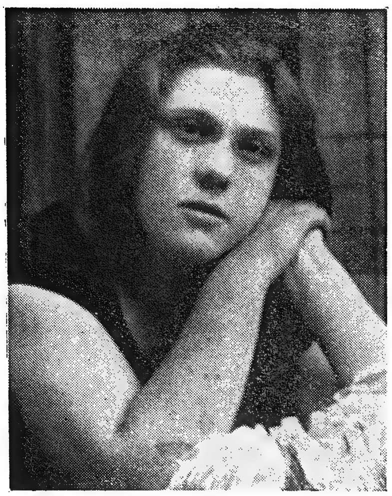
מרדכי גרימיטשאַנסקי

פון לינקס צו רעכטס: דבורה
גרימיטשאַנסקי (איצט אין ישראל)
מיט אירע אומגעקומענע חברטעס:
פון רעכטס צו לינקס: רחל גרימי־
טשאַנסקי, אסתר ראַבינאָוויטש, חנה
טיקאָצקי און איסקע גראָדזיענסקי

פערל גייזען

פעשל גייזן־פוריע

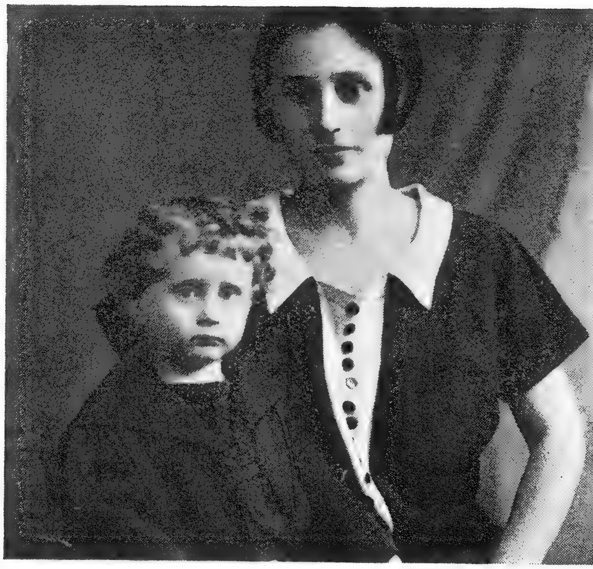
איצי דריאַנסקי מיט די קינדער
(שרקע דער שניידערקעס אייניקלעך)

אַלתר יוסקעס־גריץ

שרקע און הערצקי דריאַנסקי

נעכע שרקעס מיטן קינד

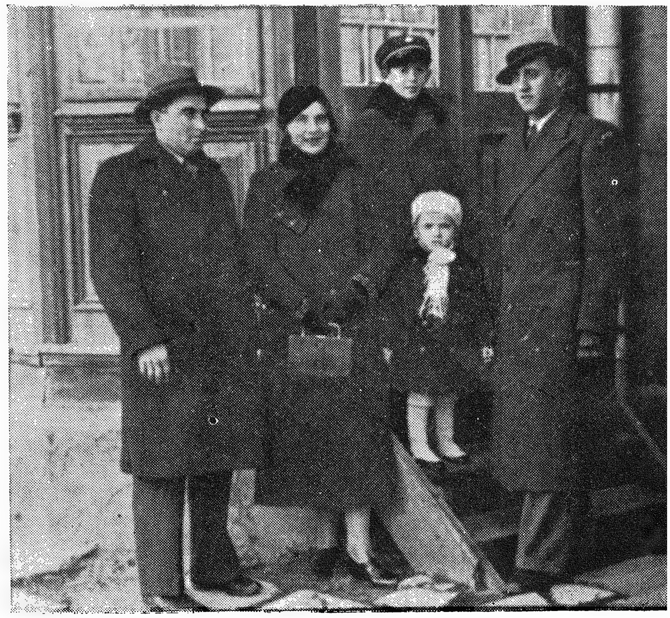
שיינקע מאַרין־ליוועראַנט

פרומע גדליעס טיקאָצקי

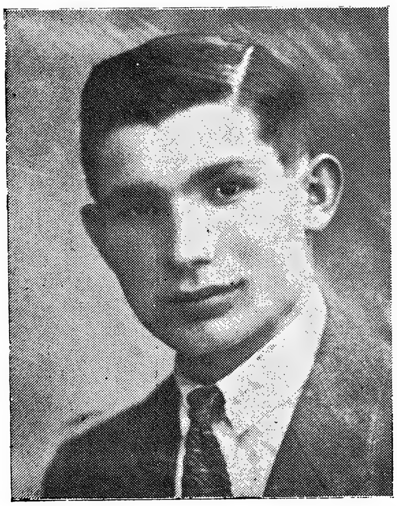
זוסקע און בלומקע שמואל־מאיר׳ס — זאַלצמאַן —

פון רעכטס צו לינקס: חיים קרוצעל, (היינט אין ישראל),
לייקע העניעס זאַביעלסקי, איר מאַן און קינדער

רחל מאַרין

וועלוול הערשל דעם טאָקאַר׳ס סוכאָוואָלסקי

אסתר פּאָלאַק

קיילע מאַרינבערג

עטקע אַטלאַסעוויטש־צימבאַל

פון רעכטס צו לינקס: נחמה׳קע טיקאָצקי־צאַבאַן און קינד, חנה קרוצעל. רבקה קרוצעל, (היינט אין ישראל)

שרה־חנה צימבאַל

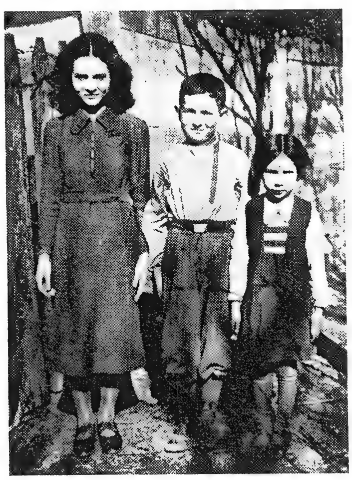
יצחק און ביילקע צימבאַל און זייער טאָכטערל צילאַ

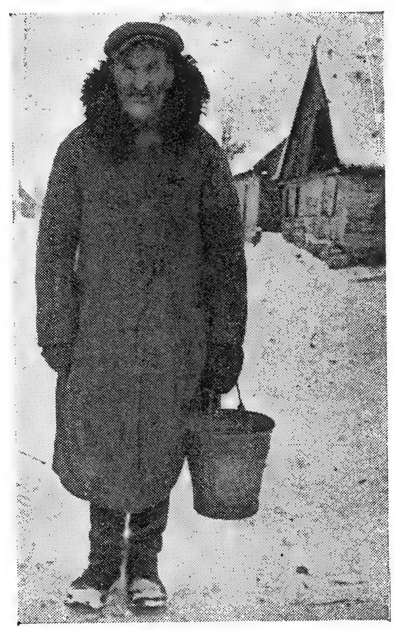
פערעלע צימבאַל

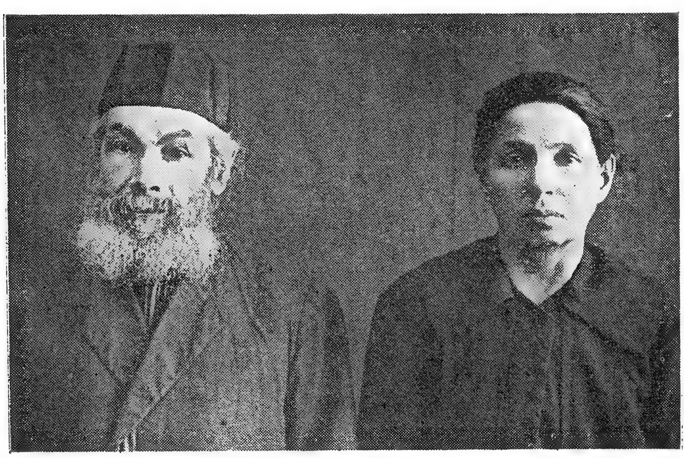
גדליהו און באַבקע פּירײ און זײערע קינדער

חיים שניידעראָװסקיס קינדער

אַברה׳מע דער װאַסערטרעגער

ביילע און זײדקע שנײדעראָװסקי

יענקל ראַבינאָוויטש

עלקע שטוץ (חנה ראַכמיליכעס)

חנה און חוה די קאַנסע

רעכטס: אסתר פּאָפּלאַווסקי און זעלדע
יאַשינאָוואָדלינסקי

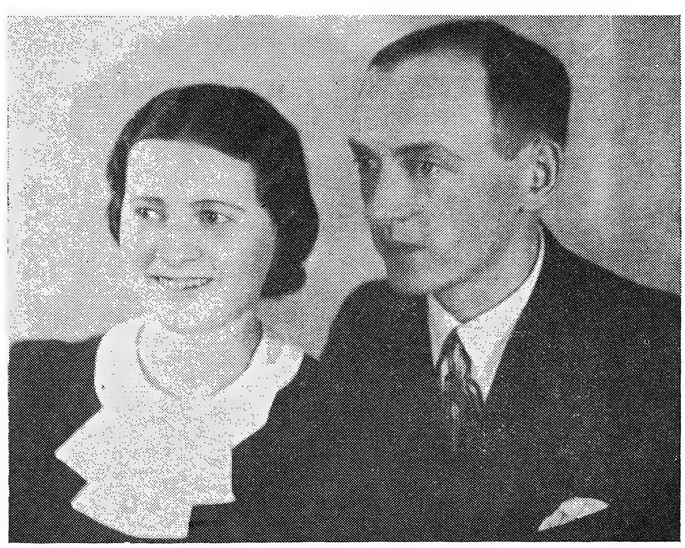
די קינדער פון רבקה שאַפּיראָ־שאַפּראַנסק־

לייבל סידראַנסקי און זיין משפחה

הערשל און רחל סאָקאָלסקי

אלי אַפּט און שיינע (סאָקאָלסקי)

מאַניש סידראַנסקי

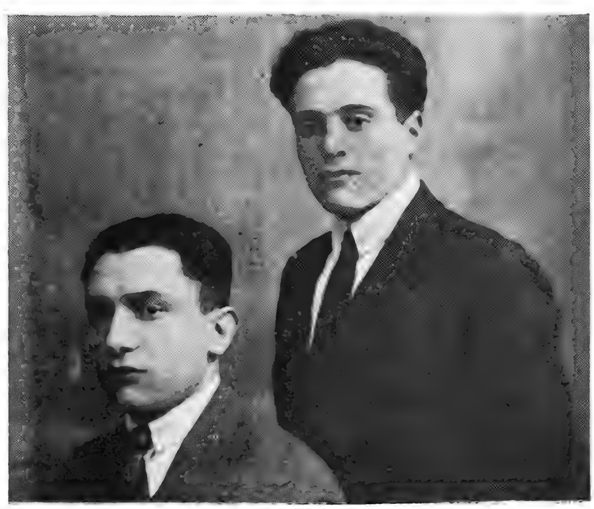
איטקע סידראַנסקי

מינקע און אַברהם וויאַדאַטש

ראובן און שיינע דאָמבראָווסקי
(באַשקע דריאַנסקעס קינדער)

שמחה וויאַדאַטש, יואל קראַוויעץ

באַשקע דריאַנסקי־דאָמבראָווסקי

יודל און חאַשקע קרוצעל מיט זייערע קינדער מילאַק און שפּרינצע

מאַניע וויאַדאַטש (זיידקע׳ בערל שיעס פרוי)

אסתר אברהם־יצחק׳ס דריאַנסקי

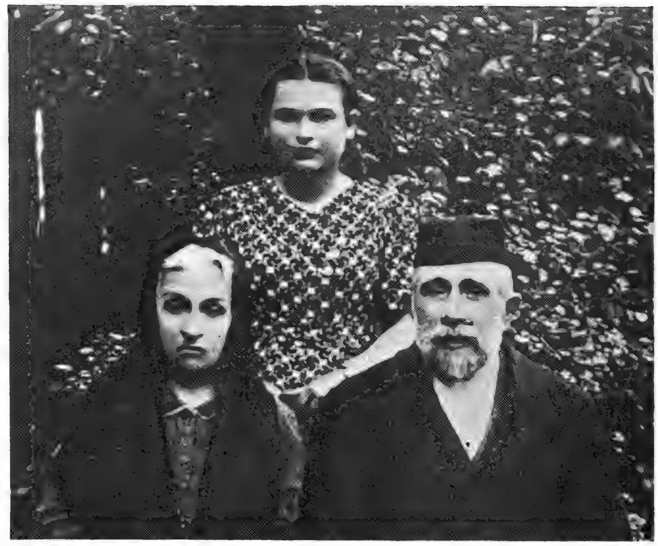
באַשקע (שאַפּיראָ) און איר מאַן

מאַשע וויאַדאַטש

שמואל צאבאן

ישראל (דער קירזנער) און בעלאַ קאַלעקאַ

רחל פאַפּלאַווסקי

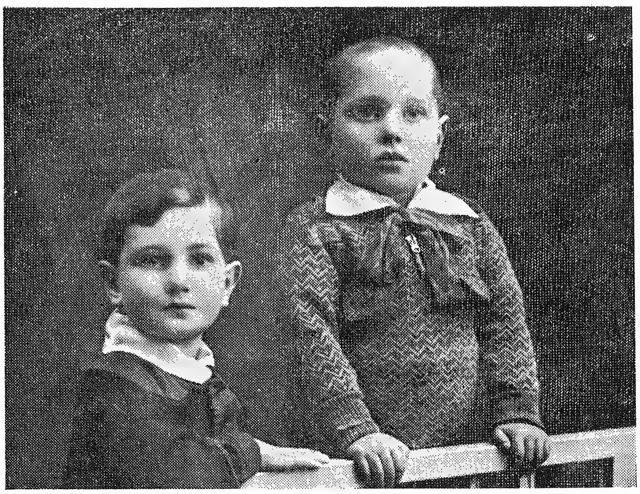
נעכע שאַפּיראַ

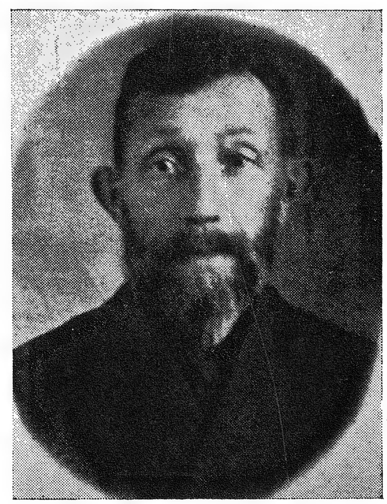
מערקע שמעון׳ס (קאַלעקאַ) און איר מאַן

חנה דריאנסקי

פון רעכטס צו לינקס: דניאל און חאשל שקלאַר (מלך׳ס קינדער)

אברהם-יצחק דריאנסקי

די לויה פון הערשל דריאנסקי

פון דער רעדאַקציע

די דאָזיקע יזכור־מצבה „סוכאָוואָליע" נעמט נישט אַרום אַלץ, וואָס איז געווען צו זאָגן וועגן אונדזער שטעטל, וועלכעס האָט נישט געקוקט אויף דער קליינער צאָל באַפעלקערונג, פאַרמאָגט פון אַלעם, מיט וועלכן עס האָט זיך כאַראַקטעריזירט דאָס יידישע לעבן אין פאַרמלחמהדיקן פוילן. סוכאָוואָליע האָט אַרויסגעגעבן רבנים, למדנים און דענקער, אַצילותדיקע יידן, וואָס האָבן געבענקט נאָך שיינקייט און עטישער שלימות. עס זענען געווען אינסטיטוציעס און וווילטעטיקע חברות, עס האָבן זיך געשאַפן, מיט באַגרענעצטע מיטלען אָרגאַניזאַציעס און פּאָליטישע פּאַרטייען, אַ פאַרצווייגטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע, אַ דאַנק וועלכער אַ סך יידן האָבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל און ניצול געוואָרן פון דער פאַרטיליקונג, וואָס האָט געטראָפן דאָס גאַנצע פוילישע יידנטום. און סוכאָוואָליע בתוכם.

אונדז האָט דער גורל באַשערט צו בלייבן צווישן די, וואָס האָבן איבערגעלעבט דעם דאָזיקן גרויסן חורבן און דערמיט אויך אַרויפגעלייגט אויף אונדז דעם הייליקן חוב צו שטעלן דעם ספר־מצבה אונדזער טראַגיש־אומגעקומענער עדה. אין שאָטן פון דורות וועלן אונדזערע קינדער איבערטראַכטן דעם עבר. דאָס בוך איז אַן אַנדענק דעם עבר און אַ ניצוץ פון בטחון פאַרן עתיד. די אַקטיווע גייסטיקע כוחות, די איינגעפונדעוועטע יידישקייט און יידישע טראַדיציע וועלן ווי ליכטיקע שטראַלן באַלייכטן אונדזער ווייטערדיקן וועג, דעם וועג פון אונדזערע קינדער אין ווייטערדיקן לעבן.

אין די פאַרשידענע פעריאָדן — פון איין סכנה ביז דער צווייטער — האָב די יידן אין סוכאָוואָליע געפונען אין זיך גרויסע גייסטיקע כוחות איבערצוּווענדן זייערע עינויים און צרות, און אַלס פּועל־יוצא פון שפּעריש אַנטוויקלונגס־וועג אין משך פון דורות אויסגעפורעמט זייער אייגענע אינדיווידואַליטעט אָפּשפּיגלענדיק אין מיניאַטור די שיינע אייגנשאַפטן פון פויליש־יידישן קיבוץ.

בטחון און אָפּטימיזם זענען תמיד געווען די קענצייכנס פון אונדזערע טאַטעס און מאַמעס, ברידער און שוועסטער. נאָר אַזאַ מוראָדיקער קאַטאַקליזם, האָט געקענט פאַרוואַנדלען סוכאָוואָליע אין אַ באַרג פון שאַרבנס, און איין גרויסן ברידער־קבר.

שטעלנדיק מיטן דאָזיקן בוך אַ מצבה אונדזערע נאָענטסטע און טייערסטע, זענען מיר נישט געווען בכוח אויפצוזאַמלען אַלע מאַטעריאַלן, אַלע דאַטעס און נעמען, וואָס זאָלן געבן די פולשטענדיקע אָפּשפּיגלונג פון אונדזער טייער שטעטל. צו געוויסע נעמען האָבן געפעלט די נייטיקע באַשרייבונגען און פאַרצייכענונגען, די נויטיקע גביות־עדות פון זייער לעבן און אומקום. דערמאָנענדיק אין דער הזכרה זייערע נעמען, בויגן מיר פאַר זיי די קעפּ, ווי פאַר אַלע נאָענטע און האַרציקע געשטאַלטן, וואָס מיר דערמאָנען דאָ מיטן טיפסטן יראַת־הכבוד און ליבשאַפט און שווערן צו געבן אַ תקון זייער שטומע צוואָה: ווען מיר וועלן געפּירט ווערן צו דער עקדה, זאָלן לעבן בלייבן אונדזערע נשמות".

פונקט ווי אַמאָל אונדזערע אור־זיידעס נאָך די באַרבאַרישע שחיטות פון ת״ח ות״ט חזרן מיר איבער:

„גאָט זאָל זיך נוקם זיין פאַרן אומשולדיקן בלוט, וואָס האָט זיך געגאָסן ווי וואַסער, פאַר די קערפּער, וואָס זענען געלעגן אויף די פעלדער און קיין קבורה נישט געהאַט. יעדער, וואָס האָט נאָר אַ פונק פון ערלעכקייט אין זיך, דאַרף טרויערן נאָך די אומגעקומענע דורות".

זאָל דאָס דאָזיקע בוך צוזאַמען מיט דעם אויסדרוק פון אונדזער טרויער זיין אויך אַן אומשטערבלעכער כפר־החיים און איינע פון די אייביקע מצבות־זכרון די זעקס מיליאָן יידן וואָס זענען אומגעקומען אין אונדזער גרעסטן נאַציאָנאַלן חורבן.

די רעדאַקציע

רשימת יהודי סוחובולה

לפני השואה — פאַרן אומקום

(מבית לבית – פון שטוב צו שטוב)

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	צאל נפשות מספר נפשות
1. רחוב קרפוביץ — קאַרפּאָוויצער גאַס		
פלביץ אברהם־משה ואשתו		2
(פלביץ שיינה ובעלה	ובנם	4
מאַלי אַלתר ודבורה לאה	דוד	3
פינקוסביץ יעקב ובריינצה	יוחנן, משה, קופל ופש־	
שקלאר שמעון־לייב וחוה׳קה	קה־לה	6
שקלאר אלתר ואשתו		2
זבלסקי משה׳קה וליבע אסתר		2
ליבלינג משה (האלם) ושרה־		2
דינה	לאה׳קה	3
אינדורסקי חצקל וגיטל	יאנקל ודוד	4
סוכובולסקי וועלוול ושושקה	שרה־לאה, משה׳לה, גיטל	5
קרולינסקי איטשה	שפרינצה, פראדל, פרומה	
	ביילה, רחל, וולוול	6
שפירא חצקל	נכה, פריידל	3
שפירא בשקה ובעלה	ושני בניהם	4
זלה חנה ומאַשה	יוכי, אלי, לייבוטשקה	5
סוכובולסקי רישקה	פייגל	2
סוכובולסקי רייזל ובעלה	וארבעת ילדיהם	6
ברק זליג וציפה	ושלשת בניהם	5
ברק פרל		1
סופול חצקל ורייצה	פסח	3
סופול נח ואשתו	ושני ילדיהם	4
סופול מאַשקה	משה ופשקה	3
שפכט שלמה וחייצה	מנשה, לייבל, וועלקע	5
לוין ישראל (הנפח) ומרקה	מאשל, חינקה, חשקה,	
	ומשה׳לה	6
לוין אַבע (האב)		1
טון גנישה	זיידל	2
שווארץ ראובצה והינדה לבית	עם שלשת בניהם ושתי	
מין	בנותיהם	7
לופשיץ זוסקה ועשקה־רחל	ביילקה, חיה, פריידל	5

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
פארבשטיין פריידה	איטשה־בערל, שמחה, מער־	
	קה ושפרינצה	5
איטשה (מאטלעס) עברשטין ו־		
גננדל		2
קלקו לייבע (התפר) וזלטקה	ושני ילדיהם	4
אלינקה (הסנדלר) ומרצינקה		2
גלנטי זלמן		1
שפלר דוד ובשקה		2
סובול יעקב וטייבל (לבית		
קלקו)	ילדה	3
קשבסקי מערקה (לבית קלקו)		
ובעלה	ילד וילדה	4
גורונוסטייסקי חצקל וחיה־שרה		2
גרפה זאוול ובײלה (לבית	סלה ומשה׳לה נספו בסו־	
גורנוסטייסקי)	קולקה	4
גורנוסטייסקי ברל ושפרה	שמעון	3
שטרנברג מונס ודבורה (לבית		
גורנוסטייסקי)	ילד	3
זלצמן זוסקה ובלומקה (לבית	4 בנים ו־3 בנות נספו	
ברומר)	בדומברובה	9

השוק — דער מארק

סוכובולסקי יאנקל ואודס		2
קרוצל יודל וחסיה	מילאק, שפרינצה	4
גליר דוד וטויבה	גולדה, משה׳ל, שיע ו־?	6
אוסטרוב סנדר ואשתו		2
קרוצלעני רחל		1
פריבולסקי יהודית		1
וויינשטיין ישראל		1
פטלוק יאנקל ובשקה	אפרים	3
פטלוק דניאל ואשתו	ובנם	3
קרוצל משק׳ה וטובקה	חנה׳לה	3

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
איינזשטט אליהו והינדה (ל־בית קרוצל)	חיים ויהודית	4
הרב שלמה־צבי קאליר ואשתו	משה־יהודה, ישראל, וול־וול ואחיהם	6
רוצקי וולוול ופרומה	וילדיהם	4
דלוגושלסקי חיים וטובה	מלכה, אפרויציק	4
סטוצינסקי גולדה (פייגה־חוניכעס)		1
סטוצינסקי ברל ואשתו	ובנם	3
ברײנה קרוצל		1
ד"ר עפשטיין ומרי לבית בירגר)	וילדתם	3
קרוצל ערשקה ודבורק'ה	בצלאל, ישראל, וחשה	5
בוברה משה (קארצעס) ואשתו	וילדיהם	4
חרלפ אברהם־משה	נספו בגטו ביאליסטוק	1
חרלפ דינה ובעלה		2
לוין אברהם (החסיד) ואשתו	ניסן, שמואל־משה ולייבל (נספו בברנוביטש)	5
גרודזינסקי פראדל	ישראל, איסר, שמחה, איסקה, דבורה, צילה	7
צירינסקי משה'ל ודבורה	ושני ילדיהם	4
סארעס לייזער ודבורק'ה	דוד ומיכלה גולדברג	4
ברומר יוסף ונכה	בן ובת	4
סטוצינסקי חנה		1
סטוצינסקי יחזקאל וטייבל (לבית טיקטין)	שמואל	3
ברומר גדליהו ואשתו	שיינה, נכה, מרקה וקופל	6
כהן ראובן ורחל	שיינדל	3
כהן פישל ושרוניה		2
טרשצנסקי יאנקל ורחל	סוני, דבורה	4
פוטיאל משה ושיינע־שרה	חייצה	3
רוזנברג ברוך ובאשה	חיים, ראובציק (גבור מרד ביאליסטוק)	4
עברשטיין לייזר	2 בנים ובת	4
ליבלינג בערל ואסתר־טילע	יוחנן, אייזיק	4
לאזאר סנדר ושרה (לבית סוכובולסקי)	רחל	3
סוכובולסקי פייגל (שייקעס)		
לאזאר מאשקה (לבית סטוצינ־סקי)	ראזא וסוני	3
שוסטר ראובן (האופה)	בן ובת	3
מרינברג משה ושושקה		2
מרינברג ישראל ואשתו	ושני ילדיהם	4
מרינברג ביילה, ובעלה שלמה	ושני ילדיהם	4

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
ירושבסקי ובובקה (לבית מרינ־ברג)	ובתם	3
רבינוביץ שלמה	יאנקל, רייכל, אסתר, די־נה'צה ונחמה	6
פראנצוז יאַנקל־עזרה ואשתו	ושתי ילדותיהם	4
קלוק ושיינה (ליבעס)		2
וילדזיאנסקי חנה וחנצ'ה	חיה, פריידל, טייבל, אי־טשה	6
בנימין גוטאלין ומאשה (לבית פראנצוז)	ושלשת ילדיהם	5
סטוצינסקי נחמה	טייבע, עני־רחל וגדליהו	4
טיקטין אהרן־הירש וחנה־איטקה	משה'ל	3
חיינקה קאמינסקי		1
אינדורסקי הערשל ודבורה לבית קאמינסקי)	וילדיהם	4
בלאפרב וויכנה ובעלה	שאני ונחקה	4
סורזקי תנחום־ברל ועלקה	ושני ילדיהם	4
טיקוצקי חשקה	מלך, חנה	3
צבאן שמואל ונחמה לבית טיקוצקי	ושני ילדיהם	4
סידראנסקי מתות ומנוחה	ושני ילדיהם	4
פולאק יואל ורייזל	ריבצה ושרה	4
פולאק וולוול ואשתו	ובנם	3
צימבל אלתר ועלקה (איצה לייבקעס)	ובנם	3

ההר הצהוב — דער געלער באַרג

זאק אברהמ'ל וציפקה	שני ילדים	4
וויאדץ זיידקה ומאני	בערל, סימה	4
ציבולי יאנקל (דזיעשאַטניק) וממה	באבל	3
פוזובסקי יאנקל (הירשעס) ר־צביה	בת לייקה	3
צבולי אייזיק ואשתו	ילד	3
חיה איטקה יאשינובודולינסקי		1
מוטל יאשינובודולינסקי		1
באבל יאשינובודולינסקי		1
וויאדץ אברהם	מאשקה	2
וויאדץ שמחה ופריידל	ילד	3
טיקוצקי גדליהו ואלטה		2
שלמה פלוטניק וצירל	תנחום, מאיר	4
מילנר זיידקה (קאריצינער)	חיה אסתר	2
פרומה (לבית טיקוצקי) ובעלה	שני ילדים	4

רחוב ינובה — יאנאווער גאס

ראש־המשפחה ושם האשה / פאטער און מוטער	קינדער / שמות הילדים	מספר נפשות / צאל נפשות
סיינר בצלאל		1
ברלקובסקי פייגל		1
ברלקובסקי יודל ודורה	שלום וניסן	4
סטוציניסקי שלום ודבורה'קה	הענעך, גדל'קה, לאה'קה וחיים	6
טיקוצקי לייזר וסוני	שלמה'קה, סימה, דבורה	5
שקלאר זלדה		1
שקלאר מלך וחוה'קה	יצחק, דניאל ואשל	5
בינשטיין משה (פימפר) ואשתו	בן ובת	4
גוזובסקי ואשתו	עטל, ביילקה	4
מרינברג אפרים־מנדל ורייצה	קיילה, לייזר	4
גדליהו ה„סופר" ואשתו	2 בנות	4
בויארסקי אבא (השמש) ומאשה	בן ובת	4
בילוסטוצקי שיינה פייגל		1
בילוסטוצקי לייזר ואשתו	ילדה	3
חיה העורת		1
ציבולי מאיר וחיינקה	העלקה, פשקה, מרדכי־יוסף	5
צבאן יאנקל ושיינה	באשה	3
פרדמיסטקי מאשה (העורת)		1
סימחוביץ ליפקה		1
סימחוביץ מלכה ובעלה	3 ילדים	5
לאה (לבית שקופ מולציכעס) ובעלה פייבל	2 ילדים	4
גומביץ יודל וחנה	אברהמ'ל, מוטל, יוסל, לאה'לה	6
טיקוצקי שלום ומאשקה	שמואל, חצקל, לייזרקה	5
ביגון חיים ועלקה	חינקה, פייגל	4
גרימיצאנסקי משה'קה ופייגה־רייזל	מוטל	3
שקופ אברהמ'ל ושיינע	3 ילדים	5
סימחוביץ חיים־שמואל ואשתו	4 ילדים	6
חיים בריס ורחל (לבית גרימי־צאנסקי)	בן	3
אינדורסקי מאיר ואסתר	5 ילדים	7
פולאק איטשה ואשתו	חצקל, רבקה, מאשקה מירקה	6
סוכובולסקי אלתר וזלטה	4 ילדים	6
חרנט מרדכי ועלקה	בת	3
חרנט הערשל ורחל	יהודה, חיים, ברל, מרקה, אגה	7
צבאן בת־שבע	שתי בנות	3
קוסאי אסתר (לבית שקופ)	שכנה	2
שקופ זיידל		1

פאטער און מוטער / ראש־המשפחה ושם האשה	שמות הילדים / קינדער	מספר נפשות / צאל נפשות
פיינברג זלטקה	שיינע, טייבל, שלום, חנה	5
שקופ גיטל (מולציכעס) ובעלה	חיה, שמואל, אימשה	5
וויאדך לאה'צה		1
פאלק מרדכי ואשתו	אברהמ'ל, מאשקה ואחי־הם	5
לוין בערל־לייזר ושיינע	ניסל, יואל, איטשה, רחל, עלקה, חיה ולאה'קה	9
גופרשטיין משה'ל ומאריאשקה	חנה'לה, שלמה'לה	4
פישטשאנסקי יחזקאל ופינצ'ה		2
פישטשאנסקי נפתלי ודינה־קה (לבית טרשצנסקי)	ילדה וילד	4
שורץ גדליהו ועטל		2
שורץ היימה ואשתו	ילד (נספו בוילנה)	3
חזנסקי משה וחיה	מלכה'לה	3
קלקא רבקה (אשתו של יצחק)	בן	2
ד"ר דורובסקי חיים ואשתו	ילד	3
חרלפ לייבל וליבע	2 ילדים	4
לוין שמואל ומושקע	2 ילדים	4

רחוב בית הכנסת — שול גאַס

פאטער און מוטער / ראש־המשפחה ושם האשה	שמות הילדים / קינדער	מספר נפשות / צאל נפשות
צירינסקי חייקה		1
צירינסקי זלמן (מנשה'ס) ואשתו	ילד וילדה	4
שטורץ לייזר וחיה־ליבע	ניסן, ירחמיאל ופייגה	5
שטורץ ארציק ויענטע	שני ילדים ושתי ילדות	6
מארין שכנה ושיינקה	3 ילדים	5
פסח ויהודית (לבית מורין)	3 ילדים	5
רחל (לבית מורין)	בת	2
שלאס שמרל		1
שלאס חנה ולאה'צה		2
שלאס מוטי ואשתו	2 ילדים	4
מנדל עם אשתו (הבת של שמרל)	חנה'לה	3
נובנשטרן פנחס ופייגה (סוכו־בולסקי)	4 ילדים	6
פרבר מאריאשה (לאנעס)	נחמה, גיטל	3
גב' גליקשטיין מאוגוסטוב	2 בנות ובן	4
סטולר דוד ואשתו (הבת של גליקשטיין)		2
חרנט נחום וקיילה (קארצעס)	לייבל, משה, יקותיאל	5
חרנט אלתר ואשתו		2
צימבאל איטשה־לייצקה	רייזל	2
שיינע (איטשה־לייבקה'ס)	2 ילדים	3
קלקא ישראל (התפר) ובלהה	לייבל	3
קלקא אברהמ'ל ואשתו	ילד	3

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
מלצר איטקה (לבית ישראל קלקא) ובעלה	4 ילדים	6
גריץ אלתר (יוסקה׳ס) ועלקה	3 ילדים	5
טפר זיידקה (אהרן׳ס) ויאכי	ריבל, אסתר ואחיהם	5
קרולינסקי וולוול ועלקה	שיינה, מלכה׳לה	4
קרולינסקי עלי (קאליאק) ואשתו	שלמה׳לה, מלכה׳לה	4
טארן זיידקה וטויבע	סאטצע, איצל, גדליהו ומולי	6
יוסף ושיינה (לבית טארן)	ילדה	3
טארן מרדכי (אלם)		1
פופלבסקי חנה	רחל, עטל	3
צימבאל יצחק וביילקה	צילה, עלקה והערשל	5
מאירובסקי לייבל ופרל (לבית גייזן)		2
מאריינה עלקה־ריינה	מינדל, ברל, מאשקה	4
בילאק ישראל וחיה־שרה		2
טרשצאנסקי טויבה		1
וועלוול וויינר וחסיה (לבית טרשצאנסקי)	סאני, מלכה, חייקל	5
זופניצקי אברהמ׳ל ועטקה	ישראל	3
שמעון (השמש) וחיה־רייזה		2
פוריה הערשל ושרה		2
פוריה חצקל ושרה׳קה (של שמחה לייזר)	3 ילדים	5
צימבאל האטשע (איטשע־לייבקה׳ס) ורחל	רחל, עטל, וולוול	4
ברנשטיין רייזל לבית צימבאל	ילדה	2
מאירובסקי ראובן ושרה־חנה	4 ילדים	6
מאירובסקי מנדל ומלכה		2
צימבאל זיידקה ופרומה	שלש בנות	5
ציבולי שמחה ואשתו	חיים, שיימע ואסתר	5
שווארץ צאלי ורבקה	ביילקה, ראובקה	4
שווארץ ארציק ופעשע	2 ילדים	4
פופלבסקי יצחק וריקלע	צביה, שלמה, גרשון	5
ציבולי שושקה		1
בילאק משה־מנדל וביילקה	שיינה, רבקה וישראל	5
טפר חיה־בשקה		1
לוין איטשה ואשתו	משה	3
לוין שמשון ואשתו	2 ילדים	4
גוטרמן ראובן ואשתו	חיה־שרקה	3
לוין שמחה וגיטל	ששה ילדים	8
פרנצקובסקי לייבל וולה	2 ילדים	4
נחמה (לבית טארן) ובעלה	ילד	3
חרובסקי ישעיהו וגיטל	3 ילדים	5
מילנר ביילקה (מהפוסטה)	ילדה	2

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
הלפרן וראשקה (לבית מריינה)	דינה, אייזיק	4
צירל (בתו של הפחח)		1
באגנר חיה	אברהמ׳ל	2
באגנר משה׳ל ואשתו	ילד	3
מאשה (לובציכע)	בנימין, מאשה	3
חינסקי בצלאל	זוסקה	2
בערעק שלום ואשתו	3 ילדים	5
בערעק מאיר ודבורה	5 ילדים	7
נחמקה (לבית ברק) ובעלה	3 ילדים	5
חוין חוה	שיע	2
שטיין שמואל ורחל לבית חוין		2
צימבאל שושקה ואחותה איטקה	הארציק	3
דומברובסקי גרשקה ובשקה (לבית דריאנסקי)	ראובן ושיינה	4
גייזן לייבל וחיה	3 ילדים	5
קרויץ יוסל (זכריה׳ס) וביילה		2
גב׳ פראנצוז (אמו של אלתר)		1
פראנצוז אלתר וחיה איטקה	2 ילדים	4
זזדרה יצחק וצירל	רישקה, שרה׳קה, איסר, חנה, וולוול	7
יהודית (לבית זזדרה) ובעלה	2 ילדים	4
צימבאל לייבל וזלטקה	2 ילדים	4
וויינשטיין העניה	פשקה, רבקה	3
טפר איטשה		1
טפר עלי ושרה	3 בניב ו־3 בנות	8
פוריה זיידל ופשל	רפאל	3
גריץ שכנה וחייצה	4 ילדים	6
ראזנבלום באבצה (סאטשוי־טשיכע)	צירל וברל	3
זלה נחום ואשתו	ילד	3
טארן לייבל ומאשה	שיינה, מולי, לייזר ומל־כלה	6
בנצקי אביגדור ומוני	נכה, דבורה, נח, משה׳לה	6
פרבר אברהמ׳ל וקיילה (לבית בנצקי)		2
עזרוביץ מאיר וחנה לבית פרבר	2 ילדים	4
סידרנסקי מנוש ואשתו	2 ילדים	4
שורץ יאנקל ומייטה לבית פוריה	2 ילדים	4
שפרנסקי ישראל ורבקה	ילד וילדה	4
אברמוביץ הרשל		1
אברמוביץ זיידל ושיינה	2 ילדים	4
אינדורסקי שמואל ויהודית	3 ילדים	5
סוכובולסקי גרשון וקיילה	מוטלה, הערשעלע, שיינע־גולדלה	5

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
סטוקולציק גרשון ובאשה (לבית סוכובולסקי)	גולדה, משה'ל	4
יוסף פייגין וגרוני (המילדת סוכובולסקי)	נספו בביאליסטוק	2
סוכובולסקי וולוול וחנה	זונצה	3
דוד והעני (לבית טריי)	ילד	3
אינדורסקי לייבציק	טייבע (גרושה)	2
סטרינקובסקי עזרא ובינה	איסר, חיה, טייבל	5
איטקה (לבית סידרנסקי) ובעלה	2 ילדים	4
אינדורסקי שלמה ורחל (לבית גופרשטיין)		2
אינדורסקי חיים וטויבה	3 ילדים וילדה	6

רחוב הכנסיה — טיפלע גאַס

ראש־המשפחה ושם האשה	שמות הילדים	מספר נפשות
זלמן אברהם־יצחק ופריידה	(נספו בגטון ביליסטוק)	2
סוקולסקי הערשל ורחל		2
אפט אלי ושיינה (לבית סור־קולסקי)	חדוה'לה	3
אדלפנג יאנקל ושרה'קה	4 ילדים	6
אינדורסקי משה'קה ואסתר	בריינה, אברהמ'ל	4
שניידרובסקי זיידקה ובײלה	חנה, מאיר, בערל, זלדה	6
שניידרובסקי חיים ואיטקה	חנה'לה, יאנקה'לה, חיה'לה	5
שווארץ חייקל (פלאטניק)	בת	2
אברהמ'ל (דזאנדזע) ופריידל	2 ילדים	4
דריאנסקי אברהם־יצחק וחנה	אסתר	3
באראוויק לייזר ואשתו	3 ילדים	5
קורלנד חשינקה		1
זלה חנה (עזרה'ס) וחוה		2
זלה עזרה (חנה'ס) ואשתו		2
זלה אלתר ואשתו	2 בנות	4
פשרויץ אלתר ועלקה	2 ילדים	4
שמוקלר גוטקה	חייקל ושלמה	3
באברה רבקה	3 ילדים	4
מאיר־אבא ומריאשה		2
בירגר באבקה		1
גצל משה'קה'ס ואשתו		2
ברנשטין גיטלה	וולוול, עזרא, שמעון ו־שפרה	5

לדאבוננו, הרשימה איננה מלאה למרות כל המאמצים שעשינו כדי להשיג את שמות כלם.

רשמנו את שמות הנספים מפי שארית הפליטה, הלכנו מבית לבית לפי הרחובות.

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאל נפשות
קרוק משה־הירש וגולדה	דבורה, שיינה, פייגל ו־ישעיהו	6
רוזנבלום נחום ואשתו	2 ילדים	4
רוזנבלום אברהם־יצחק וחיהלה		2
רבוב אירשקה ושוקה	וולוול ושלש בנות	6
פולק איטשה ואשתו	שני בנים	4
צימבאל מאיר וחיה־איסקה	2 ילדים	4
בגנר חיה		1
צימבאל ערשל ורבקה		2
דיטקובסקי מאַשה	רחל, לאה ולייזר ומש־פחותיהם	13
קורלנד זיידקה ופייגל	2 ילדים	4
צימבל ז'אמע וזיסל	3 ילדים	5
רוצקי לייבל ומייטה	2 ילדים	4
ציבולי אברהם ופייגלה		2
ציבולי ביילה		1
צימבל מרדכי וגיטל	בן ובת	4
גוטחן בנימין וביילקה	שרה, העניה ואחיהם	5
ברורמן משה־אהרן ואשתו	בת	3
פיריי גדליהו ושרה־חנה	דוד־אהרן, חיה, בתיה ו־יפה	6
מרקובסקי ואשתו	בן	3
צנטנר הערשל ואשתו	רחל, דוד	4
בגנר תנחום ורחל־לאה	ינטה, שיינה, זיידל	5
שלום (שמחה לייזר'ס) ואשתו	2 ילדים	4
צימבל עטקה (אשתו של שמעון)	פרלה (נספו בגרייבה)	2
זייטקה צירקעס ואשתו	2 ילדים	4
אברהמ'ל (בנו של מוטי המלמד) ואשתו	2 ילדים	4
אמסטרדמסקי רחל	נחום, חנה'לה, אברהמ'ל וחיה־שרה'לה	5
פרבר אבא (מצבה־שלעגער) ואשתו	2 ילדים	4
קאלקא ואשתו (קילונציק)	בת	3
בירגר ישראל־משה (דער סמו־לאר) וצירל	בובה, רייזל, אסתר ושרה	6
קרמר מאיר וינטה	פריידל, רחל, ירחמיאל, חנה'לה ויקותיאל'קה	7

ליידער האָט זיך אונדז נישט איינגעגעבן צו באקומען די נעמען פון אַלע אומגעקומענע.

מיר האָבן אויפגענומען די נעמען ביי די שארית הפליטה. מיר זענען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב לויט די גאַסן.

לזכר נעררים בארץ

גדעון אילון

גדעון נולד בחיפה בשנת תרפ״ח להוריו ברוריה ואברהם. היה ילד עדין־מראה, בעיניו השחורות נשקפו תבונה, חמימות ועליצות, ועוררו תשומת לב.

גדעון למד בבית־הספר הריאלי ובסמינריון למורים בבית־הכרם, בירושלים. היה תלמיד מצטיין. למד נגן והיה חובב מוסיקה בכל נפשו.

היה פעיל בתנועת „השומר־הצעיר" ובגדנ"ע ובהגיע ימי־מבחן לארץ ול'עם, עזב גדעון את הסמינריון ואת המוסיקה והצטרף להכשרת־גיוס באשדות־יעקב.

גדעון נכנס בעול מצוות הפלמ״ח, (הוא השתתף בעליה ל„ביריה"). השתתף בקורס מפקדי כתה, היה תמיד תמיר, חסון ועליז־רוח.

בניסן תש״י, בפקדו על הקרב במבואות צפת, נפל גדעון על משמרתו.

בצפת הוקם לזכרו בית־תרבות לנוער, „בית גדעון".

ברוריה לבני

ירחמיאל עמלי (מילאק טיקוצקי)

מילאַק, בנו של לייזער טיקוצקי, נולד במזל רע. ביום הששי להוולדו מתה עליו אמו, ונכנס לחיים יתום מלידה. אולם, לא יתמותו ולא העדר אהבת אם הטביעו את חותמם על מילק, סבר פניו לא הועם. היה יפה־תואר, בת־צחוקו מלבבת, שפע ידידות בקשרים עם אנשים וצבור, והתחבב על כל יודעיו.

מנעוריו היה חבר ב„החלוץ הצעיר", בהכשרה בקבוץ בוילנה הצטיין בכושר ארגוני, כמזכיר הקבוץ. כשעלה ארצה, עם פרוץ המלחמה העולמית השניה, פנה מיד לשדה־נחום, ונעשה אחראי לעניני ההגנה במקום. התגיס לבריגדה העברית בחיל התותחנים, והגיע לדרגת סמל. אולם כל מרצו ורוחב־לבו השקיע בארגון „עליה ב"", בטפול בפליטים והבאתם ארצה.

כבעל־נסיון מפעולתו במיבצעי הבריגדה, גויס מילק בין הראשונים למלחמת השחרור. במערכת סיני היה מפקד יחידת תותחנים, בדרגת רב־סרן. ובאחד הקרבות נפל על משמרתו. השאיר אשה וילד, אח ואחות. יוצאי סוחובולה אבלים על אבדן חברם וידידם.

ירוחם

ד״ר אברהם דרויאן ובנו צבי

באסון מחריד נספו האב והבן ביום אחד. בבית־הקברות הצבאי בהר הרצל הובאו לקבורה האב והבן יחדיו, צבי שנפל באישון לילה במילוי תפקידו בצבא ואביו ד״ר אברהם דרויאן, שנשבר למחרת היום באסונו.

ד״ר אברהם דרויאן היה מיוצאי רוסיה שבאו כחלוצים לארץ. בנעוריו היה תלמיד בעיר סאראטוב על הוולגה, הצטרף לתנועה הציונית. לאחר מהפכת פברואר הגביר פעילותו: בועד הציוני העירוני, בועד

הקהלה, בהסתדרות הנוער הציוני „החבר", בארגון „החלוץ" (יסד בסאראטוב את קבוצת „משמר הוולגה" שממנה יצאו מיסדי גניגר), אולם רוב זמנו ומרצו הקדיש לצעירי־ציון, בימי מלחמת האזרחים. היה מרכז של הלשכה הראשית של צעירי־ציון ב־1920 השתתף בועידה הבלתי־לגלית של צעירי־ציון בחרקוב, בה נוסדה מפלגת צ"ס, ב־1921 סיים חוק לימודיו כרופא באוניברסיטה בסאראטוב.

בתקופה ההיא גברו הרדיפות על התנועה הציונית ברוסיה. ב־1922 נאסר בפעם הראשונה. עבר למוסקבה, שם המשיך פעילותו כחבר ועד צ"ס ובמרכז „תרבות". ב־1924 נאסר שוב באשמת „קשר עם הבורגנות הבינ־לאומית" ונדון לשלוש שנות גירוש לסיביר... הגירוש הוחלף ב„גירוש" מתחומי רוסיה לארץ־ישראל...

ב־1924 עלה לארץ. התמסר לעבודתו כרופא, ולפעולה בצבור הרופאים. ועד יומו האחרון, היה מזכיר כללי של הסתדרות הרופאים הכללית בארץ.

והבן צביקה — נער רגיש ועשיר־נפש, שופע חן־נעורים, חובב מוסיקה וספורט. נפל על משמרתו ולא מלאו לו עוד י"ט שנים.

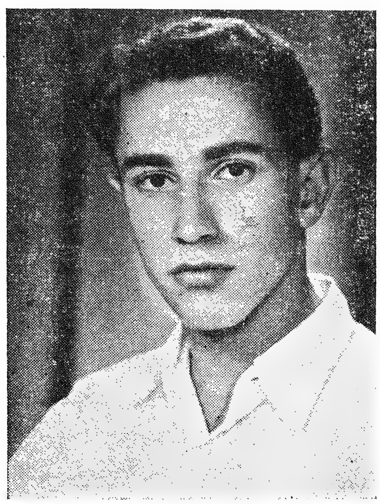
צביקה, כך כינוהו בחוג משפחתו. מה נורא הרעיון שאיננו עוד, והוא כה אהב את החיים! „אני רוצה לחיות" — אלו היו דבריו האחרונים.

הכל אהבוהו, חרדו לשלומו, הזהירוהו מאסון, אך הוא לא ידע מנוח; נער ישראלי שחונך לדרור ולחופש, מלא חיים ותבונה, כשרון ואחריות. בירושלים ספג את ערכי החיים והתנועה, ביקש מוצא למרצו, עם מבוגרים אהב לשחק שחמט, ובחדרו — שקע בקריאה, וספרים ועתונים פזורים סביבו.

הוא אהב את הדרור, את הים, את הטבע. לחופשה יצא לקיבוץ גניגר (בעמק), למרחבי שדות; הנטיה למוסיקה היתה טבועה בנפשו, כשהיה מנגן בכינורו היו פניו מביעות רגש ואצילות.

מנעוריו חיבב את הספורט, השתתף במירוץ ספור־טאי, „רץ כצבי" ומקבל אותות הצטיינות. בן 12 היה כותב רשימות ב„ספורט לעם".

הכל עשה במהירות, בחפזון, כאלו ניבא לו לבו שחייו לא יארכו. הוא גדל במהירות, נער יפה־עינים, אהוב וחביב על כל יודעיו. בגמרו את בית־הספר מיהר לעזוב את בית־הוריו בירושלים ועלה אל הגליל, ובמושב „מגל" ראה את ביתו לעתיד. התגייס לנח"ל, ליחידה שעל יד גבול סוריה, נכון למלא כל תפקיד. התבגר והיה לאיש, מתכן תכניות נועזות, ונערץ על חבריו.

צבי דרויאן

רימון־יד שהתפוצץ שם לאל כל תכניותיו; הרימון שהתפוצץ גרם גם למות אביו, ד"ר א. דרויאן, דמות מזהירה בציבור בירושלים.

מהלומה כבדה נחתה על משפחתו, על חנה דרויאן, החביבה והנערצה, ועל כל אנשי עירנו, שרידי סוחובולה

שמו של ד"ר דרויאן ייזכר ביישוב ובציבור שהע־ריכו את פעלו ורבים יזכרו את הבן, התלמיד המוכשר, הנער התוסס החביב על הכול.

האב והבן, הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו...

Our American towns-people who have been supporting their relatives, as well as the few institutions in Suchovola, took care of the school too.

★

You might be interested to know that many personalities among the American jews originated from Suchovola :

Prof. Einhorn, a well known Intern Spacialist in New-York — a son of the famous Rabbi "Avrahamshe" from Suchovola — His daughters studied medicine too).

Mr. Sol Rozenbaum — a financier — was a great Scholar and a very generous Philantropist. He donated 500.000 Dol. to the University in Jerusalem and the "Rozenbaum Institute" bears his name.

Mr. Solomon Weinstein — a great Zionist — dedicated many years for the up building and development of towns and colonies in Erez-Israel.

Prof. Oscar Yanovsky — a famous scholar — well known in the American Scientific and cultural centres, as well, as in the Zionist Movement.

Judge Rozenblatt, the Rabbis Miller and others.

With the annihilitions of the millions our community too was destroyed and all the Suchovola population, about 1600 persons, perished.

Only twenty-three Youngsters have been rescued and these few remnants of our home-town tell us in our Book about the aweful sufferings of our martyrs. They picture the tremendous life of our dear families in the Ghettos Suchovola, Colbasin, Grodno and their last martyr-way — the merciless end in Meidanek and Os'wentshim.

Our "Memorial-Book" is a document of a Diaspora-town, of which there would never be any continuation.

We have written this book especially for the young generation — for our children in Israel and for you in America.

The Suchovola "Memorial-Book" — is your Book, as well. Do honour it and read it.

The Editorial-Committee

TO THE YOUNG GENERATION

(To the children of our American Town-People)

You had the privilege to be born in a free state. The past of your parents is unknown to you. It might even sound strange to you the name of their old-home town overseas.

Our "Memorial-Book" in which your parents took a great part, tells us about everything, that has a connection with Suchovola — a little town — not far from Bialystok and Grodno. It was a typical town as hundreds similar tiny communities in Poland.

Everything was so simple, so primitive, but there was beauty in that life too.

The Suchovola Jews were very religious, they had their synagogue life and the holy Shabath, that made them forget their worries and struggles of all week long.

There were many scholars and enlightened people in Suchovola. The education was traditional, the boys learned in a "Cheder" and some of them, the brighter ones, in the "Yeshivoth". Girls learned the Prayers, some of them took Hebrew and Russian lessons from the local teachers.

There was no social life in Suchovola in those days.

The youth was not satisfied, as they did not see any "future", any chances to progress in such a small place; they were dreaming of the "large" world and they were eager to go away.

Merchants, as well as workers tried hard to make a living. They traded with the "Goim", the gentile farmers of the surrounding villages ; they lived up to their profits and conceptions.

Characteristic for the Suchovolians was their hospitality. They gladly shared their meals with the hungry ones. They donated according to their means ; everybody was willing to help a man in-need.

The first institution — a library — was established in Suchovola about 1906 by a group of the Progressive Youth. The library became the centre of their life. from time to time amateurs staged theatrical performances for the library's benefit.

During the first world-war the social and cultural life in Suchovola has been changed remarkally. The youth was yearning for education and progress. various groups and political parties, Zionist and Revolutionary, as well, have been formed about that time. But the Suchovola Jews, in general, were Zionists and they have been dreaming of Zion all their life long.

About 1920 the first Hebrew-School was established by the "Mizrachi" leaders.

Published by
THE ENCYCLOPAEDIA OF THE JEWISH DIASPORA

Jerusalem, 1957

Memorial Library of Jewish Communities

SUCHOVOLA